REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE şi FILOLOGIE

SUB DIRECŢIUNEA

LUĬ

Gregorie G. Tocilescu

Membru al Academieĭ Române, profesor la Universitate.

VOLUMUL VII
FASCICULUL I
CU 8 PLANŞE de STAMPE şi FACSIMILE.

BUCUREŞTI
STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECU
Strada Berzeĭ, 59.
1893

Fasciculul al II-lea va apare până la 15 Decembre 1893.

Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie apare de 4 ori pe an în fascicole de 12—15 colĭ în 16 cu numeroase stampe, gravurĭ şi facsimile, formând în fie-care an două volume cu cel puţin 400 pagine.

Costul abonamentuluĭ pe an este de leĭ 40; iar pentru profesorĭ, institutorĭ, învăţătorĭ şi studenţĭ, leĭ 25.

Pentru tot ce priveşte **redacţiunea**, a se adresa D-luĭ Gr. G. Tocilescu, strada Primă-vereĭ No. 40, Bucureştĭ.

In ce se atinge de **administraţiune**, a se adresa la stabilimentul d-luĭ I. V. Socec, strada Berzeĭ, No. 59, saŭ la librăria Socec & Comp. Calea Victorieĭ 21.

SUMARUL:

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE şi FILOLOGIE

SUB DIRECŢIUNEA

LUI

GREGORIE G. TOCILESCU

Membru al Academieĭ Române, profesor la Universitate

VOLUMUL VII

CU O CHARTĂ, 29 STAMPE şi FACSIMILE

BUCUREŞTI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

Strada Berzeĭ, 59

1894

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUI VII

Se împlinesc zece anĭ de când, întemeiând *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, speram că voiŭ putea scoate la lumină regulat câte 2 volume pe an, ceia-ce ar fi făcut astă-zĭ ca publicaţiunea sa ajungă la 20 de volume.

Ea însă abia dacă numără 6 volume, pe carĭ cu tot felul de sacrificiĭ, în mijlocul indiferenţeĭ publiculuĭ mare şi mic, izbutiĭ târiş-grăpiş să le încropesc.

Aceasta n'o spun ca o plângere; când la noĭ se citeşte aşa de puţin, şi cărţĭ serioase şi maĭ puţin, — ar fi fost de mirare, ca o revistă cu materiĭ atât de speciale, să-şĭ fi găsit cetitorĭ maĭ numeroşĭ, sprijinitorĭ maĭ statornicĭ şi maĭ calzĭ.

Aŭ fost totuşĭ câţĭ-va, cărora cu atât maĭ mult le datoresc recunoştinţă, şi carĭ îmĭ daŭ şi acum îndemnul să reîncep publicaţiunea.

De astă dată cel puţin, soarta *Revisteĭ* pare a fi maĭ asigurată: librăria Socec a luat asupră-şĭ editarea eĭ, iar un număr de sub-scriptorĭ garantează o parte din cheltuelile tiparuluĭ.

Aceasta este destul, pentru mine ca şi pentru vechiĭ şi nouiĭ meĭ tovarăşĭ de lucru, ca să ne punem din noŭ pe muncă, în cugetul curat, că lucrăm pentru înnaintarea adevăratuluĭ studiŭ al istorieĭ naţionale, şi că întreprinderea noastră va găsi în patriotismul Românilor toată îmbrăţişarea şi bună-voinţa.

Cu această încredere redeschid *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*.

Gr. G. TOCILESCU.

Bucureştĭ, 15 Noembre 1893.

DIN ISTORIA SECOLULUI XVII

1665—1700

I.

Treĭ factorĭ fatalı[1]) încep cătră finea secoluluĭ al XVII-lea a se întroduce la faptele naţionale. Unul din eĭ este vechiŭ, dară reînoit din altă direcţiune de cât până atuncĭ. Românimea avusese ca vecinătate pre Polonĭ, Ungurĭ, Tătarĭ, Turcĭ, şi gloria străbunilor fu de a fi sciut să contrabalanseze pre unul prin altul şi să ducă prin mijlocul tempesteĭ nava naţională, gata mereŭ a fi înghiţită de valurĭ, tot-deauna eşind pe deasupra lor, graţie maturităţeı şi înţelepciuneĭ cârmacilor eĭ. Pe lângă vecinătatea aceasta, încă de la sfârşitul secoluluĭ al XV-lea, de sub Ştefan cel Mare Românii din Moldova iaŭ în băgare de seamă un noŭ vecin şi din primul moment caută a utilisa pre acest vecin, constituindu'l factore noŭ în combinaţiunile politice, tinzând la conservarea şi desvoltarea statelor române. Acest noŭ vecin cu care Stefan intră in înrudire prin căsătorie, fu unul din strămoşiĭ Ţarilor ruseştĭ.

Direcţiunea politică dată de marele domn fu adesea urmărită de succesorĭ de aĭ luĭ, dar numaĭ la finea secoluluĭ al

[1]) Am numit altă dată *fatalĭ*, factoriĭ carĭ nu depind de voinţa naţiunilor. Nu depinde de România să aibe saŭ să nu aibe vecinĭ ca: Ruşiĭ, Austriaciĭ, Ungurıĭ etc. Nu depinde de Românĭ ca să aibe orĭ să nu aibe însuşirile bune orĭ scăderile inerente raseĭ latine, etc. (Vezĭ în *Buletinul Instrucţiuneĭ publice* din 1867, prima mea lecţiune dela facultatea din Bucurescĭ. Vezĭ de asemenea articolul meŭ: *Despre determinism în Istorie*, publicat în *Ateneul român* din Iaşĭ, edit. în 8⁰).

XVI-lea şi în cursul celuĭ al XVII-lea Domniĭ Românilor dădură espresiune reală, neîndoioasă direcţiuneĭ politice indicată de Stefan cel Mare, aliindu-se direct cu Ţariĭ Moscoveĭ.

Greşit-aŭ cu aceasta succesoriĭ luĭ Stefan cel mare? Greşit-a însuşĭ Stefan cel mare? *Summi sunt, homines tamen!*

De-aŭ greşit Domniĭ de la finea secululuĭ al XVI-lea şi ceĭ următorĭ din al XVII-lea, vom vedea studiind chestiunea cu nepărtinirea ce de apururea am pus la cercetarea faptelor naţionale, ne-voind de a face din studiul nostru ocasiunĭ, numaĭ orı-cât de grate, de laude pentru Românime, ci un mijloc de îndreptare pentru viitorime din chiar constatarea greşelilor trecute. Inima dacă ne-ar fi sfătuit să tăcem scăderile, mintea ar fi ḑis inimeĭ, că iubirea adevărată nu stă întru a cruţa pre ceĭ ce iubim de ceaţa ce poate acoperi lauda cu adeverirea unor greşelĭ, ci a cruţa pre ceĭ ce iubim de greşelĭ nouĭ pe viitor.

De-a greşit saŭ ba Stefan cel Mare îndreptându'şı cătarea către neamul ce pe toată ḑiua maĭ cu tărie se semnala la resăritul Europeĭ, putem aminti răspunsul nostru dat la cercetarea domnieĭ mareluĭ Domn. Amintiţi-vă situaţiunea în care se afla România pe la finea seculuĭ al XIV-lea şi începutul seculuĭ al XV-lea şi veţĭ aproba fără restricţiune căutătura prietenoasă a Domnuluĭ ţăreĭ către noul vecin. In luptă nesfîrşită cu Ungurul, Polonul era aliatul indicat de împrejurare al Moldoveĭ, căcĭ de când cele două surorĭ, Maria şi Hedvigea, avură de sorţĭ coroanele ungurească şi polonă, următoriĭ lor vor fi competitorĭ reciprocĭ aĭ acestor coroane. A ajuta pre unul în contra altuia pentru a fi ajutat de unul contra altuia, era un espedient politic care avea să dea foloase Domnilor Românimeĭ de la nord-estul Dacieĭ. Dară veneaŭ şi ḑile de acelea, în care Moldova strânsă în partea despre răsărit de posesiunĭ poloneze, şi în ceartă fiind cu Polonia şi fără speranţă de ajutor de la Ungurĭ, ba ameninţată încă pe la sud de Turcĭ şi Tătarĭ, urma să înţeleagă importanţa alianţeĭ cu o putere care, prin situaţiunea sa topografică, să apese asupra Polonieĭ. Aliatul pre care încă Alexandru cel bun 'l căta în contra Polonieĭ la resăritul ţăriĭ, Stefan şi uniĭ din următoriĭ săĭ, nu'l maĭ puteaŭ afla în Svidrigelonĭ, ci la Kiev, la Moscova...

Să însemnăm de p'acuma că pe la începutul seculuĭ al XV-lea, a se alia cu Ruşiĭ însemna şi pentru Româniĭ din Moldova ca şi pentru Ruşĭ, a lupta în comun în contra Polonieĭ.

Să maĭ băgăm de seamă încă că la această dată, Moldova nu era în contact imediat cu Rusia.

*

Al doilea factor concurând la evenimentele din Orient şi în deosebĭ la cele din ţările române, este Austria. Relaţiunile acestuĭ stat cu Unguriĭ urma încă din vechime să pună în atingere pre Româniĭ din Principate cu acest stat în aparenţă depărtat de ele. Am văzut altă dată, la domnia luĭ Petru Rareş, înnodărĭ de interese şi de fapte între Moldova şi Austria. Ele s'aŭ repetat în Muntenia mereŭ. Nu vom aminti aci rolul Austrieĭ faţă cu Mihaĭ Viteazul şi succesoriĭ luĭ, dar lectorul îşi va aduce aminte de evenimentul cel din urmă, de pacea de la 1699, în care, şi de la care Austria se manifestă ca factor de acum neînlăturabil în politica orientală şi decĭ şi a Principatelor. Pacea de la Carlowitz între Austria şi Turcia deschide Austrieĭ calea spre Orient *(Drang nach Osten)*, pe când, de altă parte, începe epoca de repede decădere a putereĭ turcestĭ.

*

Acest eveniment reamintit, să arătăm care este şi cel d'al treilea factor de care menţionarăm la începutul acestuĭ studiŭ.

Când un şiroiŭ mocirlos se răpede de pe munte eşind din matca sa, turburoasele sale unde ţâşnesc în dreapta şi 'n stânga şi pe tot minutul se întind mălind totul sub valul săŭ, doborând holdele ogoruluĭ, înmormântând florile câmpieĭ şi făcând sub arşiţa soareluĭ o atmosferă de miasme ucigătoare. Cataclism de asemenea natură, factor brutal-fatal la faptele naţionale, a fost potopul bizantin şi apoĭ al fanarioţilor, care, de la Constantinopole porniţĭ, ţâşni negrele sale unde în câmpia română încă, pe icĭ-colea, în secolul al XV-lea.

Dacă pre factorul prim al vecinătăţeĭ (Muscaliĭ) l'a pus ca resorte noŭ la faptele naţionale, maturitatea politică a Domnilor noştri, pre acesta însă 'l datoreşte Românimea numaĭ comunităţeĭ de religiune şi cădereĭ Constantinopoleĭ sub Turcĭ. Şi în contra acestuia, în restimpurĭ deosebite, n'a cruţat românimea sângele săŭ ca să ĭĭ se opună. Despre vremile în care acest noŭ cataclism a venit asupra românimeĭ, aŭ scris Neculcea, Canta, Enache Cogălniceanu, etc. carĭ esclamaŭ: „Ţineţi-vă săracelor ţărĭ dacă sunteţĭ putincioase de acum să biruiţĭ nevoile!“ De-

spre acest cataclism scriea cu durere cronicarul român I. Neculce, zicând :[1])

„Aşa socotesc eŭ cu firea mea aceasta proastă : când o vrea D-zeŭ să facă să nu fie rugina pe fier, şi Turcĭ în Ţarigrad să nu fie şi lupiĭ să nu mănânce oile în lume, atuncĭ poate nu vom vedea Grecĭ în Moldova şi în ţara muntenească, nicĭ or fi boerĭ, nicĭ or putea mânca aste două ţărĭ cum le mănâncă ; ear alt leac n'a rămas cu condeiul meŭ să maĭ pomenesc ca să pot ghici. Focul 'l stingĭ, apa o ezescĭ şi o abaţĭ pe altă parte, vântul când bate te daĭ în lăturĭ într'un adăpost şi te odihnescĭ, soarele intră în norĭ, noaptea cu întunerecul trece şi se face iar lumină; iar la Grecĭ milă saŭ omenie, saŭ dreptate, saŭ nevicleşug, nicĭ unele ca aceste nu sunt, saŭ frica luĭ D-zeŭ ; numaĭ când nu poate să facă răŭ, se arată cu blândeţe, iar inima şi firea tot cât ar putea să facă răutate".

*

A cerceta faptele Românimeĭ din secolul al XVII-lea este fără a ţinea seamă, fără a te întreba de partea ce avură la ele aceştĭ factorĭ : vecinătatea şi invasiunea străină de o nouă natură, invasiunea grecească, — a voi să facĭ istoria poporuluĭ român şi a pune în comptul nematurităţeĭ sale politice toate zilele de doliŭ, de păs şi de cădere prin care a trecut de doı secolĭ şi maĭ bine, ar fi a face istoria nedreaptă, ar fi a aduce naţiuneĭ române învinovăţirĭ neîntemeiate .... Nu *voinţa* a lipsit poporuluĭ român de-a lupta triumfător contra factorilor fatalĭ şi brutalĭ carĭ s'aŭ pus stavile neclintite în calea propăşireĭ sale ! . . .

Cât sânge n'a curs pentru a curăţi rana adâncă ce străinismul făcu în corpul naţiuneĭ ! . . . . Şi ce putea face Românimea ca să împedice pe Muscalĭ de a deveni maĭ întêiŭ depărtaţĭ vecinĭ de oare-care nădejde Românimeĭ, în contra altor vecinĭ maĭ imediaţĭ şi apoĭ vecinĭ *imediaţĭ*, elemente fatale în calea desvoltăreĭ naţionale ? . . .

Şi iarăşĭ în ce sunt culpabilĭ Româniĭ, că Austria ia pe toată ziua maĭ mult o oposiţiune ameninţătoare de cotropire şi că cu pacea de la Carlowitz devine factor inevitabil al evenimentelor din Dunărea şi peninsula balcanică ?

Orĭ-cât de dispus ar fi de a găsi vinovată Românimea în

---

[1]) Veḑĭ *Let.* tom. II, pag. 253.

faţa invasiuneĭ grecescı şi a relaţiunilor sale cu Ruşiĭ şi Austriaciĭ, istoricul nu poate, nu va putea a nega manifestărĭ nedubiĭ a uneĭ *voinţĭ*, de a trăi ca *naţiune română*, cu consciinţă deplină de sineşĭ, până şi în zilele sale cele maĭ de îngenunchiare, cele maı negre!

Aceste constatărĭ *a priori* aduse, faptele Românilor ce avem a desfăşura la vale, le vor confirma.

Nu ne vom putea da seamă lămurită de mersul evenimentelor în Principate cu începere de la 1700 şi nicí vom putea continua apoĭ istoria seculuĭ al XVIII-lea până la 1774, până acolo adică de unde am început a o tipări, până nu vom cerceta în câte-va pagine starea Principatelor sub ultimele domniĭ ale secoluluĭ al XVII-lea. In adevăr, nu se poate esplica istoria unuĭ secol, fără a cunoaşte legăturile luı cu cel anterior. Pentru că istoriciĭ noştri de până acum ignorau aproape complect istoria secoluluĭ al XVIII-lea, de aceia n'aŭ stiut să esplice primele evenimente ale secoluluí al XIX-lea, de aceea pentru aceştĭ istoricĭ, un Tudor Vladimirescu, un Lazăr, etc. aŭ fost numaĭ nişte adevăraţĭ *dii ex machina*.

Vom face decĭ legătura istorieĭ secoluluĭ al XVIII-lea cu acea a secoluluĭ XVII. Dară fiind-că orĭ-cât de izolate în aparenţă aŭ putut fi Principatele române în orientul Europeĭ, ele totuşĭ fatalmente aŭ trebuit să primească inconştiente saŭ conştiente înrâurirĭ de la desfăşurarea evenimentelor din toată Europa, urmează maĭ întâiŭ să aruncăm o răpede privire asupra stăreĭ acesteia în jumătatea a doua a secoluluı al XVII-lea.

*

Apusul Europeĭ răsună de două nume egalmente marĭ, de şi in direcţiunĭ opuse, în secunda jumătate a secoluluĭ XVII. Ludovic al XIV-lea (1643—1715) şi Olivier Cromwell (1649—1658) sunt acele două nume. Absolutismul monarchic în Francia ilustrat cu un Olimp nemuritor de cugetătorĭ, de poeţı şi de artiştĭ; revoluţiunea despotică de altă parte, aruncând fundamentele libertăţeĭ engleze, a libertăţeĭ tipice a Europeĭ monarchice viitoare, libertate pe care viitoriĭ regĭ restauraţĭ în Anglia vor putea s'o amâne în efectele eĭ imediate, dar pre care nicĭ-odată însă nu o vor putea nimici, orĭ a'ĭ substitui

vechile fundamente de stat ale monarchieĭ absolutiste; restaurațiunea luĭ Carol al II-lea la tronul englez (1660), moartea luĭ (1685) și avenirea la tron a luĭ Iacob a III-lea, răsturnarea acestuia și urcarea pe tron a luĭ Wilhelm al III-lea de Orange (1689), războiul luĭ Ludovic al XIV-lea cu Anglia, războiul de succesiune al Anglieĭ care se sfârșeste numaĭ la 1697, nu sunt de natură a da Anglieĭ un mare rol în afacerile Orientuluĭ. Numaĭ după 1697, cuvântul guvernuluĭ englez începe a avea răsunet puternic în afacerile centruluĭ și a răsărituluĭ european. Vom vedea pe ministrul englez, Paget, de la Constantinopole preocupat de soarta Principatelor în legătură cu a Turcieĭ și impunând atât acesteia cât și Austrieĭ, obligațiunea de a face pacea de la Carlowitz.

O putere europeană care altă-dată era de mare pond în cumpăna evenimentelor, Spania, la finea secoluluĭ al XVII-lea o aflăm tot maĭ isolată de restul Europeĭ, isolare la care o condamnă însă-șĭ situațiunea sa topică. Aci, anul 1700 află pe Carol al II-lea în ultimul an al domnieĭ sale.

In Austria Leopold I (1658—1705) închee secolul XVII și pășește 5 anĭ cu secolul al XVIII-lea, umplând o întreagă jumătate de secol cu numele său și cu nenorocirile sale.

Venit la tron zece anĭ după pacea de la Westphalia (1648) el află Austria greŭ isbită de consecințele aceleĭ păcĭ care, cum se știe, schimbă echilibrul european și prin crearea Prusieĭ (operă franceză!) asigură treptata decădere a putereĭ Austrieĭ. Luptele supravenite apoĭ cu ațâțĭ aventurarĭ ca Thurn, Bernarde de Saxa-Weimar, Mansfield și Christian de Brunswig nu fuseră de natură a adăogi puterea și gloria caseĭ de Austria.

Inșelată în vederile sale despre apus și despre nord, Austria 'șĭ întoarce privirea în spre răsăritul săŭ. De maĭ de mult încă Austria dorea, profitând de disensiunile dintre Ungurĭ, să stabilească în Ungaria o *monarchie ereditară și absolutistă*. La 1660 isbucniseră tocmaĭ turburărĭ din causa persecuțiuneĭ protestanților. Palatinul Wessœleny se puse în fruntea insurgenților, dar fu învins și tribunalul militar ucise pre mulțĭ dintre partisaniĭ luĭ. Comitele Tökeli, fugind de persecuțiune se adăpostesce în Turcia, pe care apoĭ o ațâță să facă războiŭ Austrieĭ. Aceste sunt evenimentele premergătoare asediuluĭ Vieneĭ de către Turcĭ, asediŭ la care fură obligațĭ să meargă și Domniĭ românĭ, Șerban Cantacuzino al Țăreĭ româneștĭ și Duca al Moldoveĭ. Iată cum politica austriacă începe a învălui Principatele române și a pregăti războiul d'intre Austria și

Turcia, războiŭ din care Principatele noastre es sleite de puterĭ, războiŭ care se termină numaĭ la 1699 prin pacea de la Carlowitz, de la care, putem zice, începe nu numaĭ pentru Turcia o perioadă de decădere, dar şi pentru ţările române devastate adânc şi în toate direcţiunile. Sub boldul necesităţilor acestor zile negre un Brâncoveanu gravitează în jurul Austrieĭ, un Demetru Cantemir se aliază cu Muscaliĭ prin tratatul de la Lusk, după ce deja tatăl sĕŭ Constantin Cantemir, în lupta cu Poloniĭ, aliaţiĭ Austriacilor, cercase alianţa Muscalilor prin emisarul sĕŭ Mitropolitul Dositeiŭ.

In Turcia Mahomet al IV-lea după un războiŭ de 24 anĭ prin bravura faimosuluĭ vizir Ahmet-Kupruli luase Candia de la Veneţianĭ, şi încurajat de asemenea isbândă (1669) ascultă de apelul insurgenţilor luĭ Tökeli pentru a declara războiŭ Austrieĭ şi Polonieĭ, un războiŭ al căruia sfârşit nu'l va vedea Mahomet al IV-lea repus de pe tron în 1687.

Rusia jucase în secoliĭ precedenţĭ în Europa un rol foarte secundar. In al XVI-lea secol, ţarul Ioan Vasilievicĭ se semnală atenţiuneĭ europene prin cucerirea regatelor tatare ale Cazanuluĭ şi Astrachanuluĭ şi începerea cucerireĭ Siberieĭ. Cu Fedor I, fiul luĭ Ivan, se stinse rasa luĭ Ruric şi 15 anĭ Rusia fu prada anarchieĭ. Maĭ mulţĭ impostorĭ încercară de a coprinde tronul. Suedia şi Polonia se ispitiră şi ele din toate puterile să pue mâna pe clironomia luĭ Fedor, dar Ruşiĭ, prin alegere solemnă, deteră coroana de ţar al lor luĭ Mihail Fedorovicĭ din familia Romanov înrudită cu acea a Ruricilor. Cu casa de Romanov şi cu estinderea Rusieĭ spre sud şi spre sud-vest, Muscaliĭ încep a număra în Europa . . . Leopold al Austrieĭ în răsboaiele sale cu Turciĭ le caută alianţa precum o căutară şi Domniĭ românĭ. Prin pacea de la 1699 Austria însăşĭ introduce pe Rusia ca factor la evenimentele orientale.

*

După această ochire generală aruncată asupra Europeĭ şi în deosebĭ asupra Orientuluĭ eĭ, ne rămâne să facem istoria propriilor noastre Principate în legătură cu evenimentele europene din finea jumătăţeĭ a doua a secoluluĭ al XVII-lea şi aceasta, cum ziserăm, ca introducere la istoria secoluluĭ XVIII-lea.

Şi maĭ 'nainte de toate să însumăm aci isvoarele din care putem face istoria ce ne propunem.

Isvoare interne:

1. *Letopisețele moldovenești* care merg, cele maĭ estinse până la 1773 în ajunul așa zicând al păceĭ de la Kuciuk-Kainardji.

2. *Istoria luĭ Dionisie Fotino.*

3. *Istoria fraților Tunusli.*

4. *Cronica încă inedită a luĭ Lazăr*, în grecește.

5. *Diversele cronice traduse din grecește* și publicate de harnicul nostru coleg, d. profesor Erbiceanu (Cronicariĭ grecĭ carĭ aŭ scris despre Românĭ în epoca fanariotă, 4⁰. Bucurescĭ, 1888).

6. Diversele publicațiunĭ coprinzând documente saŭ cronicĭ, precum : '*Dacia literară*, '*Archiva Românească*, '*Foaia pentru minte, inimă și literatură din Brașov*, '*Magasin istoric pentru Dacia*, *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, '*Archiva istorică*, '*Traian*, *Ateneul român din Iașĭ*, '*Gazeta de Moldova*, *Tezaur de monumente* de Papiŭ.

7. *Letopisețele țăreĭ româneștĭ* și maĭ ales lucrarea luĭ Radu Greceanu de la 1689—1700.

8. *Condica Brâncovenească* de la Archiva Statuluĭ.

9. Scrierile complecte ale luĭ *Dimitrie Cantemir*.

10. *Miron și Nicolae Costin*, opere complecte, editate de noĭ.

11. *Revista Carpaților*, de George Sion.

12. *Trompeta Carpaților*, a luĭ Cesar Boliac.

13. *Istoria Românilor*, de Aaron Florian.

14. Idem de A. Laurian.

15. Seria bogată de Documente din colecțiunile Academieĭ, Archiveĭ Statuluĭ din Bucureștĭ și Iașĭ, de la Mitropolia din Iașĭ, de la monastirea Neamțuluĭ, de la Sf. Spiridon din Iașĭ, de la Șangăĭ, de la T.-Ocneĭ, de la proprietatea orașelor Piatra și Bârlad și din propria noastră colecțiune.

16. *Uricarul*, de Theodor Codrescu.

17. *Colecțiunea unică de documente*, de Teulescu.

18. Idem, Idem de Niculae Istrate.

19. *Cronica Hușilor* și *Cronica Romanuluĭ*, de Melchisedec.

20. *Analele Academieĭ Române.*

21. *Istoria Mitropolieĭ din Iașĭ*, de Erbiceanu.

22. *Archivul bisericesc* din Cernăuțĭ.

23. *Archivul tabuliĭ* din Cernăuțĭ.

24. *Condicele de procese* ale divanuluĭ domnesc din Moldova.

25. *Revista Română.*
26. Şincai.
27. Scrierile luĭ Naum (Academia).
28. O importantă colecţiune epigrafică a noastră şi de la diverşĭ culegătorĭ.
29. Sigilografia timpuluĭ, domnească, judeţeană şi boerească.
30. Operele literare şi de toată natura manuscrise şi tipărite între 1650 până la 1874.

Isvoare externe:

Vom cita aci câte-va, rămănând ca să aducem în note pre cele de care ne vom folosi la timp.

1. *Colecţiunea de documente* Hurmuzachi, Odobescu şi Esarcu.

2. *Istoria delle moderne Rivoluzione della Valachia* a luĭ *Antonio del Chiaro*, Veneţia, 1718.

3. *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces, par Mr. C. qui a séjourné dans ces provinces (à Iassy?) 8⁰. 1777.

Autorul este Carra „occupé à l'éducation des fils du prince de Moldavie et à la correspondance française“ (pag. 29).

Esistă şi posed ediţiunea germană a luĭ Carra din 1789 cu titlul următor: „Geschichte der Moldau und der Valachey von ihrem Ursprunge an bis auf den jetzigen Zustand dieser Provinzen. Nebst Beschreibung der mit den Türken geführten Kriegen. Auf einer Reise gesammelt von Herrn Carras, Königlich französischer Ambassadeur zu Warschau. Frankfort u. Leipzig 1789“.

4. *Mémoires de la guerre de Transilvanie et de Hongrie*, entre l'Empereur Léopold I et le grand seigneur Mohamet IV, Georges Ragotski et les autres successeurs princes de Transilvanie, 2 vol. 16⁰ Amsterdam 1680.

5. *Historia de las revoluciones de Hungria.* Traducidas do frances en castellano, por el Vizconde de Mir-Alcazar Don Alvaro Berdo de Quiros. — Madrid, 1687.

6. *Histoire des révolutions de Hongrie* où l'on donne une idée juste de son légitime gouvernement. Tome 6, contient la suite des mémoires du Prince François Rakoczy et ceux du Comte Betlem Niklos, 6 vol. 8⁰. A la Haye, 1739.

7. *Romanie ou Histoire, langue, littérature, orographie, sta-*

tistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans, par I. A. Vaillant, 2 vol. Paris, 1844.

8. *Historia de la Polonia*, por Carlos Forster antiquo secretario de Gabinete del Teniente general del regno de Polonia, traducida al castellano por una sociedad literaria. Barcelona, 1840.

Notiţă particolară aflăm aci: Regina Maria Casimira a luĭ Sobieski atinsă în mândria sa că nu este ereditară, voia să ia Moldavia şi Valahia spre a deveni principesă ereditară (pag. 109 şi 111).

9. C. Satha *Biblioteca Evuluĭ Mediŭ*, 6 vol.

10. Papadopulo Vreto *Filologia Neo-elenică*, 2 volume.

11. Zavira G. I. *Grecia nouă editată in 1872.*

12. Zalloni *Les phanariotes.*

13. Elefterie Toma *Fanarioţiĭ.*

14. Epaminonda Stamatiade *Biografia oamenilor interpreţĭ.* Athena 1865.

15. Historia de la Turquia por D. Jose Maria Jouanin primer segretario del Rey para las lenguas orientales, y por Julio Van Gaver, traducida al castellano por una sociedad literaria. Barcelona, 1840.

La pag. 316, citim curioasa paradă a intrăreĭ Sultanuluĭ Mustafa la Constantinopole spre a face acolo aplicaţiunile tratatuluĭ de la Carlovitz, pag. 310. coloana a II. (IV).

La moartea luĭ Sobieski (1696) Tătariĭ fac invasiunea până la Lemberg. (Panorama Univ. Polonia, pag. 306, coloana I-a).

16. Storia ragionata dei Turchi e degl'Imperatore di Constantinopoli, di Germania, e di Russia, e d'altre potenze Cristiane. Del Abbate Becattini; 8 volume. Veneţia 1788.

17. Chopin et Ubicini. Provinces danubiennes et roumaines. Paris 1856.

18. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Gotha 1857.

19. Istoria Ottomană de Hammer.

20. *Αθανασειου εκκλησιαστικων και πολιτηκων τῶν εἰς δοδεκα βιβλιον Η' και Ι'*. 1 vol. 8°. Constantinopol 1870.

21. Histoire littéraire de la Grèce moderne par A. R. Rangabé. Paris 1877, 2 vol.

22. Progrès de la Russie en Orient. Ouvrage traduit de l'Anglais, 8°. Paris 1836.

23. Histoire abrégée des traités de paix entre les Puis-

sances de l'Europe depuis la paix de Westphalie, par C. G. de Koch, refondu par F. Schoell, 4 vol. 8o. Bruxelles 1837.

24. Viaggio in Valachia e Moldavia con osservazioni storiche, naturali e politiche di Domenico Sestini, 8⁰ mic. Milano 1853.

Această carte este acea cunoscută sub numele luĭ Raicevicĭ, despre care am vorbit maĭ pe larg în volumele deja tipărite în seriile de la 1774—1800.

25. Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, 3 volume, 8⁰. Viena 1781, etc.

26. Daponte Chesarie, trad. de Legrand: *Ephémerides Daces.*

27. *Essai historique sur le commerce et la navigation de la Mer Noire*, 8⁰ Paris, 1805.

*

Dar destul cu cataloage de izvoare! Noĭ le cunoaştem valoarea şi am dovedit-o şi la volumele publicate, de cât nu credem că *singura înşirare a izvoarelor* dă *istoria...* Trebue încă ca ceĭ ce daŭ *izvoarelor* precăderea la toate, să le ştie utiliza. Altmintrelea ar fi ca comorile în haznaua sgârcituluĭ, care moare de foame pe lada plină de aur.

Este timp să le utilizăm dar acele isvoare interne şi externe.

Şi la Românĭ şi la Ungurĭ eraŭ în a doua jumătate a secoluluĭ XVI, două curente politice faţă cu Turciĭ. Unia din Românĭ, amintindu-şĭ de direcţiunea politică dată de Ştefan cel Mare şi de Mircea Vodă, încă tot maĭ speraŭ mântuirea ţăreĭ prin Turcĭ. Aşa speraŭ şi uniĭ Ungurĭ împreună cu Tökeli pentru Ungaria în luptă cu Austria. Alţiĭ din Românĭ căutaŭ mântuirea ţărilor lor de la popoarele vecine creştine. Polonia, Rusia şi Austria sunt ţările creştine, către carĭ uniĭ din domnitorĭ îşĭ îndreptaŭ privirea, cugetul şi glasul.

Ceea-ce decise pre Moldovenĭ maĭ mult de cât înseşĭ trecutele nenorocirĭ, ce le veniseră de la Turcĭ, ca să caute în altă parte de cât la eĭ, fu şi faptul otărâreĭ Turcilor, după luarea Cameniţeĭ, d'a ocupa Hotinul şi de a stabili acolo garnizoană de oştire turcească. Această otărâre deschidea cale necurmată oştilor turceştı de a cutreera Moldova mereŭ de la un capăt la altul. Aceasta făcu pre Stef. Petriceico—cum vom vedea—să abandone pre Turcĭ la asediul Hotinuluĭ (1673) şi să

treacă în partea Polonilor ca să pregătească detronarea de a doua oară a luĭ Duca Vodă.

Nu avem a ne ocupa aci despre războiul Turcilor cu Austria şi despre asediul Vieneĭ, ci ne incumbă datoria de a schiţa înainte de toate istoria domnielor Moldovene şi Muntene, începând de la Duca Vodă.

DUCA VODĂ

Originea acesteĭ familiĭ este greacă. Eacă încă o dovadă contra celor carĭ aŭ scris că secolul domnilor grecĭ începe cu Mavrocordat. Letopistele noastre ḑic că: „Acesta, Duca Vodă era de neamul luĭ, grec de la *Rumile*“ [1]). Această origină o confirmă Cantemir (Hist. otm. lib. 3. cap. XII *in notis ad vocem* Duca şi Atanasie Commen Ipsilante în opul săŭ [2]).

Cum de ajunge acest străin pe tronul Moldoveĭ?

De mic copil fu crescut la o dugheană de *abagerie* [3]) din Iaşĭ. De aci l'a luat la Curtea sa Vasile Lupul, tot aşa cum acelaşĭ Domnitor distinsese pre neguţătorul Gheorghe Ghica, căruia pregăti calea la domnie, întrebuinţându-l ca om de încredere între Iaşĭ şi Constantinopole. Pe urma luĭ Vasile Vodă, Duca abagierul, merse tot înainte; fu boerit, el se urcă din treaptă în treaptă *„slujind şi în zilele altor domnĭ la curte“*, cum scrie Mustea (Letop. III, p. 9 şi 10). Bine văzut la curtea luĭ Dabija Vodă, bogat şi om frumos, Duca capătă de soţie pre fiastra vestiteĭ Doamne Dabija. (*Letop. III, pag. 10. N. Costin II pag. 5*), din căsătoria primă a Doamneĭ cu boiarul Buhuşĭ şi cu mâna feteĭ dobândi şi visternicia ţărei.

La mitropolia din Iaşĭ, în Altar, s'a incastrat o marmoră, din care se vede şi prin inscripţiune, că Duca Vodă a intrat în familia luĭ Dabija Vodă.

[1]) «Duca Vodă era de moşie de la Rumile din ţeara Grecească» zice şi Mustea (Letop. T. III, editi. princepes, pag. 9).

[2] «Δούκας ὁ Ῥουμελιώτης» (pag. 67).

[3]) Mustea, pag. 9. Costin tace despre aceasta, poate din causă că Miron Costin a fost unul din marĭĭ luĭ divanişti. *Del Chiaro* spune şi el că: «Era costui di rito greco, di nazione Albanesa, nacque in un villagio ditto Polliciani. Fu giovine di bellissimo aspetto e che mostrava di aver multo spirito e abilita, per lo che i suoi parenti stimarono bene di mandarlo in Valachia per quivi fargli imparare qualque mestiero. Pervenne in Bucarest e fu acordato per garzone da un conmerciante di abbazio che in Venezia chiamase panno Salonichio.» Vezĭ şi Engel *Geschichte der Moldau*, p. 275.

Dăm această inscripţiune împreună cu transcrierea cu litere latine în anexă la sfârşitul studiuluĭ. [1]).

Chesarie Daponte raportează aşa despre Duca Vodă: „In locul luĭ (Dabija) s'a făcut Domn Duca Vodă pe care după *6 lunĭ* l'a mazilit pentru că ar fi scris scrisoare către Hanul şi l'a numit *Padişah*, care scrisoare a căzut în mânile luĭ Uzu-Paşa şi a trămis'o la împărăţie. Văzând Impăratul scrisoarea s'a supărat pe Duca Vodă pentru că a scris *Padişahim* şi era să 'l piearză zicând: „Este şi alt împărat afară de mine?" Mijlocind Epitropul (?) i-a hărăzit vieaţa, dar l'a mazilit şi în locul luĭ a făcut Domn pre Iliaş Alexandru" [2]).

N. Costin scrie că murind Dabija Vodă, pe dată boieriĭ se sfătuiră pre cine să ceară Domn la Poartă şi că eĭ conveniră în favoarea luĭ Duca, ba chiar merseră din eĭ maĭ mulţĭ la Constantin să le ceară. (*Letop. II*, *pag. 5*). De această tace Mustea, şi scrie numaĭ că Doamna Dabija „aŭ mers.... cu ginerele săŭ Duca Vistierul la Ţarigrad având pre Cupariul cel bătrân în Ţarigrad, purtător de trebile Domnieĭ la vizirul şi alte căpeteniĭ a Porţeĭ împărăteştĭ." (*Letop. III*, *pag. 10*).

Ajutat de Cupăreştĭ, Duca dobândi caftanul de domnie a Moldoveĭ. [3])

Aci vine întrebarea: care e data pozitivă a morţeı luĭ Dabija Vodă, şi acea a venireĭ la domnie a luĭ Duca Vodă?

Mustea nu pune nicĭ o dată. N. Costin însă pune moartea luĭ Dabija Vodă „la 7174 iar de la Hs. 1666, Septembrie în 11 zile". D. Xenopol în istoria sa, (Tom. 4), la domnia luĭ Iliaş fiul luĭ Alexandru, admite data luĭ N. Costin. Nu ne putem ajuta cu Atanasie Comnen Ipsilante, fiind că manuscriptul luĭ de la muntele Sinaia l'a aflat lacunar editorele Arh. Gherman Aftonitu, tocmaĭ pentru aniĭ 1659—1671. Melchisedec în *Notiţe istorice*, pag. 285, greşeşte şi el ca şi d. Xenopol.

Noĭ susţinem că este greşită data însemnată de către N. Costin, de 1666, pentru moartea luĭ Dabija Vodă. Noĭ punem moartea luĭ *Dabija Vodă la 1665*, *Septembrie 11*.

---

[1]) Veḑĭ ce scrie despre *Duca*, Engel in recent. *Hist. Moldaviae* p. 275, şi Principele D. Cantemir în *Istor. ottom.* lib. 3. Cap. XII în *Notis ad vocem Duca.* — Veḑĭ Cronica Bălăcenească a luĭ Şincaĭ, volum. III, pag. 100.

[2]) Erbiceanu, *Cronicariĭ grecĭ*, pag. 12, Bucurescĭ 1888.

[3]) Giov. Batt. Ballarino în raportul săŭ (din Constantinopole în 6 Decembrie 1665) către Dogele Veneţieĭ scrie că Panaioti a stăruit pentru Duca să fie făcut Domn: «altro di far promover al Principato di Moldova il Greco Duca Voivoda, che unicamente si raccomandio al suo patrocinio con forza d'oro». Hurm. vol. 5, partea 2-a, pag. 108.

Era lesne pentru D. Profesor Xenopol să îndrepte eroarea din letopistul luĭ N. Costin, eroare care este numaĭ la data creştină de 1666, dată ce probabil a alterat-o omul însărcinat de repos. M. Kogălniceanu cu corecturile la tipărire. Acel corector, o fi scăzut din 7174 anul de la facerea lumeĭ, data de 5508, fără să bage de seamă că Dabija murise în luna luĭ Septembrie şi că dară trebuia să se scază din 7174, nu 5508 ci 5509. De făcea aşa găsea data exactă de 1665 [1]).

Această dată o confirmă următoarele documente:

1. Raportul luĭ Giov. Batt. Ballarino către Dogele Veneţieĭ, din 15 Oct. 1665 stil noŭ, prin care iĭ vesteşte că la Poartă se agita afacerea nouăĭ alegerĭ de Principe al Moldoveĭ *„in luogo del deffonto“*. Decĭ Dabija e mort în Septembrie 11 anul 1665, stilul vechiŭ, iar nu în 1666. (Hurm. V, partea II, pag. 107).

2. Alt document probând acelaşĭ lucru, putea afla D. Xenopol din 6 Decembrie tot 1665 (stil noŭ), care vesteşte că prin stăruinţele luĭ Panaiot, grecul Duca a fost numit Domn al Moldoveĭ. (Hurm. V, partea II, pag. 108).

3. Neîndoios apoĭ probează, teza noastră, o serie de sigiliĭ după hrisoave domneştĭ. Nu există nicĭ un hrisov de la Dabija Vodă din 1666.

Apoĭ se ştie că pe sigiliile domnitorilor, de la un timp încoace se grava şi data urcăreĭ pe tron. Sigiliul luĭ Dabija Vodă poartă ambele date de 7170 şi 1662 [2]). Mustea ne spune că el n'a împlinit 4 anĭ de domnie (Letop. III, pag. 9). Dabija deşi a intrat în Iaşĭ la începutul anuluĭ 1662, a fost însă numit în 1661, şi ne domnind încă 4 anĭ deplin, urmează, şi după aceste informaţiunĭ, că nu în 1666 Septembrie a murit, ci în Septembrie 1665, căcĭ de trăia până în Septembrie 1666, Cronica ar fi dat domnieĭ luĭ Dabija cincĭ anĭ, iar nu patru.

A se vedea în faximile la sfârşitul studiuluĭ, sigiliĭ de la Dabija Vodă.

De la Duca Vodă avem hrisoave, încă din ultimele zile ale anuluĭ 1665, decĭ nu la Septembrie 1666, ci la Septembrie 1665 a murit Dabija Vodă.

---

[1]) In textul domnieĭ luĭ Dabija Vodă de la N. Costin nicĭ nu este data de 1666, ci numaĭ cea de 7174, luna Septembrie. (Letop. II. pag. 5).

[2]) La 1661 Octombrie moare Ştefăniţă Vodă fiul luĭ Vasile Lupu, stingându-se cu el casa acestuĭ mare Domn, în 9 Decembrie 1661, stil noŭ, Giov. Batt. Ballarino în raportul săŭ către Dogele scrie că: «*Dabija* a fost ales domn, unul din boeriĭ Moldoveĭ» (Hurm. V, partea II, pag. 89).

Dintre hrisoavele înaintate de Dabija Vodă, din ultimele lunĭ ale domnieĭ sale în 1665 voiŭ cita aci:

a) Zapisul dat înaintea divanuluĭ ţăreĭ de către Coceală şi femeia luĭ Grajdiana, fata luĭ Dumitru Postelnicul, fratele luĭ Costin Hatmanul pentru vinderea moşieĭ Spineştiĭ (Tecucĭ) cătră Dabija Vodă, din 19 Iunie 1665 [1].

b) Hrisov din 28 Iunie 1665 (7173), contrasemnat de Nicolae Buhuşĭ, vel. logof. în privinţa unor ţiganĭ aĭ Monastireĭ Dealuluĭ Mare, în Arh. Stat. Bucurescĭ, doc. mănăstireĭ Sf. Sava din Iaşĭ, pachet 55.

c) Carte de judecată din 6 Iulie 1665, aflătoare în Ministeriul Domeniilor, N. 7834.

d) Hrisov terminând în 7 Iulie 1665, un proces în care Oprea şi Dumitraşco Epure „jur cu 24 de oamenĭ după cum e legea ţăreĭ". Arh. Stat. Buc. Doc. mănăst. Răchitoasa, pact. 10.

e) Din 6 Aug. 1665, Hrisov de la Dabija Vodă pentru moşia Popeştĭ, Galbenĭ şi Tulea. Arh. St. Spiridon, pact. 2, Doc. 15.

f) Din 4 Sept. 1665 avem două hrisoave de la Dabija Vodă, unul prin care dărueşte măn. Bărnova satele Pătrăşcaniĭ şi Rădeştiĭ şi o vie la Nicorescĭ şi 2 morĭ din apa Putneĭ şi al 2-lea, prin care scuteşte Mănăstirea Bârnova „de cамănă şi de bezmen, spre a-ĭ fi de tămâe şi de lumină". (Arh. Stat. Buc. măn. Bârnova, pachet 12).

După 4 Sept. 1665 nu maĭ avem nicĭ un document cunoscut până azĭ—de la Dabija Vodă. Se vede că de la 4 Septembrie a căzut bolnav şi la 11 Septembrie a murit.

De la urmaşul săŭ, Duca Vodă, unul din cele maĭ dintâiŭ documente ce cunoaştem este din 29 Decembrie 1665 (7174) întărind cumpărătura luĭ Vasile Corlat ce aŭ fost uricar, din sat din Turbăteştĭ. Actul este conservat la Minist. Domenilor sub No. 8012.

Din 1665 maĭ cunoaştem un hrisov de la Duca Vodă, relativ la moşia Ţigăneştĭ (Bârlad), ce este depus la Creditul funciar rural.

Dacă n'am cita de cât aceste două documente, încă ar ajunge să probeze teza noastră că la 1665 Septembrie 11, şi nu la 1666 moare Dabija şi succede Duca Vodă.

Dar să maĭ adăogim că posedem documente de la Duca

[1]) Documentele moşieĭ Ţigăneştiĭ, în arhiva creditului funciar rural.

Vodă şi din 23 Ianuarie 1666 (7174). (Arh. Statuluĭ Docum. Episc. Roman, pach. 10 şi 29); apoĭ din 29 Ianuarie 1666, o carte către Vasile ce aŭ fost Căpitan de ţinutul Fălciŭ, pentru alegerea hotarelor moşieĭ Lunganiĭ. Acest document este *decisiv* în teza noastră, căcĭ are pe el sigiliul domnesc cu data creştină **1665!** (Minist. domeniilor, pact. moşieĭ Lunganiĭ N. 4163).

(A se vedea la sfârşitul studiuluĭ sigiliul în facsimile).

Maĭ posedăm de sub Duca Vodă, un zapis făcut înaintea Divanuluĭ, la 26 Martie 1666, va să zică înainte de Septembrie 1666, prin care Vodă Duca cumpără o falce vie. (Arh. Stat. Bucur. Doc. măn. St. Sava, pact. 17).

Asemenea alt zapis al Popeĭ Nicolae, tot în faţa Divanuluĭ dat, în 26 Martie 1666, pentru vânzarea către Duca Vodă a uneĭ fălcĭ de vie la Cetăţuia luĭ Duca Vodă. (Arh. Stat. Buc. doc. măn. Sf. Sava, Iaşĭ, pachet 17).

Maĭ sunt în acelaşĭ pachet şi actele N. 6, 7, 8, 9, 10, 11 şi 12 tot cu data 28 Martie 1666 [1]).

Observaţiunea învăţatuluĭ nostru coleg D. Xenopol, care ne-a adus la deciziunea de a scrie aci aceste informaţiunĭ îndreptătoare şiruluĭ Domnilor noştriĭ, adaogă: „Neculai Costin greşeşte însă când pune ca dată a urcăreĭ luĭ Iliaş Vodă în scaun, 20 Iulie 1666, de oare-ce tot el ne spune că la 11 Septembrie 1666, murise Dabija Vodă şi 'ĭ urmase Duca, stând în domnia 5 lunĭ. Dacă ţinem seamă de întreruperile neapărate până la rânduirea şi sosirea Domnilor, atuncĭ ajungem pentru urcarea luĭ Iliaş, fiul luĭ Alexandru la 28 Iulie, însă nu 7174, cum înseamnă N. Costin, adecă 1666, ci 7175, de la Hr. 1667“. (IV, pag. 309).

Este o eroare, şi nu a luĭ N. Costin, ci a D-luĭ Xenopol. N. Costin a pus data de 7174 Septembrie, decĭ atâta ajunge ca să se corige eroarea copistuluĭ la data creştină.

Şi odată ce D. Xenopol a căzut în prima eroare ce am corectat noĭ, fireşte că avea să comită pe a doua şi la domnia luĭ Iliaş Alexandru.

Adevărul este acesta:

Dacă, cum s'a dovedit, Duca a căpătat domnia în Decembrie 1665 [2]); dacă Duca a domnit apoĭ numaĭ 5 lunĭ, Iliaş Alexan-

[1]) Vezĭ *Opere complecte* de Miron Costin, ediţ. V. A. Urechiă, tom. I, pag. 98.

[2]) Vezĭ Hurm. V, partea 2-a, pag. 108.

dru a trebuit să suceadă luĭ Duca în cursul luneĭ Maiŭ 1666, iar nu în 1667, cum scrie D. Xenopol.

Şi în adevăr la 27 Maiŭ, stil noŭ 1666 raportează Giov. Batt. Ballarino cătră Dogele Veneţieĭ despre numirea luĭ Iliaşĭ Alexandru în locul luĭ Duca [1]).

Această aserţiune a luĭ Ballarino este confirmată minunat de cătră N. Costin zicând: „şi aŭ dat Sultan Mahomet împăratul steag de domnia ţăreĭ în locul luĭ Duca Vodă la Moldova, *Maiŭ 2*" (Let. II, pag. 6).

Negreşit că ştirea mazilireĭ luĭ Duca Vodă n'a ajuns în Iaşĭ de cât peste câte-va zile. Aceasta ne explică pentru ce găsim de la Duca Vodă ultimele luĭ hrisoave până în 8 Maiŭ 1666 [2]).

Concluziunea noastră este lesne de înţeles. Noĭ afirmăm, după documente externe şi interne, că foarte exacte sunt datele domnielor luĭ Dabija Vodă, 1661—1665 Septembrie, a urmaşuluĭ săŭ Duca Vodă şi a mazilireĭ acestuia, Decembrie 1665, 2 Maiŭ 1666.—La 20 Iunie, stil noŭ 1666, Duca depus din domnie era deja ajuns la Constantinopole [3]).

Ca să închidem în mod definitiv această discuţiune asupra şiruluĭ cronologic a domnielor luĭ Dabija Vodă şi a succesoruluĭ săŭ Duca Vodă, să aducem aci încă inscripţiunea ce am decopiat sunt acum câţĭ-va anĭ la mănăstirea Bârnova, după chiar mormântul aceluĭ Domnitor. Această inscripţiune pe care o dăm în facsimile, zice:

„Această piatră o făcu şi o înfrumuseţă D-na Dafina Dom-
„nuluĭ saŭ răposatuluĭ Iω Eust. Dabija V. Domnitorul ţăreĭ Mol-
„doveĭ, şi s'a pus în ruga sa noua mănăstire ce se chiamă
„Bârnova în anul 7174, luna Sept. 11, al doilea ceas."

Dar acum, după ce am restabilit adevăratul şir al acestor domnĭ, să facem istoria domnieĭ luĭ Duca Vodă.

D. Xenopol narând avenirea la tronul Moldoveĭ a luĭ Duca Vodă neglije a raporta un fapt, care singur apoĭ maĭ

[1]) Hurm. Tom. V, partea II-a, pag. 111. Doc. CLXXIV.

[2]) Anexăm maĭ multe extracte din hrisoavele date de Duca Vodă între Martie 1666 şi luna Maiŭ 8, acelaşĭ an.

[3]) Hurm. V, partea II-a, pag. 211. Ballarino arată că la această dată Panaiotti se dusese să întâmpine pre Duca mazilitul «gia arrivatto per tratenersi col desposto Prencipe de Moldavia».

bine ca orĭ şi care altul, va putea explica scurta domnie a luĭ Duca Vodă. Acest fapt este următorul:

La Constantinopole trăia Iliaşĭ fiul luĭ Alex. Iliaşĭ, cunoscutul Domn muntean, la 1628 şi al Moldoveĭ la 1632.

Era acest Alexandru Iliaşĭ ultima odraslă din vechia familie domnitoare moldoveană, căcĭ se trăgea din Petru Rareş findcă tată-său fusese Ilie, ramura cea turcită a luĭ Rareş. Dar ce folos că Alex. Iliaşĭ era descendinte direct din vechiĭ Domnĭ! El era cu totul grecizat. Tată-său la 1632, grecizat şi el pe deplin, a fost inundat ţările romăne cu Grecĭ, pănă într'atâta de a provoca rescoala boierilor din Iaşĭ, izgonirea Domnuluĭ şi uciderea de către popor a ministruluĭ său Baptiste Veleli[1].

Aceste amintirĭ neplăcute pentru boerimea moldavă, aŭ putut, credem, influenţa şi să-ĭ facă a alege dintre doĭ candidaţĭ la domnie grecĭ, pe cel maĭ apropiat de ţară, pe Duca-Vodă.

La Constantinopole însă amiciĭ luĭ *Iliaşĭ, fiul luĭ Alexandru*, se mişcaŭ energic. Ajutorul ambasadorilor de Germania şi Anglia *„conle solite promesse di gratitudine* [2])“ — precum arată acelaşĭ Giovanni Battista Ballarino, mare cancelar, în raportul său din 15 Oct. st. n. 1665 către Dogele Veneţieĭ — este luĭ Iliaşĭ de mare consecinţă. Maĭ mult stărui în favoarea luĭ Iliaşĭ însă ministrul englez, iar cel austriac îndemnă numaĭ pre sus amintitul Panaiote (Cupariul), ca să nu se opună *„di non opporsi alle trame“* şi la stăruinţele ministruluĭ englez. Acesta însă trimise pre dragomanul său Drapenis ca să se înţeleagă, şi prin darurĭ considerabile să capete în partea sa pre dragomanul Viziruluĭ, ca acela să stăruiască la marele Vizir în favoarea luĭ Iliaşĭ.

Situaţiunea Anglieĭ la 1665 nu era însă de natură a face ascultat la Poartă pe ambasadorul său. Marele Vizir, care deja prin Panaiote Cupariul, fusese căştigat în favoarea luĭ Duca, nu numaĭ respinge propunerea Ambasadoruluĭ englez şi a Dragomanuluĭ său, ci încă, furios, ordonă bastonarea Dragomanuluĭ; ba şi a luĭ Iliaşĭ, candidatul la domnie. Numaĭ la rugămintea chihaeĭ sale, Vizirul retrase ordinul de bătae şi se mărgini a expedia acasă pe Dragomanul englez sub pază a doĭ ceauşĭ. Această ruşinare, ḑice Ballarino, aprinse de mănie

---

[1]) Vezĭ nuvela ce am scris despre aceasta cu titlul: *Baptiste Veleli*, in *România literară* a luĭ V. Alexandri, Iaşĭ, 1855.

[2]) Hurm. V. partea II-a pag. 107.

pre Ministrul englez contra luĭ Panaiote *„creduto autore di questa sciagura“*, declarând că-şĭ va răzbuna.

D. Xenopol dacă nu scăpa din vedere aceste întâmplărĭ, îşĭ explica uşurinţa cu care, numaĭ după cincĭ lunĭ de domnie, Duca-Vodă e mazilit şi-ĭ succede Iliaşĭ Alexandru-Vodă.

D. Xenopol afirmă că Duca ar fi fost mazîlit fiind-că fusese ales de boerĭ şi că de aceea Turciĭ „nu puteaŭ avea mare încredere în el“ [1]) de şi-l numiseră Domn primind de la el darurĭ marĭ.

Alte împrejurărĭ, cum vom vedea, şi maĭ ales stăruinţele Anglieĭ în favoarea luĭ Iliaşĭ, vor explica mazilirea luĭ Duca-Vodă. Cronica Bălăcenească (Şincai III, pag. 100) zice că nu ştie motivul mazilireĭ.

Puţin avem de relatat din domnia de cincĭ lunĭ trecute a luĭ Duca-Vodă [2]). Cronicarul Mustea scrie, că „Duca-Vodă tu-„turor era bun şi fără prepusurĭ, fiind şi el Domn din boeriĭ „de ţară, cât nime nicĭ o strâmbătate n'aŭ avut de dânsul“ [3]). N. Costin nu face nicĭ o apreciare asupra acesteĭ scurte domniĭ, dar vorbind apoĭ de domnia a doua a luĭ Duca-Vodă, dă a înţelege că numaĭ de la a doua domnie a început a fi răŭ pentru ţară: „Intru această a doua domnie a sa, Duca-Vodă a început „a scoate multe şi grele dărĭ pre boiărĭ şi pre ţară“.

Alexandru Amiras, în cronica anonimă care începe cu domnia luĭ Istrate Dabija, zice şi el că Duca-Vodă a domnit în domnia I-a *blând şi cu milă asupra pământenilor* (Letopiseţ. tom. III, pag. 87).

Divanul ultim al luĭ Dabija-Vodă era compus din următoriĭ boerĭ: Nicolae Buhuşĭ Vel Log., Toma Cantacuzino Vel Vorn. ţăreĭ de sus, Solomon Bârlădeanul Vel Vorn. al ţăreĭ de jos, Racovitz Hatman şi pârc. Suceveĭ, Stamatie Postelnic, Toderaşcu Iordache Vel Spăt., Duca Vel Visternic, Toader Palade Vel Stoln. Miron Costin Vel Comis şi alţĭ maĭ micĭ boerĭ.

Va să zică aceştia sunt boeriĭ carĭ cerură la Poartă pre Vistierul Duca de Domn, când moare Dabija-Vodă.

In Divanul luĭ Duca-Vodă, aflăm aproape pre aceiaşĭ boerĭ. Doară Miron Costin nu maĭ e comis, ci ciasnic (vezĭ *Opere complecte ale luĭ M. C.* de V. A. Urechiă, Tom I, pag. 98, Doc. 59 şi 60). In anul 1666 nu maĭ aflăm însă pe Buhuşĭ ca Logofăt

[1]) Tom. IV, pag. 306.

[2]) Uniĭ cronicarĭ zic 5, alţiĭ 6 lunĭ. Adevărul e că Duca a domnit între 5—6 lunĭ.

[3]) Letop. ediţia princ. t. III, pag. 10.

ci pre Solomon Bârlădeanul, iar Miron Costin ajunge Mare Vornic. Negreşit că Postelnicul luĭ Dabija-Vodă, Stamatie, continuă în postul săŭ şi sub Duca-Vodă. Numele de Stamatie este tipărit greşit în Şincaĭ (pag. 100), unde ne spune că murind Dabija-Vodă, „boeriĭ ţăreĭ s'aŭ dus la Poartă împreună cu Duca Vistierul pe care 'l socoteaŭ să'l pună Domn, şi maĭ înainte aŭ trimis pre Statie Postelnicul, *ca să prinză porţele* 'sciind şi turceşte, şi ca să nu-ĭ umble alţiĭ cu baniĭ şi să ia domnia şi să fie peste voia boerilor ţăreĭ" [1]).

Din seria de documente ce până acum cunoaştem de la Duca-Vodă, nu rezultă nicĭ o contrazicere la afirmaţiunile cronicarilor românĭ, că Duca domni bine. Credem că în adevăr Duca-Vodă în prima sa domnie, s'a purtat bine şi nu putea face altmintrelea, căcĭ cunoştea pericolul de a nemulţămi ţara pe când rivalul săŭ Iliaşĭ Alexandru era atât de energic sprijinit de ambasadorul englez din Constantinopole. Cum că în adevăr Duca se temea de noĭ încercărĭ ale luĭ Iliaşĭ Alexandru de a'ĭ lua tronul, se poate vedea şi din faptul, că după ce cheltuise deja importante sumĭ ca să capete domnia, acum când o avea, se sili, prin agenţiĭ săĭ din Constantinopole, să capete şi sprijinul unuĭ favorit al Sultanuluĭ numit Culoglu, promiţându'ĭ câte 5000 de leĭ pe lună în schimb pentru sprijinul săŭ pe lângă Sultanul [2]).

Situaţiunea luĭ Duca-Vodă era grea nu numaĭ din cauza intrigilor din Constantinopole, ci şi din acea a agitaţiunilor carĭ continuaŭ în Crimea, unde Mahomet Ghereĭ, Hanul tătăresc, instigat de Muscalĭ, aspira la independenţă şi ameninţa Principatele cu foc şi sabiă dacă nu se vor supune luĭ.

In primele zile din Martie 1666, Sultanul expediază 10 galere de mare în contra Crimuluĭ, ordonând ca paşa de Silistra şi Domniĭ ţăreĭ româneştĭ să fie gata de a merge cu oştirĭ să conlucreze cu flota la mazilirea Hanuluĭ tătăresc [3]).

In primăvara anuluĭ 1666 afacerea devine şi maĭ acută. Giov. Batt. Ballarino, în raportul săŭ către Dogele Veneţieĭ din 22 Aprilie 1666 arată că Hanul tătăresc pus în fruntea a 10,000 Tătarĭ e gata de a năvăli prin Moldova spre Adrianopolĭ, obligând pe Moldovenĭ şi pe Muntenĭ să'l recunoască

---

[1]) Vezĭ Cron. Bălăcenească, apud. Şincaĭ, T. III pag. 100.

[2]) Hurmuzachi. Fragmente III. Iohann Baptiste Cassanova. Rapoarte către Imp. între 15 Noembrie şi 12 Decembrie 1666.

[3]) Hurm. tom. V, partea II, pag. 109.

de suzeran al lor în locul Turcieĭ „*altrimente tutto sarebbe passato a fero e fuoco* [1])“.

In aceste împregiurărĭ Vizirul Kupruli, care era ocupat cu războiul Creteĭ (Candia), spun cronicele noastre de la o l'altă, că a fost însărcinat pe Duca-Vodă să spioneze toate mişcările Hanuluĭ mazilit şi să'l înştiinţeze de tot ce va afla. Duca-Vodă, spre a se conforma acesteĭ însărcinărĭ, crede util să scrie Hanuluĭ epistole, prin care se declara gata a'l recunoaşte de *padişah* suzeran al Moldoveĭ. Una din aceste scrisorĭ cade în mâna paşeĭ de Silistra, care pe dată o expediază la Constantinopole unde este interpretată ca document de hainie a luĭ Duca-Vodă, în lipsa Viziruluĭ Ahmet Kupruli.

Mustea zice că însuşĭ Hanul ar fi trimis scrisoarea luĭ Duca la Poartă (Tom. III, Letop. edit. Princeps pag. 10); iar Amiras zice, că pre trimisul luĭ Duca-Vodă cu scrisoare către Hanul, l'a întâlnit un capegi ce venia din Crimea, şi acesta „i-a luat cărţile şi le-aŭ dus la împărăţie şi le-aŭ dat la Kakieb-Caimacam ce era atunci. Cara Mustafa şi Caimacanul fiind neprieten luĭ Duca-Vodă, le-aŭ dat la împărăţie“. Cronicarul Neculcea scrie că „mergând omul luĭ Duca-Vodă pre la cetatea Vozia, la trecătoarea Nipruluĭ, l'aŭ prins Paşa de Vozia, şi fiind Paşa neprieten luĭ Duca-Vodă, i-aŭ şi trimis cărţile la Ţarigrad la Caimacamul, şi Caimacamul neştiind povestea, îndată aŭ arătat cărţile împărăţieĭ şi împărăţia aŭ trimis de l'aŭ mazilit prę Duca-Vodă şi era să-şĭ pue capul. . . .“ (Letop. II, pag. 216).

Pe dată Iliaşĭ Alexandru şi partizaniĭ săĭ se pun în campanie şi izbutesc a dobândi mazilirea luĭ Duca-Vodă. In „*Avvisi di Andrianopoli*“ din 25 Maiŭ 1666 se raportează acest fapt zicându-se că „*La Porta ha deposta il Principe di Moldavia dal suo guverno, per haver questo corrisposto con Tatari...*[2])

Reprezentantul Veneţieĭ la Constantinopole, Ballarino, raportează şi el Dogeluĭ în 27 Maiŭ st. n. (1666) că „Il Principe di Moldavia, que gia pochi mesi [3]) fu eletto, havendo scritta lettera ufficiosa al Re Tartaro contumace, questa fu intercetta,

---

[1]) Hurmuzachi tom. V part. II pag. 110.

[2]) Idem idem idem.

[3]) Idem idem pag. 111. Din acest text încă apare că domnia luĭ Duca-Vodă a fost numaĭ de câte-va lunĭ, cea ce nu se putea zice dacă continua până în 1667, cum o arată d. Profesor Xenopol.

e capitata nelle mani del primo Vizir [1]), se ben niente conteneva di essentiale, nondimeno ha servito di pretesto per levarli di mano il Principato e dichiararlo sospetto di fele...“

Era de sigur plănuită mazilirea luĭ Duca-Vodă la Constantinopole profităndu-se maĭ ales de absenţa Vizíruluĭ Kupruli şi nu se aştepta de cât ocaziunea favorabilă pentru ca protegiatul ambasadoruluĭ englez să'şĭ vadă realisată dorinţa sa de a domni în Moldova. Fără pierdere de timp Iliaşĭ Alexandru, care nu prea avea banĭ gata [2]), găseste cămătarĭ Evreĭ, Grecĭ ba chiar şi Turcĭ care 'l împrumută cu sume considerabile cu dobândă de 50 %. Două sute de miĭ de talerĭ e dator să verse Iliaşĭ numaĭ pentru ceĭ din Divanul Porţeĭ *„non compressi li donativi a principali comandanti“*.

Duca-Vodă fu mazilit în mod neaşteptat şi foarte grabnic.

După Mustea, Duca-Vodă eşise la preumblare cu toată casa luĭ şi cu boeriĭ la satul luĭ la Berehoeştĭ, pe Jijia în sus, luându'şĭ seama oilor ce avea din boeria sa, unde fără veste i-aŭ sosit mazilia. Mustea zice că Aga turc l'a luat şi l'a dus la Constantinopole, iar după arătarea luĭ Ballarino, Duca fugi în Polonia. Protegiat cum fusese de Panaiote şi de atâţĭ alţiĭ din Constantinopole, Duca ar fi trecut apoĭ cu destulă grabă din Polonia prin Austro-Ungaria, şi se duse in persoană la Constantinopole arătând că corespondenţa luĭ cu rebelul Han tătăresc era trimisă după înţelegerea avută cu Vizirul Kupruli. Maĭ adevărat e că fu dus de trimisul Sultanuluĭ drept la Constantinopole.

DOMNIA LUI ILIAŞĬ-VODĂ

D. Xenopol, precum văzurăm, pune această Domniă la anul 1667 [3])—1669. Pe lângă cele maĭ sus aduse pentru a îndrepta eroarea de chronologiă din lucrarea d-luĭ Xenopol, să maĭ aducem aci nouĭ documente în sprijinul chronologieĭ noastre.

Posedăm o serie de documente de la Iliaşĭ-Vodă din domnia

---

[1]) *Si trova quest nomo in statu miserabile*, zice Ballarino în raportul său către Dogele. Hurm. tom. V, part. II, pag. 111.—Cronica Bălăcenească, apud. Şincaĭ (III, pag. 100) ne raportează că Iliaşĭ Alexandru «trăind în Ţarigrad, era sărac şi încărcat de datoriĭ. Când au venit dela Poartă să'l facă Domn, el neştiind şi părându-i-se că sunt nişte *creditorĭ*, s'a ascuns în podul caseĭ şi până nu ştiu cine era, nu se pogorî jos» !...

[2]) Vezĭ Delchiaro, anul 1674.

[3]) Repausatul T. Laurian încă pune domnia luĭ Iliaşĭ Alexandru-Vodă la 1667.

aceasta care probează începutul Domnieĭ din 1666, iar nu de 1667. Să cităm câte-va din ele:

La archiva Statuluĭ, între documentele mănăstireĭ Caşin, pach. No. 9, se află actul de la Iliaşĭ Alexandru Voevod cu data neîndoioasă 7174 luna Iulie 28, document scris în româneşte de diacul Leca, decĭ data creştină 1666. Este scris numaĭ 8 zile după sosirea luĭ Iliaşĭ în Iaşĭ.

Document din archiva credituluĭ funciar rural din Bucureştĭ, portofoliul moşieĭ Moara-Grecilor, din 1666, August 14 tot de la Iliaşĭ Alexandru-Vodă. Are sigiliŭ în bulină albă e scris româneşte de diacul Strătulat. Data este foarte lămurită.

Alt document tot de la Alexandru Iliaşĭ-Vodă, conservat la archiva Statuluĭ din Bucureştĭ între documentele mănăstireĭ Răchitoasa, pach. No. 2, relativ la o vie din Slobozia-Grecilor. Sigiliul este căzut, dar documentul scris în româneşte de diacul Thiron şi contra-semnat de marele logofăt Buhuşĭ, poartă foarte lămurit data de 7175 Septembrie 2 şi data creştină de 1666.

Un alt document tot de la archiva Statuluĭ, dintre ale mănăstireĭ Galata, pach. 10, tot de la Alex. Iliaşĭ-Vodă, ne dă iarăşĭ data de 25 Septembrie 1666 (7175).

Intre aceleaşĭ documente ale mănastireĭ Galata, în pach. No. 1, maĭ este o carte de la Alex. Iliaş-Vodă cu data de 18 Octombrie 7175 iar de la era creştină 1666.

Cu aceeaşĭ dată din 1666 am aflat un document de-al mănăstireĭ Văraticul, pach. No. 13.

D-nul Al. Xenopol pune chiar începutul Domnieĭ luĭ Iliaşĭ-Vodă de la 28 Iuliŭ 1667. Cum se împacă această aserţiune cu existenţa de numeroase documente şi din lunile Ianuarie până la Iulie 1667? Să cităm, în repeziciunea condeiuluĭ, câte-va din aceste documente:

a) Carte de Iliaşĭ Alex.-Vodă din 7175 Ianuarie 10 (1667) aflătoare în archiva Statuluĭ din Bucureştĭ între documentele mănăstireĭ Sf. Sava din Iaşĭ, pach. 33, pentru aducerea îndărăt a nişte veciniĭ fugarĭ aĭ mănăstireĭ Proboteĭ.

b) Uric din 16 Februarie 1667 (7175) contrasemnat de Nicolae Buhuşĭ şi scris de diacul Stratulat, aflător în archiva Statuluĭ din Bucureştĭ între documentele Mitropolieĭ Iaşĭ, pach. No. 43, relativ la vânzarea uneĭ prisăcĭ de către stariţa mănăstireĭ Socola.

c) Carte de la Iliaşĭ Alex.-Vodă din 28 April 1667 (7175) contrasemnat de Solomon Bârlădeanul logofăt, scris tot de diacul Stratulat şi pre care l'am donat Academieĭ în 1886.

d) Carte de la Iliaşĭ Alex. Vodă din 3 Iunie 1667 fără dată de la facerea lumeĭ, pentru proprietatea satuluĭ Şendreniĭ a mănăstireĭ Caşin. Documentul este în archiva Minist. Domeniilor în pach. moşieĭ Şendrenĭ.

e) Asemenea de la Iliaşĭ Alexandru către slujbaşiĭ din ţinutul Fălciuluĭ, din 20 Iunie 1667 (7175) aflător la archiva Statuluĭ Bucureştĭ între documentele Episcopieĭ de Huşĭ, pach. 46/47, relativ la scutirea a câtor-va posluşnicĭ aĭ Episcopieĭ.

f) Asemenea din 2 Iuliŭ 1667 (7175) aflător în archiva Statuluĭ Bucureştĭ, documentele mănăstireĭ Bisericanĭ, pach. No. 3.

g) Asemenea din 8 Iuliŭ 1667 (7175) aflător în archiva Statuluĭ Bucureştĭ, documentele mănăst. Bisericanĭ, pach. No. 3.

h) Asemenea din 17 Iuliŭ 1667 (7175) aflător la archiva Statului Bucureştĭ, documentele mănăstireĭ Bistriţa, pach. 12 şi 13.

i) Asemenea din 25 Iuliŭ 1667 (7175) aflător în archiva Statului Bucureştĭ, documentele mănăst. Sf. Ioan Gură de aur, Iaşĭ, pach. No. 7.

Şi dacă atâtea documente purtând o dată anterioară celeia de la care d. profesor Xenopol pune începutul Domnieĭ luĭ Iliaşĭ Alexandru n'ar fi de ajuns pentru a convinge pe cine-va de eroare, vom încheia cercetarea noastră pentru a face deplină lumină, afirmând că aceste documente poartă sigiliul luĭ Alex. Iliaşĭ, ce se poate vedea la finea acestuĭ studiŭ şi care sigiliŭ poartă lămurit data susţinută de noĭ [1]).

De două orĭ coprinde acest sigiliŭ data cea adevărată a începutuluĭ Domnieĭ luĭ Iliaşĭ-Vodă şi a nume în scrisoarea din jos aflăm data de la facerea lumeĭ de 7174 şi de asupra scutuluĭ de o parte şi de alta a coroaneĭ data creştină de 1666.

Am insistat ceva maĭ cu stăruinţă asupra tezeĭ noastre dar vor scuza această inzistenţă toţĭ ceĭ care ştiŭ de ce grave consecinţĭ istorice poate fi o eroare chronologică.

Dreptate cere să recunosc, că d. Xenopol a putut fi ademenit să comită eroarea chronologică, luându-se după Engel şi după Şincaĭ care se ia şi el după Engel, care scrise, zice Şincaĭ, că „după toate catastihurile Prinţilor, Dabija a domnit

---

[1]) In 1666 aşa dar domnesc doĭ Domnĭ în Moldova: Duca-Vodă şi apoĭ de la finea uĭ Maĭ Iliaşĭ-Vodă. Duca-Vodă—pentru ce motiv nu ştim — avu două sigiliĭ marĭ domneştĭ, unul cu data 1665 şi altul cu cea de 1666.

în Moldova numai 4 anĭ, adică până la anul 1666" (Şincaĭ, tom. III, pag. 99).

Să maĭ adăogim pe lângă aceste că însuşi Nicolae Costin pune venirea la tron a luĭ Alex. Iliaşĭ-Vodă la 7174 (letop. tom. II, pag. 6). Nicolae Costin maĭ adaoge pe lângă informaţiunile maĭ sus aduse data foarte precisă a primireĭ de către Iliaşĭ-Vodă a steaguluĭ de Domnie şi acea a sosireĭ în Iaşi. Steagul de Domnie l'a primit Iliaşĭ-Vodă în 1 Maiŭ 7174 (1666) la Adrianopole unde se afla Sultanul, care ordonă să fie adus Iliaşĭ acolo din Constantinopole. Se vede că această *aducere* speriase pre Iliaşĭ-Vodă de se ascunsese în podul caseĭ când 'l căutaŭ mesageriĭ Sultanuluĭ ca să'l ducă la Adrianopole.

In Iaşĭ Iliaşĭ-Vodă intră în 20 Iulie [1]) tocmaĭ în ziua sa onomastică. Ţara trăgea bun augur din această împrejurare şi se şi întâmplă, sub domnirea luĭ Iliaşĭ-Vodă, anĭ bunĭ pentru ogoare, de i-aŭ rămas nume bun în amintirea Moldoveĭ.

Despre domnirea luĭ Iliaşĭ-Vodă cronicele noastre se unesc a o lăuda. Nicolae Costin scrie despre Iliaşĭ-Vodă că era „om bun şi prea milostiv, cât nu iaste lesne a scrie milostivirea luĭ..... dară câte milosteniĭ făcea fără număr de nu le poate povesti nimenĭ fără numaĭ Dumnezeŭ, care Domn aşa de milostiv şi îndurător ca acesta n'aŭ maĭ venit altul la Moldova".

Mustea îĭ impută că adusese cu sine *„oamenĭ străinĭ, Grecĭ"*, dară recunoaşte şi dânsul că „nu avea nicĭ o mândrie nicĭ el nicĭ oameniĭ luĭ. Pe boiărĭ în mare cinste îĭ avea : la primblărĭ, în oaspeţe pe la boiărĭ. De multe orĭ boteza şi cununa pe mulţĭ şi'ĭ dăruia..."

Mustea vorbeşte maĭ drept despre Iliaşĭ-Vodă de cât Costiniĭ carĭ eraŭ în divanul acestuĭ Domn. De aceea Mustea ne spune cea ce Nicolae Costin tăcu, că Iliaşĭ-Vodă „limba ţăreĭ să o grăiască nu o ştia, ci tot cu tălmaciŭ grăia". Îĭ maĭ impută Mustea că ar fi prigonit pe boiării carĭ resturnaseră din Domnie altă dată pe tată-săŭ Alexandru-Vodă şi pre când Nicolae Costin afirmă, că ţara a fost fericită pe deplin sub Domnia luĭ Iliaşĭ, Mustea spune adevărul că *„ţara în zilele luĭ era împresurată cu dările ce orânduia de la Visterie"*.

Asemenea birurĭ nu putea să le evite ţăreĭ bunătatea de suflet a luĭ Iliaşĭ, căcĭ cu ce avea să plătească marile datoriĭ

---

[1]) Cunoaştem un act de la Iliaşĭ-Alex. Vodă cu 8 zile după intrarea luĭ în Iaşĭ. Este scris în 28 Iulie 1666 (7174) de diacul Leca şi se poate vedea între doc. mănăstireĭ Caşin, pachetul No. 9.

cu dobândă de 50 la sută, ce contractase în Constantinopole pentru câştigarea tronuluĭ? Iliaşĭ-Vodă trăi bine cu boerimea petrecând cu ea în plimbărĭ şi ospeţe şi admitem că, precum afirmă Nicolae Costin, I. Neculcea (II, pag. 217) şi însuşĭ Mustea, Domnitorul era drept la judecăţile poporuluĭ, milostiv şi darnic [1], dar împregiurările în care aŭ căpătat Domnia şi situaţiunea politică a ţărilor române la data acesteĭ Domniĭ 'l obliga să îngreue ţara cu marĭ dărĭ.

Boeriĭ nu puteaŭ fi în genere nemulţămiţĭ de oare-ce aproape toţĭ boeriĭ divanuluĭ luĭ Duca-Vodă îĭ aflăm şi în divanul luĭ Iliaşĭ-Vodă: Solomon Bârlădeanul, mare logofăt, Miron Costin, mare vornic de Ţara de jos, Nicolae Racoviţă hatman şi pârcălab de Suceava, Stamatie, mare postelnic până la 1668 când îĭ succese Velcĭco Costin... Boerimea, cum se vede, trecea fără nicĭ un scrupul de la o Domnie la alta, destul să'şĭ păstreze situaţiunea în divan. Cu asemenea condiţiune însu-şĭ cronicarul Mustea declară că *„pe acele vremĭ era pace şi ţara întemeiată“* (Letop. III pag. 10), iar Nicolae Costin fericea ţara de asemenea Domnie, precum maĭ sus văzurăm. Nu asemenea însă eraŭ sentimentele mulţimeĭ şi revolta Orheienilor şi Lăpuşnenilor de sub Domnia următoare a luĭ Duca-Vodă îşĭ are o bună parte din esplicaţiune în starea rea a ţărănimeĭ Moldave încă de sub Domnia luĭ Iliaşĭ-Vodă.

Tocmaĭ pace şi belşug, cum scrie Nicolae Costin, n'a fost în timpul Domnieĭ luĭ Iliaşĭ, orĭ-cât agricultura s'a folosit de timp bun. E neîndoios că Iliaşĭ-Vodă nu era lacom după banĭ şi dacă ţara a suferit dărĭ grele nu a provenit aceasta de cât din cauza creditorilor luĭ din Constantinopole şi a havalelelor

---

[1]) Nicolae Costin raportează că de se pâra doĭ oamenĭ la Iliaşĭ-Vodă la divan şi rămâind cu judeţ unul pe altul, dacă 'ĭ respundea Vodă celuĭ remas zicându-ĭ: pas de plăteşte celuĭ-l'alt, că i-aĭ luat cu strâmbul, decĭ de zicea omul: plăti-voiŭ Doamne, numaĭ să mă maĭ păsuiască până la o zi că sunt sărac şi n'am cu ce plăti acum, iar pârîşul aşişderea de iznoavă dacă zicea: mie încă îmĭ trebue că şi eŭ sunt sărac şi 'mĭ mor copiiĭ de foame ci mă rog Doamne să se pue acest om la o închisoare saŭ să'mĭ plătească acum că nu'l pot aştepta, atuncĭ Iliaşĭ-Vodă scotea banĭ din buzunar de la sine şi plătea pe datornic, La mulţĭ făcea aşa» (Letop. II, pag. 7).

Bietul Iliaşĭ-Vodă scia păţania cu creditoriĭ! Acest episod e raportat şi în cronica Bălăşenească. Apud Şincaĭ, tom. III, pag. 100.

Există o carte de şugubină saŭ moarte de om, care arată că Iliaşĭ urmăria energic asemenea crime,

I. Neculcea afirmă, în contra luĭ N. Costin, că Iliaşĭ, din cauză că judeca cu tâlmaciŭ, «multe judeţe ale luĭ nu se judeca bine şi câte-va isprăvĭ aŭ eşit pe urme rele». (Letop. II, pag. 217).

impuse țărilor române de către Turcĭ. Iliașĭ-Vodă a murit sărac lăsând în urma luĭ o fată care trăi din mila creștinilor [1]).

Neliniștea țărilor române proveni la data aceasta, precum ziserăm, din împregiurărĭ externe. In 1666, luna Octombrie, Poarta fiind în războiŭ contra Dalmațieĭ obligă pre Moldova și pre țara Muntenească să expedieze la Constantinopole marĭ proviziunĭ de vite, brânză și grâne [2]).

In 1667 o serioasă amenințare primește Iliașĭ-Vodă și țara luĭ din cauza incursiunilor Cazacilor și Tătarilor în Polonia. Cum putea Iliașĭ împiedica asemenea incursiunĭ, carĭ devastaŭ și unele din județele de fruntarie ale țăreĭ sale? Regele Poloniei, Ioan Cazimir, în Februariŭ 1667, reclamă la Pórtă contra acestor invasiunĭ și acusă și pre Iliașĭ, că nu numaĭ ar fi tolerat trecerea invadatorilor Polonieĭ prin Moldova, ci încă și dintre Moldovenĭ aŭ îngăduit să ia parte la aceste invasiunĭ [3]).

In anul următor 1668, luna August 10 st. n., Cazaciĭ sub hatmanul lor Petru Dorocenko face capitulațiunĭ cu Turcia punând Ukrania în aceașĭ situațiune în care Stefan cel Mare și Mircea puseseră țările lor față cu Turcia. Ast-fel se pregăti Domnia viitoare a luĭ Duca-Vodă în Ukrania.

Pregătirile de războiŭ și însușĭ războiul pentru luarea Creteĭ de la Venețianĭ și Francezĭ, încă înainte de venirea în scaun a luĭ Iliașĭ-Vodă împinsese pre Turcia să adaoge tributurile Principatelor și anume, pentru țara Românească cu 40.000 leĭ și pentru Moldova cu 25.000 [4]).

Sub Domnia luĭ Iliașĭ-Vodă Biserica moldovană este administrată de Mitropolitul Ghedeon.

Din actele date de Iliașĭ-Vodă cu referință la biserică; (Vezĭ Melchisedec, *Cronica Hușilor și a Romanuluĭ.*) Dreptul de juridicțiune a Bisericeĭ este mănținut conform condicelor de la Vasile-Vodă și de la Gr. Ghica-Vodă 1658. (Vezĭ *Cron. Roman.* partea I, pag. 278.)

La Episcopia Roman este Dosofteiŭ, care în Iuliŭ 1671,

---

[1]) Șincaĭ, tom. III, pag. 100. *Codex Balacianianus.* I. Neculcea zice că «Țara era îngreunată cu dările, că se făcea cheltuelĭ marĭ la visterie» (Letop. II, pag. 218).

[2]) Hurm. V, partea II, pag. 115. Document 180.

[3]) Idem, partea I, pag. 73. Regele polon cere: «uti Portae Ottomanicae vasallos deponeret tum et Palatinum Moldaviae accusaret, quod contra pacta antiqua transitum Tartaris ex Polonia per ditiones Moldaviae et suos Moldavos contra Poloniam militare et hostilitatem exercere passus sit». Vezĭ și Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa,* V-ter Theil, de la pag. 65 înainte.

[4]) Hurm. Fragmente, III, pag. 271.

ajunge mitropolit, murind Ghedeon; la cea de la Huşĭ era episcopul Ioan şi la Rădăuţĭ, Serafim. Părtăşia la lucrările divanuluĭ acestor prelaţĭ este constatată prin unele hrisoave şi chiar zapise, dar nu tot-d'a-una se află şi Episcopiĭ, ci maĭ mult numaĭ Mitropolitul. Este de notat titulatura[2]) ce'şĭ dădea Mitropolitul Ghedeon de Mitropolit al Moldo-Vlahieĭ. Asemenea titlu nu se poate explica de cât prin faptul că mult timp scriitoriĭ Polonĭ numiaŭ Moldova cu numele de *Valachia* şi pre Valachia o zic *Moltana*, poate stâlcind vorba *Muntenia*.

Sub Iliaşĭ Alexandru s'a continuat baterea de monedă de aramă la Suceava, în monetăria înfiinţată de Dabija Vodă. Dăm în anexă fasimila monedeĭ de sub Dabija şi Iliaşĭ. Moneda ce se tăia de aur era *şalăul* în valoare de 4 *şalaĭ* la un ban. Mustea raportând această informaţiune ne arată deşi în mod evident, cum şi această batere de monedă, era cu perdere pentru comerciul şi industria ţăriĭ, căcĭ ea n'avea curs peste hotarele ţăreĭ [3]).

Dela Iliaşĭ Alex.-Vodă cunoaştem o destul de bogată serie de documente. Unele din ele poartă nu numaĭ sigiliul ci şi semnătura Domnuluĭ. Mult seamănă această semnătură cu acea a tată-săŭ Alexandru-Vodă din 1632 [4]).

---

[1]) Vezĭ Cronica Episc. de Roman, 9. Buc. 1874 de Episc. Melchisedec. Partea I-a, pag. 282.

[2]) Vezĭ actul No. 18 din plicul No. 2. Moşia Galbeniĭ-Siliştea-Popeştiĭ la Archiva Statuluĭ.

[3]) Letop. ediţiunea princeps. III, pag. 10.

[4]) Eacă încă câteva documente dela Iliaşĭ-Vodă dela 1667 August:

1) La arh. Stat. Bucureştĭ se află, între doc. Măn. Bisericanĭ pact. 1. un uric scris de diacul Tiron şi contrasemnat de marele logof. S. Bârlădeanul, din 9 Aug. 7175 (1667) relativ la maĭ multe părţĭ din moşia Vânătorĭ.

2) August 16 an. 1667 (7175) carte dela Iliaşĭ Alex. prin care autoriză pre preotul Vasile de la Slobozia dela Stefăneştĭ să oprească fânul ce uniĭ oamenĭ aŭ făcut pe moşia luĭ. Are sigiliŭ mare roş cu datele 7174 (1666). Se conservă la arh. Stat. Buc. Docum. metrop. Iaşĭ pach. 156.

3) Uric dela Iliaşĭ Alex.-Vodă din 28 Maiŭ 1667 (7175) în româneşte scris de Stratul, contrasemnat de Bârlădeanu vel log. având sigiliu mare cu ambele date 1666 (7174). Hotărnicia din Munte în potriva Dărmăneştilor «şi să nu vâneze nimenĭ pe uscat şi pe apă». Arch. Stat. Buc. Mănăstirea Pângărăţiĭ pach. 3. NB. Vezĭ «Opere complecte de M. Costin» (V. A. Urechiă) tom. I, pag. 100.

Zapisul de naintea Mitropolitului şi boerilor, prin carele «Eŭ Doamna Dafina a răposatuluĭ Eustrate Dabija VV ce aŭ fost Domn ţăreĭ Moldoveĭ» schimbă nişte moşiĭ cu Dumitraşco Roşca Vornicul de gloată. Se află în Arh. St. Spiridon (Iaşĭ) între docum. moşieĭ Todirenĭ, Dos. N. 10.

4) Socoteala D-sale luĭ Andreĭ Paharnicul, ginerele luĭ Tanasie Tăutul şi a Gaftoneĭ «îmma» Teutuluĭ şi cu Stârceştiĭ şi cu alţĭ fraţĭ aĭ lor, pentru toate moşiile luĭ Mateiaşĭ Stârcea

---

Visternicul, strămoşul lor, «şi aŭ fost înaintea mea această tocmeală, Miron Costin Vornicul cel mare de ţara de jos, în ḑilele măririeĭ Sale Domnuluĭ nostru Iliaşĭ Alexandru Vodă» Iaşĭ 28 Sept. 1667 (7176). După ce împarte moşiile la ceĭ în drept apoĭ zice: «şi această tocmeală s'aŭ aşezat dinaintea noastră, fiind acest giudeţ trimes de Măria Sa Vodă la noĭ». Actul acesta l'am donat Academieĭ în 1886.

5) Uric din 8 Oct. 7176. (1667) în limba română scris de diacul Mihul, cu sigil mic de cerneală, se află între documentele mănăst. Bisericanĭ, pach. No. 3, archiva Statuluĭ.

6) Zapisul Ileneĭ fata Salomieĭ, nepoată luĭ Pătraşcu Ciugolea, din 17 Noembrie 1667, prin care vinde maĭ mulţĭ ţiganĭ luĭ Miron Costin marele vornic de ţara de jos, ţiganĭ ce aŭ aparţinut luĭ Costin după Balica hatmanul şi după moartea Balicăĭ Miron Barnovski Vodă 'ĭ aŭ dat unchiuluĭ vânḑătoareĭ, Petraşcu Ciugolea. «Deci dacă s'aŭ săvârşit şi unchiul nostru Petraşcu Ciugolea s'aŭ împărţit toate rudele cu ce aŭ rămas; deci acest ţigan s'aŭ venit în partea mea şi alt nime n'aŭ încăput să'l cumpere, că numaĭ D-luĭ Vornicul (Costin), căcĭ este de moşie D sale». Arch. Stat. Buc. Doc. Mitr. Iaşĭ.

7) Zapis din 3 Febr. 1668 (7176) scris româneşte «prin care Vasile brat Ursuluĭ sin Grigore Pleş ot târgul Romanski, de nime silit, ci de a sa bună voie aŭ vândut frateluĭ săŭ Ursuluĭ «un fânaţ la luncă în hotarul Romanuluĭ dreaptă ocină şi moşie a părinteluĭ săŭ luĭ Grigorie şi această moşie 'ĭ aŭ rămas de la părintele săŭ cu limbă de moarte pentru 12 tal. ce'ĭ aŭ dat şi fratele săŭ Ursul 'ĭ aŭ dat pe acel fânaţ un cal şi un frâŭ drept 30 de leĭ şi l'a vândut luĭ ca să'ĭ fie de dreaptă ocină şi moşie Dumisale şi cuconilor Dumisale, să facă ce'ĭ va fi voia, să fie D-luĭ volnic cu această moşie, iar altul nime din oameniĭ luĭ treabă să nu aibe. Şi pentru credinţă aŭ scris însuşĭ cu mâna sa şi aŭ iscălit». Originalul e în mânele noastre.

8) Poruncă dela Iliaşĭ Alexandru, din 8 Ian. 1667 (7175) scrisă româneşte de Diacul Leca, din Iaşĭ. Are sigiliu mic roş. Scuteşte posluşniciĭ Mănăstiriĭ Păngăraţĭ. L'am citat deja în memoriul meŭ despre «*Slobozie*», se conservă la Arh. Stat. Buc. Doc. Mănăstireĭ Păngăraţĭ, pachet. 3 Doc. 101.

9) Carte de judecată din 1668, a divanuluĭ, în faţa luĭ Vodă, în Iaşĭ, în procesul dintre Ursachi vel vist cu Toderaşcu Jora a 2-a Medeln. pentru satul Todireniĭ. Arch. sf. Spiridon Iaşĭ, Doc. moşieĭ Todireniĭ (vezĭ «Op. comp. ale luĭ Miron Costin» de V. A. U. tom. 1, pag. 102 şi 103).

10) Hotărnicie din porunca luĭ Iliaşĭ Vodă pentru moşia ce aŭ cumpărat el în 1668, anume Vorniceniĭ din judeţul Covurluĭ, de la Safta ce a fost jupâneasa luĭ Moţoc spătarul şi de la Safta jupâneasa luĭ Alexandru Costin ce a fost postelnic fata luĭ Miron, nepoata Balicăĭ. Arch. stat. Buc. M-rea Cetăţuia, pach. 3.

11) Cartea de la Iliaşĭ Alexandru-Vodă din 17 Febr. 1668 (7176 către Bejan Ghioca ce a fost pitar, scrisă româneşte în Iaşĭ, cu sigiliul mare de tuş, prin care Domnitorul scrie că s'a jăluit Vasilache feciorul Beneĭ din Vlăscineştĭ pre Rustea din Galaţĭ pentru o vie de la Danganĭ. Arch. Stat. Buc. Doc. schitul Braziĭ, în ale Mitrop. Iaşĭ, pachet No. 26.

12) Zapisul luĭ Alex. Vulpe Săurarul, din 3 Mart. 1668 (7176) la care e martor şi Miron Costin vel vornic al luĭ Iliaşĭ-Vodă, prin care vinde luĭ Ilie Sturza mare stolnic o pivniţă şi o casă lângă Bărboĭ la Iaşĭ. Arch. Academieĭ, cond. M-reĭ Bărboĭ, pachet. 6.

13) Zapis din 13 Februarie 1667 prin care Proca post. şi cu Atanasie egumenul de la sf. mânăstire ce se grăeşte Dealul mare şi Gheorghe Hadâmbul fac schimb de viĭ. Zapisul e semnat de boeriĭ divanuluĭ luĭ Iliaşĭ-Vodă. Arch. Stat. Iaşĭ. Dos. de întăriturĭ a divanuluĭ apelativ No. 97, 29 în roşu. Transp. 1765 opis. 2014 pachet. 361.

prin o revoluţiune a boerimeĭ, nu maĭ putea fi periculoasă aceşteĭ boerimĭ, căcĭ nu mulţĭ din boeriĭ conspiratorĭ la 1632—33

14) Zapisul luĭ Solomon Bărlădeanul marele logofăt, din 12 Maiŭ 1668 (7176) scris româneşte, la Iaşĭ de Diacul Mihul, cu mărturia boierilor din Divan: Vasile vel vornic gorneĭ zemle, Neculae Racoviţă hatman, Stamatie vel post., Toader Iorgachie vel spăt., Ursache vel vist., Ilie Sturzea vel stol., cu sigiliul luĭ Solomon Bârlădeanul. «Am făcut tocmeală cu sf. sea Tofan ce a fost Episcop la Rădăuţĭ şi cu Gherasie egumen la sf. Mânăstire Putna şi cu alţĭ călugărĭ cu tot soborul de la acea sf. mănăstire, cu o silişte ce are mânăstirea la ţinutul Cârligătureĭ anume Sineştiĭ. . . . . . Datu-mi-o-aŭ părintele Tofan şi egumenul cu tot soborul să'mĭ fie de hrană şi de treabă ce voiŭ vrea în toată viaţa noastră împreună cu *soţul* meŭ Aniţa cât va da Dumnezeŭ să petrecem în lume, fie care din noĭ tot să ne ţinem această silişte cu tot venitul ce va fi. Iar după petrecerea noastră amândorura, să fie siliştea iar a sf. mănăstirĭ. Iar şi eŭ pentru această silişte ce ne aŭ dat să ne ţinem cu dânsa în viaţa noastră, am tocmit cu părinţiĭ ce maĭ sus suscrişĭ să le fac un iaz la Stăucenĭ, pe apa Signeĭ cu morĭ cu tot, ce este în ocolul Botoşanilor, ca să fie de hrană sf. mănăstirĭ, însă cu cheltuiala mea; şi preste aceasta încă le am dat 40 de matce la Stăucenĭ, şi 300 de merţe de pâne să fie aceste toate la sfânta mănăstire. Pentru acea nime dintr'alţĭ părinţĭ ce vor fi după petrecerea acestora, să nu strice această tocmeală şi să ţinem noĭ amândoĭ siliştea cu tot venitul întru toată viaţa noastră. Iară după petrecerea noastră să fie siliştea iar a sf. mănăstirĭ cum maĭ sus scrie şi eŭ să istovesc precum am grăit şi am tocmit; şi la această tocmeală aŭ fost D-lor boeriĭ ceĭ marĭ Vasile Vel Dvorn. gorneĭ Z. Niculae Racoviţă Hetman, Stamate Vel Posteln, Toader Iorgache Vel Spătar, Ursachi Vel Vistern. Ilie Sturzea Vel Stoln. Şi pentru maĭ mare credinţă iată că am şi iscălit împreună cu aceştĭ boerĭ cu toţĭ, şi eŭ Mihul am scris».

Arch. Stat. Buc. Doc. Mitrop. Iaşĭ, pachet. No. 152.

15) Uric în l. română scris de diacul Grăjdeanul în 18 Mart. 1668 (7176) contra-semnat de Solomon Bărlădeanul vel logofăt, cu sigiliul mare purtând data de 1666, prin care Domnitorul Iliaşĭ-Vodă întăreşte dania luĭ Bejan Ghioca. Arch. Stat. Buc. Mănăst. Neamţu pach. No. 1.

16) Pitac de la Iliaşĭ Alex. V. din 20 Maiŭ 1668 (7176) contra-semnat de Solomon Bârlădeanul, prin care ordonă luĭ Poiană Uricarul să aleagă cumpărăturile ce aŭ Pascal şi Grigorie fecioriĭ luĭ Corlat uricarul în moşia Turbăteştiĭ. Actul e scris de Diacul Eftimie.

NB. Pascal Corlat feciorul luĭ Vasile Corlat Uricarul soţ Anisieĭ, nepoata luĭ Ioan Zane din Turbăteştĭ e ultimul din Corlăteştĭ şi lasă averea unuĭ nepot de vară, Vasile feciorul luĭ Damian ce a fost vornic. Minist. Dom. No. 8012 condica.

17). Uric de la Iliaşĭ Alex.-Vodă din 20 Iulie 1668 (7176) scris româneşte în Iaşĭ de Diacul Stratulat, cu sigiliul purtând datele de 1666 (7174). Arch. Stat. Buc. Doc. mănăstireĭ Văraticul. Doc. No. 11 pachet. 16.

18) Uric de la Iliaşĭ Alex.-Vodă din 20 Iulie 1668 (7176) scris româneşte cu sigiliul purtând data 7174 (1666). La Iliaşĭ Alexandru W. Bojio. etc. Adică a venit înaintea noastră şi înaintea a lor noştriĭ moldoveneştĭ boierĭ a marĭ şi micĭ, Părintele şi rugătorul nostru Gavriil săhastrul de la sfânta Mănăstire de la Agapia cea veche, şi ne aŭ arătat un zapis de la mâna rugătoruluĭ nostru a luĭ Ghenadie Egumenuluĭ şi de la tot soborul de la sfânta Mănăstire de la Neamţu, făcut dinaintea a mulţĭ călugărĭ şi preoţĭ şi oamenĭ bunĭ, cum rugătorul nostru Ghenadie Egumenul şi cu tot soborul, a vândut o bucată de loc din hotarul Gemeneştilor, din sus; locul se începe din hotarul Neatezilor din rediŭ în direptul loculuĭ preste şes până într'o groapă şi din groapă în direptul loculuĭ între apa Topoliţa, unde cade Valea Seacă, în Topoliţa; de acolea Valea Seacă în sus până în Fântâna Mucedă; de a

maĭ eraŭ în viaţă. Totuşĭ se maĭ aflară câţĭ-va din aceĭ boerĭ, de oare-ce cronicele ne-aŭ spus că, Iliaşĭ *„n'a prea cătat bine la*

---

colea îndrept la vale în Topoliţa, unde se chiamă Rîpa Roşie; acesta este hotarul aceşteĭ bucăţĭ de loc care o aŭ vândut părintele şi rugătorul nostru luĭ Gavrilie Săhastrul drept de 4 boloboace de Baia pline de miere şi un boloboc de Cameniţă plin de miere; iară după aceea dacă s'aŭ prostit Ghenadie Egumenul din egumenie şi aŭ pus soborul egumen pe Cotohil o seama din sobor, aŭ bănuit că aŭ făcut această tocmeală numaĭ Ghenadie Egumenul şi Cotohil Stăriţul şi întâmplându-se eĭ cu toţiĭ la târg la Neamţu împreună cu Clisiarcul Simon şi Efrosin şi Veniamin şi Iores şi diaconul Efrim şi Hirisantu şi Ghervasie şi Ion şi s'aŭ întâmplat şi Gavrilie Săhastrul în târgul Neamţu şi înţelegând că 'şĭ bănuesc aŭ mers la gazda egumenuluĭ celuĭ noŭ şi de iznoavă s'aŭ tocmit şi aŭ maĭ dat rugătoruluĭ nostru Gavrilie Săhastrul încă un boloboc de miere de Cameniţă în mâna egumenuluĭ Ioil şi a tot soborul câţĭ maĭ sus scriem şi i-aŭ făcut zapis cu tot soborul carele l'aŭ arătat înaintea noastră făcut dinaintea dascăluluĭ Teofan şi Silion de Agapia şi dascălul Ghedeon de Hangu şi Ion-preotul Domnesc din Neamţu şi popa Ghinea din Cârligĭ şi Onofreĭ de Caşin şi potropop Gligorie de Târpestĭ şi pecetea luĭ cu pecetea sf. Mănăstirĭ a Neamţuluĭ. Iar părintele şi rugătorul nostru Gavrilie Sihastrul a dat danie această bucată de loc la sf. Mănăstire la Topoliţa unde este hramul Proroculuĭ şi înainte îndereptoriŭ botezătoruluĭ Ioan, pentru sufletul părinţilor luĭ şi pentru sufletul luĭ. Şi preţul acestor boloboace de miere ce aŭ dat pre această ocină s'aŭ socotit preţul lor 130 de leĭ; drept aceea această bucată de loc că să hie Mănăst. Topoliţeĭ de la Domnia mea dreaptă ocină şi danie şi uric şi întăritură nerăşuit neicĭ dănăoară în vecĭ».

Arch. Stat. Buc. Doc. Mănăst. Văraticu, pach. No. 17.

19) Uric de la Iliaşĭ-Vodă din 23 Iuliu 1668 (7176) scris româneşte la Iaşĭ cu sigiliu foarte mic, roşu, prin care dărueşte luĭ Solomon Bârlădeanul logof. cel mare o bucată loc din codrul Domnesc, în potriva Sineştilor şi însărcinează pe Dumitraşcu Roşca Vornicul de poartă a merge să aleagă acest loc. Arch. Stat. Buc. Doc. Mitr. Iaşĭ, pach. 145.

20) Uric idem româneşte scris de Diacul Leca la 1 August 1668 (7176) cu sigiliu purtând data 1766 (7176) folio mare în Arch. Stat. Buc. Mănăs. Caşin, pach. No. 9.

21) Uric idem scris de Diacul Rugină în româneşte la Iaşĭ folio mic contra-semnat de Solomon Bârlădeanul, mare logof. în 27 August 1668 (7176) cu sigiliu mare cu datele 7174 (1666) prin care Panaiote ce aŭ fost uşier mare cumpără o ocină din Sălivestĭ. Minist. Domeniilor No. 7834.

22) Suret de pe o mărturie a mitropolituluĭ Ghedeon a episcopilor Dosofteiu Roman, Serafim Rădăuţĭ, Ioan Huşĭ şi a boiărilor divaniştĭ Solomon Bârlădeanul vel. log. Vasile vel vornic ţăreĭ de sus, Nicolae Racoviţă hatman şi pârcălab Suceveĭ, Stamatie vel post., Toderaşcu Iorgache vel spăt, Apostolache vel pach., Ursache vel vist., Ilie Sturzea vel stol. Alexandru vel comis., Alexandru Buhuşĭ vel pit., Lupaşcu vel şătrar şi Costantin vel clucer şi Alexandru Ramandi vel uşer şi Contăşi treti logofĕt i Toader Vetreş i Simion i Gheorghiţă, şi Gherghel, i Ciocărlie vornic de poartă. Scriem şi dăm ştire cu această mărturie a nóstră pentru Dumnialuĭ fratele nostru Miron Costin vornicul cel mare de ţara de jos.

După perirea Balichiĭ Hatman, câte ocine aŭ avut Balica ne fiind împreunat D-luĭ Vornicul Miron cu giupăneasa Dumnisale Ileana fata luĭ Ion Movilă, ocinile Balichiĭ aŭ rămas toate împărţitoare la rudele Balichiĭ, care aŭ fost seminţia despre Movileştĭ; la împărţeala lor s'aŭ venit despre Balica şi luĭ Savin Visternicul, a treia parte de Căcăcenĭ la ţinutul Hârlăuluĭ şi satul Fărceniĭ şi alte părţĭ ce li s'aŭ maĭ venit în partea luĭ *Vorustaril. (?)* Iar dacă s'aŭ împreunat D-luĭ Vor. Miron cu giupăneasa Dumnisale Ileana fata luĭ Ioan Movilă nepoată de văr pre mare Balichiĭ seminţie maĭ aproape de cât toate rudele Balichiĭ, stătut-aŭ de aŭ

boierii ce-i aflasă că aŭ fost sfetnicĭ la ridicarea ţăreĭ asupra tatăluĭ săŭ Alexandru-Vodă" (Letop. II, pag. 217).

---

eşit acele ocinĭ toate de la alte rude a Balichiĭ nu maĭ pre seama Dumisale a luĭ Miron Costin Vor. şi giupănesiĭ Dumisale a Ileneĭ, seminţie maĭ aproape Balichiĭ. Rugatu-s'aŭ Savin vist. Dumisale Vor. Miron să-ĭ vândă Căcăceniĭ saŭ Fărceniĭ. D-luĭ Miron Vor. n'aŭ vrut să-ĭ vânză nicĭ Căcăceniĭ nicĭ Fărceniĭ, apoĭ Savin vist. vădând că nu poate face nimic cu atâta s'aŭ rugat după aceea D-sale Vor. Miron pentru giumătate de sat de Vlădeni pe Jijiea, carile aŭ fost iarăşĭ despre Balica să-ĭ o dea, iar D-luĭ Vor. Miron socotind prieteşugul, n'aŭ vrut să'ĭ frângă voia, ci i-aŭ dat acea giumătate de sat de Vlădenĭ. Intre aceea temându-se Savin, Vist. că nu se va ţinea D-luĭ Vor. de cuvânt, ci pentru că să-şĭ facă aşezătura maĭ bună pentru acea danie, s'aŭ rugat Dumisale Vorniculuĭ să-ĭ facă scrisoare de schimbătură. Să pue cum Savin dă Fărceniĭ Dumisale Vornicul şi D-luĭ Vorn. dă acea giumătate de sat de Vlădenĭ luĭ Savin schimbătură drept schimbătură, şi pentru prieteşugul făcut'aŭ D-luĭ Vorn. pe voia lui, şi i-aŭ dat scrisoare de schimbătură. Iar după moartea luĭ Savin s'aŭ sculat rudele jăreĭ (?) şi a Ciozeleĭ şi cu pară aŭ luat acea giumătate de sat de Vlădenĭ de la feciorii luĭ Savin, dicând cum este de la dânşiĭ luată cu împresurătură, şi acea scrisoare ce aŭ făcut'o Miron Vor. de schimbătură luĭ Savin aŭ rămas la mâna ficiorilor luĭ Savin. Precum ne aŭ arătat D-luĭ Vornic şi împărţeala rudelor ceĭ maĭ departe Balichiĭ şi s'aŭ venit Fârceniĭ şi Căcăceniĭ la partea luĭ Vorustariu.

Iar maĭ apoĭ de la toate acele rude maĭ de parte s'aŭ luat pre sama Dumnealor-sale luĭ Miron Vor. şi giupăneseĭ D-sale Ileaneĭ, căcĭ D-lor sunt rudă maĭ aproape decât toţĭ de cât alţiĭ şi încă şi Vlădeniĭ atuncia aŭ fost pre sama Dumnilor sale. Decĭ şi noĭ cu tot sfatul ţăreĭ ştiind acest lucru, cum este adevărat precum maĭ sus scriem, iată facem D-sale Vor. Miron, din tot sfatul aceasta mărturie ca să-ĭ fie de credinţă, ca de vor scoate ficioriĭ luĭ Savin acea scrisoare de schimbătură Fărceniĭ cu Vlădeniĭ, care o tăgădueşte jupăneasa luĭ Savin şi feciorii lor, să nu să crează, ci să se ia de la dânşiĭ, pentru căcĭ Savin n'aŭ avut nicĭ o treabă nicĭ cu Fărceniĭ nicĭ cu Vlădeniĭ nicĭ aŭ fost schimbătură ci aŭ fost făcută acea scrisoare fără cale pentru voĭe de prieteşug şi cu toţiĭ am iscălit şi eŭ Strătulat Rugina am scris ca se sĕ scie . . . . . 1668 Aug. 26 scris în româneşte la Iaşĭ.

Vel Logofăt.

Arh. Stat. Bucur. Doc. Mon. Doljeştĭ. pachet. No. 16 Docum. No. 9.

23) Noĭ Iliaşĭ Alexandru Voivod, adecă aŭ venit înaintea Domnieĭ mele şi înaintea alor noştri moldovenestĭ boerĭ a marĭ şi a micĭ; rugătoriul nostru egumenul şi tot soborul de la Sf. Mănastire de la Suceviţa, unde este hramul Invierea D-luĭ nostru Christos şi aŭ cerut la noĭ să li se dee un hotarnic să aleagă hotarul satuluĭ Verbia din spre hotarul Săciniţilor şi a Broscăuţilor şi despre alte părţĭ. Decĭ domnia mea am scris cartea domnieĭ mele la boieriul nostru Rugină Şatrariu şi la sluga noastră la Vasile Halunga, şi am ales, şi am trimis şi de aice pe boieriul nostru Ursul Vornic de Poartă, şi dinpreună tustreĭ aŭ străns oamenĭ bunĭ de prinprejur, megieşĭ anume: Popa Toader de Dorohoĭ şi Popa Gramade de acolo şi Costin Diaconul de acolo, şi Grigoraş Furtună de acolo, şi Cazacul Şoltuzul de acolo, şi Lascincu de acolo, şi Popa Pătraşcu de Sacinița, şi Ioan Vătăman de acolo, şi Simion Negru de acolo, şi Vasilie Dumitraşcul de acolo şi mulţĭ oamenĭ bunĭ, şi aŭ luat oameniĭ brazda în cap şi aŭ purces pe unde aŭ ştiut cu sufletele lor. Hotarul se începe din drumul Văculeştilor ce merge la Fântâna rece, de acolo drept peste nişte pământurĭ în movilă la un stâlp de peatră vechiŭ, ce se chiamă stâlpul Vlădiculuĭ Gheorghe, de acolo drept lângă drumul Săciniţilor s'aŭ pus un stâlp de peatră, de acolo drept pe nişte pământurĭ s'aŭ pus un stâlp între pământurile Broscăuţilor unde se împreună cu pământurile Verbieĭ, de acolo drept în piscul Hluboaieĭ

Impreună cu Iliaşĭ maĭ venise şi o seamă de Grecĭ. Intre aceştia era şi un fecior al luĭ Baptiste Veleli, Visternicul cel cumplit al luĭ Alexandru Iliaşĭ-Vodă, acel care plăti cu viaţa *jacmaniile* luĭ în ţară, fiind sfâşiat de popor în Păcurarĭ, la Iaşĭ [1]. Acest grec avea şi el de a răsbuna uciderea tatăluĭ săŭ. Decĭ dând peste un oştean anume Bosie, care a fost ucis pre tată-săŭ Baptiste Visternicul, l'aŭ fost închis în *varta* (corp de gardă ?) fără de ştirea Domnieĭ. Se făcu atuncĭ mare alarmă între boerĭ, carĭ se ştiaŭ vinovaţĭ de uciderea luĭ Baptiste Veleli, căcĭ fie-care se temea să nu fie arestat. Asemenea alarmă ajunse la auzul luĭ Iliaşĭ-Vodă, care „înţelegând (aceasta) îndată a poruncit de 'l aŭ slobozit şi poruncind să nu se teamă de nimica, că acele lucrurĭ *toate* le-aŭ ertat şi încă aŭ ţinut şi pre feciorul luĭ Baptiste de răŭ". (Letop. II, pag. 218).

Este straniŭ, că cronicariĭ noştri atât de bine informaţĭ tac un eveniment pre care istoriciĭ străinĭ şi chiar Engel (în *Geschichte der Moldau*, pag. 275) îl pun să fi urmat în 1667, sub Iliaşĭ-Vodă. E vorba de invasiunea Tătarilor şi Cazacilor în Polonia, de care maĭ sus amintirăm după Engel, care scrie că „în domnia luĭ Iliaşĭ, se vede a se fi întâmplat, care zice în *Teatrul Porţeĭ Otomane*, că la începutul anuluĭ 1667 aŭ dus Tătariĭ 100.000 de robĭ din Polonia prin Moldova [2]).

(Va urma.) **V. A. URECHIA.**

Runcaĭ s'aŭ pus stâlp, de acolo drept peste vale la vadul Lascăĭ în ţărmurile Jijieĭ, s'aŭ pus un stâlp în potriva unuĭ stâlp vechiŭ ce aŭ fost preste Jijia în rât, de acolo drept în mijlocul râtuluĭ s'aŭ pus stâlp, de acolo drept la Suhăĭ în vadul unde este acolo drept pe valea Suhaia în iazul Caraşuluĭ (. . . rupt) şi singur boerul nostru Vornic, hotarnic înaintea noastră şi le-aŭ arătat mărturiĭ de la (. . . rupt) şi oamenĭ bunĭ; decĭ dăm şi întărim sfinteĭ Mănăstirĭ Suceviţeĭ cu hotarul satuluĭ lor Verbiĭ aşa precum maĭ sus scriem în semne ca să le fie şi de la Domnia mea dreaptă ocină şi Uric de întăritură neruşeit Sam. Gospod-Veleal.

24) Uric de la Iliaşĭ-Vodă, scris româneşte de Diacul Tiron şi contrasemnat de Solomon Bârlădeanul vel Logofăt, la Iaşĭ în 1 Septembre 1668 (7177) format măricel, prin care întăreşte ocina cumpărată de Dumitru Budacul. Arch. Stat. Buc. M-rea Bârnova pach. 3.

25) Uric scris româneşte la Iaşĭ de Diacul Stratulat Rugină, semnat de Iliaşĭ-Vodă, cu sigiliŭ mare în bulină albă, purtând ambele date de 7174 (1666), folio mic, relativ la darul de loc din judeţul Cârligătureĭ către Solomon Bârlădeanul. Arch. Stat. Buc. Doc. Mitrop. Iaşĭ, pach. No. 152, act. No. 8.

26) Uric scris româneşte la Iaşĭ de diacul Ioan, semnat de Iliaşĭ-Vodă cu sigiliŭ mare în bulină albă foarte lămurit, relativ la confirmarea otărniciei repausatuluĭ Toma Vorn. de ţara de jos, trămis de Vodă să otărască procesul dintre Episcopul Huşĭ şi târgoveţiĭ. Eĭ dă voe să ia de a 10 a din viĭ şi din pâne şi din venitul satuluĭ Broştenilor, iar Paharnicul al 2-lea să n'aibă nicĭ o treabă acolo. Min. Domeniĭ. M-rea Broştenĭ, pag. 4163.

[1]) Veḑĭ nuvela de V. A. Urechiă: *Baptiste Veleli* în «*România literară*».

[2]) Şincaĭ III, pag. 101.

Situaţia geografică a României în lume.

Studiŭ de Dr. în phil. Traugott Tamm.

I.

După cum întreg globul pământesc se împarte în continente, în «marĭ indivizĭ» după concepţiunea luĭ Carol Ritter, tot ast-fel şi continentele la rândul lor se descompun în indivizĭ maĭ micĭ, de rangul al doilea; adică se desfac în părţĭ, carĭ privite din perspectiva lumeĭ, alcătuesc unitatea unuĭ continent. Fie-care din aceste părţĭ însă are destulă individualitate, pentru a se arăta într'o consideraţiune specială ca unităţĭ geografice maĭ micĭ, ca *ţărĭ*.

Negreşit că geografia fizică nu are în vedere aci frontierile *politice*, istoriceşte, orĭ poate numaĭ întâmplător date; ea are din contra dreptul şi datoria în lucrarea sa de individualizare de a trece cu vederea tot ce ar putea să-ĭ întunece privirea şi să-ĭ împiedice perspectiva. Când va găsi că e necesar, poate chiar să şi nesocotească frontierele politice, după cum lucrătorul nu trebue să bage 'n seamă liniile ce trage în nisip copilul când se joacă. Ba chiar ea are dreptul şi datoria nu numaĭ de a ignora deocamdată toate faptele reale rezultate din existenţa neamuluĭ omenesc — cum de pildă distribuţiunea locală a raselor şi a popoarelor pe suprafaţa pământuluĭ — dar a trece cu vederea şi asupra întregeĭ naturĭ viĭ, organizate. Geografia fizică observă şi studiază faţa pământuluĭ, cu aceiaşĭ privire rece şi nepărtinitoare, întocmaĭ cum astronomul observă faţa nelocuită şi moartă a luneĭ.

Şi numaĭ după ce s'a făcut împărţirea şi desfacerea continentelor în «ţărĭ», pe bazele geografieĭ fizice, numaĭ atuncĭ faptele anthropogeografice şi de geografie culturală, îşĭ capătă importanţa lor; geografia

Ueber die Weltstellung Rumäniens.

Eine Studie von Dr. phil. **Traugott Tamm.**

I.

Wie die gesamte Erdveste sich in Continente gliedert, in «grosse Individuen» nach Karl Ritters Auffassung, so lassen wiederum diese selbst sich auflösen in kleinere Individuen, gleichsam solche zweiter Ordnung, d. h. sie zerfallen in Teile, die allerdings bei der Betrachtung aus der Weltperspective zur Einheit eines Erdteils sich zusammenschliessen, aber jeder für sich doch auch Selbständigkeit genug besitzen, um für die Spezialbetrachtung sich als kleinere geographische Einheiten, als *Länder*, darzustellen.

Natürlich denkt die physische Geographie hierbei nicht an die historisch, oder, wenn man will, zufällig gegebenen *politischen* Grenzen der Länder; sie hat vielmehr das Recht und die Pflicht, bei ihrer Individualisirungs-Arbeit von allem abzusehen, was ihr den Blick zu trüben, die Uebersicht zu stören geeignet ist. Wo es ihr nötig scheint, darf sie die politischen Grenzen einfach verwischen, wie ja auch der Mann bei seiner Arbeit der Linien nicht zu achten hat, die das spielende Kind im Sande zieht. Ja, sie hat das Recht und die Pflicht, wenigstens einstweilen nicht nur alle aus der Existenz des Menschengeschlechtes resultirenden Thatsachen, z. B. die räumliche Anordnung der Rassen und Völker über die Erdoberfläche hin, sondern auch die ganze organisirte, lebende Natur überhaupt zu ignoriren: sie betrachtet und prüft das Antlitz der Erde mit demselben kühlen, unparteiischen Blick, wie der Astronom das Antlitz des unbewohnten, toten Mondes.

Erst nachdem jene Scheidung und Auflösung der Continente in «Länder» aus Gründen der physischen Geographie vollzogen ist, erst dann gewinnen die anthropo-geographischen und kultur-geographischen

fizică trebue maĭ întâiŭ să'şĭ acopere casa bine întemeiată, înainte de a se gândi a o înzestra cu cele necesare.

Distribuirea şi reciproca pătrundere a apeĭ şi a uscatuluĭ, desfăşurarea orizontală şi verticală a acestuĭ din urmă, acestea sunt momentele hotărâtoare pentru acea individualizare. Mările cu golfurile şi sânurile lor; munţiĭ cu vârfurile şi masivele lor; platourile cu şesurile şi povârnişurile şi văile despart o ţară de alta şi împreună din noŭ pe cele de curând despărţite în continente, oferind priveliştea uneĭ ordine armonice a globuluĭ, a pământuluĭ, pe care fie-care trăsătură îşĭ are independenţa sa individuală şi importanţa sa proprie fără a eşi din strânsa legătură ce există între ele.

Marea, munţiĭ, fluviile, lacurile, stepele, pustiurile, toate par a servi drept despărţire pe suprafaţa pământuluĭ; cele două d'întâiŭ aŭ numaĭ rangul şi importanţa uneĭ graniţe naturale eficace.

Apa curgătoare, orĭ cât de puternică ar lucra la modelarea substratuluĭ săŭ, nu este totuşĭ un agent liber şi independent, ci ea curge într'acolo unde puterea de gravitate o mână şi pe urmele prescrise de puterea centrală ce a ridicat munţiĭ.

Din aceasta rezultă, că în cea ce priveşte distribuţiunea maĭ mare saŭ maĭ mică a teritoriilor, munţilor li revine un rol maĭ important ca fluviilor şi altor cursurĭ de apă. Munţiĭ şi oceanele, saŭ cu alte cuvinte, cursul liniilor de altitudine de pe continente, cursul acelor liniĭ de carĭ marile platourĭ se surpă şi se scobor la cele încă şi maĭ marĭ adâncimĭ ale mărilor şi ale oceanurilor, sunt singurĭ în stare de a face împărţeală şi despărţire reală. Un fluviŭ, fie el orĭ cât de adânc şi având apă în cantitate destul de abondentă, nu are această însuşire. Accentuăm aceasta cu atât maĭ mult cu cât un curs de apă din punctul de vedere *politic* poate oferi maĭ multe avantagiĭ, dar privirile politice sunt fără importanţă pentru geografia fizică. [1])

Când natura prelucra fizionomia planeteĭ noastre, ea avu de sigur maĭ multă grijă şi iubire pentru Europa de cât pentru cele l'alte continente maĭ masive, şi în Europa individualizarea e împinsă de maĭ multe orĭ până la amănuntele cele maĭ micĭ posibile; şi din această causă nimănuia nu-ĭ va fi greŭ de a recunoaşte ţărĭ-individe, carĭ posedă un grad înalt de stabilitate şi independenţă, — fiind geograficeşte cu totul de-o potrivă — şi carĭ numaĭ în chestiunĭ de detailiŭ ar provoca con-

[1]) Vezĭ Ratzel, *Anthropo-Geografie*, Stuttgart, 1882, p. 286—87.

Thatsachen ihre Bedeutung; die physische Geographie muss ihr festgegründetes Haus zuvor unter Dach gebracht haben, ehe man daran denken darf, es mit Hausrat zu versehen und zu füllen.

Die Verteilung und gegenseitige Durchdringung des flüssigen und des festen, die horizontale und vertikale Gliederung des letzteren, das sind die Momente, die für diese Individualisirung massgebend sind: die Meere mit ihren Busen und Buchten, die Gebirge mit ihren Kämmen und Massiven, das Flachland mit seinen Ebenen und Senken trennen Land von Land, schweissen die eben getrennten wieder zusammen zu Erdteilen und bieten zuletzt den Anblick der harmonischen Anordnung und Ausgestaltung des Erdganzen, des Antlitzes der Erde, in welchem jeder der Einzelzüge seine eigene, individuelle Selbständigkeit und Bedeutung hat, ohne doch aus der innigsten Wechselbeziehung zu den anderen herauszutreten.

Von allem nun, was auf der Oberfläche der Erde eine scheidende, trennende Rolle zu spielen vermag: Meer, Gebirg, Fluss, Sumpf, Steppe, Wüste, kommt eigentlich nur den beiden ersten Kategorien der Rang und die Bedeutung wirksamer Naturgrenzen zu. Das fliessende Wasser, so gewaltig es an der Modellirung seines Substrats zu arbeiten versteht, ist kein willkürlich, frei wirkendes Agens, sondern rinnt dahin, wohin die Schwerkraft und die von den gebirgsbildenden Kräften ihm vorgeschriebenen und vorbereiteten Bahnen es ziehen. Daraus geht hervor, dass bei der Abgrenzung grösserer oder kleinerer natürlicher Gebiete den Gebirgen eine ungleich wichtigere Rolle zufällt als den Flüssen und Strömen: Gebirg und Meer oder, mit anderen Worten, der Verlauf der Hebungslinien auf den Kontinenten sowie der Verlauf derjenigen Linien, an denen die mächtigen Hochplateaus der Kontinente abbrechen und absinken zu den noch mächtigeren Senken der Meere und Ozeane sind allein befähigt zu wirklicher Sonderung und Abgrenzung. Ein Strom, und sei er der tiefste und wasserreichste, hat diese Befähigung nicht. — Wir betonen das, weil als *politische* Grenze ein Strom in der That manche Vorteile bieten kann; politische Gesichtspunkte aber sind bedeutungslos für die physische Geographie.[1])

Als die Natur die Gesichtszüge unsres Planeten ausarbeitete, hat sie offenbar auf Europa mehr Sorgfalt und Liebe verwendet als auf die übrigen, plumperen Erdteile und die Individualisirung hier vielfach bis ins Kleine und Kleinste getrieben; deshalb wird Niemand Mühe haben, in den britischen Inseln, in der skandinavischen, der iberischen, der hesperischen und der sogenannten Balkan-Halbinsel sowie allenfalls noch in Frankreich Länder-Individuen zu erkennen, welche einen hohen Grad

[1]) Fr. Ratzel, Anthropo-Geographie, Stuttgart 1882, p. 286—87.

troverse, în insulele Britanice, peninsula scandinavă, iberică, esperică şi aşa numita peninsula balcanică saŭ chiar în Franţa încă.

Acuma încep a se ivi dificultăţĭ serioase şi ne convinge lesne că corpul continental al Europeĭ nu poate fi tot aşa de uşor şi distins împărţit în grupe precum sunt părţile mediteranee şi atlantice ale continentuluĭ individualizate prin mare şi munţĭ.

Incepând cu Germania, se naşte întrebarea: posedă ea orĭ nu hotare naturale? Respunsul nu poate fi de cât condiţional afirmativ [1]) căcĭ orĭ cât de zelos ar căuta să fie cineva nu poate găsi în măsură suficientă semne curat geografice pentru ca în baza lor să se poată construi un individ cu desăvârşire independent «Germania»; şi ar trebui luat în ajutor consideraţiunile geologice, climatologice şi maĭ cu seamă cele etnografice şi la urma urmeĭ se va pricepe că nu e consideraţiune care să ne dea o explicare asupra goluluĭ, lăsat în apus ce se află în părţile Meuseĭ şi ale Scheldeĭ, şi încă maĭ puţin golul şi maĭ mare ce e căscat înspre răsărit între Carpaţĭ şi Marea Baltică.

Această lipsă de hotare e cu atât maĭ mare cu cât înaintăm maĭ mult în spre răsărit, căcĭ chiar continentul Europeĭ n'are o confinie naturală bine pronunţată în spre Asia. Şesul din nordul Germanieĭ trece pe nesimţite în şesul cel uriaş slav; la Sud, cu toţĭ munţiĭ ceĭ maĭ marĭ, Dunărea ţine strâns la o-laltă Germania şi pe aşa numitele state Carpatine, ca într'un lanţ imposibil de desfăcut. Chiar şi peninsula sud-ostică, intră în aşa numita lipsă de confiniĭ şi nu se desparte de corpul continentuluĭ ca cele-l'alte două peninsule din sudul Europeĭ prin coama cea mare a unuĭ puternic lanţ de munţĭ.

Pentru că natura însăşĭ avu grija de a aşeza pe corpul Europeĭ maĭ puţine configuraţiunĭ despărţitoare, punând maĭ multă unire, geografuluĭ îĭ se impune ca să considere ca un întreg teritoriul cel mare de la Rhin până la Uralĭ şi a se convinge că în această mare parte a Europeĭ, o împărţire absolut sigură şi desfacere în ţărĭ-individe — întocmaĭ ca în vestul şi sudul Europeĭ — ca ceva absolut imposibil. Incolo însă, afară de rezerva de maĭ sus, geograful poate continua opera sa

[1]) După cum se ştie, Germania nu se acopere cu aşa numitul stat german, ale căruĭ frontiere politice exclud marĭ teritoriĭ de pământ, carĭ geograficeşte trebue să fie socotite negreşit la dânsa; ast-fel e Olanda, cea maĭ mare parte din Imperiul austriac precum şi Elveţia. Şi chiar când s'ar concentra aceste ţărĭ, tot nu s'ar ajunge la un rezultat maĭ bun, căcĭ Germania din nefericire, nu maĭ este aceea ce fusese înainte de 1871 când era poreclită în derisiune şi cât se poate de încorect: «O noţiune geografică»; maĭ nemerit ar fi fost dacă i s'ar fi zis «O noţiune etnografică».

von Selbständigkeit besitzen, geographisch ziemlich gleichwertig sind und in ihrer Umgrenzung eigentlich nur in Detailpunkten Anlass zur Kontroverse geben.

Dann aber beginnen ernstliche Schwierigkeiten sich zu erheben, und man überzeugt sich leicht, dass der festländische Rumpf Europa's sich nicht so scharf und reinlich in Unterabteilungen sondern lässt, wie die durch Meer und Gebirg individualisirten atlantischen und Mittelmeer-Seiten des Erdteils.

Schon von Deutschland darf man fragen: Besitzt es Naturgrenzen oder nicht? Die Antwort kann jedenfalls nur bedingt bejahend ausfallen,[1]) denn wie emsig man auch sucht, man vermag rein geographische Merkmale nicht in ausreichendem Masse zu finden, um nach ihnen ein völlig selbständiges Individuum Deutschland» zu konstruiren; man müsste schon geologische, klimatologische und vor allem ethnographische Merkmale zu Hülfe nehmen und sähe am Ende doch, dass kein Räsonnement über die offene Lücke im Westen, in der Maas- und Schelde-Gegend, und noch weniger über die grössere, weiterklaffende im Osten, zwischen den Karpaten und dem Baltischen Meere, hinweghilft!

Diese Grenzlosigkeit wird umso ärger, je weiter man nach Osten fortschreitet — hat ja doch schliesslich auch der Gesamt-Erdteil Europa keine scharfe Naturgrenze gegen Asien.

Die Ebene im Norden Deutschlands geht ganz unmerklich in die riesige slavische Ebene über; im Süden hält trotz aller hemmenden Gebirge der Donaustrom Deutschland und die sogenannten Karpatenländer wie mit einem unzerreissbaren Bande zusammen. Ja, selbst die Südost-Halbinsel nimmt teil an jener Grenzlosigkeit und wird nicht wie die beiden andern südeuropäischen Halbinseln durch den hohen Kamm eines mächtigen Gebirges vom Rumpf des Erdteils getrennt.

Weil also die Natur selbst es war, die auf dem Rumpfe Europa's weniger Trennendes setzte und mehr Bindendes beliess, muss der Geograph das ganze ungeheure Gebiet vom Rhein bis an den Ural zunächst als eine Art Einheit betrachten und sich bewusst sein, dass in diesem grössten Teile Europa's eine absolut gegen Einspruch und Umstoss gesicherte Abgliederung von Länder-Individuen, ähnlich den west- und südeuropäischen, ein Ding der Unmöglichkeit ist und bleibt. Dann aber,

[1]) Deutschland deckt sich bekanntlich nicht mit dem Deutschen Reich, dessen politische Grenze weite Länderstrecken ausschliesst, die geographisch zweifellos dazu gerechnet werden müssen: so die Niederlande und der grösste Teil des Kaiserreichs Oesterreich und der Schweiz. Aber auch wenn man diese Länder hinzuschlägt, ist man nicht viel weiter gekommen, denn leider ist Deutschland nicht das, als was es vor 1871 etwas höhnisch und auch inkorrekt genug zu bezeichnen liebte: ein «geographischer Begriff»; — ethnographischer Begriff würde richtiger gewesen sein.

de disecare şi să dovedească că Germania — panta din coama principală a Alpilor în spre Nord şi Est — posedă atât de multe particularităţĭ geografice, că-ĭ este asigurată o independenţă de confiniĭ geografice într'un grad destul de mare, cu toate că partea din spre Vest şi Est e lipsită de hotare. Tot acelaşĭ lucru cu privire la teritoriile închise în arcul carpatic din spre Nord şi Est, în sfârşit, şi şesul cel întins slav de la răsărit. Aceste sunt treĭ părţĭ ale Europeĭ continentale, care merită a fi observate fie-care în parte, deşi sunt strâns legate împreună, şi trebue să ne ferim a nu împărţi în mod artificial maĭ mult de cât natura a făcut; în cas contrar se fac clădirĭ de carton pe care vântul le-ar resturna.

II.

După această introducere sunt date unele consideraţiunĭ maĭ necesare dacă voim să câştigăm pentru teritoriile după ambele părţĭ ale Dunăreĭ de jos atât o maĭ pronunţată delimitare a hotarelor naturale cât şi un aspect coherent al relaţiunilor lor către ţările limitrofe, adică o idee clară a tot ce le desparte şi uneşte în particularităţile lor oro- şi hydro-grafice. Acest tabloŭ ar deveni unilateral şi greşit dacă ne vom opri mereŭ privirile asupra centruluĭ — ţările din partea de jos — Dunăreĭ, în loc de a le îndrepta şi în spre periferie, în spre Sud, Vest, Nord şi Est.

După cum peninsula iberică consideră ca frontiere lanţul principal al Pyrineilor şi după cum cea hesperică, lanţul principal al Alpilor, tot ast-fel consideră şi acele părţĭ, carĭ de obiceiŭ se cuprind sub numele de provinciĭ carpatine şi carĭ maĭ bine pot fi privite ca basin al Dunăreĭ mijlociĭ, o asemenea frontieră naturală în spre Vest, Nord şi Est în valea povârnişurilor Alpilor din Est şi în lungul şi îngustul arc de munţĭ al Carpaţilor, care e despărţit de Alpĭ numaĭ prin o înclinare de tot îngustă şi care trebue să fie privită ca o continuare a uneĭ ramure din aceştĭ din urmă, după cum pe de o parte eĭ se continuă în munţiĭ Bănăţenĭ şi în munţiĭ după frontiera Sârbo-bulgară, şi în sfârşit în Balcanĭ. Uriaşul basin al Dunăreĭ mijlociĭ e încadrat de aceştĭ Carpaţĭ fără nicĭ un gol de la Theba şi până la Porţile de fier. Ca frontieră-ĭ sudică (şi care în acelaşĭ timp e şi frontieră nordică a aşa numiteĭ peninsule balcanice) se consideră linia Sava-Dunărea.

Trebue să ne încercăm a cerceta dacă nu cum-va s'ar putea găsi în spre Sud o altă frontieră de cât această linie.

nach diesem Vorbehalt, mag er sein Zerlegungswerk fortsetzen und zeigen, dass Deutschland, die Abdachung vom Hauptkamme der Alpen gegen Nord- und Ostsee, eine solche Fülle geographischer Eigentümlichkeiten besitzt, dass ihm ungeachtet seiner Grenzlosigkeit nach West und Ost ein hoher Grad geographischer Selbständigkeit gesichert erscheint; desgleichen in Bezug auf die nach Norden und Osten vom Karpatenbogen eingeschlossenen Gebiete und endlich auf das weite slavische Tiefland im Osten: es sind drei Teile des kontinentalen Europa's, die Anlass genug zur Einzelbetrachtung bieten, aber doch auch wieder zusammengehören, und man muss sich hüten, hier künstlich schärfer zu trennen, als die Natur hat trennen wollen, sonst baut man Kartenhäuser, die der Wind umwirft.

II.

Nach dieser Einleitung sind manche Gesichtspunkte bereits gegeben, deren man bedarf, wenn man für die Gebiete zu beiden Seiten der unteren Donau sowohl eine schärfere Präzisirung ihrer Naturgrenzen als auch ein zusammenhängendes Bild von ihren Beziehungen zu den Nachbargebieten, also eine deutliche Vorstellung von allem Trennenden und allem Verbindenden gewinnen will, das auf ihren oro- und hydrographischen Eigentümlichkeiten beruht. Dieses Bild würde ein einseitiges und schiefes werden, wenn wir unsere Blicke fortwährend auf das Zentrum, eben die Länder an der unteren Donau, festgebannt hielten, statt sie auch nach der Peripherie, nach Süden, Westen, Norden und Osten, wandern zu lassen.

Wie die iberische Halbinsel ihre Landgrenze in dem Hauptkamme der Pyrenеen, die hesperische in dem Hauptkamme der Alpen findet, so besitzen diejenigen Gebiete, die man gewöhnlich die Karpatenländer nennt, die man aber vielleicht besser als das Becken der mittleren Donau kennzeichnete, eine ähnlich vorzügliche Naturgrenze nach Westen, Norden und Osten in dem Ostabfall der Alpen und in dem langen, schmalen Bogengebirge der Karpaten, welches, nur durch eine enge Senke von den Alpen getrennt, als die Fortsetzung eines Zweiges der letzteren zu betrachten ist, wie es einerseits sich fortsetzt im Banater Gebirge, im serbisch-bulgarischen Grenzgebirge und schliesslich im Balkan. Lückenlos wird das riesige Becken der mittleren Donau von diesen Karpaten umrahmt, von Theben bis ans Eiserne Thor. — Als seine Südgrenze (zugleich als Nordgrenze der sogenannten Balkanhalbinsel) begnügt man sich in der Regel die Sâve-Donau-Linie anzusehen.

Wir müssen nun prüfen, ob sich kein besserer Grenzschluss gegen Süd ausfindig machen lässt als diese Linie.

Dac'am fi îndreptăţiţi de a tăia acest nod am putea da următoarea explicare: toată partea sudică a sus numiteĭ liniĭ, atât cât revarsă apele în spre Nord, în Sava şi Dunăre, cea ce reprezintă aproape toată Bosnia, Herzogovina, Muntenegru şi ţările învecinate, precum şi întreaga Sârbie intră în aşa numitul individ geografic, care se formează prin basinul Dunăreĭ mijlociĭ şi care se află între partea estică a coborâreĭ Alpilor şi între încreţiturile dinarice şi între arcul de maĭ multe orĭ curbat al frontiereĭ muntoase sârbo-bulgară şi Carpaţĭ. Frontiera nordică a aşa numiteĭ peninsule balcanice ar fi dată decĭ prin linia principală a Balcanilor şi prin linia despărţitoare a apelor dintre Dunăre şi a sistemuluĭ apelor ce se revarsă în Marea Ionică şi Egeică, şi care se întinde până la Adria, cam în spre continuarea în spre Vest a Balcanilor.

De sigur că această presupunere ar fi permisă şi chiar impusă dacă Balcanul încă din mijlocul peninsuleĭ nu s'ar îndoi în spre Nord pentru a se lega cu Carpaţiĭ, ci ar merge de la Est la Vest transversal peste gâtul peninsuleĭ, întocmaĭ ca Pyrineiĭ, formând o singură linie nestrăbătută şi care separă sistemele de apă.

In ultimul caz — şi numaĭ într'acesta — am putea să numim întreaga peninsulă cu acelaşĭ nume de Balcan, având pentru ea o frontieră nordică trebuitoare.

Dar trebue încă o dată să mărturisim că aci, precum şi în toată Europa ostică, natura nu şi-a făcut datoria neindividualizând cu destulă stricteţe, a început şi de o dată a şi întrerupt. In loc de prelungirea vestică a Balcanilor avem acea frontieră de apă despre care am vorbit maĭ sus, dar care e atât de neregulată şi care formează linie cu zigzacurĭ foarte ascuţite, că nu o putem considera ca frontieră nord-vestică a peninsuleĭ, fără a forţa starea naturală a lucrurilor. Marea Adriatică şi cea Egee, din causa pătrundereĭ lor în îngusta peninsulă greacă (de la golful Salonic prin o linie dusă până la partea cea maĭ îngustă a golfuluĭ de Otranto) aŭ adaos o parte maĭ mult continentală şi care e crescută în mod atât de intim cu gâtul continentuluĭ, că toate încercările de despărţire ar fi ca ceva usurpator.

O linie trasă de la Fiume la Sulina orĭ Cerna-Voda are tot atât de puţină raţiune ca şi una trasă din Scutarĭ la capul Emina. Golul dintre Adriatică şi Porţile de fier saŭ povârnişul din Vest al munţilor sârbo-bulgarĭ, nu se poate închide, iar teritoriile carĭ se estind în acest gol sunt un teritoriŭ de tranziţie şi o trecere care nu aparţine în mod excluziv nicĭ la peninsula Sud-Estică, cu toate că e situată în partea sudică a linieĭ Sava-Dunărea, nicĭ la ţările carpatine-alpiene, cu toate că

Wenn man berechtigt wäre, den Knoten einfach zu durchhauen, dürfte man kurzweg erklären: das ganze südlich der genannten Linie liegende Gebiet, soweit es nach Norden, in die Save und in die Donau, entwässert, also fast ganz Bosnien und Herzegowina, Montenegro mit Teilen der benachbarten Landschaften, sowie ganz Serbien sind dem geographischen Individuum zuzuschlagen, welches durch das Becken der mittleren Donau gebildet wird, und welches eingebettet liegt zwischen dem Ostabbruch der Alpen, den dinarischen Faltenzügen und dem langen, mehrfach gekrümmten Bogen des serbisch-bulgarischen Grenzgebirges und der Karpaten. Die Nordgrenze der sogenannten Balkanhalbinsel wäre danach also gegeben durch die Hauptlinie des Balkans und durch die etwa in der westlichen Verlängerung dieser Hauptlinie sich bis zur Adria hinziehende Wasserscheide zwischen der Donau und den nach dem Jonischen und dem Aegäischen Meere entwässernden Flusssystemen.

Gewiss, dieser Ausweg wäre erlaubt und geboten, falls der Balkan sich nicht ungefähr in der Mitte der Halbinsel nach Norden krümmte, um den Anschluss an die Karpaten zu gewinnen, sondern sich statt dessen von Ost nach West quer über den Hals der Halbinsel zöge, gleich den Pyreneen eine einzige undurchbrochene, wasserscheidende Erhebungslinie bildend.

In dem letzteren Falle — aber auch nur in diesem — dürften wir die ganze Halbinsel nach dem Balkan benennen und hätten wir für sie eine brauchbare Nordgrenze.

Allein wir müssen wieder einmal einräumen, dass die Natur hier, wie in ganz Osteuropa, es verabsäumt hat, strenger zu individualisiren: sie hat einen Anlauf dazu genommen und mitten drin wieder eingehalten. — Statt der westlichen Verlängerung des Balkans haben wir zwar jene eben erwähnte Wasserscheide, aber dieselbe ist so verzwickt, bildet eine so spitzwinklich gebrochene Zickzacklinie, dass wir sie schlechterdings nicht als Nordwestgrenze der Halbinsel betrachten dürfen, ohne dem natürlichen Sachverhalt Zwang anzuthun: das Adriatische und das Aegäische Meer haben durch ihre Einbrüche der schmalen griechischen Halbinsel (vom Golf von Saloniki durch eine bis zur engsten Stelle des Golfes von Otranto gezogene Linie im Norden begrenzt) ein grösseres, mehr festländisch geartetes Halbinselstück angefügt, welches so innig mit dem Rumpf des Erdteils verwachsen ist, dass jeder Versuch einer Scheidung beider immer etwas Willkürliches behalten muss. — Eine von Fiume nach Sulina oder Tschernawoda gezogene Linie hat ebenso wenig Berechtigung wie eine solche von Skutari nach Kap Emine! Die Lücke zwischen der Adria und dem Eisernen Thor oder dem Westabhang des serbisch-bulgarischen Grenzgebirges *ist* einmal nicht zu schliessen, und die Landschaften, welche in dieser Lücke sich dehnen, sind ein Ueber-

'şĭ revarsă apele spre Nord în Dunăre. Hidrograficeşte ţine de Marea Neagră, dar totuşĭ cea maĭ mare parte a acestuĭ teritoriŭ de tranziţie aparţine tot pe atâta Suduluĭ, Măreĭ Egee, şi însăşĭ natura prin adânca scoborâre a linieĭ Morava-Varda, a însemnat marele drum de la Belgrad la Salonic.

O poziţie tot atât de puţin determinată are şi basinul Dunăreĭ de jos, şi el e lipsit de frontiere şi nefiind de sine stătător trebue să'şĭ arunce privirile în spre cele patru părţĭ ale orizontuluĭ pentru a'şĭ găsi complectarea sa; cu toate acestea nu fără silă se poate cu totul alipi la vr'unul din teritoriile vecine.

Nicĭ nu suntem obicĭnuiţĭ a ne pune în vedere că Muntenia şi Bulgaria de Nord compun un tot din punctul de vedere geografic şi că amândouă nu sunt de cât jumătăţĭ ale aceleaşĭ văĭ şi care se complectează una pe alta. Dacă s'ar adăoga Muntenia la şesul sarmatic şi Nordul Bulgarieĭ peninsulei Sud-Ostice propriŭ zisă, ar fi tot atât de nenatural ca şi când s'ar tăgădui că ambele părţĭ ale linieĭ Ronuluĭ-Saona ar aparţine una alteia, orĭ acele două jumătăţĭ ale câmpieĭ din partea Rhinuluĭ superior, orĭ — în proporţiĭ maĭ marĭ — cele două jumătăţĭ ale basinuluĭ Mississippi saŭ Amazone.

Cu toate că partea nordică, vestică şi sudică, e închisă de munţĭ şi numaĭ în partea ostică şi nord-ostică se deschide printr'un maĭ larg gol, cu toate acestea basinul eliptic al părţeĭ inferioare a Dunăreĭ nu trebue considerat din această cauză ca un basin-vale cufundat îm *mijlocul* unor munţĭ, ci ca fiind situat la marginea exterioară a cateneĭ de munţĭ, în timp ce basinul Dunăreĭ de mijloc cuprinde partea internă. Decĭ chiar când Carpaţiĭ cu continuarea lor (munţiĭ Bănăţienĭ, ceĭ Sârbeştĭ şi Bulgarĭ precum şi Balcanii) nu ar oferi o stavilă atât de înaltă, perpendiculară relativ greŭ de trecut, totuşĭ nu trebue să ne îndoim de a vedea în eĭ o adevărată frontieră naturală a teritoruluĭ nostru. Cu toate că Dunărea, Oltul, Timocul şi Iskerul străbate această parte, totuşĭ basinul Dunăreĭ inferioare are o posiţie deosebită geografică, faţă de teritoriile învecinate din partea internă a munţilor ca Transilvania, Banatul, Sârbia şi Bulgaria de Sud.

Teritoriul despre care vorbim are în partea sa ostică frontiera la Marea Neagră. Spre Nord-Est însă este nu gol de 75—80 klm. lăţime, între povârnişul platouluĭ Dobrogeĭ de Nord şi între povârnişul Carpaţilor care tocmaĭ aci se încovoae. Prin acest gol care este întrebuinţat

gangs- und Durchgangsgebiet, das weder ausschliesslich zur Südosthalbinsel gehört, obwohl es südlich der Save-Donau-Linie liegt, noch ausschliesslich zu den Karpato-alpinen Ländern, obwohl es nach Norden in die Donau entwässert. Hydrographisch zum Gebiet des Schwarzen Meeres gehörend, blickt der grösste Teil dieses Uebergangsgebietes mindestens ebenso sehr nach Süden, zum Aegäischen Meere hin, und die Natur selbst hat durch den tiefen Einschnitt der Morawa-Vardar-Linie die grosse Strasse von Belgrad nach Saloniki vorgezeichnet.

Eine ganz ähnlich unbestimmte Zwitterstellung nimmt das Becken der untern Donau ein. Es steht gleichfalls unter dem Zeichen der Grenzlosigkeit und muss, für sich allein unselbständig genug, nach allen vier Himmelsgegenden blicken, um seine Ergänzung zu finden; trotzdem lässt es sich mit keinem der Nachbargebiete ohne Zwang völlig zusammenwerfen.

Wir sind nicht einmal gewohnt, uns zu vergegenwärtigen, dass die Walachei und Nordbulgarien geographisch ein Ganzes ausmachen, dass es nur die beiden naturgemäss einander ergänzenden Hälften eines und desselben Thales sind. Wollte man die Walachei etwa der sarmatischen Tiefebene zurechnen, Nordbulgarien aber der eigentlichen Südosthalbinsel, so wäre das beinahe ebenso unnatürlich, als wenn man leugnete, dass die Landschaften zu beiden Seiten der Rhone-Saone-Linie, oder die beiden Hälften des oberrheinischen Senkungsfeldes, oder, in grösseren Verhältnissen, die beiden Hälften des Mississippi-, des Amazonas-Beckens zusammengehörten.

Obwohl vom Gebirge im Norden, Westen und Süden eingeschlossen und nur nach Osten oder Nordosten hin mit breiterer Lücke sich öffnend, ist das elliptische Becken der unteren Donau doch nicht wie ein *innerhalb* eines Gebirges eingesenktes Thalbecken aufzufassen, sondern es liegt in Randstellung an der Aussenseite seines Gebirgskranzes, während das Becken der mittleren Donau die Innenseite einnimmt. Selbst also, wenn die Karpaten mit ihrer Fortsetzung (Banater und serbisch-bulgarisches Grenzgebirge und Balkan) keinen so hohen, steilen, verhältnismässig schwer zu übersteigenden Wall darstellten, dürften wir doch nicht zweifelhaft sein, in ihnen eine wirkliche Naturgrenze unseres Gebietes zu sehen: Trotz der Durchbrüche des Olt, der Donau, des Timok, des Isker hat das Becken der unteren Donau geographisch eine Sonderstellung gegenüber den auf der Innenseite des Gebirgs liegenden benachbarten Landschaften Siebenbürgen, Banat, Serbien, Südbulgarien.

Gegen Osten hin findet unser Gebiet seine Grenze im Schwarzen Meere. Gegen Nordosten aber ist eine Tieflandslücke von 75 bis 80 km. Breite, zwischen dem Abfall des Plateau's der nördlichen Dobrudscha und dem Abfall der grade hier nach Westen sich umbeugenden Kar-

şi de Dunărea ce înaintează tare în spre dreapta, stă basinul româno-bulgar de Nord în cea maĭ uşoară legătură pe de o parte cu Moldova iar pe de alta cu şesul slavic. O frontieră propriŭ zisă nu se poate găsi. Din punctul de vedere geografic nu e de nicĭ un interes şi este cu totul indiferent care dintre râurile Carpaţilor se alege aci ca frontieră, căcĭ remâne numaĭ o frontieră imaginară. Ţinutul muntos, delos şi de şes al Moldoveĭ se împreună în mod direct cu Muntenia, atât de direct în cât suntem siliţĭ să vedem într'ânsul o complectare a acesteĭ din urmă ce stă în legătură maĭ strânsă cu aceasta de cât cu şesul slavic cu care se mărgineşte.

De oare-ce partea exterioară a mareluĭ arc de munţĭ Carpato-Balcanic, încovoiat în mod capriţios, se coboară de jur-împrejur spre şes, trebue şi apa să curgă spre dânsul în mod aproape radial. Avem de observat însă curioasa împrejurare, că de la izvorul Saneĭ din Galiţia de mijloc toate aceste vine de apă iaŭ direcţiunea uneĭ văĭ care însoţeşte lanţul de munţĭ într'o depărtare mică ce rămâne aceeaşĭ pentru distanţe marĭ şi merge paralel cu linia coamelor de munţĭ. Această vale este întrebuinţată de diferite râurĭ. La Nord este maĭ întâiŭ Dnistrul, apoĭ, maĭ spre Sud-Ost şi maĭ aproape de povârnişul munţilor, Siretul. In golul dintre amândouă se întrepune Prutul care de la Lipcanĭ, ia ce e drept o direcţiune paralelă cu Carpaţiĭ moldovenĭ, dar deja de la împreunarea sa cu Ceremosul (maĭ jos de Snyatin) nu maĭ primeşte afluenţĭ de la Carpaţĭ, de oare-ce Siretul îĭ ia pe toţĭ.

Spre Sud, în basinul valacho-bulgar de Nord, joacă Dunărea de jos tot un ast-fel de rol; cursul eĭ, care împreună cu ţinutul săŭ de inundaţiune cuprinde părţile cele maĭ joase ale acestuĭ ţinut aproape înjumătăţit de dânsa, este cu totul paralel cu liniile coamelor Carpaţilor şi Balcanuluĭ şi serveşte ca scurgere tuturor apelor ce se scoboară de pe această cunună de munţĭ.

Un curios joc al natureĭ a voit însă, ca tocmaĭ în faţa loculuĭ de încovoiare a Carpaţilor să se ridice platoul Dobrogeĭ, al aceleĭ peninsule saŭ maĭ bine ḑis adaos heterogen în formă de insulă a Bulgarieĭ de Nord, care sileşte Dunărea să se îndrepteze spre Nord, iarăşĭ cu totul corespunzând direcţieĭ Carpaţilor, schimbată prin încovoiare. Şi tocmaĭ la capul Nord-Vestic al platouluĭ Dobrogeĭ se împreună aripile de Ost şi de Sud ale albieĭ celeĭ marĭ, afară din Carpaţĭ, Siretul (numaĭ de cât apoĭ şi Prutul) şi Dunărea, spre a-şĭ trimite împreună apele lor

paten. Durch diese Lücke, die auch von der scharf nach rechts drängenden Donau benutzt wird, steht das walachisch-nordbulgarische Becken in leichtester Verbindung mit der Moldau einerseits und der slavischen Tiefebene anderseits. Eine wirkliche Grenze lässt sich nicht ausfindig machen Es ist geographisch ganz belanglos und gleichgültig, welches der Karpatenflüsschen man hier als Grenzlinie wähle, es bleibt doch nur eine imaginäre Grenze. Das moldauer Gebirgs-, Hügel- und Tiefland schliesst sich direkt an die Walachei an. So direkt, dass wir gezwungen sind, in ihm eine Ergänzung der letzteren zu sehen, die in engeren Beziehungen zu dieser steht als zu dem östlich angrenzenden slavischen Tieflande.

Da die Aussenseite des grossen, launisch gekrümmten karpato-balkanischen Gebirgsbogens sich rings zur Ebene abdacht, müssen die Wasser zu ihr ziemlich radical abfliessen. Nun haben wir aber die merkwürdige Thatsache zu verzeichnen, dass von der Sanquelle im mittleren Galizien an alle diese kleinen Wasseradern einem Thalzuge zustreben, welcher das Gebirge in geringer, auf beträchtliche Strecken sich gleichbleibender Entfernung begleitet und der Kammlinie genau parallel läuft Dieser Thalzug wird von verschiedenen Strömen benutzt: Im Norden ist es zuerst der Dnjestr, dann, südöstlich davon und näher dem Abfall des Gebirgs, der Seret; in die Lücke zwischen beiden schiebt sich der Prut ein, der zwar von Lipkani an gleichfalls eine den moldauer Karpaten parallele Laufrichtung einschlägt, aber bereits nach seiner Vereinigung mit dem Czeremosz (unterhalb Sniatyn) keine Zuflüsse von den Karpaten mehr aufnimmt, da dieselben ihm sämtlich vom Seret abgefangen werden.

Im Süden, im walachisch-nordbulgarischen Becken, spielt die untere Donau eine ganz ähnliche Rolle; ihr Lauf, der zusammen mit seinem Inundationsgebiet die tiefsten Teile dieses von ihm ungefähr halbirten Gebietes einnimmt, ist den Kammlinien der Karpaten und des Balkans streng parallel und dient allen Gewässern, die von diesem Gebirgskranze herunterfliessen, als Sammelrinne.

Nun hat es ein wunderliches Spiel der Natur gewollt, dass gerade der Umgebungsstelle der Karpaten gegenüber sich das Plateau der Dobrudscha erhebt, jenes halbinsel- oder eigentlich inselartige heterogene Anhängsel Nordbulgariens, welches die Donau zwingt, sich nach Norden zu wenden, wiederum ganz genau entsprechend der durch die Umbeugung veränderten Karpatenrichtung. Und genau am Nordwestkap des Dobrudscha-Plateau's vereinigen sich dann der Ost- und Südflügel der grossen ausserkarpatischen Sammelrinne, der Seret (gleich darauf auch der Prut) und die Donau, um ihre Wasser gemeinschaftlich dem Schwarzen Meere zuzusenden, vermittelst eines Stromstückes, welches

în Marea Neagră, prin mijlocirea unuĭ curent ce stă perpendicular pe direcţiunea din urmă luată de Dunăre şi de Prut.

Este de netăgăduit, că această cea maĭ de jos parte a cursuluĭ Dunăreĭ (în legătură cu bucata de şes aflătoare între Galaţĭ şi Focşanì) dă un moment de multă greutate pentru împreunarea Moldoveĭ cu Valachia şi apoĭ cu Bulgaria de Nord. Insă deja ca părţĭ joase ale Carpaţilor de Ost şi de Sud şi ale Balcanuluĭ staŭ aceste treĭ ţinuturĭ în raporturĭ maĭ de aproape cu acea cunună de munţĭ de carĭ se razimă la Ost, la Sud şi la Nord, şi prin aceasta cu sine înşi-le, precum de cât cu şesul propriŭ zis Ost-european, care nu maĭ întreţine raporturĭ Carpato-Balcanice. Fireşte, este greŭ, dacă nu imposibil, a se trage spre Ost o frontieră, dincolo de care aŭ încetat acele raporturĭ. Putem, ce e dreptul, fără să ne temem de contrazicerĭ serioase, să împreunăm cu Moldova, Bucovina şi Galiţia Sud-Ostică, adică ţinutul Siretuluĭ, Prutuluĭ şi Dnistruluĭ superior, tot asemenea Basarabia, care stă înfiptă între râurĭ la un trunchiŭ al căreĭ vârf îĭ formează istmul de Chotin şi a căreĭ bază se află la Marea Neagră între limanul Dnistruluĭ şi îmbucătura Prutuluĭ [1]) Dar întreaga Moldova ast-fel mărită nu este totuşĭ o individualitate geografică, ci o hotărâtă ţară de tranziţie, ce tot aşa de bine s'ar putea mări maĭ departe spre Ost până la Bug şi coama ce formează linia de demarcaţiune a apelor între Dnistru de o parte şi între afluenţiĭ din stânga aĭ Dnistruluĭ superior şi aĭ Buguluĭ de altă parte. Configuraţiunea tuturor acestor ţinuturĭ ast-fel alcătuite la o laltă este aproape acela ca al Moldoveĭ în inţelesul maĭ strict al cuvântuluĭ; nu maĭ puţin remâne aceeaşĭ înclinare Sud-Ostică, şi Bugul, Tiligul, Kujanikul şi cele-l'alte râuleţe ale acestuĭ ţinut de coaste curg în general paralel cu Dnistrul, Prutul şi cu Siretul.

Este indiferent cât de mult vom întinde noĭ acest ţinut de tranziţiune moldo-basarabic spre Nord-Est şi spre Ost, am câştigat într'ânsul pentru basinul central al Dunăreĭ de jos o complinire periferică în formă de aripĭ, care formează trecerea încet şi fără să se observe atât în şesul polon şi german de Nord cât şi peste întinderile cele marĭ ale Rusieĭ.

Cum că în partea sudică şi vestică lipsesc ast-fel de ţinuturĭ complinitoare carĭ să se adaoge în mod imediat, se înţelege de sine că aci e circuitul munţilor. Totuşĭ căile de comunicaţiune din Bulgaria de Nord

---

1) Este cunoscut, că Prutul odinioară s'a vărsat direct în Marea Neagră, maĭ înainte de ce Dunărea, maĭ avută în materiĭ grele 'şĭ-a format delta şi 'şĭ-a făcut ast-fel Prutul tributar.

senkrecht auf die von Donau und Prut zuletzt eingeschlagene Laufrichtung steht.

Es ist unleugbar, dass dieses unterste Stück Donaulauf (in Verbindung mit der Tieflandslücke Galatz-Fokschani) ein schwerwiegendes Moment für die Zusammengehörigkeit der Moldau mit der Walachei und dann auch mit Nordbulgarien abgiebt. Aber auch schon als Glacislandschaften der Ost- und Südkarpaten und des Balkans stehen diese drei Gebiete in näheren Beziehungen zu jenem Gebirgskranze, an den sie sich östlich, südlich und nördlich anlehnen, und dadurch zu einander selbst, als zu der eigentlichen osteuropäischen Tiefebene, die keine karpato-balkanischen Beziehungen mehr unterhält.

Freilich, schwierig, wenn nicht unmöglich, ist es, gegen Osten zu eine Grenze zu ziehen, jenseits deren jene Beziehungen aufgehört haben. Wir dürfen zwar, ohne ernstlichen Widerspruch zu besorgen, mit der Moldau die Bukowina und das südöstliche Galizien, also das Gebiet des oberen Seret, Prut und Dnjestr, zusammenlegen, ebenso Bessarabien, das keilförmige Zwischenstromland, dessen Spitze der Isthmus von Chotin bildet und dessen Basis am Schwarzen Meere zwischen dem Liman des Dnjestr und der Mündung des Prut[1]) liegt. Aber die ganze so erweiterte Moldau ist doch kein geographisches Individuum, sondern ein ausgesprochenes Uebergangsland, das man ebensogut noch weiter vergrössern könnte, östlich bis an den Bug und an den Landrücken, der die Wasserscheide bildet zwischen dem Dnjepr einerseits und den linken Zuflüssen des oberen Dnjestr und dem Bug andererseits. — Der Habitus aller dieser so zusammengelegten Landschaften ist im wesentlichen der gleiche wie derjenige der Moldau im engeren Sinne; nicht minder bleibt die südöstliche Abdehnung dieselbe, und Bug, Tiligul, Kujalnik und die anderen Flüsschen dieser Küstengegend laufen im grossen und ganzen parallel dem Dnjestr, dem Prut und dem Seret.

Einerlei wie weit wir dieses moldauisch bessarabische Uebergangsgebiet nach Nordwesten und nach Osten ausdehnen, wir haben in ihm für das zentrale Becken der unteren Donau einen peripherischen, flügelartigen Ansatz gewonnen, welcher leise und unmerklich überleitet sowohl in die polnisch-norddeutsche Tiefebene als auch auf die weite russische Platte.

Dass im Süden und Westen derartige unmittelbar sich anschliessende Ergänzungsgebiete fehlen, versteht sich bei der hier vorhandenen Gebirgsumwallung von selbst. Doch sind die Verbindungswege von Nord-

---

[1]) Bekanntlich hat der Prut sich einst direkt ins Schwarze Meer ergossen, ehe der sinkstoffreichere Donaustrom sein Delta aufschüttete und sich dadurch den Prut tributär machte.

spre cea de Sud chiar peste partea Balcanuluĭ dintre trecătoarele de la Deli-Kamtschik şi de Isker sunt multe şi nu incomode; tot asemenea din Valachia şi din Moldova peste Carpaţĭ în Transilvania—fără a maĭ aminti despre şoseaua importantă formată de Dunăre, ce conduce direct în basinul de mijloc (unguresc) şi de sus (german şi austriac) al Dunăreĭ, precum şi prin mijlocirea şesurilor Saveĭ şi Draveĭ până adânc în Alpiĭ osticĭ.

III.

Pentru repetarea aceloraşĭ formaţiunĭ, fie în conturele plane, fie în ridicăturile de pământ, ce le găsim reprezintate în configurarea părţilor globuluĭ, Agassiz a găsit de curând fericita expresiune de «*homologiĭ geografice*». El a luat'o din anatomia comparată care printr'ânsa voeşte să arate asemănărĭ ideale carĭ se bazează pe transformarea treptat progresivă a părţilor şi membrelor ce compun corpurile. Putem să privim orice vom voi din obiectele pe carĭ le reproduc chartografiĭ, fie continente întinse, peninsule, insule, munţĭ, mărĭ, golfurĭ, basinurĭ de apă dulce orĭ râurĭ, pretutindenĭ ne oprim de repetiţiĭ saŭ asemănărĭ în trăsurĭ generale ca şi în parte [1]).

Cel maĭ cunoscut exemplu de ast-fel de homologiĭ geografice în Europa îl formează basinul eliptic al Dunăreĭ de jos şi acela al râuluĭ Padul. In adevăr asemănarea amândurora este atât de mare, în cât sunt bătătoare la ochĭ şi pentru cel ce nu are o cultură geografică, şi este tot-d'a-una instructiv, a o privi maĭ de aproape.

Cele maĭ însemnate trăsurĭ homologice în formaţiunea basinuluĭ român-nordo-bulgar şi al râuluĭ Padu sunt maĭ întâiŭ încadrarea munţilor spre Nord, Vest şi Sud, al doilea albia de scurgere ce primeşte în sine de la dreaptea şi de la stânga toate apele, cu cursul îndreptat de la Vest spre Est, aci ca şi acolo împarte basinul ce-l străbate într'un şes înclinat maĭ ales spre Sud-Est şi cel-alt spre Nord-Est. Ast-fel corespunde şesul valachic celuĭ piemontez-lombardic; platoul bulgar, ce pe nesimţite se ridică de la Dunăre spre Sud, nu este lipsit de puncte de asemănare cu şesul dintre Padu şi Apeninĭ numit Emilia; şi precum Valachia stă în legătură directă prin golul Nord-Ostic, dintre Galaţĭ şi Focşanĭ cu ţinutul moldo-basarabic şi asemenea ţinutul lombardic spre Nord-Est, stă în legătură cu cel veneţian.

---

[1]) O. Peschel, *Neue Probleme der Vergleichenden Erdkunde*, Leipzig 1883, pag. 68.

nach Südbulgarien selbst auf der Balkanstrecke zwischen den Durchbrüchen des Deli-Kamtschik und des Isker zahlreich und nicht unbequem; desgleichen von der Walachei und von der Moldau über die Karpaten nach Siebenbürgen — der wichtigen Donaustrasse hier nicht zu gedenken, welche direkt in das mittlere (ungarische) und in das obere (deutsche und österreichische) Donaubecken überleitet, sowie vermittelst der Thäler der Save und Drau bis tief in die Ostalpen hinein.

III.

«Für die Wiederkehr der nämlichen Gestaltungen, sei es in den flachen Umrissen, sei es in den Bodenerhebungen, die wir in den Ländergemälden unserer Erde abgebildet finden, hat Agassiz ganz kürzlich den glücklichen Ausdruck «geographische Homologien» gefunden. Er entlehnte ihn der vergleichenden Anatomie, die damit ideale Aehnlichkeiten bezeichnen will, welche sich auf die allmählich fortschreitende Umbildung von Körperbestandteilen und Gliedermaassen begründen. Wir mögen betrachten, was wir wollen von den Gegenständen, welche die Kartenzeichner abbilden, seien es grosse Festlande, Halbinseln, Inseln, Gebirge, Seen, Golfe, Süsswasserbecken oder Flüsse, überall stossen wir auf Wiederholungen und Aehnlichkeiten im Grossen wie im Geringen.» [1])

Das bekannteste Beispiel für solche geographischen Homologien in Europa bilden das elliptische Becken der unteren Donau und dasjenige des Po. — In der That, die Ähnlichkeit beider ist so gross, dass sie auch dem geographisch ungeschulten Auge auffällt, und es bleibt immer lehrreich, bei ihr etwas zu verweilen.

Die hervorstechendsten homologen Züge in der Gestaltung des walachisch- nordbulgarischen und des Po-Beckens sind erstens die Gebirgsumrahmung gegen Nord, West und Süd, zweitens die grosse, alle Gewässer von rechts und links in sich aufnehmende Stromrinne, deren Lauf, von Westen nach Osten gerichtet, das durchströmte Becken hier wie dort in eine wesentlich nach Südosten und in eine andere wesentlich nach Nordosten abgedachte Ebene zerlegt: So korrespondirt das walachische Tiefland mit dem piemontesisch-lombardischen; die bulgarische, ziemlich allmählich von der Donau nach Süden zu aufsteigende Platte ermangelt nicht der Vergleichungspunkte mit der zwischen Po und Appennin gelegenen Ebene der Emilia; und wie dann weiter die Walachei durch die nordöstliche Lücke Galatz - Fokschani mit dem moldauisch-bessarabischen Gebiet in direkter Verbindung steht, so die lombardische Ebene, gleichfalls nach Nord-Osten, mit der venctischen.

---

[1]) O. Peschel, Neue Probleme der Vergleichenden Erdkunde. Leipzig 1883, p. 68.

O schimbare de poziţie a maluluĭ ar avea pentru şesul Paduluĭ ca şi pentru Valachia aproape aceeaşĭ urmare fatală. Numaĭ creşterea cu 100 de metri a niveluluĭ Adrieĭ ar fi de ajuns, pentru ca din şesul Veneţieĭ, Lombardieĭ şi Emilieĭ să facă un golf de Mare al căruĭ vârf vestic să ajungă până d'naintea porţilor de la Asti lângă Tanaro; spre Nord-Est şi-ar înainta valurile până la Udina, şi lacul Garda ar fi iarăşĭ, ca altă-dată, un golf asemenea unuĭ fiord. In Valachia la o egală ridicare a niveluluĭ Măreĭ, noul ţărm s'ar muta ceva maĭ spre Sud-Ost de linia Focşanĭ—Râmnic-Sărat—Turnu-Măgurele; afară de aceasta, un braţ de Mare, de o lăţime variată dar nicăierea însemnată, ar cuprinde valea propriŭ zisă a Dunăreĭ, până dincolo de Porţile-de-fier, şi ar dobândi în Ungaria iarăşĭ dimensiunĭ respectabile (Pesta 110 m, Plattensee 106 m., Tokaj 113 m., Nyregyháza 99 m., Segedin 87 m., Arad 116 m.), şi, chiar în valea Dnipruluĭ şi Prutuluĭ ar forma Marea limbĭ lungĭ şi înguste până la istmul de Chotin. Dobrogea de Nord în fine ar fi transformată într'o insulă.

Dacă ar perzista schimbarea poziţiuniĭ ţărmurilor, care ar face ca întregul basin al Dunăreĭ să se scufunde, ni s'ar arăta atuncĭ o nouă homologie: golful Carpato-Balcanic, strâmtoarea Porţilor-de-fier şi Marea internă carpatică d'îndărăt, ar corespunde întocmaĭ golfuluĭ vestic al Măreĭ Mediterane (între ţărmurele stâncoase aĭ Spanieĭ de Sud, Marocului şi Algerieĭ) strâmtoareĭ Gibraltar şi sânuluĭ de Cadix.

Aceste treĭ ţinuturĭ homologice, golful vestic al Măreĭ-Mediterane cu strâmtoarea de Gibraltar, şesul Paduluĭ şi basinul româno-moldo-bulgar cu Porţile-de-fier, prin poziţia lor naturală sunt predestinate a fi ţinuturile principale de trecere: prin strâmtoarea de Gibraltar stă în legătură continuă întregul ţinut oceanic de Vest şi Nord-Vest, partea atlantică a Europeĭ, cu Sudul, cu partea Măreĭ-Mediterane. Ţinutul râuluĭ Padu din vechime marele teatru de luptă, pe ale căruĭ câmpiĭ înecate în sânge s'aŭ hotărât destinele Italieĭ, Francieĭ şi Germanieĭ, înlănţueşte peninsula apeninică de trunchiul continentuluĭ şi este pentru comunicaţia pe uscat cel maĭ însemnat membru de legătură a Suduluĭ cu Nordul şi cu Vestul. Rolul săŭ de mijlocitor ar fi şi maĭ însemnat dacă aripa Nord-Estică, şesul veneţian, ar avea o perspectivă liberă spre Est şi n'ar fi ca şi ţintuit de ţinutul deşert şi nepracticabil al Karstuluĭ.

Această privelişte liberă spre Ost o posedă din contra al treilea din ţinuturile noastre homologice: In general Valachia (cu suplimentele sale Bulgaria de Nord şi Moldova cu Basarabia), prin poziţia eĭ împreună

Eine positive Verschiebung der Strandlinie würde für die Po-Ebene und die Walachei fast die gleiche verhängnisvolle Folge haben: Schon das Anwachsen des Spiegels der Adria um 100 m. würde genügen, um aus dem Tieflande Venetiens, der Lombardei und der Emilia einen Meerbusen zu machen, dessen westlichster Zipfel bis vor die Thore von Asti am Tanaro reichte; gegen Nordosten vürden die Wellen bis nach Udine hinaufbranden, und der Gardasee wäre wieder, wie einstmals, ein fjordähnlicher Meeresgolf. — In der Walachei würde, bei einer Hebung des Meeresniveaus um den gleichen Betrag, der neue Strand etwas südöstlich der Linie Fokschani — Rimnik - Sarat — Buzeu — Turnu-Magurele verlaufen; ausserdem würde ein Meeresarm von wechselnder, doch nirgends beträchtlicher Breite das eigentliche Donauthal einnehmen, bis über das Eiserne Thor hinaus, der dann in Ungarn wieder stattliche Dimensionen gewinnen würde (Pest 110 m., Plattensee 106 m., Tokaj 113 m., Nyiregyháza 99 m., Szegedin 87 m., Arad 116 m.); und auch ins Dnjestr- und Pruththal würde das Meer lange, schmale Zungen hineinsenden, bis an den Isthmus von Chotin hinauf. Die nördliche Dobrudscha endlich würde in eine Insel verwandelt sein.

Bei fortdauernder positiver Strandverschiebung, welche das ganze Becken der unteren Donau untertauchen liesse, würde sich uns dann eine neue Homologie zeigen: die Karpato-balkanische Meeresbucht, der Sund des Eisernen Thores und das inner-karpatische Binnenmeer dahinter entsprächen genau dem Westgolfe des Mittelmeeres (zwischen dem südspanischen und dem Marokkanisch-algerischen Küstengebirge), der Strasse von Gibraltar und der Bucht von Cadix.

Diese drei homologen Gebiete, die Westbucht des Mittelmeeres mit der Strasse von Gibraltar, die Po-Ebene und das walachisch-nordbulgarische Becken mit dem Eisernen Thore, sind durch ihre natürliche Lage zu Hauptdurchgangsgebieten prädestinirt: Vermittelst der Strasse von Gibraltar steht der ganze ozeanische Westen und Nordwesten, die Atlantische Seite Europa's, in Seeverbindung mit dem Süden, der Mittelmeer-Seite. — Das Po-Gebiet, von jeher das grosse Schlachtfeld, auf dessen blutgetränkten Fluren die Geschicke von Italien, Frankreich und Deutschland entschieden wurden, kettet die Appenninen-Halbinsel an den Rumpf des Erdteils an und ist für den Landverkehr das wichtigste Bindeglied des Südens mit dem Norden und Westen. — Seine vermittelnde Rolle würde noch bedeutender sein, wenn sein Nord-Ost-flügel, die venetische Ebene, freien Ausblick nach Osten hätte und nicht durch das öde, unwegsame Karstgebiet gleichsam zugenagelt wäre.

Diesen freien Ausblick nach Osten besitzt dagegen das dritte unserer homologen Gebiete: Überhaupt vereinigt gewissermassen die Walachei (mit ihren Supplementen Nordbulgarien und Moldau-Bessara-

întru cât-va calităţile celor-l'alte două focare ale comunicaţiuneĭ spre Sudul Europeĭ, căcĭ ca strâmtoarea de Gibraltar oferă trecerea Dunăreĭ pe la Orşova posibilitatea navigaţiuneĭ până adânc în Vestul şi în Nord-Vestul continentuluĭ; ca şi trecătoarele Alpilor şi Apeninilor mijlocesc comunicaţiunea pe uscat spre Nord şi spre Sud pasurile peste Carpaţĭ şi peste Balcanĭ. Mult maĭ practicabilă şi maĭ însemnată este aci calea cea largă spre Nord-Est, spre Polonia şi Rusia, de cât dincolo greoaele drumurĭ Triest—(resp. Fiume) Viena — Pesta, carĭ aŭ putut fi făcute numaĭ cu concursul întregeĭ technice moderne de inginerie!

Fireşte, nu trebue să se uite, că aceste calităţĭ naturale ale ţinutuluĭ nostru momentan sunt încă latente şi se pot compara cu un capital, de o cam dată reprezentat printr'o poliţă a căreĭ scadenţă va fi după un termen îndelungat!

Din Europa vestică istoria timpurilor moderne a mers maĭ departe pe două felurĭ de căĭ: o dată a mers maĭ mult spre Vest, peste Ocean, apoĭ spre Ost, şi maĭ ales această direcţiune este, pe care a luat'o ca învederat în ultima jumătate a secoluluĭ nostru. Aŭ trecut timpurile când pentru partea occidentală a Europeĭ se designa de frontieră castelul de la Buda, şi astă-zĭ nu trebue să fie cine-va profet spre a prevedea părţeĭ Sud-Ostice a continentuluĭ în cel maĭ apropiat viitor o însemnătate ce necontenit creşte. Fără încetare pătrunde cultura de la Vest spre Ost, maĭ bine zis: de la Nord-Vest spre Sud-Ost, unde vedem un popor după altul pregătindu-se să iasă cu capul şi cu umeriĭ din nămolul chaotic necaracterizat a întunericuluĭ cultureĭ şi tradiţieĭ de până acum.

Istoria lărgindu'şĭ ast-fel orizontul, ia de la întreaga Europă sud-estică în general, şi în special de la peninsula iberică şi hesperică, ceva din greutatea ce aceste ţărĭ aŭ prezentat în decurs de maĭ multe miĭ de anĭ cu privire la desvoltarea culturală a continentuluĭ nostru, şi o transpune în Sud-Ostul Europeĭ, în aşa numita peninsulă balcanică şi în ţinuturile Dunăreĭ de jos. Cea maĭ vestică din cele treĭ peninsule ale Europeĭ de Sud, după cum se pare, a căzut într'o ast-fel de sterilitate lipsită de speranţă, în cât pentru acum şi pentru mult timp nu va maĭ fi în stare să formeze un centru independent de cultură, care să'şĭ trimită de jur împrejur razele sale fructifere; Italia de asemenea nu este în stare să 'şĭ reia vechea'ĭ misiune culturală în Levante, cel puţin pentru moment. E sigur însă că acest moment este chiar cel decisiv: dacă a trecut, nu se maĭ poate prinde! Europa sud-ostică va năvăli cu paşĭ giganticĭ spre ţinta sa, de a'şĭ lua destinele în propriele'ĭ mâinĭ, şi spri-

bien) durch ihre natürliche Lage die Vorzüge jener beiden andern Brennpunkte des Durchgangsverkehrs nach Südeuropa, denn gleich der Strasse von Gibraltar bietet der Donau durchbruch bei Orschowa die Möglichkeit des Schiffsverkehres bis tief in den Westen und Nordwesten des Erdteils hinein; gleich den Alpen- und Appenninenstrassen vermitteln den Landverkehr nach Nord und Süd die Pässe über die Karpaten und den Balkan. — Viel wegsamer und bedeutungsvoller aber ist hier der breite Pfad nach Nordwesten, nach Polen und Russland, als dort die mühsam und nur mit Aufbietung der ganzen modernen Ingenieur-Technik hergestellten Wege Triest—(resp. Fiume)—Wien — Pest!

Freilich, man darf nicht vergessen, dass diese natürlichen Vorzüge unseres Gebietes augenblicklich noch latent sind und vergleichbar einem Kapital, welches einstweilen repräsentirt wird durch einen auf lange Frist ausgestellten Wechsel! —

Von Westeuropa ist die Geschichte der Neuzeit auf zweierlei Bahnen weiter gegangen: einmal ist sie noch mehr westwärts, über das Weltmeer hinüber, gewandert, dann aber auch ostwärts, und besonders diese Richtung ist es, welche sie in der letzten Hälfte unseres Jahrhunderts sichtbarlich eingeschlagen hat. — Die Zeiten sind gewesen, wo für den Occidentalen Europa seine Ostgrenze fand am Schlossberge von Ofen, und man braucht heutzutage kein Prophet zu sein, um dem Südosten des Erdteils in der nächsten Zukunft eine ständig wachsende Bedeutung zu verheissen. Unaufhaltsam drängt die Kultur von Westen nach Osten — richtiger noch gesagt: von Nordwesten nach Südosten, wo wir Ein Volk nach dem anderen im Begriff sehen, mit Kopf und Schultern aus dem unterschiedslosen, chaotischen Brei der bisherigen Geschichts- und Kulturferne sich herauszuarbeiten.

Indem sie so ihren Schauplatz erweitert, nimmt die Geschichte dem ganzen Südwestlichen Europa im allgemeinen, der Iberischen und Hesperischen Halbinsel im besonderen, etwas von dem Gewicht, das diese Länder mehrere Tausend Jahre hindurch in Bezug auf die Kulturentwicklung unseres Erdteils behauptet haben, und überträgt es auf Südosteuropa, auf die sogenannte Balkanhalbinsel und die Gebiete an der unteren Donau. — Die westlichste der drei Südeuropäischen Halbinseln ist, wie es scheint, in so hoffnungslose Sterilität versunken, dass sie für jetzt und lange Zeit nicht im Stande sein wird, ein selbstständiges Kultur-Centrum zu bilden, welches seine befruchtenden Strahlen rings um aussende; Italien ist gleichfalls unvermögend, seine alte Kulturmission in der Levante wieder aufzunehmen, wenigstens für den Augenblick. Höchst warscheinlich aber ist dieser Augenblick gerade der entscheidende: ist er verpasst, lässt er sich nicht wieder haschen! Süd-

jinul cultural la aceasta nu'l va căuta în restul Europeĭ sudice—aceasta ar fi în zadar—, ci 'ĭ va veni de la Nord-Vest, de unde îĭ şi vine deja.

O nouă fază istorică a întregeĭ Europe este aceea care s'a introdus în anul 1877 — poate chiar şi cu deceniĭ maĭ înainte — pe terenul până aci aproape lipsit de istorie, şi aci, la Dunărea de jos şi la Balcanĭ îşĭ va găsi această nouă fază şi deslegarea. Basinul româno-nordo-bulgar va fi un inel al lanţuluĭ, prin care energia istorică se conduce spre Ost: înăuntrul peninsuleĭ sud-ostice, şi apoĭ maĭ departe, peste Marea-Neagră, în ţările ante-asiatice carĭ acum sunt încă adormite. Prin aceasta însă se va face o mişcare a punctuluĭ central de politică şi de cultură, de care acum noĭ nu suntem în stare să ne facem o idee clară.

IV.

Văzurăm maĭ sus, cât de strâns se leagă basinul Româno-Nordo-Bulgar din toate părţile cu ţinuturile învecinate, cum pentru sine singur nu poate pretinde rangul de individualitate geografică, ci a fost hotărât de natură să fie un teritoriŭ de tranziţiune şi de intermediare, între marele şes ost-europeic pe de-o parte, şi între ţările din interiorul Carpaţilor şi peninsuleĭ sud-ostice pe de altă parte.

Cum că este aşa, ne documentează şi relaţiunile etnografice ale acestuĭ teritoriŭ: nu este locuit de o singură rasă, ci de naţionalităţĭ cu totul deosebite unele de altele prin origine şi prin limbă; aceste diferite elemente de populaţiunĭ aŭ pătruns aci de la periferie, lăsând toate cea maĭ mare parte a neamuluĭ lor dincolo de graniţele ce locuesc. Vedem însă tot-de-odată că şi cu privire la aceste raporturĭ etnografice, relaţiunile carpato-balcanice ale basinuluĭ Dunăreĭ de jos sunt maĭ strânse de cât cu acelea ale şesuluĭ ost-european: jumătatea de Sud a basinuluĭ aparţine aproape întreagă Bulgarilor slavĭ de Sud, a căror mare parte locueşte dincolo de Balcanĭ; jumătatea de Nord însă aparţine Românilor — dar nicĭ grosul acestora nu e aci, populaţiunea românească a Ungarieĭ, Transilvanieĭ, Bucovineĭ, Moldoveĭ şi Basarabieĭ luată la un loc întrece cu mult p'aceea a Munteniеĭ, deşi aceasta din urmă trebue să fie privită ca cea maĭ însemnată din toate ţinuturile locuite de neamul românesc. Avem cauze să presupunem, că la începutul evuluĭ mediŭ platoul carpatin — Transilvania, era cea maĭ însemnată,

osteuropa wird mit Riesenschritten auf sein Ziel, seine Geschicke in die eigene Hand zu nehmen, losstürmen, und die kulturelle Unterstützung dabei wird es nicht im übrigen Südeuropa suchen — das wäre vergeblich, — sondern vom Nordwesten wird sie ihm kommen, und kommt sie ihm bereits.

Eine neue Phase der gesamt-europäischen Geschichte ist es, die auf bisher fast geschichtslosem Boden im Jahre 1877 — vielleicht aber auch schon ein Jahrzehnt früher — eingeleitet wurde, und hier, an der unteren Donau und am Balkan, wird diese neue Phase auch ihren Abschluss finden. Das walachisch-nordbulgarische Becken wird ein Glied der Kette sein, durch welche die geschichtliche Energie weiter ostwärts geleitet wird: in die Südosthalbinsel hinein, und dann noch weiter, über das Schwarze Meer, in die jetzt noch schlummernden vorderasiatischen Länder. Dadurch aber wird eine Verschiebung des politischen und kulturellen Schwerpunktes herbeigeführt werden, von der wir uns jetzt noch keine präzise Vorstellung zu machen im Stande sind.

IV.

Wir sahen oben, wie eng das walachisch-nordbulgarische Becken nach allen Seiten sich an seine Nachbargebiete anschliest, wie es für sich allein nicht auf die Würde eines geographischen Individuums Anspruch erheben darf, sondern von der Natur zum Durchgangs- und Vermittlungsgebiet bestimmt ist zwischen der grossen Osteuropäischen Ebene einerseits, den innerkarpatischen Ländern und der Südosthalbinsel andererseits.

Dass dem so ist, erhärtet auch aus den ethnographischen Verhältnissen dieses Gebietes: es wird nicht von einer einziggen Rasse, sondern von Stämmen ganz verschidener Herkunft und Sprache bewohnt; von der Peripherie her sind diese verschiedenen Bevölkerungs-Elemente hereingedrungen, und sie haben sämtlich das Gros ihrer Volksgenossen jenseits der Grenze zurückgelassen. Wir sehen aber zugleich, dass auch im Bezug auf diese ethnographischen Verhältnisse die Karpato-balkanischen Beziehungen des Beckens der unteren Donau engere sind als diejenigen zur Osteuropäischen Ebene: die Südhälfte des Beckens gehört fast ganz den Südslawischen Bulgaren, deren Gros jenseits des Balkans sitzt; die Nordhälfte hingegen den Rumänen — aber auch deren Gros wohnt nicht hier, die rumänische Bevölkerung Ungarns, Siebenbürgens, der Bukowina, der Moldau und Bessarabiens übertrifft zusammengenommen die der Walachei um ein bedeutendes, wenngleich die letztere gegenwärtig als das wichtigste sämtlicher Wohngebiete des rumänischen Stammes bezeichnet werden muss. Wir haben Grund an-

ba poate singura, locuinţă a poporuluĭ românesc, precum 'ĭ-a fost şi leagăn, şi numaĭ maĭ târziŭ s'aŭ revărsat Româniĭ peste zidurile de munţĭ ale Transilvanieĭ în jos de glasiurile acesteia. [1])

Din partea şesuluĭ ost-european din contra fizionomia etnografică a basinuluĭ Dunăreĭ de jos a fost numaĭ foarte puţin influenţată: popoarele de călăreţĭ din stepele pontuluĭ abia aŭ lăsat aci oare-carĭ urme vizibile, ele aŭ dispărut saŭ aŭ fost asimilate, ast-fel şi bulgariĭ (turceştĭ). Singura erupţiune de la Nord-Ost, care ar fi putut avea urmărĭ statornice, aceea a rusuluĭ Swätoslaw, a fost împiedecată la 971 de Byzanţĭ, şi Româniĭ şi Bulgariĭ din acest punct de vedere sunt datorĭ să fie recunoscătorĭ mult bănuituluĭ imperiŭ roman de Ost, de oare-ce este aproape sigur că 'şĭ datoresc existenţa aceşteĭ fapte mântuitoare.

Este de privit aproape ca o nenorocire pentru ţinutul nostru, că, cu toate că din punctul de vedere geografic formează o unitate, din punct de vedere etnografic este împărţit în două jumătăţĭ, una românească şi alta bulgară. Căcĭ orĭ cât de lat este fluviul Dunăreĭ, tot nu este un braţ de mare despărţitor, şi ca să formeze frontiera între două state independente, va fi tot-d'a-una ceva nenatural. Din punctul de vedere istoric, se poate, ce e dreptul, explica această frontieră, pentru aceea nu se poate însă justifica, şi în interesul desvoltăreĭ cultureĭ este de dorit şi de sperat că desfăşurarea viitoare a istorieĭ va depăşi şi va îndrepta actuala situaţiune. Poziţia geografică, face ca Bulgaria dunăreană să năzuească maĭ mult spre Nord decât spre Sud; îngusta trecătoare Isker şi chiar numeroasele pasurĭ ale Balcanilor nu aŭ atâta valoare ca cale internaţională a Dunăreĭ ce împreună ţările între dânsele. Maĭ cu seamă este de aşteptat că la maĭ deasă populare a celor două ţărmurĭ şi în urma ridicăreĭ niveluluĭ general de cultură, ce cu necesitate este împreunat cu aceasta, trebuinţa de mijloace de comunicaţiune (podurĭ stabile şi plutitoare) să fie mult maĭ resimţită ca acum.

«Orĭ-ce s'ar zice de frontierele formate de râurĭ, aci popoarele nu sunt de socotit ca separate, ci aceste curente de comunicaţiune sunt maĭ curând potrivite să nimicească piedicile carĭ se află între popoare. Rhinul în vechime a împreunat pe Galĭ şi pe Germanĭ, carĭ în comunicaţiune deasă îşĭ tociră o mulţime de obiceiurĭ caracteristice saŭ şi-le schimbară între dânşiĭ, şi acelaşĭ rol îl luase şi în timpurile maĭ nouĭ, cât timp statul francez şi german fură despărţite de dânsul. Chiar ora-

[1]) Tr. Tamm: Ueber den Ursprung der Rumänen, Bonn 1891.

zunehmen, dass im frühesten Mittelalter das Karpatische Hochland Siebenbürgen die Haupt-, ja, vielleicht die einzige Wohnstätte des Rumänenvolkes war, wie es auch seine Wiege gewesen ist, und erst seither haben die Rumänen sich über die Bergwälle Siebenbürgens herab in dessen Glacisländer ergossen[1]).

Von der Osteuropäischen Tiefebene her ist dagegen die ethnographische Physionomie des unteren Donaubeckens nur in sehr geringem Grade beeinflusst worden: die Reitervölker der pontischen Steppe haben hier kaum irgendwelche sichtbaren Spuren hinterlassen, sie verschwanden oder wurden aufgesaugt und assimilirt, so auch die (türkischen) Bulgaren, Der einzige ernstliche Uebergriff von Nordosten her, welcher bleibende Folgen hätte haben können, der des Russen Swätoslaw, wurde 971 durch Byzanz vereitelt, und die Rumänen und Bulgaren haben alle Ursache, dem viel geschmähten Oströmischen Reiche hierfür dankbar zu sein, da sie höchst wahrscheinlich dieser rettenden That ihre nationale Existenz schulden. —

Es ist fast als ein Unglück für unser Gebiet anzusehen, dass es, obwohl geographisch eine Einheit, ethnographisch in zwei Hälften geteilt ist, in eine Rumänische und in eine Bulgarische. Denn so breit der Donaustrom auch ist, er ist doch kein scheidender Meeresarm, und dass er die Grenze zwischen zwei unabhängigen Staaten bilden soll, wird stets etwas unnatürliches sein. Historisch ist diese Grenze allerdings eine erklärliche, aber deshalb doch noch nicht eine zu rechtfertigende, und es ist im Interesse der Kulturentwicklung zu wünschen und zu hoffen, dass der künftige Lauf der Geschichte den jetzigen Zustand überwinden und korrigiren werde. Seine geographische Lage weist Donaubulgarien entschieden mehr nach Norden als nach Süden; der schmale Iskerdurchbruch und die immerhin zahlreichen Balkanpässe wiegen nicht so schwer wie jene grosse internationale, länderverbindende Donaustrasse, zumal da zu erwarten steht, dass bei dichterer Besiedlung der beiden Uferlandschaften und bei der damit nothwendig erfolgenden Hebung des allgemeinen Kulturniveaus das Bedürfnis nach Verkehrsmitteln (Brücken und Fähren) ein sehr viel stärkeres sein wird als gegenwärtig. «Was man auch von der Begrenzung durch Flüsse sagen möge, hier sind die Völker nicht getrennt zu halten, sondern diese Verkehrsströme sind eher geeignet, Schranken einzureissen, welche zwischen Völkern bestehen. Der Rhein hat im Altertum Gallier und Germanen zusammengeführt, die in häufigem Verkehr manche Eigentümlichkeiten abschliffen oder austauschten, und dieselbe Rolle hatte er auch wieder in der neueren Zeit übernommen, solange deutsche und französische Herr-

[1]) cfr. Traugott Tamm, Über den Ursprung der Rumänen, Bonn 1891.

şele cele marĭ carĭ aŭ crescut lângă ast-fel de căĭ de comunicaţiune şi carĭ după natura lor nu pot fi unilaterale, trebue să aibe activitate mijlocitoare. Nu este Rhinul depăşit de două-zecĭ de drumurĭ de fier între Konstanz şi Emmerich?» [1])

Primiĭ paşĭ spre echilibrarea contrastelor etnografice de pe ţărmul drept şi stâng al Dunăreĭ de jos par a fi deja făcuţĭ: nu numaĭ, că locuitoriĭ imediaţĭ de pe partea bulgară a fluviuluĭ ştiŭ româneşte, şi din interiorul ţăreĭ bulgare de Nord (ce de alt-fel nu este lată) trec anual miĭ de oamenĭ ca lucrătorĭ de câmp şi cultivatorĭ de legume în România, şi cu toate că numaĭ o mică cifră de procente a acesteĭ fluctuante populaţiunĭ bulgare prin aceasta se românizează în mod direct şi imediat, dar prin eĭ, relaţiunile dintre cele două ţărĭ mărginaşe devin pe tot anul maĭ multiple şi maĭ strânse.

La aceasta se maĭ adaogă, că România şi din punctul de vedere politic a dobândit deja o influenţă puternică pe partea dreaptă a Dunăreĭ: Congresul de la Berlin 'ĭ-a procurat posesiunea Dobrogeĭ, şi ea a început acum a'şĭ asigura această posesiune şi a o fructifica prin construirea unuĭ pod măreţ la Feteştĭ-Cernavoda, care de pe timpul luĭ Traian este cea d'întâia împreunare solidă între amândouă malurile; e de sperat că nu va trece mult timp până ce vor urma şi alte construirĭ de podurĭ, poate la Giurgiŭ şi Turnu-Severin.

Este de regretat, că congresul de la Berlin n'a putut trage consequenţa aceleĭ acordărĭ a Dobrogeĭ Românieĭ. —Dar cât de mult într'alt-fel s'ar fi schimbat starea lucrurilor la Dunărea de jos şi s'ar schimba şi maĭ departe, dacă atuncĭ întreaga Bulgariă de Nord ar fi fost adusă cu România într'un nex de drept public, fie chiar şi restrâns! — Cine ştie când şi dacă se va maĭ ivi vre-o-dată o ocaziune, pentru a aduce frontiera politică a basinuluĭ Dunăreĭ de jos în armonie cu frontiera naturală? Indeplinirea va fi cu atât maĭ grea cu cât actuala stare nenaturală va dura maĭ mult; şi în ce senz se va face vr'o-dată în fine regularea, atârnă «maĭ ales de individualitatea popoarelor, carĭ se iaŭ aci în considerare. Popoarele slabe saŭ trândave suferă să li se demarce frontiere, pe carĭ cele tarĭ le vor rupe ca pe nişte fire de aţă.» [2])

Observatorul nepărtinitor neavând în cotro, îşĭ va zice că în acest caz poporul român este saŭ cel puţin va deveni cel maĭ tare.

[1]) Fr. Ratzel, Antropo Geografie, pag. 284.

[2]) Ratzel, op. citat, pag. 289.

schaft durch ihn abgegrenzt wurden. Schon die grössten Städte, welche an solchen Verkehrswegen aufwachsen und ihrem Wesen nach nicht einseitig sein können, müssen vermittelnd wirken. Wird nicht der Rhein zwischen Konstanz und Emmerich von 20 Eisenbahnen überschritten?»[1])

Diese ersten Schritte zur Ausgleichung des ethnographischen Gegensatzes am rechten und am linken Ufer der unteren Donau scheinen bereits gethan zu sein: nicht nur, dass die unmittelbaren Anwohner der bulgarischen Stromseite der rumänischen Sprache mächtig sind, auch aus dem Innern des (so wie so nicht breiten) Nordbulgarischen Landes wandern alljährlich Tausende als Erntearbeiter und Gemüsebauer nach Rumänien hinüber, und wenn auch nur ein kleiner Prozentsatz dieser fluktuirenden bulgarischen Bevölkerung hierbei sich direkt und sofort rumanisiren lässt, so werden doch durch sie die Beziehungen der beiden Uferländer alljährlich zahlreicher und enger. — Dazu kommt, dass Rumänien auch politisch bereits festen Fuss gefasst hat auf der rechten Seite der Donau: der Berliner Kongress hat ihm den Besitz der Dobrudscha verschafft, und es hat jetzt unternommen, diesen Besitz zu sichern und zu fruktifiziren durch den grossartigen Brückenbau von Feteschti-Tschernawoda, seit den Zeiten Kaiser Trajans die erste feste Verbindung zwischen beiden Ufern; hoffentlich folgen in nicht zu ferner Zeit weitere Brückenbauten, etwa bei Giurgiu und Turnu-Severin, nach.

Es bleibt stets zu bedauern, dass der Berliner Kongress die Konsequenz jener Verleihung der Dobrudscha an Rumänien nicht hat ziehen dürfen und können. — Aber wie anders würde der Gang der Dinge an der unteren Donau sich gestaltet haben und noch ferner gestalten, wennn damals ganz Nordbulgarien in einen, sei es auch nur losen, staatsrechtlichen Nexus mit Rumänien gebracht worden wäre! — Wer weiss, wann und ob überhaupt je wieder eine Gelegenheit sich bieten wird, die politischen Grenzen des Beckens der unteren Donau mit seinen natürlichen Grenzen in Einklang zu setzen? Die Aufgabe wird schwerer, je länger der jetzige unnatürliche Zustand dauert; und in welchem Sinne einmal die schliessliche Regelung eintreten wird, hängt ja auch «am allermeisten von der Individualität der Völker ab, die hier in Betracht kommen. Schwache oder träge Völker lassen sich Grenzen ziehen, die von starken Völkern wie Fäden zerrissen werden»[2]).

Nun wird der unparteiische Beobachter sich schwer verhehlen können, dass in diesem Falle das rumänische Volk das stärkere ist oder doch werden wird.

---

[1]) Fr. Ratzel, Anthropo-Geographie, p. 284.
[2]) Ratzel, a. a. O. p. 288.

Fireşte, abia este conştiŭ de forţa sa şi de o-cam-dată nu se poate servi cu totul de dânsa. In caz de 'ĭ va reuşi însă vre-o dată să producă în sânul săŭ o cultură proprie naţională, pe care să o desvolte, va câştiga prin aceasta nu numaĭ îndreptăţirea morală, ci şi mijlocul de forţă fizică, pe de o parte spre a 'şĭ pretinde la sud frontiera sa naturală (în coama Balcanuluĭ), iar politiceşte atrage la sine şi împreună pe toţĭ membriĭ neamuluĭ săŭ, carĭ trăesc în mod compact, dar carĭ acum ascultă încă de conducere străină.

Condiţiunea principală a acesteĭ mândre desvoltărĭ este însă, ca poporul românesc să fie conducătorul sud-ostuluĭ ca purtător şi promovator al uneĭ culturĭ ce trebue să fie superioară tendinţelor de acelaşĭ fel ale vecinilor şi rivalilor săĭ. In caz dacă prin o muncă liniştită va face să se întărească germeniĭ ce dormitează într'ânsul, atuncĭ nu-ĭ poate lipsi succesul. Periferia va deveni conştie de atârnarea eĭ de centru. Precum trabanţiĭ, înşiruiţĭ în jurul steleĭ domnitoare a sistemuluĭ lor, urmează forţa de atracţiune a acestuia, tot ast-fel vor face şi ţările în carĭ se vorbeşte limba română, de la limanul Dnistruluĭ până la Tisa.

Şi când această primă condiţiune este realizată, cu greŭ ar putea fi spre piedecă acesteĭ desfăşurărĭ împrejurarea că la Sud noul mare Stat românesc ar rămâne înăuntrul frontierelor sale naturale, dar tot-de-o-dată ar cuprinde în sine o parte însemnată etnografică heterogenă, de oare-ce în Nord-Est, Nord şi Nord-Vest ar primi o întărire puternică prin adăogirea de mase homogene de populaţiunĭ româneştĭ.

Ingrijitoare şi nefavorabilă pentru aceste planurĭ de viitor este din contra împrejurarea, că această întărire din urmă nu se poate realiza decât numaĭ prin neluarea în consideraţie a uneĭ atât de excelente frontiere naturale, precum sunt Carpaţiĭ Transilvanieĭ. Dar este încă o cestiune deschisă; care din momentele luate aci în considerare se va arăta ca maĭ tare saŭ motivul separativ fizic-geografic, saŭ motivul de unire antropo-geografic, (comunitatea de neam). România-Mare, dacă ar trece peste linia coameĭ Carpaţilor spre Vest şi spre Nord, de sigur geograficeşte nu ar maĭ fi o unitate compactă, căcĭ, cu toate pasurile peste munţĭ şi al adânceĭ trecătorĭ a Oltuluĭ, Transilvania gravitează incontestabil spre Vest, iar în schimb ar fi într'un senz oare-care o unitate şi individualitate antropo-geografică. Aci nu folosesc nimic profeţirile, trebue să se aştepte desfăşurarea naturală a lucrurilor. Fr. Ratzel[1])

---

[1]) In alt loc, pag. 135.

Freilich ist es sich seiner Stärke noch kaum bewusst und kann sich derselben einstweilen auch noch nicht voll bedienen. Falls es ihm jedoch dereinst gelingen sollte, eine eigene nationale Kultur in seinem Schoosse zu erzeugen und grosszuziehen, wird es in dieser nicht nur die moralische Berechtigung, sondern auch die physischen Machtmittel gewinnen, einerseits nach Süden seine Naturgrenze (im Kamme des Balkans) für sich in Anspruch zu nehmen, andererseits alle kompakt zusammenwohnenden Glieder seines Volkstums, die gegenwärtig noch fremder Führung gehorchen, an sich zu ziehen und politisch mit sich zu vereinigen.

Aber die Vorbedingung zu dieser stolzen Entwickelung bleibt, dass das rumänische Volk dem Südosten voranschreite als Träger und Förderer einer Kultur, die den gleichartigen Bestrebungen seiner nächsten Nachbarn und Rivalen qualitativ überlegen sein muss. Falls es in geduldiger Arbeit die Keime erstarken macht, die in ihm schlummern, dann kann es nicht ausbleiben: die Peripherie wird der natürlichen Abhängigkeit von ihrem Zentrum sich bewusst werden — wie die Trabanten, um den herrschenden Stern ihres Systems geschaart, der Anziehungskraft desselben folgen, so werden es auch die Landschaften rumänischer Zunge thun, vom Dnjestrliman bis zur Theiss.

Und es würde dieser Entwickelung, wenn nur jene Vorbedingung dazu erst erfüllt ist, kaum sehr hinderlich sein, dass nach Süden der neue grossrumänische Staat zwar innerhalb seiner Naturgrenzen bliebe, aber doch zugleich einen beträchtlichen ethnographisch heterogenen Bestandteil in sich aufnähme, da er im Nordosten, Norden und Nordwesten eine gewaltige Verstärkung durch Angliederung geschlossener Massen homogenen rumänischen Volkstums erführe.

Bedenklich und ungünstig für diese Zukunftspläne ist dagegen die Thatsache, dass diese letztere Verstärkung nur stattfinden kann unter Nichtachtung einer so vorzüglichen Naturgrenze, wie die siebenbürger Karpaten es sind. Es ist eben noch eine offene Frage, welches der hier in Betracht kommenden Momente sich als das stärkere erweisen wird, ob das auseinanderhaltende physisch geographische, oder das einigende anthropo-geographische (die Stammesgemeinschaft). Grossrumänien, wenn es über die Kammlinie der Karpaten nach Westen und Norden hinübergriffe, wäre sicherlich keine festgeschlossene geographische Einheit mehr, denn trotz der Pässe über das Hochgebirg und des tiefen Alt-Durchbruchs gravitirt Siebenbürgen unleugbar nach Westen hin, aber dafür wäre es in gewissem Sinne eine anthropo-geographische Einheit und Individualität. Prophezeiungen nützen hier nichts, man muss den natürlichen Lauf der Dinge abwarten. Fr. Ratzel [1]) giebt uns den Rat, uns

[1]) A. a. O. p. 135.

ne sfătueşte, ca faţă de ast-fel de cestiunĭ să ne liniştim cu respunsul, «că mâna unuĭ popor tare ştie să ţină la un loc şi aceea-ce este maĭ puţin apt pentru a forma o unitate şi că legătura naturală se poate privi ca existând, cât timp mâna aceasta nu slăbeşte, dacă necesitatea acesteĭ stăpânirĭ nu pretinde o întrebuinţare de puterĭ care să se peardă pentru alte activităţĭ, şi dacă în interiorul unor ast-fel de frontiere nesigure nu pândesc inevitabil conflictele ce de regulă duc la rezboaie între popoare. Pentru state de felul acesta sunt numaĭ două căĭ, spre a'şĭ procura o existenţă suportabilă: să se întindă până la cea maĭ bună frontieră naturală din apropiere saŭ să devină atât de puternice, în cât să se poată suporta frontiera cea rea fără o deosebită încordare de forţe... Dar frontiere bune tot sunt şi maĭ bune de cât puterea mare.....»

Apoĭ îşĭ maĭ arată Ratzel convingerea, «că preponderenţa crescândă a intereselor economice şi maĭ ales a acelor ale comunicaţiuneĭ face ca deosebirile de naţionalitate ce până acum se bazează exclusiv pe limbă să dispară maĭ curând de cum s'ar crede şi va procura din noŭ împrejurărilor naturale o influenţare maĭ mare ca până acum asupra formăriĭ de state, în special în Europa de mijloc şi de Ost ce din punctul de vedere naţional este atât de nefavorabil împărţită.»

Aceasta e posibil, însă numaĭ posibil, nu sigur. In orĭ-ce caz năzuinţa naţionalităţilor d'a se uni şi din punctul de vedere politic, deo-cam-dată nu 'şĭ-a perdut încă nimic din intensitate. Şi chiar din punctul de vedere geografic s'ar putea justifica ca modul de privire după care platoul Transilvanieĭ ar posede un fel de cap de Janus ce priveşte în două părţĭ. Astă-zĭ, ce e drept, se îndreptează maĭ mult spre şesul unguresc al Dunăreĭ, dacă însă într'o zi relaţiunile sale etnografice iaŭ expresiune şi din punctul de vedere politic, atuncĭ cel puţin nu se poate privi ca o imposibilitate fizică, să'şĭ găsească şi economiceşte socoteala, dacă de acum înainte ar privi maĭ mult spre Sud şi spre Ost.

Cine priveşte din sborul păsărilor asupra Transilvanieĭ, va vedea, că ea se ridică din şesurĭ ca un turn uriaş şi numaĭ în două locurĭ stă în legătură cu îngustul zid de munţĭ al Carpaţilor şi continuăreĭ lor sudice: între izvoarele Tiseĭ şi Prutuluĭ şi la Porţile-de-fier.

Ast-fel, dacă am părăsi consideraţiunile asupra celor existente, nu ar fi absurd d'a privi acest platoŭ-turn numaĭ pentru sine, ca un teritoriŭ de sine stătător, pe care de jur împrejur 'l-ar înconjura cununa de şesurĭ, cu atât maĭ mult, de oare-ce această combinaţiune cu micĭ excepţiunĭ ar cuprinde numaĭ ţinuturĭ locuite în majoritate de Românĭ şi ast-fel prezintă o unitate etnografică.

solchen Fragen gegenüber mit der Auskunft zu beruhigen, «dass die Hand eines starken Volkes auch minder natürlich Zusammengehöriges zusammenzuhalten wisse, und dass die natürliche Zugehörigkeit als ruhend betrachtet werden könne, solange diese Hand nicht erschlaffe, wenn nicht die Notwendigkeit dieses Zusammenhaltens einen Kraftaufwand erforderte, der andern Thätigkeiten verloren geht, und wenn nicht nach solch unsicherer Begrenzung unvermeidlich die Konflikte lauerten, welche zu Völkerkriegen zu führen pflegen. Für Staaten in solcher Lage giebt es nur zwei Wege, um sich eine erträgliche Existenz zu verschaffen: sich bis zu der nächsten besseren, d. h. Naturgrenze auszudehnen oder sich so mächtig zu machen, dass auch ohne besondere Kraftanstrengung die schlechte Grenze zu ertragen ist..... Aber gute Grenzen sind immer noch besser als grosse Macht.....»

Dann hebt Ratzel noch seine Ueberzeugung hervor, «dass das wachsende Uebergewicht der wirtschaftlichen Interessen und besonders derjenigen des Verkehres, die bisher auf Sprache ausschliesslich begründeten Nationalitätenunterschiede bälder als man vielleicht glaubt zurückdrängen und den Naturbegebenheiten einen grösseren Einfluss auf Staatenbildung wieder einräumen wird als ihnen bisher, speziell in dem national so ungünstig verteilten Mittel- und Osteuropa, gegönnt war.»

Das ist möglich, aber doch nur möglich, nicht gewiss. Jedenfalls hat das Streben der Nationalitäten, sich auch politisch zu einen, gegenwärtig noch nichts von seiner Intensität verloren. Und es liesse sich auch geographisch eine Betrachtungsweise rechtfertigen, nach welcher das Hochland von Siebenbürgen gleichsam einen Januskopf besässe, der nach zwei Seiten blickt — heute wendet es sich zwar noch hauptsächlich der ungarischen Donau-Tiefebene zu, allein falls eines Tages seine ethnographischen Verhältnisse auch politisch zum Ausdruck und zur Geltung kämen, dann gehört es wenigstens nicht zu den physischen Unmöglichkeiten, dass es gleichfalls wirtschaftlich seine Rechnung dabei fände, wenn es fortan hauptsächlich nach Süden und Osten blickte.

Wer aus der Vogelperspective auf Siebenbürgen herabschaute, würde sehen, dass es sich wie ein gewaltiger Turmbau aus der Tiefebene erhebt und nur an zwei Stellen mit der schmalen Gebirgsmauer der Karpaten und deren südlicher Fortsetzung zusammenhängt: zwischen den Quellen von Theiss und Prut und am Eisernen Thor.

So wäre es, wenn man doch einmal die Achtung vor dem Bestehenden ausser Augen lässt, nicht ungereimt, diesen Hochlandsturm für sich allein, als ein selbständiges Gebiet aufzufassen, an welches sich dann der Kranz von Ebenen ringsum ungezwungen anschlösse, umsomehr als diese Kombination mit geringen Ausnahmen nur Gebiete umfassen würde, welche überwiegend von Rumänen bewohnt werden und daher eine ethnographische Einheit darstellen.

Fireşte, pentru o capitală a uneĭ ast-fel de hipotetice ţărĭ marĭ româneştĭ par Bucureştiĭ că au o posiţie prea excentrică — punctul central geografic ar fi maı curând Braşovul, căcĭ un cerc cu o rază aproximativă de 320 km. şi cu centrul în Braşov ar împreuna localităţile Sulina, Chotin, Kolomea, Satmar-Nemeti, Oradea-Mare, Aradul, Timişoara, Biserica-Albă, Balogradjik, Brskowitza, Gabrowo şi Varna; în interiorul acestuĭ uriaş cerc ar fi Bulgaria de Nord singurul teritoriŭ maĭ mare, în care nu predomineşte limba română, dar care în schimb este agăţată cu restul complexuluĭ prin tarĭ legăturĭ geografice.

Pentru aceia carĭ s'ar împiedeca de aparenta uşurinţă cu care s'a procedat la consideraţiunile de maĭ sus în contra frontierelor politice cum le posedă astă-zĭ Europa ostică, fie-le prezentate conclusiunile cu carĭ renumitul antropo-geograf Fr. Ratzel îşĭ termină un capitol al de maĭ multe orĭ citatuluĭ săŭ op [1]: «De oare-ce popoarele aŭ de la natură o tendinţă d'a-şĭ depăşi frontierele prezente, fie în formă de emigrărĭ în mase, cucerirĭ saŭ emigrărĭ de indivizĭ singuraticĭ, sunt frontierele absolut sigure numaĭ din spre părţile ce nu se pot locui ale pămîntuluĭ, decĭ în primul loc din spre mărĭ, şi tocmaĭ ele oferă prin aceasta cele maĭ marĭ posibilităţĭ de expansiune. Toate cele-l'alte merită numaĭ în senzul restrâns al cuvântuluĭ denumirea de frontiere naturale. Ca locurĭ ale comunicaţiuneĭ popoarelor, fie de natură duşmană sau pacĭnică, sunt toate frontierele, de cea maĭ mare însemnătate pentru observarea antropo-geografică. Un şir dintre cele maĭ însemnate procese istorice se reduc la influenţărĭ reciproce între dânsele (ca periferice) şi părţile centrale ale popoarelor, respectiv ale statelor. Intru cât mutarea în afară a frontierelor este un fapt istoric de o importanţă tot atât de mult simptomatică precum şi cauzativă, dobândeşte o însemnătate deosebită istoria mărimeĭ, desfăşurăreĭ şi schimbărilor frontierelor. Consideraţiunea speculativă a extindereĭ popoarelor nu trebue să se lege însă de aceste liniĭ de valoare momentană, ci poate împreuna saŭ desmembra ţările existente în unităţĭ maĭ marĭ din puncte de vedere ale natureĭ saŭ cultureĭ, arătând ast-fel cuprinsurile foastelor sau eventual viitoarelor individualităţĭ antropo-geografice; ast-fel de încercărĭ sunt de valoare din diferite puncte de vedere; ele ne daŭ însă maĭ ales o unitate de măsură pentru calcularea valoareĭ stăreĭ de lucrurĭ existente, a căreĭ descriere cade în seama geografieĭ, care e atât de încărcată prin descrierĭ şi poate prin aceasta să se avânte în aprofundărĭ ştiinţifice».

---

[1]) In alt loc, pag. 142—143.

Freilich, als Hauptstadt eines solchen hypothetischen grossrumänischen Reiches scheint Bukarest eine allzu exzentrische Lage zu besitzen — der geographische Mittelpunkt würde vielmehr Kronstadt sein, denn eine Kreislinie mit dem Radius von ungefähr 320 km. und dem Zentrum in Kronstadt würde die Orte Sulina, Chotin, Kolomea, Szatmar, Nemeti, Grosswardein, Arad, Temesvar, Weisskirchen, Belogradjik, Berkowitza, Gabrowo und Varna verbinden; innerhalb dieses riesigen Kreises wäre Nordbulgarien das einzige grössere Gebiet, in welchem die rumänische Sprache die Oberhand nicht besitzt, welches dafür aber geographisch durch starke Bindemittel dem übrigen Komplexe angefügt ist.

Für diejenigen, die an der anscheinenden Leichfertigkeit Anstoss nehmen, mit welcher in obiger Betrachtung gegen die politischen Grenzen, wie sie augenblicklich Südosteuropa durchziehen, verfahren wurde, seien hier die Schlussfolgerungen hergesetzt, mit welchen der berühmte Anthropogeograph Fr. Ratzel einen Abschnitt seines mehrfach zitirten Werkes endet[1]: «Da den Völkern allen eine Tendenz zum Uebergreifen über ihre jeweiligen Grenzen, sei es in Form von Massenwanderungen, Eroberungen oder Einzelwanderungen eigen, sind die Grenzen absolut sicher nur nach der Seite der unbewohnbaren Erdräume also hauptsächlich der Meere, und ebendieselben gewähren daher auch die grössten Möglichkeiten freier Expansion. Alle andern verdienen nur in eingeschränktem Sinn den Namen «natürlicher» Grenzen. Als Stellen des Völkerverkehres, sei es feindlicher oder friedlicher Natur, sind alle Grenzen von der grössten Wichtigkeit für die anthropogeographische Betrachtung. Eine Reihe der bedeutsamsten geschichtlichen Prozesse führt auf Wechselwirkungen zwischen ihnen (als den peripherischen) und den zentralen Teilen der Völker, bzw. Staaten zurück. Insofern die Hinausrückung der Grenzen eine historische Thatsache von ebenso grosser symptomatischer als kausativer Bedeutung, erhält die Geschichte der Grösse, des Verlaufes und der Veränderungen der Grenzen eine besondere Wichtigkeit. Die denkende Betrachtung der Völkerverbreitung braucht indessen nicht diese Linien von momentanem Werte sich zu binden, sondern kann die bestehenden Länder zu grösseren Einheiten aus Gesichtspunkten der Natur oder Kultur verbinden oder zergliedern und so die Rahmen gewesener oder künftig wahrscheinlicher anthropogeographischer Individualitäten aufzeigen; derartige Versuche sind in verschiedenen Beziehungen von Wert, sie geben uns aber hauptsächlich einen Massstab für die Schätzung des Wertes des Bestehenden, dessen die Geographie von je so sehr belastende Beschreibung damit wissenschaftlicher Vertiefung zugänglich wird.»

---

[1]) A. a. O. p. 142/43.

CÂTE-VA SUBSTRATE LATINE VULGARE

DE

AURELIU CANDREA

Oare n'a rămas nicĭ o urmă din limba poporană a Romanilor?

Iată o întrebare la care, nu maĭ departe de cât acum 20—30 de anĭ, s'ar fi răspuns cu deplină siguranţă: nu! Insu'şĭ Diez susţinea că nu ne-a rămas absolut nimic din limba pe care o vorbea plebea romană. Muratori zicea de asemenea că a răscolit toate bibliotecile şi n'a putut găsi nicăerĭ vre-o urmă de această «lingua rustica» în străvechile manuscripte consultate de dânsul pentru acest scop.

Aşa dar, dacă nişte ast-fel de somităţĭ susţin acest lucru, oare maĭ e permis a ne îndoi? Da. Şi iată pentru ce:

Muratori, răscolind bibliotecile, căuta în zadar, căcĭ nicĭ nu putea să găsească acolo limba poporană: *nu se scria în limba rustică.* Limba care servea la scris, limba în care se publicaŭ legile, limba în care se vorbea în for, era cea literară, limba modelată de un grup de învăţaţĭ după spiritul celeĭ greceştĭ, cu un cuvânt, limba aceleĭ clase deosebite de popor, pe care o forma aristocraţia.

O dată admis că nu în scrierĭ trebue căutată limba poporuluĭ, se naşte natural întrebarea: *dar unde trebue căutată?*

Poporul fiind acela care se înrola în armată pentru apărarea patrieĭ, el fiind acela care pleca departe de căminul părintesc spre a cuceri ţărĭ nouă statuluĭ Roman, şi tot el fiind acela care coloniza pământurile cucerite, nu maĭ încape îndoială că limba luĭ trebue căutată în ţările colonisate de dânsul. In limbile romanice vom căuta dar urme din limba pe care o vorbĭa, căcĭ ele singure, derivate fiind din limba poporuluĭ fără

nicĭ un amestec cu limba literară, vor păstra rămăşiţe din limba rustică.

Calea pe care vom procede e aceia a reconstrucţiuneĭ prototipuluĭ comun limbilor romanice. Luând cuvintele comune *tuturor* saŭ *câtor-va* din limbile romanice şi întorcându-ne înapoĭ pe scara schimbărilor fonetice suferite de aceste cuvinte în diversele limbĭ în cursul veacurilor, vom ajunge la nişte forme de la care aŭ trebuit neapărat să plece toate. Aceste cuvinte vor reprezinta tipurile primitive, adică aşa cum aŭ existat ele în graiul poporuluĭ roman.

Negreşit că vom proceda ast-fel numaĭ pentru cuvintele pe care e cu neputinţă să le derivăm din formele transmise de limba literară. Aşa *it. prov. span. port.* cera, *rom.* ceară, *ret.* tschaira derivă toate din *cēra* care este şi forma literară a cuvântuluĭ. Nu tot ast-fel va fi cu *it.* melo, *ret.* meil, *rom.* măr, presupunând un tip *mēlum*, care trebue să fi fost cuvântul poporan, pe câtă vreme clasicul *mālum*, nu le-ar putea explica.

Gröber, care cel d'ântâiŭ a recunoscut că, numaĭ prin reconstituirea tipuluĭ comun limbilor romanice, se va ajunge la cunoaşterea limbiĭ vorbite de plebea romană, a făcut lucrarea cea maĭ valoroasă asupra substratelor vulgare latine şi care va face epocă în istoria limbilor neo-latine. Lucrarea s'a publicat în primele şase volume (1883—89) din revista luĭ Ed. Wölfflin «Archiv für lateinische Lexikographie» sub titlul *Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter*.

Scopul lucrăriĭ de faţă nu este de cât a completa lucrarea luĭ Gröber, reconstituind adică substratele care probabil scăpaseră din vedere ilustruluĭ romanist. Dintre substratele admise de dânsul, am revenit numaĭ asupra acelora care mi s'aŭ părut incorecte.

---

1. **Adastare** 'a aştepta':
vit. *adastare;* rom. *a adăstà* 'attendre'.

Formaţiune din *ad* şi *adstare* identică ca în *adalligo* (la Pliniu) din *ad* şi *alligo.*

Existenţa cuvântuluĭ e probată printr'o diplomă medievală unde îl întâlnim cu înţelesul perfect al rom. *adast.* Cf. Arch. L. L. II, 111.

2. **Adjunare** pentru **Jejunare.**
rom. *a ajunà;* span. *ayunar;* alb. (geg.) *ag'ănój*, (tosc.) *ag'ăróń* Mey. Alb. 4: — it. *giunare;* vfranc. *juner* [= junare].

Cele-l'alte limbĭ romanice posedă pe *jejunare.* Cf. Hasdeu, E. M. R. vol. I, 611.

3. **Affumare** din **ad** şi **fumare;**
rom. *a afumà;* it. *affumare;* sard. *affumare* Spanu 29; sic. *affumari* Traina 29; prov. *afumar;* span. *ahumar;* port. *afumar.*

Affumare ne întâmpină adesea în evul mediŭ. Vz. D. C. vol. I, s. v.

Trebue să se ştie că admit printre substrate numaĭ acele cuvinte care nu ne-aŭ fost transmise de limba clasică saŭ a căror formă populară se deosibeşte de cea literară, prin urmare vor figura în acest studiŭ şi acele cuvinte pe care le întâlnim în latinitatea evuluĭ mediŭ, de unde însa nu le puteaŭ lua Românii, *neavând noĭ nicĭ un cuvânt împrumutat din latineasca acelei epoce* (afară numaĭ de câţĭ-va termenĭ bisericeştĭ).

4. **Ălĕmŏsĭna** sau **Ĕlĕmŏsĭna** pentru **Ĕlĕemŏsyna** (= ἐλεημοσύνη):
it. *limòsina;* sard. L. *lemosina* Spanu 297; friul. *limuèsine* Pir. 236; ven. *lemòsina* Boerio 365; mil. *limòsna limœùsna*, Cher. II, 383; ret. *almosna*, Car. 3; prov. *almosna;* franc. *aumône;* vspan. *almosna*, nsp. *limosna;* port. *esmola* (pentru *elmosa*).

Forma *elemosina* o găsim la Dief. gloss. 198.

5. **Allargare** din **ad** şi **largus:**
rom., istr. *a alergà*, mcd. *a alăgà;* it. *allargare;* sard. *allargare* Spanu 38; sic. *allargari* Traina 39; prov. *alargar*, nprov. *alargà;* cat. *allargar;* span. port. *alargar;* alb. *largóń* [= largare].

Cât priveşte forma daco-rom. şi istriano-rom. a cuvântuluĭ, ea a fost modificată sub influenţa luĭ *merg*, cu care e strâns legat prin senz. Cf. Mey. Gram. I, 245. Hasdeŭ, E. M. R. vol. I, 831.

Senzul primitiv de 'a lărgi, a face larg', pe care trebue să 'l fi avut cuvântul, s'a desvoltat apoĭ în unele limbĭ (sard., alb., etc.) la acela de 'a face să iea largul, a depărta' saŭ 'a lua largul, a se depărta'. Din senzul din urmă s'a desvoltat apoĭ înţelesul românesc 's'éloigner en courant, courir' întocmaĭ ca la Provençalĭ, la carĭ *alargá* însemnează «gagner le large, courir au large» Azaïs I, 65. Cf. **Allongare.**

Din latinitatea medievală ne citează D. C. I, 184, un pasagiŭ în care ocură *allargare* şi acesta cu semnificarea primitivă de 'ampliare, augere'.

6. **Allenare** din **ad** şi **lenare;**
rom. *a alinà;* it. *allenare;* sard. *allenare* Spanu 39.

7. **Allentare** din **ad** şi **lentare;**
rom. *a alintà;* it. *allentare;* sard. *allentare* Spanu 39; sic. *allintari* Traina 41; prov. *allentar;* (franc. *alentir, r-alentir*).

8. **Allona** = **avellana;**
rom. *aluna;* vlyon. *alonn* (într'un document din veacul al XIV lea: «... et per quintal figues, rey-

sins, ris, cumins, alonn et taux consemblables choses...». Vezĭ E. Philipon, Phonétique lyonnaise du XIV-ième siècle, în *Romania* 1884, p. 576); — franc. din Fribourg (Elveţia) *alogne* [=*allonea]. Pentru finalul *-ona* în loc de *-ana* cf. încă gasc. *ouglono* [= *avellona] Azaïs II, 684.

Alb. *alonár, lonár* (tosc.) 'Iulie' n'are nicĭ o legătură cu *alună*, cum vor uniĭ (Gaster, Rev. p. Ist. I, 5) să crează, adică că ar însemna propriŭ 'luna alunelor' după cum la noĭ *cireşar*, propriŭ 'luna cireşelor'. Cuvântul albanez nu e alt de cât ngrec. *ἁλωνάρι* 'Iulie', propriŭ 'luna treeratuluĭ' din *ἁλωνίζω* 'a treera, a îmblăti'. Cf. Mey. Alb. 8. Hasdeŭ, E. M. R. I, 952.

9. **Allongare** din **ad** şi **longus;**

rom. *a alungà;* it. *allungare;* sard. *allongare* Spanu 41; sic. *allungari* Traina 43; prov. *alonhar, alunhar*, nprov. *aloungà;* cat. *alongar;* vfranc. *aloignier;* vspan. *alongar, alungar, aluñar;* port. *alongar*.

Senzul primitiv al acestuĭ cuvânt a trebuit să fie «a lungi, a face lung» păstrat încă astă-zĭ în unele limbĭ. De aci s'a desvoltat înţelesul de «a lungi timpul, a amâna» comun tutulor limbilor maĭ sus citate, afară de româneşte la care senzul a luat o altă direcţiune, anume 'a face să iea drumul cel lung, a fugări', după cum din *allargare* s'a desvoltat pentru *alerg* senzul de 'a lua largul, a fugi'. Cam acelaşĭ înţeles îl are şi sic. *allungari*, care, pe lângă însemnarea primitivă de 'a lungi', maĭ are şi pe aceia de 'pigliar la via più lunga'= a lua drumul cel maĭ lung.

Cf. **Allargare.**

19. **Alter, altrum** pentru **alterum;**

rom. *alt* (prin disimilaţiune în loc de *altru*), mcd. *altu*, istr. *at oat;* sard. *altru* Spanu 43; it. *altro;* prov. cat. *altre;* vfranc. *altre,* nfranc. *autre;* span. *otro;* port. *outro.*

11. **Amendui** şi **amenduos** pentru **Ambedui;**

rom. *amîndoĭ*, mcd. *amindoilli;* it. *amendue,-dua,-duoi;* sard. *amendui* Spanu 45; ret. E. *amenduos* Car. 48.

12. **Ammortire** din **ad** şi **mŏrtem;**

rom. *a amorţì;* it. *ammortire;* sard. M. *ammortiri* Spanu 50; sic. *ammurtiri* Traina 52; prov. franc. span. *amortir*.

13. **Ammutire** din **ad** şi **mutus;**

rom *a amuţì;* it. *amutire;* sard. *ammutire* Spanu 52; sic. *ammutiri* Traina 53.

14 **Anĭsum** nu **ănısum** (*ἄνισον*).

sard. *ànis* Sp. 56; it. *anice ánace;* mil. *ànes* Cher. I, 25; ven. *ànese* Bo. 36; friul. *ànis* Pi. 484 (ret. *enìs* Ca. 49, plur. *anisch* din ital. cf. Ascoli, A. G. I, 9 not.); fr. sp. ptg. *anis;* germ. *Anis.*

15. **Appŏst** din **ad-pŏst;**

rom. *apoĭ;* sic. *appoi* Traina 66; mil. *apôs* Cher. I, 30; bresc, *apös* Biond.; crem. *apùs;* port. *após.*

16. **Apprŏpe** din **ad-prŏpe;**

rom. *aproape;* sard. L. *approbe* M. *aprobi* Spanu 68; mil. *aprœuf aprœuv* Cher. I, 30; vit. *apruovo aprov;* friul. *aprùv;* Pir. 7; piac. *apröv;* prov. *aprop;* vfranc. *apruef.*

Apprope găsim şi în latinitatea medievală. Vezĭ citaţiunĭ la D. C. I, 2 şi la Dief. Gloss. 43.

17. **Aretem** alăturĭ de **Arietem;**

rom. *arete harete* (rar *ariete*); istr. *arete* şi *ariete* Maior. 85; nprov. *aret* Azaïs I, 111; franc. dialect. *aret, arét, arët, aré* Rolland, Faune pop. V, 116.

De la noĭ aŭ împrumutat Ru-

teniĭ pe arete: «*aretĭŭ* 'Widder'» Żel. I, 5.

18. **Armĕssarius** pentru *[E·quus]* **admissarius** 'cheval entier, etalon';

rom. *armĕsar;* alb. *harmăşuár* 'Zuchthengst' Mey. Alb. 148, *kalj* [= caballus] *harmăşură* 'geflügeltes Pferd' Hahn, Lex. 145.

Cuvântul albanez a suferit o schimbare de sufix (*-orius* în loc de *-arius*, deci **armessorius*). De la Românĭ au împrumutat Ruteniĭ pe *harmasar* 'Hengst' Żel. I, 37.

Forma vulgară *armessarius*, care ne întâmpină în Lex Salica (apud Schuch. Voc. I, 141), n'a rezultat prin schimbarea prepoziţiuniĭ *ad-* în *ar-*, ca în *arvorsum* pentru *advorsum, arvehant* (Cato R. R. 135,7) pentru *advehant*, *arfuerunt* pentru *adfuerunt, arbiter* pentru **adbiter*, căcĭ această schimbare avusese loc în latina archaică maĭ ales înaintea luĭ *v*, rar înaintea *b* saŭ *f*, însă nicĭ-o-dată înaintea luĭ *m*. *Armessarius* pare a fi rezultat prin etimologie poporană sub influenţa luĭ *armentarius* 'păzitorul herghelieĭ saŭ cireziĭ', armăsarul fiind de obiceiŭ conducătorul uneĭ hergheliĭ.

Un vechiŭ explicator al luĭ Juvenal îl şi numeşte 'tatăl herghelieĭ': «Et pater armenti; taurus aut *admissarius*» (satira 8, apud D. C. Gloss. I, 83). Ceia ce confirmă încă această ipoteză e faptul că chiar în limba română *stăvar* şi *duvalmă*, ambele cu însemnarea proprie de 'păzitor al herghelieĭ', ne întâmpină în limba veche (glosarul slavo român circa 1600, — apud Hasdeŭ, E. M. R. II, 1687—88) cu însemnarea de 'armăsar'.

19. **Asper, asprum** pentru **asperum;**

rom. *aspru;* it. *aspro;* sard. *aspru* Spanu 87; prov. *aspre;* franc. *âpre;* span. *aspro* (*aspero;* port. *aspero*).

Asperum ar fi dat româneşte *aspĕr*, după cum *numerum* a dat *numĕr* saŭ *juniperum — ĭenupĕr*.

20. **Assupra** din **ad-supra;**

rom. *asupra;* sard. L. *assubra* Spanu 90.

21. **Astĕctare** formă asimilativă pentru **aspectare;**

rom. *a aşteptà;* sic. *astittari* Traina 95; tarent. şi friul. *astittà*. Cf. Hasdeu, E. M. R. II, 2009—10 Mey. Gram. I, 425.

22. **Astĕlla** dimin. din **(h)asta** 'ţandără, aşchie';

friul. *stièle* 'scheggia' Pir 410; ven. *stela* Boerio 703; ret. *astella stialla* Car. 156; prov. cat. *astella;* vfranc. *astele;* nfranc. *attelle;* span. *astilla;* port. *astella*.

Gröber, în Arch. L. L. I, 244, admite ca substrat *astĭlla*, dar friul. *ie*, ret. *ia* = *ĕ*.

23. **Berbĕcem** alăturĭ de **Berbĭcem** pentru **Vervĕcem;**

1º rom. *berbèce, berbèc;* sard. L. *barvèghe berbèghe* Spanu 113, 119; ret. supr. *barbeisch* Carisch 14.

rom. *e*, ret. supr. *ei* = *ē*.

2º Asupra acestor forme derivate din *berbĭcem* cf. Gröber, Arch. L. L. I, 250.

24. **Bĭccus** nu **Bĕccus** 'cĭoc';

it. *becco;* sard. *biccu;* prov. franc. *bec;* cat. *bech;* span. *bicos* 'zimţiĭ monedeĭ'; port. *bico*.

25. **Blastĭmare** şi **Blestĕmare** alăturĭ de **Blasphemare;**

1º rom. *a blestemà;* vit. *blastemare*, nit. *biastemmare, bestemmiare;* sard. *frastimare* Spanu 219; sic. *biastimari, bestemiari* Traina 119, 120; ven. *biastemàr* Boerio 79; friul. *blastemâ, blestemâ*, Pir. 27; prov. *blàstimar*, nprov. *blastemá;* cat. *blastemar;* span. port. *lastimar*.

2º it. *biasimare, biasmare;* sard.

blasfemare Spanu 125; prov. *blasmar;* cat. *blasmar;* franc. *blâmer.*

Prima formă a păstrat înţelesul primitiv de 'a blestema, a huli', pe când cea de-a doua (afară de cuvântul sard.) a luat însemnarea de 'a mustra, a dojeni'.

26. **Bŏmbax, Bŏmbācium** şi **Bŏmbācum** pentru **Bŏmbyx-ycem**;

1º it. *bombace bombage;* sic. *bommaci* Traina 124; friul. *bombàs* Pir. 29; mil. *bombàs* Cher. I, 128.

2º ven. *bombàso* Boerio 89.

3º it. *bombaco* de unde prin aferesă *baco;* rom. *bumbàc*, mcd. *bumbacu;* mil. *bombaç.* Flechia, Arch. Gl. II, 39. Caix. Stud. 11, 72, 201.

In evul mediŭ sunt frequente formele *bombax*, *bombasum, bumbacium.* Cf. D. C. I, 719. Dief. Gloss. 78.

De la noĭ aŭ împrumutat Sârbiĭ pe al lor *bumbak,* ĭar nu invers (Cihac I, 30; II, 33).

27. **Brōsca** = rana;

rom. *broască;* alb. *breşcă* 'broască ţestoasă' Mey. Alb, 47.

Vulgarul *brŭscus*, cu însemnarea de 'broască' (Papias, apud. D. C. Gloss. I, 789: «Rubeta ranae genus, *bruscus* dicitur vulgo») s'a păstrat în ret. supr. *rusc*, eng. *ruosc* 'Kröte' Car. 137.

Prin migraţiunile păstorilor Românĭ, cuvântul a putut fi transmis Neogrecilor: *μπράσκα* 'Kröte'.

28. **Brōtăcus** 'broască' = grec. vulg. **βρότακος* [= **βρόταχος*, (cf. mgr. *βόρταχος*, cipriot. *βόρτακος*)= clasic *βάτραχος*];

alb. *bretăk* 'Frosch' Mey. Alb. 47; rom. *brótec* (cf. farmec = phărmăcum) 'grenouille verte, rainette' şi *burătec* rezultat prin etimologie poporană din *brótec* + *bură*.

Brotác, cu aceĭaşĭ însemnare, este o formaţiune posterioară din *brótec*, prin înlocuirea finaluluĭ *-ec* cu sufixul deminutival *-àc,* şi prin urmare nu e nevoe de a reconstitui un prototip latinesc **brotūcus* (Mey. Alb. 47). Din grecul vulgar **βρότακος* derivă şi calabrezul *vrúthaco* 'ranocchio' saŭ *vróticu* (la Castrovillari) Pellegrini 122. Tot de acolo vine şi reggianul *vrotaku, vrudaku, vrosaku,* cu aceĭaşĭ însemnare.

29. **Bŭttis. -em** 'butoiŭ';

rom. *bute;* it. *botte;* sic *vutti* Traina 1111; friul *bote* Pir. 32; ret. *butt*, *buott* Car. 22; prov. *bota*, nprov. *bouto* Azaïs I, 296; cat. *bota;* vfranc. *bote;* nfranc. *botte;* span. port. *bota;* alb. *bute, but;* mgrec. *βούττις* D. C.

In latineasca medievală ne întâmpină formele *butta* şi *buttis* 'cupa, dolium, vas vinarium' (D. C. I, 825). Cf. Gröber, A. L. L. I, 254.

30. **Caldūra** din *caldus* 'chaleur';

rom. *căldură;* it. *caldura;* sard. *cardura* Spanu 146; sic. *caudura* Traina 179.

31. **Canăpa** şi **Cānăpis** pentru **cănnăbis**;

1º rom. *cânepă* (cf. fármec = phārmăcum); it. *cánapa.*

2º it. *cánape;* alb. (geg.) *kanăp*, (tosc.) *kărp* Mey. Alb. 174.

Din latina medievală găsim exemple de *canapa, canepa* la D. C. Gloss. II, 76.

Tot *p* găsim şi în formele: psl. *konoplja*, lit. kanāpes.

Cele-l'alte limbĭ romanice posedă derivate din *cănnăbis.*

31. **Cascare** 'bâiller' = grec. *χάσκειν.*

rom. *a căscà* 'bâiller'; sard. *cascare* 'sbadigliare' Spanu 149.

Nu vine din neogr. (Cih. II, 644) căcĭ *χ* nu devine *c* în româneşte.

33. **Casulea** p. **casula** 'vestis sacerdotalis' (D. C.);

sard. *casùglia* 'pianeta' Spanu 150; span. *casulla* 'chasuble'; alb.

kăsuljă 'Haube, Mütze, Nachtmütze' Mey. Alb. 190 (din cauza luĭ *s* în loc de *ş* presupune un intermediŭ grecesc); pslov. *koşulja* 'Hemd' (comun tutulor limbilor slavice. Vz. Mikl. Et. WB. 134).

Rom. *căčulă* (mcd. *căţulă*) 'bonnet, casquette' e un împrumut de la Albanezĭ. (Pentru daco-rom. *č*, mcd. *ţ*=alb. *s*, cf. daco-rom. *cĭóră*, mcd. *ţórră* = alb. *sorră*).

34 **Cicala** p. **Cicada** 'greere'; it. *cicala cigala;* prov. cat. *cicala*, nprov. *cigalo;* franc. *cigale;* alb. *k'ingală*, *g'incală*.

Româneşte cuvântul ar fi sunat *cicară* (*l* intervocalic = *r*); decĭ, *cicală* 'chipotier; pie-grièche', trebue lăsat de o parte (alt-fel Cihac I, 54), fiind o formaţiune curat românească cu sufixul *-ală*, ca şi *păc-ală*, *tând-ală*, *mătăh-ală*, etc. Din *cicală* derivă verbul *cicălesc* 'chipoter', precum din *păcală*—*păcălesc*.

Macedorom. *chincală* 'cigale' e un împrumut de la Albanezĭ.

35. **Cilium** şi **cilia** 'sprânceană'; faţă, figură'.

1⁰ sard. L. *chizu*, M. *cillu* 'sopracciglio' Spanu 156, 158; it. *ciglio* 'sprânceană'.

2⁰ sard. L. *chiza* 'aspetto, figura', M. *cilla* 'cipiglio' Spanu 156, 158; friul. *ceje* Pir. 57; ven. *cegia* Boerio 57; span. *ceja* (aceste treĭ din urmă aŭ însemnarea de 'sprânceană').

In limba literară nu ne întâmpina de cât compusul *supercilium*.

36. **Cingla** (şi **cingla**), **cinga** (şi **cinga**) = **cingŭla**;

1⁰ a) rom. *chingă* [= **clinga* pentru *cingla*); it. *cinghia;* sard. L. *chingia*, M. *cingra* Spanu 155, 158; prov. *singla;* span. *cincha;* port. *cilha*.

b) friul. *cengle* Pir. 58; ven. *cengia* Boerio 158; vfranc. *cengle*, nfranc. *sangle*.

2⁰ a) it. *cigna* (cf. *ugna*=**unga*); sic. *cinga* Traina 199; rom. *cingă* [1]]

b) vfranc. *segne*.

Cf. Gröber, Arch. L. L. I, 545.

37. **Ciribrum** = **cribrum**.

rom. *cĭur*, mcd. *cir-lu* [2]]: sard. L. S. *chiliru* 'crivello, vaglio' Spanu 155, M. *ciliru, ciuliru* Spanu 157, 159.

Fonetica românească ne admiţând în nicĭ un caz muĭerea luĭ *cri-* în *ci-*, devine imposibilă derivarea cuvântuluĭ *cĭur* din corespunzătorul latinesc *cribrum*. Toată dificultatea însă dispare când admitem ca prototip al cuvântuluĭ pe *ciribrum*.

Din *ciribrum*, prin muĭarea luĭ *r* ca în *făină* din *farina*, a resultat **ciibru*, contras **cibru*.

Prin vocalizarea luĭ *b* din **cibru* a rezultat *cĭur*, întocmaĭ ca *faur* din *fabrum*. Forma macedoneană, *cir*, e posterioară celeĭ daco române; diftongul *ĭu* s'a simplificat în *i* după cum s'a simplificat în daco-rom. în cuvintele *înghiţ* şi *închid* din **înghĭuţ* şi **închĭud* [= *inglutio, includo*].

Cuvântul sard a resultat din *ciribrum*, prin căderea luĭ *b* dina-

---

[1]] Într'o baladă poporană din Bucovina:

Pe murgul că mi'l scotea,
La fântână 'l adăpa,
Cu cersala 'l cersăla,
Cu peria 'l periia,
Cu şaua mi 'l înşĭua
Cu *cinga* mi 'l încinga...

(Marian, Poesiĭ pop. din Bucovina I, 34.

[2]] În «Mostre de dialectul Macedo-Român» de Vangeliŭ Petrescu, I, 36:

«Eram şi eŭ p'aclo şi purtam tot-una la vatră lémne cu sula, apă cu *cirlu* şi inglime cu căldarea...», tradus româneşte: Eram şi eŭ p'acolo şi căram mereŭ la vatră lemne cu frigarea, apă cu ciurul şi glume cu căldarea...

intea luĭ *r*, şi prin disimilarea primuluĭ *r*, decĭ **ciriru ciliru*. Flechia, combătând în Caix, Miscel. 201, etimologia propusă de Spanu, anume din grecul κιλίζω (sic) 'volvo', presupune o derivaţiune din *cribrum* prin intercalaţiunea unuĭ *i* între *c* şi *r* întocmaĭ ca în *Ghirigoro* pentru *Grigorio*, *schiribi* în loc de *scribi*. Dar în cazul acesta intercalaţiunea nefiind proprie dialectuluĭ sard, căcĭ aşa există cuvântul şi în româneşte, ipoteza luĭ nu e admisibilă.

Nu maĭ rămâne nicĭ o îndoială că poporul rostea *ciribrum* în loc de *cribrum*. Intr'o glossă a luĭ Placidus cuvântul ne apare chiar sub forma presupusă de noĭ. «*Cribrum*, non *ciribrum*» spune dânsul, atrăgând atenţiunea asupra formeĭ corecte a cuvântuluĭ, anume *cribrum*, pe care poporul o rostia *ciribrum*.

Această formă poporană *ciribrum*, pare că a resultat prin apropierea cuvântuluĭ de *cerno*. Decĭ din *cribrum* + *cerno* se va fi născut o formă **ceribrum*, de unde — prin asimilarea vocalelor — *ciribrum*.

38. **Cĭsta** pentru **cīsta** (κίστη) 'panier';

it. *cesta*; sic. *cista gistra* Traina 205, 437; friul. *ceste* Pir. 60; ven. *cesta* Boerio 161; span. port. *cesta*.

39. **Cĭttatem** (şi **cĭtatem**) alăturĭ de **cĭvtatem** pentru **cīvĭtatem**;

1º rom. *cetate*; vit. *citade*, *cittade*, nit. *città*; sard. *zittade* Spanu 413; sic. *citati* Traina 205; friul. *citàd* Pir. 64; neap. *cetate*; ret. Eng. *citäd* Car. Nachtr. 11 franc. *cité*; vspan. *cidade*, *cidad* şi port. *cidade* [= cĭtatem].

2º prov. *ciutat-z*; cat. *ciutat*; span. *ciudad*; alb. *k'utete* Mey. Alb. 229.

Cf. *citate* la Brunetti, Cod. dipl. I, 625 (din anul 772, apud Diez, Gr. I, 264), precum şi exemplele: *citates*, *citatium*, *citatis* citate de Schuch. Voc. II, 440.

40. **Clāgum** = **coagulum**;

rom. *chĭag*; sard. L. *giagu* Spanu 229 (cf. giae=clavem, giamare=clamare, giaru=clarus, giau=clavus); — alb. *klĭuar* [= *clag·ārium saŭ *clag-ōrium. Mey. Alb. 216].

Cuvântul a rezultat prin metateză din **caglum*, *cagulum* pentru *coagulum*. Din **caglum* derivă: it. *caglio*, *gaglio* (*quaglio* = coagulum); mil. *cagg* Cher. I, 182; friul. *cali* Pir. 47; ven. *cagio* Boerio 115; franc. *caill-ot*, *caill otte* (span. *cuajo*; port. *coalho* = coagŭlum). Prin migraţiunile păstorilor Românĭ, cuvântul s'a respândit în toate limbile slavice, aşa: slov. *kl'ag*, pol. *klag*, ruten. *gl'ag*, *kl'aga*, etc. Cf. Mikl. Lautl. IV, 58.

41. **Cloca** pentru **coclea** (*cochlea*);

rom. *ghĭoacă* (pentru *chĭoacă*), *ghĭoc*; ital. *chiocc-io'a*; sard. L. *gioga* 'lumaca' (cf. giagu = clagum) Spanu 230; dialectul sard. din Ghilarza, *croca* (cr- = cl-) Spanu 176. La Dief. Gloss. 129 se găseşte asemenea o formă *cloaca* alăturĭ de *coclea*.

Uniĭ s'aŭ încercat să derive cuvântul românesc din *glaucus* 'un fel de peşte', care i-ar corespunde perfect foneticeşte, dar care lasă mult de dorit în ceea ce priveşte senzul.

Pentru metateza luĭ *l* cf. **Clagum**.

42. **Cŏcca, -am** din **Cocere** (clasic *coquere*);

rom. *cocă* 'pâte de colle; gâteau, tarte'; sard. *cocca* 'focaccia' Spanu 160; ret. *cocca* 'in Butter gebackener Kuchen' Car. 33; cat. *coca*; nprov. *coco*; picard. belg. *couque*.

43. **Colastra** pentru **Colostra** (saŭ *colostrum*).

rom. *corastă*, *coraslă*, *colastră*.

De la Românĭ a fost împrumutat cuvântul de Slovacĭ sub forma *kurastra*, de Rutenĭ sub formele *kolastra, kulastra, kurastra, kuvastra* Žel. I, 357, 388, 390, de Ungurĭ: *gulasztra gulaszta*. Cf. Mikl. Et. WB. 123.

Forma aceasta a cuvântuluĭ a rezultat prin confundarea finaluluĭ *-ostra* cu sufixul pejorativ *-astra*. Dovadă că această substituire se făcuse în sânul latinităţiĭ vulgare, e că Dief. Gloss. 133 ne şi prezintă alăturĭ de *colostrum*, forma *colastrum*.

44. **Cōlpus** pentru **cŏlăphus** (κόλαφος);

it. *colpo;* sard. *colpu corpu* Spanu 163; sic. *corpu colpu;* ret. *cuolp;* prov. *colp-s;* cat. *cop;* vfranc. *colp*, nfranc. *coup;* span. *colpe golpe;* port. *golpe*.

Gröber, Arch. L. L. I, 550 admite ca substrat *cŏlpus*, dar ret. *uo*, sp. *o* (nu *ue*) = ō.

45. **Commĭnĭcare** alăturĭ de **communicare** 'communier';

rom. *cuminec*, *a (se) cuminecà;* prov. *comenegar*, *comengar;*—vgenov. *scomeneccà* [= excommĭnĭcare pentru excommunicare].

Cele-l'alte limbĭ romanice posedă derivate din *communicare*.

Cihac, călăuzit de falsa teorie că creştinizmul a fost introdus la Românĭ prin Slavĭ, derivă cuvântul românesc din pslav. *komŭkati*, care ar fi dat poate *a comcà*, dar nicĭ-o-dată *a cuminecà*.

Cŏmptiare 'a împodobi' de la *comptus;*

it. *conciare*, de unde substantivul verbal *concio;* sard. *conzare* Spanu 171; friul. *cuinçâ* Pir. 92; ven. *conzar* Boerio 194; ret. *contschar*.

Nu s'ar putea însă admite un substract **conciare*, care ar mulţumi pe de o parte cuvântul sard. (de alt-fel greŭ de derivat din *comptiare*, ne admiţând o cădere anterioară a luĭ *p*) şi cele-l'alte forme italiene şi retoromanşă, iar pe de altă parte ar explica foarte bine şi cuvântul românesc *concĭŭ* 'un fel de pieptănătură a capuluĭ; bonetă'. Într'adevăr, Du Cange ne şi citează cuvântul *conciare* (vol. II, s. v.) din veacul al X-lea, cu însemnarea de 'a împodobi'; dar nu cum-va e cuvântul italienesc?

Gröber, Arch. L. L. I, 551, admite ca substrat *cŏmptiare*, dar friul. *ui* = ŏ.

47. **Cōsto, -are** pentru **Constare;**

rom. *cust*, *a custà* 'subsister, exister'; it. *costare;* sard. *costare* Spanu 173; sic. *custari* Traina 288; ret. *cuostar;* prov. cat. *costar;* vfranc. *coster*, *coûster;* nfranc. *coûter;* span. *costar;* port, *custar*.

48. **Cūccus** pentru **Cŭcus;**

rom. *cuc*, mcd. *cucu;* it. *cucco;* sard. *cuccu* Spanu 177; friul. *cucc* Pir. 89; sic. *cuccu* Traina 245; ven. *cuco* Boerio 211; piem. bresc. *cuc* Nemnich; genov. *cücco* Rolland, F. P. II, 82; port. *cuco*.

Gröber, Arch. L. L. I, 556 admite ca substrat *cŭccus*, dar pretutindenĭ *u* = ū.

49. **Cŭcūta** alăturĭ de **cicuta;**

rom. *cucută*, mcd *cucută* 'καλάμι' Kavall.; alb. *kukută* Mey. Alb. 211; limous. *coucudo;* saintong. *cohue*.

Da la Românĭ *cucuta* a fost împrumutată de Sârbĭ: *kukuta guguta*, iar nu invers (Cihac).

Cuvântul a rezultat prin asimilaţiunea vocaleĭ protonice *i* cu tonica *u*, încă în vremea când *ci-* avea pronunţarea guturală. Nu e decĭ cu putinţă ca fenomenul să se fi făcut izolat în fie-care din limbile maĭ sus citate, ci chiar în graĭul poporuluĭ roman.

50. **Cūgito, -are** pentru **cŏgitare;**

rom. *cùget (cōgito* ar fi dat *có-*

get) a cugetà; vit. *coitare;* prov. *cuidar, cuiar;* vfranc. *cuider*, nfr. numaĭ în compusul *outre-cuider* [= ultra-cugitare]; span. port. *cuidar;* alb. *kuitóń* Mey. Alb. 210.

51, **Cŭlcare** alăturĭ de **cŏlcare** = **collocare**;

1° rom. *(mĕ) culc, a (se) culcà;* sard. G. *culcà* Spanu 178; sic. *curcari* Traina 279.

2° it. *corcare*; sard. *corcare* Spanu 171; prov. *colcar colgar;* (vfranc. *colchier*), nfranc. *coucher;* cat. span. *colgar.*

Culcare ne întâmpină în Lex Salica, titl. 39: «Ne solem secundum legem c u l c a v e r i t» (apud D. C. Gloss. II, 437). Cf. *culcat* la Schuch. Voc. II, 213.

52. **Cŭrtem** pentru **cōrtem** *(cŏhŏrtem);*

rom. *curte (cōrtem* ar fi dat *córte*, ca și *mortem—mórte),* mcd. *curte;* alb. *kurt* Mey. Alb. 216; sic. *curti* Traina 284; calabr. *curti;* piac. *curt;* ngrec. *κοῦρτι.*

Cele-l'alte forme romanice ale cuvântului: it. *corte;* ret. *cuort;* prov. *cort-z;* vfranc. *court*, nfranc. *cour;* span. port. *corte*, ar putea și ele fără nicĭ o greutate deriva din *cŭrtem* ca și din *cōrtem.*

In latineasca medievală ne întâmpină *curtem* (D. C. Gloss. II, s. v.). La Schuch., Voc. II, 130 găsim de asemenea formele *curtem, curtes.*

53. **Cŭtem** pentru **cōtem**;

rom. *cute (cotem* ar fi dat *cóte)*; ret. *cutt* Car. 41.

Cele-l'alte forme romanice: it. *cote;* prov. *cot-z;* franc. *queux*, derivă din *cōtem*, dar nicĭ derivațiunea lor din *cŭtem* nu prezintă dificultățĭ.

54. **Daphĭnus, Daphĭna** 'laurier' = *δάφνη.*

rom. *dafin, dafĭnă* 'laurier, lauréole; alb. *dafină* (cu permutarea accentuluĭ prin amestecul sufixuluĭ *-īnus*).

In inscripțiunile latine găsim *Daphino, Daphine, Daphinidis, Dafine, Daphinis* (Corssen, Ausspr.[2] II, 264, 609. — Schuch. Voc. II, 412; III, 289), ceia ce probează în de ajuns că cuvântul sub această formă a trebuit să existe în latinitatea rustică.

Bulg. *dafină* și Sĕrbul *dàfina dàvina* 'elaeagnus angustifolia' Rječnik II, 219, 315; 'der wilde Oelbaum, oleaster' Karadžić 112-a, sunt împrumutate de la Românĭ. Cf. Hasdeu, E. M. R. I, 437.

Bulgarul *dafìna*, din cauza poziţiuniĭ accentuluĭ, nu poate fi împrumutat de la noĭ, ci este alb. *dafină*, de unde derivă și mcd. *dafină*. Vḑ. Mey. Alb. 58.

55. **Despicare** din *de* și *spicare;*

rom. *a despicà* 'fendre'; it. *dispiccare* 'a sfășia, a rupe, a smulge'; ven. *despicar* 'staccare, svellere' Boerio 232; span. (prov. Andal.) *despichàr* 'Trauben abbeeren, damit nur die Beeren ausgekeltert werden'.

Înțelesul primitiv al cuvântuluĭ a trebuit să fie 'a tăia spicele', care senz s'a conservat aproape intact în spaniolește ('a rupe boabele de la strugurì'). De aci, semnificarea cuvântuluĭ s'a generalizat în italienește la 'a tăia, a rupe orĭ-ce lucru', pe când în românește ea s'a restrâns la 'a tăia în d o u ĕ, a spinteca'.

In latinitatea medievală, *despicare* ne întâmpină adesea cu însemnarea de 'e spica educere, separare' D. C. II, 820. Dief. Gloss. 176.

Rönsch III, 27, citează câte-va pasagiĭ din scriitorĭ de pe la începutuĭ evuluĭ mediŭ în care *despicare* ocură cu înțelesul de 'a tăia, a sfărăma', precum și glossa luĭ Papias: «d i s p i c a t u s, decor(i)atus, ruptus».

Cihac I, 209 derivă pe *despic* din *de-ex-plicare*, care însă ar fi dat *desplecà*, dar nu *despicà*.

56. **Eccŭllac** din **eccum + illac;**
it. *colà*, sard. L. *cudda-e*, S. *cula* Spanu 178; friul. *aculà*, *culà* Pir. 3, 93; span. *acullà;* port. *acolà*.

57. **Eccŭllic** din **eccum + illic;**
rom. *acolè, acoleà;* friul. *culì* Pir. 93.

Cf. Hasdeŭ, E. M. R. I, 196.

58. **Eccŭllōc** 'là' din **eccum + illoc;**
rom. *acolò*, *colò*, mcd. *aclò, culò;* tirol. *clò, tlò* Schneller.

59. **Eccùmŏdo** și **Eccŭmòdo** 'maintenant, à présent' din **eccum + modo;**
1º rom. *acùm*, *acù;* sard. *como* 'adesso', *dai como innantis* 'da qui innanzi' Spanu 164.
2º rom. *acmù, amù;* friul. *acumò, cumò* 'adesso, ora, presentemente, mo, subito' Pir. 3, 94; comasc. *ammò* Monti.

Cf. Hasdeŭ, E. M. R. I, 233.

60. **Ĕsca** alăturĭ de **ēsca** 'amorce, amadou';
1º rom. *ĭască* (ĭească) 'amadou'; sard. *esca* 'cibo dei volatili, esca di fuoco' Spanu 203; sic. *isca* Traina 509; vegl. *jasca;* ret. *asc* (pentru *jasc*), *aschia;* span. *yesca* 'amadou'; port. *isca*.
2º it. *esca;* cat. prov. *esca;* vfranc. *esche*, *aiche;* span. *esca* 'amorce'; alb. *eşkă*, *eşk* Mey. Alb. 97.

Gröber, Arch. L. L. II, 278 admite ca prototip forma clasică *ēsca*.

61. **Excŏto,-ĕre** pentru **excŭtio, -tere;**
rom. *scot*, *a scoate;* it. *scuotere;* sic. *scotiri* Traina 892; friul. *scuèdi* Pir. 373; ven. *scoter;* ret. eng. *scouder* Car. 146; prov. *escodre;* vfranc. *escorre*, *escourre*.

It. *uo,* friul. *ue*, ret. eng. *ou* = *ŏ*.

62. **Excŭlceus** și **dĭscŭlceus** = **Excalceatus;**
1º sard. *isculzu iscurzu*, de unde verb. *isculzare iscurzare* [= *exculceare] Spanu 276, 277; ret. *scuolz, sculs, scuz* Car. Nachtr. 43
2º rom. *descùlț;* friul. *discòlz*, de unde verbul *discolzàssi* Pir. 132; mil. numaĭ verbul *descolzà* Cher. II, 22.

La Schuchardt, Voc. III, 87 găsim: *disculcio* (Diomed. 378, 31 Keil), *disculciatur* (Lex Salica) și *disculciatus* (în glosariĭ).

63. **Excŭrtare** = **Curtare;**
rom. *a scurtà;* it. *scortare;* friul. *scurtâ* Pir. 374; ven. *scurtar;* prov. *escortar;* franc. *écourter;* alb. *şkurtóń* Mey. Alb. 216.

64. **Excŭtŭlare** 'secouer';
rom. *a scuturà;* sard. M. *scutulài*, S. *scuzzulà* 'scossare' Spanu 377; ital. *scotolare* 'échanvrer'; sic. *scutulari* 'scuotore, scrollare' Traina 904; abruz. *scutelà;* campobass. *scutera*.

65. **Expavimentare** 'épouvanter' format dintr'un subst. **expavimentum** derivat la rândul său din verbul **expavere;**
rom. *a spăĭmênta;* sard. G. *spamintà* 'spaventare' Spanu 384 (cf. p a m e n t u = pavimentum).

66. **Exventare** din **ex** și **ventum;**
rom. *a svîntà;* it. *sventare;* sic. *sbintari* Traina 861; ven. *sventar* Boerio 726; friul. *svintâ* Pir. 425; mil. *sventâ* Cher. IV, 344; prov. *esventar;* franc. *éventer*.

67. **Famĭlia** alăturĭ de **famılia;**
vit. *fameie* (într'un manuscript din sec. XIV, publicat în *Romania*, 1884, p. 50: «E corando tuto la soa f a m e i a core la e atrovo ch'ello tremava...»); friul. *famèje famèe* Pir. 153; mil. *famèja* Cher. II, 87; mant. *fameja*; tirol. *fameja famea;* abruz. *famejja;* rom. *femeĭe* 'femme' [1] (mcd. *fumelĭe* 'famille').

[1] În vechile texturĭ, *femeĭe fămeĭe* ne întâmpină cu însemnarea primitivă de 'famille', pe când femme' se exprima prin

Cele-l-alte limbĭ romanice posedă derivate din **famĭlia.**

68. **Fĕbra** alăturĭ de **fĕbris** = **Febris;**

1º mcd. *hĭavră;* ret. *fevra*, *feivra* Car. 55; cat. *febra;* port. *febra.*

2º it. *febbre;* prov. *febre;* franc. *fièvre;* span. *hiebre.*

Cf. Gröber, Arch. L. L. II, 283.

69. **Fībla** pentru **fībŭla;**

it. *fibbia;* sic. *fibbia* Traina 398; ret. *fibla, fivla* Car. 55; cat. *fibla;* vfranc. numaĭ verbul *fubler*, nfranc. *affubler.*

70. **Flacca** 'flamme';

sard. *flacca* 'fiamma, fiaccola' Spanu 215; alb. *flĭakă* 'Flamme, Feuer' Hahn, Lex. 141; mcd. *flĭakă* 'flacăre' (din albaneză?). Cf. rom. *flac-ăre;* it. *fiacc-ola (flamma + facula?* orĭ deminutiv direct din *flacca*, decĭ **flaccula?).*

Cf. Meyer Alb. 107.

71. **Fomes** pentru **fames;**

rom. *foame* (ret. *fomm* poate deriva și din *fames*, precum *flomma* din *flamma*, etc.); comasc. *fom;* lomb. *fom;* port. *fome.*

Cf. Meyer, Gram. I, 243 Schuch. Voc. I, 169.

72. **Fornica** formă disimilativă pentru **formica;**

rom. *furnică*, mcd. *furnigă fornigă*, istr. *frunigă*, *frunică* Maior. 97; franc. dialect *fournigo* (nprov.) Azaïs II, 273, *fourniga* (Lausargnes lângă Montpellier) Rolland, F. P. III, 276; alb. *t'ănègulă* [= *fornicula] Mey. Alb. 89.

Cf. **Nalba.**

73. **Fraxus** = **fraxĭnus;**

sard. *frassu* Spanu 219; piem. *frassu;* port. *frexo freixo.*

Cele-l'alte limbĭ romanice posedă derivate din *fraxĭnus.*

74. **Frŭnda** alăturĭ de **Fŭnda** = **Funda;**

1º sard. *frunda* Spanu 221 (it. *fionda*); prov. *fronda;* franc. *fronde.*

2º it. *fonda;* vfranc. *fonde;* span. *honda* (și *fonda* 'han, hotel'); port. *funda.*

75. **Fŭlger** = **Fulgur;**

rom. *fulger;* prov. *folzer, fouzer.*

Cf. exemplele citate de Schuch. Voc. II, 210; *fulgerat, fulgerator, fulgerita, fulgeritam.*

76. **Fŭntāna** nu **fōntana;**

rom. *fântână;* it. *fontana;* sard. *funtana* Spanu 223; sic. *funtana* Traina 415; cors. *funtana;* vegl. *funtuona;* ret. *funtauna* Car. 52; prov. cat. *fontana;* vfranc. *funtaine*, nfranc. *fontaine;* span. *fontana;* port. *fontan-ha.*

Cf. Schuch. Voc. II, 118.

77. **Galgŭlus** alăturĭ de **galbŭlus** 'loriot';

1º rom. *gàngur grangur;;* it. *ri-gogolo* [=*auri-galgulus]. Gröber, Arch. L. L. II, 431.

2º it. *galb-ero;* mil. *galb-ée galb-erin* Cher. II, 189; bergam. *galb-ér;* paves. *gàlb-é* (toate cu sufixul schimbat); alb. *garbul* 'muscicapa albicollis' Hahn.

78. **Gallēta** și **Gallētta** 'vas, măsură pentru licide;

1º rom. *găleată* 'seau'; valtelin. *galeda* 'bigonciulo di legno con coperchio e lunga cannella per bere' Biond. 67; comasc. *galeda* Monti; ret. supr. *galeida*, eng. *gialaida* 'Säugeeimer für Kälber; Weineimer' Car. 73.

2º. calabr. *gaddetta;* abruz. *galetta;* span. *galleta;* 'kleine Kupferne Weinkanne'; port. *galheta* 'kleiner Krug'.

De la Românĭ *găleată* a fost împrumutat de popoarele slavice: ceh. slov. *galeta geleta* 'Melkkübel', pol. *gieleta*, rut. *geleta*, slov.

muĭere. Restrângerea senzuluĭ de la întreaga casă care compune familia' la 'un singur membru al familieĭ', găsește analogie în alb. *fămiĭă, fămiĭă,* care însemnează 'familie' și 'copil, prunc'.

golida şi de Ungurĭ: *galéta*. Cf. Mikl. Et. WB. 62. Cihac II, 113 consideră din contra cuvântul românesc ca un împrumut de la Slavĭ. Albanezul *galetă* 'Loch, Graben' pe care Mey. Alb. 118 îl grupează alăturĭ de cuvintele de maĭ sus, nu e alt de cât sic. *gaddetta* 'fosserella che fanno i fanciulli per giuocar alle nocciuole'. Traina 422.

Din latinitatea medievală găsim la D. C., Gloss. III 465, 468; *galleta* 'mensura vinaria' şi (III, 464) *galeta* 'vasis genus in ministeriis sacris; mensura frumentaria'. De aci vgerm. *gellita*, mgerm. *gelte*

79. **Glanda = Glans, -ndem;**
rom. *ghindă; it. ghianda;* sa L. *landa*, G. *ghianda* Spanu 295, 228; mil. *gianda* Cher. II, 216; ven. *gianda* Boerio 305; ret. *gianda* Car. 67.

80. **Glĕmus = Glŏmus;**
rom. *ghem*, mcd. *glemu;* ven. *gemo* 'gomitolo, gommicciolo' Boerio 302; nordital. *giemo* Mussafia, Beitr. 63 (cf. Ascoli, Arch. Glott. I, 506; II, 409); friul. *glem-ùzz*, *glim ùzz*, de unde verbele *inglimuzzâ*, *glimuzzâ* 'aggomitolare' Pir. 187, 215; alb. *lĭĕmş* 'Knäuel' Mey. Alb. 243.

Glemus se rapoartă la *glomus* precum *gleba* la *globus*.

81. **Grandina = Grando, -inem;**
rom. *grindină; it. grandina.*

82. **Graŭlus** (orĭ **gravŭlus**), **-a** pentru **gracŭlus;**
rom. *graur (graculus* ar fi dat *grachĭu); lecce 'raulu;* piem. *grol* (cf. tola=tabula); ven. *grola* 'corvo' Boerio 318; nprov. *graulo* 'corneille, corneille freux' Azaïs II, 370; franc. *grolle* (cf. *parole* = *parabŭla).

Graula găsim şi la Dief. Gloss. 269 cu însemnarea de 'cornicula'.

Cf. Meyer-Lübke, Ztschr. f. Rom. Ph. X, 172.

83. **Grŭa** alăturĭ de **grus, gruem;**
1⁰ rom. *gruhă* Mar. Ornit. II, 346; it. *grua;* sard. L. S. *grua* Spanu 234; ven. *grua* Boerio 319; prov. cat. *grua;* franc. *grue* (poate chiar din *gruem*); span. port. *grua*.

2⁰ rom. *grue gruĭŭ*; it. *grue gru*; sard. M. *grui* Spanu 234; sic. *groi* Traina 451.

84. **Imbĭnare** 'réunir, conjoindre' format ca şi *combinare* (şi rom. *desbinare* = *dĭsbĭnare) din *bĭni* 'deux par deux'; rom. *a îmbinà* 'conjoindre, réunir'; friul. *imbinâ* 'unire due fili, o due altre cose, in uno' Pir. 199. Cf. it. *abbinare*.

85. **Imbĭbĭtare** frequentativ din **imbibare;**
rom. *a imbĕtà* 'soûler, griser, enivrer'; span. *embebdàr*, *embeodar*; port. *embebedar*.

86. **Inaltiare** din **in** şi **altiare** (pentru *altare*);
rom. *a înălţà*; it. *innalzare*; sard. *inalzare* Spanu 247; sic. *inalzari* Traina 472.

87. **Intregus = Integer, integrum;**
rom. *întreg*; sard. *intrègu* 'consegna; capitale' Spanu 265; mant. *intregh*; vgenov. *intrego entrego*; piem. *antregh*; ven. *intrego intriego* Boerio 351; piac. *intreg*; ret. eng. *antraig* Car. 7; vspan. *entrego*; port. *entregue* 'in gehöriger Form und vollkommen geordnet, eingehändigt, ausgeliefert'.

88. **In (u) xorare** 'donner une femme' din **uxor**, precum *maritare* din *maritus*;
rom. *a (se) însurà*; neap. *nzorare*; campobass. *nzorà* D'Ovidio, Arch. Glott. IV, 157. Cf. prov. *uxorar* [= *uxorare].

89. **Invĕclire** 'devenir vieux' din **veclus** (= vetulus);
rom. *a învechì* (; it. *invecchiare*): sic. *invicchiri* Traina 504; friul.

inveçhî Pir. 221; vgenov. *envegir*; piem. *anveći*: mil. *inveggí*; franc. *envieillir*; cat: *envellir* (; span. *envejecer*; port. *envelhecer* = *invetulescere).

90. **Invĭtiare** 'a apuca un obiceĭu rĕŭ' din **vitium**;

rom. *a învĕțà* 'apprendre'; sard. *imbizzare* 'avezzare, prender vizio, far abito' Spanu 240; sic. *'mbizzari* 'insegnare, imparare' Traina 582; prov. *envezar envesar*; vfranc. *envoisier* 'se réjouir, s'amuser; span. *envezar* (aceĭașĭ accepțiune ca și cuvântul vfranc.); alb. *măsóń, mpsóń, psóń* 'lehre; lerne, erfahre, lese' Mey Alb. 276.

Senzul special pejorativ de 'a apuca, a învăța un obiceĭŭ răŭ' s'a generalisat în limbile rom. sic. și alb. la acela de 'a apuca orĭ-ce cunoștință, a învăța'. Cf. Șăĭneanu, Semasiologia 167.

91. **Jōsum** și **Jūsum** pentru **Deorsum**;

1o rom. *jos*; sard. L. *giosso*, S. *giossu* Spanu 230; prov. *jos*; ret. *giò* Car. 66.

2o it. *giuso, giù*; sic. *jusu* Traina 517; ret. *giù* Car. 66; prov. cat. vfranc. *jus*; vspan. *yuso*; vport. *juso*.

Forma *jūsum* a resultat prin contaminațiune din *jōsum* + *sūsum* (cf. Meyer, Gram. 147), după cum *grĕvis* din *gravis* + *lĕvis*.

Gröber, Arch. L. L. II, 101 admite ca substrat *deōsum*, care însă nu corespunde pe deplin cuvintelor romanice.

Formele *josum* și *jusum* sunt frequente în latinitatea medievală (D. C. III, 956).

92. **Jŏvis** alăturĭ de **Jŏvia** [scil. *dies*] 'Jeudi';

1o rom. *joĭ*; sard. S. *giobi* Spanu 229; sic. *jovi* Traina 515; prov. *jous*; span. *jueves*.

2o sard. L. *giobia*, *gioja* Spanu 229, 230; ven. *zioba* (pentru *zobia*); friul. *jòibe* (p. *jòbie*) Pir. 225; vgenov. *zoia*; piem. *giobia*; tirol. *źobia*.

93. **Lama** pentru **lamina, lamna**;

rom. *a-lamă* 'laiton' (cf. span. *alama* 'art Gold- und Silberstoff'); it. *lama*; sard. *lama* Spanu 294; ret. *lama, lomma* 'Reif am Rad' Car. 78; prov. *lama*: franc. *lame* (: span. *lamina, laña*; port. *lamina*).

Lamna, pe care Gröber, Arch. L. L. III, 275, îl presupune ca prototipul acestor cuvinte, ar fi dat rom. *laună* (după cum *scamnum* — *scaun*, *damnum* — *daună*), însă nicĭ odată *a-lamă*; de alt-fel, cuvântul, chĭar în cele-lalte limbĭ romanice (afară de span. și port.), corespunde unuĭ prototip *lama*, nicĭ de-cum însă *lamna*.

Greșește Miklosich (Lautl. Voc. I, 30) când zice: «*alamă* 'Messing' ist identisch mit *aramă*».

94. **Langŭsta** alăturĭ de **lacŭsta** și **alĭcŭsta** pentru **locusta**;

1o prov. *langosta*; cat. *llangosta*; nprov. *langouste*; vfranc. *langoste*, nfranc. *langouste*; span. *langosta*.

2o rom. *lăcustă*; sic. *lagusta* Traina 519; cat. *lagosta*; vfranc. *laouste*; port. *lagosta*.

3o it. *aligosta*; sard. *aligusta*, M. *alegusta* Spanu 37, 36; toscan *aliustra*. Cf. sic. *alacusta alagusta* Traina 36; rom. în Banat *alăcustă*, *hălăcustă*.

95. **Lĕndĭna** alăturĭ de **lendo, -dĭnem** pentru **lens, -ndem**;

rom. *lĭndină*; sic. *lĭndina* Traina 536; mil. *lèndena* Chr. II, 367; toscan. *lendina*; ven. *gendena* Boerio 303; bologn. *iendena*; port. *lendea*.

96. **Libertare** 'a face libert, a libera' de la **libertus**;

rom. *a ĭertà*, mcd. *lĭertare*: sard. *libertare* Spanu 229; span. port. *libertar*.

Din evul mediu găsim *libertare* la D. C. IV, 98 cu însemnarea 'manumittere, libertatem impertiri, liberum facere'. Cf. Dief. Gloss. 326.

97. **Līmbrĭcus = Lumbrĭcus**;
rom. *limbric*.

Nu avem de a face cu o asimilare vocalică — adică *limbric* în loc de *îmbric lumbric* (Meyer, Gram. 304) — ci, cuvântul trebuie să se fi format ast-fel încă în sânul latinităţii vulgare prin etimologie poporană de la *imbricus* 'de ploaie' [din *imber* 'ploaie']; deci *limbric* = *lumbrĭcus* + *imbricus*. Cf. numele german al acestui vierme; *Regenwurm*. Dief. Gloss. 339 oferă într'adevăr forma *limbricus* alături de *lumbricus*.

Cele-lalte limbi romanice posedă derivate din *lumbricus*.

98. **Lĭngere** în loc de **lĭngere**;
rom. *a linge*; sard. L. *linghere* M. *lingiri*, S. *lingi* Spanu 300; friul. *lènzi* Pir. 234. In cele-lalte limbi romanice lipseşte cuvântul. friul. *e* = *ĭ*.

99. **Linguūtus = Linguatus**;
rom. *limbùt*; it. *linguuto*: sard. *limbùdu* Spanu 300; prov. *lengut*; cat. *lengud*.

100. **Lucīre** pentru **lucēre**;
rom. *a luci* (: it. *lucere*); friul. *lusî* Pir. 240; mil. *lusì*; ret. *glüschir glischir* Car. 67; prov. *luzir*; cat. *lluir*; franc. *luire*; span. *lucir*; port. *luzir*.

101. **Lŭcta Lŭctare** alături de **Lūcta Lūctare**;
1º rom. *luptă a luptà*; sard. *lutta* Spanu 303; it. *lotta lottare*; sic. *lotta lottari*; ret. *luotta luottar*; prov. *locha loita, lochar loitar*; vfranc. *loite loitier*; alb. *l'uftă l'uftóń* Mey. Alb. 250.
2º it. *lutta (luttare)*; prov. *lucha luchar*; vfranc. *luite luitier*, nfranc. *lutte lutter*; span. *lucha luchar*.

Gröber, Arch. L. L. III, 515 admite pentru toate clasicul *lūcta*.

102. **Lūnis** pentru **Lunae** [scil. *dies*];
rom. *luni*: sard. *lùnis* Spanu 303; vital. *luni*; sic. *luni* Traina 546; ven. *luni* Boerio 378; friul. *lùnis lùnes* Pir. 239; prov. *lus, luns*; span. *lunes*.

103. **Lŭnter, -trem** pentru **Linter**;
rom. *luntre*; alb. *lïundră* Mey. Alb. 251.

Cf. turc. *londra* 'gabare', de unde; ngrec. *λόντρα* 'grande frégate', it. *londra*. Tot de aci (?) şi span. *londro* 'navire plat'. Forma primitivă a cuvântului, cum susţine cu multă dreptate Corssen, Ausspr.[2] II, 271, a trebuit să fie **plunter* [= grec. *πλυντήρ*], de unde, prin căderea lui *p* iniţial, a rezultat *lunter* şi în fine, prin subţierea lui *u* înainte de *nt*, *linter*.

Schuchardt, Voc. II, 235, ne şi oferă forma *lunter* găsită pe inscripţiuni.

104. **Macĭnare** 'moudre' pentru *Machĭnari*;
rom. *a măcinà*; it. *macinare*; friul. *masinâ, masenâ, masanâ* Pir. 250, 251.

Senzul actual de 'a reduce grâul în făină' în locul celui primitiv 'a unelti' îl regăsim într'un text medieval, citat de Rönsch III, 57: «datur autem et alfita de hordeo fricta et maccinata, ita ut infusa coquatur».

105. **Manŭclum = Manĭpulum**;
rom. *mănunchiŭ* (cu propagaţiunea lui *n*); sard. L. *mannùju*, M. *mannùgu* Spanu 308; nprov. *manoul*; cat. *manoll*; vfranc. *manoil*; span. *manojo*; port. *molho* (din *manolho*).

Cuvântul e derivat, prin sufixul deminutival *-c(u)lus*, din *manus* 'trupă de soldaţi, mulţime, grămadă'.

Gröber, Arch. L. L. III, 526 stă la îndoĭală între *manupulum* şi *manuculum*.

106. **Matĕŭca** 'massue' din ***matĕa** (conservat în *mateola*);

rom. *măčĭucă* (: it. *mazzochio*, sic. *mazzoculu* = *mateoculus); sard. *mazzùcca* Spanu 311; ven. *mazzocca* Boerio 407; franc. *massue*; picard. *machuque*; vport. *massuca massua*.

De la Românĭ cuvântul a fost împrumutat de pop. slavice şi de ngrec., ĭar nu invers (Cihac II, 672).

107. **Matia** plur. 'intestins';

rom. *maţe* 'intestins, boyaux' (sing. *maţ*); sard. L. *matta*, M. *mazza* 'budella, interame, intestini' Spanu 311.

In evul mediu avem cunoştinţă de existenţa cuvântuluĭ prin mărturia luĭ Papias: «*Matia*, intestina quae sordes emittunt, unde matiarii dicuntur, qui eadem tractant ac vendunt» (apud D. C. IV, 321).

Face parte din numărul destul de însemnat de cuvinte vulgare latine conservate numaĭ în dialectul sard şi limba română.

Ne vom încerca într'o altă scriere a dovedi strânsa înrudire ce există între aceste două limbĭ, înrudire care ne va îndreptăţi a susţine că aceleaşĭ popoare (probabil Ostiĭ şi Umbriĭ), care aŭ colonizat Sardinia după cucerirea eĭ de câtră Romanĭ (anul 227 a. Ch.), vor fi format şi majoritatea coloniilor aduse de Trajan în Dacia.

108. **Matrĭgna** 'mamă vitregă' din **mater**:

it. *matrigna*, *madrigna*: friul. *madrigne* Pir. 242: ven. *marègna* Boerio 397: mil. *madregna* Cher. III, 10; ret. eng. *madrigna* Car. 84; port. *madrinha*.

Asupra formaţiuniĭ cuvântuluĭ, cf. **patrĭgnus**.

109. **Mĕrcŭrĭs** pentru **Mercurii** [scil. *dies*];

rom. *mĭercurĭ*; vital. *mercore*; sard. L. M. *mèrcuris*, S. *màrcuri* Spanu 309,313; sic. *mèrcuri mìrcuri* Traina 587,596; ven. *mèrcore* Boerio 411; friul. *mièrcui* Pir. 256; prov. *mercres*; span. *miercoles*.

It. *mercoledì mercordì*; franc. *mercredi* = **Mĕrcŭrĭs dies**.

Prov. *dimercres*; cat. *dimecres* = **Dies Mĕrcŭrĭs**.

110. **Mĕrgo, -ĕre** nu **mĕrgere**;

rom. *merg*, *a mèrge* 'aller'; alb. *mărgóń* 'entferne, schiebe auf' Mey. Alb. 274.

Mĕrgo ar fi dat rom. *mĭerg*, alb. *mĭergóń*.

111. **Mēsa** pentru **mēnsa**;

rom. *masă* (din *mésă*); it. *mesa*; sard. *mesa* Spanu 314; ret. *meisa maisa* Car. 91; span. port. *mesa*.

In franc. şi it. cuvântul între buinţat e *table*, *tavola* = tabŭla.

112. **Mēsis** pentru **mēnsis**;

mcd. *mes*; it. *mese*; sard. *mese* Spanu 314; ret. eng. *mais* Car. 91; prov. *mes*; franc. *mois*; span. *mes*; port. *mez*.

În daco-rom. cuvântul întrebuinţat e *lună* = luna.

113. **Mēsura** şi **mēsurare** pentru **mēnsura, mēnsurare**;

rom. *mĕsură*, *a mĕsurà*; it. *misura misurare*; sard. *mesura mesurare* Spanu 314; ret. *masira masüra*, *masirar masürar* Car. 89; prov. *mesura mesurar*; franc. *mesure mesurer*; cat. span. port. *mesura mesurar*.

114. **Mĭttatem** pentru **medietatem**;

it. *metà*, *metate*, *metade*; sic. *mitati* Traina 599; friul. *metàd* Pir. 258; mil. *mitâ*; prov. *meitat-z mitat-z*; cat. *meytat*; vfranc. *meited* (, nfranc. *moitié*); span. *mitad*; port. *metade*.

Rom. *ju-mĕtate* nu poate deriva dintr'o formă **dĭmĭdĭetatem*

(Cihac) care ar fi dat *dimeḑătate*, însă nicĭ odată *jumătate*.

Finalul *-mătate* e identic cu cuvintele romanice de mai sus, dar pe inițialul *ju-* nu știu cum să mi-l esplic.

115. **Mŏnĭcus,-a** pentru **mŏnăc(h)us,-a** (*μοναχός*);

it. *monaco,-a*; sic. *monicu* (și *monacu*) Traina 605: ven. *monico,-a munego,-a* Boerio 423,432; mil. *mòneg,-a* Cher. III, 133; ret. supr. *muing mungia*, eng. *muonch muongia* Car. 98; prov. *monge-s*; span. port. *monje monja* (?)

Dief. Gloss. 366 oferă forma *mœnichus* alăturĭ de *monacus*.

Cf. **Monius**.

116. **Mŏnius, mŏnia** 'călugăr, călugăriță' din grec. *μόνιος* 'solitaire';

sard. L. *monzu monza* Spanu 318; friul. *muìni muìnie* Pir. 264; franc. *moine*.

Cf. **Mŏnĭcus**.

117. **Mūlier,-ērem** alăturĭ de **mŭlier**:

1º rom. *muĭere*; vital. *muiere* (într'un text din sec. XIV, publicat în *Romania* 1884, p. 35: «...como po l'omo, ne digo mo la muiere propria...»); sard. *muzere* Spanu 319; sic. *mugghieri* Traina 613; piac. *muier*; vegl. *mulier*; friul. *mujîr* Pir. 264; ven. *mugièr* Boerio 342: ret. *muglier* Car. 97: cat. *muller*: span. *mujer*: port. *mulher*.

2º it. *moglie* (din nominativ), *mogliere*; prov. *molher moiller*; port. *molher*.

118. **Mŭra** pentru **mōrum** (*mōrus*):

rom. *mură*, mcd. *amură*; it. *mora*; sard. *mura* Spanu 320; ret. *mura* Car. 98; prov. cat. *mora*; vfranc. *meure*, nfranc. *mûre*; span. *mora*, port. *amora*.

La Diefenb. Gloss. 367 găsim de asemenea *mura* alăturĭ de *morum*.

119. **Mŭrca** și **mŭrcia** pentru **amurca**:

1º sard. *murga* Spanu 320; sic. *murga* Traina 620; ven. *morga* Boerio 426; friul. *morçhe* (cf. mosçhe = musca) Pir. 261; cat. *morca*; span. *morga*; nslav. *morka* din veneț. cf. Mikl. Et. WB. 202.

2º sard. *murcia murza* Spanu 321; it. *morcia* (și *morchia* = *murcula); mil. *morcia* Cher. III, 138: nslav. *zmorča* din it.

120. **Mŭrsĭcare** și **mŭssĭcare** pentru **mōrsicare**:

1º rom. *mùrsec*, *a mursecà* (conservat numaĭ în proverbul: «Cine e mursecat de șearpe, se păzește și de șopârlă»): it. *morsicare* (*morsechiare*, *morseggiare*).

2º sard. M. *mussiài*, S. *mussicà* Spanu 322; rom. *a mușcà* (pentru *mușicà*); sic. *muzzicari* Traina 627; vegl. *moscuar*; mant. bologn. *mosgar*; cat. *mossegar*, cat. din Alghero *mussicà* Caix, Misc. 315.

121. **Mŭsceus** [de la **mŭscus** 'mușchĭŭ'] și **mŭsteus** 'muced':

1º it. *moscio* 'lânced, veșted' de unde verbul *ammoscire* 'a veșteji' (: friul. *mòscid* 'molle, pastoso' Pir. 262 = mŭscidus); sic. *musciu* Traina 623: ret. *muosch* 'muced, umed' Car. Nachtrag 31 (: rom. *mùced* ca și it. *mucido* = *mūcidus*).

2º ret. *muost* 'umed' Car. 98: vfranc. *moiste* 'umed, jilav', de unde englez. *moist*, nfranc. *moite*; limousin *mousti*; span. *mustio* 'trist'.

Forma *mŭsteus*, pe care o admit cuvintele din urmă, a rezultat prin etimologie poporană din *musceus* + *mustum*; decĭ, greșește Diez, Et. WB. 217, când derivă aceste cuvinte din latinescul *musteus* 'tânăr, proaspăt, fraged', care exprimă tocmaĭ contrariul ideiĭ de 'muced, veșted'.

Gröber, Arch. L. L. IV 122, presupune un prototip *mŭccidus*

(pentru *mūcidus*), care e departe de a mulţumi diferitele forme romanice.

122. **Mŭstro,-are** pentru **mōnstrare**:

rom. *mustru*, *a mustrà*, 'a dojeni'; it. *mostrare*; sard. *mustrare* Spanu 322; sic. *mustrari* Traina 625: prov. *mostrar*; vfranc. *moustrer* (şi *monstrer*, nfranc. *montrer*); cat. span. port. *mostrar*; germ. *mustern*.

123. **Nalba** formă disimilativă pentru **malva**:

rom. *nalbă*; sard. Mer. *narba* Spanu 323; ven. *nalba* Boerio 436.

Când două silabe consecutive ale unuĭ cuvênt, începeaŭ cu câte o labială, poporul căuta adesea să disimileze una din labiale, aşa a făcut **f**_orm_**i**_ca_ din **f**_orm_**i**_ca_, **n**_a_**pp**_a_ din **m**_a_**pp**_a_ (cf. Gröber, Arch. L. L. IV, 128), **n**_al_**b**_a_ din **m**_a_**l**_v_**a**, **n**_espilum_ din **m**_espilum_, etc. Un caz de disimilaţiune a uneĭa din labiale ne maĭ întâmpină în cuvântul rom. **n**_ăframă_ în loc de **m**_ăframă_ din *mahramă*.

124. **Nemica** din *ne mīca* 'nicĭ o fărămă' precum *nihil* din *ne hilum* 'nicĭ un fir' (?):

rom. *nimìca*, *nimìc*. Cuvêntul ne întâmpină şi 'ntr'un vechiŭ text italian, intitulat 'Proverbia quae dicuntur super natura feminarum' şi publicat în Ztschr. f. R. Ph. IX, p. 309:

Stranio pensere a le femene, se deu me [benediga
Se la folia qe façeno no cre qe l'om la diga
Qi s'escond soto neue, de gran folia s'en- [briga
Qe lo sol la destruçe e non reman *nemiga*.

Traducerea românească a celor două din urmă versurĭ:

Care se ascunde sub zăpadă, de foĭ marĭ [s'adăposteşte
Pe care soarele o distruge şi nu rămâne [*nimic(a)*.

125. **Nĕpōtus** pentru **nepos, nepōtem**:

rom. *nepòt*: ven. *nevodo neodo* Boerio 441,440; cat. *nebodo*.

Tot aşa:

Nepōta pentru **neptis**:

rom. *nepoată*; ven. *nevoda*; prov. cat. *neboda*.

Ambele forme *nepotus* şi *nepota* le întâlnim în latinitatea medievală (D. C. IV, 620).

126. **Nēvus** p. **naevus**:

rom. *neg* (cf. *fagur* = favulus); it. *neo*; sard. *neu* Spanu 324.

rom. *e* (nu *ie*) = *ē*.

127. **Nĭngere, nĭnguĕre** pentru **ninguĕre**:

rom. *a ninge*; abruz. *nengue*.

abruz. *e* = *ĭ*.

In cele-l-alte limbĭ romanice lipseşte cuvântul, fiind înlocuit prin *nivare* derivat din *nix*, *nivis*. Cf. Gröber, Arch. L. L. IV, 133.

128. **Nubŭlus** pentru **nūbĭlus**:

rom. *nor* (pentru **nùor*); it. *nuvolo nugolo*: sic. *nuvulu* Traina 660; ven. *nuvolo* Boerio 445; span. *nublo*.

129. **Ŏrnus** pentru **ōrnus**:

rom. *urn*; it. *orno*; neap. *uorno*; friul. *vuàrn*, *vuàrr*, *uàrr* Pir. 525; franc. *orne*; span. *orno*.

neap. *uo*, friul. *uà* = *ŏ*.

130. **Ŏvare** 'pondre' de la **ŏvum**:

rom. *a ouà*; sard. L. *oàre* 'esser in uova' Spanu 326; friul. *ovâ* Pir. 278: ret. *over*, *uàr* Car. 74; prov. *ovar*; span. *huevar*; port. *ovar*.

131. **Palanca** pentru **Phalanga**;

rom. *părângă* 'bâton, baguette à crochet' (*ng* — *nc* ca în *înving* din *in vinco*); it. *palanca*; ret. *palanca*; prov. *palenc*; cat. *palenca*; franc. *palan*, *palanque*; span. *palanca*; port. *alavanca*.

Gröber, Arch. L. L. IV, 426, admite ca prototip *palanga*, ceia ce e cu neputinţă, căcĭ *ng* nu se ridică nicĭ-odată la *nc* în limbile romanice.

Cât priveşte cuvântul românesc, Cihac se înşeală când îl derivă (II, 244) din cechul *paroch* (croat. sĕrb. *parog*) 'pointe', căcĭ de aci am fi avut *păroh* saŭ cel mult *părog*, nicĭ-odată însă *părângă*.

132. **Palpella** — **Palpebra**:
sard. M. *prapedda* Spanu 348; prov. *palpéla*.
Cele-l-alte limbĭ romanice posedă derivate din **palpetra** şi **palpebra**. Cf. Gröber, Arch. L L. IV, 427.

133. **Pancea** pentru **pantex, -ĭcem**;
it. *pancia*; sard. *panza* Spanu 333 (cf. *lanza* — *lancea*): sic. *panza* Traina 693; ven. *panza*; prov. *pansa*; cat. *panxa*: franc. *panse* (*pance*): span. port. *pansa*; alb. *pănsă* din veneţ. Mey. Alb. 39.
Din forma literară derivă numaĭ rom. *pântece* şi după toată probabilitatea ven. *pantegan* 'uomo grasso che con fatiga şi muove' şi *pantegana* 'Mus amphibius' Boerio 468, pe care Stier, Ztschr. für vgl. Sprachf. XI, 131, se încerca să'l derive din *ποντικός*.

134. **Parabŭla** pentru **Parabŏla**;
vit. *paraula paravola paraola*, nit. *parola*; sard. *paràula* Spanu 333; sic. *parabbula* Traina 695; prov. *paraula*; vspan. *paraula*, nspan. *palabra*; vport. *paravoa*, nport. *palavra*.

135. **Parĭc'la** 'paire, couple' şi **parĭc'lus** 'semblable' de la **par**;
1º rom. *perèche* (pentru *părèche*, prin asimilarea protoniceĭ cu tonica); it. *pariglia*; sard. L. *pariza*, M. *pariga* Spanu 334; sic. *paricchia* Traina 698: neap. *pareglia*; prov. *parelha*; cat. *parella*; span. *pareja*; port. *parelha*.
2º it. *parecchio*: prov. cat. *parelh*; franc. *pareil*; span. *parejo*; port. *parelho*.
Ambele forme sunt frequente în latinitatea medievală (D. C. V, 97).

136. **Patrĭgnus** 'tată vitreg' din **pater**:
it. *patrigno*; ven. *parégn* Boerio 472; mil. *padrégn* Cher. III, 235: port. *padrinho*.
Patri gnus, ca şi *matri-gna*, s'aŭ format prin compoziţiune cu *-genus,-a*, redus la *-gnus,-a*, ca în *privi-gnus,-a* 'fiĭu vitreg, fiĭcă vitregă', *abie-gnus* 'de natura braduluĭ, de brad', *beni-gnus*, *mali-gnus*, etc.
Cf. **Matrĭgna**.

137. **Pĕpo,-ĭnem** pentru **pĕpŏnem**:
rom. *pèpene*, mcd. *peàpine* 'mélon d'eau, mélon sucré; concombre'; alb. *pĭepăr*, *pĭepăn* 'Zuckermelone' Hahn, Lex. 94: franc. *pépin* 'semence qui se trouve au milieu de certains fruits': span. port. *pepino* 'concombre'. Tot de aci (?) vgerm. *pepano*, *bebano*, *pfedemo*, ngerm. *Pfede*. Cf. Mey. Alb. 342.

138. **Pĕsca** = **pĕrsica**;
it. *pesca*; franc. *pêche*; alb. *pĭeşkă* Hahn, Lex. 94, de unde mcd. *pχeşcă*. Mey. Alb. 342. — Mikl. Rum. Unt., Maced. 33.

139. **Pēsum pēsare** alăturĭ de **pēnsare**:
1º rom. *pĕs a pĕsà* (*a apĕsà*); it. *peso pesare*; sard. *pesu pesare* Spanu 340; ret. *peis pais*, *pasar* Car. 109; prov. *pes pesar*; cat. *pes pesar*; franc. *poids peser*; span. port. *peso pesar*; alb. *peş păşóń* Mey. Alb. 336. — Hahn, Lex. 100.
2º sard. *pensare* Spanu 338: it. *pensare*; prov. cat. *pensar*; franc. *penser*; span. port. *pensar*.
Judecând după cuvintele de maĭ sus, trebuĭe să admitem o diferenţiare a cuvântuluĭ încă în latinitatea vulgară: prima formă păstrând însemnarea primitivă de 'a fi greŭ, a cântări'; a doua, având

senzul restrâns de 'a cumpăni cu mintea, a cugeta'.

Singur cuvântul rom. *a('ĭ) pĕsà*, întrebuinţat numaĭ reflexiv, se depărtează întru cât-va prin sus, căcĭ însemnează 'a se îngriji, a purta grije'. Insemnarea primitivă o păstrează numaĭ derivatul *a apĕsa*.

140. **Pīlla** 'mortier' pentru **pila**;

rom. *piuă*, *pivă* (cf. *mĕduvă*, *mĕduă* medulla); ret. *pilla* 'Stampfmühle' Car. 115; port. *pilha*.

Cele-l-alte limbĭ romanice posedă derivate din *pila*.

141. **Pĭn(c)tare** pentru **pictare** (frequent. din *pingere*);

sard. *pintare* Spanu 343: cat. *pintar*; span. port. *pintar*.

Cele-l-alte limbĭ romanice întrebuinţează pe **pingere**.

142. **Pĭn(c)tor,-ōrem** şi **Pĭn(c)tura** pentru **pĭctor**, **pictura**;

sard. *pintore pintura* Spanu 343 (: it. *pittore pittura*); ven. *pentòr* Boerio 490; franc. *peintre peinture*; span. port. *pintor pintura*.

143. **Quarēsima** pentru **quadragesima** (cf. **quarranta* pentru *quadraginta*);

rom. *păresimĭ* (plur.); it. *quaresima*; sard. *quaresima caresima* Spanu 146,356; ret. *quareisma quaraisma* Car. 128; prov. *caresma*; cat. *quaresma*; franc. *carême*; span. *cuaresma*; port. *quaresma*; alb. *kreşmă;* slov. sĕrb. *korizma* Mikl. Et. WB. 130.

Cf. Gröber, Arch. L. L. V, 126.

144. **Quattro** pentru **quattuor**:

rom. *patru*; it. *quattro*; sard. L. *battoro*, M. *quàttru* Spanu 115, 356; sic. *quattru* Traina 793; ret. *quatter*; prov. cat. franc. *quatre*; span. *cuatro*; port. *quatro*; alb. *katră (katĕr)*.

Gröber, Arch. L. L. V, 127, admite ca substrat **quattor**.

145. **Quīne** [din **quĭs -ne**; cf. *hici-nc*, *sici-ne*, etc.] nu **quīnam**;

rom. *cine*, istr. *cire*, mcd. *ţine*: sard. M. *chini* Spanu 155: ca abr. *chine*; prov. *quin*, *quinh*; cat. *quin*.

146. **Radia** pentru **radius**:

rom. *rađă*, mcd. *radză*; it. *razza* (alăturĭ de *razzo*, *raggio*); prov. cat. *raya* 'rază; dungă'; franc. *raie* 'dungă'; port. *raia* (alăturĭ de *raio*); span. *raya* 'dungă, linie, margine' (alăturĭ de *rayo* 'raza'); alb. *reze*, *rreză* 'rază' Mey. Alb. 364.

147. **Rapīre** pentru **rapĕre**;

rom. *a răpì*; it. *rapire*; franc. *ravir*.

148. **Rūgumare** **Rumĭgare**;

rom. (în Moldova) *a rugumà*; it. *rugumare*; tosc. (fior.) *rugumare*. Cf. sic. *ragumari* Traina 798.

Cf. Flechia, Arch. Glott. II, 7.

149. **Rūnea** 'scabies';

rom. *rîĭe* (pentru **rîniĕ*); it. *rogna*; sard. L. *runza* Spanu 369; sic. *rugna* Traina 840: ret. supr. *rugn*, eng. *ruogna* Car. 136; prov. *runha*, *ronha*, nprov. *rougno* Azaïs III, 379; cat. *ronya*; franc. *rogne*: span. *rona*; port. *ronha*.

Gröber, Arch. L. L. V, 239 şi Mikl., Lautl. IV, 61 admit ca prototip al acestor cuvinte pe **rōnea*. Insă, *rōnea*, pe de o parte, ar fi dat rom. *roaĭe* (cf. sufixul *-oaĭe* — **-onea*) şi nicĭ odată *râĭe*; pe de altă parte, cum am esplica prin *rōnea*, pe *u* din sard. sic. ret. şi prov.?

150. **Salix, salcem** alăturĭ de **salĭcem**:

1º rom. *salce* (*sàlĭcem* ar fi dat *sàrece*); it. *salce*; ret. eng. *salsch*; prov. *sauze sautz*; span. *salce sauce sauz*.

2º sard. *salighe* Spanu 370: it. *salice*; ret. supr. *salisch* Car. 139.

151. **Sanĭtōsus** 'sain' format dintr'un participiu ***sanĭtus** (pentru

sanatus) al verbuluĭ **sano, -are** 'a însănătoşi';
rom. *sănătòs*; sard. M. *sanidòsu* Spanu 371; neap. *sanetuso*; gasc. *sanetous* Azaïs, III 416; alb. *şăntoşă* Hahn, Lex. 120.

152. **Scabia** pentru **scabies**:
rom. *sgaĭbă*; it. *scabbià*.
In cele-l-alte limbĭ romanice cuvântul lipseşte, fiind înlocuit prin **runea* (vz. acest cuv.).

153. **Sclōppus** 'boiteux':
rom. *şchĭop*; alb. *şkiep* Mey. Alb. 410; vfranc. *clop* [cloppus].
Cu acelaşĭ senz găsim *cloppus* în evul mediu (apud. D. C. II, 401).

154. **Scŏla** pentru **schŏla**:
it. *scuola*; sard. *iscola* Spanu 274; prov. cat. *escola*; franc. *école* (semi-savant); span. *escuela*: port. *escola*.

155. **Scŭppīre** 'cracher';
rom. *a scuĭpì, a scuĭpà*; sard. M. *scupìri* Spanu 377; cat. prov. vfranc. *escopir*, *escupir*; span. port. *escupir*.
Cf. Meyer-Lübke, *Ztschr. f. R. Ph.* X, 173.

156. **Scŭria** pentru **scōria**;
rom. *sgură* (*sg — sc* ca în *sgaĭbă* din **scabia*); it. *scoria*; friul. *scùrie* Pir. 374; franc. *scorie*; span. *escoria*; alb. *zgĭüră* (pentru *sguriă*) Mey. Alb. 387; pslov. *skurija*.
De la Românĭ cuvântul a fost împrumutat de Bulgarĭ: *zgura*.

157. **Semĕntia** pentru **sementis**:
rom. *sămânță*; it. *semenza*; friul. *semenze* Pir. 377; prov. *semensa*; cat. *semença*; franc. *semence*.

158. **Sŏra** şi **sŏrus** **Soror**:
1° rom. *soră*: it. *suora*; ven. *sora* Boerio 675; ret. supr. *sora* Car. 151.
2° rom. *sor* (în vechile texturĭ; conservat astă-zĭ numaĭ în legătură cu pron. poses.: *soru-mea*, *soru-ta*, *soru-sa*); vit. *suor*; sard. *sor* Spanu 383; sic. *soru* Traina 943; friul. *sûr sôr sour* Pir. 423; ret. *sour* Car. 151; prov. cat. *sor*; vfranc. *sor soẹr*, nfranc. *soeur*; span. port. *sor*.

159. **Sōrĭcus** alăturĭ de **sōrex, -ĭcem** (şi **-īcem**):
1° rom. *şoaric*; it. *sorco*; sard. S. *soricu* Spanu 383.
2° rom. *şoarece*; it. *sorce*; sard. L. *sorighe*; prov. *soritz*, *sorretz*; span. *sorce*.
3° franc. *souris*.

160. **Spŭdia** pentru **spŏdium**:
rom. *spuză* (*spodia* ar fi dat *spóḑă*); alb. *şpuză* Mey. Alb. 415.
In cele-l-alte limbĭ romanice lipseşte acest cuvânt. De la Românĭ *spuḑă* a fost împrumutat de Bulgarĭ: *spuza* 'cenuşă' Mikl. Et. WB. 318 şi de Rutenĭ *spuza* 'glühende Asche, Asche' Žel. II, 911.

161. **Spŭnda** pentru **spōnda**;
it. *sponda*; sa. L. *ispunda* Spanu 286: ret. *spunda spuonda* Car. 154; prov. *esponda*; vfranc. *esponde*.
Gröber, Arch. L. L. V, 478 consideră ca prototip al acestor cuvinte pe *spŏnda*; dar sard. *u*, ret. *uo — ŭ*.

162. **Spŭngia** şi **spŭnga** pentru **spōngia** (σπογγία);
1° sard. *ispunza* Spanu 286; vit. *spongia*; ret. *spungia* Car. 154; prov. *esponja*; franc. *éponge*; span. port. *esponja*.
2° it. *spugna spogna*; prov. cat. *esponga*.
La Dief. Gloss. 548 găsim de asemenea *spungia*. Cuvântul s'a modificat probabil prin etimologie poporană sub influența luĭ *fungus*.
Gröber, Arch. L. L. V. 478, admite ca substrate *spŏngia* şi *spŏnga*.

163. **Stablum** pentru **stabŭlum**;
rom. *staul* (*stabulum* ar fi dat *staur*); it. *stabbio*; friul. *stabli* Pir. 407; prov. cat. *estable*; franc. *étable*; span. *establo*; ngr. σταῦλος.

164. **Stīlla** pentru **stilla** 'picătură';

sard. *istidda* Spanu 288; ret. *stella* Car. 155.
ret. *e* = *ĭ*.
It. *stilla* e un împrumut modern; cuvântul poporan, ca şi în restul limbilor romanice, e un derivat din *gŭtta*.

165. **Stranutare** pentru **sternutare;**
rom. *a strănută;* ven. *stranuàr* Boerio 711; friul. *stranudâ* Pir. 415; tirol. *stranudar;* cat. din Alghero *stranurar* Caix, Misc. 321.
Cuvântul s'a format prin confundarea inițialuluĭ *ster-* cu prepozițiunea *extra (stra-).*

166. **Strīga** alăturĭ de **strĭga;**
1º rom. *strigă strig-ăĭŭ;* friul. *strìje* Pir. 417; sic. *striga* Traina 983; mil. *strìa* Cher. IV, 330; ret. *stria* Car. 157; alb. *ştrigă.*
2º it. *strega streg-one streg-are*,
Cuvântul albanez nu vine de-a dreptul din latineşte, ci prin mijlocirea limbilor slavice, care la rândul lor l'aŭ primit de la Românĭ. Cf. Mey. Alb. 418. — Mikl. Et. WB. 326.

167. **Strīnctus** alăturĭ de **strĭctus;**
1º rom. *strîmt* (pentru *strîmpt*); it. *strinto;* sard. *istrintu* Spanu 290; friul. *strent* Pir. 416; mil. *strenc* Cher. IV, 382; ret. *strant;* franc. *étreint;* alb. (geg.) *ştrẹită* Mey. Alb. 418.
2º it. *stretto;* ret. *strett;* prov. *estreit estrech;* cat. *estret;* franc. *étroit;* span. *estrecho;* port. *estreito.*

168. **Strūcius** pentru **struthio, -onem;**
rom. *struț;* it. *struzzo;* sard. *istruzzu* Spanu 291; sic. *struzzu* Traina 987; prov. *estruc-s estrus;* cat. *estrus;* — franc. *autruche* (pentru *autruce*); span. *avestruz;* port. *abestruz* = **avis strucius.**
Strucius găsim la Dief. Gloss. 557 alăturĭ de *struthio.*

169. **Stŭmbŭlus** alăturĭ de **stĭmŭlus;**
1º sard. M. *strumbulu strumulu*, de unde verbele *strumbulài strumulài* Spanu 388; friul. *stòmbli* Pir. 412; piac. *stombol;* bologn. *stombel;* mil. *stombol* Cher. IV, 311; veron. *stombio;* ret. *stumbel stombel* Car. 158.
2º it. *stimolo;* span. port. *estimulo;* rom. *strămur* (pentru **strimur* = ** stimur?*).

170. **Sŭberum** pentru **suber;**
rom. *sùger;* it. *sovero (sughero);* sard. *sùaru* Spanu 388; friul. *sur* Pir. 423; ret. *suver schuver* Car. 161.
it. *o* = *ŭ*.

171. **Subla** pentru **subŭla** 'alêne';
rom. *sulă (subula* ar fi dat *sură);* it. *subbia;* sard. *sula* Spanu 390; friul. *suble* Pir. 422: ngrec. *σοῦβλα.*

172. **Sublum** pentru **insŭbŭlum;**
rom. *sul* 'rouleau; ourdissoir; ensouple'; it. *subbio* 'sulul tortuluĭ' de unde demin. *subbiello* 'permo dei cignoni delle carrozze' Caix, Stud. 92; sic. *sugghiu* Traina 993; ven. *subio* Boerio 721; friul. *subli* 'cilindro di legno su cui s'avvolge l'ordito del filo per farne la tela' Pir. 422 (: franc. *ensouple;* span. *enjullo* = insubulum).
Cuvântul rom. precum se vede e moştenit direct din latina vulgară şi n'are decĭ a face nicĭ cu cechul *şul şoul* 'cône du sapin, tige, bâton' (Cihac II, 379—80), nicĭ cu *sula*, a căreĭ formă masculină ar fi după Laurian şi Maxim (Dicț. II, 1373).

178. **Tabōnem** pentru **tabanus;**
rom. *tăùn* (cf. pavōnem = păùn); franc. *taon* (cf. pavōnem = paon), franc. dialect. (Lille) *tahon* Rolland, F. P. III, 272.
Cf. Horning, *Zeitschr. f. R. Ph.* IX, 512 şi Arch. L. L. VI, 168 unde forma *tabonem* e dovedită.

175. **Tĕmpla** pentru **tĕmpŏra** (plur. de la *tĕmpus*);

rom. *tîmplă*; it. *tempia*; sard. L. *templa* Spanu 394; friul. *timpli* Pir. 439; ven. *tempia* Boerio 741; prov. *templa*; vfranc. *temple*, nfr. *tempe* (: port *tempora*); alb. *tămblĭă* plur Mey. Alb. 429.

176. **Tēner, -um** nu **tĕner;**

rom. *tênĕr* (*tĕnerum* ar fi dat *ţiner*); it. *tenero*; friul. *tènar* (*tĕner* ar fi dat *tiner tinar*); prov. *tenre tendre*; cat. franc. *tendre*; port. *terno*.

Tĕner a dat numaĭ span. *tierno*.

177. **Tĭlius** pentru **tīlia;**

1º rom. *teĭŭ*; it. *tiglio*; sic. *tigghiu* Traina 1027; ven. *tegio* Boerio 739; friul. *tej* Pir. 513; ret. *tegl, tigl* Car. 164; prov. *telh teilh*; (franc. tilleul = * tiliolus); span. *tilo* (: port. *tilha* = *tilia*).

178. **Tŭfa** pentru **tufa;**

rom. *tufă* (: franc. *touffe?*); alb. *tufă*; mgrec. *τοῦφα* 'apex cassidis' (D. C.); ngrec. în Epir *τοῦφα* 'dichter Buudpgras' din alb. Mey. Alb 451.

alb. *u* = *ŭ*.

179. **Tŭndo, -ĕre** pentru **tōndeo, -ēre;**

rom. *tund a tùnde*; it. *tondere*; sard. L. *tùndere* Spanu 403; sic. *tùnniri* Traina 1055; ret. *tunder tuonder* Car. 172; prov. *tondre*; cat. *tondrer*; franc. *tondre*; span. *tundir*.

180. **Tŭrbŭlus** = **Turbidus;**

rom. *tùrbur*; sard. M. *trullu* Spanu 402; sic. *trùbbulo* Traina 1050; neap. *truvolo*; piem. *terbol*; tirol. *torbol*; friul. *tòrgul*, *tùrgul* Pir. 442. — Mussafia, *Beitrag* 115; Valle Leventino *torbru*; mil. *tòrbor* Cher. IV, 423; ret. *tuorbel* Carisch 172; alb. *turbul trubul* Mey. Alb. 429; Hahn, Lex. 131.

181. **Tŭrma** pentru **Turma;**

rom. *turmă*; it. *turma torma*; sard. *turma* Spanu 404; sic. *turma* Traina 1057; friul. *torme* Pir. 442; alb. *turmă, trumă* 'Haufen, Menge, Herde'. Mey. Alb. 453; Hahn, Lex. 131.

it. friul. *o*, alb. *u* = *ŭ*.

De la Românĭ cuvântul a fost împrumutat de maĭ toate popoarele slavice; slov. *turma, truma*, serb. polon. ruten. *turma*.

182. **Tŭrta** pentru **tōrta** (part. de la *torquēre*);

rom. *turtă*; it. *torta*; sard. L., M. *turta* Spanu 404; sic. *turta* 'vivanda composta di vari ingredienti battuti e mescolatı' Traina 1058; piacent. *turta*; ret. *turta tuorta* Car. 172; nprov. *tourto* Azaïs III, 591; vfranc. *torte*, nfranc. *tourte*; span. port. *torta*.

Intr'o glossă din secolul VIII (Diez, Altrom. Gloss. pg. 28) găsim: 'colliridam, *turtam*'. De asemenea la Dief. Gloss. 579 găsim *turta* alăturĭ de *torta*.

183. **Tŭrtŭra** = **tūrtŭr;**

mcd. *turtură* Mikl. Rum. Unters., Maced. 40, dacorom. *turtur-eà, -ìcă* demin.; it. *tortora*; sard. S. *turtura* Spanu 404; sic. *tùrtura* Traina 1058; ven. *tòrtora* Boerio 759; cat. *tortra*; nprov. *tourtouro* Azaïs III, 592; franc. *tourtre*.

184. **Umbŭlĭcus** = **Umbĭlīcus;**

rom. *burìc*; ven. *bonig-olo*, Boerio 91; friul. *bugnìg-ul* Pir. 39; prov. *emborilh embonilh emborig-ol*, nprov. *embourigon*. Cuvintele din urmă (ven. friul. prov.) sunt deminutive, şi admit deci un prototip **umbulĭculus*.

Căderea iniţialuluĭ *um-* ne întâmpină şi în it. *bellico*.

185. **Ŭmplēre** = **Implēre;**

rom. *a umpleà*; sard. *umprìri* Spanu 405; prov. *umplir omplir*; cat. *umplir*.

186. **Unc'lus** pentru **avūncŭlus;**

rom. *unchìŭ*; prov. *oncle* (*avoncle*); franc. *oncle* alb. *unk' ung'i*.

187. **unflare** = **Inflare;**

rom. *a unflà*; sard. L. *unfiare*, S. *unfià*, M. *unflà* Spanu 405; ret.

ufflar unflar Car. 174; prov. *uflar;* gasc. *ounflà.*

188. **Ŭngla** și **unga** = **ungŭla, ŭnguis;**

4° rom. *unghĭe;* it. *unghia;* sard L. *ungia* Spanu 405; ret. *ungla* Car. 174; prov. *ongla;* cat. *ungla;* franc. *ongle.*

2° it. *ugna;* sard. M. *unga*, S. *ugna* Spanu 405; sic. *ugnu* Traina 1061; span. *uña;* port. *unha.*

189. **Untum** pentru **unctum;**

rom. *unt;* it. *unto;* sard. *untu* Spanu 406; span. port. *unto.*

190. **Untūra** pentru **unctūra;**

rom. *untură;* sard. *untura* Spanu 406; span. port. *untura;* alb. *ün-türă.*

191. **Ŭrare** alăturĭ de **agŭrare** pentru **augurare;**

1° rom. *a urà* 'souhaiter' (: cf. sard. *ura* 'augurio' Spanu 406); vfranc. *orer;* alb. *uróń* 'wünsche Glück, trinke zu; begrüsse' Mey. Alb. 459.

2° prov. *aorar aurar;* span. *agorar;* port. *agourar.*

192. **Ŭrdīca** = **Urtīca;**

rom. *urḑică;* sic. *urdica* Traina 1066.

Suf influența luĭ *ardere*, se va fi născut prin etimologie poporană o formă **ardīca*, de unde: abruz. *ardica*, sic. *ardìcula* Traina 72.

193. **Vēnĕtus** pentru **vĕnĕtus;**

rom. *vânăt (vĕnĕtus* ar fi dat *vinet);* prov. *venet.* In cele-l'alte limbĭ romanice lipsește cuvântul.

194. **Vĕntŭlare** și **Exvĕntu-lare** pentru **vēntĭlare;**

rom. *a vînturà a svînturà;* it. *ventolare sventolare;* sard. *bentu-lare*, M. *sbentulài* Spanu 118, 372; sic. *vintuliari sbintuliari* Traina 862, 1091; ven. *sventolàr* Boerio 726; friul. *svintulâ* Pir. 425.

195. **Vēra** pentru **vēr;**

rom. *vară* (din *véră*), mcd. *véră*, istr. *vera;* alb. *veră.* In cele-l'alte limbĭ romanice cuvântul apare nu-maĭ în compusul **primavēra.**

196. **Vĕspis** pentru **vespa;**

rom. *vìespe;* sard. L. *vespe, espe*, M. *espi* Spanu 204, 408; friul. *gespe jespe* Pir. 183.

198. **Vetranus** pentru **vete-ranus;**

rom. *bĕtrân* 'vieux, âgé'; friul. *vedran* 'avanzato in etá e nubile' Pir. 462; vegl. *vetruòn vetrùn.* Ive, Arch. Glott. IX, I, 184.

Cuvântul ne întâmpină, cu ace-iașĭ accepțiune ca în românește, într'un vechiŭ text italian întitulat 'Proverbia quae dicuntur super na-tura feminarum' și publicat în Ztschr. f. R. Ph. IX, pg. 303:

> La fiia d'un re, c'Amirail om apela
> Ço q'ela fe al pare, Ovidio ne fauela
> Mira con la soa baila li fe tal garbinela
> No la feçe plu laida *uetrana* ni poncela.

E interesant cum acest cuvânt, propriŭ milităresc, 'șĭ-a lărgit sen-zul de la 'vechĭŭ în armată, mili-tar bătrân', la acela de 'bătrân, vechĭŭ', aplicat la ființe și la lu-crurĭ de orĭ-ce natură.

198. **Vĭglare, vĭglia** pentru **vīgĭlare, vīgĭlia;**

rom. *a veghìà, veghĭe;* it. *ve-gliare vegghiare, veglia vegghia;* sard. L. *bizare vizare* Spanu 125, 410; sic. *vigghiari vegghia* Tra-ina 1079, 1087; ret. *vigliar va-gliar* Car. 180; prov. *velhar;* cat. *vetlar;* franc. *veiller veille;* span. *velar* (din catal.) *vela;* port. *vi-giar velar.*

199. **Vīsare** 'sogner' de la *vīsum;*

rom. *a visà;* sard. L. *bisare isare*, M. *bisài* 'sognare' Spanu 124, 268.

Substantivul *vīsum* 'songe' s'a conservat de asemenea numaĭ în dialectul sard. (*bisu* 'sonno' Spanu 125) și în limba română (*vis* 'songe').

200. **Vītrīcus** nu **vĭtrĭcus;**

rom. *vitreg* (întrebuințat numaĭ

ca adjectiv: tată *vitreg*, mamă *vitregă* 'beau-père, belle-mère'); sard. *bitrigu bidriga* 'patrigno, matrigna' Spanu 122. In cele-l'alte cuvinte romanice lipsește cuvântul acesta.

rom. $i = \bar{\imath}$.

201. **Vīvĭtia** 'vivacité' de la **vivus**;

rom. *viéță* 'vie'; it. *vivezza;* sard. *bivèsa* Spanu 125; span. port. *viveza*.

Aceasta e originea cuvântuluĭ rom. iar nu *vīta*, din care nicĭ o dată n'ar fi eșit *viéță*, doară numaĭ *vită*. Și într'adevăr cuvântul *vită* 'bête, animal', asupra căruia s'a discutat așa de mult, nu e alt de cât lat. *vīta* 'vie', decĭ cu sensul propriŭ 'acela care trăește'. O desvoltare de senz identică ne întâmpină în slov. *životŭ* (de la *živą žiti* 'vivere') care pe lângă senzul primitiv 'vita (=vieață)' a dobândit încă și pe acela de 'animal'. Cf. Mikl. Et. WB, 411.

LITERATURA

Arch. Glott. — Arch. glottologico, diretto da G. I. Ascoli. Roma, Torino, Firenze, de la 1873 încoace.

Arch. L. L. — Archiv für lateinische Lexikographie, herausgegeben von Ed. Wölfflin. Leipzig, de la 1883 încoace.

Azaïs. — Dictionnaire des idiômes romans du midi de la France par Azaïs. Montpellier 3 volume.

Biond. — B. Biondelli. Saggio sui dialetti Gallo-Italici, Milano, 1853.

Boerio. — Dizionario del dialetto Veneziano di Giuseppe Boerio. Venezia, 1856.

Caix, Misc. — Miscellanea di filologia e linguistica, dedicata alla memoria di Nap. Caix e Ugo A. Canello. Firenze, 1886.

Caix, Stud. — Caix. Studj di etimologia italiana e romanza. Firenze, 1878.

Car. — Taschen-Wörterbuch der Rhätoromanischen Sprache, von Otto Carisch. Chur, 1887.

Cher. — Vocabolario Milanese-Italiano di Francesco Cherubini. Milano, 1839 43, 5 vol.

Cihac. — Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane par A. de Cihac. I. Éléments latins, Francfort s/M. 1870. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, ibid. 1879.

Corssen, Ausspr.² — W. Corssen. Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache. 2. Auflage.—Leipzig 1868—1870. 2 vol.

D. C. (Gloss.) — Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitatis. Parisiis, 1840—50 7 vol.

Dief. Gloss. — L. Diefenbach. Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis.

Diez, Et. WB. — Fr. Diez. Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. 5 Ausg. Mit einem Anhange von A. Scheler. Bonn, 1887.

Diez, Gr. — Fr. Diez. Grammaire des langues Romanes. Paris, 1873—74. 3 vol.

Hahn (Lex.). — Georg. v. Hahn. Albanesische Studien. Wien 1854. (Prin *Lex.* înțelegem vocabularul albanez de la finele volumuluĭ).

Hasdeu E. M. R. — B. Petriceĭcu Hasdeu. Etymologicum Magnum Romaniae. 2 vol. (A putut fi utilizată numaĭ litera *A*, de oare ce începutul literiĭ *B* a apărut după terminarea prezenteĭ lucrărĭ).

Karadžić. — Vuk. Steph. Karadžić. Lexicon Serbico-Germanico-Latinum. Vindobonae 1852.

Maior. — Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român. Iassi 1874.

Mey. Alb. — G. Meyer. Etymol. Wörterbuch der Albanesischen Sprache. Strassburg 1891.

Mey. Gram. — W. Meyer-Lübke. Grammaire des langues Romanes. Traduction française par Eugène Rabiet. vol. I. Paris, 1890.

Mikl. Et. WB. — Fr. Miklosich. Etymol. Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, 1886.

Mikl. Lautl. — Fr. Miklosich. Lautlehre der rumun. Dialecte.

Mikl. Rum. Unt. — Fr. Miklosich Romunische Untersuchungen. I. Istro-und Macedo-Rumunische Sprachdenkmähler. A. Istro-rumunische Sprachdenkmähler. Wien, 1881. — B. Macedo-rumunische Sprachdenkmähler. ibid. 1882.

Monti. — P. Monti. Vocabolario dei dialetti della città e diocesi di Como. Milano, 1845.

Mussafia, Beitr. — A. Mussafia. Beitrag zur Kunde der norditalienischen Mundarten. Wien.

Nemnich. — Ph. And. Nemnich. Catholicon od. allgem. Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte. 2 vol. Hamburg, 1793—98.

Pellegrini. — A. Pellegrini Il dialetto greco-calabro di Bova. Torino. 1881.

Pir. — Jacopo Pirona. Vocabolario friulano. Venezia, 1871.

Rev. p. ist. — Revista pentru istorie, archeologie şi filologie, publ. sub direcţ. D-luĭ Gr. Tocilescu.

Rječnik. — Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga jezika (al Academieĭ din Agram). 3 vol. apărute.

Rolland, F. P. — Eugène Rolland. Faune populaire de la France. 6 vol. Paris, 1877—83.

Rönsch. — Hermann Rönsch. Semasiologische Beiträge zum lateinischen Wörterbuch. 3 vol. Leipzig 1887—89.

Schneller. — Ch. Schneller. Die romanischen Volksmundarten in Südtirol. I. Gera, 1870.

Schuch., Voc. — Hugo Schuchardt. Der Vocalismus des Vulgärlateins. 3 vol. Leipzig, 1866—68.

Spanu. — Johanne Ispanu. Vocabulariu Sardu-Italianu et Italianu-Sardu. 2 vol. Cagliari, 1851. (Citaţiunile sunt făcute numaĭ din vol. I-iŭ, deci nu maĭ era nevoe de a le însoţi de cifra volumuluĭ).

Traina. — Antonino Traina. Nuovo Vocabolario siciliano-italiano. Palermo, 1868.

Żel. — E. Żelechowski. Ruthenisch-deutsches Wörterbuch. 2 vol. Lemberg 1884—85.

Abreviaţiunile celor-l-alte cărţĭ citate în cursul lucrăriĭ, nu întâmpină niciĭ o dificultate în recunoaşterea lor.

Nu am crezut de trebuinţă a maĭ face o întregire a abreviaţiunilor limbilor şi dialectelor citate, de oare-ce acestea se recunosc la prima vedere.

INDEX

A. ROMÂNESC

B. LATIN VULGAR

Essai de restitution des systèmes monétaires Macédoniens

des rois Philippe et Alexandre

Et du système monétaire Egyptien de Ptolémée Soter

I

Essai de Restitution des systèmes monétaires Macédoniens des rois Philippe et Alexandre.

Au cours de nos recherches sur la numismatique Romaine nous avons été ramenés sans cesses vers les monnaies Macédoniennes; leur influence se fit sentir à Rome dès les premières frappes de l'argent et elle devient tout à fait manifeste lorsque l'on aborde l'étude des monnayages Impériaux.

À la veille de publier les résultats de notre travail sur la numismatique des premiers Césars et de Néron; nous devons au préalable, et comme une introduction naturelle à cette œuvre, exposer au lecteur l'organisation des systèmes monétaires Macédoniens, tels qu'ils se présentent à nous; en essayant de rétablir les véritables significations et les rapports des diverses espèces de monnaies Macédoniennes d'or, d'argent et de cuivre.

Nous joindrons à cet essai un aperçu du même genre sur le système monétaire Egyptien des premiers Lagides qui a des liens étroits avec les systémes Macédoniens et dont l'étude éclaire souvent la véritable nature de ces derniers.

Au moment où les rois Philippe et Alexandre établirent leur hégémonie sur la Grèce, les problèmes monétaires qu'ils eurent à résoudre, furent en bien des points semblables, à ceux qui s'imposèrent plus tard aux Romains, lorsque la petite république, des bords du Tibre, devint l'état dominateur du monde antique.

Il était dans le génie des Romains de s'approprier judicieusement tout ce qu'ils rencontraient d'utile dans les cités et chez les peuples

vaincus. Leur imitation ne fut pas servile, ils ne copièrent pas littéralement. mais comme les rois de Macedoine; ils firent toujours entrer dans les cadres de leurs systèmes monétaires, les espèces étrangères de grande circulation. Ils eurent toujours aussi une prédilection marquée pour les monnaies à caractère mixte établissant un lien entre leur propre numéraire et celui des autres peuples.

Après la soumission de la Grèce et la couquète de l'Asie la monnaie Macedonienne était devenue d'usage universel dans le monde ancien. Elle était recherchée de préférence à toute autre, et nous voyons des cités libres non seulement frapper des monnaies de poids Macédonien mais fabriquer des imitations véritables au nom et aux types des rois Macedoniens [1]). En Italie l'influence de cette numismatique se fit sentir de bonne heure. Nous avons vn Agathocle [2]) remplacer à Syracuse le numéraire de poids Corinthien par des espèces d'argent, pesant 7,gr.20 c'est à dire une drachme d'argent macédonienne, ce même prince fit subir à la litra de cuivre syracausaine une réduction qui l'identifia avec le chalque Macédonien.

Les monnaies d'argent de la Campanie pèsent également une drachme Macédonienne de Philippe et les premières espèces d'argent fabriquées par les généraux Romains, aux types du Janus imberbe au droit, et du Jupiter dans un quadrige au revers, sont des pièces de même poids.

Nous avons déjà eu l'occasion ailleurs d'établir la signification de ces monnaies qui servirent de prototype au double victoriat Romain, mais nous devons y revenir aujourd'hui et insister encore davantage sur leur véritable caractère. L'argent valait en Italie au moment de l'émission de ces pièces, cent vingt fois son poids de cuivre, par suite, une monnaie d'argent pesant 7,20 valait alors 864 grammes, ou deux mines attiques, de cuivre. La moitié de ces monnaies pesant 3,gr.60 nous représente donc la monnaie d'argent théoriquement parfaite de tous les pays qui se servaient du cuivre comme métal étalon et de la mine attique comme étalon pondéral; la pièce d'argent valant *une mine* unitaire du *métal étalon*. Dans les cités même où la mine attique n'était pas l'unité de pesée mais où l'unité monétaire de cuivre réduite était une fraction simple de la mine attique les monnaies d'argent de ce poids avaient encore une signification particulière qui les distinguaient de toutes les autres [3]). Ce fait nous explique pourquoi Agathocle préféra

---

1) Muller. *Num. d'Alexandre le Grand.*

2) Voir notre introd. à *l'étude des Monnaies de l'Italie antiq.* 1-ère partie, page.

3) Cette observation s'applique aussi aux Romains, l'as sextentaire était autant pour eux un huitième de la mine attique qu'un sixième de leur livre, l'as oncial un seizième et l'as semi-oncial un trente deuxième, de cette mine aussi bien que des fractions 12-e et

aux monnaies de poids attique (familières déja aux Syracusains) qui depuis Alexandre avaient remplacé, en Macédoine même, le type monétaire de Philippe, les espèces d'argent de ce dernier prince.

Agathocle procéda comme nous le verrons faire à Ptolémée Soter, et pour la même raison, parceque le cuivre était à Syracuse comme en Egypte le métal monétaire étalon.

Cette similitude de procédés dans l'imitation indique, suivant toute vraisemblance, une identité de situation monétaire entre la Macédoine du roi Philippe et les deux pays imitateurs. La Macédoine comme Syracuse et l'Egypte se servait encore sous Philippe de l'étalon monétaire de cuivre.

Unité pondérale de la Macédoine.

Nous ne connaissons par aucun texte ni par aucun monument l'étalon pondéral de la Macédoine, mais il suffit de peser les statères d'or du roi Philippe et ses monnaies d'argent pour reconnaître en ces pièces des fractions naturelles et mathématiques de la mine attique.

Le statère d'or de Philippe pèse normalement 8,64, c'est à dire un double *centième*, ou un cinquantième, de la mine d'Athènes et les grosses pièces d'argent de ce prince, qui ont un poids normal de 14,$^{gr.}$40, sont des doubles *soixantièmes*, de la même unité pondérale. Or l'on sait que la fraction *centième* était l'unité divisionnaire inférieure de la mine à Athènes et la fraction *soixantième* la division unitaire inférieure des mines asiatiques familières aux Grecs. Ces deux fractions constituaient les deux divisions les plus importantes des unités pondérales.

Si nous rapprochons de cette indication positive le fait, que la mine attique porte souvent, dans les anciens fragments métrologiques, le nom de mine Egyptienne [1]; et que cette mine était l'unité pondérale certaine du système monétaire des Ptolémées, qui l'importèrent de la Macedoine leur pays d'origine, on pourra avec une quasi certitude, considérer la mine attique comme l'étallon pondéral de la Macédoine.

Rapports de valeur de l'or à l'argent et de l'argent au cuivre au moment de l'inauguration du système monétaire de Philippe.

Les systèmes monétaires anciens présentent en général une rigueur mathématique absolue, ils obéissent à certaines lois rationelles auxquelles

24-e de leur propre unité. Le mode même de division du denier d'argent romain en 16 comme nous l'avons déjà signalé ailleurs a une corrélation évidente avec l'emploi usuel de la mine attique à Rome où cette unité valait 16 onces.

[1]) Hultsch. *Metr. Scrip.* Lipsiae 1864. T. 1. pag. 221 et 248—49.

dérogent souvent les systeme monétaires modernes [1]). Nous avons expliqué depuis longtemps comment le poids des monnaies primitives par le fait même des origines de la monnaie [2]) était toujours une fraction simple des unités pondérales en usage. Dans les systèmes monétaires monométalliques de l'antiquité les monnaies, en vertu de cette tradition, continuèrent également à présenter ce caractère et pendant ce temps les deux autres métaux monétaires qui furent dès l'antiquité la plus reculée toujours associés au troisième pour les usages monétaires, ne servaient que sous forme de lingots, en général de poids, fixes et fractions simples de l'unité pondérale. Le premier système bimétallique naquit le jour, où par le fait du cours réciproque des métaux, les lingots en usage, acquirent des valeurs simples et multiples les unes des autres. Et cette règle s'applique également au trimétallisme, on peut dire en général que dans un système trimétallique donné et nous entendons par là simplement un état de choses où l'on monnayait à la fois les trois métaux, comme en Macédoine, chaque monnaie d'or pesait une fraction simple des unités de poids et avait un équivalent de valeur en argent pesant une fraction simple des unités pondérales en usage; l'équivalent de valeur en cuivre de la dite pièce d'or présentant le même caractère.

Les pièces d'argent contemporaines avaient des poids fractions simples aussi des unités pondérales et les équivalents de valeur en cuivre de ces monnaies pesaient également des fractions simples des étalons de pesée. Enfin les poids des monnaies de cuivre étaient des fractions entières des mêmes unités.

Losque le cours des métaux ne permettait pas de satisfaire aux conditions énoncées plus haut on ne monnayait que l'un des métaux sans cesser pour cela de se servir des autres mais ces derniers ne circulaient plus qu'en lingots et au poids. La variation du rapport de valeur qui avait servi de base à un système donné ne modifiait pas la situation du métal étalon mais l'on cessait sans doute de monnayer l'autre métal et l'on en revenait pour son usage à l'emploi du lingot pesé. Les trésors des temples et les caisses publiques d'Athènes, au moment de sa splendeur, contenaient de l'or en abondance et cependant ce métal fut très rarement mcnnayé dans l'Attique. A Rome pendant la République

---

[1]) Pour ne citer qu'un exemple; la pièce d'or française de 20 fr. a été créée pour nous représenter 100 grammes d'argent, c'est-à-dire, un *dixième* de kilogramme du métal étalon français. Le poids de cette monnaie n'a aucune rapport simple avec les unités de pesée françaises et par le fait de l'avilissement de l'argent elle ne représente plus rien. Une monnaie de ce genre n'a probablement jamais existé dans l'antiquité.

[2]) Etalons Pond^x l'rim^fs. et lingots Monét^res. Rev. Roum. d'Hist. d'Arch. et de Philolog. 1884.

on ne se servit de l'or qu'en lingots tandis que le trésor contenait au dire des historiens un riche dépôt du métal précieux.

Il est probable que le roi Philippe de Macédoine, malgré la richesse des mines d'or du mont Pangée, aurait pendant longtemps encore continué à se servir de l'or en lingots pesés, comme les autres Grecs, si à un moment donné et par le fait de la variation du cours des métaux précieux, les petites fractions pondérales d'or dont il faisait usage n'avaient acquis une valeur en argent, simple et familière aux Grecs.

On a depuis longtemps reconnu [1]) que les monnaies d'argent asiatiques avaient en général des valeurs dixième ou quinzième des monnaies d'or contemporaines; lorsque le lingot pondéral *centième* de la mine d'or Macédonienne arriva à valoir en argent *quinze fois* le *soixantième* de la même unité, l'idée du monnayage simultané des deux métaux dût naturellement naître, chez des personnes familières avec des systèmes monétaires semblables, et des lingots monétaires de même poids. Cette situation fut certainement le point de départ du monnayage de l'or sous le roi Philippe mais le rapport de valeur existant alors entre l'argent et le bronze exerça également comme nous le verrons plus loin une influence considerable sur le choix des unités adoptées par ce prince.

Le rapport de valeur de l'or à l'argent dans l'empire des Perses était, au dire d'Hérodote, de 1 à 13 et tout semble indiquer [2]) que la proportion primitive des valeurs de ces métaux en Asie était de 1 à 13,33. En Grèce à l'époque de Socrate [3]), l'or valait environ douze fois son poids d'argent et le cours de ce métal était en Macédoine très voisin de ce chiffre au moment de la création du système monétaire de Philippe. Le rapport mathématique, déduit de l'étude des monnaies, est en effet de 1 à 12 1/2 [4]), la relation de valeur de l'argent au cuivre contemporaine était de 1 à 120; comme en Egypte sous les premiers Ptolémées et à Rome lors des premières frappes de l'argent. On en déduit que le cours de l'or relativement au cuivre était de 1 à 1500.

Monnaies d'argent du roi Philippe.

Les grosses pièces d'argent portant la tête de Jupiter au droit et au revers le cavalier et la légende ΦΙΛΙΠΠΟΥ. Pl. fig. 1 forment la masse

---

1) Brandis. Munz. Mass und Gewichtsw. etc. Berlin 1886.

2) Brandis. id.

3) Platon. *(Hipparque)*.

4) Ce rapport est déjà admis par plusieurs savants qui ont traité le matière. Barclay Head H. N. page 196.

principale du numéraire d'argent de Philippe; ces pièces pèsent normalement un double soixantième de la mine attique soit 14,40.

On s'accorde généralement à considérer ces monnaies comme des didrachmes et ce serait en effet là leur signification si l'argent à cette époque avait été le métal étalon de la Macedoine; Pollux [1]) mentionne une drachme d'Egine (??) valant dix oboles attiques dont le poids s'identifierait avec la drachme de Philippe.

Cette drachme pesait 7,20 et valait 120 fois son poids de cuivre soit exactement *deux mines attiques;* la valeur et la signification de cette monnaie sont donc identiques aussi avec celles des didrachmes Campaniens et des double Victoriats Romains [2]). La grosse pièce d'argent nous représente ainsi un *Tetrama*, de cuivre; c'est-à-dire une pièce d'argent valant quatre mines attiques de ce métal. Cette monnaie valait en même temps 20 oboles attiques d'argent ce qui en rendait l'usage très commode dans tous les pays Grecs, et ils étaient nombreux, où le pied monétaire attique était dominant.

Si le cuivre au poids avait été l'étalon monétaire de la Macedoine, la pièce d'argent unitaire du système de Philippe aurait dû être la monnaie de ce métal valant *une mine* attique de *cuivre* et pesant 3,60 d'argent, c'est-à-dire la moitié de la drachme indiquée plus haut; à ce compte les grosses monnaies d'argent de Philippe seraient des tétradrachmes et non des Statères d'argent; Mr. Barclay Head [3]) leur atrtibue ce caractère. Il n'est guère probable cependant que la mine attique de cuivre de plein poids fut encore sous Philippe l'étalon monétaire de la Macedoine, les variations considérables de poids des monnaies d'argent sous les rois prédécesseurs de Philippe semblent nous indiquer des réductions de l'unité monétaire, d'autre part le chalque de cuivre du système de Philippe Pl. fig. 3 se présente à nous avec toutes les apparences d'une véritable unité de cuivre analogue à l'as réduit des Romains. Le poids effectif des chalques de Philippe atteint rarement 8 grammes mais le poids normal était sûrement supérieur et probablement égal à celui du Statère d'or, cette monnaie de cuivre pesait donc un double centième de la mine attique.

La petitesse relative de l'unité de cuivre du système de Philippe ne saurait être un argument pour la méconnaître, il ne faut pas oublier que la litra de Syracuse au temps d'Agathocle était égale au chalque de Philippe et que l'as Romain à la fin de la République ne pesait plus

---

[1]) Hultsch *Metr. Scrip.* T. I p. 290.

[2]) *Intr. à l'Etude des Mon. de l'Ital. antiq.* 1-ère partie, pages . . .

[3]) *Hist. Num.* pag. 77.

qu'une demi once soit 50% seulement de plus que l'unité de cuivre Macedonienne; enfin la drachme de cuivre Egyptienne était plus petite encore que le chalque de Philippe.

La numismatique d'argent de Philippe outre le tetrama de 14,40 comprend des pièces pesant 7,20, 3,60 et 1,80 divisions naturelles du tétrama et valant respectivement; deux, une, la moitié et le quart de la mine attique de cuivre, et en chalques Macédoniens 200, 100, 50 et 25 de ces unités. On rencontre aussi [1]) quelques monnaies assez rares et moins faciles à déterminer qui pèsent 4,27 g., 2,40 et 0,16.

Monnaies d'or de Philippe.

Examinons maintenant les monnaies d'or du système, la plus répandue est le Statère pl. 1. fig. 2 qui pèse normalement 8,64 (un cinquantième de la mine attique) l'équivalent de valeur en argent pèse 12 fois et demi autant, soit 108 gr. ou un quart exact de la mine attique d'argent. Si nous divisons ce chiffre par 14,40 poids normal du tétrama le quotient est $7\frac{1}{2}$. Le Statère d'or valait donc $7\frac{1}{2}$ tétramas ou 15 drachmes et en cuivre un nombre double de mines attiques c'est-à-dire 30 mines de ce métal ou un demi Talent. La pièce d'or double de la précédente, ou le double statère que nous connaissons, présente donc une valeur de *cuivre* tout à fait remarquable; elle valait un *Talent* de ce métal.

Le tétrastatère n'a jamais été rencontré encore, on en frappait peut-être cependant car cette monnaie aurait valu *une mine* attique *d'argent* et son existence paraît d'autant pens probable que nous retrouvons chez les Romains le Quaternio d'or. Il semble bien avéré que le premier aureus de César, qui valait *25* deniers, est une imitation du Statère de Philippe qui valait *25* drachmes attiques. Le Quaternio d'Auguste correspondrait donc au tétrastère de Philippe.

La numismatique d'or du roi Philippe nous présente aussi quelques pièces divisionnaires du statère, la drachme d'or, sa moitié, son quart et son sixième.

On remarquera que le double statère vaut 300 oboles attiques d'argent ou 3000 chalques Macedoniens.

Le statère 150 oboles ou 1500 chalques, etc.

Parmi les pièces d'argent l'hémidrachme, pesant 3,60, est particulièrement intéressant par son identité avec la drachme Ptolémaïque et aussi avec le premier Victoriat des Romains, il se recommande aussi à l'attention

---

[1]) Barclay Head. *Hist. Num.* pag. 197.

par sa valeur en *chalques attiques*. L'hémidrachme d'argent de Philippe valait 40 chalques d'Athènes et a peut être servi de prototype aux Romains lors de la création du denier semi-oncial de *40* as.

Nous avons réuni dans le tableau ci-joint l'ensemble des monnaies d'or, d'argent et de cuivre du roi Philippe en indiquant leurs poids et celui de leurs équivalents, en grammes et en fractions de la mine attique, ainsi que leur signification leurs rapports respectifs et leurs relation avec la monnaie du système attique.

Nous terminerons en essayant de rendre compte des modifications introduites par Alexandre dans le système monétaire de son père.

Numismatique d'Alexandre le Grand.

Les rapports de valeur de l'or à l'argent et de l'argent au cuivre au moment où Alexandre changea le pied monétaire de Philippe paraissent avoir été les même que précédemment; le poids des statères ne subit aucun changement, le chalque Macedonien de Philippe conserva également sa forme et son poids, les pièces d'argent seules acquirent un poids différent.

La drachme attique de six oboles remplaça la drachme de Philippe qui en valait dix, et tandis que l'ancienne unité d'argent valait cent chalques la nouvelle n'en valut plus que soixante.

Faut-il conclure de là que la nouvelle unité d'argent fut une réduction de la première? Nous ne le pensons pas. Jamais Alexandre n'eut besoin de recourir à des expédiens monétaires; il hérita d'un riche trésor amassé par son père et les dépouilles de la Perse en firent plus tard l'un des plus opulents dynastes de l'antiquité.

Il faut donc chercher ailleurs une explication; et celle qui se présent le plus naturellement, consiste à attribuer à Alexandre en même temps que le changement du pied monétaire d'argent de Philippe, l'abandon du métal étalon de cuivre et son remplacement par l'étalon d'argent. Les raisons ne lui manquèrent pas pour accomplir cette révolution monétaire, l'argent nous le savons par Xénophon, était le métal monétaire par excellence de la Grèce, il en était de même en Asie Mineure, et presque tout les nouveaux éttas du conquérant étaient étrangers à l'étalon monétaire de cuivre; le changement s'imposait presque de lui-même à Alexandre. Le choix de la nouvelle unité est encore plus facile à expliquer, il ne faut pas l'attribue seulement comme on le fait d'habitude à une imitation de la monnaie attique, la drachme Macedonienne d'Alexandre doit être considérée avant tout comme le centième pondéral de la mine d'argent Macedonienne, la fraction la plus simple

et la plus usuelle de cette unité de poids; si à cette raison dcterminante on ajoute que la drachme attique était la monnaie la plus répandue du monde Grec et qu'elle était depuis longtemps familière aux Macédoniens [1]) on reconnaîtra qu'Alexandre une fois l'étalon d'argent adopté ne pouvait en choisir une autre.

Dans un prochain travail sur la numismatique impériale Romaine nous démontrerons que Néron introduisit pour la première fois l'étalon monétaire d'argent à Rome. Ce prince malgré la différence qui existe entre son denier et la drachme d'Alexandre paraît avoir visiblement imité le héros Macédonien, et pour que la ressemblance fut plus complète encore, il donna à sa nouvelle unité le nom de drachme attique qu'elle a conservé depuis dans tous les textes metrologiques anciens.

La drachme Macedonienne d'Alexandre a un équivalent de valeur en cuivre très remarquable, elle vaut $4{,}32 \times 120 = 518{,}40$ g. de ce métal. Or nous savons par Ælien qu'il existait en Grèce un Talent Babylonien pesant 72 mines attiques ou 31,104 kg.

La mine 60-e de cette unité pesant $\frac{31{,}104}{60} = 518{,}40$ est comme on le voit identique à l'équivalent en cuivre de la drachme d'Alexandre; cela établit un rapprochement de plus entre les monnaies Macedoniennes et celles des Romains, ces dernières ayant comme nous l'avons vu et à toutes les époques des équivalents de valeur en cuivre égaux à des unités de pesée connues de l'Italie.

Il ne faut pas croire que l'adoption du pied monetaire attique d'argent par Alexandre amena la démonétisation de la monnaie d'argent de Philippe; les anciens tetramas et leurs moitiés avaient des valeurs si simples en oboles attiques et en chalques Macedoniens et attiques qu'ils se prêtaient facilement à un usage commun avec le numéraire de poids attique; ils restèrent donc sûrement dans la circulation. Il semble du reste que la démonétisation en masse des espèces existantes, telle que la pratiquent les peuples modernes, n'était pas dans les habitudes des peuples anciens; chez les Romains du moins nous verrons toujours les systèmes monétaires organisés de manière à faire entrer dans leurs cadres les anciennes monnaies avec des valeurs simples en unites nouvelles.

Le statère d'or d'Alexandre pl. 1. fig. 5 au point de vue divisionnaire en drachmes attiques ne se rattache plus directement aux types habituels des pièces d'or orientales et Grecques valant 15 ou 20 unités d'argent. Au point de vue théorique on doit donc avant tout considérer le statère

[1]) Philippe en avait déjà frappé quelques unes.

d'Alexandre comme un tétarton, du nouveau métal étalon de la Macedoine, valant un quart de mine, ou 25 drachmes attiques, le double statère était un Hemimna d'argent, et le quadruple statère, la mine d'argent valant cent drachmes, était la pièce d'or par excellence du système. Son poids élevé en a dû rendre la frappe rare et on ne l'a pas retrouvé mais tout semble indiquer l'existence réelle de cette monnaie.

On admet généralement sans aucune preuve que la conquête de l'Asie par Alexandre amena en Grèce une très forte dépréciation de l'or; nous savons par les historiens que les trésors des Perses étaient aussi riches en argent qu'en or, et nous verrons tout à l'heure qu'en Egypte, au moment de la création du système monétaire de Soter, le cours de l'or était seulemeut de 4% environ plus bas que sous Philippe. La variation fut donc assez faible et la proportion de valeur de 10 à 1 entre l'or et l'argent en Grèce si elle a jamais existé a été certainement passagère.

TABLEAU GENERAL DES MONNAIES D'OR, D'ARGENT ET DE CUIVRE

du Roi PHILIPPE de MACÉDOINE

	ESPÈCES DE MONNAIES	Poids en grammes	Fractions de la mine attique	Equivalent pondéral en argent exprimé en grammes	Idem exprimé en fractions de la mine d'argent	Equivalent pondéral en cuivre exprimé en grammes	Idem exprimé en mines et fractions de la mine de cuivre	Valeur en drachmes Macédoniennes de 7,20 g.	Valeur en drachmes attiques	Valeur en oboles attiques	Valeur en chalques Macédoniens	Valeur en chalques attiques
Monnaies d'or	Double statère ou Talent. . .	17,28	1/25	216	1/2	25920	60m. (Talent)	60	50	300	3000	2400
	Statère	8,64	1/50	108	1/4	12960	30	30	25	150	1500	1200
	Drachme	4,32	1/100	54	1/8	6480	15	15	12 1/2	75	750	600
	Quart de statère.	2,16	1/200	27	1/16	3240	7 1/2	7 1/2	6 1/4	37 1/2	375	300
	Huitième de Statère.	1,08	1/400	13,50	1/32	1620	3 3/4	3 3/4	3 1/8	18 3/4	187 1/2	150
	Douzième de Statère.	0,72	1/600	9	1/48	1080	2 1/2	2 1/2	2 1/12	12 1/2	125	100
Monnaies d'argent	Statère ou Tetrama	14.40	1/30	—	—	1728	4	2	3 1/3	20	200	160
	Drachme	7,20	1/60	—	—	864	2	1	1 2/3	10	100	80
	Hémidrachme ou mine. . . .	3,60	1/120	—	—	432	1	1/2	5/6	5	50	40
	Quart de drachme, ...	1,80	1/240	—	—	216	1/2	1/4	5/12	2 1/2	25	20
Mon. de cuivre	Chalque.	8,64	1/50	—	—	—	—	1/100	1/60	1/10	1	5/6
	Hémichalque	4,32	1/100	—	—	—	—	1/200	1/120	1/20	1/2	5/12

II.

Essai de Restitution du système monétaire de Ptolomée Soter.

Après la mort d'Alexandre et le partage de son empire, Ptolémée le plus sage et le plus heureux de ses généraux devint le maître de l'Egypte. Il la gouverna pendant 39 ans, d'abord au nom et pourle compte des faibles successeurs du grand homme, ensuite comme prince indépendant, sans porter encore le titre royal, enfin comme roi définitif et héréditaire.

Pendant les deux premières périodes Ptolémée frappa seulement des monnaies appartenant au système d'Alexandre; nous n'avons pas à nous en occuper ici, mais après avoir ceint le baudeau royal en 305 (av. J. C.) il abandonna complètement le pied monétaire d'Alexandre et émit à son effigie une riche suite de monnaies d'or et d'argent; il fabriqua en même temps de lourdes monnaies de cuivre.

Lorsque cette révolution monétaire s'accomplit le cours réciproque des métaux précieux n'était plus (nous l'établirons plus loin) le même en Egypte qu'en Macédoine, sous le règne de Philippe, et cette variation avait faussé l'harmonie du système Macédonien.

Protecteur éclairé des sciences et continuateur des traditions d'Alexandre, s'efforçant comme lui de s'attacher les peuples vaincus, en s'associant à leurs mœurs et à leur religion, Ptolémée Soter créa un système, ingénieux et savant, comprenant dans son cadre les monnaies Macédoniennes et qui devoit d'autre part flatter ses nouveaux sujets, par l'adoption du métal étalon de cuivre, d'usage traditionnel dans l'antique Egypte.

Les unités d'argent que Soter adopta étaient du reste depuis longtemps familières aux Macédoniens, qui s'en étaient servis sous le roi Philippe. L'étalon de cuivre lui-même n'était certainement pas nouveau pour eux.

Le poids élevé des cuivres Ptolémaïques et la mention fréquente de la drachme de cuivre unitaire dans les papyrus Egyptiens, ont depuis longtemps permis de reconnaître la véritable nature du métal étalon dans le système des Ptolémées, il n'existe aucun doute à ce sujet.

La mine attique était l'unité pondérale de l'Egypte des Ptolémées; la mine attique et la mine Egyptienne valent également seize onces nous

disent les vieux textes métrologiques[1]), d'autre part, toutes les monnaies Ptolémaïques d'or, d'argent et de bronze ont des poids normaux fractions simples de la mine d'Athènes.

Avant d'aborder l'étude de ces monnaies, il est utile de comparer l'antique unité pondérale de l'Egypte l'outen à la nouvelle unité introduite par Soter. Le poids normal de l'outen [2]) est de 96 gr. celui de la mine attique 432 gr. cette mine vaut exactement 4 $^1/_2$ outens ou 45 kites et le Talent attique 270 outens; le soixantième de la mine attique vaut $\frac{3}{4}$ de kite et le centième ou la drachme $\frac{45}{100}$ du kite. Ces rapports d'une grande simplicité indiquent, soit un ajustement postérieur entre les deux unités soit plutôt une antique parenté originelle.

Monnaies d'argent Ptolémaïques.

La majeure partie du numéraire d'argent de Soter se composait de grosses pièces d'argent pesant juste autent que les plus fortes monnaies d'argent de Philippe; tout le monde est à peu près d'accord aujourd'hui pour attribuer à ces espèces, Pl. fig. 6 la valeur de quatre drachmes et à la drachme unitaire Ptolémaïque un poids normal d'eviron 3,$^{gr.}$60 Cette monnaie pèse $\frac{1}{120}$ exact de la mine attique c'est-à-dire un pentobole attique exact. Or nous savons [3]) par les vieux textes Démotiques, que l'argent valait en Egypte à cette époque 120 fois son poids de cuivre, le $\frac{1}{120}$ de la mine attique d'argent valait ainsi juste une mine attique de cuivre ou une unité pondérale Egyptienne pleine, de ce métal Cette pièce de 3,$^{gr.}$60 était donc -la monnaie d'argent par excellence (théoriquement parfaite) des pays Grecs employant le cuivre étalon; l'unité d'argent de la Campanie que les Romains adoptèrent pour en faire leur premier Victoriat.

Nous nous sommes servis, et nous nous servirons encore souvent pour être mieux compris; du mot drachme Egyptienne ou Ptolémaïque pour désigner la pièce d'argent pesant 3,$^{gr.}$60 mais il est fort douteux qu'elle ait jamais porté ce nom en Egypte; la drachme d'argent mentionnée par les papyrus est toujours la drachme attique, ou d'Alexandre, pesant 4,$^{gr.}$32 [4]) qui se revèle par son mode divisionnaire connu en 6

---

[1]) Hultsch. *Metr. Scrip.* T. I, page 221 et 248—49.

[2]) On peut consulter pour la fixation du poids normal de l'outen. Lenormant la *Mon. dans l'antiq.* Tom. I. pag. 94. Bortolotti. Del cubito Egisio. Et mon étude *sur les Etalons pondéraux primitifs* parue dans la présente Revue, année 1884.

[3]) Barclay Head *Hist. Num.*, pag. 718, note d'après M. Revillout.

[4]) Papyrus de l'archiduc Régnier,

oboles et 48 chalques. L'unité d'argent de l'Egypte portait sans doute le nom de mine, elle valait cinq oboles ou 40 chalques attiques et en unités inférieures Egyptiennes cent drachmes de cuivre; tandis que la drachme d'argent attique valait 120 drachmes de cuivre de poids attique.

Monnaies de cuivre de Soter.

La drachme de cuivre Egyptienne fréquemment mentionnée par les papyrus paraît être devenue à partir d'une certaine époque, l'unité de compte et probablement l'unité monétaire légale de l'Egypte Ptolémaïque.

Le poids normal de cette monnaie était le même que celui de la drachme attique, et c'est pour cela sans doute qu'on lui donna le nom de drachme. On reserva celui de chalque pour la monnaie de cuivre valant $2^1/_2$ drachmes ou un 48-e de la drachme d'argent de poids attique.

Les grosses monnaies d'argent de Soter étaient des tétramas de cuivre valant 400 drachmes Egyptiennes de cuivre ou 160 chalques attiques. Les moitiés pesant 7,60 valaient 200 drachmes de cuivre ou 80 chalques. Enfin l'obole attique valait 20 drachmes de cuivre.

Les lourdes monnaies de bronze Ptolémaïques, malgré leur poids très souvent supérieur à celui de l'outen Egyptien, ont été dans ces derniers temps considérées comme des outens de cuivre monnayés; leur signification est différente et l'on doit reconnaître en elles des *tétartons* de cuivre de poids attique; leur pesée normale de 108 g. excède ainsi comme on devait s'y attendre leur poids effectif qui est d'environ 100 g.

Outre ces gros bronzes on trouve encore au dire de M. Lenormant cinq autres modules de cuivres Egyptiens. Nous avons reproduit d'après cet auteur[1]) la figure de ces différents bronzes et il n'est pas très difficile de retrouver, les véritables significations et les poids normaux de ces monnaies, sauf l'avant dernière espèce dans l'echelle descendante. Le No. 1 comme nous l'avons dit est un tetarton, le No. 2 un decaton ou dixième de la mine attique, pesant normalement 43,20 g. le No. 3 moitié du No. 2 a un poids normal de 21,60 g., le No. 4 quart du No. 2 est identique au chalque attique, quarantième pondéral de la mine d'Athènes, la nature du No. 5 est encore à déterminer et le No. 6 ne peut être que la drachme Egyptienne pesant normalement 4,32. La legereté effective de cette dernière espèce ne doit pas nous la faire mécon-

[1]) Dict. des antiq. Grecq. et Rom. de Saglio art. chalque pag. 1092.

naître, car nous avons eu bien souvent l'occasion de constater l'écart considérable existant entre les poids théoriques et les poids effectifs des monnaies de cuivre antiques.

Le tétarton vaut deux et demi décatons, cinq demi décatons, dix quarts de decatons ou chalques attiques et 24 drachmes de cuivre. Le décaton est un tetrachalque attique valant une demi obole d'argent ou dix drachmes de cuivre.

Le demi décaton, dichalque attique, ou quart d'obole valait 5 drachmes.

Le quart de décaton comme nous l'avons dit est identique au *chalque attique*, huitième de l'obole et vaut 2 ½ drachmes. (Valeur en drachmes unitaires comparable à celle du Sesterce Romain en as).

La drachme d'argent Egyptienne (3,$^{gr.}$66) vaut quatre pièces No. 1 ou dix pièces No. 2, vingt No. 3, 40 No. 4, enfin 100 No. 6.

Les gros tetartons ne sont pas contenus un nombre entier de fois dans la drachme attique mais ils ont des relations étroites avec les fractions de cette unité, ils valeut une obole et quart ou dix chalques. Les autres cuivres sont des fractions simples de la drachme attique, le No. 2 est un 12 e. le No. 3 un 24-e, le No. 4 un 48-e, enfin le No. 6 un 120-e.

La coupe, les poids, et les valeurs de toutes ces monnaies de cuivre Ptolémaïques, en font d'une part des fractions pondérales simples de la mine attique de cuivre de l'autre des pièces simultanément divisionnaires des deux unités d'argent du système des Ptolémées ; la drachme ou mine Egyptienne de 3,$^{gr.}$60 et la drachme d'argent d'Alexandre de 4,$^{gr.}$32.

L'ensemble forme un système rationnel et savant complété comme nous allons le voir par le choix des unités d'or de Soter.

Monnaies d'or Ptolémaïques.

La principale monnaie d'or de Ptolémée Pl. fig. 7 et la plus abondante pèse effectivement 17,80 et ce n'est pas sans surprise que l'on constate l'excès de son poids sur celui du double Statère d'or d'Alexandre. La réfléxion loin d'atténner cette première impression ne fait que l'accroître. En effet, étant donné la nature du métal étalon du système Ptolémaïque, c'est-à-dire le cuivre, et le poids de l'unité pondérale de l'Egypte ; la mine attique, la pièce d'or théoriquement parfaite par sa signification était précisément le double Statère d'or Macédonien puis que cette monnaie aurait valu justement *un Talent* attique de *cuivre*. D'autre part la différence de pesée entre le double Statère d'Alexandre et la pièce d'or de Soter est trop faible pour que l'on puisse attribuer

à cette dernière monnaie toute autre signification, que celle indiquée par la théorie; cette espèce est et ne peut être que le Talent d'or Ptolémaïque, la monnaie d'or valant une unité supérieure du métal étalon.

On est ainsi logiquement conduit à attribuer le surpoids de la monnaie d'or de Soter à un abaissement du cours de l'or en Egypte au moment de son émission.

Le poids normal de la pièce d'or de Soter est certainement de 18 g. soit $\frac{1}{24}$ de la mine attique ou 25 oboles d'or, il excède d'une obole juste, celui du double statère Macédonien et se confond presque avec celui du poids effectif de la monnaie [1]).

En attribuant ce poids normal au Talent d'or de Ptolémée (qui vaut 60 mines attiques de cuivre, ou 60 drachmes d'argent Egyptiennes de 3,60 pesant 216 grammes d'argent) on en déduit immédiatement le rapport de valeur de 1 à 12 existant en Egypte sous Soter au moment de la création de son système.

Ainsi d'Alexandre à Ptolémée Soter, le cours de l'or en Orient s'abaissa seulement de 4 0/0 environ.

Le talent d'or [2]) Ptolémaïque de 18 grammes vaut soixante mines [3]) d'argent Egyptiennes et six mille drachmes [4]) de cuivre. Cette monnaie d'or vaut en même temps, une demi mine d'argent ou, cinquante drachmes attiques de ce métal; soit 300 oboles ou 2400 chalques. Les pièces d'or Egyptiennes dont il est question dans un papyrus Grec étudié par Letronne [5]) et qui valaient une mine d'argent étaient donc des monnaies ayant un poids double de celui du Talent d'or; pesant par conséquent 36 grammes et semblables au tetrastatère Macédonien et au Quaternio d'Auguste.

La valeur en oboles d'or du Talent d'or Ptolémaïque (25 oboles) nous explique peut être le mode de division dixième, assez singulier, de cette monnaie; la pièce dixième [6]) pesait 1,80 et valait six mines, ou drachmes Egyptiennes, en même temps que cinq drachmes attiques, d'argent ou 600 drachmes attiques de cuivre.

Le double cinquième pesant 7,20, *dix oboles* attiques d'or ou, $\frac{1}{60}$ de la mine attique est une espèce remarquable qui paraît être devenue sous les successeurs de Soter, le point de départ uuitaire de leurs séries d'or: il y est représenté par des multiples. Cette monnaie vaut 24 drachmes

---

[1]) Mommsen *Hist. de la Mon. Rom.* T. I pag. 52 note.

[2]) Monnaie d'or valant un Talent attiqne de cuivre.

[3]) Monnaie d'argent valant une mine attique de cuivre.

[4]) Monnaie de cuivre pesant autant que la drachme attique d'argent.

[5]) *Journal des savants* 1833. Cité par M. Mommsen *Hist. de la M. R.* Tom, I. pag. 54 nóte (2).

[6]) Mommsen *Hist. de la M. R.* T. I, pag. 52 note (1).

d'argent Egyptiennes et 20 drachmes attiques; et en cuivre ·2400 drachmes attiques de ce métal. On peut dire de cette pièce qu'elle joue dans la série Egyptienne le même rôle, que le Statère d'or Macédonien dans la série attique, après l'abaissement du cours de l'or signalé plus haut. La pièce d'or de 7,^{gr}·20 pèse le double de l'unité d'argent des Ptolémées et vaut 24 de ces unités, il en est de même du Statère d'or Macédonien qui pèse 2 drachmes attiques et ne valait plus que 24 drachmes d'Athènes à l'époque de Soter. On remarquera que la monnaie Ptolémaïque de 7,20 pèse $\frac{1}{60}$ de la mine attique ou dix oboles, et le Statère $\frac{1}{50}$ de la même unités ou douze oboles; poids et valeurs très remarquables, qui les apparente l'uue à l'autre et qui fait nécessairement que toutes les espèces divisionnaires simples de la seconde ont avec la première des relations d'ordre simple également. La différence pondérale entre les deux monnaie est de deux oboles d'or. L'une valait cinq, et l'autre quatre, tetradrachmes d'argent d'Alexandre.

Le Statère d'or Macédonien n'avait pas en Egypte de valeur entière en mines et drachmes d'argent Ptolémaïques. Il équivalait à 28 drachmes de Ptolémée et quatre cinquièmes ou 2880 drachmes de cuivre. Ce dernier chiffre par un effet du hasard peut-être rappelle la valeur du decussis Romain en scrupules. 1 décussis = 2880 scrupules.

Nous avons résuuié dans le tableau suivant l'ensemble du système monétaire de Ptolémée Soter; en indiquant ses relations avec les monnaies du système attique et les unités pondérales de l'ancienne Egypte.

MICHEL C. SOUTZO.

Bucarest, Juin, 1893.

ESSAI DE RESTITUTION DU SYSTÈME MONÉTAIRE DE PTOLÉMÉE SOTER

	ESPÈCES DE MONNAIES	Poids des monnaies			Poids de l'équivalent de valeur en argent			Poids de l'équivalent de valeur en cuivre			Valeur en monnaies égyptiennes		Valeur en monnaies attiques		
		Poids des pièces exprimé en grammes	Idem exprimé en fraction de la mine attique	Idem en fractions de l'outen et du Kite	Poids de l'équivalent de valeur en argent exprimé en grammes	Idem exprimé en fractions de la mine attique d'argent	Idem exprimé en outens et kites d'argent	Poids de l'équivalent de valeur en cuivre exprimé en grammes	Idem exprime en fractions de la mine attique de cuivre	Idem exprimé en outens et kites de cuivre	Valeur en drachmes egyptiennes d'argent	Valeur en drachmes egyptiennes de cuivre	Valeur en drachmes d'argent attiques	Valeur en oboles attiques	Valeur en chalques de cuivre attiques
Monnaies d'or	Double Statère d'or ou mine d'argent	36	1/12	3 3/4 k.	432	1	45 k.	51840	120	540 out.	120	12000	100	600	4800
	Statère d'or ou talent de cuivre	18	1/24	1 7/8	216	1/2	22 1/2	25920	60	270	60	6000	50	300	2400
	Double cinquième de Statère	7,20	1/60	3/4 k.	86,40	1/5	9	10368	24	108	24	2400	20	120	960
	Dixième de Statère	1,80	1/240	3/16	21,60	1/20	2 1/4	2592	6	27	6	600	5	30	240
	Statère d'or Macédonien	8,64	1/50	9/10	103,68	24/100	10 4/5	12441	28 4/5	129,4	28 4/5	2880	24	144	1152
	Obole d'or attique	0,72	1/600	3/40	8,64	2/100	9/10	1036	2 2/5	10,8	2 2/5	240	2	12	96
Monnaies d'argent	Tetradrachme ou Tetrama.	14.40	1/30	1 1/2 k.	—	—	—	1728	4	18	4	400	3 1/3	20	160
	Didrachme	7,20	1/60	3/4	—	—	—	864	2	9	2	200	1 2/3	10	80
	Drachme d'Egypte (Mine)	3,60	1/120	3/8	—	—	—	432	1	4 1/2	1	100	5/6	5	40
	Tetradrachme attique	17,28	1/25	1 4/5	—	—	—	2078,6	4 4/5	21,6	4 4/5	480	4	24	192
	Drachme attique	4,32	1/100	9/20	—	—	—	518,40	1 1/5	5.4	1 1/5	120	1	6	48
	Obole attique	0,72	1/600	3/40	—	—	—	86,40	1/5	out. 0,9	1/5	20	1/6	1	8
Monnaies de cuivre	Tetarton	108	1/4	11 1/4	—	—	—	—	—	—	1/4	25	—	1 1/4	10
	Decaton	43,20	1/10	4 1/2	—	—	—	—	—	—	1/10	10	—	1/2	4
	Demi Decaton	21,60	1/20	2 1/4	—	—	—	—	—	—	1/20	5	—	1/4	2
	Quart de Decaton ou chalque attique	10,80	1/40	1 1/8	—	—	—	—	—	—	1/40	2 1/2	—	1/8	1
	?	—	?												
	Drachme egypt. de cuivre	4 32	1/100	43/100	—	—	—	—	—	—	1/100	1	—	1/20	2/5

DIN

PSICOLOGIA POPORANĂ

DESCÂNTECE, FARMECE ŞI VRĂJĬ

I

DEOCHIUL

Deochiul, deochiarea, deochitura e una din boalele cele maĭ cunoscute şi frecuente la poporul român.

In al săŭ *Dictionnaire des superstitions* [1]), Chesnel zice, că toate popoarele din vechime şi ceĭ de azĭ aŭ crezut şi cred că privirea ochilor are o putere magică şi periculoasă, care nu se poate înlătura de cât cu nişte ceremoniĭ particulare. Această superstiţiune se urcă în vremile vechĭ până la Indienĭ, carĭ numesc deochiul *drichti-docha*.

Ea e respândită mult în Scoţia [2]), în Franţa, în Bretania, în Polonia [3]) şi maĭ cu seamă în Italia, unde Napolitaniĭ daŭ cel maĭ mare crezământ *jettatureĭ*. Pliniŭ [4]) vorbind de vrăjitoriĭ Ilirianĭ, zice că privirea lor ameţea şi putea aduce chiar moartea. «E de însemnat — zice tot dânsul vorbind de deochiŭ — că aceştĭ oamenĭ aŭ câte două pupile în fie-care ochiŭ».

Fiind-că locuitoriĭ Pontuluĭ aveaŭ nişte ochĭ marĭ şi melancolicĭ, eĭ eraŭ vestiţĭ pentru deochiare.

Un oare-care Filarch scria despre eĭ: «Dânşiĭ aŭ într'un ochiŭ o pupilă geamănă, iar în celă-l-alt icoana unuĭ cal» [5]).

In Africa (Abisinia) credinţa deochiuluĭ e iarăşĭ respândită. Un om

---

[1]) Pag. 664.

[2]) Migne, vol. II, pag. 880.

[3]) W. Schmidt, *Das Iahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romaenen Siebenbürgens*, pag. 26—27.

[4]) VII, cap. 13.

[5]) N. Densuşeanu, *Scrutărĭ mitologice la Românĭ*, în *Familia*, anul IV (18)8, pag. 223

maĭ de seamă, când vrea să bea, trebue ca un servitor să-ĭ ţie înaintea ochilor o pânză ca să-l apere de ochiĭ ceĭ răĭ [1]).

După cum arătăm maĭ la vale, în Peloponez de cum se naşte copilul, moaşa îl unge cu noroiŭ din fundul unuĭ vas cu apă.

Arabiĭ cred şi eĭ în deochiŭ. Evreiĭ ceĭ habotnicĭ merg maĭ departe, eĭ acoperă mâncarea lor şi scot numaĭ bucăţĭ-bucăţĭ spre a nu fi deochiaţĭ. Eĭ maĭ cred că 90 0/0 din decese sunt pricinuite din deochiŭ şi abia 10 0/0 din alte bolĭ. Deochiul e considerat la eĭ ca o boală care îţĭ consumă toate măruntaele.

Turciĭ aŭ de asemenea această superstiţiune. Pentru ca copiiĭ lor să nu fie deochiaţĭ, li se atârnă de cap o scufiţă albastră [2]) Spanioliĭ aŭ mers şi maĭ departe cu credinţa. Abatele Migne ne spune că un spaniol avea ochiĭ atât de agerĭ în cât uitându-se fix la ferestrele uneĭ case, *îĭ spărgea geamurile* [3]).

Romaniĭ, ca şi Româniĭ, credeaŭ că această credinţă se întinde şi asupra sămănăturilor precum şi asupra animalelor; Virgiliŭ zice: *Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos*. (Nu ştiŭ ce ochiŭ mi-a ameţit (fermecat) mieluşeii).

A avea ochiŭ răŭ, ochĭ răĭ, vra să zică a aduce răŭ celuĭ la care se uită; maĭ cu seamă femeile aŭ ochĭ răĭ; ele deoache copiiĭ; fac să crape vita numaĭ cu o singură căutătură; te apucă capul îndată ce caută la tine un om cu ochĭ răĭ; ochiĭ răĭ sunt ochĭ invidioşĭ, mânioşĭ, nefavorabilĭ, supărăcioşĭ şi după toate le pare răŭ [4]).

Toţĭ oameniĭ, dar maĭ cu seamă copiiĭ şi fetele cele tinere sunt expuse a fi deochiate. La Românĭ credinţa e că deochiul e efectul priviri fixe şi pătrunzătoare a unuĭ om cu *ochiŭ* răŭ asupra cuĭ-va. Maĭ în totdeauna deochiul se produce când cine-va are o calitate oare-care la superlativ şi e mult admirat în faţă, de ex.: De un copil e grăsuţ şi frumuşel, de are ochĭ vioĭ şi *nu e scump la râs*, orĭ vorbeşte bine şi nepotrivit cu vârsta sa, cum se uită cine-va la el, maĭ cu seamă o persoană rea de ochĭ, saŭ una cu ochiĭ albĭ, îndată se deoache [5]).

Tocmaĭ pentru aceasta, la plecare, copilul e scuipat puţin de treĭ orĭ în şir, zicându-i-se: *să nu-ĭ fie de deochiŭ* De aicĭ provine şi

[1]) *Curios. théolog.* pag. 147.

[2]) Chesnel, op citat, pag. 664.

[3]) II, 879, după conferinţa d-luĭ T. Djuvara, publicată în *Ţara Nouă*, anul II, pag. 251.

[4]) *Dicţionarul limbeĭ române* de Laurian şi Massim, tom. II, pag. 476.

[5]) S. F. Marian, *Naşterea la Românĭ*, pag. 352.

numele *deochiŭ*, ca efect al privireĭ ochilor, adică boală provocată de ochĭ.

Poporul crede că cine-va are *ochĭ răĭ*, când ca copil a fost *întors de la ţâţă*, adică fiind înţărcat odată, maică-sa îĭ dă după 3—4 zile pentru a doua oară ţâţă, maĭ cu seamă când se îmbolnăveşte.

Se cunoaşte că cine-va e deochiat, când are dureri de cap, dacă cască într'una, când urechile îĭ sună şi dacă are vărsăturĭ, însoţite de o febră uşoară. Ceĭ nervoşĭ slăbesc, faţa li se aprinde, ochiĭ li sunt în fundul capuluĭ şi simţesc o slăbiciune generală.

In popor credinţa e foarte mult răspândită că deochiul e periculos, şi dacă cine-va fiind deochiat adoarme fără să fie descântat, e expus a muri.

Deochiul poate să se producă şi în vite; de asemenea şi succesul întreprindereĭ cuĭ-va poate să fie mult influenţat de deochiŭ. Oameniĭ cu ochiĭ răĭ sunt cunoscuţĭ de popor şi eĭ se feresc mult de dânşiĭ; imediat ce pleacă acel cu ochiul răŭ, boala saŭ nenorocirea se produce la minut. Aceĭ cu sprincenele îmbinate, spune poporul, pot deochia pe cine-va, şi maĭ cu seamă un copil e influenţat de aceştia.

Oameniĭ ceĭ maĭ răĭ de deochiŭ — spune un corespondent din jud. Mehedinţĭ al d-luĭ Hasdeŭ [1]) — sunt aceĭ cu ochiĭ albaştri.

Un altul din jud. Olt îĭ scrie, că pe acolo se crede că deoache numaĭ oameniĭ cu ochĭ albaştri, carĭ sunt născuţĭ strigoĭ, adică la naştere es cu un fel de tichie pe cap, pe care îndată o apucă cu mânele şi o trag la gură să o mănânce; mâncând acea tichie, rămân strigoĭ în toată viaţa şi deoache orĭ-ce ar vedea şi orĭ de ce s'ar mira [2]).

Poporul merge cu credinţa până acolo, că copilul nebotezat nu se deoache, de oare-ce nu e creştinat.

Nu e bine ca un copil mic să se uite în oglindă până nu împlineşte anul, căcĭ se deoache singur, văzându-şĭ chipul.

Un copil se deoache de asemenea dacă îl săruţĭ până nu împlineşte anul.

Ca măsură preventivă în contra deochiuluĭ, poporul face pe fruntea copiilor frumoşĭ câte un semn negru cu tăciune, funingene, orĭ cu cenuşă saŭ cerneală, ca să nu fie deochiaţĭ de ceĭ ce i-ar vedea. Acest semn se chiamă în Moldova *benghiŭ* şi în Muntenia *zbenghiŭ*.

Benghiul se face ast-fel: Se ridică piciorul drept cu călcâiul întors îndărăt în sus, iaĭ cu degetele puţină tină de pe călcâiŭ, o frămânţĭ cu

[1]) B. P. Hasdeŭ, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, col. 719.

[2]) Idem.

scuipat şi cu frământătura aceasta îĭ facĭ apoĭ copiluluĭ în frunte, un punct rotund cât ţine buricul degetuluĭ arătător [1]).

In Moldova se ia puţin noroiŭ uscat de la talpa piciorului stâng şi se face benghiŭ pe frunte, orĭ se face un baer cu el, atârnându-l de gâtul copiluluĭ. Când se execută acestea se zice:

Când s'a deochia
Talpa mea cea stângă,
Atuncĭ să se deoache şi (numele).

Datina de a face benghiŭ există nu numaĭ la Românĭ ci şi la cele-l-alte popoare. La Evreĭ se face un simplu punct în frunte, pe când la popoarele creştine în formă de cruce: pe frunte, bărbie, şi pe ceĭ doĭ obrajĭ. In Peloponez, îndată ce se naşte copilul, moaşa îĭ pune puţin noroiŭ pe frunte, noroiŭ depus la fundul uneĭ putinĭ de apă ce a stat multă vreme acolo [2]).

Acest obiceiŭ de a unge copilul cu noroiŭ e foarte vechiŭ; iată cum se exprimă sf. Ioan Gură-de-aur, despre el:

«Muerile (creştine) pun lut în scăldătoare, apoĭ nutritoarele şi servitoarele, luând cu degetul din acel lut, înseamnă fruntea prunculuĭ. Şi de aĭ întreba ce înseamnă acest lut, această imală? vor respunde că prin acea ungere să se alunge deochiul (ochiul răŭ, invidia şi pizma)» [3]).

Atât în Bucovina, cât şi în celelalte părţĭ locuite de Românĭ — zice d. S. F. Marian — e datina ca să se pue în partea dinainte a căiţeĭ care vine pe frunte, un semn special, precum o *cordeluţă roşie*, saŭ un *bănuţ* şi aceasta anume ca văzându-l oamenii, şi în special femeile cele rele de ochĭ, să-şĭ aducă aminte pre cine aŭ dinaintea lor şi să nu-l deoache.

Tot în contra deochiuluĭ îndatinează Româniĭ din cele maĭ multe părţĭ, a lega copiilor micĭ încă o *cordeluţă*, dar maĭ ales *lână roşie* la mâna dreaptă, iar la grumaz a le pune *ghioceĭ*. Româncele din Bucovina, îndatinează a pune aceştĭ ghioceĭ maĭ întâiŭ la un loc cu pasca pe care o sfinţeşte preotul în ziua de Paştĭ, anume ca să-ĭ sfinţească şi pe dânşiĭ şi abia după aceia îĭ leagă la grumazul copiilor [4]).

Măceşul e iarăşĭ un apărător în contra deochiatuluĭ şi de oare-ce nu fie-care moaşe poate să aibe măceş la îndemână, de aceea pune de-

---

[1]) S. F. Marian, op citat, pag. 94.
[2]) Migne, *Encyl. theolog.* vol. II, p. 879.
[3]) Reprodus de *Preotul român* din Gherla, anul XV, 1889, pag. 248.
[4]) Op citat, pag. 90.

asupra ușeĭ un canaf, orĭ și altă materie roșie, care după credința generală, are putere apărătoare în contra deochiuluĭ.

In alte părțĭ, în Muntenia, femeile leagă în capătul uneĭ panglice roșie un fir de usturoiŭ, pe care o leagă la gâtul copiluluĭ pentru a nu fi deochiat.

Românceles din unele părțĭ ale Transilvanieĭ coase orĭ leagă într'un capăt al fașeĭ treĭ fire de usturoiŭ, treĭ de piper, treĭ fire de grâŭ de primă-vară și treĭ de toamnă, treĭ de tămâe, treĭ de sare, treĭ sfărămăturĭ de pâne și treĭ bucățele din casa copiluluĭ, de toate nouă felurĭ, anume ca copilul să nu se deoache [1].

In unele părțĭ din Transilvania, copiiĭ pentru a fi ferițĭ de deochiu li se atârnă un fel de amuletă de gât, numită *Număruș*. Iată cum se face un *Număruș:* Se scrie maĭ întâiu aceea ce trebue; după aceia hârtia se împatură frumos, se pun treĭ fire de tămâe și treĭ de piper, apoĭ cosându-se într'un petic curat de pânză, se acață de grumajiĭ copiluluĭ, ca să-l poarte cum porțĭ o salbă bună-oară [2].

In Moldova se obicinuește a înșira pe-o ață, colțĭ de lupĭ, ochĭ de rac, oase de la aripa unuĭ puĭ negru de găină și niște melcĭ; se face salbă și se atârnă de gâtul copiluluĭ în contra deochiatuluĭ.

In ce privește scuipatul, despre care am vorbit maĭ sus că se întrebuințează la frământarea lutuluĭ din care se face benghiul, d. Marian în a sa *Nașterea la Românĭ* [3]), crede, că și el de asemenea e considerat în toate țările locuite de Românĭ ca un mijloc apărător în contra deochiuluĭ. De aicĭ vine și datina că femeile române, voind a feri pre copiiĭ lor de deochiŭ, tot-deauna de câte orĭ îĭ scaldă, după ce ĭ scot, scuipă în scăldătoare, iar când cine-va se uită prea lung la dânșiĭ, îl roagă să nu se mire și să scuipe de treĭ orĭ spre copil [4].

La Romanĭ, când copilul era de o săptămână și trebuia să-ĭ se dea un nume, după ce era îmbăiat, doica îĭ ungea buzele și fruntea cu scuipat, pentru ca să-l păzească de ochiĭ ceĭ răĭ [5].

Cu scuipatul nu s'a terminat. Această superstiție e din cele maĭ interesante. A-șĭ scuipa în sân e foarte des întrebuințat în societate. Bună-oară când oameniĭ se numără, cu toțiĭ îșĭ scuipă în sân de frică ca să

---

[1]) S. F. Marian, op citat, pag. 89.

[2]) *Familia*, Oradea Mare, anul XIX, pag. 64.

[3]) Pag. 96.

[4]) Vezĭ conferința ținută la Atheneŭ despre *Superstițiunĭ populare la românĭ și la diferite popoare*, publicată în *Țara Nouă*, anul II, pag. 251.

[5]) Persiŭ, vol. I, pag. 31—34 și Tylor, *La civilisation primitive*, vol. II, pag. 563.

nu fie deochiaţĭ prin faptul număratuluĭ şi ca nu cum-va vre unul din eĭ să se îmbolnăvească şi să moară. Un cioban nu-şĭ va spune nicĭ-o-dată exact numărul oilor tot din pricina acesteĭ superstiţiunĭ ce de alt-mintrelea e foarte veche. La Francezĭ o găsim moştenită de la Romanĭ. Virgiliŭ ne spune: *Non ovium curat numerum lupus* (Lupul mănâncă oile numărate) [1]. Şi la noĭ negustoriĭ nu-şĭ vor număra baniĭ în zi de târg, de cât după ce înserează, atuncĭ zic eĭ că se poate, dar în timpul zileĭ nu, pentru că suma de banĭ incasată până atuncĭ ar putea fi deochiată şi vânzarea maĭ departe să scază. Evreiĭ merg maĭ departe. Eĭ spun că în zilele de târg să nu se numere baniĭ vînzăreĭ, căcĭ se poate ca nenumărându-ĭ, prin miracol să sporească. E de asemenea foarte cunoscut obiceiul la jocul de cărţĭ, de a nu se număra baniĭ câştigaţĭ până la sfârşitul joculuĭ, de oare ce se poate să-ĭ perzĭ îndărăt.

Abatele Migne [2], precum şi alţiĭ [3], spun că ceĭ vechĭ obicinuiaŭ a-şĭ scuipa în sân de 3 orĭ, de câte orĭ eşiaŭ din casă, pentru a se feri de duhurĭ rele. Şi la Românĭ e această superstiţiune. Când cine-va în glumă, comunică cuĭ-va o veste rea şi după ce-ĭ spune că a glumit, speriatul îşĭ scuipă de treĭ orĭ în sân. Romaniĭ, înainte de a eşi din casă, îşĭ scuipaŭ în încălţămintea piciorului drept, pentru a fi ferıţĭ de ochiĭ răĭ [4]. Cartageneziĭ aveaŭ aceiaşĭ superstiţie [5] şi locuitoriĭ Peruvienĭ aŭ şi astă-zĭ aceiaşĭ superstiţie [6]. In legătură cu această superstiţie, credem că e şi obiceiul de pe la noĭ ca două persoane când vor să-şĭ ia un angajament serios, să-şĭ ude degetele cele marĭ şi să le împreune, zicând vorba *parol*. La Francezĭ, copiiĭ jură pe scuipat, făcând cu piciorul un semn [7]. Acest obiceiŭ se poate observa şi printre copiiĭ oraşelor dela noĭ, care e considerat de eĭ ca un jurământ solemn şi foarte trainic. Acela ce nu-l va ţinea va muri.

După ce se scaldă pentru prima oară copilul noŭ născut, pentru a preveni deochiul ce se poate lesne produce — din cauza deselor vizite ce-ĭ se fac lehuzeĭ — moaşa, maĭ înnainte de a intra un străin în casă, îl descântă de deochiŭ. După ce pune lângă el o căciulie de usturoiŭ,

[1]) Egl. VII, apud. Djuvara, anul II, *Ţara Nouă*.
[2]) Migne, vol. II, pag. 760.
[3]) Chesnel, *Dict. supers.*, pag. 248 şi Laisnel, vol. I, pag. 304.
[4]) Pliniŭ, *Hist. nat.*, 106, XXIX, 112.
[5]) Laisnel, vol. I, pag. 304.
[6]) Dupuis, *Origine de tous les cultes*.
[7]) Souché, pag. 20.

moaşa îşĭ face cruce, lehuza de asemenea de treĭ orĭ, suflă apoĭ peste capul bolnaveĭ şi zice:

I

Nu suflaĭ suflet,
Numaĭ suflaĭ deochet,
Din creeriĭ capuluĭ,
Din merele obrazuluĭ,
Din sgârcele nasuluĭ,
Din ficăţeĭ,
Din răruncheĭ,
Din tot sângele eĭ.
De-o fi deochiată
De ochĭ măţoşĭ,
De ochĭ negri,
De ochĭ verzĭ,
De ochĭ de 99 de felurĭ,
Napoĭ să se întoarcă
Toate deocheturĭ,
Toate miraturĭ,
Şi toate pociturĭ;
De-o fi deochiată de nevastă
Pieptul să-ĭ plesnească,
Laptele să-ĭ pornească;
De-o fi deochiată de un voinic,
Pântecele să-ĭ plesnească;
De-o fi deochiată de fată mare,
Părul să-ĭ pice,
Ochiĭ să-ĭ împăinjinească,
Buzele să-ĭ pişcănească,
Să nu se mire de (numele).
Să se mire de eĭ
Cum o să facă,
Cum o să petreacă,
Să se mire de Staticot
Cu barbă-ĭ cu tot,
Cu un cal şchiop
C'o sarcină de drog,
C'o străcătoare de caş roş.
Şi el aşa striga:
«Haĭ la caş roş!» (de treĭ orĭ)
Cine-l auzia
Surzea,
Cine-l vedea
Orbea,
Cine gusta
Crăpa.
Să crape toate deocheturĭ,
Toate miraturĭ,
Toate năprătiturĭ,
Toate pociturĭ.

Apoĭ, udându-l cu limba pe frunte şi scuipând jos, zice maĭ departe:

Cum îşĭ linge oaia mielul
Şi vaca viţelul,
Aşa spăl eŭ pe (numele)
De toate deocheturĭ,
De toate miraturĭ.
Cu limba îl spălaĭ
Şi la pământ îl lepădaĭ.

Calcă apoĭ scuipatul cu piciorul şi iarăşĭ zice:

Să se aşeze toate deocheturĭ,
Cum aşează pământul,
Sub lume, sub ţară,
Sub toate cară,

Aşa ca să aşeze
Toate durerile,
Tot deochiatul de la (numele)
Să remână curată,
Luminată,
Maica Maria
Cum a lăsat'o
Că ea pe mine m'o îndemnat,
De cu suflet i-am suflat,
Cu limba o am spălat
De deocheturĭ,
De mirăturĭ.

Lângă pat jos în nemijlocită apropiere a scuipatuluĭ, ba une-orĭ şi peste scuipat, face pe pământ cruce şi zice:

Cine s'o afla
Să măsoare cerul de înalt,
Pământul de lat,
Acela să maĭ poată deochia pe (numele) [1].

După descântec şi maĭ cu seamă după vre-o vizită, în care timp musafirul s'a uitat cu atenţiune la copil, moaşa întoarce un pahar cu gura în jos şi zice:

Cum am întors
Păharul cu gura 'n jos,
Aşa să se întoarcă,
Ochiĭ aceluia care,
Vrea să deoache copilul.

Nemijlocit după ce i-a descântat de deochiŭ saŭ şi înainte de aceasta, îĭ leagă un fir roş la gât, pe care lehuza trebue să-l ţie până ce ese la biserică, asemenea ca să nu se deoache [2].

După ce fie-care aduce *rodinĭ*, *plocon* saŭ *darurĭ* pentru noul născut, cu toţiĭ îĭ urează noroc şi viaţă îndelungată, scuipând asupra lor şi zicând: «să nu fie de deochĭ».

Moaşele din Bucovina, cum naşte nepoata, fac un canaf de lână roşie şi-l bat cu un cuişor de-asupra uşeĭ. Acest canaf are de-asemenea putere de a apăra de orĭ-ce deochetură.

Cele din Moldova, tot în acest scop, pun de-asupra uşeĭ, unde se află copilul şi mama, puţină strămătură roşie, împlântată cu un ac [3].

Cele din Istria împlântă în pragul uşeĭ un cuţit, iar în leagăn pun două ace, pentru ca, după credinţa lor, să nu se poată lipi vre-un deochiŭ de noiĭ născuţĭ [4].

---

[1] Vezĭ *Familia*, anul XXV, p. 603, *Din credinţele la naşterĭ*, de Aurel Iana.

[2] George S. Ioneanu, *Superstiţiile poporuluĭ român*, pag. 13.

[3] S. F. Marian, *Naşterea la Românĭ*, pag. 57.

[4] Th. Burada, *O călătorie în satele româneştĭ din Istria*, publicată în *Tribuna* (Sibiŭ), anul VIII, 1891, No. 161.

In Macedonia se pune de-asupra ușeĭ din odaia unde se află lehuza, un fir de ață albă și altul roș răsucit, formând numaĭ unul ca mărțișorul în România. Un asemenea fir se leagă și la lehuză împreună cu inelul de cununie, ca să fie ferită de ochiĭ răĭ (deochiŭ). Atât firul de la ușă cât și cel de la gâtul lehuzeĭ se păstrează 40 de zile.

Dacă un copil la naștere este cântărit, să se ţină minte câtă greutate a venit, ca descântându-i se de deochiŭ, să se descânte în atâta apă, cât a cântărit la naștere, căcĭ numaĭ așa va avea leac.

In timp de treĭ zile de la nașterea unuĭ copil să nu se spue adevărul de e băiat orĭ fată, tot pentru a nu fi deochiat [1]).

Pentru a feri un copil de deochiŭ, e bine, chiar când dânsul nu e bolnav, să-l descânte în fie-care zi-întâiŭ ale fie-căreĭ lunĭ, până ce copilul se face maĭ mărișor.

In toată România liberă credința e să nu țiĭ copilul ferit, ci să-l arățĭ la toată lumea. Un copil văzut de toțĭ nu se deoache.

Și după ce te jocĭ cu un copil și-l drăgosteștĭ, să-l ștergĭ pe obraz cu o cârpă udă și nu se va deochia.

In unele părțĭ din Transilvania, după cum spune W. Schmidt în opul citat, romăncele voind a-șĭ apăra copiiĭ lor de influența deochiuluĭ, maĭ obicinuesc de a-ĭ da pe un scurt timp spre lăptare uneĭ femeĭ recunoscută ca vrăjitoare.

Pentru a nu fi deochiat un copil, e bine să-l lingĭ cu limba între ochĭ și să zicĭ:

Linge oaia mielișorul,
Ling și eŭ pe (numele);
Intre gene
Intre sprincene.

Se linge și se scuipă de treĭ orĭ în treĭ părțĭ [2]).
Saŭ [3]):

Iuda-șĭ linge puiul eĭ
Eŭ-mĭ ling puișorul meŭ,
De deochĭ
Intre ochĭ.

---

[1]) George S. Ioneanu, *Superstițiile poporuluĭ român.*
[2]) Comunicat de maică-mea.
[3]) A se vedea colecția d-luĭ Gh. Dem. Theodorescu, pag. 368—69.

Orí:

Ciuta-şĭ linge puişorul eĭ,
Eŭ-mĭ ling puişorul meŭ,
etc.

In Transilvania mama mireseĭ chiamă înainte de încredinţare, dar maĭ cu seamă în ajunul cununieĭ, pe bătrânele cele maĭ iscusite în ale descântecelor şi vrăjilor şi acestea toate până într'una *coată*, adică descântă mireseĭ de deochiŭ. Şi daŭ apoĭ din apa descântată şi carbonizată ca să bee şi să ude pe frunte şi moalele capuluĭ înainte de a se încredinţa saŭ merge la cununie [1]).

In ce priveşte vitele frumoase (vacĭ, caĭ, viţeĭ, etc.), lor să li se lege de coadă o cordea roşie pentru ca să nu fie deochiate. In unele părţĭ (Ilfov) se leagă de gâtul mânzilor o lingură de lemn ca să crească iute şi să nu se deoache; e bine să se lege şi o căciulie de usturoiŭ de coada animalelor de casă.

In locul unde a fătat o vacă, se bate în pământ un ţăruş; în vârful luĭ se pune puţină lână. Bătându-se ţăruşul se zice: *Când s'o face târg aicĭ, atuncĭ viţelul meŭ să fie deochiat.*

Deasemenea când un cal va fi deochiat, e bine să-ĭ se spargă un oŭ în frunte; îndată îĭ va trece.

Nu e bine ca să se arate lumeĭ gândaciĭ de mătase, căcĭ se deoache şi pier. Şi pentru a nu fi deochiaţĭ e bine să se pue în mijlocul lor un oŭ slujit de popa.

Pentru a vindeca de deochiŭ fie pe un om saŭ un animal, se procedează în patru modurĭ:

a) Se stâng cărbunĭ;
b) Se descântă;
c) Se pun oue la stele; şi
d) Se toarnă plumb, orĭ ceară.

Maĭ sunt şi alte leacurĭ şi procedee, pe care le notăm maĭ jos după aceste patru principale.

Rudele saŭ cele-l-alte persoane apropiate de bolnav, dacă nu ştiŭ singure să-l vindece, trimet de aduce o babă ştiutoare în ale descântecelor şi dacă se întâmplă ca în localitate să nu fie descântătoare şi aceia

[1]) S. F. Marian, *Nunta la Românĭ*, pag. 162.

din satul vecin nu vrea orĭ nu poate veni, atuncĭ îĭ se duce un obiect de ale bolnavuluĭ, pe care ea-l descântă; după care se pune pe capul bolnavuluĭ şi credinţa spune că-ĭ trec durerile şi se face maĭ bine. Insă dacă un copil din florĭ saŭ de lele ar fi deochiat, e zădarnic orĭ-ce descântec, căcĭ nu se lipeşte de el nimic, nicĭ chiar un blestem [1]).

Vom arăta maĭ întâiŭ cum se urmează cu stângerea cărbunilor: Descântătoarea ia într'un pahar orĭ alt vas apă neîncepută în care stânge nouă cărbunĭ aprinşĭ, numărându-ĭ îndărăt, şi anume: maĭ întâiŭ zice, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1. Şi stânge pe 1; apoĭ numără iarăşĭ 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1 şi iarăşĭ aruncă pe cel din urmă în vas; şi tot aşa până se epuisează toţĭ cărbuniĭ. In unele părţĭ din Moldova, stângerea cărbunilor nu e însoţită de nicĭ un descântec, în altele însă da. In Muntenia, stânsul cărbunilor e însoţit de următoarele vorbe:

După cum se stâng cărbuniĭ,
Aşa să se stângă deochiul.

In Bucovina şi Transilvania, această operaţie e însoţită de următorul descântec în toată regula, care însă e deosebit de descântecele de deochiŭ [2]):

Eŭ stâng pociturile
Şi săgetăturele,
Stâng toate strigările,
Toate deocherile
Şi toate căscările,
Toate nimicurile,
Toate habaticurile.
Stâng toţĭ ochiĭ ceĭ răĭ,
Şi gurele cele rele;
Să n'aibă ochiĭ ce 'nholba
Şi gura a striga
Asupra mea,
Potolesc,
Osândesc,
N'aibă grija mea.

Dacă omul deochiat îşĭ stânge singur cărbunĭ, pronunţă descântecul aşa cum l'am dat maĭ sus, dar dacă alt-cine-va descântă pentru el, zice ast-fel:

Să n'aibă ochiĭ a 'nholba
Şi gura a striga
Asupra luĭ (numele).
Potolesc,
Osândesc,
Să n'aibe grija luĭ.

---

[1]) Se poate vedea şi *Scene si portrete*, de D. Teleor, pag. 279.
[2]) S. F. Marian, *Descântece*, 249.

Dacă cărbuniĭ cad în fundul vasuluĭ, bolnavul a fost deochiat; iar dacă rămân de-asupra dânsul nu a fost deochiat, sufere de altă boală. Din apa în care s'a stâns cărbuniĭ, îĭ daĭ bolnavuluĭ să bea puţin, îĭ se maĭ spală puţin capul şi restul se varsă afară.

Acuma să arătăm cum se descântă:

Dacă se presupune de la cine i-a venit deochiul, de datoria descântătoareĭ e să meargă la casa aceluia şi să-ĭ fure 9 cărbunĭ aprinşĭ din vatră, pe carĭ îĭ aruncă câte 3 de o dată într'un vas cu apă neîncepută, numărându-ĭ îndărăt. După ce eĭ s'aŭ stâns, descântătoarea spune descântecul de treĭ orĭ în şir, amestecând şi înţepând cărbuniĭ cu un cuţit [1]). La fie-care dată suflă de 3 orĭ asupra apeĭ şi apoĭ scuipă de 3 orĭ jos. Cu apa descântată, bolnavul se spală la ochĭ, pe frunte, pe gât şi pe piept; iar ceia ce a rămas, după ce bea de treĭ orĭ din ea, împreună cu cărbuniĭ stânşĭ, o varsă pe un câne saŭ la rădăcina unuĭ par din gard orĭ pe ţăţâna uşeĭ, pentru ca deochiul să treacă asupra celuia pe care s'a aruncat apa. Vasul rămâne în acel loc până a doua zi dimineaţa; asemenea apa se poate vărsa şi la un drum de cruce.

Dacă cânele se scutură, se crede că boala va avea leac.

Iată un semn pentru a se ştie dacă bolnavul a fost deochiat: Dacă în timpul descânteculuĭ, descântătoarea cască mereŭ venindu-ĭ să adoarmă şi cărbuniĭ cad la fund, e foarte sigur că pacientul a fost deochiat. Iar dacă cărbuniĭ plutesc de-asupra apeĭ şi baba nu cască, cu toţiĭ sunt încredinţaţĭ că acela pentru care s'a descântat, nu e deochiat.

In unele părţĭ, maĭ cu seamă în Moldova, se crede că dacă cărbuniĭ cad la fund, bolnavul e deochiat de bărbat, dacă rămân de-asupra atuncĭ e deochiat de femee.

Alt procedeŭ:

În unele părţĭ din partea de sus a Moldoveĭ, maĭ cu seamă în judeţul Suceava, descântătoarea ia maĭ întâiŭ nouă cărbunĭ aprinşĭ şi-ĭ aruncă într'un vas cu apă neîncepută; după aceia ia nouă bucăţele de fer de găsit, saŭ treĭ frigărĭ, le leagă pe toate la un loc cu o brăţare de coasă, le pune la încălzit şi apoĭ, scoţându-le din foc, începe a descânta cu dânsele apa din vasul în care s'a aruncat ceĭ nouă cărbunĭ aprinşĭ.

[1]) De aci s'a născut vorba *a stânge cărbuniĭ*, adică a descânta cuĭ-va de *deochiŭ*.

In unele părţĭ din Muntenia de câmp, dacă bolnavul e om mare, se obicinueşte ca singur să adune dimineaţa pe nemâncate şi fără să vorbească cu nimenĭ, rouă, cu care se duce la treĭ femeĭ din sat să-ĭ descânte. In acest caz îĭ se descântă de fie-care femee de câte treĭ orĭ cu câte un paiŭ de mătură părăsită.

Dacă deochiul e învechit nu ajunge numaĭ descântecul cu cărbuniĭ. In cazul acesta după ce se stâng cărbuniĭ în apa neîncepută, după procedeul de maĭ sus, se maĭ pun în oală 9 madurĭ de la 9 fire de pae orĭ stuf, luate din streaşina caseĭ; cenuşe luată de 9 orĭ cu vârful cuţituluĭ şi un ac cu o aţă înodată de 9 orĭ. Apa se fierbe cu toate obiectele în ea, apoĭ se toarnă în o strachină, avându-se grija de a pune oala în ea cu gura în jos, şi să stea până se maĭ răceşte. După această operaţie, bolnavul se spală de treĭ orĭ de-arândul peste tot corpul.

Multe descântătoare obicinuesc a descânta apa cu cărbuniĭ şi cu o crenguţă de mătură găsită, cu un fus, orĭ cu un fier ruginit. In loc de apă se poate descânta şi cu rachiŭ.

Se descântă de 3 orĭ şi maĭ cu seamă dimineaţa pe nemâncate.

In Macedonia [1]) se vindecă în următorul chip de deochiŭ:

Se ia un vas plin cu apă *mută* (neîncepută) şi după aceasta, femeia, care ştie să descânte, ia cu un cleşte un *cărbune après* [2]) (jar) şi făcând cruce de-asupra vasuluĭ, zice la fie-care atingere de vas vorbele următoare: *Hristolu* (Hristos, când atinge creştetul vasuluĭ) *şi Stă-Măria* (şi Sfânta Marie, când atinge partea opusă a primeĭ atingerĭ) *şi dosprâḑaçĭlĭi apostulĭ* (şi ceĭ doĭ-spre-zece apostolĭ, când atinge partea stâng'a vasuluĭ) *s'u pâtă* (să învingă, când atinge partea dreaptă a vasuluĭ). Aruncă cărbunele apoĭ în vasul plin cu apă. Apoĭ maĭ repetă acelaşĭ lucru cu alţĭ doĭ cărbunĭ şi dacă cărbuniĭ se cufundă în apă, se zice, că într'adevăr este deochiat; iar dacă nu se cufundă suferă de altă boală.

Dacă însă mama băiatuluĭ stărueşte să se maĭ repete încă o dată această încercare, nu trebue să se facă încercarea de cât numaĭ cu doĭ cărbunĭ, căcĭ aşa e bine.

Dacă se cufundă în apă cărbuniĭ, şi prin aceasta se dovedeşte că suferindul este deochiat, se iaŭ treĭ grăunţe de sare şi după ce se face cruce de-asupra vasuluĭ cu fie-care grăunte, după cum am văzut că se face cu cărbuniĭ, întâiul grăunte se aruncă în vas, al doilea în foc şi al treilea se dă bolnavuluĭ să-l mănânce, după ce-ĭ se face cu dânsul

---

[1]) Comunicat de d. Papahagi, meritosul elev al şcoaleĭ normale superioare din Bucureştĭ.

[2]) *Cărbunele*, la Româniĭ din Macedonia, se numeşte când nu arde şi ceia ce aci se numeşte cărbune, la Macedonienĭ se numeşte jar.

cruce, adică femeia cu grăuntele în mână îĭ face o cruce suferinduluĭ ca şi cum şi ar fi făcut-o cu mâna sa, şi pronunţă cuvintele următoare: *mi-escu pătizat* [(îmĭ) sunt botezat], *mi-escu mirusit* [(îmĭ) sunt. mirosit, uns cu mir] *şi nu pot si aravda* (şi nu pot să rabd, să sufăr).

După asta cu apa din vas, femeia spală pe cel deochiat, însă cu mâna întoarsă *anapoda*, adică cu podul mâneĭ, ast-fel ca să-ĭ facă o cruce şi din ce-ĭ rămâne, îĭ stropeşte corpul [1]).

Dacă deochiul e prididit, adică învechit, şi dacă nicĭ după ce s'a descântat nu trece, atuncĭ e bine să se *pue oue la stele.* Iată cum se procedează: Se ia un oŭ proaspăt, ouat dacă se poate chiar în ziua aceia, şi se sparge, turnându-se conţinutul într'un pahar în care se pune şi puţină apă neîncepută. Să se observe ca gălbănuşul să nu se amestece cu albuşul şi cu apa. Maĭ puĭ şi puţin calaican (sulfat de fer) şi acest amestec, de cum însereazā, îl puĭ pe streaşina caseĭ, orĭ afară în curte la stele. Apoĭ după ce s'a liniştit lumea şi cu toţiĭ s'aŭ culcat, cam pe la miezul nopţeĭ eşĭ în curte, iaĭ paharul în mână şi-ţĭ fixezĭ privirele numaĭ pe o singură stea. Maĭ aĭ grije să iaĭ şi un semn de la copil, bunăoară scufiţa; le ţiĭ într'o mână şi cu cealaltă mereŭ netezeştĭ paharul şi scufiţa cu nişte fire de mătură părăsită. In acest timp spuĭ descântecul de deochiŭ de treĭ orĭ.

In alte părţĭ din Muntenia (jud. Ialomiţa, Vlaşca, etc.) în locul descânteculuĭ de deochiŭ, se zic următoarele:

Toate stelele să stea
Numaĭ steaua luĭ (numele)
Să nu stea.
Să umble
Cruciş
Şi de-a curmeziş,
Să-ĭ aducă leacul luĭ (numele)
Şi-n oŭ să i-l pue.

Laşĭ paharul până dimineaţă în curte şi dimineaţa îl iaĭ în casă şi cu conţinutul facĭ o plastură copiluluĭ, pe care i-o aplicĭ pe pântece. Maĭ facĭ şi patru semne pe faţa copiluluĭ, în formă de cruce. Dacă oul s'a închegat în pahar în timpul nopţeĭ, e semn că descântătorul are dar şi că bolnavul se va vindeca.

Peste zi se face o scăldătoare copiluluĭ din următoarele buruene: Odolean, Apărătoare şi Muma Pădureĭ. După care copiluluĭ îĭ trece definitiv de deochiŭ.

---

[1]) Acestea aŭ fost culese din Vlaho-Clisura de la bătrâna Tina al Ghiacă la 1886, de d. Papahagi.

Dacă nicĭ descântatul cu punerea ouălor la stele nu ajută, atuncĭ se topeşte o bucată de plumb care se toarnă într'un pahar mare cu apă. După ce stă puţin se formează — zice credinţa — o figurină în chip de om.

In acest timp se pronunţă, de către aceia ce execută această operaţiune, o formulă sacramentală, în următorul cuprins:

Fugĭ, că fug, fug, fug,
De cap o să te apuc.
Şi te-oiŭ tăvăli
Şi te-oiŭ morsoci,
Prin toate gunoaele,
Curate
Şi necurate.
Să crapĭ,
Să răscrapĭ.
Să te topeştĭ,
Să te răstopeştĭ.
Hodru,
Modru,
Să te ducĭ în codru,
Acolo să rămâĭ,
Şi 'nnapoĭ să nu maĭ viĭ.
Ptiŭ! (scuipă).

Numaĭ prin faptul că se toarnă plumbul îĭ şi trece bolnavuluĭ. Un semn dacă va fi de folos descântecul: Dacă figurina va fi cu capul în sus, atuncĭ copilul va trăi şi va scăpa de deochiŭ. In caz contrar copilul va muri.

In lipsă de plumb se poate turna şi ceară galbenă. După ce se isprăveşte, apa se toarnă la o respântie, iar plumbul orĭ ceara, după ce se topesc din noŭ—să nu rămâe chipul vrajeĭ—se conservă în formă de boţ pentru alte dăţĭ.

Iată acum şi alte leacurĭ maĭ mărunte în contra deochiuluĭ:

Când copilul e deochiat, e bine să-l spelĭ cu urină, îndată îĭ trece.

In judeţele de câmp ale Munteniei, poporul crede că e bună de leac o turtă făcută din făină luată din treĭ case primare, pe care o fĭerbĭ în oţet, având grijă de a pune în ea izmă, precum şi puţine scorţişoare şi cuişoare pisate. Se pune turta la buricul copiluluĭ, fără a o descânta şi îĭ trece numaĭ de cât.

In împrejurimile Sibiuluĭ, poporul crede că un copil se poate vindeca de deochiŭ, dacă tata saŭ muma, îĭ va sufla peste cap [1]).

Nu e răŭ de asemenea să iaĭ sâŭ de la o vită plesnită de deochiŭ şi să întrebuinţezĭ ca unsoare în caz când cine-va e deochiat.

Maĭ e credinţa, că la crucile din răspântiĭ să se pue nişte cârpe de cânepă şi să se ţie acolo timp de şase săptămânĭ, apoĭ se iaŭ, şi când se întâmplă că cine-va e deochiat, să-ĭ se afume cu aceste cârpe.

[1]) B. P. Hasdeŭ, *Etymologicum Magnum Romaniae*, col. 97.

Să se păstreze cele treĭ lumânărĭ carĭ se ţin aprinse la marginea putineĭ, în care se botează copilul. Când se deoache, e bine să-l afume cu ele.

De asemenea e bine ca din lumânarea de la botezul unuĭ copil să se reţie o bucată. Când copilul va fi deochiat să ĭ-o arate şi dânsul se face îndată maĭ bine.

Iată acuma şi o serie de descântece de deochiŭ, din aproape toate judeţele din ţară :

2

— VARIANTĂ —

Zburat-a pasărea
Albă
Dalbă,
In cer a zburat
Şi peatra
In patru a crăpat.
De-o fi deochiat,
De bărbat,
De băiat,
De moroiŭ,
De strigoiŭ,
Crape-ĭ capul,
Curgă-ĭ sângele,
Miră-se lumea
Cum s'a mirat
Şi el de (numele).
De-o fi deochiat
De femee,
De fată,
De moroaică,
De strigoaică,
Crape-ĭ ţâţele,
Cadă-ĭ cosiţele,
Să se mire lumea
Cum s'a mirat
Şi ea de (numele).
De-o fi deochiat
De vântul,
De pământul,
Moară-ĭ calul.
De-o fi deochiat
De munţiĭ,
De dealurile,
Piară-ĭ măruntaele.
De-o fi deochiat
De văile,
Sece-ĭ pârăele.
De-o fi deochiat
De pădurea,
Pice-ĭ frunza.
De-o fi deochiat
De Dumnezeŭ,
Nu-mĭ pare răŭ,
Că Dumnezeŭ ştie a lecui,
A vindeca ş'a 'nsănătoşi.

Spus de mamă-mea în 1890.

O variantă a se vedea în *Şezătoarea*, anul I, pag. 57.

3

— VARIANTĂ —

Saĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Că te urmăreşte
Şi rĕŭ te pedepseşte.
Să te ducĭ,
Să pieĭ,
Cum pier negurele,
Când bat vânturile.
Cum piere spuma de mare
Şi roua la soare,
Amin!

Spus de o ţigancă Elena din Bucureştĭ.

Acest descântec e începutul unuĭ descântec din colecţia d-luĭ Gh. Dem. Theodorescu, de pe pag. 367.

4

— VARIANTA —

Pasăre albă
Şi cudalbă
In cer a zburat,
Treĭ picuşorĭ de sânge
Aŭ picat,
Piatra s'a umflat
De deochĭ a crăpat;
Crape-ĭ ochiĭ
Cuĭ te-a deochiat pe tine.
De-ĭ fi deochiat de vânt
Crape-ĭ calul
Şi să rămâe călare
Pe un moşinoĭ;
De-ĭ fi deochiat de codru
Pice-ĭ florile
Arză-ĭ frunzele,
Să rămâe lemnele;
De-ĭ fi deochiat de bărbat
Crape-ĭ boaşele,
Să-ĭ curgă sângele;
De-ĭ fi deochiat de femee
Crape-ĭ ţâţele,
Să-ĭ curgă laptele,
Să se mire lumea
Şi norodul;
De-ĭ fi deochiat de fată mare
Să-ĭ pice părul,
Să-ĭ rămâe tidva goală
Să vază lumea
Şi norodul.
De-ĭ fi deochiat
D'un băiat,
Crape-ĭ pulpele
Curgă-ĭ sângele,
Şi (numele) să rămâe
Luminat
Ca argintul strecurat,
Ca aurul curat,
Ca Dumnezeŭ ce l-a lăsat
Ca maică-sa ce l-a făcut
Ca soarele în senin,
Ptiŭ (scuipă), Amin!

Spus de Ancuţa Cojocaru din Hârlăŭ (Botoşanĭ).

5

— VARIANTĂ —

S'a sculat,
S'a sculat,
Două fete de 'mpărat,
Una cu ochĭ de apă
Şi una cu ochĭ de foc.
Apa stânge focul,
Focul stânge deochiul
Şi de deochiŭ
Iĭ trece capul luĭ (numele)
Dânsul să rămâe curat
Şi luminat
Ca Dumnezeŭ ce l-a lăsat.

Spus de Manole Iordache din comuna Cucutenĭ, jud. Iaşĭ.

In *Apărătorul sănătăţeĭ*, pag. 164, anul I, No. 14, se poate vedea o variantă la acest descântec.

6

— VARIANTA —

Fugĭ deochiŭ
Dintre ochĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din sgârciul nasuluĭ,
Din inimă,
Din piept,
Din rănunchĭ,
Din bojocĭ,
Din ficaţĭ,
Să eşĭ cu toate cuţitele,
Cu toate junghiurile,
Cu toate fioarele,
Cu toate relele,
Din 102 oase.
Amin!
Amin!

Spus în 1889 de Iosupoae, femee bătrână, de loc din com. Băneasa (Ilfov).

O variantă se poate vedea şi în *Medicina populară* a d-luĭ dr. Ionescu Buzăŭ, pag. 411.

7

— VARIANTA —

Pasăre albă,
Codalbă,
Zboară 'n cer,
In slavă.
Crape ochiĭ
Cuĭ o fi deochiat pe (numele).
D'o fi deochiat de femee
Indată să peie,
Să-ĭ crape ţâţele,
Să-ĭ curgă laptele.
D'o fi deochiat de fată mare,
Să-ĭ cadă cosiţele,
Să rămâe pleşele,
Să râză suratele.

Iar (numele)
Să rămână curat,
Curat şi luminat,
Ca steaua din cer curat.
Amin!

Spus de Maria a Varvareĭ, de loc din Bacăŭ.

O variantă se poate consulta în revista *Lumina pentru toţĭ*, anul I, pag. 416.

8

— VARIANTĂ —

M'am sinecat,
M'am mânecat,
De-acasă,
De la masă,
Frumoasă
Şi voioasă.
Pe cale,
Pe cărare,
Inainte mi-a eşit:
Şi în drum m'aŭ ţinut
Deochitoriĭ
Cu deochetoarele,
Pocitoriĭ
Cu pocitoarele,
Sângele mi l'a supt,
Carnea morsocat,
Bună de nimică lăsat.
— Nicĭ în seamă nu băga
Că eŭ te-oiŭ 'nvăţa,
Că te-oiŭ descânta
Şi te-oiŭ însănătoşa.
Amin!

Auzit de la Neculcioaia, femee bătrână de 95 de anĭ, de loc din Ardeal.

A se vedea o variantă în colecţia de descântece a d-luĭ S. F. Marian, pag. 112.

9

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochĭ,
Dintre ochĭ,
De sub nărĭ,
Din nărĭ,
Din sfârcul nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ;
Cu cuţitul te-oiŭ tăia,
La rădăcină-ĭ seca,
La vârf te-ĭ usca.
Şi (numele)
A rămânea luminat
Şi curat
Ca argintul strecurat,
Ca Dumnezeŭ ce l'a lăsat,
Ca maică-sa ce l'a făcut,
Ca soarele în senin,
Ptiŭ (scuipă) Amin!

Spus în Hârlăŭ în 1886, de Ileana luĭ Th. Rotariŭ, de loc din judeţul Suceava.

10

— VARIANTĂ —

Ascultaţĭ,
Ascultaţĭ !
Mă sânecaĭ,
Mă sculaĭ,
Şi pe drum plecaĭ,
P'o potecuţă apucaĭ.
Mă întâlniĭ c'o năpărcuţă
Cu nouă ţâţe,
Cu nouă codiţe.
Merseĭ în târg
Să daŭ de veste.
Strigaĭ
Şi strigaĭ,
Cine auḑi
Amuţi,
Cine gustâ
Crăpâ.
Crăpa-i-ar ochiĭ,
Celuĭ care a deochiat
Pe (numele).
Amin !

Spus în 1892 de Ioana a luĭ Ion Bardă din Mizil.

A se vedea o variantă în *Gazeta Săteanuluĭ*, anul IX, pag. 329.

11

— VARIANTĂ —

In răchita rămurată
Şade-o babă supărată,
C'un ochiŭ de apă
Şi c'un ochiŭ de foc.
Şi ochiul cel de foc
L'a dat în cel de-apă
Şi s'a stâns.
Aşa să se stângă
Deochiul
Şi deochiul
Luĭ (numele)
Amin !

Spus de bătrâna Ileana Curcă din comuna Delenĭ (Botoşanĭ).

A se vedea o variantă în revista *Şezătoarea*, anul I, pag. 82.

12

— VARIANTĂ —

Unu,
Doĭ,
Treĭ,
Doamne, Doamne,
Ascultă descântecul
De la mine e leacul.
(Numele) s'a deochiat,
Din pat nu s'a sculat.
(când e bărbat se zice):
De-ĭ fi deochiat
De bărbat
Ne'nsurat,

Să-ĭ crape braţele,
Să-ĭ curgă sângele,
Să-l urască ibovnica,
Să se mire lumea.

(când e fată se zice):

De-ĭ fi deochiată
De femee măritată,
Să-ĭ crape ţâţele,
Să-ĭ curgă laptele
Să-ĭ moară plodul de foame.
De-ĭ fi deochiată
De fată mare,
Să-ĭ cadă cosiţele,
Să se se mire lumea,
Şi tot norodul.
De-ĭ fi deochiat.
De fete mărunţele,
Şi băeţĭ mărunţeĭ,
Să le crape călcâele
Să nu maĭ deoache.
Amin!

Spus de Iancu Lăutaru din Bucureştĭ.

Acest descântec e mijlocul unuĭ descântec din colecţia d luĭ Gh. Dem. Teodorescu; are însă multe schimbărĭ.

13

— VARIANTĂ —

Nouă-zecĭ şi nouă de pociturĭ,
Nouă-zecĭ şi nouă de 'ntâlniturĭ,
Nouă-zecĭ şi nouă de săgetăturĭ,
Nouă-zecĭ şi nouă de deocheturĭ,
Să vă ducețĭ de la (numele)
Să fugiţĭ în pustie
Lumea să nu vă ştie.
(Numele) să rămâe curat,
Luminat,
Ca luceafărul din cer
Ca roua din câmp.

Spus de Anica luĭ Gh. Custură din Hârlăŭ, jud. Botoşanĭ.

O mică analogie cu acest descântec, se poate găsi publicat în *Medicina babelor*, de Dim. P. Lupaşcu, *Analele Academieĭ române.*

14

— VARIANTA —

La salcia înverzită,
Şade-o fată despletită,
Are un ochiŭ de sânge
Şi unul de foc,
Cel de sânge
Stânge,
Pe ochiŭ
De foc.
Aşa să se stângă
Deochiurile,
Săgetăturele,
Uităturele,
Pociturile,
Răhnele
Şi măşcăţele
Cele rele.

De este (numele)
Deochiat
De femee cu băiat,
Crape-ĭ ţâţele,
Curgă-ĭ laptele,
Să se mire noroadele.
De-ĭ deochiat (numele)
De vre-o fată,
Impopoţonată;
Crape-ĭ ţâţele,
Pice-ĭ cosiţele.
De-ĭ deochiat (numele)
De vr'un baiat,
Crape-ĭ pulpele,
Curgă-ĭ sângele;
De-ĭ deochiat (numele)
De vre-o văduvă,
Moară-ĭ copilul;
Câmpul de l'a deochiat,
Pice-ĭ frunzele,
Arză-ĭ florile.
(Numele) să rămâe curat
Şi luminat,
Amin!

Spus de Ileana luĭ Gheorghe Rotariŭ din judeţul Suceava.

Acesta credem că e o prescurtare a descânteculuĭ publicat în colecţia de descântece a d-luĭ S. F. Marian, pag. 109.

15

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Te-ajunge o vacă neagră.
Cu coarnele
Te va sparge,
Te va zvârli peste mare
In depărtare.
Acolo să pierĭ
Ca ziua de erĭ;
Iar (numele) deochiat,
Să rămâe curat
Şi luminat
Şi de boală scăpat.

Spus de domnişoara Lucreţia Ionescu, din Piatra-Neamţu.

Probabil că acest descântec e acela publicat de V. Alexandri în volumul săŭ *Poesiĭ populare ale Românilor*, la pag. 10; e puţin schimbat şi partea ultimă din Alexandri lipseşte cu desăvârşire.

16

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Că vine *Mama,* suflet îndărăt
Şi cum vine te 'nghite
Şi te prăpădeşte.
Şi tu (numele) să rămâĭ
Luminat
Şi curat
Ca argintul strecurat;
Ca maică-ta

Ce te-a făcut,
Ca Dumnezeŭ
Ce te-a lăsat,
Ca steaua în cer,
Amin!

Spus de Catrina Șaramet din toloaca Hârlăuluĭ (Botoșanĭ .

17

— VARIANTA —

M'am dus la (numele),
La masă,
Grasă
Și frumoasă.
Pe cale grasă
Și frumoasă,
Pe cărare grasă
Și frumoasă.
Ochiĭ
I-am aruncat,
In toate părțile
M'am uitat
Ș'am căutat.
Pe nime
N'am văzut
Pe nime
N'am cunoscut,
Pe nime
N'am auzit
Pe nime
N'am zărit.
Numaĭ pocitura
Cu pocitură,
Miritura,
Cu miritură.
Numaĭ Maica Domnuluĭ
Din porțile ceruluĭ,
Cu toiag d'argint,
In jos s'a scoborit,
Și în toiag d'aur
S'a sprijinit.
Și Maica Domnuluĭ
Din porțile ceruluĭ,
De mână m'a luat
Și ast-fel a cuvântat:
— Tu Gheorghe, Anica și Stan
Du-te la fetele luĭ Caliman,
C'aŭ nouă cuțite
Ascuțite,
Și nouă topoare
Colțorate.
Capul ți l a tăia,
Sângele ți l-a bea.
Iar tu (numele)
Și rămâĭ curat
Și luminat
Ca argintul strecurat,
Descântecul de la mine,
Leacul de la Dumnezeŭ.
Ptiu! (scuipă), Amin.

Spus de Ileana a Covrigaruluĭ din Cerneți (Mehedinți).

Variante aŭ a se vedea în *Șezătoare*, anul I, pag. 58, descântece culese de G. Popescu din Perienĭ (Tutova).

18

— VARIANTĂ —

Ptiŭ!
Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ;
Picătura pică,
Peatra se despică.
Să plesnească ochiĭ
Cuĭ te-a deochiat.
De-ĭ fi deochiat
De bărbat,
Să iasă prin gard;
De-ĭ fi de muere,
Să fugă în pădure;
De-ĭ fi de fată,
Să fugă în poiată,
De ĭ fi de pământ,
Să zboare în vânt;
De-ĭ fi de vânt,
Să intre în pământ;
De-ĭ fi de soare,
Să iasă prin zare;
De-ĭ fi de stele,
Să iasă prin nuele;
De-ĭ fi de drum,
Să se prefacă 'n scrum.

Spus de Neacşa, vrăjitoare din un sat de lângă Urzicenĭ (Ialomiţa).

O variantă la acest descântec se află în colecţiunea d-luĭ Gh. Dem. Teodorescu, pag. 368.

19

— VARIANTĂ —

Eŭ la Maica Precista
M'am rugat
Şi cu gur'am descântat
Şi leacu-ĭ l'am dat.
Eşĭ deochiŭ,
Dintre ochĭ,
Din gene,
Din sprincene,
Din faţa obrazuluĭ,
Din zgârciul nasuluĭ,
Din creeriĭ capuluĭ,
Din răgăocile ochilor,
Din rădăcina perilor,
Din piele,
Din maţe,
Din ficaţĭ,
Din rinichĭ,
Din plămânzĭ,
Din toate încheeturile,
Din toate mădularele,
Din toate măruntaele;
Să te ducĭ,
Să te risipeştĭ,
Să te potoleştĭ,
Unde vaca
Nu zbiară,
Unde câniĭ
Nu latră,
Unde popa
Nu citeşte,
Unde popa
Nu toacă,
Unde fata
Nu joacă,
Unde cocoşiĭ
Nu cântă;

Unde codrul
Nu 'nverzeşte,
Unde cioban
Nu chiueşte;
Să te ducĭ la fata
La bălţata,
Luĭ Ler împărat,
Că te aşteaptă
Cu masa întinsă,
Cu făcliile aprinse,
Cu paharele pline.
Cu vântul aĭ venit
Cu vântul să te ducĭ,
Să eşĭ,
Să nu te aciuezĭ
Intre ochĭ,
In gene,
In sprincene,
In faţa obrazuluĭ,
In sgârciul nasuluĭ,
In creeriĭ capuluĭ,
In carne,
In piele,
In maţe,
In ficaţĭ,
In rinichĭ,
In plămânzĭ,
In încheeturĭ,
In mădulare,
In măruntae.
De-ĭ fi deochiată
De moroaică,
De strigoaică,
D'o ovreică,
D'o romancă,
D'o ţigancă,
De bărbat,
De băiat,
De muere,
De fată mare,
De vânt,
De codru,
De ceas răŭ,
De mâncare,
De culcare,
De ziua,
De noaptea.
Tu (numele) să rămâĭ
Curată,
Luminată,
Rămurată,
Ca steaua din cer,
Că (numele) nu ştie cinui,
Nu ştie prânzi,
Nicĭ hodini.
Pieĭ! (scuipă) Amin.

Spus de Zamfira luĭ Andreĭ, fost staroste de lăutarĭ în mahalaua Sfinţilor, Bucureştĭ.

A se vedea şi descântecul de deochiŭ din colecţia d-luĭ Gh. Dem. Theodorescu pag. 367.

20

— VARIANTĂ —

Fugĭ de ochĭ
Dintre ochĭ,
Din gene,
Din sprincene,
Din creeriĭ capuluĭ,
Din zgârciul nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din rărunchĭ,
Din splină,
Din inimă,

Din ficat,
Din toate încheeturele,
Din toate mădularele.
De-o fi deochiată,
De fată
Curată,
Necurată,
Cadă-ĭ cosiţele,
Curgă-ĭ sângele.
De-o fi deochiată
De muere curată,
Necurată,
Să-ĭ crape cosiţele,
Să-ĭ curgă sângele,
De-o fi deochiat
De bărbat
Curat,
Necurat,
Putrezească-ĭ picioarele
Şi măruntaele.
Să te ducĭ,
Să te ducĭ,
Napoĭ să nu te 'ntorcĭ.
Să te ducĭ,
S'apucĭ
In spre mare,
Ca roua de soare,
Ca spuma de vale.
(Numele) să rămâc curat
Şi luminat.
Alb şi frumos
Ca argintul lucios.

Spus în 1889 în Bucureştĭ, de Acsinia Bolfan, de loc din Câmpu-Lung (Bucovina).

A se vedea o variantă în descântecele adunate de George Săulescu şi publicate în *Analele Academieĭ române*, seria II, tom. VII, 1883.

21

— VARIANTĂ —

(Numele) e deochiat,
Deochiat şi prediochiat.
De l-a deochiat om,
Să rămâe neom;
De l-a deochiat femee,
La minut să peie;
De l-a deochiat codru,
Să-ĭ cază frunza,
Să rămâe muguriĭ,
Să se mire călătoriĭ.
De o fi deochiat de vânt,
Să-ĭ plesnească calul,
Sĕ rămâe pe jos.
(Numele) să rămâe
Cum înnainte a fost,
Curat şi luminat,
Luminat şi curat.

Spus în 1891 în Bucureştĭ, de Ileana a Iordăchioaeĭ, de loc din judeţul Dolj.

O variantă se poate vedea în *Lumina pentru toţĭ*, anul I, pag. 416.

22

— VARIANTĂ —

Pieĭ deochiŭ,
Dintre ochĭ,
Pe treĭ roţĭ,
In treĭ nopţĭ,
Pe urlaţĭ,
După ceĭ-l-alţĭ.
Şi să viĭ
Când te-oiŭ chema,
Când în iaz
A maĭ tuna.

Spus de Irina luĭ Ion Vălsan, din jud. Argeş.

23

VARIANTĂ —

Purces-a (numele)
Pe cale,
Pe cărare,
Când la miez de cale,
S'a 'ntâlnit cu treĭ butoae.
Unul era cu vin,
Unul cu ned
Şi unul cu venin.
Cine-a băut vin
S'a îmbătat;
Cine-a băut ned
S'a 'ndulcit;
Cine-a băut venin
A crăpat.
Crape inima
Şi osânza
In cel ce-a deochiat
Pe (numele).

Spus de Ilie a Palaghieĭ din Cotnarĭ, jud. Iaşĭ.

Acest descântec are o variantă în *Apărătorul sănătăţeĭ*, anul I, No. 19, Bucureştĭ, 1892.

24

— VARIANTĂ —

La o salcie răsădită,
Şade o fată despletită,
Cu-un ochiŭ de foc
Şi unul de apă.
A plesnit acel de apă
Ş'a stâns pe cel de foc.
Aşa să se stângă deochiul
Din creeriĭ capuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din sfârcul nasuluĭ,
Din gingiĭ,
Din rărunchĭ,
Din maiŭ,
Din inimă
Şi din toate măruntaele,
Şi (numele) să rămâe
Curat,
Luminat,
Ca Maica Domnuluı
Care l'a lăsat.
Lână albă,
Lână neagră,

Dea Dumnezeŭ să-ĭ treacă.
Orĭ îĭ treacă,
Orĭ nu-ĭ treacă,
Plata mea să meargă.

Spus de Ileana a Vădaneĭ, descântătoare din Odobeştĭ (Putna).

25

— VARIANTĂ —

Eşĭ deochĭ turbat
Şi te du în capul cuĭ te-a dat.
De-o fi (numele) deochiat
De fată mare,
Să-ĭ cază cosiţa bălae,
Să rămâe chiae,
Să rămâe pielea,
Să râză lumea de ea.
De-o fi deochiat (numele)
De muere,
Să-ĭ crape ţâţele,
Să-ĭ curgă laptele.
De-o fi deochiat (numele)
De bărbat,
Să-ĭ crape sulacul,
Să-ĭ curgă pişatul,
Să râză tot satul.
Amin!

Spus de o descântătoare ţigancă din Bucureştĭ.

A se compara acest descântec cu începutul descânteculuĭ din *Medicina populară* a d-luĭ Ionescu-Buzăŭ, pag. 411.

26

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochĭ,
Dintre ochĭ,
Din gene,
Din sprincene,
Din creerul capuluĭ,
Din inimă,
Din ficaţĭ,
Din bojocĭ,
Din zgârciul nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ.
Ochiŭ,
Deochiŭ,
Fugĭ ca gândul,
Tacĭ ca pământul;
Cum fuge lupul din sat,
De toţĭ speriat,
Aşa să fugă deochiul
Din capul luĭ (numele)
Iar (numele) să rămâe
Luminat
Şi curat
Ca Maica Domnuluĭ lăsat.
Amin!

Spus de Maria Codrescu, din comuna Merişanĭ, judeţul Argeş.

A se vedea o variantă în *Gazeta Săteanuluĭ*, anul IX, pag. 193.

27

— VARIANTĂ —

Pasăre mică,
Frumuşică,
In cer aĭ zburat,
Jos aĭ căzut,
Treĭ picăturĭ aĭ picat.
Piatra s'a despicat
Şi 'n patru a crăpat.
Să se despice
Şi să crape
Ochiĭ celuĭ ce te-a deochiat.
De-o fi fată mare
Să-ĭ crape ţâţele,
Să-ĭ dea laptele;
D'o fi de femee
Pruncul să-ĭ peĭe,
De foame şi de sete.
Amin!

Spus de Teşculeasa, femee bătrână din Hârlăŭ, jud. Botoşanĭ.

Variantă: *Medicina Babelor*, pag. 7, ediţ. Acad. române

28

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Fugĭ de la (numele)
Şi te du
Unde popa nu toacă,
Unde vaca nu zbiară,
Unde câne nu latră,
Unde pasăre nu cântă.
Acolo sunt mese 'ntinse,
Pahare puse,
Să beţĭ
Şi să mâncaţĭ
Iar pe (numele) lăsaţĭ
Frumos
Şi sănătos,
Curat
Şi luminat,
Ca argintul nepătat.

Spus de Ioana a luĭ Ion Bocluc, din târguşorul Săvenĭ (Dorohoiŭ).

29

— VARIANTĂ —

Fugĭ deochiŭ de la (numele)
Dintre ochĭ,
Du-te cu vântul,
Ocoleşte pământul,
Vântul să vie,
Deochiul luĭ (numele)
Acolo să rămâe.
D'o fi (numele) deochiat de om
Să-ĭ crape pântecele,
Să-ĭ curgă maţele,
Să-ĭ crape călcâele,
Să-ĭ curgă sângele,

Să se mire lumea de el
Cum s'a mirat şi el de (numele).
Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Du te cu vântul,
Ocoleşte pământul.
Vântul să vie,
Deochiul luĭ (numele)
Acolo să rămâe.
De-o fi deochiat de femee
Crape-ĭ ţâţele,
Curgă-ĭ laptele,
Să se mire lumea de ea,
Cum s'a mirat şi ea de (numele).
Fugĭ deochĭ
Dintre ochĭ,
Du-te cu vântul
Ocoleşte pământul.
Vântul să vie,
Deochiul luĭ (numele)
Acolo să rămâe.
De-o fi deochiat de fată,
Să ramâe nemăritată,
Să ĭ cază coşiţele,
Să-ĭ cază cozile,
Să remâe pleaşă goală,
S'o arză soarele,
Să se mire lumea de ea,
Cum s'a mirat şi ea de (num.).
Amin!

Spus de Zamfira Andreĭ, din Bucureştĭ.

A se vedea la pag. 689 din *Ţara Nouă,* anul II, un descântec care seamănă întru cât-va cu acesta.

30

— VARIANTĂ —

Amin, amin,
Doamne, d'Amin,
De va fi deochiat (cutare)
De fată mare,
Să-ĭ cază cosiţele din spinare.
De va fi deochiat de muere,
Să-ĭ plesnească ţâţele.
Să-ĭ curgă laptele.
De va fi deochiat
De bărbat,
Să-ĭ plesnească pulpele,
Să-ĭ curgă sângele.
Să se mire lumea
Şi norodul.
Dăs'ocule
Veninat,
Dăs'ocule
Câine turbat,
Eşĭ,
Dute
Din trupul luĭ (numele)
Din cap,
Din ochĭ,
Din gene,
Din sprincene,
Din zgârciul nasuluĭ,
Din faţa obrazuluĭ,
Din inimă,
Din piept,
Din bojocĭ,
Din rinichĭ,
Din ficat,
Să rămâe (numele)
Vesel,

Sănătos,
Luminat
Şi curat,
Cum Dumnezeŭ l-a lăsat;
Ca argintul strecurat,
Ca diamantul strugat.

Spus de Vlada a luĭ Gheorghe Măruntelu, de loc din judeţul Gorj.

A se vedea o variantă în *Progresul medical român*, No. 8 din 1889. A se vedea de asemenea şi o variantă în *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*, anul II, 1884, vol. I, fasc. II, pag. 385, descântece de Aron Prejbeanu.

31

— VARIANTĂ —

Mă sânecaĭ,
Şi plecaĭ
Spre mare,
Pe cărare.
Pe drum,
Nu ştiŭ cum
Mă 'ntâlniĭ c'o fată mare.
Eŭ o întreb:
— Unde-aĭ plecat fată mare?
Am plecat,
Am plecat
Să despoesc,
Să deszilizesc.
— Vin la (numele),
Că e împocit
Şi 'nzilizit.
— Cu tine mă duc,
Cu tine vin
In grabă
Şi 'n grabă.
Cum se potoleşte vântul,
Peste tot pământul,
Aşa să se potolească,
Să se liniştească
Deochiul luĭ (numele).
Cum se plămădeşte
Fagurul de miere,
Aluatu 'n căpistere,
Aşa să-ĭ se plămădească
Inima luĭ (numele)
Şi să rămâe curat,
Frumos şi luminat
Amin, Doamne!

Auzit de la Anica Rată din comuna, Fişcalea, (Vâlcea).

O mică asemănare cu acest descântec, are unul publicat în *Lumina pentru toţĭ*, anul I, pag. 417.

32

— VARIANTĂ —

Cosma,
Damin!
Fugĭ deochĭ,
Dintre ochĭ,
Din gene,
Din sprincene,
Din păr,
Din nas,

Din nărĭ,
Din luminele ochilor,
Din sfârcul nasuluĭ,
Din buze,
Din umeriĭ obrazuluĭ,
Din carne,
Din ţâţe,
Din buric,
Din picioare,
Din glezne,
Din încheeturĭ,
Din labele picioarelor,
Din vârful unghiilor,
Din vârful degetelor,
Din rânză,
Din osânză,
Din inimă,
De sub inimă,
Din ficaţĭ,
Din plămânĭ,
Din rinichĭ,
Din maţe,
De la (numele) din cap,
El să rămâe curat,
Nevătămat,
Luminat
Ca argintul spălat
Şi aurul strecurat,
Ca maică-sa ce l-a fapt,
Ca Dumnezeŭ ce l-a lăsat.

Spus în 1889 de Elena Băjenaru, vrăjitoare din Dealul Spireĭ, (Bucureştĭ).

O mică asemănare cu acest descântec se poate vedea în descântecele din *Apărătorul sănătăţeĭ*, anul II, pag. 204.

33

— VARIANTA —

Pasăre albă peste (numele)
A zburat.
Deochiu 'n patru a crăpat,
Cât un fir de mac a rămas,
In patru despicat,
In mare aruncat.
De-ĭ deochiat (numele),
De ochĭ negrii,
Albăstruĭ,
Căpriĭ,
Orĭ verzuĭ;
Ochiĭ să-ĭ plesnească,
Sângele să-l năbuşească,
(Numele) să rămâe curat,
Luminat,
Ca argintul strecurat,
Ca roua florilor
In zoriĭ zorilor.
Ca poala Maiceĭ-Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ;
De la mine descântecul,
De la Dumnezeŭ leacul.

Spus de Maria Onu din comuna Ceplinița, județul Iaşĭ.

A se vedea sfârşitul descânteculuĭ de la pag. 111 din colecţia d-luĭ S. Fl. Marian.

34

— VARIANTĂ —

(Numele) de-o fi deochiat
De femee.
Să-ĭ crape țâțele,
Să-ĭ cază cosițele,
Să o râză răcoațele,
Să iasă deochiul,
In zgârciul nasuluĭ,
In fața obrazuluĭ,
(Numele) să rămâe curat,
Ca argintul strecurat.

Auzit de la Ioana, femee bătrână dintr'un sat de lângă R.-Sărat.

Variantă : *Lumina pentru toțĭ,* anul I, pag. 578.

35

— VARIANTĂ —

Vornicul cu calul,
A trecut dealul,
Și deochetura
Pocitura,
Strânsorile,
Durerile,
Arsura
Și junghiurile
Aŭ rămas în gând.

Spus de Maria Nițuluĭ din Câmpulung, (Bucovina).

36

— VARIANTĂ —

Păsărică
Curcubețică,
Pică
Intr'o picăturică.
Picătura pică,
Stană de piatră;
Stană de piatră,
Crapă 'n patru
După cum a crăpat
Și s'a despicat
Stana 'n patru.
Așa să crape ochiĭ
Celuĭ ce a deochiat pe (num.).
De va fi deochiat
Și supărat
De om strigoiŭ
Și moroiŭ,
Născut cu căiță 'n cap,
La țâță spurcat,
Să-ĭ crape ochiĭ
Și capul,
Să se mire toțĭ de el,
Cum s'a mirat
Și a deochiat pe (numele).
De-o fi deochiat
Și supărat
De fată mare,
S'aibă zile amare,

Să-ĭ cază cozile
Şi să rămâe chială,
Toţĭ să râză de ea.
Amin!
Amin!
Amin!
De la mine descântecul,
De la Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ,
Să-ĭ fie leacul.

Spus în Bucureştĭ de Maria Orbuluĭ, de loc din jud. Muscel.

O mică variantă la acest descântec se poate vedea în *Gazeta Săteanuluĭ*, anul IX, pag 329.

37

— VARIANTĂ —

Iată acum şi două descântece din Macedonia[1]), când un copil e deochiat *(diucljiat)* se *discântă* saŭ îĭ se face de deochiŭ prin descântecul următor:

Trâ peşti çe-aveaţĭ,
Cuchéli-mi bâgaţĭ,
Io çe hiŭ Hristo
Pri spargâni bâgat,
Pri zvonlu di nivéstă
Miclu sta culcat,
Di mini diucliat,
Di mini vindicat.

Traducere:

Pentru peştĭ[2]) ce aveaţĭ
Boabe[3]) mĭ-aţĭ pus.
Eŭ care sunt Hristos,
Pe scutece pus (să şed),
Pe *Zvonul*[4]) mireseĭ
Micul (copilaşul) stă culcat,
De mine deochiat,
De mine vindecat.

Puterea de a vindeca, o posedă acest descântec chiar de la Hristos. Povestea spune, că el, fiind în gazdă la o familie săracă, a fost poftit să şează pe nişte scutece, şi-ĭ s'a dat la masă să mănânce mâncare cu boabe, în loc de mâncare de peştĭ, care era maĭ bună. Aceasta fiind-că nu a fost cunoscut, că este Hristos.

Hristos, supărat de aceasta, a aruncat o privire răutăcioasă asupra copilaşuluĭ, aşezat pe zăvon, care îndată a fost deochiat şi a început să plângă. Când părinţiĭ aŭ văzut că copiluluĭ nu-ĭ este bine, aŭ început să

[1]) Comunicate de d. Papahagi.
[2]) Pentru mâncare de peşte ce aţĭ avut.
[3]) Mâncare de boabe 'mĭ aţĭ pus.
[4]) *Zăvon,* saŭ zvon, se numeşte vălul subţire cu care se acoperă mireasa, când se mărită.

se vaite şi să plângă. Dacă a văzut aşa Hristos, îĭ s'a făcut milă, şi apropiindu-se de copilaş, l'a luat în braţe, l'a scuipat de treĭ orĭ uşor în piept şi l-a vindecat îndată prin cuvintele:

Di mini diuclĭat,
Di mini vindecat,

38

— VARIANTĂ

Când se deochiază o vită, mânz, copil, viţel, etc. se zice:

In verzîli livezĭ
Pâştĭa nîşte văçĭ,
Un boŭ lĭar,
Un lĭar muscat,
Tricură si-l diuclĭară
Şi di ciorlu andreptu 'l şcliupicară [1],
S' turnă mă-sa lu-alinse,
Ş' pali'-s'disuclie.

Traducere:

In verzile livezĭ
Păşteaŭ nişte vacĭ,
Un boŭ pestriţ,
Un pestriţ viţel,
Aŭ trecut (ochĭ răĭ).
Şi l'aŭ deochiat,
Şi de piciorul drept schiopáta
S'a întors mamă-sa
L'a lins
Şi iarăşĭ s'a vindecat
De deochiŭ.

Culese de la Maria al Zimă Zimulie, din Samarina (Epir).

La descântecele de maĭ sus, femeia care descântă, se mărgineşte numaĭ la pronunţarea cuvintelor şi la scuiparea în pieptul suferinduluĭ de treĭ orĭ. Se crede că puterea primuluĭ descântec este foarte mare, fiind-că este de caracter religios şi nu e nicĭ un păcat a-l spune, şi nicĭ preoţiĭ, dacă îĭ veĭ întreba, — spune femeia de la care s'a cules, — nu opresc descântarea cu ast-fel de descântece.

[1]) Aci în loc de: *Ş' di ciorlu andreptu lŭ şcliupicară* (şi de piciorul drept şchiopată) dacă suferindul suferă de alt-ceva, se spune partea aceia.

39

RUGĂCIUNE DE DEOCHIU

Doamne, Dumnezeul nostru,
Impăratul veacurilor,
Ţie ne rugăm
Şi ţie ne cucerim:
Depărtează,
Instrăinează,
Goneşte
Toată lucrarea diavolească,
Toată calea Sataneĭ,
Şi toată vrăjmăşia;
Privirea cea rea,
Stricăciunea
Şi deochetura
Ochilor
Celor
Făcătorĭ de rele
Şi pizmaşilor
De la robul tăŭ (numele)
Şi orĭ din frumuseţe,
Saŭ din putere,
Orĭ din norocire,
Saŭ din pizmă
Şi răutate,
Saŭ din deochĭ
Îĭ s'aŭ întâmplat;
Insu-ţĭ iubitorule de oamenĭ,
Stăpâne,
Intinde mâna ta cea tare,
Şi braţul tăŭ
Cel a tot puternic şi înnalt,
Şi cercetează
Această zidire a ta,
Şi-ĭ trimite
Inger de pace,
Stăpânitor
Şi păzitor
Sufletuluĭ
Şi trupuluĭ,
Carele să blesteme
Şi să gonească
De la dânsa
Tot sfatul răŭ,
Toată otrăvirea
Şi deochiul,
Făcătorilor de stricăciune
Şi a oamenilor pizmaşĭ,
Şi de la ochiĭ robuluĭ tăŭ,
Dăruindu-i-se izbăvire,
Cu mulţămire.
Milostiveşte-te spre zidirea ta
Şi spre robul tăŭ,
De toată stricăciunea
Şi supărarea
Ce-ĭ s'aŭ făcut
Din deochĭ;
Izbăveşte-l
Şi-l păzeşte pre dânsul
De toată ispita
Şi 'ntâmplarea rea,
Ce va să-ĭ vie
Luĭ asupra.

Pentru a fi maĭ complect, am reprodus această «rugăciune de deochĭ» care e *scoasă după greciă*, din *Aghiiasmatar mic*, saŭ *Scurtare de molitvelnic*, (Sibiŭ, 1851), pag. 171—172.

II

FAPTUL

Faptul, făcutul, datul, adusul, pusul, adăpatul ori *aruncatul*, aŭ de bază răzbunarea. Când doĭ se ceartă şi se vrăjmăşesc, unul din eĭ recurge *a face de fapt* celuĭ-l-alt; când ibovnicul îşĭ lasă ibovnica, ea, pentru a-şĭ răzbuna îĭ *face de fapt;* tot aşa şi ursita ursituluĭ. Femeile maĭ cu seamă când aŭ necaz una asupra alteia, alerg la acest mijloc de răzbunare. Decĭ — după cum crede poporul — faptul nu vine omuluĭ ca cele-l-alte boale de la Dumnezeŭ orĭ din alte pricinĭ întâmplătoare, ci este rezultatul unor fermecătoriĭ sau vraje muereştĭ.

Prin *făptură, făcătură* şi *aruncătură*, se înţelege a îmbolnăvi pe cine-va, aruncându-i-se în drum nişte obiecte scârnave şi fermecate; prin *dătătura* saŭ *datul* poporul însemnează a pune cuĭ-va în mâncare saŭ în băutură ce-va, tot pentru a-ĭ face rău; prin *adusătură* se înţelege ori-ce boală adusă de o vrăjitoare în casa cuĭ-va prin farmece şi vrăjĭ; prin *pusătură* se însemnează a pune ce-va în drumul vrăjmaşuluĭ, pentru a-l îmbolnăvi; în fine prin *adăpat* poporul crede că cine-va poate să pue în apă orĭ în lapte ce-va menit, ca să *adape* pe duşmanul săŭ, negreşit fără ca acesta să ştie ce bea.

Faptul îĭ vine omuluĭ de la duşmaniĭ săĭ; cine-va ese într'o dimineaţă din casă într'un *ceas răŭ,* calcă fără să ştie pe ceva ce-ĭ s'a aruncat în cale de vre-un duşman, pentru a-l nenoroci. Faptul are mare influenţă asupra aceluia ce s'a exercitat. Un om poate să stea liniştit, să mănânce, să bea, orĭ să vorbească şi de-odată să-ĭ vie rău; răŭ şi răŭ, fără să-şi dea seamă pentru ce, cum şi de unde i-a venit.

Omul care a călcat în fapt, începe să-l mănânce pielea cumplit peste tot corpul, şi imediat ce se scarpină, începe a-ĭ eşi peste tot trupul nişte pete roşiĭ, care se prefac apoĭ în bube mărunte ca păsatul, cu tendinţa de a se mări şi lăţi, luând diferite forme. Petele la început usturā grozav, mâncărimea pieleĭ e aşa de mare, în cât omul nu poate sta în loc. De la o vreme, aceste bube se lăţesc, se fac una, iar pielea corpuluĭ

devine aspră, groasă şi vârtoasă şi o dogoare cumplită se face stăpână pe bietul om care a avut nenorocirea să-ĭ se *facă*. Bubele se manifestă maĭ cu seamă la faţă şi pe mânĭ; pe faţă es atâtea bube în cât cel atins de fapt abia vede cu ochiĭ.

Chinurile bolnavuluĭ sunt foarte marĭ, capul îl doare de-ĭ plesneşte; o slăbiciune generală se declară şi corpul îĭ e greŭ ca plumbul, aşa că bolnavul e silit să stea în pat.

La ţară — chiar şi în oraşe — *a face* cuĭ-va e foarte lesne lucru. De la cea maĭ mică ceartă între doĭ, unul din eĭ trebue să cază bolnav, pentru că cel-l-alt i-a făcut.

Doinele şi baladele din toate părţile locuite de Românĭ sunt pline de această superstiţie. O doină din Bucovina, care se cântă şi în partea de sus a Moldoveĭ, e foarte explicită în această privinţă [1]:

Frunză verde treĭ zmicele,
Vaĭ de vecinele mele,
Toate-s haite şi căţele,
Că şi-asear' aŭ ţinut sfat
La un cornişor de gard,
Să-mĭ dee *urât* şi *fapt*.
Dumnezeŭ nu le a ajutat,
C'o ploae ş'un vânt a dat,
Vântu-*urâtu* l-a suflat,
Ploaia *faptu* l-a spălat,
Şi eŭ de toate am scăpat.

Iată cum procedează aceĭ ce vor să facă cuĭ-va de fapt:

Femeia ce vrea să dea această boală cuĭ-va, în şapte Duminecĭ, pe când preotul e în slujbă, şi maĭ ales când toacă, strânge din şapte felurĭ de seminţurĭ de orĭ-care plante, câte şapte boabe de fie-care fel, şi punându-le într'un săculteţ, le descântă, adică chiar când le strânge le meneşte pe omul, căruia vrea să-ĭ facă răŭ. După ce a împlinit astă lucrare, toate aceste seminţurĭ le fierbe într'o oală nouă furată, cu apă strânsă tot din acele şapte Duminecĭ, saŭ numaĭ cu apă neîncepută dintr'o Duminecă dimineaţa.

După ce le fierbe, le vrăjeşte ast-fel de treĭ orĭ:

40

— VARIANTĂ —

Tu Nastraponco
Şi Marghioalo,
Scaracoţki
Cu mustăţĭ
Şi fără de barbă;
Moroiŭ

[1]) S. F. Marian.

Şi moroaică;
Strigoiŭ
Şi strigoaică
Cu coadă
Şi făr' de coadă;
Fă-ĭ,
Dă-ĭ,
Să moară,
Să piară,
Cum mi-a făcut şi mie.
Du-te
Du-te,
Iute
Iute,
Nu sta.
Să-ĭ plesnească fierea! [1])

Odată fierte şi descântate, femeia singură, saŭ trimite pe alt-cineva, de le duce şi le toarnă în calea omuluĭ menit, bună-oară în pragul uşeĭ, la poartă saŭ portiţă, în cărarea pe unde ştie că trece maĭ ades [2]). Cine calcă întâiŭ acela numaĭ se umple, adică se prinde de acel ce-l ia; şi de se întâmplă că trece vre-un animal, faptul se ia pe dânsul, şi dobitocul moare în durerĭ.

Dacă cum-va a călcat cel menit, cu atât boala, adecă faptul, e maĭ greŭ şi furios, iar omul maĭ în greŭ pericol de a fi scăpat.

In alte părţĭ, în Bucovina şi în Transilvania, făcătura constă din o oală spartă orĭ din nişte cârpe umplute cu fel de fel de necurăţeniĭ.

In Moldova, uniĭ maĭ aŭ obiceiul de a lua o lingură de lemn, două pene de gâscă orĭ de găină şi cu un petic de pânză, le leagă la un loc şi le aruncă în calea omuluĭ. Alte-orĭ în Moldova se obicĭnueşte a se coace un cozonăcel până ce arde cu desăvârşire, ce de asemenea se aruncă în calea cuĭ-va.

Se maĭ obicĭnueşte a se lua nişte cânepă din baltă şi nişte gunoiŭ [3]) care se pun într'o cutie de tinichea plină de păcură, pe care o aruncă în calea celuia, căruia vrea să-ĭ *facă*.

Alte vrăjitoare clocesc un oŭ de părăsitură la supţioara mâneĭ, timp de nouă zile şi apoĭ când ciocneşte, ea îl meneşte ce să se facă: puiŭ, muscă, gândac, orĭ alt-ceva; iar când va fi flămând să se poată preface în puĭ de găină ca să-l poată hrăni. Babele spun că acesta e *lucru rău* saŭ *dracul* şi are mare putere pentru a face răŭ. Femeile carĭ aŭ o ast-fel de jivină, o trimite să ducă *faptul* în calea celuĭ menit. Dacă cine-va calcă în faptul dus de acest lucru răŭ, nu are leac şi moare peste treĭ zile.

---

[1]) Spus de Ancuţa Cojocaru din Hârlău.

[2]) Vezĭ *Şezătoarea*, anul I, pag. 157, Fălticenĭ.

[3]) De aceia nu e bine să se dea afară gunoiul din casă în timpul sereĭ, căcĭ duşmaniĭ iaŭ din el şi-l aruncă.

Femeile în Moldova şi din restul ţăreĭ chiar, când vor să *facă* cuĭ-va maĭ aŭ şi un alt chip. Două, treĭ femeĭ meştere în ale faptuluĭ, atrag victima lor la cârciumă, unde se pun la cinste, pe băute şi mâncare. Dacă le reuşeşte, ele pun puţin argint-viŭ menit şi descântat în paharul victimeĭ, care dacă bea conţinutul, se îmbolnăveşte, cade la pat şi numaĭ de cât trebue să moară. Orĭ dacă nu-ĭ pot pune în paharul de rachiŭ saŭ în ciocanul de ţuică, recurg la un alt mijloc, iaŭ o coadă de ceapă şi pun argintul-viŭ în ea, pe care apoĭ mâncând-o bietul om, îĭ se face răŭ, cade la pat şi vrăjmaşa şi-a făcut pe placul eĭ.

Aiurea, în judeţul Botoşanĭ şi Dorohoiŭ, femeile şi fetele când se adună la şezătoare orĭ la clacă, şi dacă una vrea să *facă* celeĭ-l-alte, îĭ dă tot într'o coadă de ceapă în loc de argint-viŭ, o broscuţă mică cât un vierme, ce se găsesc maĭ cu seamă după ploae. Dacă o introduce în stomah, peste câte-va zile, două-treĭ cel mult, faptul îşĭ manifestă efectul; biata victimă se îmbolnăveşte, se umflă — căcĭ broscuţa creşte mereŭ — simţind durerĭ marĭ în stomah, iar mănuntaele îĭ ard ca în foc, simte o sete fără marginĭ şi într'una bea apă.

In cazul acesta nimenea nu-ĭ poate veni bolnavuluĭ în ajutor, nicĭ un leac nu e, doară descântecele, carĭ nicĭ ele nu pot fi de ajutor în această boală. Faptul cu broasca e privit chiar ca cel maĭ periculos fapt din toate făpturele.

In Oltenia, muerele meştere pentru a *face* uneĭ femeĭ, pun o goangă la o floare de la un izvor şi o sorocesc că este a aceleĭ femeĭ, pe care vor s'o omoare, apoĭ închid acea goangă într'o sticlă şi o căznesc până când moare, atuncĭ — zice credinţa — moare şi femeia pe numele căreia se prinsese goanga [1]).

Pentru ca să treacă saŭ să se întoarcă de *fapt*, de *dat*, de *adus*, de *pus*, de *adăpat* orĭ *aruncat*, ceĭ bolnavĭ recurg la babele, carĭ ştiu a *desface* răul prin descântece.

Iată cum procedează:

Descântătorul orĭ descântătoarea, se scoală des dimineaţa, pe întuneric, până a nu răsări soarele, aduce apă neîncepută [2]) din treĭ fântânĭ într'o oală nouă şi o acoperă cu pocriş noŭ. In apă se pun următoarele buruene: *Cincĭ degete*, *faptnic*, *crăpusnic*, *zburătoare*, *captalan*, *mătrăgună răhnă*, *buruene de spurcat*, *buruene de prin laptele câneluĭ* [3]) şi *har-*

[1]) Comunicaţia preotuluĭ R. Popescu din comuna Izverna (Mehedinţĭ), în *Etymologicum Magnum Romaniae*, col. 925.

[2]) In tot timpul cât se duce cine-va după apa neîncepută, nu trebue să vorbească cu nimenea nicĭ la dus, nicĭ la întors; alt-fel nu e de leac.

[3]) Se face numaĭ într'o singură lună, cam înaintea Moşilor.

bujel de câmp. Innainte de a pune buruenele în apă, se fac treĭ mătăniĭ, apoĭ le aşează pe un ştergar curat sub icoane, se aprinde o lumânare şi le înconjoară cu pâne unsă cu miere, avându-se grija a se pune pe ştergar şi puţină sare, după care se sorocesc ast-fel:

41

— VARIANTA —

Buruenelor lecuitoare,
Eŭ vă cinstesc
Cu pâne, cu miere şi cu sare
Şi cu sfintele mătanii;
Voĭ să mă sorociţi
Şi să mă cinstiţĭ,
Cu leac şi sănătate;
Să mă sorociţĭ cu cinste
Şi cu dragoste
Şi să mă spălaţĭ de bube
Şi de toată aruncătura,
Care-ĭ pe mine.
După cum s'a zbuciumat
Albina pe floare,
Cu ceara pe picioare;
Aşa să se zbuciume lumea
După mine, cu dragoste;
Cum îĭ lumina (asta) luminată
Aşa să rămâe (numele)
Luminat
Şi curat,
Amin!

După aceasta se aşează bolnavul la răsarit şi se zice descântecul de trei orĭ, în timp ce se poartă prin oala cu buruene un sfiştoc, făcut din treĭ crenguţe de busuioc, o pană de păun şi o para veche (monedă) de argint, găurită; toate acestea legate cu un fir de mătase roşie, fiind petrecut firul şi prin para. In alte părţĭ se obicĭnueşte a se descânta numaĭ cu un cuţit. Se descântă în treĭ zile de-a rândul şi numaĭ: Marţea, Joia şi Sâmbăta, de treĭ orĭ pe zi, adică în treĭ răstimpurĭ: dimineaţa, la amează şi seara; nicĭ de cum la lună nouă, ci la pişcatul luneĭ.

După descântec, se fierbe apoĭ apa cu buruenele la un loc şi după ce bolnavul îşĭ face cruce, gustă maĭ întâiŭ de treĭ orĭ din apă, apoĭ se desbracă de tot, se pune într'o albie şi descântătorul îĭ toarnă în cap, zicând încet următoarele cuvinte:

Te spal:
De fapt,
De dat, —
De ură,
De pâră,
De căscare,
De strigare,
De urâtul cel mare.

După aceasta, bolnavul se culcă în pat şi caută a dormi. E semn că bolnavul a avut leac când apa cea fiartă se face roşie; în caz contrar apa devine neagră.

Dacă se descântă la lună nouă, descântecul strică chiar; dar în cazurĭ extreme nu se caută.

Cine nu ştie a descânta, poate vindeca de fapt numaĭ spălând bolnavul cu lapte dulce, turnat tot în chipul apeĭ descântate şi apoĭ se ia un fes roşu, se pune în el sămânţă de păsat saŭ meiŭ şi peste tot corpul se sterge cu el în jos din creştet în tălpĭ. Bolnavul trebue să fie pus într'o albie în care se spală rufele, ca laptele de pe bube şi păsatul să curgă în ea şi apoĭ să se toarne într'o groapă orĭ în vr'un loc dosnic unde nu umblă nimenĭ, căcĭ dacă s'ar turna pe drumurĭ umblate, e pericol ca cine-va să nu calce şi s'ar umple numaĭ de cât [1]).

De fapt, maĭ poate scăpa, spălându-se înnainte de răsăritul soareluĭ, în stropul şi spuma ce sare de pe roţile moareĭ; să se spele pr'ntre degete de câte treĭ orĭ. Dacă nu se află în apropiere nicĭ o moară, cel bolnav de fapt se poate scălda şi în undele uneĭ ape curgătoare, când trebue să rostească un descântec.

In Bucovina, toate urele, fapturile şi aruncările le poţĭ curăţi şi alunga cu apă curgătoare de pârăŭ, *care spală dealurile şi malurile de tină şi de rugină* şi cu foc care arde şi curăţă tot şi de care nimic nu se prinde. Poţĭ descânta şi cu apă din fântână, căcĭ e tot izvor, adusă până a nu răsări soarele. La o nevoe o aducĭ şi peste zi, dar trebue întoarsă cofa înnainte şi să nu vorbeştĭ cu nimenĭ aducând-o şi atuncĭ cu acea apă neîncepută îţĭ facĭ meşteşugul stângând cărbunĭ de teĭ de la Dumineca mare şi desfăcând cu busuioc şi alte buruiene bune dacă e pentru ură; stângând coasa roşită în foc dacă e pentru ursită; orĭ stângând cărbunĭ şi împungând în usturoiŭ dacă e pentru deochetură.

Şi cum se spală şi cum beaŭ apă de aceia, scapă bietele fete şi femeĭ de toate şi iar veselia şi sănătatea vin în faţa lor; duşmancele amuţesc şi tot răul asupra celor ce aŭ făcut cade, dacă se găseşte în sat vre-un suflet bun de babă care să ştie din moşĭ-strămoşĭ descânta şi desface [2]).

Şi dacă celuĭ bolnav îĭ e imposibil să meargă singur la pârăŭ, poate să trimeată în locul săŭ numai pe descântatoare, care face acelaşĭ lucru cum l'ar face dacă s'ar fi dus singur. Descântătoarea aduce puţină apă cu care se spală bolnavul; restul de apă ce rămâne, se toarnă într'un loc curat. E de observat că, orĭ baba orĭ bolnavul singur, când se duc la apă, să cate să nu se 'ntâlnească nicĭ să vorbească cu ni-

[1]) G. Teodorescu, în *Şezătoarea*, anul I, pag. 158.

[2]) Elena Voronca, *Românulu literar*, No. 15, seria I, 1891.

menĭ, căcĭ altmintrelea descântecul n'are leac. Când se întoarce însă de la apă, poate cu orĭ şi cine să se întâlnească şi să vorbească.

Când faptul e de argint-viŭ, poporul ca să vindece pe bolnav, îĭ face de *alta*. Prin a face de *alta*, fermecătoresele înţeleg oare-cum vechiul precept medical anti-hippocratic de «similia similibus curantur», maĭ în specie însă vindecarea prin mercuriŭ a celor înveninaţĭ prin mercuriŭ, însănătoşarea prin descântec a celor îmbolnăviţi prin descântec [1]).

Un corespondent al d-luĭ Hasdeŭ din judeţul Mehedinţĭ, îĭ scrie următoarele în această privinţă:

«Poporul zice: i-a făcut de *alta* = i-a dat argint-viŭ, adecă atuncĭ când s'a fost dat cuĭ-va în băutură argint-viŭ descântat ca să-l prăpădească, îĭ se dă apoĭ *alt* argint-viŭ iar descântat, care—bându-l bolnavul—scoate pe cel dintâiŭ şi omul se însănătoşează.»

De asemenea, în contra *adăpatuluĭ*, babele din jud. Fălciŭ, Covurluiu şi cele din Basarabia de Sud, întrebuinţează tot argint-viŭ descântat.

Iar dacă se află că faptul e de goangă, şi dacă se prinde de veste maĭ din vreme, se aduce o femee meşteră care îĭ face de *alta*, adică descântă bolnava, până scapă goanga cea prinsă, când se şi însănătoşează femeia cu faptul [2]).

Alţiĭ obicĭnuesc a desface de fapt în următorul chip:

Se ia nouă fire de grâŭ de primă-vară, nouă de porumb, nouă de ovăz, nouă de sământă de in, nouă de alac, nouă de piper şi nouă de tămâe. Se pun toate acestea într'un vas pe foc, le amestecă în timpul ce se spune descântecul de treĭ orĭ. Cu acest amestec se freacă apoĭ bolnavul peste tot corpul, după care rămăşiţele se îngroapă într'un loc ascuns, unde nu calcă nimenea. Se descântă Lunea, Miercurea şi Vinerea.

După alţiĭ, procedeul e ast-fel: Duminecă seara, înnainte de asfinţitul soareluĭ se ia o oală nouă, se pune sămânţa de in ce se leagă de coarnele boilor într'o cârpă în timpul grăpatuluĭ; se maĭ pune şi puţin vin; oala să fie acoperită cu un fel de turtă de grâu plămădită noaptea. Se pune o ţeavă de trestie prin care să se răsufle, oala să fiarbă bine la foc. Lunĭ seara, la aceiaşĭ vreme, bolnavul să guste din acest amestec, când se va zice descântecul de treĭ orĭ. După care se şi spală puţin pe corp, frecându-se tare. Restul ce rămâne în oală se toarnă în grădină, într'un ungher retras şi pe unde nu umblă nimenea. Dacă oala fierbe cu sgomot e semn că bolnavul va avea leac, dacă fierbe înnăduşit, du-

[1] B. P. Hasdeŭ, *Etymologicum Magnum Romaniae*, col. 925, la cuvântul *Alta*.
[2]) Idem.

rerea nu va trece uşor. Dacă bolnavul varsă şi cere de mâncare, e iarăşĭ semn că i-a trecut. E bine ca bolnavul să nu mănânce în primele zile cu lăcomie.

In fine maĭ iată un mod de a desface de aruncătură, ce se întrebuinţează în toată România liberă şi maĭ cu seamă în Moldova:

Iaĭ frigarea orĭ letca şi opt bucăţĭ de fier de găsit — maĭ cu seamă potcoave — şi le puĭ în foc până se roşesc. Le stângĭ apoĭ în apă neîncepută, de treĭ orĭ în şir, bine înţeles că după ce încălzeştĭ fierăriile de treĭ orĭ pe rând, în care timp zicĭ un descântec de desfăcut de aruncătură. Bolnavul se spală apoĭ cu apa descântată şi-ĭ va trece.

In judeţele Vasluĭ şi Iaşĭ, se maĭ obicĭnueşte ca după descântec să se înfigă 9 fire de usturoiŭ pe 9 ţăpuşe de lemn, şi carĭ se pun: două la căpătâiul bolnavuluĭ, două la mânele luĭ; două la picioare; una în fundul caseĭ într'un colţ; una la ţâţâna uşeĭ din năuntru şi una la ţâţâna uşeĭ de afară.

Faptul este de maĭ multe felurĭ: uniĭ spun că e de 12, alţiĭ de 99 de felurĭ şi cu multe soiurĭ de meşteşugurĭ de făcut, dat şi aruncat; fie-care fel îşĭ are descântecul săŭ, şi dacă cel ce e chemat a descânta nu-ĭ potriveşte descântecul respectiv, bolnavul nu are leac. Dacă faptul nu e greu, bolnavul se vindecă în cel mult treĭ zile de la descântec, bubele dispar şi nicĭ o urmă nu rămâne; când însă faptul e greŭ, dar cu leac, bolnavul poate să zacă şi un an, în care timp îĭ se descântă mereŭ de treĭ orĭ pe săptămână.

Şi chiar când bolnavul nu sufere de fapt, dar îĭ s'a apropiat sfârşitul, neamurile recurg la babe, carĭ îl descântă de desfăcut, cugetând că poate bolnavul a călcat în vre-o urmă rea [1]).

Şi dacă trage de moarte, neputând să-şĭ dea sufletul, şi dacă nicĭ un leac saŭ descântec băbesc nu i-a putut aduce vre-o îndreptare, atuncĭ ceĭ din Transilvania recurg la biserică, chemând preotul să-ĭ citească rugăciunele de deslegat şĭ dacă nicĭ atuncĭ nu moare, ceĭ din apropierea bolnavuluĭ aleargă din nou la babe.

Tot în Transilvania, pe lângă diferite descântece, se maĭ întrebuinţează ca ultimul mijloc încă şi un praf pe care-l daŭ celuĭ bolnav de băut şi pe care-l prepară dintr'o rădăcină săpată de pe mormântul unuĭ copil în Vinerea Mare orĭ Vinerea-Seacă [2]).

Dacă bolnavul e un fecior holteiŭ saŭ o fată mare, orĭ un bărbat, saŭ o nevastă tânără şi se presupune că cine-va din duşmănie, ură saŭ invidie, orĭ din o altă cauză oare-care, i-ar fi făcut de fapt ca să moară,

---

[1]) Dr. Heinrich v. Wlislocki, *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen*, Hamburg, 1889, pag. 30.

[2]) S. F. Marian, *Inmormântarea la Românĭ*, pag. 18.

atuncĭ le fac încă şi pe *întors,* adică le descântă în apă adunată din stropĭ de la moară orĭ în vin, orĭ pe un vestmânt [1]).

Medicina, la această boală, se crede că e în neputinţă de a aduce vr'un leac. Numaĭ descântecele şi babele îĭ vin de hac. Descântece de desfăcut sunt foarte greŭ de cules, de oare-ce vrăjitoarele refuză a le spune pe motiv că 'şi pierd leacul; totuşĭ, după marĭ sforţărĭ am reuşit a aduna, ca şi din cele-lalte, un număr destul de respectabil din aceste descântece.

Incep cu cel maĭ lung din literatura populară medicală română, în acelaşĭ timp şi cel maĭ complect în elementele din care se compune un descântec:

42

— VARIANTA —

M'am sânecat
Şi m'am mânecat
(Ziua) dimineaţa,
Pe cap
M'am lăut,
Pe trup
M'am înnălbit,
Pe picioare
M'am spălat,
Afar'am eşit
Ca vecina
Să-mĭ ascult.
Cinele.
Vecinele mele,
Mahalagiţele mele,
Prietinele mele,
Surorile mele,
M'aŭ simţit,
De urât
Mi-au făcut
Din urmă
Mi-aŭ luat
In faţă
Mi-aŭ suflat,
Pe din dos
Mi-aŭ aruncat:
Cu cozĭ de rac,
Cu ochĭ de drac
Pe mine toate
M'aŭ simţit;
Cămaşă de urât
Mi-aŭ îmbrăcat;
Cu brâŭ de pizmă
M'aŭ încins
Cu papucĭ de piele de şarpe
M'aŭ încălţat,
Ochĭ de broască
In cap mi-aŭ dat,
Glas de broască
In gură mi-aŭ pus,
Cunună de spinĭ
In cap mi-aŭ pus.
Eŭ nicĭ în seamă
N'am băgat,
Şi de nimic
Nu mi-a păsat,
La sfânta rugă
M'am pornit;
Sfânta rugă
Pe mine când m'a văzut
Porţile s'aŭ închis
Făcliile s'aŭ stâns,
Icoanele cu dos
S'aŭ 'nturnat

1) S. F. Marian, idem, pag. 14.

Preoţiĭ nu cânta,
Dascăliĭ nu cetea,
Slujba 'ntreagă nu se făcea.
Eŭ 'nnapoĭ că m'am înturnat,
Cu glas mare până în cer;
Nime nu m'a auzit,
Nime nu m'a văzut;
Numaĭ Maica Domnuluĭ
Din poarta Ceruluĭ,
Pe scărĭ de argint
S'a scoborât,
Şi cu mâna dreaptă
M'a luat,
Şi din gură
M'a 'ntrebat:
— Tu (num. celuia ce se desc.)
Ce te mişeleştĭ?
Ce te văicăreştĭ?
— Cum nu m'oiŭ mişela,
Cum nu m'oiŭ văicăra
Că m'am sânecat
Şi m'am mânecat
(Ziua când se desc.) dimineaţa,
Pe cap
M'am lăut,
Pe trup
M'am înnălbit,
Pe picioare
M'am spălat,
Afar'am eşit,
Ca vecina
Să-mĭ ascult,
Cinele,
Vecinele mele,
Mahalagiţele mele,
Prietinele mele,
.Surorile mele,
M'aŭ simţit
De urât
Mi-aŭ făcut;
Din urmă
Mi-aŭ luat;
In faţă
Mi-aŭ suflat;
Pe din dos
Mi-aŭ aruncat:
Cu cozĭ de rac,
Cu ochĭ de drac.
Pe mine toate
M'aŭ simţit;
Cămaşă de urât
Mi-aŭ îmbrăcat;
Cu brâŭ de pizmă
M'aŭ încins
Cu papucĭ de piele de şarpe
M'aŭ încălţat,
Ochĭ de broască
In cap mi-aŭ dat,
Glas de broască
In gură mi-aŭ pus,
Cunună de spinĭ
In cap mi-aŭ pus.
Eŭ nicĭ în seamă
N'am băgat,
Şi de nimic
Nu mi-a păsat,
La sfânta rugă
M'am pornit,
Sfânta rugă
Pe mine când m'a văzut,
Porţile s'aŭ închis
Făcliile s'aŭ stâns,
Icoanele cu dos s'aŭ înturnat.
Preoţiĭ nu cânta
Dascăliĭ nu cetea
Slujba 'ntreagă nu se făcea.
— Tacĭ (numele)
Nu maĭ plânge
Cu lacrimĭ de sange!
Nu te tângui,
Nu te văicări,
Că eŭ te-oiŭ lecui!
Nicĭ în seamă
Nu băga,

Că de mâna dreaptă
Te-oiŭ lua
Pe cărarea luĭ Adam
La fântâna luĭ Iordan,
La pârăul de vin
La izvorul de mir
De treĭ orĭ te-oiŭ cufunda:
Şi de fapt,
De dat,
De ură,
De pâră,
De strigare,
De căscare,
De urâtul cel mare,
Te-oiŭ spăla;
Fapt de la vecină,
Fapt de la pricină,
Fapt gunoios,
Fapt puturos,
Fapt clocit,
Fapt împuţit,
Fapt de la tocilă,
Fapt de la iochilă,
Fapt de la tocitoare,
Fapt de la moară,
Fapt de 99 de făpturĭ;
Nicĭ cu atâta
Nu te-oiŭ lăsa;
De mâna dreaptă
Te-oiŭ lua,
Pe ghizdele de-aur
Te-oiŭ pune,
Cu faţa la soare,
Te-oiŭ înturna,
De cămaşă de urât
Te-oiŭ dezbrăca,
De brâŭ de pizmă
Te-oiŭ descinge,
De papucĭ de piele de şarpe
Te-oiŭ descălţa,
De ochĭ de broască din cap
Te-oiŭ lepăda,
Glas de broască din gură
Ţi-oiŭ lua,
Cnnună de spinĭ din cap
Ţi-oiŭ lepăda,
Şi nouă ghidijiĭ
Oiŭ striga,
De ochĭ orbiţĭ
Şi de gură muţiţĭ,
De urechĭ surziţĭ,
De picioare 'mpedicaţĭ
Şi de cozĭ legaţĭ;
Şi aista fapt
Linge-l-a,
Prelinge-l-a;
Lua-l-ar de pe tine
De pe faţa ta,
De pe mersul tăŭ,
De pe cuvântul tăŭ,
De pe cinstea ta,
Din ograda ta,
De pe masa ta,
Din casa ta,
L-a linge,
L-a prelinge,
Şi 'n copitele cailor l-a lua
Şi 'n Marea Neagră l-a arunca
Să se ducă din vad în vad
Să iasă pe uscat,
Să se facă lup turbat;
Şi să se ducă pe capul
Cuĭ te-a dat;
Pe fereastră,
Să-l 'năbuşească
In casă,
Să-l bolnăvească,
Şi 'n ocol
Să-l păgubească;
Ş'atuncĭ eŭ te-oiŭ lua,
Cămaşă de dragoste
Ţi-oiŭ îmbrăca
Cu brâŭ de iboşte,
Te-oiŭ încinge,

Cu papucĭ de dragoste
Te-oiŭ încălţa,
Ochĭ de şoim în cap
Ţi-oiŭ pune,
Glas de cuc în gură
Ţi-oiŭ da.
Cunună de-aur în cap
Ţi-oiŭ pune;
Nicĭ cu atâta nu te-oiŭ lăsa.
Şi de mâna dreaptă
Te-oiŭ lua
Cu paraua
Te-oiŭ rade,
Cu busuiocul
Te-oiŭ freca
Şi cu păunul
Te-oiŭ spăla:
De fapt,
De dat,
De ură,
De pâră,
De strigare,
De căscare,
De urâtul cel mare;
Fapt de la vecină
Fapt de la pricină,
Fapt gunoios,
Fapt puturos,
Fapt clocit,
Fapt împuţit,
Fapt de la tocilă,
Fapt de la iochilă,
Fapt de la tocitoare,
Fapt de la moară,
Fapt de 99 de făpturĭ,
Cu mirul
Te oiŭ mirui,
Cu vinul
Te-oiŭ cinsti.
Nicĭ cu atâta
Nu te-oiŭ lăsa
Şi de mâna dreaptă
Te-oiŭ lua,
La sfânta rugă
Te oiŭ porni;
La sfânta rugă,
Când te-a vedea
Porţile s'or deschide,
Făcliile s'or aprinde,
Icoanele cu faţa s'or înturna,
Preoţiĭ or cânta,
Dascăliĭ or ceti,
Slujba 'ntreagă că era.
Şi nicĭ cu atâta
Te-oiŭ lăsa:
De mâna dreaptă
Te-oiŭ lua,
Afară te-oiŭ scoate,
Pe zidul bisericeĭ
Te-oiŭ pune,
Cu faţa la soare
Te-oiŭ 'nturna.
Cum se bucură
Toată lumea
Şi tot norodul
De soare,
Şi de vreme bună,
Aşa să se bucure
Tot norodul de tine.
Nicĭ cu atâta
Nu te-oiŭ lăsa;
De mâna dreaptă
Te-oiŭ lua,
Ş'un cal şoim
Oiŭ striga,
Pe tine
Te-oiŭ încăleca,
Şi pe uliţa mare
Te-oiŭ îndrepta
Şi 'n mâna dreaptă
Telincă de-aur
Ţi-oiŭ da;
Şi 'n mâna stângă
Bucium de aur

Ţi-oiŭ da;
Când calul a necheza
Toată lumea s'a scula,
După tine s'o uita;
De-ar fi jos
In picioare s'or scula
De pe poartă
S'or înnălţa,
Toţĭ negustoriĭ
Toţĭ boeriĭ,
Când din telincă
Îĭ telinca,
Toate dragostele
Ţi li-ĭ aduna,
De pe gâţele fetelor,
De pe căciulele flăcăilor,
De pe cârpele femeilor;
Din bucium
Când îĭ buciuma,
Toată lumea
Îĭ înturna
Şi la tine s'a uita
Şi toţĭ or întreba:
«— Cine-ĭ acela?
«Cine-ĭ acelia?
«Mare domn?
«Mare cucoană?»
Nu-ĭ nicĭ domn,
Nicĭ cucoană,
Îĭ (numele) cel (a) frumos (ă)
Din toţĭ (e) flăcăiĭ (fetele)
ales (ă).

(Când e flăcăŭ se zice):

Şi cum e ales păunul ăsta,
(arată pana de păun)
Din toate penele;
Aşa să fie ales
Cuvântul luĭ,
Cinstea luĭ,
Mersul luĭ;
Din toţĭ gospodariĭ,
Din toţĭ boeriĭ,
Din toţĭ negustoriĭ,

(Şi când are o judecată se zice):

Cum e ales păunul ăsta
(arată pana de păun)
Din toate penele,
Aşa să fie ales,
Şi să se ţie 'n seamă
Cuvântul tăŭ,
Innaintea boerilor,
Innaintea judecătorilor.

(Iar dacă-ĭ fată se zice):

Şi cum e ales păunul (ăsta),
Din toate penele.
Aşa să fie aleasă
Şi poftită înnainte la joc,
La joc s'o înhaţe,
La gură s'o sărute,
Înnainte după cea di'nnainte.
Şi cum e ales busuiocul (arată)
Din toate buruenele,
Că nu poate popa
Face aghiazmă,
Fără busuioc,
Aşa să nu poată
Lumea toată
Şi tot norodul
Când l'a (a-o) vedea pe (num.);
Şi cum e ales argintul (ăsta)
Curat şi strecurat,
Din toate arămile
Aşa să fie ales:
Cuvântul tău,
Mersul tău,
Cinstea ta,
Din toţĭ oameniĭ.

(Dacă-ĭ bărbat).

Din toţĭ boeriĭ,
Din toţĭ negustoriĭ,

Din toate fetele.

(Dacă-ĭ fată).

Din toate femeile,
Din toate gospodinele
Şi din toate cucoanele;
Cum se aude glasul cuculuĭ,
Aşa să se audă al tăŭ
Intr'al noroduluĭ.
Să fiĭ ales
Să fiĭ cinstit,
Şi poftit
Şi cum se bate lumea
După banĭ,

(arată moneda)

Aşa să se bată după tine,
După cuvântul tăŭ,
După cinstea ta,
După mersul tăŭ.
Amin,
Amin,
Amin!

Spus de Ancuţa Cojocaru, femee gospodină din Hârlăŭ (Botoşanĭ).

43

— VARIANTĂ —

M'am sânecat
Şi m'am mânecat,
Din zorĭ,
Din cântătorĭ,
Pe cale,
Pe cărare,
Pe iarbă necălcată,
Pe rouă nescuturată,
Pe drum nebătut,
Pe loc nevăzut;
Şi m'am dus,
Şi am zburat
Pe aripĭ de vânt,
Pe sus de pământ;
La apă de mir,
La izvor de vin,
La apă dulce,
Şi ne'nceputǎ,
De mine văzută,
De mine gustată;
La izvor de vin,
De Dumnezeŭ de sus
Blagoslovit
Şi cuvântat.
Cu aceia m'am spălat
Şi m'am îmbăiat,
Şi m'am curăţat,
Şi m'am înfrumuseţat;
De fapt legat
In urmă aruncat,
De duh necurat.
De fapt gunoios
Şi puturos,
De fapt făptuit
Şi vrăjit,
De fapt de ură,
De fapt de pâră.
Faptul,
Legatul,
Necuratul,
Să meargă,
Să se lipească
De capul
Şi trupul
Cel cuĭ mi l-a dat,
Şi 'n urmă aruncat.

Spus în Bucureştĭ în 1890, de d-şoara Silvia Tomescu.

A se vedea o variantă în colecţia luĭ G. Săulescu, amplificată, la sfârşitul descânteculuĭ de pe pag. 169, tom. VII, *Analele Academieĭ române.*

44

— VARIANTĂ —

(Ziua) dimineaţă,
M'am sânecat
Şi m'am sculat
Afară m'am uitat;
In sus
Şi în jos;
La răsărit,
Şi l'asfinţit.
Ş'am auzit,
Ş'am simţit
Fermecătoarele mele,
Pizmuitoarele mele,
Hălălae,
Pălălae.
Fermecătoarele mele,
Şi pizmuitoarele mele,
Cu rug
M-aŭ împiedicat,
Cu piele de urs
M'aŭ îmbrăcat,
Cu piele de şarpe
M'aŭ încins,
Cu pămătuf
M'aŭ uns.
Cu tină
De la iochilă,
Cu glod
De la tochilă,
Cu smoală
De la topitoare,
Şi păcură
De la moară.
Eu la maica Domnuluĭ
Din poarta raiuluĭ
Am alergat
Şi m'am văicărat,
Şi m'am mişelat.
— Tu (numele) tacĭ
Nimic să nu facĭ,
Nu maĭ plânge
Cu lacrimĭ de sânge,
Eu de mână
Te-oiu lua,
Pe calea luĭ Avram
Îĭ apuca,
La fântăna luĭ Iordan,
La izvoru luĭ Adam.
Şi de toate
Te-oiŭ spăla
Şi curăţa,
Şi-oiŭ arunca
Toate făpturele,
Şi făcăturele
Pe capul cuĭ te-a dat;
Iar tu îĭ rămânea,
Frumos,
Lucios,
Ca din cutie scos.

Spus de Mărioara Dumbrăveanu, din oraşul Iaşĭ.

Se poate vedea şi descântecul No. 6 din *Medicina Babelor*, de Dim. Lupaşcu, Bucureştĭ, 1890, pag. 12.

45

— VARIANTĂ —

Voĭ, nouă ciute
Inciutate
Din nouă vetre,
De foc luate,
Arse şi fripte;
Unde-aţĭ purces
De mers
Aşa iute
De iute,
Ca gândul
Şi tare
Ca vântul,
Şi făr' încetare
Ca fulgerul?
— Că noĭ am purces
De mers,
Aşa iute
De iute,
Ca gândul
Şi tare ca vântul,
Şi făr' încetare
Ca fulgerul;
Grâne
S'ardem,
Ogoare
Să uscăm,
Ape
Să secăm,
Pădurĭ
S'aprindem,
Munţĭ
Să răsturnăm,
Văĭ
S'umplem!
— Voĭ, nouă ciute
Înciutate,
Din nouă vetre
De foc luate,
Arse şi fripte;
Nu purcedaţĭ,
Nu mergeţĭ
Aşa iute,
De iute
Ca gândul
Şi tare
Ca vântul;
Şi fără 'ncetare
Ca fulgerul.
Staţĭ,
Staţĭ,
Staţĭ,
Nu vă duceţĭ
P'astă cale,
Pe cărare;
Maĭ bine,
Maĭ frumos,
Şi sănătos,
Duceţĭ-vă la (numele),
Intraţĭ
Intrebaţĭ,
Cine e bolnav
De fapt
Şi de dat,
De ură
De pură,
De făptură,
De aruncătură;
Luaţĭ faptul
Şi datul
Din casa luĭ,
De pe masa luĭ,
Şi purcedeţĭ
Şi mergeţĭ
Aşa iute
De iute
Ca gândul

Şi tare
Ca vântul
Şi fără 'ncetare,
Ca fulgerul.
Mergeţĭ,
Mergeţĭ,
Mergeţĭ;
Fugiţĭ
Şi zburaţí,
Zburaţĭ
Şi fugiţĭ;
Din vad în vad
Până la al noulea vad;
Rămâe la acela
Care-ĭ l-a dat,
Intoarcă-se înnapoĭ
Pe vârf de ţăpoĭ,
Faptul fapt
Faptul înfocat.
Din casa luĭ
In casa eĭ.
Din ograda luĭ
In ograda eĭ;
Din ocolul luĭ
In ocolul eĭ;
Din viaţa luĭ
In viaţa eĭ;
Din vatra luĭ
In vatra eĭ;
Că (numele)
S'a curăţit
Şi spălat,
S'a curăţit
Inălbit
Şi izbândit
De fapt gunoios,
De fapt puturos,
Fapt de 99 felurĭ,
Fapt de 99 chipurĭ.
Tu (numele),
Să fiĭ sănătos
Şi frumos
Ca fecioru 'mpăratuluĭ
Pe spinarea caluluĭ;
Curat
Şi luminat
Ca maică-sa ce l-a fapt;
Ca argintul strecurat,
Ca aurul spălat,
Ca cerul senin,
Amin,
Amin!

Spus de Ancuţa Cojocaru din Hârlăŭ (Botoşanĭ).

A se vedea o variantă necomplectă în colecţia luĭ G. Săulescu, publicată în *Analele Academieĭ române,* seria II, tom. VII, secţia II, pag. 169.

46

— VARĬANTĂ —

Bună seară,
Craiŭ noŭ,
Cunună de aur
Cu pietre scumpe,
Luminată eştĭ în cer,
Şi vezu pe pămînt
Lună luminată!
Nu pociŭ că odinesc,
In casa mea
Şi'n sălaş(u) meu,
Cu mierea (muerea) mea,
Şi cu copiiĭ meĭ,
Tu lună luminată!
Să nu aĭ somn

Nicĭ odihnă
Intru această noapte,
Să viĭ,
Să-mĭ ĭeĭ faptul
Din faţa mea,
Şi din dosul meŭ
Şi din faţa femeeĭ mele,
Şi din dosul femeeĭ mele
Şi de la copiiĭ meĭ
Şi de la dobitoacele mele.
Tu lună luminată!
Faptul de bărbat,
Faptul de femeĭ,
Faptul de fată mare,
Decĭ să mi-l scoţĭ
Din casa mea,
Şi din masa mea,
Şi din sălaş(ul) meŭ,
Şi din pământ(ul) meŭ,
Şi de unde va fi
Şi din prejurul caseĭ mele
Şi din toate ungherile caseĭ mele
Şi a tot dobitocul meŭ
Şi a tot olatul caseĭ mele.
Lună luminată!
Faptul de 9 chipurĭ,
Faptul de 9 felurĭ,
Faptul de 9 neamurĭ.
Lună luminată!
Faptul de lut
Faptul de lut
De la tocilă,
Faptul de icre
De broască,
Faptul de păr
De lup,
Faptul de păr
De drac,
Faptul de rugămătură
De sfredel,
Faptul de căscărĭ
De strigoĭ,
De urăciunĭ,
De burăciunĭ;
Faptul orĭ de ce fel
De urăciunĭ va fi fost
Şi de ce fel de jigăniĭ o fi fost.

Acest descântec e unul din cele maĭ vechĭ descântece manuscrise şi datează din 1784. Acest manuscris *(ms. miscellaneus)* se află în posesiunea d-luĭ dr. M. Gaster, care l'a reprodus în a sa *Literatură populară*, pag. 418.

De şi nu e bogat nicĭ în comparaţiĭ, nicĭ în expresiĭ, de şi nu conţine multe elemente substanţiale descântecelor, de şi se observă în el o lipsă totală de gust estetic, de concepţie şi de acel sentiment delicat care caracterisează descântecele moderne şi în general poezia românească, totuşĭ l-am reprodus aci numaĭ ca document pentru vechimea sa.

47

Avem înnaintea noastră o broşurică subţire de 20 de pagine, tipărită cu litere chirilice în Sibiŭ, la 1867, în tipografia eredeĭ luĭ S. de Klossius; broşura are titlul: *Carte de desfăcut farmecele* şi pe scoarţa

din faţă e o mare cruce, încununată de o coroană de spinĭ. Afară de descântecul propriŭ zis, anonimul autor maĭ anină la cap şi la coadă nişte rugăciunĭ bisericeştĭ şi psalmĭ.

Biserica creştină consecintă poveţeĭ Mareluĭ Apostol de a se face tuturor toate, când a învins şi s'a întronat pe ruinele păgânismuluĭ, a menajat multe din resturile acestuia şi ast-fel se explică indulgenţa bisericeĭ pentru descântece în cât le găsim combinate în unele rugăciunĭ lăsate de uniĭ părinţĭ; şi chiar în rugăciunele pe carĭ preotul zilnic le adresează către D-zeŭ la patul bolnavuluĭ, pentru însănătoşarea luĭ, se găsesc numirĭ de boale împrumutate tot din medicina empirică [1]).

Anonimul autor a avut grija de a pune la sfârşitul broşureĭ, că «aceste sfinte rugăciunĭ pentru desfăcut de farmece, s'aŭ găsit la mâ«nastirea Kif, într'o carte la finitul eĭ, scrisă de sfântul Damaskin şi până «acum n'a fost tipărită ci s'a aflat numaĭ în scris.»

Aproape toţĭ folk-loriştiĭ noştriĭ nicĭ nu pomenesc de această broşură; d. dr. Gaster în a sa *Literatură populară română*, n'are nicĭ o cunoscinţă de ea. După noĭ, cartea nu este copiată după nicĭ un manuscris, găsit la mânăstirea Kif, ci este o întocmire ad-hoc de vr'un editor, pentru speculă. Pe cât rezultă din cuvinte (unele greşite), această dezlegătură pare ar fi originară din Moldova [2]).

După o precuvântare scurtă în care între altele găsim că «această «carte de desfăcut este de foarte de folos pentru a o avea tot creştinul «în casă şi a o ceti cu smerenie, şi omul dator este ziditoruluĭ săŭ a «tot puternicul D-zeŭ, când va vedea Lună nouă întâiŭ, de câte treĭ orĭ «în patru lunĭ de zile pe an, adecă: Marţĭ, Joĭ şi Sâmbătă. (Şi dacă «omul va avea credinţă), până în treĭ zile se vor risipi toate farmecele «(precum e vântul, pleava şi pulberea de pe drum) şi va rămânea cu «norocul ce l-aŭ dat D-zeŭ omuluĭ», autorul intră în materie.

După ce se zice de treĭ orĭ crezul, în care timp se face de treĭ orĭ ocolul caseĭ pe din afară, intri apoĭ înnăuntru, aprinzĭ candela şi lumânarea la icoană, facĭ o mică rugăciune, după care recitezĭ psalmiĭ 53 139 şi 50. După toate acestea spuĭ următorul descântec:

Cunună-se craiŭ noŭ
Cu cunună de peatra scumpă
De mult preţ.
Lună luminată
Ce eştĭ în cer
Şi pre pământ,

[1]) A se vedea în această privinţă la pag. 402, apendicele la *Micul magazin de medicina populară* a excelentuluĭ dr. Ionescu-Buzăŭ.

[2]) De această părere e şi d. Gh. Dem. Theodorescu, singurul care cunoaşte broşura· Vezĭ în a sa colecţie mare, la pag. 374. Textul descânteculuĭ propriŭ zis, are o importanţă pentru că coprinde aproape complect toate elementele întrebuinţate în descântece.

Şi vezĭ toate ce sunt
Pre pământ,
Eŭ nu mă pociŭ odihni
In casa mea
Şi 'n sălaşul meŭ
De răul vrăjmaşilor
Şi al pizmaşilor meĭ,
Carĭ s'aŭ sculat
Cu multă răutate
Asupra mea
Şi asupra caseĭ mele;
Iară tu lună luminată
Să nu aĭ odihnă,
Nicĭ somn,
Ci să iaĭ farmeciĭ şi urâtul
Din casa noastră
Şi din masa noastră,
Şi din faţa mea,
Şi din faţa soţieĭ mele,
Şi din darul nostru,
Şi din sporul nostru.
Lună luminată
De bărbat
Fapt,
De muerĭ
Fapt,
De băiat
Fapt.
Lună luminată
Ia faptul din casa noastră
Şi din sporul meŭ,
Şi din sălaşul meŭ,
Şi din dobitoacele mele,
Şi din grădina mea
Şi din pomiĭ meĭ
Şi din toate lucrurile noastre
Şi din prejurul caseĭ noastre.

Lună luminată
Fapt de 99 de chipurĭ
Şi de 99 de felurĭ.
Fapt cu lut de la topilă,
Fapt cu creerĭ de broască.
Fapt cu păr de muĭerĭ.
Fapt cu ou de puiŭ însădușit
Fapt cu cârtiţă.
Fapt cu aruncate în vânt.
Fapt cu udul înnapoĭ,
Fapt cu rac,
Fapt cu talpa de buzgan orb,
Fapt cu pielĭ de şerpĭ,
Fapt cu sânge şi cu maţe de aricĭ,
Fapt cu rugămătură de sfredel,
Fapt cu ştreang de om spânzurat
Fapt cu puĭ de rândunică,
Fapt cu liliac,
Fapt cu ţărână de caĭ,
Fapt cu săŭ de vacă crăpată.
Fapt cu sarea vitelor,
Fapt cu culcuş de epurĭ,
Fapt cu mână de om mort,
Fapt cu ţărînă de la mormânt,
Fapt cu vine şi gâtlejiŭ de lup.
Fapt cu zgură de la cupt. părăsit.
Fapt cu praf de la ţâţâna uşeĭ.
Fapt cu scârnă de lup
Fapt cu cupag de car,
Fapt cu piedecă de la mort.
Fapt cu păr de la mort,
Fapt cu creerĭ de la coţofană,
Fapt cu resteŭ,
Fapt cu clocitură de la raţe,
Fapt cu lac,
Fapt din fântână părăsită,
Fapt din răspântiĭ de drum,
Fapt cu cărbunĭ,
Fapt cu luatul în aniĭ vacilor
Şi a oilor
Imprejurul sfântuluĭ George.
Fapt cu luatul maniĭ grâuluĭ
Şi al păpuşoilor
Şi a toate sămănăturile
Din grădinĭ.
Fapt cu usturoĭ

Descântat la Sfântu Andreĭ.
Fapt cu strechie.
Fapt cu prăsneală de mâţă.
Fapt cu hărâială de cânĭ.
Fapt cu hârburĭ
Din nouă târgurĭ inproşcaţĭ.
Fapt cu apă de la roata moareĭ
Care inproaşcă,
Fapt cu praf
De la scuturătură de găină,
Fapt cu plinsc de cioară,
Fapt cu cenuşă
Lepădată de la cămăşĭ.
Fapt cu mătură lepădată.
Fapt cu potlogĭ lăpădaţĭ,
Fapt cu aramă,
Fapt cu marmură,
Fapt cu cremene,
Fapt cu hârtie,
Fapt cu broască,
Cusută la gură,
Fapt cu făină
Măcinată pe diudor.
Fapt cu turtă de grâŭ
Şi cu ţâţe de muerĭ,
Fapt cu legatul cununieĭ
Flăcăilor şi al fetelor,
Fapt cu făcut pe ursită,
Fapt de adus cu farmecĭ
Pe care ţi-ĭ drag.
Fapt cu mătrăgună
De a trăi răŭ în casă
Şi de pagubă
Şi de urât .
Şi de nebuneală
Şi de despărţire de soţ.
Fapt aruncat în faţa caseĭ
Fapt aruncat în dosul caseĭ,
Fapt aruncat în horn,
Fapt în aşternut.

Lună luminată!
Lună luminată!
Să viĭ să viĭ,
Să iaĭ faptul
Şi strigarea,
Şi cercarea,
Şi pârâciunea,
Şi urâtul
De pe lume,
Şi din casa noastră,
Şi din masa noastră,
Şi din sălaşul meu,
Şi din ţarina mea,
Şi din ţărâna mea,
Şi din grădina mea,
Şi din livedea mea
Şi din viea mea,
Şi din meşteşugul meŭ,
Şi din negustoria mea,
Şi din sporul meŭ,
Şi din lenevia mea,
Şi din trândăvia mea,
Şi din punga mea cu banĭ,
Şi din lada mea cu hainele,
Şi din cuptoarele caseĭ mele,
Şi să-l trecĭ
Din vad,
In vad,
Şi să-l ducĭ
Prin munţĭ
Şi codriĭ pustiĭ
Nelocuiţĭ
De nicĭ o fiinţă
Omenească,
Iară pre noĭ
Şi pre copiiĭ noştri
Şi pre ceĭ ce s'ar naşte,
Din noĭ,
De acum înnainte
Să ne laşĭ curaţĭ, luminaţĭ,
Ca argintul strecuraţĭ,
Ca aurul de curaţĭ,
Ca soarele în senin,

Ce luminează din cer,
Şi să ne laşĭ
După cum ne aŭ lăsat
Domnul nostru Isus Hristos
Nazarineanul
Pre pământ.
Amin.

Doamne Isuse Hristoase
Fiul luĭ Dumnezeŭ
Cel prea înnalt,
Care din multa ta iubire
De oamenĭ
Pentru mântuirea
Neamuluĭ nostru
Te-aĭ pogorât din cer,
Şi aĭ bine-voit
A te întrupa
Din Sfânta de Dumnezeŭ
Născătoarea Maria
A pătimi bătăĭ,
Scuipărĭ
Şi chiar răstignire
Pe cruce,
Şi aĭ înviat
A treia zi din morţĭ,
Ordonându-ne
A crede în tine
Şi a păzi poruncele tale
Ca să dobândim
Vieaţă de vecĭ,
Şi drept semn credinţeĭ
Aĭ dat putere
Adevăraţilor credincioşĭ
A călca
Peste şerpĭ
Şi peste scorpiĭ,
Şi peste toată puterea
Diavoluluĭ.
Vrăjmaş,
Fără a-ĭ vătăma
Întru nimic pre eĭ,
Primeşte
Umilita noastră rugăciune,
Cariĭ ca curva
Şi ca vameşul,
Ne închinăm
La aşternutul picioarelor tale
Mărturisindu-te de adevărat
Fiul luĭ Dumnezeŭ,
Şi vin'o de grab'
In ajutorul nostru cu putere,
Cinstiteĭ
Şi de vieaţă făcătoare
Crucĭ
De goneşte tot faptul
Şi urâtul
Din casa noastră,
Şi din masa noastră
Şi din sălaşul nostru,
Şi din ţarina noastră,
Şi din grădina noastră,
Şi din livada noastră,
Şi din viea noastră,
Şi din meşteşugul nostru,
Şi din negustoria mea,
Şi din sporul meŭ,
Şi din trândăvia mea,
Şi din lenevia mea,
Şi din punga mea cu banĭ,
Şi din lada cu hainele,
Şi din cuptoarele caseĭ noastre,
Şi din tot locul meŭ,
Şi al familieĭ mele
Şi al casnicilor meĭ.
Ordonând luniĭ.
Care este făptura mânilor tale,
A le duce
Prin codriĭ şi pustiĭ,
Nelocuite de nicĭ o fiinţă de om.
Fără a se atinge
De a face nimănuĭ răŭ,
Nicĭ chiar vrăjmaşilor noştri,
Cariĭ ne-aŭ trimes

Şi dat,
Căcĭ tu singur stăpâne
Ne-aĭ ordonat a iubi
Pre vrăjmaşiĭ noştri,
A face bine
Celor ce ne urăsc pe noĭ
A bine-cuvânta
Pe ceĭ ce ne blestemă pe noĭ,
Şi a ne ruga pentru ceĭ
Ce ne fac nouă necaz.
De aceea ne rugăm ţie
Dintru adâncul sufletuluĭ nostru,
Sfântul
Mareluĭ mucenic
Archidiaconul Stefan,
Iartă-ĭ Doamne,
Pre toţĭ
Ceĭ ce ne-aŭ făcut nouă răŭ
Căcĭ n'aŭ ştiut ce fac,
Şi-ĭ îndreaptă pe calea pocăinţeĭ,
Spre mântuirea sufletelor lor,
Amin.

După acest lung descântec, maĭ spuĭ o rugăciune de nicĭ o importanţă pentru literatură populară şi totul se isprăveşte cu vorbele: «Sfârşit şi luĭ D-zeŭ laudă».

De mirare e că această broşură nu indică vr'un alt procedeŭ, bunăoară ca la cele de maĭ sus.

Această broşură a apărut de la 1867 în coace, în maĭ multe ediţiunĭ, şi răspândită maĭ cu seamă în Transilvania şi în Muntenia.

Şi în Bucureştĭ a apărut în câte-va ediţiunĭ cu litere latine. Poporul însă când e bolnav de fapt, recurge maĭ de grabă la o descântatoare care nicĭ nu pomeneşte de partea sacră din această broşurică.

48

— VARIANTĂ —

Cine ţi a făcut
C-o mână,
Eŭ îţĭ desfac
Cu două.
Cine ţi-a făcut
Cu două,
Eŭ îţĭ desfac
Cu treĭ;
Cine ţi-a făcut
Cu treĭ,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu patru;
Cine ţi-a făcut
Cu patru,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu cincĭ;
Cine ţi-a făcut
Cu cincĭ,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu şase;
Cine ţi-a făcut
Cu şase,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu şapte;
Cine ţi-a făcut
Cu şapte,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu opt;

Cine ţi-a făcut
Cu opt,
Eŭ defac
Cu nouă;
Cu mânele
Maiceĭ Domnuluĭ
Amândouă.

Spus de Paraschiva luĭ Grigore Ciuntu din Hârlăŭ (Botoşanĭ)

Acest descântec cată a se spune foarte iute de treĭ orĭ în şir.

49

— VARIANTĂ —

Apă curgătoare
Şi binefăcătoare,
Pe (numele) să mi-l spelĭ
Şi curăţeştĭ
De fapt,
De dat,
Dc ură,
De pură,
De făcătură,
De dare,
De strigare,
De căscare,
De urâtul cel mare,
De fapt închinat
De cu seară;
De fapt închinat
In miezu-nopţeĭ;
De fapt închinat
In revărsatul zorilor;
De fapt închinat
Dimineaţă;
De aprins,
De foc nestâns,
De aprinsu cel mare,
De fapt închinat
Pe la amează,
De fapt închinat
După amează.
Apă curgătoare
Şi binefăcătoare,
Tot faptul luĭ (numele)
Îl spală
Şi spală-l
Şi-l du
Şi lasă-l,
In codriĭ întunecoşĭ,
In butucĭ scorburoşĭ,
In locurĭ întunecoase,
In lemne putregăioase:
Prin pustiĭ
Să-l aţiĭ,
Acolo să locuiască
Şi să văcuiască.
Amin!

Spus de Ilinca Gh. Moroiu din comuna Ceplinița (Iașĭ).

A se compara cu descântecul publicat de d. S. F. Marian la pag. 120 din colecţia d sale de descântece.

50

— VARIANTĂ —

(Ziua) dimineaţă
M'am sânecat,
M'am mânecat,
M'am sculat
Iute din pat,
Pe faţă
M'am spălat,
La icoane
M'am închinat,
Şi la Dumnezeŭ
M'am rugat;
Haine bune
Pe mine-am luat,
Pe cale,
Pe cărare
Am plecat,
Bând
Şi mâncând,
Şi voe bună
Făcând.
Pe drumul cel mare
M'aŭ întâlnit
Şi 'nnainte
Mi-aŭ eşit:
Vrăjnicele mele,
Duşmancele mele.
Fapt
Mi-aŭ dat,
Fapt
Mi-aŭ aruncat
Fapt
Cu tină
Din tochilă,
Fapt
Cu smoală
De la moară,
Fapt
Urîcios,
Fapt
Gunoios,
Fapt
Puturos,
Fapt
De nouă felurĭ
Fapt
De nouă chipurĭ,
Fapt
Din moşinoiŭ,
Fapt
Din gunoiŭ,
Fapt
Din gură,
Fapt
Din bătătură,
Fapt
Cu ţărână
De la-un mort.
Cum mi-a dat
Intr'un'am călcat,
Trupul
Mi s'a 'nveninat,
Minţele
S'aŭ tulburat,
Innapoĭ
M'am înturnat.
Cu glas mare
Pân' în cer,
Cu lacrămĭ
Pân' în pământ,
Nime 'n lume
Nu m'a auzit,
Nime 'n lume
Nu m'a văzut,
Făr' Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ,
Pe scărĭ de-argint

S'a coborât,
Şi la mine
Privirea şi-a aţintit,
In toiag
S'a rezemat,
Şi pe mine
M'a 'ntrebat:
— Ce te văicărezĭ,
Ce te mişelezĭ,
Ce te hăulezĭ,
Ce te boceştĭ?
— Of, Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ,
Cum nu m'oiŭ văicăra,
Cum nu m'oiŭ mişela,
Cum nu m'oiŭ hăuli,
Cum nu m'oiŭ boci;
Că eŭ (ziua) dimineaţă
M'am sânecat,
Şi m'am mânecat,
M'am sçulat
Iute din pat,
Pe faţă
M'am spălat,
La icoane
M'am închinat,
Şi la Dumnezeŭ
M'am rugat,
Haine bune
Pe mine-am luat,
Pe cale,
Pe cărare,
Am plecat,
Bând
Şi mâncând
Şi voe bună
Făcând.
Pe drumul cel mare
M'aŭ 'ntâlnit,
Şi 'nnainte
Mi-aŭ eşit,
Vrăjnicele mele,
Duşmancele mele.
Fapt
Mi-aŭ dat,
Fapt
Mi-aŭ aruncat,
Fapt
Cu tină
Din tochilă,
Fapt
Cu smoală
De la moară,
Fapt
Urâcios,
Fapt
Punoios,
Fapt
Gunoios,
Fapt
De nouă felurĭ
Fapt
De nouă chipurĭ,
Fapt
Din moşinoiŭ,
Fapt
Din gunoiŭ,
Fapt
Din gură,
Fapt
Din bătătură,
Fapt
Cu ţărână
De la un mort;
Cum mi-a dat
Intr'un'am călcat.
Trupul
Mi s'a 'nveninat,
Minţele
S'aŭ tulburat,
— Nicĭ în seamă
Nu băga,
Că Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ,

De mână
Te-a lua
Şi te-a duce
La roua
De mir,
La stropĭ
De vin,
La prundul
De mărgătitarĭ.
Şi te-a spăla,
Şi te-a lumina,
Şi te-a curăţi,
Şi te-a 'nnălbi,
Şi-ĭ rămânea
Luminat,
Şi curat
Ca argintul strecurat;
Ca Dumnezeŭ
Ce te-a lăsat,
Ca busuiocu 'nflorit,
Ca soarele răsărit.
Amin!

Spus de Paraschiva luĭ Grigore Ciuntu din Hârlăŭ (Botoşanĭ).

51

— VARIANTĂ —

Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ;
Sfântă Marie
Eŭ-ţĭ spun ţie:
Că dimineaţă
M-am sânecat
Şi mânecat,
Telincă în mână
Am luat,
Cu telinca
Am telincat,
Tot faptu 'l-am adunat
De pe (numele) l-am luat.
Lângă-un pârlaz
L-am aruncat,
In marea roşie
L-am ţipat.
Fapt mic
Să nu rămâe nicĭ pic,
Fapt mare
Să zboare călare
La mare.
Acolo să peie
Şi să răspeie,
Acolo să se stângă
Şi să se frângă,
Şi (num.) să nu maĭ plângă.
Acolo să crape
Şi să răscrape.
(Numele) să rămâe
Luminat,
Curat,
Inseninat,
Ca soarele în senin,
Dă Doamne, amin!

Spus de Profira Tănase din com. Bădenĭ (Iaşĭ).

A se vedea o variantă în *Analele Academieĭ române*, seria II, tom. VII, secţia II, descântece publicate de George Săulescu.

52

— VARIANTĂ —

Boerĭ marĭ,
Cucoane marĭ,
Mă rog ascultaţi-mă
Şi auziţi-mă:
M'am sculat
Şi m'am mânecat,
(Ziua) dimineaţa,
Pe ochĭ cu apă
M'am spălat,
La icoane
M'am închinat,
Cămaşă albă
Am îmbrăcat,
La biserică
Am alergat,
In pragu uşeĭ
Am călcat,
Vecinele mele,
Prietinele mele,
Cu smoală
Mă ungea,
Şi 'n păcură
Mă tăvălea;
Eŭ la Maica Domnuluĭ
Am alergat
Şi m'am plâns.
Maica Domnuluĭ
M'a aşezat
Şi m'a spălat;
Pe piatră de argint
M'a curăţat,
Ca un mărgărint.
Toată lumea
La mine s'a uitat
Şi foarte mult
S'a mirat;
Copiiĭ peste gard
S'aŭ înnălţat,
Babele cârpele
Aŭ uitat,
Bătrâniĭ căciulele,
Şi flăcăiĭ brâiele.
Cu toţiĭ aŭ întrebat
Şi s'aŭ minunat.
—Cine este acela (ia)?
Ce cucoană?
Ce negustoreasă?
— E voduleasa
Cea frumoasă,
Hătmăneasa
Cea aleasă.
Aşa să fie
Să rămâe,
S'o mângâe.
Şi duşmaniĭ,
Duşmancele.
Veciniĭ
Şi vecinele
Or crăpa,
Şi plesni;
Şi eĭ (luĭ) bine
In tot-d'a-una i-a fi.

Spus de o mahalagiţă în Bucureştĭ, în anul trecut.

Variante: *Medicina Babelor*, pag. 48.

53

— VARIANTĂ —

(Ziua) dimineaţa
M'am sânecat
Şi m'am mânecat
Şi pe cale,
Pe cărare,
M'am luat,
Când la miez de cale
Pe cărare am fost
Cu *Baba-oarbă*
M'am întâlnit.
Oarba de mine
S'a apropiat,
In groapă
M'a aruncat,
Şi ceas de moarte
Mi-a dat.
— Huşĭ! cioară neagră,
Neagră, pântenoagă!
Câr cioară,
De la moară,
Câţĭ mâţă,
Priscorniţă!
Ia-ţĭ urele,
Făcăturele,
Şi aruncăturele.
Urele,
Făcăturele
Şi aruncăturele
Din lună nouă;
Urele,
Făcăturele
Şi-aruncăturele
De la sfârşit de lună;
Urele,
Făcăturele,
Şi-aruncăturele
De la ivit;
Urele,
Făcăturele
Şi-aruncăturele
Mucede
Şi putrede.
Haită neagră
Poneagră
Cară-te de-acolea,
Şi durerile-ţĭ ia,
Din cap,
Din ochĭ,
Din nas,
Din barbă,
Din piept,
Din mânuşĭ
Şi din picioare,
Până 'n degetul cel mare.
Tu, de nu mi-ĭ asculta
Durerea
De nu-ĭ lua,
In pielea goală
Te-oiŭ dezbrăca
Cu lanţurĭ de fier
Te-oiŭ lega,
Pe uliţa satuluĭ
Te-oiŭ purta,
Pe uliţa satuluĭ
Pân' la casa vinovatuluĭ,
Uşele le-oiŭ zdrobi
Şi'n casă m'oiŭ vârâ,
Şi-l voiŭ blestema,
Şi m'oiŭ curăţa
De dat,
De fapt,
De ură,
De-aruncătură,
Şi de făcătură.

Spus de o ţigancă Safta luĭ Iordache, vrăjitoare din judeţul Suceava.

Acest descântec aduce puţin cu acel publicat de d. S. F. Marian, în opera sa *Înmormântarea la Românĭ*, pag. 17.

54

— VARIANTĂ —

De sus, de sus
Una s'a dus,
Două aŭ venit,
Treĭ aŭ vrăjit,
Patru aŭ aruncat,
Cincĭ aŭ dat,
Şase aŭ făcut,
Şapte aŭ văzut,
Opt la mine-aŭ venit,
Nouă m'aŭ înţepenit
Eŭ am strigat
Şi-am ţipat
La Mihale
Şi Gavrile.
— Ce vreĭ tu?
Ce nu vreĭ tu?
— Nu vreaŭ nimic
Ci să mă ridic,
Să pot umbla
Şi lucra;
Să pot munci
Şi a mă hrăni.
Eĭ aŭ zburat
In 'naltul ceruluĭ
La Maica Domnuluĭ.
Şi de ea s'a rugat
Să mă cureţe:
De daĭ,
De fapt,
De ură,
De pâră,
De căscare,
De strigare;
Eĭ s'aŭ 'ntors,
La mine aŭ venit
Şi mi-aŭ vestit:
— Maica Domnuluĭ
Din poarta ceruluĭ,
Ruga ţi-a ascultat,
Şi 'n curând
Veĭ fi vindecat,
De toate relele,
De toate făpturele.
Faptul ce-ĭ pe tine,
Se va duce de la tine,
Datul de pe tine,
Se va duce de la tine;
Ura de pe tine,
Se va duce de la tine;
Pâra de pe tine,.
Se va duce de la tine;
Căscarea de pe tine,
Se va duce de la tine;
Strigarea de pe tine,
Se va duce de la tine;
Şi totul luĭ totul
Se va duce,
Va zbura
In văzduhul ceruluĭ,
La lumina soareluĭ;
La Marea Neagră
Şi la Marea Roşie,
La Dunăre
Şi la Prut.
Şi tu aĭ să rămâiŭ
Cum aĭ fost întâiŭ,
Curăţat,
Luminat,
Cum maică-ta
Te-a fătat,
Ca soarele în senin,
Amin!

Spus de d-na Elena Vrânceanu, fostă institutoare în Iaşĭ.

Nu am găsit nicĭ o variantă la acest descântec; după cât se pare, ar fi de provenienţă maĭ nouă şi fabricat de vre-o descântătoare maĭ cultă de pe la oraşe.

55

— VARIANTĂ —

Tu facĭ,
Eŭ desfac;
Tu daĭ,
Eŭ iaŭ;
Tu urăştĭ,
Eŭ iubesc;
Tu pâreştĭ,
Eŭ vorbesc de bine;
Domnul Hristos
Te-a face frumos,
Curat
Şi luminat;
Duşmaniĭ or plesni
Şi leac a fi.

Spus de Iordache Fotache, lăutar din Hârlăŭ.

56

— VARIANTĂ —

Tu cloancă,
Şi buduhoală
Ce facețĭ voĭ?
Ce vă ascundețĭ,
Ce vă vorbițĭ?
Voĭ facețĭ
Şi dațĭ,
Şi aruncațĭ,
Şi adăpațĭ,
Şi punețĭ,
Şi aducețĭ
Pe (numele),
Zilele voițĭ
Să-ĭ luațĭ,
Viața
Să-ĭ scurtațĭ.
Ce i-ațĭ aruncat
Broaşte
Şi coade de mieĭ,
Pene necurate
Şi scârnă de găină
Şi de cocoş moțat.
Ştiŭ,
Ştiŭ,
Ştiŭ.
Ptiŭ (scuipa).
Ptiŭ,
Ptiŭ.
Necuratul de (numele)
N'o să se lipească;
Că el (ea) e bun
Şi drept
Şi nu hoațe
Şi târcoațe
Şi nişte nevoĭ
Ca voĭ.
Să vă ducețĭ
Ziua
L'amează,
Pe tocate,
Pe înserate,
La miezul nopțeĭ
Şi la cântătorĭ,
Dimineața 'n zorĭ,
Şi să-ĭ curățițĭ
Şi drumul
Şi cărarea
Cea mare

Şi cea mică,
Să umble
Curat
Şi luminat,
Sănătos
Şi frumos
Ca Domnul Hristos,
Amin.

Spus în Bucureştĭ de Rada a luĭ Vasile a Cărbunaruluĭ, fermecătoare bătrână, de loc din judeţul Putna.

57

— VARIANTĂ —

M'am deşteptat,
M'am sculat,
M'am îmbrăcat
Şi pe drum
Am plecat.
Din cas' am eşit,
In colţ am zărit:
Fapt
Făcut;
Fapt
Dat;
Fapt
Aruncat;
Fapt
Adus;
Fapt
Pus;
Fapt
Adăpat;
Fapt de 12 felurĭ,
Fapt de 99 de felurĭ.
Eŭ în seamă
N'am băgat,
La moara din vale
Am alergat,
Acolo sub roată
M'am pus,
Stropĭ de apă
Pe mine-aŭ curs,
Şi m'aŭ spălat
De fapt făcut,
De fapt dat,
De fapt aruncat,
De fapt adus,
De fapt pus,
De fapt adăpat.
Şi am rămas
Peste-un ceas,
Curat,
Luminat,
Frumos,
Lucios,
Ca argintul strecurat,
Ca aurul frumos,
Ca Maica Domnuluĭ
Din poarta Raiuluĭ
Ce l-a lăsat
Vindecat,
Ca soarele 'n senin
Amin, amin!

Spus de Leana Petruş, de loc din Vatra Dorneĭ.

58

— VARIANTĂ —

M'am sânecat
Şi m'am sculat
Din zorĭ,
Din cântătorĭ,
Pe cap
M'am spălat,
La icoane
M'am închinat,
La Maica Domnuluĭ
M'am rugat
Şi pe drum
Am purcedat,
Pe cale,
Pe cărare,
Pe iarbă
Neumblată
Şi pe rouă
Nescuturată,
Pe loc
Nevăzut
Şi pe drum
Nebătut,
In sus
Şi 'n jos
M'am uitat;
La răsărit
Şi la apus
Ochiĭ i-am dus.
Ce să văd,
Ce să aud;
Cinele,
Vecinele,
Mahalagiţele,
Prietinele,
Surorile,
Fermecătoarele,
Vrăjnicele,
Pizmuitoarele mele.
Toate s'aŭ adunat,
Toate ţin sfat,
Răŭ să-mĭ facă,
Răŭ să-mĭ dea.
De urât
Să-mĭ facă,
In faţă
Să-mĭ sufle,
Piele de urs
Să-mĭ îmbrace,
Cu piele de şarpe,
Să mă 'ncingă,
Cu tină
Să mă ungă,
Cu smoală
Să mă frece,
Ochiĭ
Să-mĭ scoaţă,
Mânele
Să-mĭ tae,
Puterile
Să-mĭ ia.
Bolnav
Să mă lase
Să umblu
Pe la case.
Fapt
Gunoios
Să-mĭ dea,
Fapt
Puturos,
Fapt
Clocit,
Fapt
Imputit,
Fapt
De şopârlă,
Fapt

De coadă de căţel,
Fapt
De rac,
Fapt
De liliac,
Fapt
De unghiĭ spurcate
Şi de copite spurcate,
Fapt
De funie,
Fapt
De iască,
Fapt
De mucurĭ
De lumânărĭ,
Fapt
De baligă de cal,
Fapt
De pâne prăjită
Fapt,
Fapt,
Fapt,
Să-mĭ arunce,
Să-mĭ facă,
Să-mĭ dea,
Să mă adape,
Să-mĭ pue,
Să-mĭ aducă,
Când am văzut,
Când am auzit
Că ce fac
Cinele,
Vecinele,
Mahalagiţele,
Prietinele,
Surorile,
Fermecătoarele,
Vrăjnicele,
Pizmuitoarele mele,
Am început
A striga,
A ţipa
Şi a mă văicări,
Şi a mă hăuli,
Şi a mă tângui.
— Ce vreĭ,
Ce nu vreĭ,
Ce strigĭ,
Ce ţipĭ,
Ce te văicărezĭ,
Ce te hăulezĭ,
Şi te tângueştĭ?
Spune maĭ iute,
Spune maĭ tare,
Că eŭ ţi-oiŭ aduce
Indreptare
Şi lecuire.
— Maică prea curată,
Şi Doamne Hristoase,
Cum să nu strig,
Şi să nu ţip,
Şi să nu mă văicărez,
Să nu mă hăulesc
Şi să nu mă tânguesc.
Că m'am sinecat
Şi m'am sculat
Din zorĭ,
Din cântătorĭ,
Pe cap
M'am spălat,
La icoane
M'am închinat,
La Maica Domnuluĭ
M'am rugat,
Şi pe drum
Am purcedat,
Pe cale,
Pe cărare,
Pe iarbă
Neumblată
Şi pe rouă
Nescuturată,
Pe loc
Nevăzut

Şi pe drum
Nebătut.
In sus
Şi 'n jos
M'am uitat,
La răsărit
Şi la apus
Ochiĭ i-am dus.
Ce să văd,
Ce să aud;
Cinele,
Vecinele,
Mahalagiţele,
Prietinele,
Surorile,
Fermecătoarele,
Vrăjnicele,
Pizmuitoarele mele
Toate s'aŭ adunat,
Toate ţin sfat.
Răŭ să-mĭ facă,
Răŭ să-mĭ dea,
De urât
Să-mĭ facă,
In faţă
Să-mĭ sufle.
Piele de urs
Să-mĭ îmbrace,
Cu piele de şarpe
Să mă încingă,
Cu tină
Să mă ungă,
Cu smoală
Să mă frece,
Ochiĭ
Să mi-ĭ scoaţă,
Mânele
Să-mĭ tae,
Puterile
Să-mĭ ia,
Bolnav
Să mă lase
Să umblu
Pe la case.
Fapt
Gunoios
Să-mĭ dea.
Fapt
Puturos,
Fapt
Clocit,
Fapt
Imputit,
Fapt
De şopârlă,
Fapt
De coadă de căţel,
Fapt
De rac,
Fapt
De liliac,
Fapt
De unghiĭ spurcate,
Şi de copite spurcate,
Fapt
De funie,
Fapt
De iască,
Fapt
De mucurĭ
De lumânărĭ,
Fapt
De baligă de cal,
Fapt
De pâne prăjită,
Fapt,
Fapt,
Fapt,
Să-mĭ arunce,
Să-mĭ facă,
Să-mĭ dea.
Să mă adape,
Să-mĭ pue,
Să-mĭ aducă.

— Tacĭ (numele)
Nu te teme
Că eŭ te păzesc,
Şi eŭ te veghiez,
Cinele,
Vecinele,
Mahalagiţele,
Prietinele,
Surorile,
Fermecătoarele,
Vrăjnicele,
Pizmuitoarele tale
Nimic
N'aŭ să-ţĭ facă,
Nimic
N'aŭ să-ţĭ aducă,
Nimic
N'aŭ să-ţĭ arunce,
Nimic
N'aŭ să-ţĭ dea.
Cu nimic
N'aŭ să te adape,
Şi nimic
N'aŭ să-ţĭ pue,
Eŭ sunt Maica Domnuluĭ
A Domnuluĭ Hristos,
Eŭ o să plec
La drum
Pe cale,
Pe cărare,
Pe iarbă
Neumblată
Şi pe rouă
Nescuturată,
Când aŭ să mă vază,
Pe loc aŭ să se piarză,
Şi toţĭ or fugi
Şi s'or risipi
La dreapta,
La stânga,
La răsărit,
La asfinţit,
In toate părţile,
Şi în toate colţurile.
Nicĭ un fapt
De tine n'o să se lipească.
Cinele,
Vecinele,
Mahalagiţele,
Prietinele,
Surorile,
Fermecătoarele,
Vrăjnicele,
Pizmuitoarele tale
Or crăpa
Şi răscrăpa,
Iar tu (numele)
Te-ĭ face maĭ frumoasă,
Maĭ sănătoasă,
Ca codrul frunzos
Şi ca soarele frumos,
Ca cerul senin,
Ca soarele plin,
Ca Dumnezeŭ
Ce te-a născut.
Ca maică-ta
Ce te-a făcut.
Nicĭ în seamă
Nu băga,
Că eŭ ştiŭ
A descânta
Şi dezlega.
Amin,
Cosma D'amin.

Spus în 1889, în Bucureştĭ, de Dochiţa a luĭ Gavril Bosânceanu, de naştere din Transilvania.

59

— VARIANTĂ —

Voĭ ce faceţĭ acolo,
Ce şoptiţĭ,
Ce vorbiţĭ?
— Nimic nu facem,
Nimic nu şoptim,
Nimic nu vorbim.
— Voĭ vorbiţĭ
Şi vă sfătuiţĭ
Să-ĭ faceţĭ luĭ (numele)
De fapt
Şi de dat;
De dat
Şi de pâră;
De pâră
Şi de ură;
De ură
Şi de căscare;
De căscare
Şi de urâtul cel mare.
Voĭ oamenĭ abraşĭ
Şi femeĭ îngivorniţate,
Voĭ hojmă
Vă vorbiţĭ
Şi vă sfătuiţĭ,
Vă ţineţĭ grapă
Zilele
Să-ĭ ridicaţĭ,
Viaţa
Să-ĭ scurtaţĭ,
Nimic
Nu s'o alege
Din cele
Ce-ţĭ drege,
Că (numele)
E omul meŭ,
Că Maica Domnuluĭ
Din poarta raiuluĭ
Il păzeşte
Şi-l păzeşte
Nimenea răŭ
Să-ĭ facă
Nicĭ să-ĭ dea,
Nicĭ să-ĭ arunce,
Nicĭ să-ĭ pue,
Nicĭ să-l adape,
Nicĭ să-l lege,
Maica Domnuluĭ
Şi Domnul Hristos
Şi Domnul Dumnezeŭ
Pe mine
M'aŭ trimes
In calea voastră,
Răul
Să vi-l stric,
Faptul
Să-l împrăştiŭ,
Datul
Să-l împărţesc,
Pusul
Să-l amestec,
Aruncatul
Să-l suflu,
Adăpatul
Să-l vărs,
Şi (numele)
Va rămâne
Cum înnainte a fost,
Iar voĭ veţĭ crăpa
Şi răscrăpa,
C'aşa
Vrea
Maica Domnuluĭ
Şi Domnul Hristos
Şi Domnul Dumnezeŭ,
Eŭ am descântat
(Numele) s'a însănătoşat,

Eŭ am desfăcut
(Numele) sănătos
Şi frumos
S'a făcut,
Dă Doamne amin
Şi bine.

Spus de Maria luĭ Gheorghe Ungureanu din Hârlăŭ (Botoşanĭ).

60

— VARIANTĂ —

Fac
Desfac,
Arunc
Desarunc,
Daŭ
Şi nu daŭ,
Pun
Şi nu pun,
Adăp
Şi nu adăp,
Leg
Şi dezleg
Fum,
Scrum,
Din drum,
Să te nimiceştĭ
Şi să slăbeştĭ;
(Numele) să treacă,
De el să nu se lipească,
Nicĭ de boŭ
Nicĭ de vacă;
Ci de (numele care a făcut)
Că el e necurat
Şi spurcat,
Şi de rĕŭ
Se apucă
Să facă.
Ssss.... în deal,
(Arată cu mâna)
Ssss.... în vale,
(Arată cu mâna)
Poc!
(Şi face cu mâna un semn, ca şi când ar trage o palmă cuĭ-va).

Spus de Şalochioaia, bătrână din comuna Bădenĭ, jud. Iaşĭ.

61

— VARIANTA —

Sambuc,
Sambuc,
De gât
Te apuc.
Fugĭ iute,
Du-te,
Du-te,
La (Numele câtor-va femeĭ duşmane de ale bolnaveĭ).
Şi le orbeşte,
Şi le zăticneşte
Tot pasul
Şi tot pasul.
Că ele aŭ aruncat,
In drumul luĭ (numele)
Şi rĕŭ i-a priit.
De-aproapea
Şi vârtopul.

Maica Domnuluĭ
Din nor luminat
La tine m'a trimes,
(Cu glas speriat)
M'aĭ înţeles
M'aĭ înţeles?
Prrr...
Fă-ţĭ vânt
Fără proptele,
Fără nuele,
După ele;
Cu proptele,
Cu nuele,
După ele;
Uite-le colea,
Pe gândurĭ
Nu maĭ sta;
Huşĭ,
Huşĭ
Prin pănuşĭ,
Ţac,
Ţac,
Prin copac,
La dreapta,
La stânga,
Jos
Şi sus,
Sus
Şi jos.
Ciuc,
Buc,
Sambuc,
Ia şi pe Sambucoaia.
Unde-ĭ putea
In dreapta-ĭ da,
Unde nu-ĭ putea,
Sambucoaia
Ţi-a ajuta.
Ia şi pe Sava
Cu otrava,
Toarnă-le 'n cale,
Să te ştie
Să te simţă....

Acest descântec, saŭ maĭ bine farmec, mi-a fost spus de Catrina Buzălan, fermecătoare bătrână din Hârlăŭ. Din cauza vrâsteĭ sale înnaintate — peste 110 anĭ — fermecatoarea nu a putut isprăvi vraja, venindu-ĭ răŭ tocmaĭ la mijloc, şi după toate încercările n'am m'aĭ putut scoate de la ea nicĭ o vorbă maĭ departe, aşa că această vrajă nu e de cât fragmentară. După ştirĭ ce am primit maĭ târziŭ, această femee a şi murit, după un timp scurt.

62

— VARIANTĂ —

Tu Nichiduţă
Şi Făcăduţă,
Nu te du,
Nu te du,
Ele te chiamă,
Ele te strigă,
Răŭ să facĭ,
Răŭ să dregĭ.
Viţelul m'a trimes
Şi Libovul,
Eŭ să-ţĭ spuĭ
Şi să-ţĭ vorbesc,
Şi să te sfătuesc.
Maĭ înţeles,
M'aĭ înţeles?
Acasă să rămâĭ
In fundul pivniţeĭ
Şi'n umblătoare.

Să nu care cum-va
Pe drum să te ducĭ
Şi pe drum s'apucĭ.
Duşmaniĭ
Şi duşmancele
Fără tine
Nimic n'or putea
Nicĭ să facă
Nicĭ să dreagă,
Nicĭ să dea,
Nicĭ să pue,
Nicĭ s'arunce,
Nicĭ s'adape,
Nicĭ să lege
Şi (numele)
Va rămâne
Nicĭ cu minte
Nicĭ prost,
Cum a fost.
Amin!

Spus de Catrina Buzălan, fermecătoare bătrână din Hârlău (Botoşanĭ).

63

— VARIANTĂ —

(Numele) a purces
Şi a mers,
Pe calea satuluĭ,
Pân' casa vecinuluĭ,
La mijloc de drum
A întâlnit
Şi-a simţit
Pocitura
Cu pocituroiul,
Rana
Cu rănoiul,
Hurduzul
Cu hurduzoaia.
La pământ
L-a trântit
Şi pe faţă
L-a izbit
Cu fapt,
Cu dat,
Cu aruncat,
Cu adus,
Cu pus,
Cu adăpat,
Cu ură,
Cu pâră,
Cu căscare,
Cu strigare,
Cu urâtul cel mare,
Cu baligă de cal,
Cu scârnă de găinĭ
Şi cu crengĭ de spinĭ,
Cu păcură,
Cu făină mucigăită
Şi cu funingene.
Şi nicĭ ca cum m'aŭ lăsat,
Trupu mi l-aŭ dumicat,
Carnea mi-a morsocat,
Bună de nimic
M'a lăsat.
— Tu nu plânge,
Nu te spăima,
Că eŭ te-oiŭ vindeca.
Eĭ ţi-aŭ făcut
C'o mână,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu două,
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu două
Eŭ-ţĭ desfac
Cu treĭ,
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu treĭ,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu patru;

Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu patru,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu cincĭ;
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu cincĭ,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu şase;
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu şase,
Eŭ ţĭ desfac
Cu şapte;
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu şapte,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu opt;
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu opt,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu nouă;
Eĭ ţi-aŭ făcut
Cu nouă,
Eŭ-ţĭ desfac
Cu mânurile
Maiceĭ Domnuluĭ
Amândouă.
Tu te-ĭ face
Şi te-ĭ face
Sănătoasă,
Frumoasă,
Ca cucoanele,
Ca boerănesele,
Ca duducele.
Iar duşmaniĭ
Şi duşmancele,
S'or minuna
Că faptul lor
Fapt n'a fost;
Că urâtul lor,
Urât n'a fost;
Că datul lor,
Dat n'a fost;
Că aruncatul lor
Aruncat n'a fost;
Că pusul lor,
Pus n'a fost:
Că adăpatul lor,
Adăpat n'a fost;
Că legatul lor,
Legat n'a fost;
Că făcarea
Şi făcutul lor
Făcare
Şi făcut n'aŭ fost;
Că darea
Şi aruncarea
Şi căscarea lor,
Dare,
Aruncare
Şi căscare n'aŭ fost.
Te-am descântat,
Te-aĭ însănătoşat,
Ţi-am desfăcut,
Frumoasă te-aĭ făcut.
(Face semnul cruceĭ de 3 orĭ)
Sănătoasă,
Frumoasă,
Rumănă
Voioasă
Aĭ fost,
Eştĭ,
Să fiĭ;
Să fiĭ,
Eştĭ,
Aĭ fost.
Amin!
Maica Domnuluĭ
Amin!

Spus în 1887 de Maria luĭ Gheorghe Rotariŭ din com. Dolhasca, judeţul Suceava.

MIHAIL CANIANU.

POEZIA POPORANĂ LA ROMANI

—

Cel maĭ genial poet al uneĭ naţiunĭ, este poporul însuşĭ. Orĭ-cât de înnalte ar fi concepţiunele unuĭ poet, orĭ-cât de variĭ şi sublime ar fi figurele, prin carĭ îşĭ senzibilizează gândirile sale, el tot nu poate să întreacă prin frumuseţe şi farmec cântecul isvorit din geniul poporuluĭ. *Glasurile popoarelor*, cum numeşte Herder cântecele poporane, sunt maĭ puternice şi maĭ armonioase, maĭ simple şi maĭ naturale de cât vocele izolate ale poeţilor literaţĭ. Ca dovadă despre aceasta, este faptul că numaĭ atuncĭ, când poporul are deja o poezie a sa proprie, o poezie a mulţimeĭ, numaĭ atuncĭ pot să se ivească poeţĭ, recunoscuţĭ în deobşte, ca poeţĭ aĭ claseĭ culte, aĭ societăţeĭ rafinate. Poetul ca individ nu face alt-ceva de cât îşĭ însuşeşte cea ce poetul ca popor a exprimat în gândirile sale, în ore de veselie ca şi în ceasurĭ de întristare. Poezia numită cultă este numaĭ o excrescenţă a celeĭ poporane, a glasuluĭ naiv şi nevinòvat al naţiuneĭ. Temeiul şi nutrimentul eĭ trebue căutat în inspiraţiunele fecundeĭ muze a poporuluĭ; şi numaĭ când un poet a ştiut să îmbrace versurile sale într'o haină poporană, numaĭ atuncĭ a putut să producă o poezie trainică, o poezie organică.

Nimic nu poate fi maĭ interesant— dar în acelaşĭ timp maĭ anevoios — de cât a studia vĭeaţa şi caracterul uneĭ naţiunĭ în cuprinsul cântecelor sale; căcĭ în ele vedem chipul cum a simţit, cum a gândit cum s'a exprimat şi cum a vieţuit în secolele de maĭ înnainte, ele ne arată toate pornirele, toate razele geniuluĭ săŭ. Sufletul poporuluĭ, după cum prea bine a observat la Românĭ, Alexandri, este un izvor nesecat de frumoasă poezie. De-l munceşte dorul, el cântă; de-l cuprinde veselia, el cântă; de-l pune în uimire vre-o faptă măreaţă, o faptă eroică, el dă glas simţimintelor sale prin cântece melodioase.

Nu toate popoarele sunt înzestrate de-o-potrivă cu geniul artistic şi poetic. Condiţiunele de vĭeaţă sunt acelea, carĭ în cele maĭ multe

cazurĭ determină aptitudinele spirituale ale uneĭ naţiunĭ. Aşezaţĭ cu locuinţele într'o patrie îngustă—căcĭ sistemul de centralizaţiune al tuturor forţelor morale şi intelectuale, în capitala ţăreĭ, în Roma, la nicĭ un popor nu a fost şi nu este aşa de pronunţat— gata în tot-d'a-una pentru atac şi apărare, Romaniĭ duceaŭ o viaţă maĭ mult războinică şi zbuciumată de cât pacĭnică şi liniştită. Roma, cetatea eternă, era un lagăr, în care din bună vreme se creă o ast-fel de organizaţiune politică şi militară, în cât ideia de stat absorbi orĭ-ce voinţă individuală, nimici orĭ-ce libertate spirituală, orĭ-ce spontaneitate, care este stimulul cel maĭ puternic al activităţeĭ literare.

Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hae tibi erunt artes [1]).

Nu numaĭ atât, dar chiar şi religiunea fu înlănţuită şi reglementată, fu pusă exclusiv în serviciul statuluĭ. Ideĭ religioase înalte, chipurĭ artistice religioase superioare, nu vom găsi ca la alte popoare ale lumeĭ antice şi în special ca la Elinĭ.

Din toate acestea urmează, că creaţiunĭ originale sublime, Roma nu a putut produce şi însemnătatea literară a eĭ stă maĭ mult în vulgarizarea şi răspândirea ideilor, răsărite din spiritul grecesc. Literatura romană formează puntea, pe care a trecut elenizmul cu ideile sale în lumea noastră modernă.

Dar dacă Romaniĭ nu aŭ produs o literatură şi în special o poezie artistică originală — şi aceasta maĭ ales din cauza limbeĭ lor aspre şi nemlădioase — aŭ produs o poezie poporană, religioasă şi profană, proprie locuitorilor din Laţiu.

D-l Hasdeŭ afirmă, că doina românească nu poate fi de origine romană, de oare-ce poporul Roman, afară de cântecele militare, nu avea nicĭ o altă poezie a sa poporană. Urmează de aci, că fondul poeziеĭ poporane româneştĭ trebue să fie dacic saŭ thracic saŭ getic, ca la Francezĭ cel celtic. Rösler susţine că este dacic, iar Theopompus din sec. IV a. Chr. ne spune: *Γέται κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικηρυκείας ποιοῦνται* [2]). Canteınir, în *Descriptio Moldaviae*, zice că Doina ar fi fost zeul războiuluĭ la Dacĭ.

Vom căuta să dovedim, că Romaniĭ aŭ avut o poezie poporană destul de dezvoltată şi că această poezie alcătueşte fondul cântecelor

[1]) Tu, Romane, adu-ţĭ aminte, că prin comandă aĭ să cârmueştĭ neamurile: acestea îţĭ vor fi artele tale. Virgilii, *Aen.* VI, 851.

[2]) Athenaeus (din Theopomp) XIV 627 cf., Tocilescu, *Dacia înainte de Romanĭ*, p. 278. Despre muzica Thracilor, vezĭ Taciti, *Ann.* IV, 47.

noastre poporane româneştĭ. Ea a alimentat necontenit poezia imitată după Grecĭ şi a mers alăturĭ până în ultimele vremurĭ a le mareluĭ imperiŭ.

Poezia poporană romană constă parte din cântece religioase uzitate la cult, ca himnurĭ, rugăciunĭ, litaniĭ, parte din cântece, carĭ aparţin cercului de poeziĭ profane, adesea cu un caracter satiric şi muşcător, cum le aflăm la toate popoarele lumeĭ vechĭ şi după cum le găsim şi la noĭ, alăturĭ cu cântecele religioase. Din nenorocire nu avem o colecţiune de poeziĭ poporane romane. Interesul pentru literatura poporană, dispreţuită, batjocorită şi în evul mediu anatemizată, nu s'a cunoscut de cât abia pe la începutul seculuiuĭ nostru, în urma mişcăreĭ romanticizmuluĭ din Germania şi Franţa. Dar că a existat o ast-fel de poezie la Roma antică, ne daŭ dovezĭ neîndoioase urmele rămase, de şi timpul puţine ne-a păstrat, şi pe carĭ le putem culege pe icĭ-colea din poeţiĭ, carĭ în scrierile lor reflectează maĭ mult spiritul poporan, din prozatorĭ şi din inscripţiunĭ.

In lucrarea de faţă vom căuta dar să studiem cântecele inspirate de muza poporuluĭ roman şi fiind-că suntem de convincţiunea, că literatura poporană romană şi în special poezia — în cazul de faţă — numaĭ întru atâta poate avea pentru noĭ folos, întru cât ne dă prilejul să lămurim originea şi sensul cântecelor noastre, ne vom sili să arătăm, cât maĭ mult, raportul de paternitate şi filiaţiune între poezia cântată şi recitată pe malurile Tibruluĭ şi cea a poporuluĭ nostru. In acelaşĭ timp, acolo unde ne lipsesc elementele suficiente pentru cunoaşterea cântecelor poporane romane, vom cerca, pe cale inductivă, întru cât ne va fi posibil, să le reconstituim după urmele rămase la poporul român. Vom trata succesiv principalele genurĭ poetice, începând cu poezia lirică, epică şi terminând cu cea dramatică.

I

Cea maĭ veche formă de poezie poporană trebue considerată aceia, în care cântecul este combinat cu dansul. Această îmbinare, se vede maĭ ales în cântecele religioase ale preoţilor *Sali* şi ale colegiuluĭ *Arvalilor*. Cântecele Salilor, *Carmina Saliaria*, pot fi socotite ca cel d'întâiŭ început de poezie lirică, întocmaĭ ca şi himnurile greceştĭ, prima manifestare a literatureĭ poporane. Originea lor se reduce la originea instituireĭ acesteĭ corporaţiunĭ preoţeştĭ de către Numa Pompiliu. Iată ce ne spune Festus în cartea sa *De Significatu verborum:*

„Mamuri Veturi nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant hac de causa: Numa Pompilio regnante, e coelo cecidisse fertur

ancile, id est scutum breve, quod ideo sic est appellatum, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum infimumque ejus latius medio pateret; unaque edita vox omnium potentissimam fore civitatem, quamdiu id in ea mansisset. Itaque facta sunt ejusdem generis plura, quibus id misceretur, ne internosci coeleste posset. Probatum opus est maxime Mamuri Veturi, qui praemii loco petiit, ut suum nomen inter Carmina Salii canerent" [1]).

Tot-d'o-dată Numa Pompiliŭ înfiinţă un colegiŭ de doĭ-spre-zece preoţĭ, carĭ aveaŭ să păstreze aceste anciliĭ şi să sărbătorească ziua anuluĭ noŭ. Analog cu procesiunele noastre la hotar cu praporul şi crucea, cu prilejul cărora preoţiĭ îmbrăcaţĭ în odăjdiĭ se roagă luĭ Dumnezeŭ să păzească ţarinele de grindină, secetă, potop, lăcuste, etc. eşiaŭ şi preoţiĭ salicĭ în procesiunĭ cu cele doă-spre-zece scuturĭ sacre la întâiŭ Martie, începutul anuluĭ noŭ roman, prin toate stradele Romeĭ, cu scopul de a invoca pe zeiĭ protectorĭ aĭ Statuluĭ, intonând nişte cântece, numite Salice, *Romanorum prima verba poetica* şi dansând sprinten cu salturĭ *(saliendo* [2]). Locul de căpetenie în această procesiune îl ocupa cântecul, vorbele cădeaŭ pe al doilea plan. Pare curios dansul în această serioasă procesiune a Salilor. Fără îndoială, dansul din cântecele preoţilor noştri creştinĭ, bună-oară cu ocaziunea cununieĭ, nu trebue socotit alt-fel de cât ca o moştenire de la Romanĭ. Când preotul înconjoară, de treĭ orĭ, împreună cu ceĭ doĭ mirĭ şi cu nuniĭ masa, pe carĭ s'a citit rugăciunele pentru cununie, de sigur nu face alt-ceva de cât simulează jocul îmbinat cu cântecul, după cum făceaŭ şi locuitoriĭ vechiuluĭ Laţiŭ.

Cuprinsul cântecelor salice conzista în imploraţiunĭ către zeul *Mars gravidus*, zeŭ al natureĭ şi către *Ianus*, începutul anuluĭ noŭ. Nu arare-orĭ însă se invocaŭ prin aceste cântece şi alţĭ zeĭ ca *Minerva*, *Quirinus*, *Jupiter*, *Iuno*, etc. şi probabil, după cum presupune Munk [3]),

---

[1]) Festus, p. 226: „Romaniĭ repetaŭ adesea în cântecele lor numele luĭ Veturiŭ Mamuriŭ din următoarea cauză: In timpul domnieĭ luĭ Numa Pompiliu, se zice, că a căzut din cer o ancilă, adică un scut scurt, care s'a numit ast-fel („ancile") fiind-că era tăiat de ambele laturĭ, în cât părţile de sus şi de jos erau maĭ late de cât mijlocul; tot-d'o-dată (în momentul când căzu) se auzi un glas, că Roma va fi cel maĭ puternic stat, cât timp va păstra acel scut sacru. Se făcură dar maĭ multe de acelaşĭ fel, cu carĭ se amestecă cel căzut din cer, pentru ca să fie imposibil de a-l recunoaşte. Cea maĭ bună lucrare a fost a luĭ Mamuriu Veturiŭ, care ceru ca recompensă, să fie numele săŭ pomenit de Salĭ în cântecele lor". Cf. şi Ovidii, *Fast.* III, 283.

[2]) T. Livii, *Historia*, I, 20, 4: cum tripudiis sollemnique saltatu; Horatii, *Od.* IV, 1, 28: Pede candido in morem Salium ter quatient humum. De aci le-a venit şi numele de Salĭ.

[3]) Munk, *Geschichte der römischen Literatur*, I, p. 25.

în fie-care vers se pomenea un alt zeŭ, ceia-ce ar legitima numirele de versus Ianii, Jovii, Iunonii, raportate de Festus [1]). In epoca imperială, ca un fel de apoteozare, aflăm pomenit chiar numele luĭ Germanicus, Drusus, Varus, Verus, Caracalla şi alţiĭ [2]). De aci rezultă, că nu era — cel puţin în epocele maĭ târzie ale Statuluĭ Roman — o singură persoană pe care o implorau, o celebraŭ şi o sărbătoreaŭ. Numele propriĭ de zeĭ şi de oamenĭ variaŭ în aceste cântece religioase întocmaĭ ca la noĭ. In poeziile noastre poporane, dupe cum a dovedit-o cu destule exemple d-l G. Dem. Teodorescu, se poate schimba în tot-d'a-una, după loc şi timp, persoanele din cântec [3]). Ast-fel bună-oară în colindele noastre, tot un fel de cântece, ce aŭ raport cu cultul religios, găsim înlocuit numele luĭ Negru-Vodă cu cel al domnitorilor, în timpul cărora se cântaŭ. Intr'un colind, cântat pe glasul al cincilea din psaltichie, citim:

Din curte,
Din curte,
La Domn Negru-Vodă
Mi-e un cal legat.
Dar nu 'mĭ-e legat,
Ci 'mĭ-e priponit
Cu pripon d'argint, etc.

Acest colind, în timpul luĭ Cuza-Vodă, se cânta:

Din curte,
Din curte,
La Domn Cuza-Vodă
Mi-e un cal legat [4]).

Peste tot locul numele luĭ Radu-Negru e înlocuit cu al luĭ Cuza-Vodă.

Afară de cântecele salice, a căror cunoştinţă era rezervată numaĭ preoţilor, maĭ eraŭ un fel de cântece, pe carĭ le puteaŭ repeta fie-care cetăţean. Acestea se numeaŭ axamenta (*axare*, a numi). Un singur fragment ni s'a conservat din cântecele Salice, pe carĭ nicĭ ceĭ vechĭ nu le pricepeaŭ. Transcriem aci singurul vers descifrabil:

Divum em pa cante, divum deo supplicate.
Divorum eum patrem canite, divorum deo supplicate [5]).

[1]) Festus, *op. cit.*, p. 8.
[2]) Cf. Taciti, *Ann.* II, 83; IV, 9.
[3]) G. Dem. Teodorescu, *Noţiunĭ despre colindele române.*
[4]) Idem, *ibidem*, p. 68.
[5]) Cume tonas, Leucetie praĭtet tremonti.
Cum tonas, Luceti, praetremunt te. cf. Havet, *De Saturnio Latinorum versu*, pag. 410.

Asupra cântecelor Salice a făcut un erudit comentar L. Aelius Stilo, care după mărturisirea luĭ Varro [1]) nu a putut aduce prea multă lumină, de oare-ce însuşĭ Horaţiŭ nu le pricepea, bătându-şĭ joc de contimporaniĭ săĭ, carĭ pretindeaŭ că le înţeleg,

Iam Saliare Numae carmen, qui laudat, et illud,
Quod mecum ignorat, solus vult scire videri [2]),

iar Quintilian se îndoeşte, dacă chiar şi preoţiĭ îl pricepeaŭ: *vix sacerdotibus suis satis intellecta: sed illa mutari vetat religio et consecratis utendum est* [3]). Poezia dar a fost, de sigur, puţin gustată de popor, de şi instituţiunea Salilor se bucura de o mare vază chiar şi sub împăraţĭ.

Tot aşa de vechiŭ este şi himnul religios al *fraţilor Arvali*, descoperit, la anul 1778, în Roma, pe o tablă de marmoră din timpul împăratuluĭ Heliogabal, 218 d. Chr. Originea asociaţiuneĭ fraţilor Arvali se datoreşte mameĭ adoptive a luĭ Romul, Atta Laurentia. Ceremonia cultuluĭ era încredinţată la un număr de doĭ-spre-zece preoţĭ, carĭ aveaŭ să iasă la câmp (arva), primăvara în luna luĭ Maiŭ, pentru ca să se roage pentru prosperarea sămănăturelor şi a fructelor. Cu această ocaziune preoţiĭ, pentru ca *Dea dia*, zeiţa abondenţeĭ pământurilor, să le dea o recoltă cât se poate maĭ bună, purtaŭ cu eĭ o scroafă grasă, pe care apoĭ o jertfeaŭ cu mare pompă. Sacrificiul porculuĭ îl aflăm şi în Saturnale, sărbătorĭ ce se serbaŭ de la 23—25 Decemvrie, iar Marţial, într'o epigramă a sa întitulată *Porcus*, ne spune:

Iste tibi faciet bona Saturnalia porcus
Inter spumantes ilice pastus apros [4]).

Cu greu numaĭ s'ar putea tăgădui, că obiceĭul colindăreĭ cu *Vasilca* [5]), la Crăciun, de către Ţiganiĭ noştri, nu s'ar reduce la colindarea cu scroafa cu ocaziunea procesiuneĭ Fraţilor Arvalĭ. Intocmaĭ ca şi preoţiĭ Salĭ, corporaţiunea Arvalilor recita dansând nişte versurĭ, nişte formule de rugăciunĭ, carĭ ne daŭ o dovadă despre religiunea natura-

---

[1]) Varronis, *De ling. lat. VII*, 2.

[2]) Cel care laudă cântecul Salic a luĭ Numa, şi voeşte a părea că singur pricepe, aceia ce nu înţelege ca şi mine,... Horat. *Epist. II, 1, 86.*

[3]) Quintiliani, *Inst. orat. liber I, 6, 40.*

[4]) Acest porc nutrit cu ghindă între spumătoriĭ mistreţĭ, te va face să petrecĭ bine Saturnalile, Martialis, *Epigr.* XIV, 70.

[5]) Cf. Colecţiunea *Poeziilor poporane române*, de G. Dem. Teodorescu.

listică a Romanilor şi carĭ aŭ o mare asemănare cu invocaţiunile ce le recomandă Caton în *De re rustica* a se adresa zeuluĭ Martie şi luĭ Jupiter Dapalis:

Mars pater te precor quaesoque uti sies volens propitius
Mihi, domo, familiaeque nostrae [1],
Jupiter Dapalis quod tibi fieri oportet in domo
Familia mea culignam vini dapi
Ejus rei ergo macte illace dape pollucenda esto [2].

Fiind-că limba, în care ni s'a păstrat cântecul fraţilor Arvalĭ, se deosibeşte în cât-va de limba de maĭ târziŭ, până astă-zĭ nu s'a putut da o interpretaţiune definitivă acestor versurĭ.

Cântecul este compus din cincĭ propoziţiunĭ deosebite, fie-care repetată de treĭ orĭ şi urmat de un cuvânt exclamativ, care, repetat de cincĭ orĭ, pare a fi un refren.

Iată textul interpretat de Mommsen [3]:

Enos, Lases, juvate!
Neve lue rue, Marmar, sins incurrere in pleores!
Satur fu, fere Mars! limen sali! sta! berber!
Semunis alternei advocapit conctos!
Enos, Marmor, juvato!
Triumpe! [4]

Fără îndoială, că şi alte corporaţiunĭ preoţeştĭ romane îşĭ vor fi avut cântecele şi litaniile lor. Din nenorocire timpul în cursul săŭ de

---

[1]) Cato: *De re rustica*, § 161.
[2]) Cato, *op. cit.* § 132.
[3]) Mommsen, *Römische Geschichte*, I p. 217.
[4]) Preoţiĭ adresându-se către zeĭ cântaŭ:

Pe noĭ, o Larĭ, ajutaţĭ-ne!
Nu lăsa, o Mars, Mars, să cază moartea şi ruina asupra maĭ multora:
De ajuns să-ţĭ fie, o crudule Mars!

Adresându-se unul către altul:

Săĭ pe prag, opreşte-te, păşeşte!

Adresându-se către toţĭ confraţiĭ:

Invocaţĭ pe toţĭ semoniĭ!

Adresându-se către Marte,

Pe noĭ, o Mars, Mars, ajută-ne!

Adresându-se unul către altul:

Săĭ (dansează)!

zecimĭ de secole, a şters orĭ şi ce rămăşiţă, maĭ ales în urma introducereĭ creştinizmuluĭ, de ast-fel de cântece, carĭ, după cum am vĕzut, ajunseră să fie neînţelese nu numaĭ de poporul de rând, dar chiar şi de clasa cultă a societăţeĭ romane. Dar dacă aceste cântece îşĭ perdură cu timpul, tocmaĭ din cauza nepricepereĭ lor, popularitatea de odinioară, nu e maĭ puţin adevĕrat, că ele fură înlocuite cu altele, carĭ eraŭ purtate din gură în gură, din generaţiune în generaţiune, întocmaĭ ca şi cântecele noastre poporane cu caracter religios. In adevăr, iată ce citeşte Carol Dufresne Ducange într'un manuscript vechiŭ, găsit într'o mănăstire a Apusuluĭ [1]):

Gaudium et laetitia
sit in hac domo
tot filii
tot porcelli
tot agni [2]).

Evident că în aceste versurĭ, cântate de copiiĭ Romanilor în ajunul Calendelor luĭ Ianuarie, zărim origina urărilor cu „Pluguşorul" şi „Sorcova" în ajunul Anuluĭ noŭ creştinesc.

Iată urările prin care termină „Pluguşorul" nostru:

Să avețĭ vacĭ cu lapte
Şi la vară bucate;
Câte pietre la fântână
Atâtea oale cu smântână;
Caţĭ carbunĭ în cuptor
Atâţia gonitorĭ în obor!
Câtă iarbă pe hotar,
Atâtea vite în coşar;
Câte fire la mătură
Atâţia copiĭ în pătură;
Câte pae pe casă
Atâţia galbenĭ pe masa.

Iată acum şi urarea cu „Sorcova":

Sorcova
vesela
să 'nfloriţĭ
să mărgăriţĭ
ca un mĕr
ca un pĕr
ca un fir
de trandafir
tare ca peatra
iute ca săgeata
tare ca fierul
iute ca oţelul.
La anul
şi la mulţĭ anĭ [3]).

---

[1]) Cf. G. Dem. Teodorescu, *Noţiunĭ despre colindele române*, Bucureştĭ, 1879, p. 23, şi *Poezii populare române*, Bucureştĭ, 1885, p. 138 şi 158.

[2]) In astă casă să fie
Bucuriĭ şi veselie
Câţĭ mititeĭ
Atâţĭ purceĭ
Şi tot atâţia mieĭ. G. Dem. Teodorescu, *op. cit.* p. 23.

[3]) Ut annare perennareque commode liceat, Macrobii, *Saturnal.* I, 12 apud G. Dem. Teodorescu, *op. cit.* p. 158.

După ce am văzut, în cele de până aci, cântecele religioase ale Romanilor, să cercetăm acum puţinele rămăşiţe de poezie poporană romană, cu caracter semi-religios şi superstiţios.

Romaniĭ, fiind unul dintre cele maĭ însemnate popoare agricole ale lumeĭ vechĭ, preferind orĭ-căreĭ alte ocupaţiunĭ cultivarea pămêntuluĭ, o profesiune atât de puţin dependentă de voinţa individuală şi aşa de atârnătoare de împrejurările natureĭ externe, maĭ ales climatologice, eraŭ cu totul cufundaţĭ în superstiţiunĭ. Aproape toţĭ scriitoriĭ anticĭ se unesc cu noĭ spre a dovedi aceasta. Intre alţiĭ Horaţiu ne spune:

Fervet avaritia miseroque cupidine pectus?
Sunt *verba* et *voces*, quibus hunc linire dolorem
Possis, et magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes: sunt *certa piacula*, quae te
Ter pure lecto poterunt recreare libello [1]).

Versurile de maĭ sus ale luĭ Horaţiu se rapoartă la tămăduirea boalelor sufleteştĭ. Existau însă şi o sumedenie de descântece şi vrăjĭ, carĭ, ca şi ale poporuluĭ nostru, eraŭ întrebuinţate pentru vindecarea suferinţelor fizice şi pentru înlăturarea nenorocirelor comune, ca ciuma, grindina, focul etc. „*carmina quaedam* existant contra grandines contraque morborum genera contraque ambusta, etc. [2])".

Se ştie bună-oară că la noĭ ţărancele se duc primăvara la Sâmzenie (24 Iunie) la hotar, ca să-şi „mărite cânepa". Tot ast-fel se vrăjeşte grindina, ca să nu cază peste ogoare şi peste viĭ. „Tu acum, — zice o vraje în proză — albule nor de grindină, astâmpără-te şi linişteşte-te şi încetează şi fă-te ca pulberea în arie. Du-te în munţĭ pustiĭ şi în arborĭ neroditorĭ şi în bălărie sălbatică... [3])".

De la Romanĭ ni s'aŭ păstrat următoarele descântece şi vrăjĭ:

[1]) Horatii, *Epist.* I, 1, 33:

Fierbe inima ta de sgârcenie şi de pofte mizerabile?
Se găsesc vorbe şi cântece (vrăjĭ) carĭ să'ţĭ aline această durere,
Şi carĭ să te scape în parte de boală.
Te chinueste ambiţiunea după glorie? Sunt leacurĭ
Carĭ te vor putea mântui citind cu atenţie de treĭ orĭ într'o cărticică.

[2]) Sunt unele vrăjĭ în contra grindineĭ, în contra a tot felul de boale, în contra paralizieĭ, etc. Plinii, *Nat. hist.* XXVIII. 29.

[3]) *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*, an. II, vol. I, fasc. II.

De *pocitură* (reumatism), Varron ne învaţă să descântăm:

Ego tui memini, medere meis pedibus:
Terra pestem teneto, salus hic maneto.
Hoc ter noviens cantare jubet, terram tangere, jejunum despuere [1].

Maĭ la vale vom vorbi despre metrica cântecelor populare. Aci atragem atenţiunea asupra rimeĭ versuluĭ al doilea:

Terra pestem teneto,
Salus hic maneto [2].

Scrântitura se descântă cu recitative ca următoarele:

	saŭ	saŭ
Motas danata	Haut, haut, haut	Haut, haut, haut
Daries	Ista	Istagis
Dardaries	Pista	Tursis
Astararies	Sista	Ardannabon
	Damiabo	Damaustra [3].
	Damaustra	

Enciclopedistul roman Pliniu, vorbind despre *vindecarea bubelor şi a umflăturilor* cu ajutorul planteĭ rozeta *(reseda)*, ne spune, că aceĭ ce întrebuinţează această plantă, adaugă următorul descântec:

Reseda morbis reseda,
Scisne, scisne, quis hic pullos egerit?
Radices nec caput, nec pedes habeant [4].

---

[1]) Varronis, *De re rus'ica* I, 2, 27:
Mi-aduc aminte de tine, vindecă-mĭ picioarele:
Pestilenţa să o coprindă pământul, sănătatea să rămână aci (în picioarele mele).
Acest descântec să se repeteze de treĭ orĭ nouă, să se atingă pământul scuipând pe nemâncate (ajunat).
In descântecele noastre poporane, G. Dem. Teodorescu *op. cit.* p. 387:

Pocitură eşĭ din spate,
de sub spate,
din mânĭ
şi din picioare,
din tălpile
picioarelor;
du-te şi te prăpădeşte,
unde cocoşĭ negri
nu cântă,
unde oamenii
nu umblă,
unde vitele
nu rage,
acolo să te pierzĭ,
maĭ mult să nu te arăţĭ, etc.

[2]) Cf. Virgilii, *Ecl.* VIII, 80:
Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit.

[3]) M. Catonis, *De re rustica*, 160

[4]) Plinii, *Nat. Hist.* XXVII, 106, ed. Weis:
Rozeta fi rozetă (reseda=astâmpărată, astâmpără boalele)
Ştiĭ tu, ştiĭ tu, cine şi-a născut aci puiĭ?
Rădăcinele să n'aibă niciĭ cap nicĭ picioare.
Acest descântec să se repete de treĭ orĭ şi tot de atâtea orĭ să se scuipe.

Din aceste indicii rezultă învederat, că Romanii aveaŭ o mulţime de descântece pentru tămăduirea suferinţelor lor. Dacă însă ni s'aŭ păstrat puţine urme despre aceste cântece şi descântece, aceasta se explică prin faptul, că nu eraŭ ţinute demne de a fi transmise generaţiunelor următoare prin scriere. Poporul, care în ignoranţa luĭ conservă cu o tenacitate aproape inexplicabilă toate obiceiurile şi tradiţiunele veacurilor trecute, este în stare să ne dea dovezĭ palpabile despre spiritul care stăpânea odinioară pe locuitoriĭ vechiuluĭ oraş de pe malurile Tibruluĭ, şi despre cel care stăpâneşte astă-zĭ pe cel de pe plaiurile Carpaţilor. N'avem de cât să deschidem *Colecţiunea cântecelor noastre poporane* de şi, cu toată perfecţiunea eĭ, necomplectă, şi ne vom convinge despre temeiul afirmărilor noastre.

II.

După ce am vorbit în cele de până aci despre poezia poporană romană cu caracter maĭ mult liric, să căutăm acum a studia cântecele, în carĭ *elementul epic şi obiectiv* iese maĭ mult în relief.

Alăturĭ cu poezia religioasă şi superstiţioasă trăia *cântecul naţional şi patriotic*. Pe lângă zeĭ şi spirite rele eraŭ cântaţĭ şi eroiĭ patrieĭ. Ca toate popoarele aŭ avut şi Romaniĭ tradiţiunĭ istorice şi a trebuit prin urmare să existe şi în Roma şi ţinutul din jur, cântece eroice, fără ca însă, cu toate acestea, să ni sĕ fi păstrat dovezĭ maĭ de aproape despre ele. In adevăr, istoria cea maĭ veche, după cum o vedem în istoriciĭ Romanĭ, ne este păstrată după tradiţiune. Intemeiarea Romeĭ, victoria asupra cetăţiĭ Alba Longa, izgonirea regilor, cearta între patricienĭ şi plebeĭ, victoria asupra Galilor, sunt atâtea însemnate evenimente, carĭ trebuiaŭ să impresioneze adânc inima şi spiritul poporuluĭ şi să lase urme neşterse în mintea luĭ. Că expunerea istorieĭ romane până în al cincelea veac a avut un caracter epic, nu sĕ poate tăgădui şi presumpţiunea, că istoria maĭ veche se bazează pe poezia epică, nu este cu totul neîntemeiată. Un epos eroic naţional însă, propriŭ Romanilor, în sensul celuĭ homeric, din care s'ar fi format expunerea istorieĭ vechĭ romane, cum presupune *Niebuhr* [1]), în orĭ-ce caz n'a existat. Pentru aceasta le lipseaŭ elementele şi condiţiunele trebuincioase şi înainte de toate Romaniĭ eraŭ prea serioşĭ, prea practicĭ pentru asemenea creaţiunĭ ideale [2]).

[1]) Niebuhr, *Römische Geschichte*, I.
[2]) Cf. Munk, *op. cit.*, p. 28.

Nu vom intra în amănuntele acesteĭ ipoteze, devenită celebră maĭ ales din cauza autoruluĭ eĭ, vom discuta insă totuşĭ părerile celor anticĭ în această privinţă.

Gramaticul *Nonius Marcellus* ne-a păstrat de la Varron un preţios citat referitor la cântecele poporane: *in conviviis pueri modesti ut cantarent carmina antiqua, in quibus laudes erant maiorum, et assa voce et cum tibicine* [1]). De aceiaşĭ natură sunt şi cântecele, pe carĭ le pomeneşte Ciceron în *Brutus* după *Origines* a luĭ Caton: utinam exstarent *illa carmina* quae multis saeclis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis [2])... şi, gravissimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, *canerent ad tibiam* clarorum virorum laudes atque virtutes [3]).

Nu putem şti nicĭ întinderea nicĭ caracterul acestor cântece de masă. In orĭ-ce caz nu ne putem aştepta la nişte rapsodiĭ în felul celor greceştĭ. E sigur însă, că *cântecele mensalia* din timpul luĭ Horaţiŭ eraŭ nişte imitărĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin servile ale modelelor greceştĭ. Iată ce ne spune poetul de la Venusia:

Nosque et profestis lucibus et sacris,
Inter jocosi munera Liberi,
Cum prole matronisque nostris
Rite deos prius apprecati,

Virtute functos, *more patrum*, duces,
Lydis remixto carmine tibiis
Trojamque et Anchisen et almae
Progeniem Veneris *canemus* [4]).

De aci conchide Niebuhr, că ar fi existat în timpurile anterioare influenţeĭ greceştĭ maĭ multe epopeĭ romane, carĭ însă s'aŭ perdut şi aŭ fost înlocuite cu epopea cultă de maĭ târziŭ. Balade şi legende istorice vor fi avut, de sigur, Romaniĭ, dar epopeĭ întinse fără îndoială nu, căcĭ nu ne-a rămas nicĭ o urmă despre ele şi dacă tăcerea gramaticilor de maĭ târziŭ, carĭ pomenesc, cu toate acestea, despre cântecele religioase, nu pot proba imposibilitatea acestor epopeĭ naţionale, carac-

---

1) Nonius, la *assa voce*: Copiiĭ bine crescuţĭ obicinuiaŭ să cânte la ospeţe cu saŭ fără acompaniement de flaut cântece vechĭ tradiţionale, carĭ aveaŭ de cuprins lauda străbunilor.

2) Ciceronis, *Brutus*, 75: O de ar maĭ exista acele cântece carĭ, cu maĭ multe veacurĭ înainte de vârsta sa, se cântaŭ la ospeţe de către singuraticiĭ comesenĭ.

3) Idem, *Tusculan.* 1, 2 şi IV, 2. Celebrul Caton ne-a povestit în *Originele* sale, că strămoşiĭ noştri aveaŭ obiceiŭ la ospeţe, ca după ce se aşezau la masă să cânte cu flauta laudele şi virtuţile bărbaţilor iluştri. Cf. şi Dionis. Halic. *Antiq.* VIII, 17, Valer. Max., II 1, 10.

4) Şi noĭ, în zilele de sărbătoare şi de lucru în mijlocul darurilor veseluluĭ Bachus cu copiiĭ şi nevestele noastre invocând, după obiceiŭ, maĭ întâiŭ pe zeĭ, vom cânta, după cum făceaŭ strămoşiĭ noştri, într'un cântec însoţit de flauta Lidiană, pe războiniciĭ, carĭ s'aŭ luptat pentru virtute, vom cânta Pergamul, pe Anchise şi pe fiul dalbeĭ Venere. *Od.* IV, 13, 25.

terul roman, puţina flexibilitate şi mlădiere a limbeĭ, apoĭ versul saturnin, despre care vom da câte-va noţiunĭ maĭ târziŭ, şi pe care Horaţiŭ îl numeşte oribil, *horridus ille numerus Saturnius*, şi în fine repulziunea şi dispreţul Romanuluĭ pentru artele uşoare — cel puţin pentru timpul vechiŭ,— poeticae artis honos non erat [1]), sunt atâtea dovezĭ, carĭ ne fac să respingem ipoteza mareluĭ istoric german [2]). Dacă dar o epopee naţională şi patriotică nu a existat în gura poporuluĭ roman, nu e maĭ puţin adevărat, că pasagiile citate maĭ sus din scriitoriĭ latinĭ ne daŭ mărturiĭ incontestabile despre existenţa cântecelor epice nescrise. Ele pot fi grupate în treĭ marĭ clase, în cântece de masă, *mensalia*, în cântece în onoarea celor morţĭ, *neniae* şi *carmina sepulcraria et votiva* şi în fine în cântece profetice, *vaticinia*.

Nu ni s'a păstrat nicĭ cel maĭ mic fragment din cântecele de masă, de aceia nicĭ nu putem vorbi nimic despre ele.

De mare însemnătate pentru viaţa privată a poporuluĭ roman aŭ trebuit să fie *neniile*, adecă acel fel de cântece jeluitoare, ce se auzeaŭ cu ocaziunea înmormântăreĭ maĭ ales a bărbaţilor iluştri. Bocetele, zmulse din gura şi inima rudeniilor şi amicilor la răpirea unuĭ membru scump familieĭ saŭ statuluĭ, eraŭ maĭ tot-d'a-una însoţite de flaut, instrumentul muzical cel maĭ iubit de poporul roman [3]). Ca şi la noĭ Româniĭ, tot ast-fel şi la Romanĭ, se boceaŭ numaĭ femeile. In general se plătea o femee numită *praefica*, pentru ca înaintea caseĭ mortuluĭ să dea semn jeluitorilor şi să intoneze cântecul de jale. Tot publicul începea să plângă [4]). In aceste cântece, întocmaĭ ca şi în bocetele femeilor noastre la asemenĭ ocaziunĭ, se lăudaŭ meritele şi calităţile celuĭ mort — de mortuis nihil nisi bene. — Insă fiind-că neniile romane nu aveaŭ aceiaşĭ libertate de expresiune a sentimentuluĭ — fapt care vorbeşte contra ipotezeĭ luĭ Niebuhr,—de oare-ce eraŭ reduse la nişte simple formule, de la carĭ nu se puteaŭ abate, căzură în disuetudine, aşa că în timpul de maĭ apoĭ al republiceĭ, nenia însemna vorbă goală şi fără sens [5]). Poetul Horaţiŭ ne spune:

---

[1]) Caton la Gellius, *Noct. Attic.* XI, 2: Este o necinste a se ocupa cineva cu poezia şi dacă cine-va totuşĭ caută să o cultive saŭ dacă ia parte la ospeţe, se numeşte vagabond *(grassator)*, om de nimic, flecar.

[2]) Cf. şi Fr. Caussade, *Littérature latine*, p. 26; E. Nageotte, *Hist. de la lit. lat.*, p. 38.

[3]) Nenia est carmen quod in funere laudandi gratia cantatur ad *tibiam*, adecă, nenia este un cântec ce se cântă cu flauta la înmormântărĭ, cu scop de a se aduce elogiĭ. Festus, *op. cit.*, 191.

[4]) Praefica dicta, ut Aurelius scribit, mulier, ad luctum quae conduceretur, quae ante domum mortui laudes ejus caneret. Varronis, *Lingua latina* 7, 70. cf. şi Festus p. 223.

[5]) Nenia ineptum et inconditum carmen, Nonius, *op. cit.* 145; cf. şi Phaedri, *Fabulae*, III, prol. 10: viles nenias.

Absint inani funere *neniae*
Luctusque turpes, et querimoniae;
Compesce clamorem, ac sepulcri
Mitte supervacuos honores [1]).

Cuvântul de Nenia derivă de la zeiţa *Nenia*, care prezida aceste bocete şi care avea un templu aproape de poarta Viminală. Ea era învocată îndată ce bolnavul intra în agonie.

Preficele chemaŭ pe nume mortul de 3—4 orĭ şi apoĭ strigând: *conclamatum est*, s'a stâns, începeaŭ să se bocească, smulgându-şĭ părul din cap:

In funere praeficae
Multo et capillos scindunt et clamant magis.

iar după ce preotul stropea cu apă pe toţĭ de treĭ orĭ, ziceaŭ „illicet", adecă „ire licet" [2]).

Ar fi important să se ştie, dacă fondul bocetelor noastre este acelaşĭ ca şi al neniilor romane.

Admiţând — şi nimic nu ne împiedică la aceasta — că în anticitate ca şi astă-zĭ, „se considera urgisit de Dumnezeŭ cel ce nu avea bocitorĭ" şi ţinând seamă de împrejurarea că la noĭ, dacă mamele, soţiile, saŭ rudeniile nu cunosc arta de a se boci, atuncĭ „năimesc femeĭ străine din sat, carĭ îşĭ fac o meserie din aceasta, şi carĭ poartă adevăratul nume de bocitoare saŭ plângătoare" şi în fine, netrecând din vedere nicĭ împrejurarea raportată de Bojincă, că refrenul bocetelor noastre ar fi *neno*, *neno*, *neno*, nimic nu ne opreşte să credem, că şi preficele Romanilor întocmaĭ ca bocitoarele noastre ziceaŭ:

Cânt a lumeĭ rea viaţă,
Ce se rupe ca o aţă [3]).

Neniile aŭ trecut la Italienĭ ca lamenti saŭ *voceri*, de unde probabil derivă romănescul bocet [4]).

In strânsă legătură cu neniile, având aceiaşĭ versificaţiune —

---

[1]) La înmormântare să nu fie nicĭ cântece funebre (nenii), nicĭ negrul doliŭ, nicĭ plânsete. Reţineţĭ bocetul şi lasă la o parte onorurile zădarnice ale unuĭ mormânt. *Od.* II, 17, 21.

[2]) S. F. Marian, *Inmormântarea la Românĭ;* Th. Burada, *Inmormântarea la Românĭ.*

[3]) Bojincă, *Anticele Romanilor*, II, p. 214.

[4]) Cf. Putnoki în *„Ungaria"*.

metrul saturnin — staŭ și *inscripțiunile sepulcrale și votive* ale bărbaților iluștri.

Cele maĭ însemnate, prin forma și conținutul lor poetic, sunt *inscripțiunele Scipionilor*, descoperite în aniĭ 1614 și 1780 la Roma. Ele, după presupunerea luĭ Niebuhr, sunt neniĭ saŭ cel puțin începuturĭ de neniĭ, cântate cu ocaziunea înmormântăreĭ acestor vestițĭ generalĭ și bărbațĭ de stat.

Vom transcrie aci aceste importante monumente, fiind-că pe lângă stilul lor poetic maĭ putem vedea în ele și graiul poporuluĭ din secolul al cincelea de la întemeerea Romeĭ:

I. Cornelius Lucius Scipio Barbatus,
Gnaivod patre prognatus, fortis vir sapiensque.
Quoius forma virtutei parisuma fuit,
Consol, censor, aidilis quei fuit apud vos,
Taurasia, Cisauna Samnio cepit,
Subigit omne Loucanam, opsidesque abdoucit.
II. Honc oino ploirume consentiont R[omai]
Duonoro optumo fuise viro [viroro]
Luciom Scipione. Filios Barbati,
Consol, censor, aidilis hic fuet a[pud vos]
Hec cepit Corsica Aleriaque urbe [pugnandod]
Dedet Tempestatebus aide mereto[d votam].
III. Quei apice insigne Dialis flaminis gesistei,
Mors perfecit tua, ut essent omnia brevia:
Honos, fama, virtusque, gloria atque ingenium,
Quibus sei in longa licuiset tibe utier vita,
Facile facteis superases gloriam maiorum.
Qua re lubens te in gremiu, Scipio, recipit
Terra, Publi, prognatum Publio, Corneli.
IV. L. Cornelius Cn. F. Cn. N. Scipio.
Magnà sapientia multasque virtutes
Aetate quom parva posidet hoc saxsum.
Quoiei vita defecit, non honos, honore,
Is hic situs, quei nunquam victus est virtutei.
Annos gnatus XX is tereis (?) mandatus.
Ne quairatis honore, quei minus sit mandatus.
V. Cn. Cornelius Cn. F. Scipio Hispanus Pr. Aid. Cur.
Q. Tr. mil II xvir sl. judic, xvir sac. fac.
Virtutes generis mieis moribus accumulavi,
Progenie mi genui, facta patris petiei,
Maiorum optenui laudem, ut sibei me esse creatum
Laetentur, stirpem nobilitavit honor.
VI. Corneli L. F. P. N. Scipio. quaist tr. mil annos gnatus
XXXIII mortuus pater regem Antioco subegit. [1]

---

[1] I. Corneliŭ Luciu Scipione Barbătu
Odrasla tătăluĭ său Cnaeiŭ, viteaz și înțelept,

Pe lângă inscripţiunile Scipionilor am maĭ putea enumera între inscripţiunile sepulcrare şi următoarele:

Hoc est factum monumentum Maarco Caicilio.
Hospes, gratum est, quom apud meas restitistei seedes
Bene rem geras et valeas, dormias sine qura [1]).

Tot ast-fel:

Fuit Atistia uxor mihei; femina opituma veixsit;
Quojus corporis reliquiae quod superant sunt in hoc panario.

Saŭ:

Fuit uxor mi; femina optuma veixsit;
Quojus reliquiae quot superant sunt in hoc [sepulcro].

Iată şi exemple de *carmina votiva.* T. Liviu ne a păstrat următoarele versurĭ:

Jovis pater atque divi omnes hoc dederunt
Ut[i] Titus Quinctius dictator...

De-opotrivă egal cu el în virtute,
A fost la voĭ consul, censor şi edil,
A cucerit în Samniŭ, Taurasia şi Cisena,
A subjugat întreaga Lucanie şi a luat obstaticĭ.
II. Că acest unul a fost cel maĭ bun dintre
Bărbaţiĭ Romeĭ, ceĭ maĭ mulţĭ o cred,
Luciŭ Scipione, eĭ, fiul luĭ Barbatu,
A fost la voĭ, consul, censor şi edil,
A cucerit Corsica şi cetatea Aleria,
Şi consacră vânturilor după obiceiŭ un templu.
III. Tu care aĭ purtat înalta mitră a flaminuluĭ Dialis (Jupiter),
Moartea e vinovată, că a făcut să fie de o scurtă durată:
Onoarea, renumele şi virtutea, gloria şi geniul,
Dacă o viaţă maĭ lungă ţĭ-ar fi îngăduit folosinţa lor,
Uşor aĭ fi întrecut gloria faptelor străbune,
De aceia bucuros te primeşte pe tine în sânul săŭ
Pământul, o tu Publiŭ Corneliŭ Scipione, fiŭ al luĭ Publiŭ.
IV. L. Corneliŭ Scipione, fiul luĭ Cneiŭ, nepotul luĭ Cneiu.
Multă înţelepciune şi multe virtuţĭ
Acoperă această piatră, cu toată vârsta cea mică.
Acela căruia îĭ lipsi viaţa, iar nu onoarea,
Se odihneşte cu onoare aci, căcĭ nicĭ-o-dată n'a fost învins în virtute.
Dat pământuluĭ de două-zecĭ de anĭ,
Nu întrebaţĭ, de ce nu i s'a dat funcţiunĭ inalte.

Inscripţiunile V şi VI, în măsură elegiacă, sunt compuse probabil de Enniu şi prin urmare nepoporane.

[1]) *C. I. L.* I, 1006.

Cel maĭ însemnat monument, ce ne-a păstrat un cântec votiv, este aşa numita *„Dedicatio Sorana“ :*

Quod, re sua difeidens aspere afleicta,
Parens timens heic vovit, voto hoc soluto,
Decuma facta poloucta leibereis lubentes
Donu danunt Herclei maxsume mereto.
Semol te orant, se voti crebro condemnes [1]).

In fine, pentru a termina cu poezia poporană cu caracter epic, să cercetăm — de şi numaĭ pe scurt — *cântecele profetice şi divinatoriĭ.* In anticitate, maĭ mult de cât în zilele noastre, jucaŭ un mare rol sentinţele oraculelor şi profeţiile *(vaticinia).* „Cel d'ântâiŭ cântec după tradiţiunea romană, zice Mommsen, era acela pe care-l cântaŭ frunzele, ele de ele, în singurătatea verde a pădurilor. Suspinul şi jocul prin ierburĭ al „geniuluĭ favorabil“ *(faunus* de la *favere),* era repetat de acela căruia îĭ era dat să-l înţeleagă, de omul înţelept *(vates)* şi de cântăreaţa *(casmena, carmenta),* în vorbe însoţite de flaut, saŭ în o limbă ritmică *(casmen* maĭ târziŭ *carmen* de la *canere);* şi numele maĭ multor interpreţĭ de aceştia inspiraţĭ, maĭ ales al unuĭ vechiŭ profet şi cântăreţ, Marciŭ, aŭ trăit mult timp în aducerea aminte a posterităţiĭ“ [2]).

In adevăr, *Păunaşiĭ Codrilor* şi vates eraŭ ceĭ d'ântâiŭ poeţĭ aĭ Romanilor. Nu numaĭ toţĭ autoriĭ anticĭ conglăsuesc cu noĭ în această privinţă, dar însuşĭ numele de poet şi poezie sunt vorbe greceştĭ. Versibus quos enim Fauni vatesque canebant [3]).

Nu maĭ aducem citate din scriitoriĭ Romanĭ şi Grecĭ asupra existenţeĭ acestor cântece inspirate de muza poporuluĭ. Constatăm numaĭ împreună cu Horaţiu cantitatea lor cea mare, *annosa volumina vatum* [4]). Şi pentru ca să se vază şi maĭ mult importanţa acestor profeţiĭ, nu avem de cât să amintim, că în urma unuĭ decret senatorial din anul

---

[1]) *C. I. L.*, I, 1175. cf. Havet, *De Saturnio Latinorum versu,* p. 433:

Ceia-ce bătrânul, a căruĭ stare e sguduită şi temându-se de nenorocire a promis, aceasta s'a împlinit acum; copiiĭ oferă bucuros zeciuială pentru sacrificiĭ, şi daŭ darurĭ luĭ Hercule cel mult meritos, şi tot-d'o-dată te roagă pe tine adesea să-ĭ asculţĭ.

[2]) Mommsen, *Histoire Romaine*, trad. Guerle, I, p. 276.

[3]) Ennius la Ciceronis, *Brutus* 19, 76 şi 18, 71.

[4]) Horatii. *Epist. II,* 1, 26. Ceĭ maĭ vestiţĭ profeţĭ aŭ fost Marcius şi fratele săŭ şi Publicius. Ciceronis, *De divin.* I, 40; II 55; Livii, *Hist.* 25, 12, 2, Plinii, *Nat. Hist.* 7, 33, etc.

250 a. Chr. se făcu o colecţiune de două volume, din carĭ ni se menţionează de către Liviŭ, în limbă modernizată următoarele două:

Amnem, Trojugena, fuge Cannam, ne te alienigenae
Cogant manus in campo Diomedis conserere.
Sed neque credes tu mihi, donec compleris sanqui
Campum, milliaque multa occisa tua
[Citu] deferet amnis in pontum magnum
Ex terra frugifera; piscibus atque avibus
Ferisque quae incolunt terras, iis fuat esca
Caro tua; nam mihi ita Juppiter fatust [1].

A doua sentinţă păstrată de Liviu se referă la jocurile Apolinare instituite în urma ivireĭ unuĭ fel de boală contagioasă:

Hostem, Romani, si ex agro pellere vultis
Vomicam quae gentium venit [ea] longe,
Apollini vovendos censeo ludos.
Quotannis comiter Apollini fiant;
Cum[e] populus dederit ex publico partem,
Privati uti conferant pro se[d] atque suis;
Iis ludis faciendis praeerit praetor
Qui jus populo plebeique is dabit summum;
Decemviri graeco ritu hostiis faciant.
Hoc si recte facitis gaudebitis semper
Fietque res melior, nam is divus exstinguet
Vestros qui compos pascunt placide perdvelles [2])

Oracolele Sibiline fiind în limba grecească, nu puteaŭ fi nicĭ populare şi nicĭ în metrul Saturnin. T. Liviŭ ne-a tradus în limba latină o sentinţă profetică a zeuluĭ de la Delfi cu privire la asediul oraşuluĭ Veji [3]).

---

[1]) Fugĭ, o Romane, descedent al Troeĭ, fugĭ de râul Canne,
ca nu cum-va străiniĭ să te silească la luptă pe câmpia luĭ Diomed.
Dar tu nu veĭ crede până nu veĭ fi îngrăşat cu sângele
tău acel câmp, până când, acel râŭ nu va
fi aruncat din ţara ta mănoasă multe miĭ de cadavre.
Carnea ta are să fie hrana pestilor, pasărilor
şi tuturor fiarelor sălbatice ale acesteĭ ţărĭ. Ast-fel
mi-a profeţit mie Jupiter. T. Livii, *op. cit. XXV*, 12.

[2]) T. Livii, *ibidem.*

[3]) Dăm aci în notă, cuprinsul acesteĭ sentinţe:

Romane, aquam Albanam cave lacu contineri,
Cave in mare manare suo flumine siris;

Celebrul Marcius, pomenit maĭ sus, se zice, că pe lângă profeţiĭ a maĭ scris şi o întreagă carte de sentinţe morale, din care însă nu ni s'a păstrat de cât proverbiala „postremum loquaris, primus taceas“ [1]). Toate aceste sentinţe profetice şi morale aveaŭ de scop de a influenţa maĭ ales asupra educaţiuneĭ poporuluĭ. Romaniĭ, un popor eminamente agricol, aŭ simţit în tot-d'auna trebuinţa unor precepte, după carĭ aveaŭ să-şĭ reguleze viaţa lor, fie publică, fie privată. Festus, în cartea sa, citată maĭ sus, ne pomeneşte la vorba Flaminius Camillus, un vechiŭ cântec, în metrul saturnin, prin care un tată dă fiuluĭ săŭ învăţăturĭ asupra agricultureĭ:

Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra
Camille, metes! [2])

Invăţăturele practice asupra economieĭ casnice, în sentinţe scurte, eraŭ foarte mult respândite în popor.

III.

Pentru a complecta studiul nostru asupra poezieĭ poporane romane este necesar ca, în cele următoare să analisăm, — de şi numaĭ pe scurt—acel fel de cântec, în care elementul satiric şi dramatic este maĭ pronunţat. Fără îndoială că dintre toate genurile literare cultivate de vechiĭ locuitorĭ aĭ Laţiuluĭ, nicĭ unul n'a fost aşa de bine izbutit, nicĭ unul nu dă pe faţă aşa de bine originalitatea şi individualitatea poporuluĭ ca poezia satirică şi batjocoroasă. Acel *italum acetum*, de care ne vorbeşte Horaţiŭ [3]), acele împunsăturĭ şi batjocurĭ de multe orĭ licenţioase şi adesea triviale, la adresa oamenilor marĭ ca şi a celor de jos, şi cărora statul fu nevoit în atâtea rândurĭ ca prin legĭ să le

---

Manu emissam per agros rigabis [rivis rite,
Rite] disque sipatam rivis exstingues:
Tum tu insiste audax hostium muris,
Memor, quam per tot annos obsides urbem,
Ex ea tibi, his quae nunc panduntur fatis,
Victoriam datam; duello perfecto
Donum amplum victor ad mea templa portato,
Sacraque patria, quorum o[m]missa cura.
Ea in[du]staurata, ut assolet, facito.
T. Liviŭ V. 16.

[1]) Cf. sentinţa în versurĭ a luĭ Ap. Claudius Caecus:
„Fabrum esse suae quemque fortunae“ Cf. Havet, *op. cit.* p. 424.

[2]) Băete, dacă iarna va fi praf, primăvara noroiŭ, aĭ să secerĭ grâŭ frumos.

[3]) Horatii, *Sat.* I, 7, 32.

pună frâŭ, sunt caracteristica celeĭ maĭ originale literaturĭ a poporuluĭ Roman. „Ce que l'on n'oserait pas dire, on le chante“, zice Culegĕtorul cântecelor poporane franceze [1]) şi cu drept cuvânt, căcĭ nicĭ odată vitejiĭ soldaţĭ aĭ luĭ Cesar n'ar fi îndrăznit să spună în faţa generaluluĭ lor glorios, aceia ce-ĭ spuneaŭ prin cântece.

Adevĕraţiĭ inventatorĭ aĭ satireĭ, trecută astă-zĭ şi în literaturile noastre moderne, după părerea admisă aproape de toţĭ criticiĭ literarĭ, sunt Romaniĭ. Intr'adevĕr, Quintilian, vorbind despre diferitele genurĭ ale literatureĭ latine, imitată maĭ toată după cea elină, ne zice, că satira este cu totul romană *„satira tota nostra est“* [2]). Cultivarea satireĭ de ceĭ maĭ mulţĭ şi maĭ bunĭ poeţĭ aĭ Romeĭ, începând cu primiĭ elenizatorĭ Enniu şi Luciliu, dusă până la acel grad de perfecţiune, la care n'a ajuns nicĭ un alt gen literar în Roma, după cum o putem constata din satiricul Horaţiŭ, nu ne-o putem esplica de cât prin pornirile fireştĭ ale maseĭ celeĭ marĭ a poporuluĭ Ital, pornirĭ, carĭ se trădează şi în urmaşiĭ coloniştilor luĭ Traian de la Dunăre şi Carpaţĭ. Căcĭ, după cum am observat şi maĭ sus, este evident, că numaĭ atuncĭ poate ajunge literatura şi în special poezia unuĭ popor la o însemnată desvoltare, când în însuşĭ poporul sunt îndestule elemente, din care neîncetat să se alimenteze. A existat aşa dară alăturĭ de poesia cultă şi rafinată, şi încă din timpurĭ maĭ străvechĭ, şi o poezie satirică a poporuluĭ de rând. Să vedem cum se manifestă ea.

Cea maĭ veche apariţiune a satireĭ, care în acelaşĭ timp este şi cea maĭ veche apariţiune a poezieĭ poporuluĭ roman, sunt cântecele *Fascenine*, ce se puteaŭ auzi cu ocaziunea Sărbătorilor *agrare*. Sărbătoarea avea de scop să aducă ţăranuluĭ, după o muncă grea şi folositoare, câte-va momente de plăcere şi veselie. Ceĭ ce luaŭ parte, exprimându-şĭ prin cântece mulţămirile lor faţă de zeĭ, improvizaŭ nişte versurĭ muşcătoare la adresa tovarăşilor lor. Acest caracter al sărbătorilor agrare 'l regăsim la toate popoarele lumeĭ vechĭ. Pe când însă popoarele orientale, lăsând la o parte improvizaţiunile accesoriĭ, se ridicară prin avântul spirituluĭ lor la poezia lirică sublimă şi eterizată şi pe când Greciĭ, din veselia sărbătorilor câmpeneştĭ, produseră himnele şi drama, Romaniĭ nu fură în stare nicĭ să se ridice prin inspiraţiunĭ profunde către ideal, nicĭ nu eraŭ capabilĭ pentru o acţiune dramatică maĭ înaltă. Sărbătorile nu dădură naştere de cât uneĭ simple glumĭ ţărăneştĭ, rafinată în cât-va cu progresul moravurilor. Şi cu toate că, la Romanĭ, popor de acţiune, literatura începe prin acţiune, prin genul

---

[1]) *Chants et chansons populaires de la France,* 1854.
[2]) *Institutio oratoria* X, 1.

dramatic, care la toate popoarele antice ca şi moderne, apare în urma celor-l'alte genurĭ literare, cu toate acestea succesele dobâudite pe acest târâm de locuitoriĭ Romeĭ sunt de tot neînsemnate faţă, maĭ ales, de cele ale poporuluĭ elin. In fescenine, cântece în dialog, comic şi satiric, zărim pe de o parte izvorul nesecat al satireĭ, iar pe de altă parte embrionul din care avea să resară drama naţională a Romanilor.

Iată, pe scurt, originea şi caracterul fesceninelor. Horaţiŭ ne spune: „Ţăraniĭ de demult, oamenĭ energicĭ şi mulţumiţĭ cu puţin, îndată ce'şĭ adunaŭ bucatele de pe câmp îşĭ recreiaŭ, în zile de sărbătoare, trupurile şi sufletele chiar, carĭ în nădejdea de-a isprăvi odată cu recolta sufereaŭ marĭ necazurĭ. D'impreună cu părtaşiĭ lor de muncă, copiiĭ şi nevestele lor credincioase, eĭ jertfeaŭ pământuluĭ (Tellus) un porc, luĭ Silvan, lapte şi geniuluĭ protector, care ne reaminteşte necontenit scurtimea vieţeĭ, florĭ şi vin. Libertatea fescemină, introdusă de acest obiceiŭ, răspândea, prin cântece în dialog, glume ţărăneştĭ grosolane. An de an se reîntorcea timpul acestor sărbătorĭ cu glumele lor până când, în fine, jocul satiric a început să devină crud, să devină furios, străbătând ameninţător şi nepedepsit în mijlocul familiilor oneste. Ceĭ carĭ fură încolţiţĭ de dintele crud al satireĭ începură să se plângă; ceĭ carĭ fură cruţaţĭ se îngrijiră de pericolul comun; în fine se aduse o lege [1]), care oprea prin pedeapsă aspră de a se ataca cine-va prin cântece răutăcioase (malo carmine). Teama de ciomag sili pe poeţĭ să fie cuviincioşĭ şi să se gândească numaĭ la desfătarea publiculuĭ [2]).

Intocmaĭ ca în Vicleimul şi Păpuşele noastre de la Crăciun, tineriĭ romanĭ îşĭ puneaŭ măştĭ, pentru ca efectul comic şi burlesc să fie cu atât maĭ mare. In adevăr, Virgiliŭ, între alţiĭ ne spune următoarele:

Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt risuque soluto,
Oraque *corticibus* sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bache, vocant per carmina laeta [3]) etc.

Din aceste şire ale luĭ Virgiliŭ vedem tot-deodată, că autorilor

---

[1]) Si quis occentasset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri precaretur, capite poenas luito, *Corp. Iuris,* XII tit. 25.

[2]) Horatii, *Ep.* II. 1, v. 139 et seg.

Agricolae prisci, fortes parvoque beati,
Condita post frumenta levantes tempore festo
Corpus et ipsum animum spe finis dura ferentem, etc.

[3]) Virgilii, *Georg.* II, 386 et seq.: „Italiĭ, neam de oamenĭ venit din Troia, celebrează pe Bachus prin versurĭ fără măsură şi prin râsete fără frâŭ; apoĭ schimonosindu-şĭ faţa cu măstĭ de scoarţă de arbor, te invoacă pe tine, Bache, în cântecele lor vesele.

cântecelor fescenine li se încuviința o extremă libertate nu numaĭ în cea ce privește conținutul lor, dar și al metriceĭ și al armonieĭ generale a versurilor [1]). Nu se poate ști încă cu siguranță etimologia numeluĭ de cântece fescenine. Numitu-s'aŭ după orașul Fescenia așezat în Etruria, unde s'ar fi inventat saŭ ar fi înflorit aceste grosolane glume, după cum presupune Niebuhr în a sa *Istorie Romană*, chematu-s'aŭ ast-fel după zeul *Fascinus*, simbolul putereĭ productive, după cum cred astă-zĭ ceĭ maĭ mulțĭ criticĭ literarĭ, între alțiĭ Schanz [2]) și Caussade [3]), nu putem ști. In orĭ-ce caz, din vorbele luĭ Festus [4]), „Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescennina dicuntur allati, sive ideo dicti, quia fascinum putabantur arcere“, nu putem conchide alt-ceva de cât, că nicĭ ceĭ vechĭ nu eraŭ domirițĭ asupra origineĭ acestor cântece poporane. Și după cum cântecele religioase aveaŭ de scop de a îmblânzi și a face favorabilĭ pe zeĭ, „carmine di superi placantur, carmine manes [5])“, tot ast-fel fesceninele luaŭ în râs pe zeĭ și pe oamenĭ. Nu ni s'a păstrat nicĭ o urmă din aceste vechĭ cântece poporane.

Cu trecerea vremeĭ, năravurile cultivându-se și gustul artistic al poporuluĭ rafinându-se, cercul larg al fesceninelor se restânse din ce în ce maĭ mult, așa că în timpul din urmă al republiceĭ, aceste cântece nu se maĭ auzeaŭ de cât cu ocaziunea nunților [6]), după cum puturăm aceasta vedea și din pasagiul de maĭ sus din Festus, iar în ultimele epoce ale literatureĭ latine fesceninele deveniră simple epitalame. Catul este cel d'intâiŭ și cel maĭ însemnat poet roman, care a izbutit să dea trup și suflet cântecelor poporane de nuntă în „Epitalamul luĭ Peleu și Tetidei“. Din acest poet vom da câte-va esemple de fescenine romane, pe carĭ le putem cunoaște după refren și formele repetate. In această recunoaștere a cântecululuĭ poporan, alăturĭ cu versurile propriĭ poetuluĭ, vom fi călăuzițĭ în mare parte de poezia noastră poporană, ce se cântă cu ocaziunea nunților româneștĭ.

La noĭ când preotul punând cununa pe capul tinerilor cununațĭ, cântă obicinuitul tropar „Isaia dănțuește“ vornicii, carĭ sunt de față saŭ un unchiaș maĭ hazliŭ, în unele părțĭ, aruncă în toate părțile bi-

---

[1]) Cf. Caussade *op. cit.* p. 28.

[2]) Martin Schanz, *Geschichte der römischen Litteratur*, în Handbuch der klassichen Altertums-Wissenschaft, p. 14, 1890.

[3]) Caussade, *op. cit.* p. 28.

[4]) Festus, *op. cit.* p. 145.

[5]) Horatii, *Epist.* II 1, 138.

[6] Cf. Plinii, *Nat. Hist.* 15, 86, Ovidii, *Fasti*, III, 695. VI, 407, Catulli, *Epigr.* LXI, 126:

Nec diu taceat procax
Fescennina loquutio.

sericeĭ, dar maĭ ales asupra capetelor tinereĭ perechĭ, nucĭ, alune, ovĕz, etc., spre a arăta prin aceasta pe de o parte, că tinerii cununaţĭ nu cer de la D-zeŭ nimic alta de cât vremurĭ roditoare de nucĭ, alune, ovĕz, etc., iar pe de altă parte, că se lasă de aci înainte de zburdălniciile copilăreştĭ şi că se vor îndeletnici numaĭ cu lucrurĭ serioase [1]). Această datină generală astă-zĭ la toate popoarele romanice, o întâmpinăm şi la vechiĭ locuitorĭ aĭ Laţiuluĭ. Căcĭ de sigur poporan este versul păstrat de Catul:

Da nuces pueris iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus: lubet
Iam servire Thalassio.
Concubine, nuces da [2]).

La nunţile noastre ţărăneştĭ se obicĭnueşte, ca mirele să-şĭ bată mireasa. Aşa bună-oară la nunţile cu călăraşĭ, mirele mergând călare pe lângă carul, în care se află mireasa între femeĭ ce cântă şi chiue, îşĭ loveşte din când în când mireasa cu o nuia saŭ o biciuşcă. După ce a ajuns acasă, aducându-se mireasa înainte, 'ĭ se zice:

Poftim înălţate
Impărate,
Soţ îţĭ daŭ,
Băţ nu-ţĭ daŭ,
Că-ĭ trece printr'o luncă mare
Şi-ĭ tăia un băţ mare
Şi a fi şi pentru spatele d-tale.

Saŭ în Bucovina:

Poftim cinstite ginere,
Să nu gândeştĭ, că ţi-o daŭ
Că n'ar avea ce mânca,
Orĭ n'ar avea ce purta, etc. [3]).

Simularea lupteĭ o găsim şi la Romanĭ:

At tu ne pugna cum tali conjuge virgo!
Non aequomst pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre quibus parere necesse est [4]).

---

1) Cf. S. Fl. Marian, *Nunta la Românĭ* p. 442.
2) Dă nucĭ băeţilor, tu netrebnicul meŭ favorit, destul te-aĭ jucat cu nucĭ, să servim luĭ Talasiu, dă nucĭ Concubine. Catulli, *Iuliae et Mallii epithalamium*, 127—131.
3) Marian, *op. cit.*, p. 524.
4) Catulli, *carmen nuptiale*, 59—61. Insă tu, copilă, nu te pune la luptă cu un ast-fel de bărbat, nu e cu cale să te lupţĭ, căcĭ i te-a dat în seamă însuşĭ al tăŭ tată şi a ta mamă, pe carĭ trebue să-ĭ ascultĭ.

Obiceiul răpireĭ mireseĭ, despre care avem atâtea dovezĭ în cântecele noastre de nuntă, — ba chiar în ţinutul Sălagiuluĭ şi Şomcuteĭ-marĭ, mirele trimite pe vornicĭ (diveri = duumviri) să o fure, zicându-le:

Duceţĭ-vĕ şi-mĭ aduceţĭ
Zâna zânelor,
Floarea florilor,
Doamna zileĭ acesteia!

— este un obiceiŭ moştenit de la Romanĭ. Iată câte va versurĭ poporane păstrate de Catul, referitoare la răpirea mireseĭ:

Qui rapis teneram ad virum
Virginem, o Hymenaee Hymen!
Hymen o Hymenaee!

Si într'alt loc:

Tu fero iuveni in manus
Floridam ipse puellulam
Dedis e gremio suae
Matris, o Hymenaee Hymen!
Hymen o Hymenaee! [1]).

Tot din mijlocul poporuluĭ este şi următorul cântec din Catul, întonat de junimea romană la sfârşitul cineĭ date de părinţiĭ mireseĭ:

Vesper adest, iuvenes, consurgite: Vesper Olympo
Exspectata diu vix tandem lumina tollit.
Surgere iam tempus, iam pingues linquere mensas:
Iam veniet virgo; jam dicetur Hymaeneus.
Hymen o Hymenaee, Hymen ades o Hymenaee [2]).

Saŭ în poezia poporană română:

Foae verde busuioc,
Maĭ sculaţĭ voinicĭ la joc,
V'ajungă de când mâncaţĭ,
Maĭ sculaţĭ de maĭ jucaţĭ.
Foae verde busuioc,
Scoal' nune mare la joc,
Să vă dea Domnul noroc.

---

[1]) Cum răpeştĭ tânara mireasă la bărbatul eĭ, o Hymen Hymeneu; şi Tu, o Hymeneu, daĭ însu-ţĭ furiosuluĭ june în stăpânire copila înfloritoare de la sânul mameĭ eĭ. Catullus, LXI, 3 şi 56.

[2]) Seara a sosit, băeţĭ, sculaţĭ! Luceafărul sereĭ abia ridică în fine de pe Olymp lumina sa mult aşteptată. E vremea să vă sculaţĭ şi să părăsiţĭ mesele cele bogate. Fecioara va veni, se va intona himeneul, vino o Hymen Hymeneu, Catullus, LXII, 1.

Ia-ţĭ finişorul de mână,
Şi cu fina de 'mpreună,
De învârtiţĭ o horă bună
Să v'ajung' o săptămână [1].

Tot din gura poporuluĭ sunt şi următoarele versurĭ:

Mitte brachiolum teres,
Praetextate, puellulae;
Iam cubile adeat viri.
Io Hymen Hymenaee, io!
Io Hymen Hymenaee!
Vos bonae, senibus viris
Cognitae bene feminae,
Collocate puellulam.
Io Hymen Hymenaee, io!
Io Hymen Hymenaee! [2].

Saŭ pe româneşte:

Frunză verde de sulcină,
Duc puiuţiĭ la hodină,
Săraciĭ puiuţiĭ meĭ,
Foarte bine-s loviţĭ eĭ,
Şi la ochĭ şi la sprâncene,
Ca doĭ păunaşĭ la pene, etc. [3].

Aceste câte-va exemple de fescenine din poeziile luĭ Catul, şi comparaţiunea lor cu cântecele noastre de nuntă ne îngădueşte a întrevedea caracterul poporan al epitalamelor romane, ultima fază a glumelor fascenine.

„Dar Fasceninele nu fură cel din urmă pas al geniuluĭ dramatic la Latinĭ; în loc de ast-fel de jocurĭ neorânduite şi nemăestrite, se ivi un soiŭ de mică comedie, pe care o jucară cetăţeniĭ din Roma, luând titlul de *histrioni*, după zicerea etruscă însemnând pe actorĭ, şi care fu numită *Satira*, negreşit fiind-că într'ânsa era vorba de tot felul de lucrurĭ, dar maĭ cu seamă, socotesc, ce-va criticĭ şi urzicărĭ la adresa oamenilor însemnaţĭ din acea vreme" [4]. La anul 390 de la fondarea Romeĭ, ridicându-se în Roma o bină publică, satira saŭ satura fu reprezentată şi în public. Cu ivirea *Atelanelor,* comediĭ împrumutate de la naţiunea oscă, satura a maĭ trăit numaĭ pe joznica treaptă de *Fabula tabernaria*, adică *comedie de cârciumă.*

Atât Satura cât şi Atellana sunt deja începuturĭ de poezie dramatică, cultivată de autorĭ cunoscuţĭ.

Caracteristice pentru poezia poporană romană sunt cântecele batjocoritoare ale soldaţilor, la adresa generaluluĭ triumfător *(Carmina triumphalia).*

---

[1]) G. Dem. Teodorescu, *Poeziĭ populare române*, p. 271.

[2]) Catullus. LXI, 181. O june patrician, lasă brăţişorul rotund al copiliţeĭ; Ea se apropie de patul nupţial, Triumphe Hymen, o Hymeneu! Hymen o Hymeneŭ. Voĭ, demne femeĭ, bine probate în ceia-ce priveşte virtutea, aşezaţĭ copila pe pat. Triumphe, Hymen, o Hymeneŭ! Hymen, o Hymeneŭ!

[3]) Cf. Marian, *op. cit.*, p. 688.

[4]) Odobescu, *Satira latină* în *Scrierĭ literare şi istorice,* vol. I p. 41.

Fie-care profesiune este însoţită de plăcerĭ şi de durerĭ, fie-care îşĭ are momente, când omul se îmbată de fericire şi momente, când el este muncit de necazurile ce-l copleşesc. Emoţiunelor sale sufleteştĭ omul le dă graiŭ prin cântece cu ritm—poezia ne-fiind alt-ceva de cât limba pasionată. Ciobanul bună-oară pe vârful munţilor, pe colnice şi prin câmpiĭ, admirându-şĭ oiţele şi împrejurimea îşĭ înstrunează glasul prin versurĭ de veselie:

Măĭ ciobane de la oĭ, Tu n'aĭ grije nicĭ nevoĭ,
Măĭ ciobane, măĭ, Măĭ ciobane, măĭ, etc.

iar aducându-şĭ aminte de iubita sa de departe, cântă cam ast-fel:

Arde focul şi mă 'ncinge, De cât numaĭ puicuţa,
Nimenea nu-l poate stinge Puicuţa cu guriţa, etc.

Vânătorul, când pleacă cu puşca pe umăr, începe a-şĭ cânta cântecul:

Foicică peliniţă, ...
Daică, daică, daiculiţă, Să plec în sus pe Istriţă,
D'aşĭ avea o puiculiţă. Să vânez o prepeliţă, etc.

Iar dacă n'a împuşcat nimica, se întoarce acasă la nevastă cântând cam ast-fel:

Vaĭ noroace de te-aşĭ prinde, Că la toţĭ le-aĭ dat noroc,
Ca p'un câne te-aşĭ întinde, Pe mine ma arzĭ în foc, etc.

Militariĭ în entuziazmul lor războinic (la an. 1848):

Frunză verde lemn uscat, Ungur, Ungur, Unguraş,
Unde-ĭ drumul la Banat, Faţă de trandafiraş,
Cu Ungurul să mă bat, La Muscalĭ de ce te laşĭ? etc.
. . . .

Iar în timp de pace în cazarmă, cântecul de jale:

Frunză verde de stejar, Militar în miliţie,
M'a dat satul militar, Murgul meŭ cuĭ să rămâe? etc. [1]

---

[1]) Cf. G. Dem. Theodorescu, *Poeziĭ populare române*, Alexandri, *Poeziĭ populare ale Românilor*, Jarnik-Bârsan, *Doine şi strigaturĭ din Ardeal.*

Tot ast-fel îşĭ aŭ cântecele lor, de veselie şi de jale, şi cele-l-alte profesiunĭ ca: pescariĭ, corăbieriĭ, haiduciĭ, etc.

De felul acesta trebue să presupunem că aŭ fost şi cântecele poporane romane ale păstorilor, de carĭ ne pomeneşte Virgiliŭ [1]), ale corăbierilor [2]), cerşetorilor, soldaţilor şi ale celor-l-alte profesiunĭ.

Din toate acestea însă nu ni s'a păstrat de cât cântecele batjocoritoare şi satirice ale soldaţilor victorioşĭ.

Era un obiceiŭ curios la Romanĭ, moştenit, se vede, şi de poporul nostru, ca legionariĭ, când se întorceaŭ în triumf cu vr'unul dintre generaliĭ lor vestiţĭ, să cânte şi să spună în gura mare, pe lângă laude, tot felul de ocărĭ şi de defăimărĭ în potriva triumfătoruluĭ. Poporul din prejur făcea haz şi râdea cu hohote.

„Tot cam aşa clevetitoare par a fi rămas şi gurele Curcanilor noştri, de oare-ce se zice, că eĭ cântaŭ prin taberele lor din Bulgaria, o horă care — dacă nu mă înşel — suna cam ast-fel:

Oştile staŭ faţă 'n faţă,
Maioriĭ la ambulanţă,
Coloneliĭ în depărtare,
Generaliĭ la hotare" [3]).

Aproape toţĭ comandanţiĭ vestiţĭ aĭ Romanilor fură expuşĭ prin cântecele triumfale râsetelor mulţimeĭ. Liviŭ vorbind despre L. Quinctiŭ Cincinnat, ne spune, că la întoarcerea sa în Roma (an. 226), încărcat de prăzĭ din războiŭ şi urmat de prizonierĭ, soldaţĭ „epulantes cum carmine triumphali et sollemnibus jocis, commissantium modo, sequuti sunt" [4]).

La triumful dictatoruluĭ Mam. Aemiliŭ (318) tribunul Cossŭ era comparat de soldaţĭ cu Romul [5]). Camil, dictatorul, ne spune istoricul Patavin, după ce a scăpat patria de duşmanĭ şi s'a întors în Roma triumfător, „inter jocos militares, quos inconditos jaciunt milites", fu numit în batjocură, „Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis [6]).

De şi nu ni s'a păstrat din toate aceste cântece maĭ vechĭ nicĭ o urmă, care să ne poată îndreptăţi a face asupra lor oare-carĭ aprecierĭ estetico-critice, cu toate acestea singura rămăşiţă de cântece triumfale, din ultimele deceniĭ ale republiceĭ, ne permite, până la un punct, a conchide şi asupra celor de maĭ înainte.

---

[1]) Virgilii, *eclog.* III, 59.
[2]) Horatii, *Sat.* I, 5, 14.
[3]) Odobescu, *Curcaniĭ*, în *Scrierĭ literare şi istorice*, III, p. 609.
[4]) Livii, *Hist. rom.* III, 29.
[5]) *Ibidem*, IV, 20.
[6]) *Ibidem*, V, 49 cf. şi VII, 10; X, 30; XXXIX, 7, etc.

Când marele Cesar urca Capitolul, spre a mulţumi zeilor pentru triumful repurtat asupra Galilor, soldaţiĭ îĭ cântaŭ următoarele versurĭ saturninice, triviale, a căror traducere nu o vom da în limba română:

Gallias subegit Caesar, Nicomedes Caesarem.
Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias;
Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem.

şi:

Urbani, servate uxores; moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti, hic sumpsisti mutuum [1],

Probabil că în acelaşĭ spirit şi cu aceiaşĭ libertate de expresiune eraŭ cântate şi cântecele la adresa luĭ Cincinnat, Camil şi a altor generalĭ.

Carmina triumphalia eraŭ în dialog *alternis versibus* [2], iar refrenul era, *io triumphe.*

Tempora Phoebea lauro cingitur, Ioque
Miles, Io, magna voce, Triumphe, canet,

ne spune poetul exilat în vechiul Tomi [3].

Batjocura şi satira romană se arată nu numaĭ în fescenine, atelane şi versurile clevetitoare ale soldaţilor, dar şi, maĭ ales, în cântecele scandaloase, ce se cântaŭ cu mare sgomot înaintea caselor şi carĭ din această cauză eraŭ designate sub numele de *Pipulus,* (un fel de charivari, Katzenmusik), şi în timpurile de maĭ apoĭ ale republiceĭ în epigrame muşcătoare şi pline de spirit, nişte pamflete carĭ, parte se afişaŭ pe zidurile edificiilor şi localurilor publice, parte se lăţeaŭ din gură în gură şi chiar prin scriere. N'avem exemple de pipulus roman, epigrame însă ni s'aŭ păstrat maĭ multe. Ele se deosebesc de cele ale poeţilor clasicĭ, Catul, Marţial etc. prin limba lor vulgară şi printr'o versificaţiune poporană.

Iată câte-va epigrame de acest fel:

Când Ventidiŭ Bassŭ s'a făcut consul (an. 43 a. Chr.), el care

[1]) Suetonii, *Iul. Caesar,* 49.
[2]) Liviu, *op. cit.*, IV 53, Plinii, *Nat. Hist.*, XIX, 144.
[3]) Ovidii, *Trist.* IV, 2, 51; cf. Tibuli, II, 5, 118; Horatii, *Od.* IV, 2, 49.

în tinereţe nu fusese de cât un închirietor de trăsurĭ, se putea auzi cântându-se pe stradele Romeĭ:

Concurrite omnes augures, aruspices,
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam mulos qui fricabat, consul factus est[1]).

Pe statua luĭ Cesar se putea ceti într'o zi următorul pamflet:

Brutus quia reges ejecit, consul primus factus est;
Hic, quia consules ejecit, rex postremo factus est[2])

Când Cesar introduse în senatul roman maĭ mulţĭ Galĭ, poporul cânta în batjocură:

Gallos Caesar in triumphum ducit, idem in curiam;
Galli bracas deposuerunt, latum clavum sumpserunt[3]).

Interesante sunt, în ceea ce priveşte spiritul poporan în care sunt făcute, şi epigramele luĭ Catul îndreptate în contra luĭ Cesar[4]).

Luĭ Octavian August, împăratul, purtând războiŭ cu Sex. Pompeiŭ, fiul luĭ Cneiŭ Pompeiŭ şi fiind bătut în două lupte navale 'i s'a făcut următoarea epigramă, care se cânta în public:

Postquam bis classe victus naves perdidit,
Aliquando ut vincat, ludit assidue aleam[5]).

Fără a ne indica timpul şi ocaziunea, Suetoniŭ ne spune, că luĭ Tiberiŭ îĭ se făcu epigrama:

Non es eques! Quare? non sunt tibi millia centum:
Omnia si quaeras, et Rhodos exilium est[6]).

---

[1]) Gelii, *Noct. Att.* XV, 4: Alergaţĭ, voĭ toţĭ augurĭ şi aruspicĭ, o minune neauzită s'a întâmplat, căcĭ s'a făcut consul cel care ţasăla catâriĭ.

[2]) Suetonii, *Caes.* 80: Brut, fiind-că a izgonit pe regĭ, s'a făcut consul cel dintăiŭ; acesta (Cesar) fiind-că a izgonit pe consulĭ, s'a făcut în urmă rege.

[3]) Suet. *ibidem*: Cesar aduce pe Galĭ în triumf, îĭ aduce şi 'n senat; Galiĭ şi-aŭ lepădat nădragiĭ, şi s'aŭ învălit în laticlav.

[4]) In privinţa acestor epigrame este capital studiul luĭ Bernstein, *Versus ludicri in Romanorum Caesares priores olim compositi* 1810.

[5]) Suet. *Octav.* 90: După ce de două orĭ şi-a perdut corăbiile, voind ca să învingă în lupta navală, acum joacă mereŭ zarul (table).

[6]) Suet. *Tiber.* 59: Nu eştĭ cavaler! De ce? N'aĭ cu totul, dacă'ĭ căuta, o sută de miĭ de sexterţiĭ şi apoĭ aĭ fost şi exilat în Rhodos.

Luĭ Neron 'i se cântaŭ următoarele versurĭ:

Quis negat, Aeneae magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem [1]).

Luĭ Domiţian 'i se făcuse, înainte de a fi asasinat, următoarea prevestire în versurĭ:

Nuper Tarpejo quae sedit culmine cornix
Est bene, non potuit dicere: dixit, erit [2]).

Interesante sunt şi versurile, ce se cântaŭ de toată lumea în Roma şi carĭ eraŭ făcute de poetul Florŭ împăratuluĭ Hadrian:

Ego nolo Caesar esse,
Ambulare per Britannos
Scythicas pati pruinas [3]).

La cele ce Hadrian rĕspunse:

Ego nolo Florus esse
Ambulare per tabernas
Latitare per popinas
Culices pati rotundos [4]).

La moartea luĭ L. Crassŭ apăru din public frumoasele versurĭ:

Postquam Crassus carbo factust
Carbo crassus factus est [5]).

Iată dar, în cele de până aci, câte-va — ca să nu întindem prea mult cercetările noastre—din epigramele cele maĭ poporane romane. Ele, după cum vedem şi după cum era natural să ne aşteptăm, aŭ de scop ridiculizarea bărbaţilor, puşĭ în cele maĭ înalte sfere ale societăţiĭ ca, împăraţĭ, consulĭ, etc. La adresa oamenilor maĭ de rând, une-orĭ şi

---

[1]) Suet. *Ner.* 39: Cine poate să nege, că Neron nu este din stirpea luĭ Enea, căcĭ dânsul (Neron) a ridicat (viaţa) mameĭ sale, acesta (Enea) a ridicat pe tatal sĕŭ (din incendiu).

[2]) Suet. *Domit.* 23: O cioacă, (cucuvae) care nu de mult stătuse pe vârful stânceĭ Tarpeia, nu putu să zică e bine, ci zise, va fi.

[3]) Spartiani, *Hadr.* 15: Eŭ nu vreaŭ să fiŭ împărat, să mă trapăd prin Britania şi să îngheţ prin Sciţia.

[4]) *Ibidem.* Eŭ nu vreaŭ să fiŭ Florŭ, să mĕ târesc prin cârciume, să mă înfund prin taverne şi să sufer înţepăturile stelniţelor.

[5]) După ce Crassus s'a făcut cărbune (Carbo), Carbon (oratorul) s'a îngrăşat (a devenit puternic = crassus).

fără de a viza o anumită persoană, sunt inscripţiile numite *graffiti* şi *dipinti,* adesea în versurĭ maĭ mult lirice, sgâriate saŭ desemnate pe păreţiĭ din afară saŭ din lăuntru aĭ edificiilor publice saŭ şi prin case particulare şi cârciume. Ceĭ maĭ mulţĭ graffiti şi dipinti scrişĭ în limba vulgară latină, ni s'aŭ păstrat în vechiul oraş Pompeĭ, acoperit de lava Vezuvuluĭ la an. 79 d. Chr. [1]).

Vom transcrie aci câte-va inscripţiunĭ culese din Corpus Inscriptionum Latinarum IV, dând traducerea celor maĭ cuviincioase; şi fiind-că „naturalia non sunt turpia", vom adăoga şi vr'o câte-va netraduse şi din cele indecente, scrise, probabil, de copiiĭ rĕŭ crescuţĭ saŭ de niscaĭ-va beţivĭ:

Admiror paries te non cecidisse ruinis
Qui tot scriptorum taedia sustineas.

(Te admir, o părete, că n'aĭ căzut în ruine, tu care porţĭ scrise pe tine atâtea prostiĭ. *C. I. L.* IV. 1904) [2]).

Alter amat, alter amatur; ego fastidio.

(Unul iubeste, cel-l'alt este iubit, eŭ sunt desgustat. 346).

Pyrrhus Getae conlegae salutem
Moleste fero quod audivi te mortuom, itaque vale.

(Pirrhus salută pe confratele sĕŭ Geta: Imĭ pare rĕŭ auzind c'aĭ murit, adio dar. 1852).

Nemo est bellus, nisi qui amavit.

(Nimenĭ nu poate fi gentil, dacă n'a iubit. 1883).

Quisque amat calidis non debet fontibus uti,
Nam nemo flammis ustus amare potest.

(Cel ce e amorezat să nu întrebuinţeze apă caldă, căcĭ nimenĭ nu poate iubi, când îl arde căldura internă. 898).

Cu toate că „le latin dans les vers brave l'honneteté", totuşĭ nu

---

[1]) Asupra graiuluĭ vulgar al Romanilor, maĭ ales cum ne apare în inscripţiunĭ, vezĭ în limba românească şi al meŭ *Studiŭ asupra Tablelor cerate descoperite în Transilvania,* p. 155 et seq.
[2]) Cf. şi I. Calinderu, *Viaţa municipală la Pompeĭ,* p. 44.

îndrăznim să reproducem după inscripţiunĭ de cât numaĭ aceste micĭ poeziĭ:

Quisquis ama(t) valia(t), peria(t) qui nosci amare,
Ri[scan]te(m) peria(t) quisquis amare voca(t).
(*C. I. L.* 1173.)

Si quis forte meam cupiet violare puellam
Illum in desertis montibus urat amor. (1645).
etc.

In acelaşĭ spirit sunt făcute şi versurile murdare ce se lipeaŭ de columnele monumentuluĭ luĭ Priap, zeul senzualităţeĭ. O singură inscripţiune este de ajuns pentru a ne face idee de gustul grosolan al vulguluĭ:

Hortis Hesperidum, Sabelle, cultis
Nostrae cultior hortus [1]) est puellae:
Mirari, o bene, desinas, Sabelle,
Hortorum Deus ipse nam Priapus
Cunctius hunc fodit et rigat diebus.

Cu timpul cântecele priapice aŭ fost tratate şi de autorĭ artisticĭ ca Catul, Ovidiŭ, Tibul şi probabil şi de Virgiliŭ. Graţie numaĭ acesteĭ împrejurărĭ ni s'aŭ păstrat o colecţiune de 87 poeziĭ *Priapeia* [2]).

Ca să terminăm, în sfârşit, supra poezieĭ poporane romane, socotim, că este trebuincios a adăoga câte-va cuvinte şi asupra versurilor glumeţe saŭ serioase, ce se cântaŭ saŭ recitaŭ de copiiĭ Romanĭ în veselele lor *jocurĭ.*

Iată câte-va urme de aceste cântece:

Rex erit, qui recte faciet, qui non faciet non erit [3]).

---

[1]) *Hortus* însemnează *pudendum muliebre.*

[2]) Capital este studiul luĭ Wernicke: *Priapeia sive diversorum poetarum veterum in Priapum lusus.* 1853.

[3]) Horatii, *Epist.* I, 1, 18: Cel ce-a face bine, va fi rege, cel ce nu, nu va fi. Luĭ Cesar 'i cântaŭ soldaţiĭ: Plecteris si recte facies, si non facies, rex eris, adecă: Veĭ păţi-o de veĭ face bine, de nu, veĭ fi rege.

Regele din acest recitativ ne aduce aminte de craiĭ din jocurile noastre, bună-oară în „D'a craiu slujesc“:

Slujitorul. — Craiŭ slujesc!
Craiul. — Ce-mĭ slujeştĭ?
Slujitorul. — Ce mi-ĭ porunci!
Craiul. — Dă o palmă tare
lui (cutare) etc.[1]).

Habeat scabiem, quisquis ad me venerit novissimus[2]).

Imprecaţiunea de aci ne aminteşte blăstemurile din jocurile copiilor noştri. In jocul „De-a ascunsele“ se zice:

Cuĭ s'o uita
Să-ĭ sară ochiĭ
'n patru
cum sare
scuipatul.

In epoca târzie a literatureĭ romane, sub împăratul Aurelian, copiiĭ cântaŭ, după cum ne spune biograful sĕŭ Vopisc, în sărbătorĭ, la jocurile lor, următoarele puţin artistice versurĭ cu refrenul mille:

Mille, mille, mille, mille. mille decollavimus
Unus homo — mille, mille, mille decollavimus —
Mille, mille, mille, mille vivat, qui mille occidit.
Tantum vini nemo habet, quantum fudit sanguinis.

apoĭ:

Mille Sarmatas, mille Francos semel e semel occidimus,
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quaerimus[3]).

In fine credem, că aci e locul să spunem câte-va vorbe şi despre cântecele de leagăn.

Scoliastul luĭ Persiŭ la versul III, 18, ne spune, că doicele romane cântaŭ copiilor:

Lalla, lalla, lalla, aut dormi aut lacte[4]).

---

[1]) G. Dem. Teodorescu, *op. cit.* p. 196; 195.
[2]) Horatii, *Ars. poet.* 417: Să-l lovească râia pe cel ce o veni la mine maĭ în urmă.
[3]) Vopisci, *Aurel.* 6 şi 7: Miĭ de miĭ am omorât, fie-care în parte am omorât miĭ de miĭ. Cel ce a omorât o mie trăiască miĭ de anĭ; nimenea n'are atâta vin cât sânge a vărsat fie-care. O mie de Sarmatĭ, o mie de Francĭ am omorât dintr'o dată, miĭ de miĭ de Perşĭ căutăm acum.
[4]) Lalla, lalla, lalla, culcăte saŭ sugĭ. Lallare e o formaţiune limbistică ca şi papare.

Cine dintre noĭ nu a fost dezmerdat în leagăn cu cântece:

Haida liuliŭ, nani nani.
Liuliŭ, liuliŭ, puiul mameĭ, etc.
Vină raţă
De-l resfaţă,
Şi tu curcă
De mi-l culcă,
Şi tu somn
De mi-l adormĭ,
Şi tu peşte
De mi-l creşte!

Iar în Italia:

Dormi, dormi, nel mio seno.
Il mio cuor culla sara
Fa la nina, nana na [1]).

Nimic nu ne îndreptăţeşte să credem, că versul de maĭ sus, citat de scoliastul luĭ Persiŭ, ar fi un fel de *nenia*, după cum susţine d-l Putnoki [2]).

Adaus şi concluziune.

De câte orĭ voim să analizăm o poezie, trebue să o privim din două puncte de vedere: din cel al cuprinsuluĭ saŭ partea internă şi din cel al formeĭ saŭ partea externă. In cuprinsul poeziilor, după care le clasificăm în genurĭ: liric, epic, dramatic, etc., vedem gândurile şi pornirile poetuluĭ, fie individ, fie popor; în forma externă, după care constatăm timbrul naţional al poezieĭ, vedem limba şi versificaţiunea.

Până aci am vorbit despre poezia poporană latină cu privire la conţinutul eĭ; în cele următoare socotim că este necesar, pentru a ne putea face o idee complectă despre ea, a adăoga câte-va cuvinte şi despre forma externă a acesteĭ poeziĭ. Este firesc lucru a vedea în nişte cântece poporane o limbă poporană şi un vers poporan. Nu vom inzista asupra limbeĭ; studiul nostru asupra graiuluĭ vulgar latin, foarte defectos, o recunoaştem, dar în orĭ-ce caz cel maĭ complect în literatura românească, ne scuteşte de a vorbi de-o-cam-dată despre limba poeziilor poporane [3]). Vom da însă câte-va noţiunĭ asupra versuluĭ naţional ce-l găsim maĭ în toate poeziile citate în acest studiŭ.

[1]) Cf. Alexandri, *Poeziĭ populare*, p. 382.
[2]) Putnoki în *Ungaria*, 1892.
[3]) *Tablele cerate descoperite în Transilvania*, p. 155.

O singură privire aruncată, şi numaĭ în treacăt, asupra noianuluĭ de poeziĭ latine, câte s'aŭ păstrat în cursul vremurilor, ne îndeamnă, ba oare-cum ne sileşte să constatăm şi din punctul de vedere al *metriceĭ,* al construcţiuneĭ versurilor, acelaşĭ fenomen, ce l-am văzut şi din punctul de vedere intern, comparând poezia clasică cu cea poporană. Ba încă şi maĭ vădit, luând ca punct de plecare metrica, reese pe de o parte, că poezia cultă nu s'a dezvoltat în mod organic şi natural, ca la alte popoare şi în special ca la Elinĭ, că ea nu este un product maĭ mult al geniuluĭ poporuluĭ roman de cât al geniuluĭ grecesc; iar pe de altă parte, că numaĭ poezia poporană, nemăestrită, ce e drept, este adevărata poezie latină, numaĭ ea a îmbrăcat forme originale născute pe pământul Italieĭ antice.

Deosebim dar alăturĭ de metrica poezieĭ culte, o *metrică a cântecelor poporane.* Iată principalele faze ale versuluĭ latin: La început toate poeziile eraŭ în metru poporan; vine o epocă, aşa numita epoca grecizantă a poeţilor scenicĭ, când vedem tendinţa de a se imita versul grecesc; apoĭ o vreme, timpul de aur al literatureĭ latine, când ceĭ maĭ marĭ poeţĭ aĭ Romeĭ se folosesc exclusiv şi în mod servil de tecnica versurilor eline şi în sfârşit, în epoca decadenţeĭ, epoca literatureĭ creştine, zărim iarăşĭ pornirea spre metrul poporan de la început. Această dezvoltare a metriceĭ latine este cu totul neorganică.

Presupunem, că dacă nu ar fi existat acea imitare, în timpul clasic atât de servilă, a metriceĭ greceştĭ, Romaniĭ ar fi ajuns să devină adevăraţiĭ creatorĭ aĭ ritmuluĭ şi aĭ rimeĭ poeziilor noastre moderne. Am fi putut să admirăm în acest caz, şi pe tărâmul literelor, modul cum spiritul roman, în întregimea sa, şi-a revărsat asupra popoarelor moderne în general şi asupra celor romanice în special, razele sale bine-făcătoare de cultură şi civilizaţiune. Din nenorocire poeţiĭ de frunte aĭ Romanilor eraŭ cu mult maĭ orbiţĭ de strălucirea prea mare a spirituluĭ grecesc, de cât ca să maĭ poată distinge deosebirea de tendinţe şi aptitudinĭ artistice a celor două popoare. Poeţiĭ Romanĭ nu fură în stare să se dezvolte în senzul poezieĭ poporane.

Să vedem în scurt care este metrica întrebuinţată în cântecele poporuluĭ de jos. Două faze maĭ principale recunoaştem şi în structura versuluĭ poporan latin prima în care găsim aşa numitul „Numerus italicus“ şi a doua în care este întrebuinţat metrul saturnin („Versus Saturnius“ saŭ „Faunius“).

„Numerus italicus“, în care ni s'aŭ păstrat cântecele sacrale şi religioase, are ca principiu fundamental, întru cât se poate conchide după puţinele urme rămase, *ritmul.* Sunt versurĭ ce depind de la o maĭ lungă saŭ maĭ scurtă accentuare a unor silabe. Aliteraţiunea nu este absolut necesară, totuşĭ însă e des întrebuinţată. Exemplu:

Jupiter Dapalis / quod tibi fieri / oportet in domo
familia mea / culignam vini dapi
eius rei ergo / macte illace dape / pollucenda esto [1]).

Versul saturnin, care nu este alt-ceva de cât o dezvoltare a ritmiceĭ şi aliteraţiuneĭ vechiuluĭ „numerus italicus", a fost întrebuinţat nu numaĭ de popor în cântecele sale religioase şi profane, dar chiar şi de ceĭ d'ântâĭ poeţĭ artisticĭ aĭ Romeĭ ca Liviŭ Andronic şi Naeviŭ. Din cauză însă, că urmaşiĭ acestora, începând cu Enniu, s'aŭ folosit exclusiv de principiul *cantităţiĭ* silabelor din poezia grecească, metrul saturnin a fost părăsit cu totul, şi în cele din urmă dat uităreĭ. Această repulziune pentru metrul poporan, pe care Horaţiŭ îl numeşte *horridus*, a făcut, ca în timpul înfloriteĭ şi în epoca de decadenţă a literatureĭ latine, să nu maĭ fie priceput şi ca aproape toţĭ ceĭ vechĭ să caute a explica acest vers după legile prozodieĭ greceştĭ. Nu numaĭ atât, dar chiar nicĭ ceĭ modernĭ, cu toate cercetările lor aprofundate, încă până astăzĭ nu aŭ putut cădea de acord asupra principiilor fundamentale ale structureĭ acestuĭ metru. Iată în rezumat după Gleditsch principalele puncte asupra cărora nu maĭ încape nicĭ o discuţiune: „Fie-care vers este compus din doĭ membri despărţiţĭ unul de altul printr'o cesură. In comisura acestor doĭ membri se află hiat. Tezele sunt exprimate, când printr'o silabă lungă, când printr'una saŭ două scurte; câte-o-dată thesis poate să şi lipsească. In fine ca o podoabă a versuluĭ se găseşte pe icĭ-colea şi aliteraţiunea". Părerile învăţaţilor nu conglăsuesc însă în ceea ce priveşte tecnica versuluĭ şi numărul şi felul arselor. Nu vom inzista asupra celor două marĭ teoriĭ a *cantităţeĭ* şi a *intonăreĭ* teoriĭ, carĭ dezbină pe criticiĭ modernĭ în două tabere opuse. Observăm numaĭ în treacăt, că cele maĭ recente studiĭ aŭ făcut, ca teoria ritmuluĭ să-şĭ găsească din ce în ce maĭ mulţĭ apărătorĭ.

Adăugând acum versuluĭ saturnin, cu ritm şi aliteraţiune, şi refrenul atât de des întrebuinţat în cântecele poporane, după cum am văzut, credem, că nu maĭ avem de cât un singur pas de făcut, pentru ca să ajungem la poezia creştinească:

Dies irae, dies illa
Solvet saeclum in favilla
Teste David cum Sibylla, etc.

---

[1]) Catonis, *De re rustica*, 132, vezĭ Gleditsch, *Metrik der Griechen und Römer* in Iwan Müller, *op. cit.* p. 577, II, 1885.

saŭ :

Stabat mater dolorosa
Iuxta crucem lacrimosa,
Dum pendebat filius.

Cujus animam gementem
Contristatam et dolentem
Pertransivit gladius, etc.

Din cele de până aci sperăm, că ne-am putut câștiga convingerea, că Romaniĭ aŭ avut o poezie poporană destul de dezvoltată, că această poezie avea caracter epic, liric, satiric, didactic, etc., că exista prin urmare pe lângă cântecele militarilor și alte cântece poporane, că fondul acesteĭ poeziĭ se găsește în cântecele noastre poporane, și în fine că ea, și numaĭ ea, a fost originală atât ca fond cât și ca formă.

GEORGE POPA.

DESPRE

NAVALA UNGURILOR[1] ASUPRA CETAŢEI CONSTANTINOPOLI LA 934

D'intre popoarele ural-altaice, carĭ aŭ cutrierat Dacia Traiană, singurĭ Maghiariĭ au reuşit a întemeia o domnie maĭ îndelungată în câmpiile Pannonieĭ şi a'şĭ păstra tot-odată şi individualitatea lor etnică, îmbrăţişând la timp creştinizmul, care 'ĭ feri de cumpăna, ce amenința din partea împăratuluĭ romano-german, păgânătatea vecină. Dar cuvântul mântuitor cu anevoe putu înfrâna sălbatecele apucăturĭ ale fireĭ mongolice. Legea creştinească îndulci, ce-ĭ drept, raporturile dintre Ungurĭ şi lumea creştină; veacurĭ întregĭ însă poporul vedea în creştinie o restrângere a desfrâuluĭ de odinioară, şi nu o dată reacţiunea păgână luptă viguros contra piedecelor papizmuluĭ, ameninţând a înfuleca toată cultura romano-creştină.

Cu atât maĭ nestâmpăraţĭ se zbuciumaŭ Maghiariĭ în răstimpul aşezăreĭ lor în Pannonia până la creştinare. Eĭ ajunseră, ca odinioară Huniĭ, pe carĭ cronicariĭ ungureştĭ îĭ slăveaŭ ca strămoşĭ aĭ Ungurilor, spaima popoarelor învecinate. Nu era an lăsat de Dumnezeŭ, în care aceştĭ «hominum monstra», după cum îĭ numeşte episcopul Otto von Freisingen, să nu fi lăţit spaimă şi pojar în ţările Germanieĭ[2]). Pe neaşteptate cuprindeaŭ în pâlcurĭ târgurile şi cătunele arzându-le şi pierzându-le. Până

[1]) Scriitorul acestor rândurĭ a arătat cu altă ocaziune (vezĭ Zur Geschichte Siebenbürgens, nach den Quellen dargestellt» Wien, 1891, p. 1) cerinţa metodică de a pune o temelie sănătoasă istorieĭ şi etnografieĭ române prin cercetărĭ amănunţite asupra popoarelor, carĭ aŭ locuit ambele Daciĭ. Acest noŭ punct de privire a găsit chiar aprobarea unuĭ critic ungur (*Századok*, Budapest, 1892, pag. 77). De altă parte uniĭ istoricĭ românĭ par a avea alte vederĭ în această privinţă (vezĭ *Revue historique*, Paris 1892, p. 398).

[2]) *Huber*, *Geschichte Österreichs*, Gotha 1885 I, 9. Kapitel.

la hotarele Francilor ajunseră cetele lor sprintene. Prădăciunile lor le făceaŭ maĭ ales în ţările îmbelşugate ale Apusuluĭ, căcĭ starea sărăcăcioasă a bruţilor Sârbĭ şi Croaţĭ nu-ĭ ademenea, iar de Leşĭ şi Ruşĭ îĭ maĭ despărţeaŭ şi Carpaţiĭ. Abia după reculegerea viguroasă a Germanilor sub Heinrich I şi Otto I, Unguriĭ, bătuţĭ în lupte sângeroase,—933 şi maĭ ales în 955 (bătaia de pe Lechfeld lângă Augsburg)—prinseră la minte şi încetară cu invasiunile lor în împărăţia germană. Eĭ îşĭ îndreptară acum întreprinderile lor spre Byzanţ, unde năvăliră de repeţite orĭ. Expediţiunile acestea orientale», sunt însă din cauza secăreĭ fântânelor maĭ greŭ de urmărit de cât cele apusene.

Analiştiĭ byzantinĭ opun însă şi alte greutăţĭ celor carĭ vor să cerceteze istoria popoarelor barbare: felurimea numelor. Ast-fel împăratul cărturar Constantin VII Porphyrogennitus numeşte pe Ungurĭ tot-de-auna *Τοῦρκα*, alţĭ scriitorĭ aŭ împrumutat de la Slavĭ numirea *Οὖγγροι* [1]; ba se pretinde chiar, că uniĭ cronicarĭ ar înţelege şi sub numele *Δάκες* saŭ *Δάκαι* acelaşĭ popor [2]. Pentru istoria popoarelor aparânde este însă o condiţie sine-qua-non de a statori cuprinsul acestor înţelesurĭ în ale nomenclatureĭ poporuluĭ şi ţăreĭ. Aceasta ne-a arătat-o cu măiastra-ĭ pană Nestorul istorieĭ critice române, Hasdeŭ [3]. Istoriciĭ Ungurĭ însă nu şi-aŭ prea bătut capul cu d'alde astea şi admit în bună linişte, că sub «Turciĭ», carĭ aŭ atăcat după Byzantinĭ în anul 934 Ţarigradul, aŭ a se înţelege Unguriĭ [4]. Dară această numire avea la Byzantinĭ un înţeles foarte larg. Nu numaĭ pe Ungurĭ, ci şi pe Chazarĭ, pe Turcĭ şi pe Tătarĭ cuprindeaŭ cronicariĭ Grecĭ sub acest nume [5]. De viţă turcească eraŭ şi Peceneģiĭ [6], de şi nu ne este cunoscut, ca Byzantiniĭ să fie întrebuinţat pentru eĭ numirea *Τοῦρκοι*. Cronica «primordială» rusă [7]) numeşte, ce-ĭ drept, poporul

---

[1]) Nazalizarea luĭ u în *Οὖγγροι* precum şi în rom. «Ungurĭ» şi în nemţ. «Ungarn», arată înrâurinţa slavă (ugri : ągri).

[2]) Ast-fel maĭ toţĭ istoriciĭ modernĭ susţin, că augusta scriitoare Anna Comnena înţelege sub acest nume tot-deauna pe Ungurĭ. Autorul acesteĭ lucrărĭ crede însă a fi contribuit întru cât-va la părăsirea acesteĭ părerĭ în favorul alteia, priincioasă Românilor. (Vezĭ lucrarea mea sus amintită, p. 41, 42.)

[3]) *B. P. Hasdeŭ*, Istoria critică a Românilor, Bucureştĭ 1875, I.

[4]) *Engel*, Geschichte des ungarischen Reiches, Wien 1813, I, S. 85. *Horváth*, Geschichte der Ungarn, Pest 1851, I, S. 21. *Büdinger*, Österreichische Geschichte bis zum Ausgange des 13. Jahrhunderts, Leipzig 1858, I, S. 376. *Szalay*, Geschichte Ungarns, Pest 1866, I, S. 36. *Fessler*, Geschichte von Ungarn, Leipzig 1867, I, S. 70. *Huber*, op. cit. I, trece însă faptul cu vederea.

[5]) *Stritter*, Memoriae populorum olim ad Danubium... incolentium e scriptoribus Byzantinis, Petropolis 1778, III, p. 582, 543, 3, 995.

[6]) *P. Hunfalvy*, Die Ungern oder Magyaren in «Völker Österreich-Ungarns», V, Teschen 1881, S. 80, seq. 92—99.

[7]) In Rusia «Pervonačalnaia lĭetopiss», altminterea strâmb «cronica luĭ Nestor», numită în *Lĭetopiss po Ipatskomu spisku*, Sanktpeterburg 1871, p. 27.

care a întins în 934 prădăciunile până la Constantinopole tot Ungurĭ; de oare-ce însă în analele ruseştĭ se află, pentru timpul acela, după cum a dovedit Schlözer [1]), intercalărĭ din Byzantinĭ, cronicarul anonim rus pare a fi tradus *Τοῦρκοι* cu «ugri : faţă cu nestatornicia ce domneşte la Byzantin în privinţa nomenclatureĭ popoarelor, era şi este o rătacire cu putinţă. Din fericire ne este dată putinţa de a confrunta cu alte relaţiunĭ despre aceste lupte, ştirele greceştĭ ce ni le dă renumitul geograf arab Maçoudy. In cartea sa «Praturile auriĭ» [2]) el ne destăinueşte anume viaţa şi istoria unor seminţiĭ turceştĭ de pe ţărmurile măreĭ Negre. Marturiile sale sunt de mare însemnătate, fiind-că ne desfăşură amănuntele acestor lupte, făcându-ne tot-odată cunoscut şi numele acelor popoare, care aŭ luptat cu Greciĭ. Ele ne spun, că în anul 932 saŭ 933 patru popoare turceştĭ şi anume: «Yadjni , «Bedjgards», «Bedjnaks» şi «Newkerdehs» [3]) aŭ purtat războiŭ cu popoarele din «Rum». Maĭ uşor recunoaştem din aceste popoare pe Pecenegĭ (Bedjnaks : Bedschnak). Asemenea îĭ numeşte Arabul Idrîsî [4]) precum şi Armeanul Matheĭ de la Edessa [5]). Poporul Bedjgards (Badschgurd) sunt fără îndoială Maghiariĭ, căcĭ ast-fel sunt eĭ

---

[1]) *Nestor*, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprache vergliechen, übersetzt und erklärt von *Schlözer*, Göttingen 1802—5 IV, S. 10, 16, 19.

[2]) *Maçoudy*, Les prairies d'or, trad. en franç, par Meynraud, texte et trad., Paris 1863, II, pag. 59. Vezĭ şi transcrierea numelor acestea în ediţia luĭ Frähn.

[3]) Maçoudy în «Ibn Foszlan und anderer Araber Berichte» ed. Frähn, St. Petersburg 1823, S. 238: «Neben dem Lande der Chazaren, zwischen ihnen und dem Abendlande, sind vier türkische Völkerschaften, deren ursprüngliche Abstammung nur einen Ahnherrn kannte. Sie sind Nomaden und Städter, und besonders stark und tapfer. Jede Völkerschaft hat ihren König. Jedes der vier Reiche erstreckt sich einige Tagereisen weit und reicht zum Theil bis an das Meer Nitas (marea Neagră). Ihre Streifzüge erstrecken sich bis an die Stadt Rumia (Constantinopole), und wo sie an die Länder von Andalus stossen, haben sie die Oberhand über die dortigen Völker gewonnen. Zwischen ihnen und dem Könige der Chazaren besteht ein Friedensbündniss, ebenso mit dem Herrscher der Alanen. Ihre Wohnsitze stossen mit dem Gebiete der Chazaren zusammen. Die erstere dieser Völkerschaften hiess Bdschna; die zweite, welche an die erste grentzt, Badschgurd; die dritte, welche an diese anstösst heist Bedschnak, die stärkste von allen vieren; die vierte wurde Nogerda genannt. Ihre Könige führen ein Nomadenleben. Sie hatten in oder nach den Zwanzigern des 4 Jahrhs. (nach 932 n. Chr.) Kriege mit den Griechen». Atâta la Frähn. In ediţia franceză se spune maĭ departe: «Durant l'an 320, ou peu après, ils furent en guerre avec les peuples de Roum. Ceux-ci possèdent sur la frontière de leur ennemis une grande ville grecque, nommée Walendar, etc.», . . . p. 60: Romanus, qui règne aujourd'hui, en 332, sur les Grecs envoya 12.000 cavaliers à Walendar».

[4]) *Edrisi*, Géographie, trad. p. Jaubert în «Recueil des voyages publié par la société de géographie», Paris 1840, VI (II), p. 402, 403, 407, 437: «Budjnaks».

[5]) *Mathaeus d'Edessa*, Histoire de l'Arménie, Bibliothèque historique Armenienne, trad. p. Dulaurier, Paris 1858, p. 89: «Badzenig».

adesea numiţĭ de călătoriĭ arabĭ [1]). Acest nume s'a păstrat până astăzĭ la poporul ural-altaic al Baškirilor, care locuesc între Kazan şi Orsk pe lângă râul Bĭelaia în Rusia europeană. Cine se ascunde sub cele-l'alte două numirĭ e maĭ greu de aflat. Bruun crede, că şi sub primul popor aŭ a se înţelege Unguriĭ, iar sub al patrulea Bulgariĭ [2]). Spusele acestuĭ scriitor însă nu le-am putut controla, de oare-ce cartea sa nu mi-a stat la îndemână. Fără îndoială vor fi şi aci de înţeles popoare învecinate Grecilor. Despre prima seminţie «Bdschna» (Gadjni) am putut afla numaĭ de la un scriitor arab, că era un trib al Kapčakilor [3]). Acest nume iarăşĭ însemnează la mulţĭ scriitorĭ orientalĭ pe Comanĭ [4]), carĭ după cercetările noastre par a fi fost un popor băştinaş între râul Dnipru şi Don [5]). Toate aceste popoare aŭ jucat, după cum ştim, un rol în istoria ţărilor române.

Maĭ 'nnainte de a intra în amănuntele bătălieĭ, Maçoudy descrie unele particularităţĭ din viaţa acestor popoare, arătând felul lor de guvernământ, ş. a. Ne maĭ spune asemenea că ele îşĭ întindeaŭ prădăciunile lor până în ţinuturile învecinate Spanieĭ şi Francieĭ [6]).

---

[1]) *D'Ohsson*, Des peuples du Caucase, Paris 1828, p. 257: «Ils nous parait certain que, sous le nom de Badschkartes Massudy désigne les Madjares ou Hongrois. *Ebn Haucal* (942—976) dit (p. 146): «Il y a deux nations de Baschkhartes; l'une habite à l'extrémité de l'occident (il faut lire de l'orient) derrière les Boulgares, auxquels elle est soumisse; l'autre plus nombreuse, est voisine des Batchenaques; de race turque comme ces derniers, elle demeure aussi près de l'empire romain». Les Hongrois sont évidemment désignés sous le nom de Badschcardes, par les géographes *Sakout* et *Cazvini*, ainsi que par les historiens des Mongoles, *Alaï ed din*, de *Djousin* et *Raschid ed din*, qui dans leurs rélations de la conquête de la Hongrie en 1241, par Batou, donnent à ce pays le nom de Baschardie». Asemenea şi călugăriĭ predicatorĭ, carĭ fură trimeşĭ în secolul al 13, în aretul Tătarilor, par a considera pe Maghiarĭ şi pe Bascardĭ ca aparţinând uneia şi aceleiaşĭ naţiunĭ. *Ioan de Plano Carpini*. Historia Mongolorum apud Hurmuzaki-Densuşianu, Documente privitoare la istoria Românilor, Bucureştĭ 1887, I, 1, p. 233: «Bascart, hoc est Hungariam magnam». *Ascelinus*, ibidem p. 236: «Bastareos, idest Magnam Hungariam». *Ruisbroek*, Itinerarium, ibid. p. 266: «Pascatir, quae est maior Hungaria», p. 273: «Idioma Pascatir et Hungarorum idem est»... «De illa regione Pascatir exierunt Huni, qui postea dicti sunt Hungari».

[2]) *Kuun*, Additamenta ad codicem Cumanicum, Budapest 1883, p. 10: Quatuor tribuum turcorum, quae prope urbe Valendar anno 934 texte Massudi contra Byzantinos pugnaverunt, primam et secundam Hungaros, tertiam Bissenos, quartam Bulgaros fuisse doctissimus *Bruun* in dissertatione, quam de hoc bello scripsit, diserte dicit».

[3]) *D'Ohsson*, op. cit. p. 117: Le géographe Schems-ed-din de Damas nome les Betchenas parmi les tribus turques compris sous le nom colectif de Captchackes».

[4]) *Ruysbroek*, *Itinerarium* în «Recueil des voyages», op. cit. IV, p. 246: «Commani, qui dicuntur Capthat» (var. Capchat). *Abulfeda*, Annales muslemici, Hofniae 1789/94, IV, p. 301, vorbind despre bătăia de la Kalka (1223) numeşte pe aliaţiĭ Ruşilor «Kipzaganĭ».

[5]) Zur Geschichte Siebenbürgens, op. cit. p. 14.

[6]) *Maçoudy*, op. cit. p. 59: «Elles sont puissantes et belliqueuses et poussent leurs escursions jusque sur les terres de Roum et les provinces voisins de l'Espagne;» ibid. p. 64: «Des nos jours (Maçoudy scrie în anul 943, vezĭ p. 60) ils ont fait du butin jusqu'aux frontieres de l'Espagne, des Francs et des Galiciens».

După cum vedem, espediţiile depărtate ale Ungurilor sunt întărite şi de Maçoudy. Pe de altă parte şi spusele acestuĭ geograf în privinţa colindărilor colective ale Chazarilor, Ungurilor şi altor barbarĭ găsesc sprijin în autorĭ Grecĭ şi Arabĭ [1]). La aceste campaniĭ Ungurii vor fi luat de obiceiŭ parte în număr maĭ mare de cât ceĭ-l'alţĭ: alt-fel în 934. Maçoudy ne spune lămurit că Pecenegiĭ eraŭ poporul cel maĭ luptător [2]) din toate; iar regele lor a primit de la ceĭ-l'alţĭ comanda asupra tuturor oştilor aliate [3]). Din aceste fapte însă reiese că Ungurilor li se cuvine o parte maĭ modestă în expediţia la Constantinopolĭ din 934 de cât se credea până acum. E şi greŭ de admis, ca Unguriĭ să fi fost dispuşĭ, după înfrângerea cea mare suferită anul trecut în Thüringia şi Sacsonia, a întreprinde singurĭ o expediţiune aşa de îndrăzneaţă.

Din maĭ multe puncte de vedere ar fi interesant de aflat şi locul unde a început, după Maçoudy, lupta, adică cetatea Valendar.

Orientalistul d'Ohsson [4]) crede a'l fi găsit în Adrianopolĭ. Dar nu numaĭ descrierea ce ne-o dă Maçoudi despre Valendar nu se potriveşte cu Adrianopolĭ, dar referinţele politice de atuncea d'intre Grecĭ şi Bulgarĭ nu sunt favorabile nicĭ uneĭ presupunerĭ maĭ generale ale unuĭ războiŭ între aceste două popoare. Intr'adevăr, luptele înverşunate care le purtă «ţarul» bulgar Simion (893—927) cu duşmaniĭ de moarte aĭ poporuluĭ săŭ, încetară cu moartea acestuĭ falnic domnitor, iar Bulgariĭ câştigând împărăţia şi patriarhatul bulgar, deveniră stăpânĭ peste Bulgaria dunăreană şi Serbia răsăriteană (Krajina de astăzĭ). Timpul de-apoĭ, sub molatecul Petru, trăiră Bulgariĭ din gloria trecutuluĭ. Pacea din 927 anume consimţi nu numaĭ împăcĭuirea între cele două popoare mărginaşe, ci şi legătura de sânge între casele lor domnitoare; căcĭ împăratul Romanos Lekopenos găsi de demn a mărita pe nepoata sa Maria după «ţarul» Bulgarilor. Aceştia însă căzuseră de acum sub influenţa culturală a Byzantinilor [5]) Aceste stărĭ de lucrurĭ, carĭ durară până la urcarea în scaun a împăratuluĭ byzantin Nikephoros Phokas (963), îngreuează cu totul încercarea de a aduce în legătură mărturia luĭ Maçoudy cu vre-o ceartă

[1]) *C. Porphyrogennitus*, opera, Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonae 1829, I, (De ceremoniis aulae Byzantinae) p. 660, ne dă un exemplu tipic despre amestecătura de popoare, ce se găsea în armatele byzantine, compuse atuncĭ în mare parte din popoare barbare. — Din alţĭ scriitorĭ orientalĭ, la *d'Ohsson*, op. cit. p. 259 vedem, că aceste seminţiĭ turceştĭ aŭ făcut prădăciunĭ comune şi în aniĭ 970 şi 1096.

[2]) *Maçoudy*, op. cit. II, p. 59: «Les Bedjnaks, la plus belliqueuse de toutes».

[3]) *Maçoudy*, p. 62: «Les quatres princes ayant tenu conseil entre eux, le roi des Bedjnaks demanda à être investi du commandement suprême pour le lendemain matin, ce qui lui fut accordé sans peine».

[4]) *D'Ohsson* op. cit. pag. 259.

[5] *Jireček*, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876.

urmată de lupte între popoarele acum împrietenite, necum de a identifica chiar, fără alte motive, cetatea Valendar cu Adrianopolĭ. Tărâmul de luptă între Byzantinĭ şi păgânĭ trebue căutat în altă parte. Maçoudy însuşĭ ne spune că cele patru popoare «turceştĭ» locuiaŭ între Chazarĭ şi ţările apusene, întinzându-şĭ unele imperiile până la marea Neagră. Şi dacă ne maĭ spune acelaşĭ autor, că Greciĭ aveaŭ la frontiera inimicilor lor o cetate mare grecească cu numele Valendar, noĭ nu trebue să uităm că în «thema Cherson» (Crimea de astăzĭ), ba maĭ ales acolo, Greciĭ veniră în atingere imediată cu popoarele păgâne de viţă slavă saŭ ural-altaică; căcĭ cu Chazariĭ şi cu Pecenegiĭ eraŭ vecinĭ, de Alanĭ îĭ despărţea numaĭ marea, iar Dnipru şi Dunărea erau căile Ruşilor şi ale Ungurilor [1]) Dar chiar şi numele Valendar arată spre locurile acelea [2]) unde maĭ locuiaŭ şi Chazarĭ şi Goţĭ [3]).

Ne maĭ rămâne acum să statorim şi data întâmplăreĭ.

De oare-ce Maçoudy însuşĭ zice, că bătălia începu în anul 320 al hegireĭ «saŭ ceva maĭ târziŭ [4])», putem doară cu cale admite, că ostilităţile să fi început abia în anul următor 321. Acesta corespunde maĭ de tot anuluĭ 933 al ereĭ noastre [5]). Lupta începu, după cum spuserăm, lângă cetatea Valendar, şi cu tot numărul îndoit al Grecilor, eĭ fură bătuţĭ de păgânĭ. Oştile unite intrară în cetate, o pustiiră, apoĭ luară calea spre Constantinopole. Pe drum treceaŭ sub sabie tot ce întâlneaŭ, nimicind satele şi oraşele. Ajunşĭ apoĭ în faţa cetăţeĭ împărăteştĭ, tăbărâră patru-zecĭ de zile pe loc.

Două concluziunĭ se pot trage fără greutate din descrierea luĭ Maçoudy: 1) Trebue să admitem că Unguriĭ, Pecenegiĭ şi aliaţiĭ lor nu vor fi întreprins fără pregătirĭ maĭ temeinice atacul contra Ţarigraduluĭ, de oare-ce eĭ chiar la Valendar eraŭ maĭ puţinĭ la numĕr ca adversariĭ lor, şi trebuia să fi trecut un timp îndelungat până ce putură scoate rezervele; 2) este învederat, că eĭ n'aŭ venit în marş forţat spre Constantinopole. Din aceste cauze presupunem, că luptele aŭ început în anul 933,

---

[1]) *Porphyrogennitus*, opera, III, (De thematibus) p. 62; de adm. imp. p. 70, 179, 270, 39.

[2]) *Abulfeda*, Geographie in Büschings Magazin, V, S. 365: «Balangar vel et Atol, urbs praecipue Chazarorum». *Aboulféda*, Géographie, trad. de l'arabe en franç. p. Reinard, Paris 1848, II, 1, p. 325: «Belendjer est la capitale des Khozares». Cu privire la nume vezĭ *Ademarus*, Historiarum libri VII, în Pertz, Mon. Germ.; SS. IV, p. 1276. «faber Walander cuserat».

[3]) Rămăşiţe de-ale Goţilor s'aŭ păstrat, după *Tomaschek*, «Die Goten in Taurien» în «Ethnologische Forschungen», Wien 1881, până în timpul «noŭ».

[4]) *Maçoudy*, II, p. 59: «ou peu après»; vezi citatul maĭ sus.

[5] *Wüstenfeld*,, Vergleichungs-Tabellen der mohamedanischen und christlichen Zeitrechnung, Leipzig 1854, p. 14: 1 Ian. 933—22 Okt. 933.

iar în primăvara anuluĭ 934[1]) înnoite şi finite. Aceasta stă în concordanţă şi cu Byzantiniĭ[2]).

Imperiul roman răsăritean maĭ avu în urmă de îndurat vre-o câte-va năvălirĭ din partea Ungurilor, până ce vârtoşiĭ împăraţĭ Nikephoros şi I. Zimiskes reuşiră prin lupte norocoase cu Bulgariĭ a muta hotarul împărăţieĭ până la râpa Dunăreĭ. Unguriĭ atuncĭ strânşĭ din toate părţile încetară cu prădările ţărilor vecine. In curând răsări în şesurile Ungarieĭ şi lumina creştinieĭ, cu care începe un răstimp noŭ în istoria Maghiarilor

Dr. I. Gherghel.

---

1) *Krug*, Chronologie der Byzantiner, p. 177: «April 934».

2) *G. Hamartolus*, chronica ed. Muralt, Petersburg 1859 nu-mĭ fu la îndemână. *G. Cedrenus*, Historiarum compendium ed. Bonn, 1839, II, p. 316: «*Ἐγένετο δὲ καὶ εἰσβολὴ Τούρκων κατὰ Ῥωμαίων, Ἀπριλλίῳ μενί, ἰνδικτιῶνος ζ', καὶ κατέδραμον πᾶσαν τὴν δύσι μέχρι τῆς πόλεως. ἀπεστάλη γοῦν ο πoπρίκι Θεοφάνι εκαὶ πρωτοβεσιάριοτ ηαὶ ἀλλαμετ, αὐτῶν ἐποιήσατο*». *Theophanes cont.*, Chronographia, ed. Bonn, 1838, p. 422. *G. Monachus*, Vitae recentiorum imperatorum în «Theophanes , op. cit. p. 913. *Leo Grammaticus*, Chronographia, ed. Bonn, 1842, p. 322.

OBIECTELE MUZEULUI DIN ODESSA

REFERITOARE LA TRECUTUL ROMÂNIEI.

Muzeul societăţeĭ imperiale de istorie şi de antichităţi din Odessa e înfiinţat din anul 1839. La început cu totul sărac, cu timpul prin descoperirĭ ocazionate de săpăturĭ archeologice, prin cumpărătorĭ de felurite antichităţĭ, prin generoase donaţiunĭ şi maĭ ales prin mutarea aci a colecţiilor muzeuluĭ din Nicolaev şi ale aceluia din Odessa, el s'a îmbogăţit. Astăzĭ în muzeŭ se găsesc o sumă de portrete în uleiŭ, gravurĭ, fotografiĭ, aquarele, pietre cu inscripţiunĭ, coloane, statuĭ de bronz, vase ornate, multe obiecte de ordin casnic: de aur, argint, bronz, alamă, os, sticlă şi de piatră, mânere cu inscripţiĭ, arme, săgeţĭ, etc. în total peste 2579 obiecte, aşezate sub 400 de numere şi clasate în 8 secţiunĭ [1]).

Dintr'acestea, un număr destul de mare de obiecte sunt referitoare la istoria şi archeologia ţărilor româneştĭ, şi provin, fie aduse la muzeu din Moldova şi Bassarabia, fie d'aiurea, toate amintind evenimente importante din trecutul nostru.

Din colecţia cea mare de acte vechĭ, muzeul din Odessa are 45 de hrisoave moldoveneştĭ şi munteneştĭ şi maĭ multe firmane turceştĭ aşezate, unele în dulapul No. 48, altele în vitrina No. 72 şi restul în cutiile cu N-rile 84, 117 şi 118. Ele sunt:

1) Hrisovul Domnuluĭ Alexandru cel Bun al Moldoveĭ, din anul 1407, de dăruirea a două sate luĭ Mihail Topşa pentru serviciile aduse. E scris cu cerneală rădăcinie în 28 rândurĭ. Dăruit muzeuluĭ de N. Nadejdin, care îl găsi într'o călătorie prin Moldova. E reprodus şi în Venelin la pag. 62.

2) Hrisovul dat de Ştefan cel Mare boereseĭ Dona, fiica luĭ Nastin, pentru satul dăruit ei „Resina", din 5 Februarie 1495.

3) Hrisovul dat de Ştefan cel Mare luĭ Teoder Micul Bălcescu şi luĭ Dragot Vulpescu pentru satul Hirovo (jud. Orheiŭ) cumpărat. De la 17 Martie 1495.

4) Hrisovul luĭ Ştefăniţă Voda, dat pârcălabuluĭ Teodor pentru pământul dăruit luĭ la râul Bâcu pe Troian (în josul Kişineuluĭ) la 22 Aprilie 1518.

5) Hrisovul dat de Ştefăniţă Vodă luĭ Lupu Creţulescu pentru locul din satul Vărzăreştĭ, la 26 August 1525.

[1]) Secţiunile sunt următoarele: preistorică, egipteană, elenă, romană, byzantină, genoveză, mongolo-tataro-turcă şi rusă cu ale altor naţionalităţĭ.

6) Hrisovul luĭ Petru Rareş, dat logofătuluĭ Theodor la 6 Martie 1528 pentru satele Zubricenĭ, Hancovcĭ şi Oneţoĭ.

7) Hrisovul luĭ (Iancu) Petru Rareş dat la 20 Martie 1543 luĭ Petru Albotă pentru pămȃntul din valea Speia, de pe rȃul Cobolta.

8) Hrisovul luĭ Petru Rareş dat luĭ Viciu, Nichifor şi Simeon, la 16 Aprilie 1546 pentru pămȃnt în satul Deteleŭ, pe rȃul Cula.

9) Hrisovul luĭ Iliaşĭ Vodă dat boeruluĭ Teodor şi fraţilor săĭ pentru două locurĭ de pe rȃul Cula între Borsiciaru şi Deteleŭ, la 8 Aprilie 1547.

10) Hrisovul luĭ Ştefan Vodă dat boerilor Dumitru şi Gheorghe pentru satul Greli de pe Sarata (jud. Bender) la 28 Aprilie 1551.

11) Hrisovul domnuluĭ Moldovean Bogdan, dat luĭ Petru Albotă la 16 Februarie 1570 pentru satul Spei de la rȃul Cabolta.

12) Hrisovul luĭ Ioan Vodă cel Cumplit, dat luĭ Ion Galvia vel logofăt, şi soţieĭ luĭ Teodora, pentru pămȃntul Oxentia (distr. Orheiu) la 10 Maiŭ 1574.

13) Hrisovul luĭ Eremie Movilă, dat vestierniculuĭ Apostolache şi soţieĭ luĭ Chiajna, pentru satul Petrăşcanĭ, la 25 Martie 1600.

14) Hrisovul luĭ Eremia Movilă, dat paharniculuĭ Pȃntia, pentru jumătatea satuluĭ Ploschirenĭ de la gura Ciuhra, la 22 Aprilie 1603.

15) Hrisovul luĭ Eremia Movilă, dat luĭ Ilie Băcioc pentru satul cumpărat Cupiciciŭ, la 25 Martie 1605.

16) Hrisovul luĭ Constantin Movilă, dat mȃnăstirilor Seculuĭ şi Dragomirna pentru lac şi podul peste Reuţ, la 1 Maiŭ 1609.

17) Hrisovul luĭ Radu Mihnea, dat boeruluĭ Enache pentru satul cumpărat Stolnicenĭ, la 26 Martie 1615.

18) Hrisovul luĭ Constantin Movilă, dat boeruluĭ Constantin Băcioc pentru satul Vlădenĭ, cumpărat.

19) Hrisovul luĭ Gaspar Voevod, dat mȃnăstireĭ Secul, ca întărire a pămȃnturilor dăruite de boerul Costea Băciocu, în anul 1615, Aprilie 30.

20) Hrisovul luĭ Ştefăniţă Vodă către pȃrcălabul Theodor, ca No. 4.

21) Hrisovul luĭ Radu Mihnea, dat luĭ Eremia Bazeanu, la 8 Martie 1618, pentru satul Popa-Uţiĭ.

22) Hrisovul luĭ Iliaşĭ Al. Vodă, dat mȃnăstireĭ Secul pentru satul Vlădenĭ dăruit, la 6 Aprilie 1621.

23) Hrisovul luĭ Eustaţie Dabija, dat mȃnastireĭ Ciprianu pentru satul Popa-Uţiĭ, la 16 Ianuarie 1622.

24) Hrisovul luĭ Ştefan Tomşa, dat uric. Mieria Marmura pentru o parte din satul Zmienĭ, la 9 Aprilie 1623.

25) Hrisovul luĭ Vasile Tomşa, dat mȃn. Sf. Ioan Premergătorul, din Secul, pentru satele dăruite de Sava Petricu şi Nastia, copiiĭ luĭ Vascan, la 4 Aug. 1623.

26) Hrisovul luĭ Alexandru Iliaşĭ, dat luĭ Danilă din Varniţa pentru locul Piţeri, la 9 August 1632.

27) Hrisovul Voevoduluĭ Petru, dat luĭ Gavrilă şi Născeĭ (copiiĭ luĭ Mihul) pentru jumătatea satuluĭ Bȃrnova, la 28 Martie 1633.

28) Hrisovul luĭ Vasile Lupul, dat mȃn. cuvios. Sf. Sava din muntele Athos pentru veniturile satelor dăruite în jud. Bȃlţi, la 23 Martie 1635.

29) Hrisovul luĭ Vasile Lupul, dat boeruluĭ Simeon Timspovski şi soţieĭ luĭ Marica pentru jumătatea satuluĭ Şerbicenĭ, la 15 Septembrie 1636.

30) Hrisovul luĭ Vasile Lupu, dat boeruluĭ Miron Mitnicu şi familieĭ luĭ pentru satul dăruit Borezenĭ (jud. Bălţĭ) la 8 Aprilie 1647.

31) Hrisovul luĭ Vasile Lupu, dat mânast. Invierea Domnuluĭ, Golia, pentru satele dăruite eĭ, Voşca, Cereşneveţĭ şi Vasilcovĭ, la 17 Septembrie 1647.

32) Hrisovul luĭ Iliaşĭ Alexandru, dat luĭ Ionaşcu din Orheiŭ pentru prinderea de peşte, la 15 Februarie 1667.

33) Ordin dat de Constantin Mavrocordat ispravnicilor Moldovenĭ de a administra blând, la 1741.

34) Ordin dat de Constantin Mavrocordat ispravnicilor Moldovenĭ, la 1741, de a se purta cum se cade cu locuitoriĭ şi de a nu-ĭ asupri.

35) Anaforaua boerilor, a preoţilor şi a arhireilor din Valachia, dată Domnuluĭ I. Caragea, cu ocazia alcătuireĭ codiceluĭ de legĭ.

Dintre firmanele turceştĭ sunt:

36) Un firman al Sultanuluĭ Amurad III (din sec. 16).

37) Un firman al Sultanuluĭ Murat IV (sec. 17).

38) Un firman al Sultanuluĭ Mustafa III, din anul 1761.

39) Un firman al Sultanuluĭ Osman III (sec. 18).

40) Firmanul Sultanuluĭ Ahmed II din anul 1692, prin care se ordonă luĭ Ahmet şi luĭ Hurumbet, de a ajuta pe Moldovenĭ contra năvălireĭ Polonilor şi a Cazacilor.

41) Foae, întărită de Divanul Efendi, a Domnuluĭ Moldovean Grigore Ghica, în 1729, la Bender, spre a ceda locurĭ în Basarabia pentru Tătariĭ Nogaĭ.

42) Ordin, prin care Grigorie Ghica opreşte, în 1737, pe Tătarĭ, să treacă peste Prut spre a se stabili în Moldova, întru cât nu era destul pământ nicĭ pentru Moldovenĭ.

43) Firmanul Sultanuluĭ Mustafa III, prin care, în urma stăruinţeĭ ambasadoruluĭ austriac din Constantinopoli, baron de Pinkler, se înştiinţează domnul Moldovean Grigorie Calimach, de a permite luĭ Iohanez Demetrius să cumpere ceară în Moldova şi s'o ducă în Transilvania, plătind vamă la graniţă, în an. 1764.

44) Firmanul Sultanuluĭ Abdul Hamid, din anul 1786, pe numele Domnuluĭ din Moldova, Alexandru Mavrocordat, de a permite, în urma demersuluĭ ambasadoruluĭ austriac de pe lângă Poarta, Baron de Herbert, să se cumpere şi să se transporte fără pedicĭ 12,000 chile de meiŭ în Bucovina, suferindă de foamete din cauza slabelor recolte din vara aceluĭ an.

45) Firmanul Sultanuluĭ Murad III, prin care se ordonă de a se da zilnic ca leafă, luĭ Şah Mârza, fiul luĭ Iskender Mârza, câte 15 akce din venitul portuluĭ Cetăţeĭ Albe.

Maĭ toate aceste hrisoave şi unele din firmanele turceştĭ aŭ câte o pecete, care variază din punctul de vedere al mărimeĭ, al culorilor etc. Peceţile sunt atârnate cu fire de mătase; unele sunt stricate, altele s'aŭ perdut cu totul. Pe unele peceţĭ se vede stema, capul de boŭ şi cu felurite inscripţiĭ orĭ nume de Domnĭ.

Cum se vede, cea maĭ mare parte din hrisoave se referă la deosebite donaţiunĭ făcute de Domniĭ ţărilor române boerilor săĭ, ca resplată pentru serviciile aduse, orĭ întărirĭ ale feluritelor darurĭ făcute de familiĭ boereştĭ bisericelor orĭ mânăstirilor. Firmanele însă se referă la permisiunĭ date supuşilor străinĭ, de a se ocupa cu negoţul în principatele româneştĭ, în urma stăruinţelor ambasadorilor pe lângă Poartă, saŭ la felurite interese ale Turcilor şi Tătarilor din sudul Bassarabieĭ.

Maĭ sunt apoĭ încă 6 hrisoave dăruite de I. Bilevicĭ (ale domnilor Stefan, din anul 1434, Vasile Lupu, din 1633, Ilie, 1688, Duca, 1670, Cantemir, 1707, şi Racoviţă, 1720). Apoĭ Murzachevicĭ dărui un hrisov al luĭ Petru Rareş, din 1535; epis-

copul Neofit, al luĭ Petru Rareş, din anul 1532; Holiavitzki, a luĭ Ilie, din 1436, iar A. Nako, copiĭ după documente relative la istoria Bassarabieĭ.

Păreţiĭ celor şase sălĭ ale muzeuluĭ sunt ornaţĭ cu fotografiĭ, portrete în uleĭ, aquarele, gravurĭ, desemnurĭ represintând orĭ scene din luptele trecute intâmplate în sudul Rusieĭ şi în principatele române, orĭ vederĭ de oraşe şi cetăţĭ, saŭ în sfârşit chipurile persoanelor principale, carĭ au jucat primele rolurĭ în Malorusia şi ţările de la Dunăre. Intre acestea, multe interesează pe noĭ Româniĭ; nu vreaŭ însă să vorbesc aci de portretele tuturor generalilor-şefĭ de armate ruseştĭ, carĭ s'aŭ războit cu Turciĭ pe pământul ţărilor noastre saŭ de aceĭ, carĭ rămâneaŭ la noĭ în vremurile ocupaţiunilor ruseştĭ. Ast-fel sunt:

α) Vederea cetăţeĭ Bender desemnată de Konoplin în 1770.

β) Vederea cet. Akkermanuluĭ (Cetatea Albă) lucrată în 1790.

γ) Vederea insuleĭ Şerpilor (Levchi), aquarel executat de Bassoli în 1842, după excursiunea făcută împreună cu N. Murzachevicĭ şi cu prof. Nordmann în vara anuluĭ 1841.

δ) Treĭ vederĭ (din carĭ una mare) ale Cetăţeĭ Albe, aquarele făcute în 1838 de artistul Bassoli.

ε) Vederea casteluluĭ Soroca, litograf. de Bassoli în 1832.

ζ) Un tabloŭ vechiŭ făcut cu peniţa pe bombicin, arătând retragerea Ruşilor de la Prut în 1711 Iulie 22, dăruit de P. P. Viyazemsky.

η) Luarea cetăţeĭ Ismail la 22 Decembre 1790 de Suvarov, litogr. de F. I. Fill, răŭ executată.

ϑ) Portretul hanuluĭ din Crimeia, Şaghin Gheraĭ, ultimul şef al Tătarilor din Budjac, Lipcanĭ, Crimeia şi Cubanĭ. Desemnat răŭ de tot de Roslen şi dăruit de N. P. Vertialicĭ.

ι) Treĭ portrete: unul al luĭ Ivan Mazepa, altul al luĭ Z. Bogdan M. Hmelnitzki şi al treilea al luĭ Iuriĭ Hmelnitzki, hatmaniĭ maloruşĭ.

ϰ) Tabloŭ reprezintând moartea prinţuluĭ G. Potemkin la 1791 în apropierea satuluĭ Punceştĭ (Bassarabia); el e înconjurat între alţiĭ şi de 2 boerĭ Moldovenĭ stând în picioare.

λ) Vederile oraşuluĭ Kişinăŭ şi ale catedraleĭ din Kişinău, litogr. bine executate de Bassoli în 1842.

μ) Luarea cetăţeĭ Hotinuluĭ de prinţul A. Golitzin, la 18 Septembre 1769. Gravura luĭ Hodovetzki.

Pe felurite piedestale, orĭ în cutiĭ acoperite cu geamurĭ, se află aşezate busturĭ de marmoră şi câte-va de bronz, unele destul de artistic lucrate. Aşa se găsesc:

1) Capul de marmoră al împăratuluĭ Neron, adus din Athena; 2) Capul împăr. Traian, adus din Neapole (o figură slabă, bătrână, artistic executată); 3) Statua de marmoră a zeiţeĭ Hygia, lucrare din sec. 2 a. Chr. lucrată cu mare acurateţă; maĭ ales îmbrăcămintea şi părul de pe cap; 4) O statuă de bronz a luĭ Mercur (pennipes) adusă din Moldova, găsită la satul Porată de lângă Prut; 5) şi 6) Reliefe de marmură albă reprezintând demnitariĭ romanĭ ocupaţĭ cu confarreatio şi cu venatio; 7) Statua de marmoră antică (fără cap) a unuĭ Ἑλληνάρχης din Panticapeis, îmbrăcat cu hyton şi cu hymation, lucrate în cute frumoase. Sculptură demnă de admirat; 8) Legatus romanus cu paludament şi cu o cască frigiană ţinând'o la picioare; statue înaltă găsită la Akkerman de A. Cobler.

Societatea de istorie şi de antichităţĭ din Odessa a putut să strângă în sălile muzeuluĭ o colecţie bogată de petre cu inscripţiunĭ. Unele din ele sunt din epoca romană, altele provin din coloniile greceştĭ de pe Pontus Euxinus, altele

din epoca comerciuluĭ genovez, şi în fine multe cu scrierĭ pe ele slavone, armene şi turce. Din cele slavoneştĭ, referitoare la istoria Românilor, sunt expuse:

1) O tablă mare de marmoră cu stema moldoveană şi cu o inscripţie în 5 rândurĭ, amintind ridicarea porţilor cetăţeĭ Akermanuluĭ în 1438 sub domnul Stefan II. Găsită la Akerman.

2) O placă de marmoră cu stema Moldovieĭ bine lucrată şi conservată şi cu o inscripţie în 8 rândurĭ amintind clădirea uneĭ mânastirĭ de către pârcălabiĭ Duma şi Herman în 1482, sub Domnia luĭ Stefan cel Mare. E găsită în anul 1838 la Akerman.

Din restul obiectelor maĭ însemnate în muzeŭ, se maĭ pot cita următoarele:

1) Patru steagurĭ şi doĭ bunciukcĭ, (carĭ se ofereaŭ de Sultanĭ Domnilor românĭ fanarioţĭ) aduse în anul 1821 de domnul Mih. Şuţu din Iaşĭ la Kişinăŭ şi oferite muzeuluĭ de P. I. Feodorov.

2) Maĭ multe puştĭ, între carĭ: una de cetate făcută în Stokolm şi rămasă la Bender în anul 1713, când regele suedez, Carol XII, petrecea în lagărul de lângă satul Varnitza. Dăruită de I. I. Curis.

3) Patru „baidana" saŭ cămăşĭ de inele, dintre carĭ una e găsită la satul Vulcăneştĭ de lângă valul luĭ Traian de sus.

4) O sabie genoveză de fer pentru atac găsită în anul 1881 în cetatea Akermanuluĭ şi dăruită de N. V. Repnin.

5) Două tunurĭ de tuciŭ, lăsate de eterişti Grecĭ, după învingerea suferită în Moldova la 29 Maiŭ 1821 din partea Turcilor; găsite în faţa Sculenilor pe malul drept al Prutuluĭ şi dăruite de generalul M. L. Fanton de Verrayon.

6) Un chiver şi o sabie litvană, găsite în insula Leti din Dunăre.

7) Două peptare de fer lituane, găsite la Scăenĭ (jud. Soroca) acolo, unde la 1620 Polonĭ fură bătuţĭ de Turcĭ şi de Tătarĭ.

8) Un cântar de fer moldovean cu totul original, o ceaşcă mare şi o călimară frumoasă veche. Dăruite de A. K. Nakko.

8) O urnă de bronz *dacă* găsită într'o movilă din Basarabia, rău lucrată. O urnă scită, asemenea de bronz, şi alte multe obiecte pentru uzul casnic.

In saltarul No. 80 al muzeuluĭ sunt expuse o parte din obiectele găsite în insula Şerpilor: sfărâmăturĭ de vase, inscripţiile luĭ Achille, statuete de bronz, inele de fer, vase de lut, arşice de os, două bucăţĭ de marmoră din templul luĭ Achille din insula Şerpilor, şapte bucăţĭ de marmoră tot din templul luĭ Achille, două baze de marmoră şi 8 bucăţĭ de pereţĭ din hramul luĭ Achille etc.

Biblioteca muzeuluĭ numără peste 4200 de volume de cărţĭ, 126 manuscrise, 165 documente, hrisoave, 47 manuscrise orientale şi cărţĭ, 588 de hărţĭ, planurĭ, desemnurĭ, gravurĭ, portrete şi fotografiĭ. In aceste cărţĭ sunt articole foarte interesante relative la ţările româneştĭ, studiĭ serioase asupra principatelor, din felurite puncte de vedere, călătoriĭ şi impresiĭ de călătoriĭ făcute în veacurile trecute prin Muntenia, Moldova şi Bassarabia.

Emil M. Teodorescu.

DIN ISTORIA SECOLULUI XVII

1665—1700

Pag. 14

Sigiliul luĭ
EUSTRATIŬ DABIJA V.V.
1662.

Pag. 14

Sigiliul luĭ
DUCA V.V.

Pag. 14

Sigiliŭ dela
DABIJA V.V.
1662.

Pag. 24

Sigiliul luĭ
IѠ ILIEŞ V.V.
din 1666.

Pag. 27

Semnătura luĭ DOSOFTEIŬ, Episcop de Roman.

Pag. 28

Semnătura luĭ ILIAŞI ALEXANDRU-VODĂ
la 1667 Octombre 13.

Pag. 28

Semnătura luĭ ALEXANDRU ILIAŞI din 7140 Maiŭ 25.

Pag. 30]

Semnătura luĭ SOLOMON BÂRLĂDEANUL.
Semnătura luĭ NECULAI RACOVIŢĂ HATMANUL.

Pag 28.

Semnătura luĭ

GHEDEON MITROPOLITUL MOLDO-VLAHIEI.

ПОМѦНИ ГИ ІѠ ЕВСТРАТІЕ ДАБИЖА ВОЕВО · ЕКА
ТЕРИНА ГЖА · ІѠ ДУКА ВОЕВО · АНАСТАСІѦ ГЖА · ІѠ
КОСТАНТИН ВОЕВО СНЬ ДУКАВО · ІѠ СТЕФАН ВОЕВО СНЬ РАДУ
ВО · ЗМ ДУКАВО · ГЖА ЕГО ЕКАТЕРИНА ДШИ ДУКАВО · ІѠ АН
ТЕН ВОЕВО СНЬ ДУКАВО · ІѠ СТЕФАН ВОЕВО СНЬ ДУКА ВОЕВО
НИЛѢНА ГЖА ДШИ ДУКАВО · АЛЕХАНДА ГЖА ДШИ ДУКАВО
МАРІѦ ГЖА ДШИ ДУКАВО · САФТА ГЖА ДШИ ДУКАВО
АНАСТАСІѦ ГЖА ДШИ ДУКАВО · МРЪТВІИ · КЪРСА · НА
СТАСІѦ · ДУМИТРУ · И СЪ СНЫ ЕГО · АНДРЕИ · ІАКОВЪ
МАРІ ГЖА ДШИ ДАБИЖАВО · СТЕФАН ВОЕВО СНЬ ДУКА
ВО · МАРІѦ ГЖА ДШИ ДУКАВО · ІѠНАКО · СИМИНА · ИѠАН
НИКУЛА · АЛЕКСАНДРЪ · САВИН НЬ ВОРНИКЪ · НИЛѢНА ГЖА ·
МИРОНЬ · ѲЕѠДОРА · СИНОВСКИ · НИКОЛАИ · АНИЧА · ИѠАН
КОСТАНТИНЬ · НИЛѢНА · МИХАИ ШЕТРАРЮ · НАСТАСІѦ ·
МИТРОПОЛИТЬ ДОСОѲЕИ · ВЛѢТО · ѾАДАМА · ЗРУ

POMELNICUL DE MARMORĂ DELA MITROPOLIA DE IAŞI.

(1682).

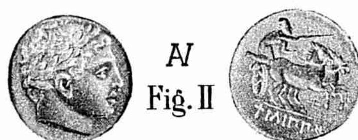
INSCRIPȚIUNEA PE MORMÊNTUL LUI DABIJA-VODĂ.

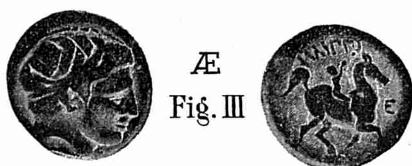
Documentul luĭ
ILIAŞI ALEXANDRU-VODĂ
din 7176 August 26.

Planche I.

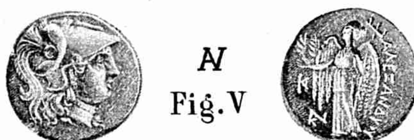
MONNAIES MACÉDONIENNES

AR
Fig. I

AV
Fig. II

Æ
Fig. III

AR
Fig. IV

AV
Fig. V

MONNAIES PTOLÉMAÏQUES

AR
Fig. VI

AV.
Fig. VII

STAB. GRAF. J.V SOCECŬ BUCURESCI

Planche II.

MONNAIES DE CUIVRE PTOLÉMAÏQUES.

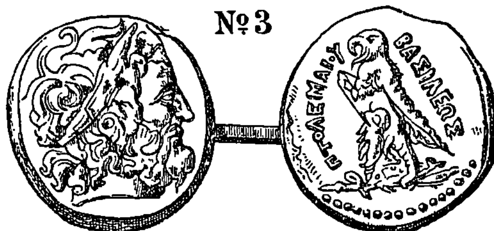
№ 1

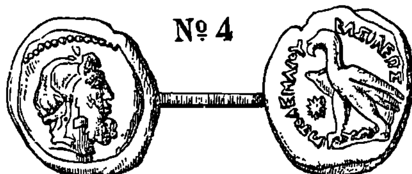

№ 2

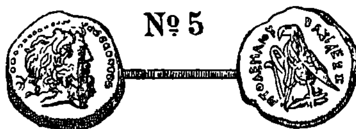

№ 3

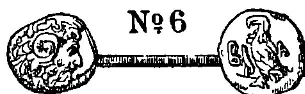

№ 4

№ 5

№ 6

STAB. GRAF. J. V. SOCECŨ. BUCURESCI

SUR LE MONUMENT
TRIOMPHAL DE L'EMPEREUR TRAJAN A ADAM-KLISSI (Dobroudja)

ET LA VILLE DE

TROPAEUM TRAJANI

COMMUNICATION LUE À L'ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES DE PARIS, SÉANCE DU 8 JUILLET 1892 (1).

I.

Le monument d'Adam-Klissi

§ 1

Situation et historique du monument.

A 30 kilomètres environ vers l'est de Medjidié et à 20 km. vers le sud de Rassova, sur un point culminant de la plaine, s'élève isolée une massive construction circulaire en forme de tour de pierre.

Le monument est situé au N.-Ouest de la vallée *Urloia*, entre les villages d'Adam-Klissi et d'Iusfanar; il domine d'une hauteur d'environ 25 m. toutes les sommités d'alentour à une distance de 4—5

(1) «M. *Tocilesco*, sénateur roumain, directeur du *Musée de Bucarest*, expose à l'Académie, avec de nombreuses photographies à l'appui, les résultats de fouilles récentes pratiquées sous sa direction auprès d'un monument de la Dobroudja (Roumanie), connu depuis longtemps, mais resté inexpliqué. Ce monument, dit Adam-Klissi, présente l'aspect d'une grosse tour ornée de bas-reliefs. M. Tocilesco a pu établir qu'il a été construit vers l'an 108 de notre ère, en souvenir des victoires remportées par Trajan sur les Daces. Les sculptures qui décorent l'édifice et qui ont été retrouvées presque complètement se rapportent aux campagnes de Trajan et offrent par suite de nombreux points de comparaison avec les bas-reliefs de la colonne Trajane à Rome. La ville antique prit le nom du trophée et s'appela *Tropaios* ou *Tropaeum Trajani.* M. Tocilesco annonce que les fouilles seront continuées et qu'une publication illustrée sera consacrée à la description du monument triomphal.»

(*Revue critique,* 18 juillet 1892. Comp. *Journal des Débats*, *Le Temps*, *Le Matin*, *Le Soir*, *La France*, etc.).

heures. A 20—25 minutes de distance, à un kilomètre environ, dans la vallée d'Urloia (entre les villages d'Adam-Klissi et d'Urloia), vers le S.-Ouest du monument, on voit d'imposantes ruines; ce sont celles d'un grand camp romain qui présente encore des restes de remparts, de fossés, de murailles, et une porte cintrée sur la face Est; à côté on aperçoit quelques traces d'une ville antique qui devait s'étendre jusqu'au village d'Adam-Klissi. Un ancien chemin, visible encore par places, reliait le castrum stativum et la ville avec le monument.

Les photographies que j'ai l'honneur de vous présenter donnent une idée de l'état des ruines avant les fouilles qui ont commencé l'été passé. Comme on peut le voir, la tour, autrefois revêtue de pierres de taille, se terminait par un cône arrondi en forme de meule de foin; au pied de la tour, quelques arbustes cachaient encore en partie aux regards de grands blocs de pierre, tandis que d'autres blocs, déterrés à la suite de précédentes fouilles, gisaient çà et là, encombrant les abords du monument.

Aujourd'hui les restes de la tour ont un peu changé d'aspect. Débarassés de toute la végétation et de la terre qui s'y étaient accumulées, ils présentent l'apparence d'un massif cylindrique en maçonnerie; tout autour, on voit un escalier circulaire avec sept marches conservées en grande partie (pl. A).

La tour était autrefois bien plus élevée; elle n'a plus maintenant que 18 mètres de hauteur et 25—27 mètres de diamètre.

Le nom donné à ce monument en turc est *Kumbet* (tumulus) ou Adam-Kilessi = Adam-Klissi (Eglise de l'homme). Cette dernière désignation s'explique sans doute par le fait qu'au moment de la conquête musulmane le sommet de la tour conservait encore une ou plusieurs des statues qui la décoraient.

Du reste, les habitants racontent toutes sortes d'histoires au sujet de ce monument. Comme à sa partie supérieure on voit une ouverture carrée, pratiquée, dit-on, par les Anglais qui ont voulu pénétrer dans l'intérieur, les Turcs et les Roumains des villages d'alentour prétendent avoir vu tirer de l'eau de ce puits; ils disent que l'eau était amenée de loin par un souterrain de plus de 10 kilomètres; qu'un jour un paysan, cherchant son boeuf dans le souterrain, aurait rencontré un grand taureau noir, qu'il l'aurait tué, et puis, retrouvant son boeuf, aurait continué son chemin dans ce souterrain, et serait enfin arrivé jusqu'au sommet de la tour d'Adam-Klissi.

Ce qui a pu donner naissance à cette légende c'est l'ondulation de terrain qui commence à quelque distance de la tour et aboutit aux ruines du camp; cette ondulation a été prise pour une voie souter-

raine, tandis qu'en réalité ce n'est que l'ancien chemin mentionné comme établissant une communication entre la tour et le camp.

§ 2

Résume des premières explorations.

La première personne qui ait attiré l'attention du monde savant sur notre monument, fut le maréchal de Moltke dans une lettre datée du 2 Novembre 1837 et publiée dans son ouvrage: *Sur la situation de la Turquie en 1835—1839* [1]:

„Dans la direction du Danube et à trois heures et demie de Rassova, nous avons trouvé une ruine remarquable que les Turcs appellent Adam-Kalessi ou l'église d'Adam. C'est une solide construction en pierre, ayant la forme d'une coupole revêtue autrefois de reliefs et de colonnes, dont les restes sont épars sur une grande distance tout alentour. On a vainement essayé deux fois de pénétrer dans le solide noyau de cette construction; une mine a été poussée jusqu'au-dessous des fondations au prix de grandes fatigues, mais n'a fourni aucune découverte. La ruine, dans son état actuel, présente à l'extérieur l'aspect d'un grand amas de pierres mêlées à du mortier tout aussi dur que la pierre. Mais au milieu de cette masse se trouve un noyau impénétrable composé de grands blocs de pierres de taille. C'est probablement le monument funéraire d'un général romain."

Comme on vient de le voir, le maréchal de Moltke a reconnu au premier abord: 1° qu'il s'agissait d'un monument romain; 2° que ce monument se compose de deux parties, un noyau construit en grandes pierres de taille, et une muraille circulaire qui l'enveloppe, formée de petits matériaux reliés par un ciment très dur; 3° que la tour a dû être autrefois revêtue de reliefs et de colonnes et 4° que l'ouverture pratiquée à la partie supérieure de l'édifice n'est qu'un ouvrage de date tout à fait récente. Cela exclut l'hypothèse d'un puits, ou d'un couloir donnant accès dans une chambre funéraire à l'intérieur du monument.

Trois ans plus tard, M. de Vincke publia une description plus détaillée du même monument dans son étude: *Sur la vallée de Karassu entre le Danube et la Mer Noire* publiée dans le *Bulletin de la Société géographique de Berlin,* 1-ère année, Berlin 1840 [2]).

---

[1]) *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei in den Jahren 1835—1839.*

[2]) *Das Karassu-Thal zwischen der Donau unterhalb Rassowa und dem Schwarzen Meere bei Küstendschi* (Monatsberichte über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, erster Jahrgang, Berlin, 1840).

Mais comme M. de Moltke, Vincke se trompa en voyant dans cette construction le mausolée d'un Empereur ou d'un général. Vincke signala en même temps les ruines situées à quelque distance du monument principal et les prit pour les vestiges d'une ville ancienne, dont le nom serait inconnu.

En 1856, le médecin et naturaliste C. W. Wutzer, alors professeur à l'Université de Bonn, eut l'occasion de voir notre monument; il en a donné une description dans le premier volume de son ouvrage: *Voyage dans l'Orient de l'Europe* [1]. Cette description, assez exacte pour l'ensemble, devient fantaisiste lorsque l'auteur croit voir sur les bas-reliefs qui émergeaient du sol à son époque, plusieurs têtes d'animaux sauvages (loups, hyènes) et même quelques serpents; il en est de même lorsqu'il croit reconnaître dans la Tour d'Adam-Klissi une construction persane et dans les détails du costume d'un prisonnier barbare, des inscriptions cunéiformes.

Mais Wutzer nous donne des renseignements précieux sur l'ouverture qui existe à la partie supérieure du monument; elle aurait été pratiquée, d'après la tradition locale, par un pacha turc, qui cherchait des trésors au centre. Wutzer cite une autre tradition locale suivant laquelle Saïd, pacha de Silistrie, accompagné de quelques voyageurs étrangers, aurait emporté quelques-unes des sculptures qui ornaient le monument. J'ai recueilli à mon tour cette tradition et je crois que les sculptures enlevées par Saïd sont aujourd'hui à Tchinli Kiosk [2].

Presque à la même époque, un ingénieur français chargé d'une mission dans la Dobroudja, M. Jules Michel, visita les ruines d'Adam-Klissi; il en donna une description dans son mémoire intitulé: *Les travaux de défense des Romains dans la Dobroudscha* [3]. Comme de Moltke et de Vincke, il vit dans ce monument un tombeau; il ajouta que cette construction massive, située sur une éminence, avait pu servir à la défense militaire du pays et en particulier de la ville, dont les ruines se voient à une petite distance; il reconnut que tout le massif était autrefois garni d'un revêtement en pierres de taille, qui pour la plupart ont été arrachées et transportées dans les cimetières voisins. „Quelques-unes sont restées au pied du monument: deux entre autres, dit M. Michel, portent des bas-reliefs remarquables. Le profil des personnages, leur pose, la forme de leurs vêtements rap-

---

[1]) *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens*, Elberfeld, 1860.

[2]) Cette prévision a été, du moins en partie, réalisée. Un des bas-reliefs a été retrouvé au mois d'Avril 1893 dans un jardin de Constantinople.

[3]) *Mémoires de la Société des Antiquaires de France*, tome XXV.

pellent les oeuvres de la Rome impériale, mais le dessin est d'une incorrection qui accuse une main barbare... Dans les cimetières voisins, nous avons reconnu quelques débris de corniches, des pierres sculptées, portant des ornements imbriqués comme des écailles de poissons.“ Ces pierres sans doute faisaient partie de la toiture du monument.

Quelques années plus tard, en 1867, le géologue viennois, K. Peters, dans son étude *Sur la géographie et la géologie de la Dobroudja*[1]), consacre deux pages à la tour d'Adam-Klissi; il la considère lui aussi comme un mausolée et croit que l'ouverture de la partie supérieure date de l'antiquité; il joint à son texte trois figures: une vue générale du monument, tel qu'il se présentait alors, une coupe de l'ouverture et la reproduction, malheureusement inexacte, d'un des bas-reliefs alors visibles. Il a commis en outre la même erreur que M. Wutzer, en prenant pour du marbre la matière des sculptures et des bas-reliefs, qui est, en réalité, un calcaire coquillier assez dur, extrait des carrières voisines, où l'on voit encore les traces de l'exploitation antique.

Si nous ajoutons que Sacken, ancien Conservateur du Musée des Antiques de Vienne, a reconnu le premier dans un des bas-reliefs le costume d'un barbare dace, nous aurons signalé toutes les mentions qui ont été faites de notre monument avant l'année 1881.

§ 3

Les dernières explorations.

A cette époque la Dobroudja se trouvant annexée au royaume de Roumanie, l'accès du pays devint plus facile, et par suite les études d'archéologie et d'histoire prirent un plus grand développement.

Ayant été à cette date chargé de diriger le musée national de Bucarest, mon attention fut spécialement attirée par le monument d'Adam-Klissi.

Déjà un de mes compatriotes, M. M. Soutzo, dans un article intitulé *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja* et publié par la *Revue Archéologique* de 1881, avait consacré quelques pages à ce monument, mais il le considérait comme antérieur aux Romains et attribuait sa construction au peuple thrace des Odrysses.

De 1882 au mois de Septembre 1890, j'ai poursuivi autour du

[1]) *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha.* (Denkschriften der Wiener Akademie, Mathem. Abth., Wien 1867, p. 63—64).

monument d'Adam-Klissi cinq campagnes de fouilles; elles m'ont permis de déterminer avec certitude le caractère de ce monument et la date précise de sa construction.

Pendant mes quatre premières expéditions, j'ai dégagé l'ensemble du monument et j'ai retrouvé la plus grande partie des sculptures: frises, métopes[1]), créneaux, statues, pièces du trophée, ainsi qu'une partie des fragments de l'inscription dédicatoire, grâce auxquels j'ai pu dater le monument.

Plus de 40 métopes, 30 pièces de la frise et une bonne partie du trophée ont été transportées par mes soins au Musée National de Bucarest.

Mes communications faites à diverses reprises à l'Académie Roumaine contribuèrent à éveiller l'attention du gouvernement sur l'importance du monument, et dès lors il fut décidé qu'on pousserait les fouilles jusqu'à la fin.

C'est en compagnie de M. Niemann, l'explorateur bien connu de Samothrace et de la Lycie, que j'ai entrepris mes derniers travaux. M. Otto Benndorf est venu assister à nos recherches pendant dix jours. Notre tâche était grandement facilitée par la présence de 80 soldats mis à notre disposition par le gouvernement roumain.

Nous avons d'abord déblayé complètement la tour, l'escalier de 7 marches et la plate-forme qui l'entourait; en outre nous avons recherché, dans les villages environnants, tous les débris d'architecture ou de sculpture qui avaient été arrachés du monument et employés à divers usages par les habitants actuels.

Cette double série de recherches, dont les résultats ont été considérables, a donné tous les éléments nécessaires à la restauration complète du monument (Pl. B).

§ 4

Description du monument.

Il se composait dans son ensemble d'une tour de forme cylindrique, surmontée d'un gigantesque trophée: c'était juste une *saxea turris*, dont parle Florus III, 3: „saxeas erexere turres et desuper exornata armis hostilibus tropaea fixere."

La tour cylindrique, haute de 32 mètres et mesurant 30 mètres de diamètre, était constituée dans sa plus grande partie par une sorte

[1]) Ce terme ne doit pas être pris dans son acception étroite.

de blocage très dur; au centre se trouve encore un noyau quadrangulaire en pierres de taille à joints parfaits, situé exactement au-dessous du trophée; le blocage qui entourait ce premier noyau a été décoré sur sa face extérieure d'un revêtement que nous décrirons plus loin.

Cette tour reposait sur une plate-forme circulaire, de telle sorte qu'il règne au pied du monument un premier trottoir large de 1 m. 70 et formé de grandes dalles. On accédait à ce trottoir par un escalier circulaire de 7 marches qui sont restées presque toutes en place.

Au bas de l'escalier, un second trottoir large de 4 mètres et construit en béton, entourait le monument tout entier. La tour se terminait à sa partie supérieure par un toit de forme à peu près conique, construit avec des plaques de calcaire disposées à la façon de tuiles. Au centre et juste au-dessus du noyau quadrangulaire que nous avons signalé plus haut, se dressait, sur un socle hexagonal, le trophée proprement dit.

Le revêtement extérieur de la tour cylindrique se compose de deux parties très distinctes; la partie inférieure est constituée au-dessus d'un socle qui repose directement sur la plate-forme de l'escalier par six rangées régulières de pierre de taille sans ornements; le socle, la première rangée et une partie de la seconde, sont encore en place. Le socle et les six rangées de pierre de taille avaient une hauteur de $4^{m}\cdot 13$.

La partie supérieure du revêtement, de beaucoup la plus intéressante, se composait de cinq parties distinctes:

I° Une première frise, haute de $0^{m}\cdot 59$ centimètres, est ornée principalement de feuilles d'acanthe en spirale et terminée par une tête de loup dentée, qui rappelle les étendards daces, figurés sur la Colonne Trajane (Pl. C nr. 1).

II° Deuxièmement, une ligne de métopes, hautes de $1^{m}\cdot 50$ et larges de $1^{m}\cdot 15$. D'après nos calculs, ces métopes devaient être au nombre de 54; nous en avons retrouvé 49 parmi les bas-reliefs qui gisaient encore au pied du monument, ou qui avaient été dispersés dans les environs. Il y a encore un au musée de Tchinli-Kiosk.

Les scènes représentées sur ces métopes sont des épisodes d'une campagne militaire.

Ces métopes étaient séparées par des pilastres alternativement cannelés et décorés des rinceaux, ayant la même hauteur que les métopes et une largeur moyenne de $0^{m},59$ (Pl. C nr. 2 et 3).

III° Troisièmement, au-dessus de la ligne des métopes et des pilastres, une seconde frise, dont chaque pièce était reliée en son milieu par un crampon en fer au pilastre exactement situé au-dessous. Cette seconde frise, haute, comme la première, de 0.59 centimètres, est dé-

corée beaucoup plus simplement; elle est ornée de palmettes et de volutes (Pl. C nr. 4).

IV. Quatrièmement: une corniche composée d'une grande *sima* et d'un *torus* sans ornement. L'extrémité supérieure de la corniche se trouve à $7^{m}\cdot53$ au-dessus de la plate-forme de l'escalier.

V. Cinquièmement: Sur la corniche se dressait un parapet orné de créneaux, hauts de $1^{m}\cdot20$. La face extérieure de chaque créneau était décorée d'un bas-relief représentant un prince barbare prisonnier, les mains attachées derrière le dos à un arbre. Entre les créneaux, le parapet était simplement orné de figures géometriques (cercles, losanges et octogones) (Pl. D nr. 1). En avant du parapet, sur la corniche, de distance en distance, se trouvaient des lions groupés par deux, et dont les gueules servaient à l'écoulement des eaux de pluie (Pl. D nr. 2). Lions et bas-reliefs descréneaux ont été trouvés presque tous au pied du monument. Nous avons découvert 8 lions, 27 créneaux et presque toutes les pièces du parapet.

La partie supérieure du monument se composait, comme on l'a vu, d'un socle et du trophée proprement dit:

Le socle, de forme héxagonale, reposait lui-même sur une base circulaire haute de $0^{m}\cdot89$ et sa plinthe était décorée d'armures barbares (pl. H nr. 1). Il était revêtu sur chaque face d'une plaque de pierre calcaire sans ornementation, mais dont deux portaient l'inscription dédicatoire.

Chaque angle était décoré d'un pilastre cannelé à double face (pl. C nr. 5), et le socle se terminait à sa partie supérieure par un entablement.

La hauteur totale du socle est d'environ $2^{m}\cdot05$, et la largeur de chaque plaque de $2^{m}\cdot70$.

Nous n'avons trouvé de l'inscription que dix fragments, dont les uns étaient en place, et les autres dispersés dans les villages d'alentour.

Mais ces fragments nous ont permis de reconstituer d'une manière certaine les 7 premières lignes du document.

Première plaque	*Deuxième plaque*
MA*rti* VLTORI	*trib. po*\T. XIII
IM*p. caes*AR·DIVI	*imp. vi. cos.*\V. P. P.
NERVAE. *f. n*ERVA	*per exerc.*\ITV*m*
*Tra*IANV*s. aug. germ.*	\V
*dac*I*cu*S. P*ont.* MA*x.*	\E

Nous avons par bonheur les N[os] de la puissance tribunitienne de l'empereur et de son consulat; les chiffres nous mènent en 108 –109

après J. Chr. Or, précisément, la deuxième campagne de Dacie prit fin en 107. Il est donc certain que le monument d'Adam-Klissi se rapporte aux victoires de Trajan sur les Daces et, qu'à ce titre il doit être rapproché de la Colonne Trajane ainsi que des bas-reliefs de l'arc de Constantin.

J'ajoute que plusieurs de ces sculptures contiennent le portrait de Trajan, facile à reconnaître d'après les autres monuments archéologiques ou numismatiques qui nous ont conservé les traits de cet empereur (Pl. E); nous constatons en outre une parfaite ressemblance de la représentation d'une métope (pl. F nr. 1) avec une médaille de Trajan (de l'an 104—110) (pl. F nr. 2), dans laquelle l'empereur est représenté à cheval, écrasant sous les pieds de sa monture et frappant de sa lance un barbare renversé, qui ne peut être qu'un Dace. La base qu'on voit sous les pieds du cheval de la métope indique clairement l'intention de l'artiste de reproduire une statue équestre de Trajan.

Nous observons encore que le type des prisonniers barbares, leurs armes et même quelques scènes des métopes rappellent, malgrè la différence des styles, les sculptures analogues de la Colonne Trajane.

Au milieu du socle hexagonal se dressait un trophée gigantesque, dont le tronc, formé de 5 morceaux, était haut de 5^{m}·40 et mesurait 2$^{m.}$ de diamètre. Sur ce tronc était disposée une lorica (cuirasse), analogue à d'autres cuirasses impériales que nous connaissons déjà. On y voit représenté en bas-relief un cavalier romain et trois guerriers à pied; derrière le cavalier, il y a un chef barbare renversé (Pl. G). La cuirasse avait une hauteur de 4 mètres. A droite et à gauche se trouvaient 2 boucliers décorés de têtes de Méduse et dont l'extrémité supérieure était plus haute que celle de la cuirasse. Il y avait aussi des jambières pareillement décorées de têtes de Méduse (pl. H nr. 2).

Toutes ces parties du trophée ont été retrouvées au pied du monument; seul le casque, qui devait certainement couronner le trophée, est resté jusqu'à présent introuvable.

A la base du tronc devaient se trouver plusieurs statues; les fragments de 4 statues distinctes ont été relevés au pied de la tour. On a pu constater, d'une manière certaine, que l'une de ces statues représentait un prince barbare debout, les mains attachées derrière le dos (pl. H nr. 3), tandis que les autres étaient assises et adossées au tronc du trophée, représentant elles aussi des prisonniers enchaînés.

La hauteur totale du monument depuis le bas de l'escalier jusqu'au casque était de 32$^{m.}$ 40, c'est à dire juste cent pieds romains.

Nous ajoutons encore à notre communication que parmi les médailles frappées par la ville de Tomis, il y en a une en bronze, de 2

millimètres de diamètre, portant sur une face, le buste de l'empereur Trajan, avec l'inscription grecque au datif: *à l'autocrator César Nerva Trajan Auguste, Germanique, Dacique ΑΥΤ ΚΑΙΣ ΝΕΡΟΥΑ ΤΡΑΙΑΝΩ ΣΕΒ ΓΕΡ ΔΑΚ* et à son revers l'inscription grecque: *les habitants de Tomis* (*ΤΟΜΙΤΩΝ*), ainsi que la représentation d'un trophée sur une base portant encore des traces de sculptures. Mon opinion, basée sur l'autorité incontestable de M. B. Pick de Zürich [1]), est que cette medaille, selon toute probabilité, représentait le trophée d'Adam-Klissi dans sa partie supérieure, avec la base cylindrique du monument (Pl. H nr. 1). Elle aurait été frappée par les habitants de Tomis en l'honneur de Trajan, et la représentation du monument y est toute naturelle, vu que la contrée et la ville avaient parfaitement le droit de s'enorgueillir d'une œuvre unique chez elles, et d'imiter la métropole romaine qui frappait ainsi sur ses médailles l'image de ses monuments. La ville de Tomis notamment était trop importante et devait trop à Trajan, pour n'avoir pas voulu manifester son dévouement à cet empereur, sinon par un monument triomphal, — au moins par la frappe d'une médaille avec un monument de telle nature. Et comme le *Tropaeum* d'Adam-Klissi se trouvait dans le voisinage, il est naturel d'admettre qu'elle n'a pas hésité à le choisir pour modèle. [2])

§ 5

Conclusion.

Comme il résulte de toute cette étude, la tour d'Adam-Klissi n'était ni un mausolée, comme l'ont cru beaucoup de voyageurs, ni une construction défensive suivant l'hypothèse de M. Michel. L'intérieur en était massif et ne contenait aucun espace vide. C'est simplement une base colossale construite avec beaucoup d'art et destinée à supporter un trophée gigantesque. La solidité de la construction est digne de l'architecture romaine; elle assurait au monument une très longue durée; la destruction en put être commencée par un tremblement de terre,

[1]) *Das Monument von Adam-Klissi, auf Münzen von Tomis*, dans les *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich*, t. XV, 1892, p. 18 à 20.

[2]) M. B. Pick, de même que M. I. Adrien Blanchet (*Revue numismatique*, 3-*e* série, t. X, 1892 p. 78), pensent que les monnaies de Septime Sévère, de Geta César et de Plautille portant sur le revers: un trophée entre deux captifs accroupis et coiffés d'un bonnet phrygien, rappelent le même monument. M. Blanchet le retrouve encore sur les monnaies de Macrin, frappées à Nicopolis (oeuvre cité, p. 74).

puis complétée par les habitants, qui ont arraché tous les crampons de fer, dont presque aucun n'a été retrouvé, et qui ont transporté à une assez grande distance toutes les pierres dont ils pouvaient se servir.

Nous avons établi d'après l'inscription même et d'après les sujets des bas-reliefs la date exacte du monument; il nous reste à signaler une objection et une difficulté: Si nous comparons l'art des sculptures d'Adam-Klissi avec celui de la Colonne Trajane et d'autres monuments contemporains, nous trouvons une différence très sensible: les sujets sont à peu près les mêmes, mais l'exécution est beaucoup plus grossière; cela provient sans doute de ce que notre monument est une oeuvre provinciale: à toutes les périodes de l'empire romain l'art des provinces non hellénisées est resté inférieur à celui des pays grecs.

La décoration des frises et des pilastres est plus soignée et dénote une main plus habile que la sculpture des métopes et des créneaux; il était facile de copier d'après un modèle les ornements géométriques, les volutes et les rinceaux; il l'était beaucoup moins de composer une scène historique ou de reproduire le costume et l'attitude des prisonniers barbares. Cette difficulté existait surtout dans quelques provinces frontières, où les artistes n'avaient pas pu se former à l'école des maîtres de leur art et se trouvaient réduits à leurs propres moyens.

Quelle que soit d'ailleurs la valeur artistique de la tour d'Adam-Klissi, elle ne reste pas moins l'un des monuments les plus importants de l'époque impériale. Nous y trouvons représenté un nombre considérable d'armes offensives et défensives, ainsi que les costumes des soldats romains, des princes et des peuples barbares qui habitaient au premier siècle de l'ère chrétienne la vallée inférieure du Danube et avec lesquels les Romains se sont trouvés en contact pendant de longues années.

Il est même probable que la représentation de ces peuplades danubiennes est plus fidèle à Adam-Klissi qu'à Rome, car le monument a été construit pour ainsi dire, au milieu des tribus, dont il a perpetué le souvenir jusqu'à nous; les artistes qui ont exécuté les sculptures et les bas-reliefs ont travaillé sans doute d'après nature.

Comme le paysan du Danube de La Fontaine, la tour d'Adam-Klissi n'a pas hésité à venir jusqu'à Paris; moins riche en marbre, moins brillante comme exécution artistique que les monuments de la Capitale, elle est peut-être plus puissante et plus grandiose; elle se dressait fièrement aux portes de l'Empire, en face des populations barbares, leur rappellant, comme elle rappelle encore aujourd'hui, le nom redouté de Rome et de son plus grand Empereur!

II

La ville de Tropaeum Trajani.

Il nous reste à faire connaître le nom de la ville antique dont Adam-Klissi occupe l'emplacement.

Nous avons pour l'établir, les documents qui suivent:

1° Une dédicace à Trajan datée de l'an 115 où on lit les lignes suivantes:

[Imp(eratori) Caes(ari), divi Nervae f(ilio), N]er[vae Trajano op]t(imo) Aug(usto), Germ(anico) Dac(ico) Parthic(o), p(ontifici) m](aximo) [trib(unicia p]ot(estate) XX, imp(eratori) XII, co(n)s(uli) VI, p(atri) p(atriae); [Tra]ianenses Tropaeense[s Q. R]oscio Murena Coelio Po[mpe]io Falcone leg(ato) aug(usti) p(ro) [pr(aetore).

La ville était donc, à l'époque de Trajan, un simple vicus et avait pris le nom du monument triomphal, comme celle qui, dans les Alpes Maritimes, est devenue la *Turbie* (Tropaea Augusti).

2° et 3° Deux autres inscriptions appartenant à la fin du III-e siècle:

Ordo spl[endi]dissima (sic) *mun[ic](ipii) Trop(aei), per Tib(erium) Cla[ud](ium) Germanu(m) e(t) M(arcum) Aur(elium) Flaviu(m) d[uu]mveros a(e)dile[s] Val(erius) Valerianus e[t] Iul(ius) Quirillus qu(ae)stores, Ulp(ius) H(e)rculanus et Iul(ius) H(e)rcula[nu]s [ma]g(istros) pag(i) Oc . . . . . [po]s(uit).*

D(is) m(anibus) Iulia Valentina qu(a)e vix(it) ann(is) XI, dies LVIIII, Iul(ius) Valentinus bis duumviral(is) munic(ipii) Trop(aei) pater eius, cum Iulia Surrila avia eius, posuit; ne qui(s) pos(t) hoc aperuerit dabet fisco denarios duo milia quingentos.

4° Un passage des listes d'Hiéroclès où *Tropaios* figure entre les villes de Constantiana (Kustendje) et Axiopolis (près de Černavoda). Le Tropaios d'Hiéroclès est incontestablement identique au municipium Tropaei des inscriptions:

1. *Τόμις*	Tomis	Constantza.
2. *Διονυσόπολις* .	Dionysopolis . . .	Balcik.
3. *Ἄκραι*	Acrae	Akrania.
4. *Καλλατίς* . . .	Callatis	Mangalia.
5. *Ἴστρος*	Istrus	Karanasib et Kasapkioi.

6. *Κωνσταντίανα* .	Constantiana . . .	Constantza.
7. *Ζέλδεπα* . . .	Zeldepa	X.
8. *Τρόπαιος* . . .	*Tropaeum*	*Adam-Klissi.*
9. *Ἀξιούπολις* . .	Axiupolis	Hinok (près de Černa vodă).
10. *Καπίδαβα*. . .	Capidava	Ceatalorman.
11. *Κάρσος*	Carsum	Hîrschova.
12. *Τρόσμις* . . .	Troesmis	Iglitza.
13. *Νοβιόδουνος*. .	Noviodunum. . . .	Isakcea.
14. *Αἴγισσος* . . .	Aegissus	Tulcea.
15. *Ἁλμυρίς* . . .	Halmyris	Près de Iezero Razelum.

Je suis heureux d'annoncer à l'Académie que les fouilles vont être continuées dans la ville de Tropaeum. Quant au monument triomphal, il sera l'objet d'une publication illustrée qui paraîtra bientôt.

Gr. G. Tocilescu.

NOUVELLES RECHERCHES SUR LE MONUMENT DE TROPAEUM

COMMUNICATION LUE À L'ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES DE PARIS, SÉANCE DU 21 JUILLET 1893 [1]).

Dans une communication précédente, j'ai eu l'honneur d'entretenir l'Académie des recherches poursuivies par moi en vue de restituer le monument triomphal d'Adam-Klissi dans la Dobrudja. Depuis, j'ai réussi à déterminer l'ordre dans lequel doivent être classés les bas-reliefs et à préciser l'origine du style que l'on constate dans ce monument.

Le but du monument était de rappeler la soumission des Daces par Trajan. Il ne s'agit pas d'une succession d'épisodes comme dans la Colonne Trajane, mais d'une représentation générale de la guerre, individualisée par les détails d'armement et de costume qui présentent un grand intérêt pour l'archéologie.

Une œuvre pareille a dû être celle d'un architecte éminent; elle

---

[1]) «M. Tocilesco, sénateur, conservateur du Musée de Bucharest, entretient l'Académie de ses recherches récentes sur le monument triomphal élevé, dans la Dobrudja, à la mémoire des campagnes de Trajan contre les Daces. Grâce à une étude exacte des ruines et des restes de sculpture décorative, M. Tocilesco est arrivé non-seulement à restituer l'aspect d'ensemble du monument, dont une réduction a été exécutée en plâtre, mais à déterminer l'ordre dans lequel se succédaient les cinquante-quatre plaques sculptées qui en ornaient le pourtour. Ces plaques se divisent en deux groupes. Dans le premier, on voit l'infanterie romaine entrer en campagne, culbuter les Daces et les poursuivre jusqu'à une forteresse formée de leurs chariots; dans le second, ce sont des combats de cavalerie, un discours de Trajan à ses soldats, un défilé de prisonniers et le sacrifice final. Entre les deux groupes se trouvent deux plaques, l'une représentant Trajan terrassant un Dace, l'autre montrant l'empereur dédiant le monument à Mars Ultor. M. Tocilesco pense que le plan du monument d'Adam-Klissi (anciennement *Tropaeum Trajani*), est du à Apollodore de Damas, l'architecte de la colonne Trajane. En terminant, notre savant archéologue et épigraphiste a communiqué une intéressante dédicace à l'empereur Constantin, récemment découverte dans la ville militaire voisine, en même temps qu'un trophée sculpté en pierre et haut de 2 mètres 70 cm.» (*Le Temps*, 22 juillet 1893. — Cp. *Revue Critique*, Paris, 1893 nr. 47. — *Le Matin*, nr. 3,431; *Journal des Débats*, 22 juillet 1893, etc.).

ne pouvait être abandonnée au caprice d'un artiste indigène de second ordre. Nous savons déjà que les trophées étaient toujours érigés sur des hauteurs. Or, dans la Dobrudja, il ne se trouve pas de colline ni de saillie un peu considérable du terrain; l'architecte fut donc obligé d'abord d'établir une sorte de colline artificielle, un vaste soubassement, en haut duquel le trophée pût prendre place. La forme du soubassement était du reste tout indiquée par celui des monuments funéraires, imitée elle-même de celle du *tumulus:* cette forme se trouve dès le IVe siècle av. J. C. dans le mausolée d'Halicarnasse.

Ce mausolée comprend une base carrée que domine une pyramide. Au temps des Diadoques s'était déjà développé le goût pour la ligne courbe, que l'on rencontre également alors dans les monuments funéraires en forme de tumulus. C'est ce soubassement circulaire que nous retrouvons à Adam-Klissi.

Les ruines du monument d'Adam-Klissi, situées au milieu d'une vaste plaine, produisent une impression imposante; quand on arrive, le soir, du côté du Danube, l'effet de ce monument, se détachant sur le ciel bleu foncé, est vraiment grandiose. Pas un arbre, pas une maison dans le voisinage: en l'absence de tout point de comparaison, la masse du monument paraît écrasante, démesurée.

Les Turcs ont attribué ce monument aux premiers temps de l'humanité; ils en ont fait l'église du premier homme, *Adam-Kelissi.* Des légendes se sont formées autour du monument et des restes des bas-reliefs, qui inspirent à la fois l'admiration et la terreur.

La grande base circulaire est encore reconnaissable: deux assises sont conservées sur un point. Les degrés du soubassement inférieur existent encore. On voit aussi en partie la plateforme supérieure et la terrasse soutenues par un noyau de pierres qui forme comme l'armature intérieure et servait de support au grand trophée.

Le monument se compose de deux parties: le soubassement avec son toit et le trophée. La hauteur des deux parties est presque égale: elles atteignent ensemble 32m.40, c'est à dire juste 100 pieds comme la Colonne Trajane.

Nous pouvons déjà conclure de là que l'architecte appartenait à une école hellénique.

La partie inférieure comprend une base cylindrique et un toit en coupole. La première a juste deux tiers et le toit un tiers du total de la hauteur. La partie supérieure se divise également en deux parties: le soubassement hexagonal (un tiers de la hauteur totale) et le trophée proprement dit (2 tiers). La base cylindrique présentait un aspect de puissance massive avec lequel contrastait l'élégance et la lègereté du couronnement.

Le diamètre du cylindre est de 30 mètres, celui de la base de 38 mètres. La hauteur totale des degrés est de 2 mètres; le cylindre, jusqu'à la terrasse, a environ $7^{m.}50$ de haut; y compris la terrasse et les créneaux, il s'élève à 10 m.

Au-dessus des six assises qui forment la base du cylindre, on trouve une frise sculptée composée de feuillages qui se terminent par des têtes de chiens ou de loups : il y a là une sorte de zoomorphisation orientale, mais qui se retrouve à Pompéi. Au-dessus de cette frise viennent les 54 métopes séparées par des pilastres, alternativement à cannelures et à rinceaux. Puis on trouve une nouvelle frise composée d'ornements en ʃ que l'on voit aussi dans les monuments de Trajan à Rome. Enfin, au-dessus de la corniche, on rencontre la terrasse, où trente-six créneaux représentent des prisonniers barbares liés à des arbres. Les parties basses sont ornées de disques polygonaux conçus dans un système décoratif que l'on retrouve dans les peintures des manuscrits, mais non dans la construction des monuments antiques.

La présence des créneaux s'observe déjà dans un monument funéraire d'Adalia étudié par M. Niemann; on en trouve aussi des exemples en Italie. Quant aux représentations des captifs en haut du monument, il en est déjà question dans un monument de Rhodes décrit par Pausanias.

Au devant des créneaux se trouvent, en six places différentes, des lions debout dont la gueule sert de gargouille : c'est le premier exemple d'une disposition architecturale qui devient fréquente au moyen-âge. Le plus ancien exemple que l'on en connût jusqu'à présent est dans un monument Syrien de Sia, étudié par M. de Vogüé, qui appartient à la fin du 1-er siècle de notre ère.

Le toit conique est couvert d'écailles en pierre, dont il ne subsiste que deux spécimens. Sur deux côtés de l'hexagone qui supporte le trophée on lit une inscription qui a déjà été communiquée à l'Académie. Une bande en pierre, qui règne au-dessus, est couverte de sculptures représentant des armes prises à l'ennemi.

Le trophée se compose d'un tronc extrêmement épais, sur lequel est sculptée une *lorica* flanquée de boucliers; sur le devant on voit six figures de barbares en ronde bosse, dont deux debout et quatre assises. La partie supérieure du trophée est conforme au type ordinaire de ces monuments.

J'ai trouvé une difficulté singulière à rétablir l'ordre primitif des bas-reliefs qui ornaient les métopes. Aucun n'avait été retrouvé en place; quelques-uns étaient à terre, d'autres dispersés dans différentes régions de la Turquie. Un d'eux a même été retrouvé au mois d'Avril

1893 dans un jardin de Constantinople. Il faut ajouter que la conservation de ces sculptures est toujours médiocre, l'état de conservation de chacune d'elles ne dépendant pas de la position primitive, mais des conditions dans lesquelles elle s'était trouvée après la chute.

Le monument se compose de deux faces, orientées l'une au Sud, l'autre au Nord. Statues et inscriptions sont symétriques par rapport à un axe orienté de l'Est à l'Ouest. Il fallait donc supposer que le principe dichotomique avait dû présider à la disposition des métopes. Or, quelques-unes des métopes étaient tombées à terre, de telle sorte qu'une corrélation apparaissait entre les sujets qui y sont représentés. Deux métopes seulement semblaient ne pas pouvoir se relier aux autres. J'ai donc admis qu'elles occupaient les deux extrémités Nord et Sud de la frise, comme deux points de départ de la double composition. Comme le calcul prouve qu'il y avait 54 métopes, il devait y avoir 26 métopes de chaque côté entre les deux plaques initiales. Toutes ces métopes, sauf quatre, ont pu être retrouvées. Les deux métopes initiales représentent l'une (celle du Sud) Trajan terrassant un Dace, l'autre (celle du Nord) Trajan faisant la dédicace du monument au dieu *Mars Ultor*.

A l'Est, les 26 métopes représentent une grande lutte d'infanterie; à l'Ouest, elles figurent 4 groupes distincts, parmi lesquels celui qui précède immédiatement la plaque initiale qui se trouve au Sud, représente un combat de cavaliers. Il y a toujours deux scènes de combattants diversement equipés, Romains et Barbares, dont les uns arrivent presque régulièrement par la gauche, les autres par la droite.

La série des métopes de l'Est indique les progrès de la lutte, depuis les débuts de l'invasion jusqu'au combat qui amène les Romains à la forteresse barbare formée des chariots daces.

A l'Ouest, trois pièces manquaient, mais les habitants se rappelaient les endroits d'où on les avait enlevées. Une d'elle fut retrouvée dans un jardin à Constantinople et présentait précisément les motifs que nous avions supposé devoir y figurer d'après la disposition de l'ensemble.

Ces métopes de l'Ouest se divisent en 4 groupes. Nous sommes arrivés à cette conclusion par la juxtaposition de deux métopes où deux images de l'empereur se trouvent opposées l'une à l'autre; comme aussi par la présence de l'empereur sur deux autres plaques trouvées pareillement du côté de l'Ouest. Il y a donc là une succession d'épisodes plutôt qu'une histoire continue comme sur la face orientale.

Les sujets représentés par ces cinq groupes sont les suivants:

I° Une bataille de cavalerie, 8 métopes.

II° Une bataille d'infanterie et l'assaut d'une forteresse dace formée par des chariots, 26 métop.

III° Adlocutio de Trajan avant ou après la bataille, 6 métopes.

IV° Défilé des prisonniers sous les yeux de l'Empereur, 6 métop.

V° Sacrifice offert devant l'empereur après la victoire, 6 métop.

(Nous faisons circuler les photographies qui représentent les différentes métopes dans l'ordre où nous les avons rétablies.)

Il est inutile d'insister sur la barbarie du style, qui contraste avec l'excellence de la disposition architecturale. Nous sommes là en présence de travaux indigènes, œuvres d'artisans qui n'avaient pas été formés dans une école de sculpture héllénique.

Du reste, la frise de l'arc de triomphe d'Auguste à Suse est d'un travail encore plus grossier que nos reliefs, comme on peut en juger d'après les photographies. En dehors de Rome et du monde grec, la barbarie a été de bonne heure dominante dans l'art.

Il est évident que l'architecte gréco-oriental qui a donné le plan du monument de Tropaeum, ne pouvait résider dans la Dobrudja et qu'il devait abandonner à des manoeuvres l'exécution des détails.

Or, la comparaison du monument de Tropaeum avec le tombeau d'Hadrien à Rome nous incline à attribuer ce monument à l'architecte bien connu de la Colonne Trajane, Apollodore de Damas. C'est Apollodore qui avait construit le pont de Trajan à Turn-Severin sur le Danube, dans le voisinage du trophée.

Il n'est pas impossible que les soldats du *castrum stativum* de Tropaeum Trajani, appartenant à la V-ème légion Macédonienne aient été eux-mêmes les sculpteurs employés à la décoration du monument commémoratif de leurs victoires. L'exactitude dans la représentation des armes est une qualité que l'on attribuera volontiers à des artistes soldats. Il est instructif de les comparer à cet égard aux stèles funéraires élevées à des soldats romains sur les bords du Rhin, et qui sont probablement elles-mêmes, en grande partie, l'œuvre de soldats qui s'exerçaient à la sculpture.

Un autre caractère de ces reliefs est l'absence de toute figure allégorique: il n'y a même pas de Victoires, comme sur la Colonne Trajane. C'est un art tout réaliste, fait pour frapper des esprits simples par des moyens simples, en accord avec le but d'intimidation qui ne devait pas être étranger aux Romains quand ils élevaient, dans des pays conquis, des monuments commémoratifs de leurs campagnes.

Le monument de Tropaeum Trajani a été la marque de la prise de possession de la Dacie par l'élément romain, d'où la nationalité roumaine est sortie. Le gouvernement roumain a l'intention d'en reproduire une restauration sur le Boulevard à Bucarest; quant aux

sculptures, elles sont déjà transportées au Musée. Des mesures ont été prises pour que le monument soit désormais à l'abri de toute dévastation et des fouilles ont été instituées dans la ville voisine, où l'on a déjà retrouvé un grand trophée haut de $2^{m}\cdot70$, et l'inscription suivante qui vient seulement d'être découverte et dont nous nous faisons un plaisir de donner la primeur à l'Académie :

ROMANAE SECVRITATIS LIBERTATIS · QVINDICIBVS ·
D D N N · FL· VAL· CONSTANTINO ET *val liciniano*
licinio PIIS · FELICIBVS AETERNIS-AUGG ·
QVORVM VIRTVTE · ET PROVIDENTIA · EDOMITIS
VBIQVE BARBARARVM GENTIVM POPVLIS ·
ADCONFIRMANDAM LIMITIS TVTELAM ETIAM ·
TROPEENSIVM CIVITAS-AVSPICATO A FUNDAMENTIS
FELICITER · OPERE · CONSTRUCTA EST ·
PETR · ANNIANUS · VC · ET IVL · IVLIANVS · VEM · PRAEFF · PRAET · NUMINI EORVM SEMPER DICATISSIMI

Romanae securitatis libertatisq(ue) vindicibus, d(ominis) n(ostris) Fl(avio) Val(erio) Constantino et [Val(erio) Liciniano Licinio][1]) piis felicibus aeternis aug(ustis), quorum virtute et providentia edomitis ubique barbararum gentium populis, ad confirmandam limitis tutelam etiam Tropeensium civitas auspicato a fundamentis feliciter opere constructa est, Petr(onius) Annianus v(ir) c(larissimus) et Iul(ius) Iulianus v(ir) em(inentissimus) praef(ecti) praet(orio), numini eorum semper dicatissimi.

Gr. G. Tocilescu.

[1]) Le nom de l'empereur Licinius a été martelé dès l'antiquité.

MONUMENTUL TRIUMFAL AL LUI TRAJAN

DE LA

ADAM-KLISSI

CONFERINŢĂ PUBLICĂ ŢINUTĂ ÎN SALA ATHENEULUĬ ROMÂN, ÎN SEARA DE 15 APRILIE 1893 [1]) ÎN PREZENŢA M. S. REGELUI.

I

Monumentele sunt destinate a păstra amintirea bărbaţilor celor marĭ, faptelor celor strălucite; clădite in peatră saŭ turnate în metal, ele deșteaptă în noĭ, chiar atuncĭ când sunt în ruină saŭ sunt roase de timp, cu totul alte simţirĭ, de cât bunioară fosilele animale și vegetale din întâmplare găsite.

Ele ne ating cu căldură și curat omenește; ne daŭ putinţa ca formele cele moarte să le umplem din noŭ cu viaţă, cu sufletul nostru propriŭ; ele ne fac în fine părtașĭ la gloria și mulţumirile sufleteștĭ ale aceluia căruia s'a închinat monumentul, ca și ale acelora carĭ i-l'aŭ închinat.

Chiar dacă n'am cunoaște împrejurările maĭ de aproape în carĭ monumentul a fost înălţat, ne coprinde totușĭ pururea un fior de pietate și de nĭmire la priveliștea uneĭ ruine din bătrâne și vechĭ timpurĭ; iar dacă ştim câte ce-va despre acele timpurĭ și împrejurărĭ, apoĭ puţinul acela se prezintă dintr'o singură dată înaintea ochilor noștri ca o imagine întreagă, bine rotunjită, cum este însășĭ acea ruină în parte.

Nu tăgădui-vom decĭ trecutuluĭ admiraţiunea ce creatoriĭ monu-

---

[1]) «Joĭ, 15 curent, la orele 8½ M. S. Regele, însoţit de adjutantul săŭ de serviciŭ, a mers la Ateneŭ pentru a azista la conferinţa ţinută de D. Gr. G. Tocilescu, despre monumentul Adam-Klissi, descoperit în Dobrogea. D. conferenţiar a arătat publiculuĭ, prin projecţiunĭ electrice, diferite vederĭ de pe pietrele găsite și a terminat, în aplauzele azistenţilor, amintind că acest monument, ridicat în timpul Mareluĭ Traian cuceritorul Dacieĭ, a fost câștigat de Românĭ, împreună cu Dobrogea, sub domnia întâiuluĭ nostru Rege, biruitor în câmpiele Bulgarieĭ.» (*Monitorul Oficial*, nr. 15, din 1893).

mentuluĭ aŭ voit să deştepte încă în pĭeptul viitoarelor generaţiunĭ prin splendoarea şi măreţia edificiuluĭ.

Dar când se onorează strălucite fapte, marĭ oamenĭ? Când ele aŭ trecut, când eĭ sunt morţĭ.

Dacă idealul, ce până ierĭ veneram, nu maĭ este, dacă ne temem că el dispare pentru tot-d'auna dintre noĭ şi ne lasă un gol adânc, atuncĭ căutăm a captiva acel spirit zburător, încorporându-l într'o statuă de bronz saŭ de piatră.

Dacă din noŭ aspirăm după un ideal, ce odinioară îl realizasem, ce facem? căutăm a'l arăta şi învedera contimporanilor noştri printr'o imagine, printr'o statuă din acele timpurĭ, ca în chipul acesta, prin imaginea realuluĭ, să înflăcărăm în eĭ curagiul şi dorul, de a recuceri idealul perdut.

Dar rare orĭ se întâmplă, cel puţin la noĭ, ca un monument să se raporte direct la evenimentul, ce este destinat să'l onoreze.

Ceĭ vechĭ aveaŭ însă obiceiul simplu şi firesc de a onora imediat orĭ-ce victorie, fie ea câştigată pe arena jocurilor publice, fie dobândită în lupta sângeroasă.

Nenumărate statue umpleaŭ dumbrăvile Olympuluĭ, statue inălţate de recunoscătoarele oraşe-mame pentru fiiĭ lor victorioşĭ, îndată după luptă.

Pe fie-care câmp de bătaiă se ridicaŭ imediat de către ceĭ învingătorĭ un monument triumfal, ca semn de omenească bucurie şi de legitimă mândrie, în acelaşĭ timp şi ca o mulţumire adusă zeilor.

Câte din comorile arteĭ vechĭ sunt tocmaĭ asemenea *ex-voto* făcute cu prilejul victoriilor! Dar puţine din cele ce s'aŭ păstrat, se referă la lupte dintre popoare; cele maĭ multe privesc izbânzile pacĭnice ale indivizilor. Şi între acele puţine, cea maĭ mare parte sunt închinate templurilor acelor zeĭ, prin al cărora ajutor se credea că victoria a fost căpătată.

Monumentele ridicate pe câmpurile înseşĭ de luptă, eraŭ cele maĭ multe cu totul simple şi din material puţin rezistent; de aceia ele aŭ şi dispărut.

Pe un trunchiŭ de arbore se fixa orizontal un lemn, pe care se anina o cămaşă de metal (o zà) luată de la inimic, în aşa chip, că lemnul transversal, reprezinta braţele unuĭ om; în vârful trunchiuluĭ se punea un coif; de o parte şi de alta, scuturĭ; la baza trunchiuluĭ, *ocreae* saŭ poturĭ (jambiere), iar suliţe şi alte arme, toate cucerite de la inimic, se rezemaŭ de trofeŭ.

Cu predilecţiune se căuta ca un atare monument să fie aşezat pe o mare înălţime, pentru ca să poată fi văzut de departe.

Orĭ-cât de simplu în aparenţa luĭ, totuşĭ era un monument comemorativ.

Dar pe când ex-voturile inchinate şi depuse în templurĭ eraŭ făcute cu măestrie şi din material durabil, — trofeele ridicate pe câmpiĭ nu aveaŭ menirea să păstreze generaţiunilor viitoare amintirea certurilor trecute.

Cel puţin ast-fel gândeaŭ Greciĭ, la carĭ abia maĭ târziŭ uniĭ dintre eĭ încercară ca să înlocuiască trunchiurile de arborĭ, prin columne de metal şi de piatră; dar aceştĭ născocitorĭ fură, după cum ne spune Plutarch, cu totul dezaprobaţĭ, de către bărbaţiĭ maĭ însemnaţĭ dintre contimporaniĭ lor. Greciĭ aŭ învăluit acest obiceiŭ vechiŭ şi simplu cu un nimb sacru, şi l'aŭ păstrat până în timpurile cele maĭ desvoltate de maĭ târziŭ. Trofeele eraŭ închinate zeilor războiuluĭ; dar precum se socotea un sacrilegiŭ de a distruge un trofeŭ, tot aşa era o crimă de a reconstrui un altul dărămat, din cauza temereĭ de a nu aţâţa printr'aceasta din noŭ focul discordieĭ şi a perpetua amintirile de răzbunare şi de mânie.

Trofeele rămaseră aproape în primitiva lor simplicitate: la Grecĭ, în epoca lor de înflorire, din convingere; la Romanĭ, din causa stăriĭ de cultură înapoiată.

Lucrul s'a schimbat însă când întregul basin al imperiuluĭ Roman se deschise curentuluĭ cultureĭ greceştĭ. Aspiraţiunile Romanilor crescură, când aceştia aŭ început a cunoaşte cum le-ar putea satisface. Conştiinţa că sunt stăpânitoriĭ lumeĭ şi că dispun de mijloace nemărginite, ĭ-a împins la creaţiunĭ cu totul altele, de cum le putea încerca mica Helladă.

Orĭ-căreĭ creaţiunĭ ĭĭ se punea stampila colosuluĭ şi a Eternuluĭ, a spirituluĭ domnitor peste lume. Multe din delicatele consideraţiunĭ ce avea Ellenul, cel în toate cu măsură, nu maĭ puteaŭ exista la aceste creaţiunĭ ale Romanilor.

Ast-fel vedem că deja Pompeiŭ a ridicat, în urma marelor războaie din Spania, în munţiĭ Pirineilor, un monument triumfal de dimensiunĭ colosale. Deşi nu avem descrierĭ maĭ amănunţite despre acest monument, nicĭ a rămas dintr'ânsul vre-o urmă, trebue însă să admitem că era o operă, care întrecea prin însemnătate pe toate cele alte de asemenea soiŭ; aceasta rezultă chiar din faptul, că monumentul nu privea numaĭ o singură luptă, ci era destinat să comemoreze o întreagă campanie.

Cea d'ântăiŭ operă de acest fel, cu o monumentală însemnătate, este *Trofeul luĭ August de la Turbia*, lângă Monaco. Dione Cassius ne spune, că în urma supuneriĭ popoarelor alpine de către împăratul August, Senatul roman, spre a consacra posterităţiĭ memoria acestuĭ

mare eveniment, a poruncit să se înalțe un monument triumfal pe vârful Alpilor. Trofeul fu construit în anul 8 după nașterea luĭ I. Chr., pe vârful cel maĭ înalt al drumuluĭ de pe lângă litoralul liguric, ast-fel că navigatoriĭ măriĭ Tyreniene puteaŭ să'l vază de departe. Cu timpul s'a format un oraș în jurul monumentuluĭ, luând numele acestuia: *Tropaia*, precum ne atestă Ptolemeŭ, carele indică între Portul luĭ Hercule și Monaćo: *Τρόπαια Σεβαστοῦ — Tropaea Augusti* [1]). Incă până astăzĭ se văd resturĭ însemnate din această construcțiune numită de către călătoriĭ din veacul XVI: *Turris Turbiae*, căcĭ avea forma unuĭ turn cu crenelurĭ, în urma prefacerilor ce a suferit în cursul evuluĭ mediŭ. Incercărĭ de reconstrucțiune a monumentuluĭ prin de semnurĭ și gravurĭ [2]) avem deja din veacul XVII. O bază mare pătrată era încoronată la câte-șĭ patru colțurile cu trofee și cu grupurĭ de prizonierĭ; d'asupra eĭ se înălța o zidire circulară având jur împrejur columne, firide și statue, iar în vârf de tot, se afla, pe cât este probabil, statua colosală a împăratuluĭ August [3]). Trofeele arată îndată scopul întreguluĭ monument: nu era vorba de a se comemora o singură luptă, ci întregĭ expedițiunĭ răsboĭnice. Inscripțiunea, săpată pe una din laturile bazeĭ superioare și păstrată în întregime la Pliniŭ cel Bătrân, amintește nu maĭ puțin de 46 popoare învinse. La mărimea evenimentuluĭ istoric, corespunde mărimea monumentuluĭ.

Un asemenea trofeŭ colosal nu ar fi putut ridica înainte de Romanĭ, de cât numaĭ doară Alexandru Macedon. Acesta însă n'a făcut-o, de oare-ce în genere la Macedonenĭ nu era obiceiul de a se ridica trofee.

Este ușor decĭ de înțeles, că pentru ast-fel de construcțiunĭ, nu putea să se desvolte treptat un tip anume hotărît. De aceia, când architectul luĭ August a primit ordinul de a construi un asemenea trofeŭ mare și monumental, dânsul nu avea un model, de care ar fi putut să se țină. Și totușĭ formele arteĭ, maĭ cu seamă ale arteĭ architectonice, nu se pot născoci așa de odată. Ele se pot numaĭ desvolta maĭ departe saŭ acomoda, a se preface și a se îmbunătăți. Un punct de plecare și de legătură trebue însă să existe. Lipsind modelul propriŭ unuĭ atare subiect, architectul s'a alipit firește la construcțiunile cele maĭ marĭ și impunătoare, ce se cunoșteaŭ pe atuncĭ, la monumentele *funerariĭ*.

Pentru acestea, existaŭ atuncia două tipurĭ: cel d'intâiŭ nu este,

---

[1]) *Torbia* sau *Turbía*, numele de azĭ al localitățiĭ cu ruinele monumentuluĭ, este de sigur o corupțiune a cuvântuluĭ *tropaia*.

[2]) Vedĭ pl. J.

[3]) Se poate judeca despre dimensiunile colosale ale trofeelor, după bucata cea mare de statuă ce se păstrează în Muzeul St.-Germain en Laye de lângă Paris, împreună cu 9 fragmente din inscripțiunea monumentuluĭ.

propriŭ vorbind, de cât o movilă de pământ desvoltată în mod architectonic şi împodobită artistic; o movilă, ca cele care acoperă şi cel maĭ simplu mormânt, numaĭ in proporţiunĭ maĭ marĭ. Un exemplu principal pentru această formă este însuşĭ mormântul luĭ August, a căruia construcţiune s'a inceput deja, de pe când împăratul era în viaţă: Inchipuiţĭ-vă un şir de ziduri concentrice, cele interioare, tot maĭ înalte de cât cele de afară, în cât zidul cel maĭ de sus formează postamentul uneĭ statue. Jos, spaţiurile goale dintre zidurĭ sunt ocupate de coridoare şi morminte pentru întreaga familie Augusteică, iar sus ele sunt zidite, acoperite cu pământ şi plantate cu pinĭ; ast-fel aspectul exterior al clădireĭ este într'adevăr al uneĭ movile ce se ridică treptat. [1])

Cel-alt tip este curat architectonic; este o desvoltare a formeĭ templuluĭ, formă care a fost deja întrebuinţată de timpuriŭ pentru sarcofage. Pe o zidire, maĭ adeseorĭ dreptunghĭulară, se ridică o alta, care poate fi şi rotundă, dar care are forma uneĭ construcţiunĭ cu totul de sine stătătoare. Intr'însa se află deschizăturĭ, prin care se văd statuele morţilor; acestea pot să fie aşezate şi d'asupra edificiuluĭ. Un exemplu găsim şi în epoca luĭ August într'un mormânt al familieĭ Julice, la *Arles* (în Franţa).

De acest tip din urmă s'a ţinut maĭ mult architectul *Tropaeuluĭ* luĭ August: Jos o *bază pătrată*; d'asupra acesteia, o construcţiune circulară independentă şi bogat împodobită architectonic, purtând d'asupra *o statuă;* în fine, pentru ca să se dea o expresiune şi scopuluĭ special al monumentuluĭ, s'a pus la colţurile bazeĭ trofeele împreună cu prizonieriĭ.

Nicĭ unul din urmaşiĭ imediaţĭ aĭ luĭ August nu aŭ înălţat, pe cât ştim, un monument triumfal ca cel de la Turbia. Aceasta a fost rezervat numaĭ luĭ Traian. De aceia architecţiĭ n'avură ocaziune şi motiv de a desvolta acest tip maĭ departe, de a-ĭ da acea formă bine cumpănită şi aproape necesară, ce pentru alte probleme, eĭ o găsiră în mod treptat.

Este însă un mare interval de timp, ce desparte pe August de Traian, un veac întreg, nu atât împlinit prin evenimente externe, cât prin cele interne.

Cu cât influenţa politică a Orientuluĭ dispărea di'naintea influenţeĭ Romeĭ, cu atât creştea şi domnia spirituala a acesteia. Este caracteristic, că nu Grecia propriŭ zisă, dădea tonul sub raportul spiritual, ci oraşele principale ale Egiptuluĭ şi ale Asieĭ anterioare, recucerite şi fructificate de către Grecĭ. Pe pământul acestor despote State vechĭ şi mărețe, spiritul grecesc, şi cu el, arta greacă, deşi aŭ perdut gin-

[1]) Vedĭ pl. K.

găşia şi nevinovăţia tinereţeĭ elline, dară totuşĭ fură destul de puternicĭ şi cu experienţă, ca să nu piară în învălmăşeala imperiuluĭ celuĭ nemărginit, şi să poată a face să fie pricepuţĭ.

Ast-fel în prima perioadă a imperiuluĭ roman, Alexandria şĭ-aŭ câştigat, precum vedem din descoperirile făcute la Pompeji, — conducerea nedisputată. Dar atuncĭ deja ajunsese şi a doua nouă Capitală a Orientuluĭ la o mare însemnătate. Voim a zice, de *Antiochia*, capitala regatuluĭ Syriac, care dintr'un punct de vedere, se poate numi urmaşa oraşelor Niniveh şi Babylon.

Din nefericire însă Antiochia a fost dărâmată prin cutremure marĭ de pământ, în cât nu putem spera să găsim la faţa loculuĭ documente maĭ însemnate ale arteĭ antice. Tot ast-fel şi la Alexandria, unde spiritul, pururea agitat al unuĭ oraş comercial, a înlocuit mereŭ monumentele vechĭ prin altele noĭ. Dar pretutindenĭ găsim în architectura, pictura şi plastica veche, urme, carĭ se referă la acele oraşe. In multe alte puncte ale Syrieĭ ni s'a păstrat din veacurile prime ale creştinătăţeĭ destule construcţiunĭ, în cât ne putem forma cel puţin o idee generală despre direcţiunea artistică din acea regiune.

Acum când ştim, cum chiar un oraş maĭ puţin însemnat, Pergamon, capitala ellenă a Asieĭ-micĭ, a reunit în sine o viaţă artistică şi intelectuală foarte mare, cum ea a produs opere de artă ca cele păstrate în muzeul din Berlin, carĭ deşteaptă admiraţiunea omenireĭ şi ne arată o transformare minunată a arteĭ vechĭ ellene, — cu atâta maĭ uşor ne putem face o idee despre însemnătatea Antiochieĭ. Acest oraş era după Roma, cel maĭ mare oraş al lumeĭ antice, ba într'un timp, era maĭ populat chiar de cât Roma. Roma a stat cu totul sub influenţa oraşelor marĭ orientale de modă, şi dintre aceste oraşe, Antiochia, în primul secol al creştinizmuluĭ, exercită pretutindenĭ o influenţă cu mult maĭ puternică, de cât a Alexandrieĭ.

In această stare se afla arta la începutul veaculuĭ al II-lea al ereĭ creştine, când un împărat s'aŭ văzut iarăşĭ îndemnat de a ridica un mare monument triumfal al Romanilor.

II

Deja în timpul luĭ Caesar, raporturile dintre Romanĭ şi Dacĭ deveniseră incordate. Neîncrederea era îndreptăţită dintr'o parte, ca şi dintr'alta. Pentru principiĭ barbarĭ nu putea fi indiferent, dacă lângă eĭ se aflaŭ state slabe şi puţin închegate, saŭ provinciile cele bine organizate ale împărăţieĭ romane. Eĭ ştiaŭ că în cazul din urmă, maĭ curând saŭ maĭ târziŭ, vor deveni clienţĭ, dacă nu chiar sclavĭ aĭ Romanilor. Romaniĭ din contra, nu puteaŭ suferi ca puterea lor să fie

disputată, nicĭ în cel maĭ mic colţişor al graniţelor. Pe lângă aceasta maĭ venea faptul, că barbariĭ în sălbăticia şi neastâmpărul lor, înşişĭ neavând mult de perdut, sperau să găsească pradă în părţile maĭ cultivate, din sudul ţăriĭ lor.

De aceia spiritul pătrunzător al luĭ Caesar, după ce a deslegat cele alte marĭ probleme ale Statuluĭ, a plănuit să creeze la Dunăre o situaţiune cu totul limpede şi hotărîtă. El a gândit poate că şi aci are să-ĭ fie de ajuns: un *veni, vidi, vici*. Şi cine ştie, cum ar fi eşit lucrul, dar soarta a voit alt-fel; Caesar a fost omorît în anul, chiar când voia să'şĭ pună în lucrare marea sa idee.

Ast-fel barbariĭ, carĭ sub regele lor *Burebista* călcaseră teritoriul roman din sudul Dunăriĭ, şi făcuseră ca mersul evenimentelor din statul roman să atârne în unele momente, numaĭ de dânşiĭ, aŭ putut repeţi şi după moartea luĭ Burebista expediţiunile lor prădalnice, fără teamă de pedeapsă. In deosebĭ bogatele oraşe greceştĭ de pe litoralul vestic şi nordic al Măreĭ Negre, avură să sufere de aceste năvălirĭ, despre carĭ vorbesc scriitoriĭ, ca şi inscripţiunile.

Din primul veac al creştinătăţiĭ, ni se raportează despre maĭ multe expediţiunĭ romane contra barbarilor, dar succesul pare a nu fi fost mare, nicĭ în privinţa militară, nicĭ diplomatică.

Cum ar fi fost alt-fel posibil, ca pericolul să devină în timpul luĭ Domiţian atât de ameninţător? Daciĭ eraŭ ca toţĭ barbariĭ, despărţiţĭ în maĭ multe micĭ principate. Atuncĭ unul din ele, de sigur, cel maĭ puternic, reuşi prin forţă saŭ vicleşug, saŭ prin amândouă împreună, să căştige supremaţia asupra tuturor acestor părţĭ izolate, şi să adune într'o mână, întreaga putere a viguroasuluĭ popor dac.

Acest fapt îl vedem împlinindu-se câte odată şi la Germanĭ; la eĭ maĭ tot-d'auna principiĭ carĭ aŭ avut puterea aŭ fost aceia carĭ dobândiseră cultura şi orizontul politic roman, fie chiar şi într'un grad mărginit. Eĭ învăţaseră de la Romanĭ cât preţueşte, de a uni forţele despărţite şi de a conduce totul după o voinţă limpede şi tare; tot de la eĭ aflaseră şi toate mijloacele, prin carĭ se poate mări forţa brută a omuluĭ.

Ast-fel era cazul şi cu *Decebal*. Prin isteţime şi energie câştigase el supremaţia. Prin toate mijloacele uneĭ culturĭ maĭ înalte, intru cât o înţălegea dânsul, voia să'şĭ întinză stăpânirea şi s'o conserve. Succesele luĭ fură atât de marĭ, în cât se văzură siliţĭ să-ĭ plătească Romaniĭ chiar un tribut. Doĭ generalĭ romanĭ sunt bătuţĭ şi ucişĭ în luptă; abia un al treilea dobândeşte o victorie; dar pacea definitivă a fost totuşĭ pentru Decebal, cea maĭ bună, ce ar fi putut-o dori: fugariĭ şi prizonieriĭ romanĭ a trebuit să-ĭ facă serviciĭ; disciplina romană şi în

parte armatura romană aŭ fost adoptate; el voia să bată pe Romanĭ prin propriele lor arme.

Dar barbarul greşise socoteala. Slăbiciunea împăratuluĭ roman Domiţian şi greutăţile căşunate în timpul acela de către Quazĭ, aŭ fost cauzele uneĭ păcĭ aşa de ruşinoase. Barbarul nu cunoscea în deajuns fiinţa romană.

In imperiul roman se afla acumulată deja de veacurĭ o sumă mare de forţă, era o tradiţiune sigură, care tot-d'auna eşia în relief, ast-fel că strălucirea Romeĭ putea fi une-orĭ întunecată prin slăbiciunea unuia, saŭ prin forţa evenimentelor; în momentul însă imediat, cu atâta maĭ mult Roma reapărea maĭ tare şi maĭ îndrăzneaţă.

Era nevoe numaĭ de bărbatul potrivit momentuluĭ, şi soarta luĭ Decebal se găsea decisă.

Şi acest om al momentuluĭ a intrat la timp în istorie.

Un bărbat înalt, vânjos, cu părul fără cărare, căzându-ĭ pe frunte, cu o figură care exprima energia, bunătatea şi o voinţă simplă, un bărbat căruia nu-ĭ plăceaŭ femeile, dar care vedea în soldaţĭ nişte fraţĭ aĭ săĭ, trăind ca şi dânşiĭ departe de lumea rafinată, pentru care el nu se simţea născut, — ast-fel Trajan, un roman adevărat antic, se pune în fruntea împărăţieĭ.

De sigur că dânsul a salutat cu bucurie ocaziunea de a respândi numele Romeĭ şi de a'şĭ câştiga însuşĭ glorie; dar şi datoriile cele maĭ serioase, necesitatea de Stat şi cele maĭ înfierbântate patimĭ în pieptul poporuluĭ, ura şi răzbunarea, l'aŭ îndemnat la războiul contra Dacilor.

După prima expediţiune din a. 101 — 103, Decebal a trebuit să primească pacea, să dea înapoĭ pe fugarĭ şi pe prinşiĭ de războiŭ, să dărâme castrele şi să restitue maşinele de războiŭ; să se oblige de a nu contracta alianţă cu nicĭ un duşman al Romeĭ, şi de a ţine pace cu toţĭ amiciĭ imperiuluĭ. In scurt, Decebal deveni un principe vasal.

El maĭ fu nevoit să renunţe şi la toate avantagiile civilizaţiuneĭ romane; să nu aibă pe nimenĭ care să-ĭ fabrice arme şi unelte de războiŭ de felul celor romane.

Cu gelozie, Romaniĭ îşĭ rezervaŭ aceste cunoştinţe superioare, care în mânele barbarilor, puteaŭ să devină pentru Roma periculoase. Cultura romană o sufereaŭ eĭ numaĭ pe pământ roman. Cine ştie însă dacă Dacia ar fi intrat vr'o dată in lumea culturală, dacă nu devenea o provincie romană? Ar fi stat poate astă-zĭ încă pe treapta Rusieĭ.

Atuncĭ Decebal căută să-şĭ procure din noŭ cu propriele sale forţe tot ceea-ce Traian îĭ refuzase; construi castre noĭ, repară pe cele vechĭ, încheiă noĭ alianţe cu duşmaniĭ Romeĭ, cu Jazygiĭ şi Parthiĭ.

Dar nicĭ Traian nu se lăsă a fi de barbar dejucat.

Deja la a. 105 porneşte iarăşĭ contra luĭ, de astă-dată pe treĭ liniĭ: pe cele 2 de maĭ înainte şi pe malul Oltuluĭ în sus, şi de şi cu marĭ greutăţĭ, coprinde în fine capitala inamiculuĭ, Sarmizegethusa. Dione Cassius ne spune că regele dac s'a sinucis, pentru a nu cădea viŭ în mâna învingătoruluĭ.

Cu moartea luĭ s'a nimicit regatul dacic, naţiunea dacă. Tot ce era floare a naţiuneĭ a perit de spada romană; o parte din populaţiune a emigrat în Nord şi Răsărit, la Sarmaţĭ şi Bastarnĭ, şi ca *Dacĭ liberĭ* îĭ vedem maĭ târziŭ purtând războiŭ cu Romaniĭ; ceĭ rămaşĭ în ţară, parte fură goniţĭ din casele şi holdele lor, şi aruncaţĭ peste hotare, parte fură mutaţĭ cu locuinţele din locurile cele bune ale ţăriĭ, în altele maĭ rele, trăind despărţiţĭ uniĭ de alţiĭ, dar păstrându-şĭ limba lor naţională. Din aceştia se formară corpurĭ auxiliare de infanterie şi cavalerie, carĭ serveaŭ în Panonia, Noricum, până chiar în Britania şi Mesopotamia. Ast-fel, ţara rămânând aproape deşeartă de locuitorĭ, Traian a adus coloniştĭ din munţiĭ Dalmaţieĭ şi din Panonia, pentru ca să lucreze minele de aur, de argint şi de sare ale Transilvanieĭ; alte coloniĭ veniră din Reţia, Noricum şi Galia, prea puţine din Italia, foarte multe din Asia mieă, alcătuind o populaţiune fără naţionalitate, dar care vorbea limba latină, avea datinele, obiceiurile şi cultura romană. La a. 112, opera organizăriĭ provincieĭ era desăvârşită.

III

Succese atât de marĭ eraŭ un motiv îndestulător, pentru ca împăratul să-şĭ ridice un monument triumfal, un trofeŭ, precum făcuse Pompeiŭ şi maĭ cu seamă August, pe ale căruia urme el tot-d'a-una călca, voind să imiteze pe fundatorul imperiuluĭ chiar şi sub acest raport.

Intr'adevăr, cunoaştem astă-zĭ un monument cu totul măreţ de acest fel în regiunea dunăreană, *monumentul dela Adam-Klissi,* care cu deplină siguranţă este al luĭ Traian şi se raportă la războaiele acestuia cu Daciĭ. Un singur lucru numaĭ ar putea să ne mire: locul unde el se află. Trofeul nu se găseşte pe scena unde s'a desfăşurat marele războiŭ. Luptele ce s'aŭ dat între dacĭ şi romanĭ în Sudul Dunăriĭ aŭ putut fi doară nişte episode. Ast-fel Pliniŭ cel Tânăr, guvernatorul de atuncĭ al Bithynieĭ, menţionează într'o epistolă către Traian despre o năvălire a Dacilor în Moesia Inferioară (Dobrogea), pe timpul luĭ Decebal.

De sigur că Daciĭ, fiind atacaţĭ maĭ ales despre Apus, aŭ voit prin expediţiunea din Sudul Dunăriĭ să provoace o diviziune a forţelor

inimiculuĭ; puteaŭ ast-fel maĭ uşor să apere propria lor ţară. In această expediţiune întreprinsă de un prinţişor dac Susagus, maĭ probabil pe timpul luĭ Domiţian, de cât al luĭ Traian, barbariĭ par a fi avut la început oare-carĭ succese. Cel puţin Pliniŭ, în fragmentul scrisoriĭ amintite, vorbeşte despre un prizonier roman, pe care Decebal l'a trimis maĭ în urmă să încheiă alianţa cu Pacorus, regele Parţilor. De sigur că acesta nu fusese unicul prins de războiŭ, dar despre el vorbeşte guvernatorul roman, fiind-că îl întrebase împăratul de dânsul.

Expediţiunea luĭ Susagus, nu era prima şi singura de acest fel; acum, ca şi în timpurile de maĭ înainte, Daciĭ se simţeaŭ atraşĭ către fraţiĭ lor din dreapta Dunăriĭ, pe carĭ Romaniĭ îĭ colonizase cu sutele de miĭ în cursul primuluĭ secol. Poate că Daciĭ năvălitorĭ speraŭ a face cauză comună cu triburile geto-dace din peninsula balcanică. Şi apoĭ, nimic nu era maĭ uşor barbarilor de cât să treacă Dunărea, maĭ ales pe la gurile râuluĭ. Delta fluviuluĭ a fost tot-d'a-una poarta de năvălire a popoarelor nordice, şi va rămâne şi în viitor tot ast-fel. Nicăirea Dunărea nu era maĭ depărtată de centrurile militare ale Suduluĭ ca aci; aci putea fi ea maĭ puţin observată şi supraveghiată, din cauza multelor sale ramificaţiunĭ; aci curge ea maĭ lin, şi malurile îĭ sunt maĭ puţin ridicate de cât în cel-alt curs al eĭ. De aceia Romaniĭ înălţară în regiunea Dobrogeană, şi anume pe linia cea maĭ scurtă ce taiă în curmeziş istmul, între Rassova şi Constanţa, treĭ valurĭ de apărare: două de pământ, unul maĭ mic ce pare a fi anterior luĭ Traian, altul maĭ mare din timpul poate al acestuĭ împărat, şi un al treilea val de piatră, zidit poate de Constantin cel Mare.

Războaele petrecute la gurele Dunăriĭ n'aŭ fost decĭ fără însemnătate pentru liniştea imperiuluĭ roman, precum s'ar părea după puţinele date ce avem despre ele.

Acum, dacă Trofeul de la Adam-Klissi se raportă la o expediţiune a luĭ Traian în dreapta Dunăriĭ provocată de năvălirea luĭ Susagus, saŭ în genere la o luptă decisivă întâmplată pe locul unde se află monumentul, răspunsul nu poate fi de cât negativ: războiul dacic al luĭ Traian are loc în nordul Dunăriĭ, maĭ cu seamă în Banat şi în Transilvania; aci s'aŭ desfăşurat fazele sale principale; şi cum este maĭ mult de cât sigur că monumentul dobrogean reprezintă un *Tropaeum* al luĭ Traian, apoĭ acest tropaeum nu poate fi raportat de cât la războiul dacic considerat în totalitatea sa, iar nu la episode izolate ce s'ar fi putut petrece în Sudul Dunăriĭ, în cursul aceluĭ războiŭ.

Prin urmare, existenţa monumentuluĭ la Adam-Klissi cată în alt chip să ne-o explicăm: noĭ ştim că trofeele de dimensiunĭ marĭ ilustrează nu lupte izolate, ci expediţiunĭ întregĭ, şi că în acest caz, ele

se construesc într'un loc de o însemnătate deosebită, spre a produce cât maĭ mult efectul dorit.

Adam-Klissi corăspundea pe deplin aceste condițiunĭ.

IV

Pe lângă satul Adam-Klissi de astă-zĭ trecea unica cale principală de la Sud. Aci ea era întretăiată de o altă cale, care ducea de la Apus la Răsărit; aci se ramifica dânsa în maĭ multe alte drumurĭ spre cetățile din Nord. Insemnătatea militară a loculuĭ a trebuit să facă pe Romanĭ a așeza aci un *castrum stativum* ; de timpuriŭ în giurul castruluĭ s'a stabilit o populațiune civilă; s'a constituit o comunitate, aĭ căreia locuitorĭ, când Traian înalță trofeul săŭ în apropierea castruluĭ, se numesc *Tropeeniĭ Traianenĭ* (Traianenses Tropaeenses), și ridică o statuă împăratuluĭ, și edificiĭ mărețe.

In toată Dobrogea nu exista un punct central de o maĭ mare importanță. Era drumul natural pentru a pătrunde în imperiul roman, și barbariĭ din Nord eraŭ siliți ca să'l atace. Firește că Romaniĭ trebuiaŭ aci să le opună rezistență; multe lupte se vor fi dat între vârtoșiĭ legionarĭ și neastâmpărațiĭ dacĭ; câte aquile nu se vor fi pierdut, cât sânge roman nu se va fi vărsat, câte pustierĭ și perderĭ provincialiĭ nu avură să încerce, așa că în ziua când răzbunătorul cinsteĭ și vredniciei romane, Traian, a răpus pe vrăjmaș, firesc lucru era ca el să ridice un monument triumfal tocmaĭ în provincia care suferise maĭ mult de la dacĭ. De aceia și monumentul de la Adam-Klissi este închinat de fericitul împărat: *răzbunătoruluĭ Marte* (*Marti Ultori*); de aceia și bas-reliefurile carĭ alcătuiaŭ podoaba luĭ externă reprezintă numaĭ scene de răzbunare din partea Romanilor, numaĭ dacĭ înjunghiațĭ, cu capetele tăiate, strivițĭ de picioarele cailor, principĭ dacĭ legațĭ cot la cot și înfricoșătoare capete de Meduză cu șerpĭ încolăcițĭ.

Ast-fel monumentul are menirea să commemoreze nimicirea poporuluĭ dac și începutul uneĭ ere nouă de prosperitate pentru întreaga peninsulă balcanică.

El ne reprezintă cucerirea Dacieĭ în generalitatea eĭ; nu este aci vorba de o succesiune istorică, de înfățișarea scenă cu scenă a diferitelor peripețiĭ ale războiuluĭ, cum vedem pe Columna Traiană; ci bas-reliefurile, în număr de 54, ale mareluĭ monument, ne daŭ imaginea idealizată a unuĭ războiŭ în toate părțile sale constitutive. Prin tipurile însă și amănuntele sale, această reprezentațiune generală se individualiză, devine reprezentațiunea specială a războaelor dace ale luĭ Traian; totușĭ ea nu rămâne maĭ puțin o imagine reprezentând supunerea întreguluĭ popor.

V

Văzurăm până aci faptele ce aŭ preces înălţarea monumentuluĭ nostru şi condiţiunile speciale în care aŭ fost ridicat, şi atinserăm în treacăt cestiunea, în ce senz architectul, saŭ cel ce a însărcinat pe architect, adică împăratul, a conceput lucrul cel minunat.

Ast-fel a trebuit să anticipăm asupra unor rezultate, ce nu se pot demonstra de cât printr'un studiŭ special, dar am voit într'adins să punem acestea înainte ca nişte premise; nu este de tăgăduit că problema ar fi putut fi concepută şi într'alt chip; soluţiunea eĭ odată însă adoptată, trebuia să se desvolte un rezultat cu totul determinat.

Dar afară de premisele generale, adică de tradiţiune, de curentul general al arteĭ, de evenimentul ce a dat naştere construcţiuneĭ, de intenţiunea împăratuluĭ, trebue să accentuăm încă o împrejurare: însuşirea artistuluĭ şi forţele disponibile cu care s'a desăvîrşit opera.

Din capul loculuĭ, nu putem sta la îndoială, că un monument de aşa mare însemnĕtate, care avea să se ridice în forme gigantice, care era destinat să conserve la marginea împărăţieĭ romane gloria numeluĭ roman şi a celuĭ maĭ mare poate din împăraţĭ, care avea în fine să uĭmească şi să înfricoşeze prin simpla privire numaĭ, popoarele ce s'ar fi gândit la răscoală şi răzvrătire, un asemenea monument zic, n'a fost lăsat pe seama unuĭ artist mediocru. Şi într'adevĕr, dispoziţiunea generală a monumentuluĭ ne pune în mirare, prin concepţiunea sa, putem zice genială, care vorbeşte de la sine.

Problema saŭ năzuinţa artistuluĭ n'a fost de a crea un monument al împăratuluĭ şi de a'l înconjura cu trofee, precum făcuse architectul luĭ August. Problema era foarte simplu pusă: avea să fie un tropoaion, un semn triumfal, care să reprezinte atât învingerea Dacilor, cât şi activitatea împăratuluĭ în războiŭ.

Ştim deja că trofeele se aşezaŭ pe înălţimĭ: Trofeul luĭ Pompeiŭ din Spania, al luĭ August de la Turbia eraŭ ast-fel. Virgiliŭ, care descrie obiceurile timpulĭ săŭ şi ale Grecieĭ, ne spune acelaşĭ lucru despre Eneas (*Aen.* XI, vers. 4):

„*Vota Deûm primo victor solvebat Eoo*;
Ingentem quercum, *decisis undique ramis*,
Constituit tumulo, *fulgentia induit arma*."

Fiind-că o asemenea înălţime naturală nu se află în Dobrogea, cel puţin prin împrejurimele localităţiĭ Adam-Klissi, n'a rămss architectuluĭ luĭ Traian alt-ceva de făcut de cât să construiască o movilă şi să'ĭ împodobească vârful cu trofee strălucitoare.

Această movilă însă trebuia să fie cât maĭ solidă şi cât maĭ desăvârşit artistică. Forma, care să îndeplinéscă ambele aceste scopurĭ, era deja dată de monumentele funerariĭ, căcĭ unul din tipurile lor principale nu este, precum am zis, de cât o desvoltare architectonică a uneĭ simple movile de pământ. Numaĭ ast-fel putem înţelege forma principală a monumentuluĭ nostru; părţile luĭ constitutive rezultă apoĭ aproape de sine.

Această formă principală o regăsim deja în al IV-lea secol ante Chr., în *Mausoleul* din *Halicarnas;* gustul grecesc antic i-a impus, e adevărat, liniĭ drepte. Mausoleul conzistă dintr'o bază pătrată, pe care se înalţă o piramidă; pe această piramidă se află un postament cu statua regeluĭ şi a soţieĭ sale în trăsură. [1])

Şi alte multe morminte greceştĭ prezintă o dispoziţiune analogă. Numaĭ curonamentul se schimbă.

In timpul *Diadochilor* se desvoltase deja predilecţiunea pentru liniĭ curbe, care aparţine tot-d'a-una uneĭ epoce de artă maĭ târize; şi precum se construia acum templurĭ circulare cu columne, tot ast-fel şi mormintele aŭ putut să ia o formă rotundă. *Piramida* a fost fireşte transformată în con trunchiat. Găsim într'adevĕr resturĭ de asemenea construcţiunĭ în insulele greceştĭ: ast-fel în *Corcyra* şi *Syme.*

In ideia lor artistică, aceştĭ *tumulĭ* (movile) se depărtează foarte mult de tumuliĭ romanĭ, buni-oară de cela al luĭ August: găsim aci o desvoltare normală a anticelor forme elline. Maĭ cu seamă în detailiĭ ne apare genul ellino-oriental.

Ast-fel vedem manifestându-se în toate acea domnie a spirituluĭ oriental, de care amintirăm adineaurĭ, ca ce-va caracteristic pentru epoca de care vorbim.

VI

Monumentul nostru este acum în ruină. Cu toate acestea el se ridică încă ca o movilă colosală, care în mijlocul şesuluĭ larg şi întins, pare şi maĭ mare de cât este în realitate.

O zidire circulară de o mărime impunătoare, terminată sus în formă de cupolă (vezĭ pl. A), monumentul ne produce o impresiune adêncă, răpitoare, maĭ cu seamă seara, când venim de către Dunăre, având soarele la spate, cerul albastru-închis, în faţă. Eştĭ încă la o jumătate de oră de dânsul; urcĭ un deal, şi de o dată el ţi se arată la orizont ca o masă galbenă-cenuşie.

Nu'ĭ vedem încă temelia; nu ştim la ce depărtare se află de noĭ,

---

1) Vezĭ pl. L.

şi ce mărime are; par'că ar pluti în aer, ca o vedenie, ca o fantazmă misterioasă. Nicĭ un pom, nicĭ o casă, nimic care să ne dea un punct de comparaţie pentru a luĭ înălţime.

Nu e de mirare dacă această zidire a produs în toţĭ timpiĭ o impresiune puternică asupra populaţiunilor din prejur.

Când Romaniĭ aŭ părăsit ţara, când printr'aceasta, tradiţiunea a fost întreruptă, Turciĭ, neştiind ce să crează despre un monument a căruia privelişte îĭ răpea, căutară o explicaţiune, îl atribuiră timpurilor străvechĭ, zicând că ar fi o *biserică a celuĭ d'întâiŭ om, biserica omuluĭ* (*Adam-Klissi*). Eĭ găseaŭ construcţiunea prea uriaşă, pentru lumea maĭ din coace; chiar şi în figurile de pe pietrele cu care fusese îmbrăcat o dată monumentul, eĭ vedeaŭ şi văd încă tot uriaşĭ. Asemenea legende se formează tot-d'a-una în giurul edificielor colosale, carĭ de şi sunt în ruină, pot încă să uĭmească şi să farmece spiritele. Cu cât maĭ mare impresiune trebuia să producă monumentul nostru atuncĭ când era întreg, de două orĭ maĭ înalt de cât astă-zĭ, atuncĭ când fiecare figură exprima lămurit aceleaşĭ ideĭ măreţe ale uneĭ puterĭ invincibile, neînvinse!

Monumentul se prezintă ca un corp cilindric masiv de piatră, care se ridică pe o platformă de circa 34 metri în diametru. Acest corp masiv conzistă din pietre brute împreunate cu mortariŭ; înlăuntru însă el conţine un sâmbure în formă pătrată de pietre cubice regulat tăiate. Platforma, ce formează împrejurul corpuluĭ cilindric o galerie de $1^{m.}$ 70 lăţime, este pardosită cu plăcĭ pătrate de piatră. La această platformă ajungĭ pe o scară circulară, înaltă de 4 metri, având 7 trepte carĭ s'aŭ păstrat maĭ toate la locul lor.

Corpul cilindric a fost odinioară îmbrăcat cu maĭ multe şirurĭ de pietre lucrate, având un acoperiş conic, din mijlocul căruia se ridică drept în sus o clădire ca un coronament al întreguluĭ monument. Baza acesteĭ clădirĭ a fost însuşĭ sâmburele pătrat, despre care se aminti maĭ sus. Pietrele lucrate în diferite forme, cele maĭ multe desgropate împrejurul monumentuluĭ, aparţin toate aceluĭ veşmânt exterior al corpuluĭ cilindric, precum şi acoperişuluĭ şi construcţiuneĭ de d'asupra corpuluĭ cilindric.

Edificiul în întregimea sa, era compus din două părţĭ principale şi pe deplin egale: din *tumulus* saŭ corpul cilindric şi din *tropaeum*, având o înălţime totală de $32^{m.}$ 40, adică întocmaĭ 100 picioare de măsură helenică. Deja această singură împrejurare ne face să conchidem că architectul aparţinea uneĭ şcoale greceştĭ, căcĭ este în natura lucruluĭ, ca ast-fel de înălţimĭ să fie hotărâte maĭ di'nainte în cifre rotunde. Tot aşa când s'a proiectat construcţiunea Turnuluĭ Eiffel, s'a admis ca să aibă o înălţime de 300 metri just, nicĭ un metru maĭ

mult saŭ maĭ puţin. Deci nu fără intenţiune monumentul de la Adam-Klissi numără exact 100 picioare helenice. Tumulus, la rândul săŭ, se divide în două părţĭ: în *baza cilindrică* şi în *coperişul* în formă de cupolă; prima are întocmaĭ două treimĭ, iar coperişul o treime din înălţimea ıntreagă. *Tropaeum* saŭ partea superioară conzistă iarăşĭ din două: din *postamentul sexagonal* al trofeuluĭ, având $^{1}/_{3}$ din înălţime, şi din *trofeul propriŭ-zis*, care măsura $^{2}/_{3}$ din înălţime.

Asemenea raporturĭ sigure şi precise se constată şi în lăţimea părţilor: dacă din centrul întreguluĭ edificiŭ, din mijlocul adică di'ntre acoperişul conic şi postamentul trofeuluĭ, descriem jur împrejur o sferă, baza cilindrică încetează tocmaĭ în punctul unde ea atinge această sferă. Lăţimea postamentuluĭ superior este determinată prin aceea, că lăţimea ın raport cu înălţimea este aci exact pe jumătate cât la baza cilindrică. Inălţimea decĭ relativ este de două orĭ maĭ mare. Partea superioară a monumentuluĭ trebuia să pară în totul spaţioasă şi ascendentă, pe când cea inferioară avea să fie o temelie lată şi sigură. Tumulul şi trofeul propriŭ zis sunt decĭ în chip lămurit deosebite.

Lăţimea construcţiuneĭ inferioare are jos la trepte ceva peste 38 metri (în diametru), lăţimea cilindruluĭ propriŭ este 30. 2 metri; înălţimea treptelor scăreĭ, cam 2 metri; d'asupra se ridică cilindrul, înalt 7$^{m.}$ 50 până la cornice, iar sus jur împrejur se afla un curonament de crenourĭ. Inălţimea totală a cilindruluĭ neîntrerupt însumează ast-fel 10$^{m.}$ 80.

Partea luĭ inferioară a format-o un soclu, ce stă direct pe platformă, şi s'a conservat în întregime. A urmat apoĭ şase rândurĭ de pietre cioplite; din primul şir inferior maĭ staŭ la locul lor încă 20 bucăţĭ, iar din al doilea şir, numaĭ o singură piatră. Soclul şi cele 6 şirurĭ de pietre cioplite aveaŭ o înălţime de 4$^{m.}$ 13. D'asupra acestor pietre venea o frisă ornamentală, înaltă de 0$^{m.}$ 59, pe care se află sculptat între două chenare de ovule un ornament frumos de viţă formată din foĭ de acant şi terminată în câte un cap de lup colţat. Foile încep din două vase, unul la Nord şi altul la Sud, şi merg la dreapta şi la stânga încolăcindu-se în numeroase spirale. Capetele de lupĭ sunt ast-fel dispuse că vin câte două faţă în faţă. La dreapta şi la stânga vaselor se vede câte o pasere mare; [1]) pe bucăţile ce compun o jumătate din frisă, d'asupra fie-căreĭ spirale se află câte o pasăre maĭ mică, numărându-se pe fie-care bucată câte cincĭ păsărică; jumĕtatea cea-l'altă de frisă n'are pasărĭ, şi atât spiralele, cât şi capetele de lupĭ, sunt maĭ micĭ, maĭ puţin desvoltate. Caracteristic în această ornamentare este că, în locul rozeteĭ saŭ a floareĭ, ce ne întâmpină de ordinar în ornamentică,

[1]) Pl. C. No. 1.

avem capetele de lupĭ colţaţĭ, aşa cum sunt figurate steagurile Dacilor pe Columna luĭ Traian. Este o zoomorfizare cu totul particulară Orientuluĭ, deşi până la oare-care punct se găseşte într'o formă analogă deja la Pompeji. Maĭ târziŭ, maĭ cu seamă pe la începutul evuluĭ-meziŭ, acest ornament s'a răspândit foarte mult. In orĭ-ce caz exemplul cel maĭ vechiŭ de întrebuinţarea luĭ în architectura cea mare, ni'l prezintă monumentul nostru.

De-asupra acesteĭ frise se aflaŭ înfipte d'arândul în corpul cilindric un şir de bas-reliefurĭ, saŭ maĭ bine *metope*, despărţite unele de altele prin pilastri. Aceste metope, de sigur 54 la număr, şi reprezentând diferite scene de războiŭ, alocuţiunĭ imperiale, şi altele, despre carĭ vom vorbi pe larg maĭ târziŭ, alcătuiaŭ partea principală a podoabeĭ edificiuluĭ. Fie-care metopă are 1$^{m.}$ 18 lăţime şi 1$^{m.}$ 50 înălţime. Pilaştriĭ despărţitorĭ, având aceiaşĭ înălţime, aŭ o lăţime mijlocie de 0$^{m.}$, 59 şi sunt: uniĭ canelaţĭ, iar alţiĭ cu un ornament compus din două şirurĭ de viţe încolăcite. [1]) Pilaştriĭ alternează; după unul canelat vine altul cu viţe saŭ spirale ascendente.

Pe pilaştri şi metope se ridică a doua frisă ornamentală, cu sculptură iarăşĭ între două chenare, însă maĭ simplă, [2]) pe care o regăsim identică la edificiile din Roma ale luĭ Traian. Bucăţile acesteĭ frise eraŭ prinse cu scoabe de fier plumbuite d'asupra mijlocului pilastrilor; de aceea lungimea mijlocie a lor de 1$^{m.}$ 76 corespunde lungimeĭ axulare a pilastrilor. După a doua frisă venea cornicea principală saŭ straşina compusă din o mare „sima“ şi din „torus“, iar peste dânsa, curonamentul cu crenourĭ (créneaux), în număr de 36, reprezintând fie-care câte un şef barbar legat cu mânile la spate de câte un arbore. Intre crenourĭ, pe parapetele maĭ scunde, se reprezintă în semi-relief figurĭ geometrice [3]) (romboide, rotunde şi octogonale). Acestea, după motivul lor, se pot raporta la *intorso* (lucru de lemn căptuşit cu tăbliţe de lemn de deosebite feţe) ce întâlnim zugrăvite ca ornamentică architecturală în vechile manuscripte, dar nicĭ de cum la edificiile monumentale ale antichităţiĭ, ca imitaţiune plastică. Prin urmare avem şi aci ceva cu totul original.

Cât despre prizonieriĭ sculptaţĭ pe crenourĭ, Pausanias vorbeşte deja de un edificiŭ din Rhodos, pe care de asemenea eraŭ reprezintaţĭ prizonierĭ de asupra, ca un coronament al construcţiuneĭ. Intrebuinţarea crenourilor este în genere un împrumut făcut de la monumentele funerariĭ de formă rotundă. Exemple despre aceasta găsim pe pământul

[1]) Pl. C. No. 2 şi 3
[2]) Pl. C. No. 4.
[3]) Pl. D. No. 1.

grecesc al Asieĭ-Micĭ la Adalia, într'un mormânt pe care d. profesor Niemann, în opera Grafuluĭ Lanckaronski, îl ia de sigur din eroare drept un turn de fortăreaţă; de asemenea pe teritoriul italic la Roma, la Gaeta, şi la Faleriĭ: aci într'un mormânt din primul secol al ereĭ creştine.

Este o lege care domină întreaga istorie a arteĭ: este că atuncĭ când se prezintă forme ce se aseamănă prin oare-care părţĭ, ele sunt apropiate şi asemuite chiar şi în părţile prin care se deosibeaŭ la origină, împrumutându-se unele de la altele. Ast-fel, precum numele *turris* (turn), se întrebuinţează une-orĭ pentru a designa un mormânt, vedem că şi ornamentul cu crenelurĭ de la turnurĭ trece la monumente funerariĭ, şi de la acestea la baza trofeuluĭ, pentru că se caută tot-d'auna a apropia o formă de formele analoge existente.

Două-spre-zece din parapetele crenourilor sunt găurite, şi după dispoziţiunea ce aŭ aceste găurĭ, se vede că ele aŭ servit pentru scurgerea apeĭ de pe coperiş. Pentru a mască găurile, artistul a aşezat pe cornice înaintea parapetelor câte un leŭ de piatră, prin a căruia gură deschisă trecea o ţeavă metalică, care conducea apa de la parapet şi o vărsa în jos. Leiĭ erau distribuiţĭ doĭ câte doĭ, privindu-se faţă în faţă; avem ast-fel 6 perechĭ de leĭ. [1]) Această întrebuinţare este nouă: ea ne întâmpină însă foarte des în evul-meziu. Avem decĭ aci iarăşĭ primul exemplu al unuĭ procedeŭ ce devine frecuent maĭ târziu; singurul caz analog din anticitate ni-l prezintă un leŭ din Siah în Syria, publicat de către de Vogüe, şi care probabil datează de pe la finele seculuĭ I după Christ, decĭ este anterior numaĭ cu câţĭ-va anĭ monumentuluĭ nostru. El a servit de sigur tot pentru scurgerea apeĭ (gargouille). Cum se vede, suntem din noŭ raportaţi la Syria. De alt-mintrelea în arta antică se obicinuia în acest scop la cornicele templurilor capete numaĭ de leĭ şi de alte animale. Intrebuinţarea de animale întregĭ în scopul arătat nu este de cât o desvoltare cu totul naturalistică a temeĭ, ce în timpiĭ vechĭ fusese numaĭ indicată. Poate că motivul trebue căutat în faptul, că la monumentele funerariĭ se obicĭnuiaŭ a se reprezenta leĭ întregĭ ca paznicĭ aĭ mormântuluĭ; architectul, care avea continuŭ în minte forma acestor monumente, n'a făcut de cât să dea leilor o funcţiune practică.

Acoperişul conic al monumentuluĭ era făcut din plăcĭ de piatră, puse una peste alta în formă de solzĭ de peşte, cum se găseşte adesea pe capacele sarcofagelor helenistice şi romane. In mijlocul acoperişuluĭ, după 2—3 trepte rotunde, se ridica postamentul sexagonal, ale căruia laturе lungĭ de $2^{m} \cdot 70$, înalte $2^{m} \cdot 05$, eraŭ coprinse în pilastri înalţĭ $2^{m} \cdot 05$ cu două feţe canelate, cu cornice şi bază ornate în acant. Pe două din

[1]) Pl. D. No. 2.

laturile sexagonuluĭ, pe cea din Nord şi pe cea din Sud, se afla săpată inscripţiunea, din care s'aŭ găsit maĭ multe fragmente, unele d'asupra şi în giurul monumentuluĭ, altele prin cimitirele din vecinătate.

Eacă cum restabilim textul acesteĭ inscripţiunĭ cu ajutorul fragmentelor [1]) aflate:

Ma[rti] ultori im[p] erator) [Caes]ar divi Nervae [f(ilius)] [N]erva [Tra]ianu[s aug(ustus) germ(anicus), dac]i[cu]s, p[ont(ifex) ma[x(imus) trib(unicia po]t(estatis) XIII, imp(erator) VI, co(n)s(ul)] V, p(ater) p(atriae) [per exerc]itu[m.........

Acest text se traduce ast-fel:

„*Luĭ Marte răzbunătorul, imperatorul Caesar Nerva Traian, augustul, fiul divinuluĭ Nerva, învingător al Germanilor, învingător al Dacilor, pontifice maxim, cu puterea tribuniciană a XIII, proclamat învingător de şase orĭ, consul de cincĭ orĭ, prin armata......*“

Sus, jur împrejurul celor şease lature ale postamentuluĭ, se afla un fel de parapet, înalt 0m. 89 având sculptate pe dânsul diferite arme cucerite de la inimic; un exemplu analog îl găsim la Pergamon, pentru a nu maĭ aminti columna luĭ Traian.

In mijlocul suprafeţeĭ sexagonuluĭ cu parapetul săŭ, se înălţă trofeul propriŭ zis, un colosal *tropaion*, al căruĭ trunchiŭ, compus din 5 bucăţĭ de piatră, măsura în înălţime 10m. 8, decĭ tot atâta cât şi cilindrul inferior, saŭ cât acoperişul monumentuluĭ cu postamentul la un loc, adică a treia parte din înălţimea totală.

Trunchiul trofeuluĭ are o grosime extraordinară, doĭ metri, ca să poată susţine toată greutatea. Aspectul puţin graţios al trunchiuluĭ, urât prin sine însuşĭ, era în parte micşorat prin faptul: că în Nord şi Sud la baza trunchiuluĭ se găseaŭ treĭ statuĭ, reprezentând prizonierĭ dacĭ, cele din mijloc câte un dac stând în picioare, [2]) cele din stânga şi din dreapta, dacĭ stând jos cu mânele legate la spate. Prin aceste statuĭ partea de jos a trunchiuluĭ era oare-cum ascunsă. Pe monede figurează adesea prizonierĭ lângă trofee, şi în realitate se şi obicĭnuĭa a se lega de trofee inimiciĭ prinşĭ în războiŭ.

Trunchiul unuĭ trofeŭ maĭ 'nainte de a fi încărcat cu arme, trebuia fireşte să i se taie crăcile; de aceea vedem pe trunchiul nostru în partea de jos resturĭ de asemenea crăcĭ tăiate. Armele reprezentate pe trunchiu sunt: [3]) o lorica (ză) înaltă de 4m. (în două bucăţĭ), având pe dânsa ca ornamentaţie: o scenă pare-se de luptă, în care se vede (pe fragmentele păstrate) un călăreţ roman şi doĭ pedestri înaintând,

---

[1]) Pl. M. şi M-a

[2]) Pl. H. nr. 3

[3]) Pl. G.

cu armele scoase, iar la cea-altă extremitate un barbar răsturnat, probabil regele Decebal. In partea de sus a loriceĭ se reprezintă în relief un vultur cu aripele destinse. Aceste podoabe, carĭ de sigur trebuia în realitate să fie fost de metal, figurează pe amêndouĕ feţele loriceĭ, la Nord şi Sud, aşa că propriŭ vorbind monumentul nu are o faţă şi un dos, ci două feţe. Aceasta se vede şi din dispoziţiunea scuturilor, ce sunt fixate în amândouă părţile loriceĭ de bara transversală a trofeuluĭ, şi aŭ ca decoraţiune câte un cap de Meduză. Afară de lorică şi de scuturĭ se maĭ vede *balteus* saŭ cureaua sabieĭ, *cingulum* (cingătoarea de la mijloc), sabia, ĭar maĭ jos poturĭ (ocreae) ornaţĭ cu meduze [1]); sus de tot în vârful trunchiuluĭ, un coĭf. Fragmentele acestuĭ tropaion s'aŭ aflat toate, afară de coif, care fiind bucata cea maĭ fină, decĭ cea maĭ fragilă a trofeuluĭ, a trebuit să se facă în miĭ de bucăţĭ, în căderea luĭ de la o aşa mare înălţime. Presupunem că el era reprezintat din latură, iar nu în faţă, pentru că numaĭ în această poziţiune putea să fie văzut din amândouă părţile. E de mirare că se reprezintă pe trofeŭ numaĭ arme romane, şi nicĭ una dacă, cum am fi în drept să ne aşteptăm. La alte monumente trofeele sunt împodobite cu arme barbare, ceea-ce se şi făcea în realitate.

Trecem acum la partea cea maĭ interesantă, la scenele reliefurilor.

VII

Căutarăm prin puţine cuvinte şi cu ajutorul acestuĭ model în gips [2]), ca să dăm o idee aproximativă de construcţiunea architectonică a monumentuluĭ nostru. Trebue acum să recurgem la fantazie, şi s'o însărcinăm să mărească opera în imaginaţiunea noastră până la dimensiunile adevărate, căcĭ n'avem în model de cât a 33-a parte din ce este în realitate. Circuitul monumentuluĭ era cu un sfert şi $^1/_2$ maĭ mare de cât această sală. Dar nicĭ atâta nu este de ajuns; maĭ trebue încă să ne închipuim zidirea în localitatea unde se află, şi fără de care nu ar putea produce impresiunea ce o dă în realitate.

Pe zecimĭ de kilometri un platoŭ întins, rare-orĭ întrerupt de onduloase ridicăturĭ de teren saŭ de văĭ puţin adâncĭ; pe zecimĭ de kilometri nicĭ un arbore, nicĭ măcar un tufiş, care abia prin văĭ se vede icĭ şi colea, crescut pitic şi rar; pe zecimĭ de kilometri nicĭ un sat, nicĭ un oraş vizibil, căcĭ acum, ca şi în anticitate, omul trebue să se ascundă în puţinele văĭ, ca să stea la adăpost în potriva vântuluĭ ce suflă în tot timpul anuluĭ cu o violenţă puternică. Dacă te urcĭ pe o înălţime,—

[1]) Pl. H. nr. 2
[2]) Pl. N.

drumurile se află maĭ toate pe culmea dealurilor, fiind-că văile sunt întrerupte prin bălţĭ,—te găseştĭ aşa de izolat, aşa de părăsit, singurătatea te înspăimântă ca nicăirĭ în altă parte de lume.

Pământul este acoperit numaĭ de buruenĭ, şi maĭ ales de pelin; nimic nu se ridică d'asupra orizontuluĭ, de cât vre-un nour amenințător, icĭ şi colo pleşuve movilĭ, taĭniţe ale trecutuluĭ, saŭ cârdurĭ de corbĭ, carĭ aŭ pândit vre-o pradă. Iacă ce vin din depărtare în depărtare să strice monotonia măreaţă a pustiuluĭ. Ast-fel ni se prezintă natura astă-zĭ, şi tot aşa a trebuit să fie tot-d'auna acolo, căcĭ marele forţe ale natureĭ aŭ rĕmas neschimbate.

In aceste întinse stepe însă, care prin grandioasa lor simplicitate ne umplu de groază şi tot de o dată de extaz, se înalţă monumentul nostru, el însuşĭ mare şi simplu, el însuşĭ excitând admiraţiunea noastră, stârnind în noĭ un fior, atât prin aspectul luĭ însu-şĭ cât şi prin reamintirile ce deşteaptă anume în acest loc.

In orĭ-ce alt punct al lumeĭ, el ar fi fără efect; ba încă, din cauza executăriĭ nedibace a unora din elementele sale, ar părea poate chiar urât; dar aci el este la locul săŭ; aci se ridică el mândru către cer, aci domină el natura întreagă; este simbolul barbarieĭ învinse, acolo unde natura însă-şĭ seamănă unuĭ barbar necioplit.

Inchipuiţi-vă toate acestea prin imaginaţiune, dacă voiţĭ a avea adevărata impresiune. Lucru nu este însă aşa de simplu, nu numaĭ pentru aceia carĭ n'aŭ văzut o ast-fel de natură, dar şi chiar pentru ceĭ puţinĭ la număr carĭ aŭ fost acolo şi aŭ vizitat ruinele. Căcĭ ruinele, este adevărat, produc şi acum o mare impresiune, dar cu totul alt-ceva este de a'şĭ reprezenta cine-va în acel loc monumentul întreg, cum a fost odinioară. Acum aceasta a devenit cu mult maĭ lesne. Credeţĭ-mă însă, că a trebuit maĭ întâiŭ să aştern în mintea mea piatră cu piatră, până ce însumĭ să-mĭ pot forma ideia despre lucru. Mi-a trebuit zece anĭ de muncă încordată, până ce să pot îndrăzni a rezuma aci, în modelul ce avețĭ inainte, cele aflate prin săpăturĭ şi cele combinate prin studiŭ şi meditare. Căcĭ dărâmăturĭ şi nimic alt de cât dărâmăturĭ, împrăştiate în dreapta şi în stânga, aveam înainte-mĭ.

Dar cu mult maĭ anevoioasă de cât restaurarea architectonică a monumentuluĭ, a fost rânduirea sculpturilor sale. La început ne îndoiam că vom izbuti, pentru că nicĭ o singură piatră măcar n'a fost găsită la locul eĭ originar. Toate fusese de mult căzute de pe monument şi îngropate în preajmă-ĭ; o bună parte din ele se luaseră de locuitorĭ, spre a le întrebuinţa la scopurĭ practice, ca pietre funerariĭ, zghiaburĭ şi colacĭ de puţ, etc., fiind risipite maĭ în tot judeţul Constanţa; treĭ aŭ fost duse la Constantinopole maĭ acum 18 anĭ. E lesne

de presupus, că prin ridicarea acestor pietre a trebuit să se urnească din loc şi cele-alte.

Pe lângă aceasta, cele maĭ multe pietre s'aŭ păstrat foarte răŭ; din starea lor de conservare nu se putea deduce poziţiunea lor originară. Căcĭ condiţiunea care a determinat această conservare a fost de sigur o circonstanţă fortuită, dacă anume piatra stătuse după cădere cu suprafaţa sculptată, în sus, saŭ cu relieful în jos pe pământ; dacă avusese o poziţiune dreaptă saŭ oblică; pretutindenĭ însă în jurul monumentuluĭ s'a găsit de o potrivă sculpturĭ bine conservate, alăturea cu altele foarte stricate. Decĭ din acestea nu se putea câştiga nimic pentru rânduiala metopelor.

Şi totuşĭ trebuia aflat un principiŭ, după care să se lămurească şi să se pună în ordine această haotică confuziune.

VIII

Vorbind despre architectură, am recunoscut deja principiul dichotomic al monumentului nostru. Trofeul are 2 feţe: statuele cele marĭ eraŭ grupate treĭ pe o faţă şi treĭ pe cea-altă; inscripţiunea era distribuită tot ast-fel pe ambele feţe; frisa cu capete de lup de pe o faţă diferă de cea de pe faţa opusă şi are ca punct de plecare 2 vase, unul în Nord şi altul în Sud. Puteam dar presupune că acelaşi principiŭ dichotomic a trebuit să presideze la rânduirea metopelor, şi că cele maĭ multe din acestea urma să aibă o corelaţiune între ele, cel puţin ca grupe; luate izolat, fie-care în parte, puţine metope pot fi pricepute. In realitate, s'a şi găsit în câte-va locurĭ maĭ multe din ele foarte apropiate una de alta şi care tocmaĭ prin această apropiere se explicau mutual.

Două numaĭ, (pl. O. lit. A. şi B.) nicĭ după conţinutul lor, nicĭ după direcţiunea figurilor pe ele reprezentate, nu puteaŭ fi puse în legătură cu vre-una din cele-alte metope. Orĭ-ce încercare de apropiere n'a izbutit. Trebuia dar necesarmente ca ele să aibă o însemnătate deosebită şi independentă de restul metopelor. Se părea pe de altă parte, că dezgroparea lor în două puncte ale monumentuluĭ aproape cu totul opuse, unul în Sud, cel-alt în Nord, nu este ceva întâmplător. Ideia fireşte se impunea că avem, pe fie-care faţă opusă a monumentuluĭ, două puncte neutre, tot aşa precum văzurăm la frisa cu capete de lupĭ, două vase, ca puncte determinate. Spaţiurile intermediare erau din contra împlinite prin scene, ce se succedaŭ într'o ordine sistematică.

Fiind-că după calculul architectonic rezultă că numărul metopelor era de sigur 54, cele două metope centrale trebuia să fie despărţite prin toată lungimea diametruluĭ, şi intre ele urma să se găsească de fie-care parte câte 26 metope.

Dacă acum, ţinând seamă de locul unde s'aŭ găsit pietrile, precum şi de motivele raţionale ce se impun, vom putea ajunge la aceeaşĭ cifră, deslegarea problemeĭ va fi deja asigurată.

Şi în adevăr, în partea despre răsărit, între cele două metope neutre, de care vorbirăm, s'aŭ desgropat 25 pietre, (adică numaĭ una lipseşte) şi chiar din poziţiunea în care fură găsite, am putut uşor recunoaşte că reprezentaţiile plastice de pe ele staŭ în strânsă legătură, formând o singură compoziţiune. Neapărat, nu pretindem că metopele în căderea lor nu se vor fi amestecat între dânsele, că una nu va fi luat locul alteia. Dar de sigur nu este un joc al întâmplăriĭ, că avem înainte-ne scene dintr'o mare bătălie de pedestrime, în care luptătoriĭ, după arme, costum şi tip, se divid în două tabere, şi aproape fără excepţiune vedem pe uniĭ înaintând tot-d'auna din stânga, pe ceĭ-l'alţĭ din dreapta; puţinele esceptiunĭ par a avea semnificaţiunea lor proprie. De asemenea constatarăm îndată, că într'o parte nu pot fi de cât Romanĭ, iar de cea-l'altă parte Dacĭ.

Ni se înfăţişa decĭ o bătălie între Romanĭ şi barbarĭ, în care ceĭ di'ntâiŭ, Romaniĭ, năvăleaŭ din stânga, pe când ceĭ din urmă veneaŭ din dreapta. Dar nu numaĭ senzul în general puturăm a'l recunoaşte. Odată dobândită această cheĭe pentru priceperea totuluĭ, n'am întârziat a vedea, că dacă luăm sub orĭ-ce beneficiŭ de inventar, metopele, după locul şi ordinea în care aŭ fost găsite, ele ilustrează progresul lupteĭ, din momentul în care masele compacte ale Romanilor se văd înaintând, până în locul unde, luate de furia lupteĭ, se desfac ca să fugărească pe barbarĭ, şi să pătrunză până în fortăreaţa dacă, formată de care.

Reprezentaţiunea decĭ a metopelor din partea de răsărit era în genere asigurată. Cum sta însă lucrul cu partea apusană? Aci nu maĭ era posibil a se regăsi toate cele 26 pietre necesare. Patru lipsesc de sigur; dar, spre norocire, aflarăm de la locuitorĭ, că tocmaĭ de aci se luase maĭ multe bucăţĭ. Lipsa de pietre în partea aceasta nu vorbea decĭ contra presupunereĭ noastre, ci în gradul cel maĭ mare, pentru dânsa; şi în cele din urmă constatarăm chĭar, că pietrele aŭ trebuit în realitate să cadă în punctele indicate de locuitorĭ; căcĭ ordinea reclamată de înţelesul şi de locul aflăriĭ celor-l'alte, indica necesarmente tocmaĭ acolo o lacună.

Eacă care era raţionamentul nostru: Ni se părea învederat, că partea apusană a monumentuluĭ nu conţinea o reprezentaţiune care să aibă o unitate, cel puţin o unitate tot aşa de consecuentă sie-şĭ, tot aşa de progresivă ca aceea din răsărit; ni se părea că ea trebue să se fi divizat în maĭ multe grupe deosebite. Ceea-ce confirmă în chip absolut justeţea acestuĭ mod de vedere, era împrejurarea că la Nord se găsea foarte aproape una de alta, două scene carĭ staŭ în legătură aşa de

strânsă, cum la un obiect se raportă imaginea sa reflectată, într'o oglindă. Evident,. că acolo aveam două grupe ce se întâlneaŭ prin punctele lor extreme. In realitate, atât la Nord cât şi la Sud de aceste puncte finale, se aflaŭ câte 5 metope, ale cărora figurĭ eraŭ îndreptate către acele puncte terminale. Recunoscurăm îndată, că pe aceste două metope (pl. O lit. E şi F) trebuia să fie reprezentat împăratul cu unul din generaliĭ săĭ. In prima scenă, avem soldaţĭ romanĭ întorşĭ cu faţa către împărat, care de sigur le ţine o cuvântare (adlocutio); în a doua scenă, sunt prizonierĭ barbarĭ ce defilează pe di'naintea împăratuluĭ. Este de asemenea vrednic de observat, că ambele grupe coprind 6 metope fie-care, şi că direcţia principală a Romanilor este iarăşĭ dinspre stânga, pe când aceea a barbarilor, dinspre dreapta.

Acolo unde se sfârşea ultima grupă, se găseaŭ iarăşĭ maĭ multe pietre, ale cărora figurĭ vin toate dinspre stânga; decĭ se deosibeaŭ de cele precedente, având aceeaşĭ direcţiune ca şi Romaniĭ. In realitate eraŭ tot Romanĭ. Din aceste metope găsirăm prea puţine, căcĭ tocmaĭ aci trebuia, precum ştiam deja, să lipsească câte-va. Constatarăm lipsa a treĭ metope. La fine venea încă o metopă cu figurile întoarse către precedentele, şi una din figurĭ sămânând foarte mult cu aceea ce am recunoscut că reprezintă pe împărat. Avem decĭ iarăşĭ a face cu împăratul care, dacă judecăm după gestul şi după costumul săŭ, ca şi după înţelesul întreg al sceneĭ, azistă de sigur la un sacrificiŭ. Această grupă pare a se fi compus tot din 6 compartimente saŭ metope.

In fine venea a patra grupă reprezintând călăreţĭ ce înaintează toţĭ spre dreapta. O metopă trebuia să înfăţişeze pe împărat, căcĭ nu putea lipsi aci, când în marea bătălie de infanterie îl vedem prezinte. Il recunoscurăm îndată pe o metopă, din nefericire în mare parte frustă, (pl. O lit. C), găsită lângă metopa No. 4. Aveam dar de constatat în partea răsăriteană 4 grupe.

Cu ultimul compartiment al acesteĭ bătăliĭ de cavalerie, care bătălie putea fi de asemenea sistematisată într'un mod raţional, de la soldaţiĭ în galop până la ceĭ ce se întorc, ajunserăm iarăşĭ la metopa centrală din Nord. Cercul era dar terminat, fără ca însă să fie aci o demarcaţiune prea pronunţată; o construcţiune circulară, lipsită prin urmare de unghiurĭ, nu ar putea prezenta o atare demarcaţiune.

Bătălia de cavalerie, a căreia direcţiune principală este spre dreapta, îşĭ găseşte continuarea sa firească în bătălia de infanterie, ce are aceiaşĭ direcţiune.

Ast-fel dar în rezumat, eacă scenele reprezentate:

1. O bătălie de cavalerie;

2. Alta de infanterie, coprinzând tot de o dată şi asaltul uneĭ fortăreţe inimice, formată de care;

3. Cuvântarea (adlocutio) imperială.

4. Defilarea prizonierilor sub ochiĭ împăratuluĭ; şi

5. Un sacrificiŭ făcut dinaintea împăratuluĭ, ca un act de mulţămire adus zeilor după victorie.

Avem prin urmare reprezentate aci toate scenele de căpetenie ale unuĭ războiŭ antic, aşa precum le găsim pe arcurile de triumf ale Romanilor: nimic maĭ mult, nimic maĭ puţin. Amănuntele însă ale scenelor reproduse ne daŭ siguranţă deplină, că e vorba de un războiŭ cu barbariĭ, anume de războiul luĭ Traian cu Daciĭ. Metopa centrală din Sud reprezintă pe împărat ca învingătorul ideal al barbarilor ; cea nordică, ca pe consacratorul monumentuluĭ. Aceste scene, n'aŭ deci după conţinut, nicĭ o legătură cu cele-l'alte; de aceea cu drept cuvânt aŭ fost ele aşezate în aceste locurĭ excepţionale.

IX

Poate că s'ar aştepta cine-va, fiind dată minunata întocmire architectonică, ca detaliurile să corespunză aceştia prin execuţiunea lor. După ingenioasa ordine a metopelor făcută de anticul maestru, am fi în drept să ne aşteptăm de asemenea a regăsi în fie-care metopă o lucrare de artă perfectă. Cată însă să părăsim această iluziune. Reliefurile sunt grosolan executate de mânĭ foarte stângace, de oamenĭ carĭ 'şĭ daŭ silinţa în chip conştiincios să facă cât maĭ clar, maĭ priceput, ceea-ce vor să reprezinte, şi în aceasta de sigur că cele de maĭ multe orĭ aŭ izbutit. Cât despre frumos, despre şcoală, despre stil, eĭ n'aŭ nicĭ o idee. Trebue să presupunem că eraŭ nişte meseriaşĭ cu totul inculţĭ, nişte începătorĭ în arta sculpturală.

Pentru aceasta însă nu urmează să credem, că monumentul n'ar fi din epoca luĭ Traian, când arta la Roma ca şi în marile centre de cultură, se găsea în plină prosperitate, creând opere, ca columna Traiană. In monumentul nostru nu trebue să căutăm ceea-ce putea să producă întreaga epocă, ci numaĭ ceea-ce nişte mânĭ neexperimentate din Dobrogea eraŭ în stare să facă. Pe când la Roma şi aiurea stăteaŭ la dispoziţiune artiştiĭ ceĭ maĭ marĭ, ceĭ maĭ talentaţĭ, aci,— în Dobrogea, la sfârşitul lumeĭ, ca să zicem ast-fel, era silit cine-va să se mulţămească cu artiştiĭ ce avea la îndemână. Apoĭ nu trebue să uităm că metopele eraŭ destinate a fi văzute la oare-care înălţime, de unde produceaŭ cu totul alt efect, de cât acum, când sunt privite de aproape.

Afară de aceasta, sculpturile de pe dânsele sunt cu mult maĭ bune de cât ale arculuĭ de triumf de la Susa, [1]) de şi Segovium (Susa)

[1]) Pl. P.

se găsește mai la porțile Romei, în comparație cu Adam-Klissi; și deși monumentul de la Susa datează din epoca lui August, din epoca adică cea mai înfloritoare a artei greco-romane.

Pentru monumentul nostru, lucru ni se presintă ast-fel: Planul edificiului întreg, ca și diviziunea metopelor, destăinuesc un mare architect, care, după cum am văzut, aparținea școalei orientale. Acest mare maestru însă nu putea de sigur rămâne 3 saŭ 4 ani în pustiile Dobrogene, până la terminarea construcțiunei; el s'a mărginit deci a face planul, lăsând altora execuțiunea.

Cine a fost acest maestru? Fără îndoială a fost acela, care a creat toate cele-l'alte zidiri mărețe ale lui Traian; a fost acela care a însoțit pe împărat în răsboiul contra Dacilor, a construit podul de la Turnu-Severin; este architectul celebru al Forului lui Traian la Roma, ca și al mausoleului lui Hadrian [1]) (Moles Hadriani, azi castelul St. Angelo) din capitala lumei; este *Apolodor de la Damasc.* El a trebuit să fie însărcinat de Traian cu facerea planului; execuțiunea a lăsat-o altora. La el ne raportă atât caracterul oriental ce constatarăm la monument și unitatea de măsură helenistică, căci Apolodor era de naștere Syrian, cât și asemănarea cu edificiile din forul traianic, cari de sigur sunt ale lui.

Dar fiind-că la Dunărea de jos nu se găseaŭ maeștrii iscusiți ca să execute construcțiunea, poate că ea se datorește meșterilor soldați din stațiunile militărești de acolo, cari ridicară monumentul propriei lor glorii. Aceasta este cu atât mai probabil, cu cât știm că fie-care legiune avea tot felul de meșteșugari, și că la Adam-Klissi se aflà deja un *castrum stativum.* Am merge cu ipoteza poate prea departe admițând că legiunea a V macedonică, poate și I italică, aŭ fost însărcinate cu ridicarea trofeului. In această ipotesă inscripțiunea dedicatorie s'ar putea completa ast-fel: [per exerci]tu[m leg(ionis) I ital(icae) et] V m[acedonica]e. Cel puțin, între monumentele epigrafice desgropate în cetatea de la Adam-Klissi, câte-va se referă la aceste legiuni: dovadă că ele staționase aci oare-când.

In ori-ce caz, artiștii ce aŭ lucrat sculpturile monumentului, nu eraŭ oameni formați la școală; dacă partea curat decorativă, mai ales frisele, se prezintă mai bine, aceasta stă în natura lucrului; decorațiunea e fără viață și schematică, pare a fi copiată după niște șabloane date. Acolo însă unde e vorba de partea figurală, saŭ chiar de reprezentarea vieței sufletești, forța adesea lipsește; mai răușite sunt tot d'auna amănuntele: scuturi și arme; se vede că preocuparea de căpetenie a artiștilor este de a reprezenta în chip naiv, dar fidel și lesne de priceput pentru ori-cine, ceea-ce voiaŭ să spună, cel puțin ideia prin-

---

[1]) Pl. Q.

cipală în genere; dovadă că aŭ izbutit, este că ne-aŭ fost posibil să reconstituim ordinea primitivă a metopelor.

Şi în definitiv, ca să ştim a preţui un monument, nu trebue să'l judecăm de cât după scopul şi locul în care a fost înălţat. Cine eraŭ chemaţĭ a admira pe al nostru? Pe atuncĭ, chiar în epoca romană,— nu vorbim pentru timpii de astă-zĭ,—puţinĭ eraŭ în Dobrogea oamenĭ cu un gust artistic maĭ înalt.

Trofeul întreg avea misiunea maĭ ales să impresioneze masa sol-daţilor, oamenĭ simpli, fără cunoştinţe, fără şcoală, şi pe locuitorii semi-barbarĭ saŭ cu totul barbarĭ de prin prejur, pe uniĭ încurajindu-ĭ la isbândă, pe ceĭ-l'alţĭ înfricoşându-ĭ; Romanilor ilustrându le propriele lor isprăvĭ vitejeştĭ, barbarilor însuflându-le, chiar prin scenele de groază ale războiuluĭ, temerea numeluĭ roman.

Şi din acest îndoit punct de vedere sculpturile de la Adam-Klissi pot fi considerate ca reuşite.

Tocmaĭ pentru că acest monument se înălţase în mijlocul unor oamenĭ cu totul simpli, în parte străinĭ de cultura romană şi de cer-cul de ideĭ greco-italice, nu ne întâmpină în sculptură nimica alegoric, de şi alegoria joacă un rol aşa de mare în arta antică. La monumentul nostru orĭ şi ce figură este reală,sunt numaĭ oamenĭ; nicĭ o divinitate nu intervine, nicĭ măcar o Victorie nu figurează; nici o idee maĭ înaltă, nicĭ un simbolizm; toate acestea barbariĭ nu le-ar fi priceput câtu-şĭ de puţin, poate nicĭ chiar meşterii legionarĭ, carĭ pentru repre-zentarea obicinuită, a lumeĭ reale, aveaŭ destule modele. Eĭ aŭ lucrat cum aŭ putut şi cum s'aŭ priceput, ţinându-se strict de un realizm foarte pronunţat.

X

Dar să trecem acum repede în revistă fie-care metopă în ordinea maĭ sus stabilită [1]).

Vom începe descrierea noastră cu acea grupă, pe care de sigur chiar vizitatorul antic, care venea să vază monumentul, o considera ca începutul reprezentaţiuneĭ plastice; vrem să vorbim de lupta cava-leriеĭ romane.

---

[1]) Pl. O.

WEST

PRIMA GRUPĂ

Lupta cavaleriei romane

Se compune din 7 metope, pe care le vom descrie de la dreapta spre stânga:

No. 1 și 2. *Călăreți*. Cele două metope înfățișează fie-care câte un călăreț și se aseamănă așa de mult, în cât numai studiul detaliurilor poate stabili oare-cari deosebiri între ele; dar cum aceste diferințe nu sunt intenționate, nu vom inzista asupră-le.

Recunoaștem că cei doi călăreți ne reprezintă o masă mai mare de cavalerie. Dacă n'am avea de cât o singură metopă, am putea crede că artistul a voit să ne arate un călăreț anume, real, determinat; cum însă acelaşi călăreț ne este dat de două ori și sub o formă aproape identică, putem să-i considerăm pe amândoi ca reprezentând cavaleria romană angajată în totalitatea sa.

Călăreții nu luptă încă, sunt în momentul de a începe lupta. Cu mâna stângă țin scutul. Corpul lor este îmbrăcat până aproape de șold cu o cămașe de fier (lorica). Pe umărul drept poartă cureaua (balteus), de care atârnă sabia băgată în teacă. Soldatul are pantaloni strimți și lungi până la pulpe; în picioare cizme, ce trec peste glezne.

Lucru curios, capul este descoperit, pe când călăreții, ca și soldații din infanterie de pe cele-l'alte metope, poartă coifuri.

Se deosibește bine hamutul calului; șeaua, frâul și curelele cu diferitele discuri mici rotunde, — poate nasturi de metal, — cusute saŭ atârnate de ele. E de observat că picioarele di'napoi ale calului, mai ales la No. 1, staŭ cu totul în aer. Tot ast-fel, adesea sub picioarele soldaților pedestrii, pământul nu este indicat.

Acești călăreți sunt urmați de:

No. 3. *Doi purtători de steag* (vexillari). Ambii călăreți s'aŭ repezit spre dreapta, cel di'nainte trece cu corpul până aproape de jumătatea calului.

Caii sunt foarte mici; artistul avea trebuință ca să câștige loc pentru compozițiunea sa; o parte a picioarelor și capetelor s'a stricat, mișcarea e însă sigură, picioarele de di'napoi sunt figurate după schema obicinuită, cele dinainte ridicate, piciorul stâng e sus ridicat și contras.

Calul primului călăreț se ridică puțin înapoi; călărețul lui a strâns tare piciorul; mâna dreaptă, ce spânzură în jos, ține fără îndoială hă-

ţurile, care însă nu se cunosc. Corpul de sus se prezintă maĭ mult în faţă, dar nu se distinge în părţile sale de sus, ca şi capul, de cât prin silhuete foarte generale; de-asupra capuluĭ caluluĭ se văd urmele uneĭ coade de lemn şi deasupra o bucată de stofă aproape pătrată, de sigur un steag (vexillum). Călăreţul poartă zaua ordinară de catenă, care ajunge iarăşĭ până la mijlocul gambeĭ superioare, şi se întinde puţin şi pe spinarea caluluĭ; ea acoperă cea maĭ mare parte a braţuluĭ superior. Pătura şeleĭ pare a se fini în colţul stâng cu un ciucure, din care se vede numaĭ începutul; alt-fel, din hamutul caluluĭ nu se cunoaşte de cât cureaua de la piept, care devine di'nainte maĭ lată; deasupra se distinge şi o rămăşiţă a uneĭ curelĭ de gât (de la frâŭ).

Ţinuta călăreţuluĭ al doilea este, după cât se poate cunoaşte, aproape tot aceeaşĭ ca şi a celuĭ d'ântâiŭ, maĭ ales ce s'atinge de braţe şi picioare; numaĭ corpul superior şi capul par să fi fost întinse maĭ înainte. Deasupra capuluĭ caluluĭ se observă o bucată maĭ lungă a coadeĭ de lemn şi rămăşiţe ale mâneĭ stângĭ,care o ţine strâns pe mănuchĭ; din *signum* nu se vede de cât lemnul transversal şi două discurĭ micĭ; deasupra lemnuluĭ transversal poate să fi fost o reprezentare (mână, vultur ?).

Lorica e aceiaşĭ ca şi a celuĭ-l'alt călăreţ; pe grumazul caluluĭ s'ar crede că se văd resturile frânelor eşind din mâna dreaptă. Din hamutul calului nu se cunoaşte de altmintrelea nimic.

E de observat că la pedestrime vexilariĭ sunt în urma trupeĭ; din contra însă trebuia să fie la cavalerie, vexilariĭ mergeaŭ înainte, cum se obicĭnueşte şi în armatele moderne.

Cele două metope următoare reprezintă scene propriĭ de luptă:

No. 4. *Un călăreţ roman cu doĭ pedestri dacĭ.* Lipseşte partea de jos a reliefuluĭ. Călăreţul cu coif pe cap ţine în stânga scutul, cu dreapta lancea, pe care o îndreptează asupra unuĭ barbar; acesta e îmbrăcat cu o haină lungă, ce se recunoaşte numaĭ la gât. Cu mâna stângă ţine un scut lung rotund cu un *umbo* la mijloc. Cum mâna îĭ este liberă până la mijlocul antebraţuluĭ, se pare că scutul îĭ scapă din mână şi aproape nu-ĭ maĭ prezintă siguranţă contra lănciĭ romanuluĭ. Capul săŭ se apleacă în jos, puterile îl părăsesc. Nu ştim ce face cu braţul drept.

Poate că în partea perdută a reliefuluĭ, se găsea, după exemplul altor metope, un barbar mort şi o armă barbară căzută jos.

No. 5. *Un călăreţ roman cu treĭ pedestriĭ dacĭ.* Incă un călăreţ care, cu lancea înainte, se aruncă asupra unuĭ barbar; acesta în fugă lasă să-ĭ scape sabia sa încovoiată şi ridică mâna stângă în dreptul

capuluĭ, într'o poziţiune de spaimă; jos la pământ, un alt barbar care se sprijină în cot, e mort saŭ greŭ rănit. Un al treilea răsturnat spre stânga, are peptul spintecat. Barbariĭ poartă pantalonĭ strimţĭ şi sunt goĭ până la brâŭ.

Aci n'avem Dacĭ carĭ se îndreptează contra Romanuluĭ, cum se vede în metopa precedentă. Barbariĭ întinşĭ la pământ probează că eĭ aŭ perdut deja bătălia, şi că ceĭ scăpaţĭ de sabia romană aŭ apucat fuga, fără speranţă de mântuire, căcı Romaniĭ deja îĭ urmăresc. Bucăţile următoare ne arată că nicĭ unul din eĭ n'a putut să scape de soarta cumplită ce-ĭ aştepta.

No. 6 lipseşte.

No. 7. *Un călăreţ roman cu un cap de barbar în mână.* Călăreţul ţine în mâna dreaptă capul unuĭ dac, al căruĭ cadavru fără cap e reprezintat în momentul cădereĭ. Se distinge bine coiful Romanuluĭ; barbarul pare a fi cu totul gol; până la brâŭ însă, e gol de sigur. Soldatul prezintă acel cap ca un trofeu, ca semn că victoria e câştigată, îl prezintă împăratuluĭ, ce figurează pe metopa următoare şi anume:

Lit. C. *Traian între doĭ generalĭ aĭ săĭ.* Partea superioară a metopeĭ, ca şi o parte din dreapta şi din stânga eĭ, lipsesc. Totuşĭ împăratul se recunoaşte de pe costum, (lorica cu aquila pe pept), de pe gest şi de pe suliţa ce ţine în mână. El e reprezentat în faţă, ca şi generaliĭ săĭ.

Lupta cavalerieĭ romane e terminată.

Representaţiunĭ ideale

Am ajuns la centrul nordic al monumentuluĭ, unde s'a găsit una din cele două presupuse reprezentaţiunĭ ideale ale luĭ Trajan:

Lit. A. *Traian închină zeuluĭ Marte monumentul.* Metopa se află la Constantinopole în grădina musăuluĭ imperial otoman. Impăratul stă în picioare; îndărătul luĭ, un general al săŭ. Ambiĭ sunt reprezentaţĭ în faţă şi poartă penula. Cu mâna dreaptă Traian ţine un mic baston de comandant (scipio eburneus), iar legatul săŭ, o lânce; mâna stângă o sprijinesc ambiĭ pe câte un scut cu episema trăsnetuluĭ aripat şi a treĭ stele.

Cum subiectul aceşteĭ metope nu stă în legătură cu ceea-ce precede saŭ urmează, presupunem că bas-relieful reprezintă pe Traian dedicând luĭ Mars Ultor trofeul. Metopa se găsea la Nord unde, după mărturia locuitorilor ce a transportat-o, s'a şi aflat, tocmaĭ de desubtul primeı plăcĭ cu inscripţiunea de fundaţiune a monumentuluĭ,

inscripţiune pe care se citeşte: „Luĭ Marte răzbunătorul împăratul Traian închină monumentul". In partea opusă, la Sud, drept sub placa a doua a inscripţiuneĭ dedicatorie, trebue aşezată metopa:

Lit. B. Aceasta este a *doua reprezentaţiune ideală a luĭ Traian.* [1]) Aci, înfăţişat călare, loveşte cu lancea sa şi calcă în picioare un barbar, ce nu poate fi de cât regele Dacilor, Decebal. E de observat maĭ întâiu că picioarele dinapoĭ ale caluluĭ nu ating pământul, ca pe cele-l'alte metope, ci staŭ pe un larg postament rectanglu. Hamutul şi podoaba caluluĭ sunt maĭ îngrijite, maĭ frumoase de cât la ceĭ-l'alţĭ călăreţĭ. Pe pĭeptul caluluĭ se vede o placă reprezintând un cap de om cu gura deschisă, cu nasul mic şi cârn, capul pare-se al unuĭ satir. Călăreţul ţine o lance în mâna sa dreaptă, cu stânga frâul caluluĭ, iar nu un scut. Lipsa scutuluĭ şi a coifuluĭ, precum şi particularitatea costumuluĭ, lorica squamata cu două şirurĭ de pteryges şi *cingulum*, ne arată că personagiul călare nu este un soldat de rând, tot asemenea nicĭ barbarul răsturnat, care poartă *pileus* pe cap. Capul gol al călăreţuluĭ prezintă o figură robustă şi energică. Mantaua de pe corp fâlfâe în aer; barbarul e fără arme, pare a fi trântit la pământ de o putere magică şi a primi de la majestuosul călăreţ lovitura de moarte. De sigur că avem aci personificaţiunea viue a raseĭ romane, prin împăratul Traian, pe când barbarul este reprezentantul poporuluĭ săŭ: lumea întreagă barbară este personificată într'un singur individ.

Tot ast-fel pe monede, Traian e reprezintat călare călcând un barbar şi lovindu-l cu lancea. [2]) Avem decĭ şi aci o reprezentaţiune *ideală*, care n'are raport cu ceea-ce precedă sau urmează.

E S T

GRUPA II

Batălia Infanterieĭ

Cele 26 metope următoare, ce ocupă partea despre răsărit a monumentuluĭ, aparţin uneĭ marĭ bătăliĭ între pedestrimea romană şi cea barbară, în direcţie de la stânga spre dreapta (între metopa A şi B). Se deosibesc patru compoziţiunĭ:

a) Romaniĭ intrând în luptă: 5 metope;

b) Bătălia pedestră pe câmp deschis: 10 metope;

c) Fuga barbarilor şi lupta în munţĭ: 5 metope; şi

d) Coprinderea uneĭ fortăreţe dace formată de care: 5 metope.

Cum rezultă din această distribuţiune a metopelor, principiul de

---

[1]) Pl. F. nr. 1

[2]) Pl F. nr. 2.

compoziţiune al grupelor este numărul de 5 (pentru partea esenţială, bătălia pe câmp deschis, numărul este îndoit), iar metopa care maĭ rămâne până la cifra de 26, reprezintă pe împăratul cu doĭ pretorienĭ, (lit. D).

a) *Romaniĭ intrând în luptă.*

Această compoziţiune se alcătueşte din cincĭ metope carĭ sunt:

Nr. 8. *Şase soldaţĭ romanĭ*, din carĭ treĭ stegarĭ şi treĭ armaţĭ cu lăncĭ, steagul celuĭ din mijloc are o aquilă cu aripele destinse stând pe un trăsnet aripat. Ceĭ-l'alţĭ treĭ soldaţĭ sunt armaţĭ cu lance, coĭf, za şi scut.

Nr. 9. *Treĭ soldaţĭ îmbrăcaţĭ cu zale* (lorica). Aŭ coĭf şi scut. Sunt în momentul de a începe lupta, ceea-ce explică, de ce eĭ înaintează cu săbiile scoase.

Nr. 10. *Şaşe loricaţĭ,* din carĭ treĭ vexillarĭ: doĭ manipularĭ şi al treilea cu aquila. Cu stânga ţin scuturile, iar cu dreapta suliţele.

Nr. 11. *Treĭ trâmbiţaşĭ* (cornicines) suflând din trompete; sunt îmbrăcaţĭ cu lorică.

Nr. 12 ca nr. 8 de maĭ sus.

b) *Bătălia pedestră pe câmp deschis.*

Din cele 10 metope, ce compun grupa, numaĭ una lipseşte. Barbariĭ ţin pept Romanilor; dar se recunoaşte deja că eĭ sunt învinşĭ, pentru că maĭ pe fie-care metopă găsim câte un barbar mort, pe când nu vedem vre-un Roman să cază saŭ să fie rănit.

Nr. 13. *Un Roman şi doĭ barbarĭ*, din carĭ unul rănit stă jos cu o lance pe umăr. Romanul înaintează cu gladiul în mână, gata ca să lovească; barbarul în picioare se apără cu sabia sa curbă. Recunoaştem aci armele şi costumul dacic; unul poartă pileus şi o haĭnă lungă, cel-alt cu capul descoperit, cu jumătate corpul gol, are părul adus într'o parte şi întors.

Nr. 14. *Un Roman şi doĭ barbarĭ*, din carĭ unul armat cu lance. Aceiaşi scenă ca pe bucata precedentă. Romanul înaintează cu gladiul

scos. Un barbar armat cu scut îĭ ţine pept, lovindu-l cu suliţa, la care soldatul îĭ opune scutul săŭ; jos un barbar mort cu gura deschisă şi cu pĭeptul străpuns de o lance aruncătoare. Barbarul poartă mantie; pe scutul săŭ oval se vede la centru *umbo*.

Nr. 15. *Un Roman străpunge pe un barbar,* care apucă cu amândouă mâinele lancea, voind s'o ţie în loc; deja picioarele sale tremură, capul i se apleacă în jos şi sabia îĭ cade.

Nr. 16. *Un Roman înfige gladiul într'un barbar.* Acesta e reprezentat în spate, strângând la pĭept, cu amândouă mâĭnele, sabia sa curbă spre a lovi pe legionarul Roman.

Nr. 17. *Un Roman cu sabia scoasă şi un barbar îngenuchiând.* Scutul Romanuluĭ are ca emblemă fulgerul; scutul barbaruluĭ e oval. Barbarul întinde către Roman mâĭnile sale rugându-se, dar în zadar, căcĭ Romanul nu-l cruţă, lancea învinsuluĭ se vede ruptă în două.

Nr. 18 *Un Roman, apucând de mijloc pe un barbar* jumătate gol şi dezarmat, e gata să-l lovească; jos se văd scutul şi sabia curbă ale barbaruluĭ.

Nr. 19. *Un Roman şi doĭ barbarĭ*, din carĭ unul în genuche caută să se apere cu sabia, iar cel-l'alt este deja mort. Romanul ridică gladiul sus, pentru ca să lovească pe barbarul în genunche, care priveşte pe Roman cu groază.

Nr. 20 lipseşte

Nr. 21. *Un legionar roman împlântând sabia în umărul unuĭ barbar*, care cade jos şi scapă sabia din mână; jos se vede un barbar mort într'o poziţiune imposibilă, având capul despicat de trup şi reprezentat *in faţă*. De sigur artistul a voit prin aceasta să insufle spectatoruluĭ maĭ multă spaimă.

Nr. 22. *Un Roman şi treĭ barbarĭ*; pe primul plan doĭ barbarĭ morţĭ, unul la dreapta şi altul la stânga; în fund un barbar fuge spre dreapta; Romanul îl urmăreşte, îl ajunge şi cu sabia ridicată e gata a-l lovi.

Lit. D. *Traian urmat de doĭ pretorienĭ.* E de observat că figurile de pe această metopă sunt întoarse spre stânga, pe când la metopele precedente Romaniĭ se mişcă spre dreapta. Traian ocupă aproape ju-

mătatea metopeĭ şi se află pe un deal între doĭ arborĭ, de unde priveşte în jos, supra-veghiând mersul bătălieĭ. Cu mâna stângă ţine o lance, iar dreapta o sprijină de un pom. Nu trebue să ne mirăm de a găsi aci pe împărat; cată să ne închipuim că el se află într'un loc maĭ ridicat şi departe de luptătorĭ, de unde un general poate să observe toate fazele bătălieĭ. Iată pentru ce, el e întors spre stânga în spre locul unde e toiul lupteĭ, căcĭ ceea-ce se va reprezenta pe metopele următoare, arată numaĭ sfârşitul lupteĭ: *fuga barbarilor.*

c) *Fuga barbarilor şi lupta în munţĭ.*

Iacă cele 5 metope, carĭ compun acest subiect:

No. 23. *Un legionar roman şi un arcaş dac.* Regiunea este continuarea zoneĭ pădurilor, ce o văzurăm că începe în metopa precedentă şi continuă în cele următoare. Ne găsim în munţĭ. Putem vedea aci chipul de luptă al Dacilor; eĭ se retrag în munţĭ înaintea Romanilor întărindu-se cu şanţurĭ şi cu şirurĭ de care. In aceste fortăreţe îşĭ ţin eĭ femeile, copiiĭ şi animalele lor; când Romaniĭ se arată în vale, se scoboară şi eĭ acolo; daŭ lupta. şi apoĭ, ne maĭ putând rezista, se retrag iarăşĭ în munţĭ. Acest chip de luptă îl găsim la toate popoarele primitive, la Romanĭ, la triburile germane în evul meziu şi la Românĭ.

Metopa ne prezintă un mort cu capul desfăcut de trunchiu; un arcaş barbar cu totul gol este urcat într'un arbore, de unde trage cu săgeata în Romanul din vale; dar acesta e deja lângă el şi stă gata să-l străpungă cu lancea. Inţelegem de aci, că barbariĭ sunt învinşĭ şi că ultima lor poziţiune de pe înălţime e deja pierdută, luată de Romanĭ.

Nr. 24. *Treĭ barbarĭ ucişĭ.* Terenul continuă a se ridica. De pe înălţimĭ cad cu capul în jos doĭ barbarĭ, din carĭ unul are capul tăiat şi reprezintat în faţă; cel de al treilea e deja la pământ; tus-treĭ sunt străpunşĭ de lăncĭ aruncătoare.

Nr. 25. *Un Roman şi treĭ barbarĭ.* La dreapta sus se vede un mort cu capul tăiat. Maĭ departe doĭ barbarĭ fug spre dreapta. Asupra unuia din eĭ se aruncă un Roman cu sabia ridicată; se vede bine că barbarul are să fie lovit şi că în zadar caută să se apere.

No. 26. *Un Roman şi un barbar dezarmat.* Romanul cu sabia scoasă e gata să lovească un barbar, care in fuga sa 'şĭ-a perdut arma. Expresiunea figureĭ luĭ e desperată.

Nr. 27. *Decebal făcut prizonier.* Singurul barbar care este reprezentat călare. Costumul săŭ nu lasă nicĭ o îndoială, că avem a face cu un şef Dac, probabil cu însuşĭ Decebal. Cu lancea lăsată în jos, el aleargă spre dreapta; dar un legionar l-a ajuns deja şi a pus mâna pe dânsul. Jos se află un mort.

Lupta în pădure s'a sfârşit, şi acum începe:

d) *Coprinderea uneĭ fortăreţe dace formată de care.*

Pe patru din cele cincĭ metope, carĭ compuneaŭ subiectul, se vede câte un car, ceia-ce nu lasă îndoială că se înfăţişează o fortăreaţă formată din care, aşezate în cerc, adică un *Wagenburg* german. Romaniĭ sunt deja în lăuntrul fortăreţeĭ, pe la mijlocul căreia eĭ aŭ intrat şi se răspândesc în dreapta şi în stânga.

Nr. 28. *Un car cu un cadavru pe el.* Di'naintea caruluĭ un arcaş îşĭ întinde arcul pentru a se apăra în contra năvălitorilor; la stânga sa e un cadavru mutilat, iar sus pe car un altul lungit, fiind adus poate de pe câmpul de bătălie. De car sunt atârnate arme barbare: un scut oval, o tolbă plină de săgeţĭ şi o sabie mare cu mânerul în formă de cap de animal.

Nr. 29. *Un barbar atacat de doĭ Romanĭ.* Di'naintea caruluĭ sunt doĭ morţĭ, unul la dreapta şi altul la stânga. In car un barbar se apără în contra a doĭ Romanĭ, carĭ vin despre stânga cu lăncile ridicate. Gaura de la mijloc probează că metopa a fost întrebuinţată maĭ târziŭ ca colac de puţ.

Nr. 30. *O femee dacă cerând ertare.* Bărbatul eĭ cu sabia în mână fuge, dar în zadar, căcĭ Romanul care s'a suit deja în car, îl loveşte cu suliţa şi aproape îl răstoarnă. Femeia lipsită de ajutor întinde mâinele rugătoare, şi probabil că va fi cruţată. Jos un copil vrea să fugă, dar rămâne pe loc tremurând de spaimă.

Nr. 31. *O familie barbară în car.* Un barbar pe jos conduce carul, ţinând cu mâna stângă un boŭ de coarne, iar în dreapta are un ciomag; înalţă ochiĭ spre cer, de unde aşteaptă ajutor. In car se află o femee cu un copil în poale; ea se uită cu groază din cotro vin Romaniĭ ce-ĭ urmăresc. Lângă ea un bătrân în genunche cu ochiĭ şi mâĭnele spre cer, cerând ajutor de la zeĭ. In fundul caruluĭ se vede o ladă, care probabil conţinea baniĭ şi sculele familieĭ.

Nr. 32. *Oĭ şi ţapĭ.* Treĭ oĭ şi doĭ ţapĭ mergând spre dreapta, afară numaĭ de un singur ţap, care pentru motive de stil se arată cu faţa spre stânga. Evident că artistul a voit să reprezinte turmele de animale, ce fusese închise în fortăreaţă şi carĭ acum sunt mânate de omul reprezentat cu toĭagul în mână pe metopa precedentă.

Prin această ultimă metopă, grupa II-a reprezintând marea bătălie dintre Romanĭ şi Dacĭ, îşĭ găsesce sfârşitul sĕŭ natural.

Am ajuns la reprezentaţiunea ideală din Sud (lit. B).

WEST

GRUPA III—V.

Pe laturea vestică a monumentuluĭ se aflaŭ treĭ grupe compuse din câte 5 metope:

a) *Adlocutio* saŭ *cuvântarea de mulţămire ce împăratul adresează soldaţilor după sfârşitul campanieĭ.*

b) *Defilarea prizonierilor dacĭ sub ochiĭ împăratuluĭ;* şi în fine

c) *Scena sacrificiuluĭ făcut zeilor*, pentru că aŭ dăruit armelor romane victoria.

Decĭ avem aci acelaşĭ principiŭ de compoziţiune a grupelor constatat la partea estică; fie-care grupă însă are încă câte o metopă reprezintând pe împărat. Aceste grupe sunt:

a) *Adlocutio.*

Lit. E. *Traian cu un general al săŭ.* Amândoĭ poartă pantalonĭ scurţĭ până în jos de genuche, lăsând să se vază pulpa piciorululĭ; apoĭ tunică, mantie, *cingulum* (cingătoare) cu gladiŭ la stânga, iar în mâna stângă câte un obiect în formă de sul, probabil un privilegiŭ milităresc.

Impăratul se distinge de legatul săŭ prin statura sa maĭ înaltă, prin chipul cum părul se lasă pe frunte şi prin gestul săŭ, care indică o adlocuţiune. Soldaţiĭ ce figurează pe metopele următoare şi anume: cornicines, vexillarĭ şi legionarĭ sunt întorşĭ către împărat ca să-l asculte.

No. 33. *Doĭ vexillarĭ şi un purtător de coroane* întorşĭ spre stânga, ceia-ce lasă a se presupune că împăratul se află la mijloc, de oare-ce ceĭ-l'alţĭ soldaţĭ din grupă se uită spre dreapta.

Vexillele sunt de stofă în formă patrată cu ciucurĭ, având la col-

ţurĭ câte un ornament de metal. Coroanele în număr de treĭ sunt de sigur decoraţiile obţinute în războiŭ.

Nr. 34. *Doĭ signiferĭ*; vexillele de forma celor precedente, unul poartă în vârful lănceĭ o aquilă; iar cel-l'alt o statuetă, reprezintând probabil o divinitate militărească.

Nr. 35 *Treĭ trâmbiţaşĭ* (cornicines) identicĭ cu ceĭ de sub Nr. 11.

Nr. 36. *Fragment* pe care se vede numaĭ douĭ soldaţĭ cu *pilum*; probabil că pe metopă figura o grupă de 6 soldaţĭ ce asistaŭ la ad-locuţiune.

Nr. 37. *Patru legionarĭ armaţĭ cu pilum.* Capul descoperit şi săbiile în teacă, indică că eĭ azistă la o scenă pacĭnică.

b) *Defilarea prizonierilor.*

Lit. F. *Traian cu legatul sĕu.* [1]) Impĕratul e îmbrăcat ca şi pe metopa de sub lit E; în mâna stângă pare a ţinea un sul; iar mâna dreaptă o are ridicată, voind ca să impună tăcere. După acest gest, ca şi după privirea ochilor în sus, se vede că e în momentul de a începe o cuvântare. Metopa fiind bine conservată, trăsurile feţeĭ sunt cele caracteristice împăratuluĭ, cunoscute şi după alte monumente.

Nr. 38. *Două femeĭ dace*, din care una ţinând un copil în braţe. Portul lor constă di'ntr'o cămaşe cu mânecĭ scurte. Pe şoldurĭ e răsfrântă o altă haină lungă ce acopere numaĭ partea inferioară a corpuluĭ şi braţul stâng al femeeĭ ce ţine copilul. Ele sunt reprezentate *en face*; copilul este de tot gol, caracterizat de sex bărbătesc şi stă în picioare rezemat pe sânul mameĭ. Femeile sunt desculţe.

Nr. 39. *Un dac cu femeia sa*, pe care o ţine de mâna dreaptă. Barbarul are o haină dintr'o stofă groasă cu mânecĭ lungĭ, care'ĭ atârnă până la genunchĭ, desfăcută fiind pe ambele părţĭ şi strânsă cu o cingătoare d'asupra şoldurilor.

Pantaloniĭ lipiţĭ de picior cu cute late merg până la glezne. Este

[1]) Metopa figurează şi pe pl. E.

descultţ ca şi femeia, care poartă acelaşĭ costum ce se vede pe metopa precedentă.

Nr. 40. *Un prizonier dac dus de un Roman.* Prizonierul are mâĭnele legate la spate cu un lanţ, al căruĭ căpătâiŭ îl ţine soldatul în mână.

Barbarul poartă haină şi iţarĭ cu dungĭ late, strânşĭ pe picior şi băgaţĭ în încălţăminte, iar pe şoldurĭ sunt răsfrânţĭ. Soldatul e un auxiliar, purtând la gât *focale* (cravată), *pourpoint*, o mantie scurtă *(sagum)* şi sandale.

Nr. 41. *Doĭ dacĭ pilofori şi un Roman.* Barbariĭ sunt legaţĭ cot la cot cu un lanţ, pe care îl ţine soldatul ce se află între eĭ. Costumul Dacilor este identic cu cel de pe metopa nr. 39, cu deosebire numaĭ că aci eĭ poartă şi pileus.

Nr. 42. *Doĭ Dacĭ (capillati, adică cu capul gol) duşĭ de un Roman.* Barbariĭ sunt legaţĭ cu un lanţ, al căruĭ căpătâiŭ îl ţine Romanul.

c) *Scena sacrificiuluĭ.*

Din această ultimă grupă nu avem de cât treĭ metope şi anume:

Lit. G. *Impăratul cu legatul saŭ.* Ambiĭ sunt îmbrăcaţĭ cu penula şi tunică. Impăratul ţine în stânga toiagul de comandant (scipio eburneus) iar mâna dreaptă o are ridicată ca pentru adlocutio. E de mirare că împăratul are aci statură maĭ mică de cât a legatuluı ce-l însoţeşte. Penula ar indica o acţiune în timp de pace, presupunem un sacrificiŭ, la care el azistă numaĭ.

Nr. 43 şi 44 lipsesc.

Pe una din metope trebuia să fie reprezintat altarul cu preoţiĭ, iar pe cea-l-altă animalele de sacrificiŭ (suovetaurilia).

Nr. 45. *Treĭ soldaţi suflând din fluere drepte (fidicines).* Din această metopă s'a conservat numaĭ ceva din partea superioară, iar restul cu ocazia transportuluĭ a căzut în Dunăre. Costumul muzicanţilor nu diferă însă de al trompetiştilor (cornicines) ce avem pe metopele Nr. 11 şi 35.

Nr. 46. *Doĭ vexillarĭ şi la mijloc un purtător de coroane.* Metopa e cu totul identică cu numărul 33.

Soldaţiĭ uitându-se la stânga, pe când ceĭ de pe metopa următoare (Nr. 47) se uită spre dreapta, indică că împăratul se afla la mijloc.

Nr. 47 *Patru legionari cu pilum.* Metopa este identică cu Nr. 37.

Am ajuns acum la prima grupă, bătălia de cavalerie, cu care am început descrierea.

Avem deci:

Grupa estică,	26	metope,	luptă pedestră.
Grupa vestică	8	„	„ de cavalerie
	6	„	adlocutio
	6	„	defilarea prizonierilor
	6	„	sacrificiul.
Mijlocul Nord	1	„	Traian dedicând monumentul.
„ Sud	1	„	Traian călcând în picioare pe Decebal.
Suma	54		

Din aceste metope 7 reprezintă pe împăratul Traian.

XI.

In rezumat, nimenĭ nu poate pune la îndoială că avem aci în realitate reprezentaţiunea plastică a unuĭ războiŭ cu Dacii, şi anume războiul luĭ Decebal cu Traian.

Portul barbarilor este caracteristic: pantaloniĭ ceĭ largĭ sus, strânşi jos şi băgaţĭ în cizmă, ce se purtaŭ de multe popoare barbare, mai cu seamă însă de Scithĭ; mantaua saŭ zeghea, care până astă-zi joacă un mare rol în costumul locuitorilor dunărenĭ; pieptănătura capuluĭ, cu părul strâns şi întors la o parte, *pileus* saŭ căciula răsfrântă menţionată de scriitoriĭ vechĭ ca particulară barbarilor.

Se observă o maĭ mare varietate de costume la prinşii de războiŭ reprezentaţĭ pe crenourĭ[1]; este învederat că aceştia nu pot fi de cât şefii saŭ principiĭ diferitelor triburĭ dace, şi dacă portul lor variază, este poate din cauza intenţiuneĭ artistuluĭ de a reprezenta supunerea întreguluĭ popor dac. Tot aşa în inscripţiunea Tropeuluĭ de la Turbia se menţionează nu maĭ puţin de 46 populaţiunĭ învinse.

Cu totul barbară este şi armatura; ast-fel sunt acele săbii-iatagane cu mânere lungĭ, ce din cauza greutăţilor lor le vedem une-orĭ ţinute cu amândouă mâinile; scuturile ovale cu umbo şi cu diferite ornamente geometrice; arcul de formă particulară scitică. Sunt Dacĭ armaţĭ şi cu săbiĭ, lăncĭ şi scuturĭ, ce se aseamănă întocmaĭ cu cele

[1]) Pl. R.

romane: aceasta însă nu poate fi o dovadă că n'am avea înaintea noastră pre Dacĭ; căcĭ am amintit deja că acest popor adoptase în parte disciplina și armatura romană.

Romaniĭ se deosibesc foarte bine de barbarĭ prin armele, portul şi prin tipul lor; iar între Romanĭ, Impăratul Traian, prin gestul, costumul, armele şi suita sa, maĭ cu seamă însă prin tipul fizionomieĭ sale şi prin modul cum poartă părul pe frunte.

Sunt uniĭ, carĭ plecând de la ipoteza că monumentul Adam-Klissi este reprezentaţiunea uneĭ expediţiunĭ milităreştĭ întreprinse în Dobrogea,—ar putea presupune că acea figură deosebită nu înfăţişează pe însu-şĭ Traian, ci pe generalul comandant al închipuiteĭ expediţiunĭ. Spre a respinge această interpretare, să amintim numaĭ că pe cele două metope centrale cu reprezentaţiune ideală, greŭ ar fi de admis a figura alt-cine-va de cât persoana împăratuluĭ; tot ast-fel şi pe reliefurile din grupele: adlocuţiuneĭ, defilăreĭ prizonierilor, sacrificiuluĭ, bătăliilor pedestre şi de călăreţĭ. Precum Columna Traiană, ca și arcurile de triumf înălţate în onoarea luĭ Traian reprezintă pe împărat ca fiind de faţă în persoană la diferitele scene ce se reprezintă, precum persoana împăratuluĭ este motivul esenţial al acestor scene, precum scopul principal al monumentelor indicate este ilustrarea și eternizarea numeluĭ şi a faptelor strălucite ale monarchuluĭ,—tot asemenea și la monumentul triumfal de la Adam-Klissi nu se putea avea în vedere un alt personagiŭ, de cât pe Traian. Indată ce se înlătură această figură,—monumentul nu maĭ are înţeles, nicĭ însemnătate; cuvintele *imperator Caesar Traianus* din inscripţiunea dedicatorie, arată pe acesta de fundator al monumentuluĭ; cum atuncĭ Traian ar fi înălţat un tropaeum aşa de uriaş pentru isprăvile de arme ale unuĭ general al săŭ? Cine altul ar fi putut să fie onorat prin monumentul ridicat de împărat, de cât însuşĭ împăratul?

Nu este decĭ vorba, precum amintirăm deja, de a onora un eveniment de mult timp trecut, de a sărbători o aniversare de îndelungată vreme, de a aduce un tribut de recunoştinţă sau de admiraţiune; ci este vorba de glorificarea unuĭ eveniment de curând petrecut; este un ex-voto al unuĭ împĕrat ce se află încă în viaţă.

Monumentul se leagă prin fibrele sale intime de evenimentul însuşĭ ce este însărcinat să'l vecĭnicească.

In anticitate, bătălia o dată sfârșită, în amurgul zileĭ chiar a bătălieĭ, se înălţă un trofeŭ simplu de lemn; n'a fost alt-fel la Adam-Klissi. Acest trofeŭ începu să se clădească îndată după sfârșitul războiuluĭ, din prima zi când soldatul roman a putut găsi timpul priincios să întreprinză prima lucrare pacınică.

De sigur, în acele zile de colonizaţiune, ce aŭ urmat după victorie, atuncĭ când noiĭ colonĭ veneaŭ din toată lumea romană, *ex toto orbe romano*, atuncĭ când, ne având încă case unde să sălăşluiască, a trebuit să şi-le facă eĭ singurĭ, atuncĭ când plugul roman a spintecat cele d'ântâiŭ brazde pe acest pământ scăldat de sângele legionarilor vitejĭ,—atuncĭ de sigur ciocanele meşterilor făceaŭ să resune carierile de piatră de la Ienige, daltele artiştilor scoteaŭ din blocurĭ acele forme sculptate, podoabă a trofeuluĭ. Şi monumentul se ridică încet cu încetul, şi cu cât creştea în sus, se lăţeaŭ jur înprejur satele, castelele, oraşele Romanilor. Din anticitate chiar această uriaşă clădire a devenit simbolul latinităţeĭ de la Dunărea de jos, imaginea puterei şi a majestăţiĭ romane, iar oraşul Tomi, din apropiere, se mândrea reproducându-l pe monedele sale.

Moneda oraşuluĭ Tomi având pe avers bustul luĭ Traiani

Romanitatea se răspândi aşa de iute la Dunăre şi Carpaţĭ, în cât acest monument, înălţat de Romanĭ întru amintirea nimicirei barbarilor, rămase ca unica dovadă că odinioară fuseseră barbarĭ în această ţară, şi că Romanii trebuiseră să lupte pentru a-ĭ învinge, a-ĭ stârpi.

Dar această reamintire nu-şĭ avea oare utilitatea eĭ? In Dacia nu se maĭ aflaŭ barbarĭ de intimidat; totuşĭ era bine a se gândi, că maĭ există alţiĭ prin vecinătate, şi că Roma nu trebue să se legene în siguranţă.

Şi aceştĭ noĭ barbarĭ năpădiră de o dată di'nspre Nord şi di'nspre mĭază-zi, şi înecară ţara latină cu hordele lor sălbatice. O zi veni în fine când fură bătuţĭ şi alungaţĭ.

De astă-dată nu vom uita povaţa ce ne dă monumentul luĭ Traian: Draga noastră patrie nu va maĭ cădea în ghiarele străinuluĭ!

Credinţa antică nu îngăduia reconstruirea monumentelor triumfale căzute în ruină. Nouă modernilor, ne este permis a o face; ne este permis de a înălţa iarăşĭ în vârful acesteĭ movile uriaşe de piatră trofeul mareluĭ Traian, părinteluĭ naţionalităţeĭ române; orĭ şi cine privindu-l, credea-va că vede aĭevea geniul Romeĭ plutind asupra Românieĭ; fie-care Român va simţi încă o dată că este sentinela înaintată a Europeĭ, avant-garda sa contra tutulor barbarilor!

Văzând cum domneşte preste văĭ şi câmpiĭ opera măreaţă a celuĭ maĭ mare din împăraţiĭ Romeĭ, fie-care Român va pricepe încă şi maĭ bine lecţiunea proverbuluĭ popular: *Românul nu pĭere*, fiiĭ luĭ Traian sunt nemuritorĭ.

De aceia nu lăsa-vom să ne scape din mâĭnĭ acest monument, pentru că este tot aşa de vechiŭ ca şi neamul nostru, şi nu există popor care să poseadă un asemenea tezaur.

Acest trofeŭ, acest testimoniŭ al nobileĭ noastre viţe, l-am cucerit o dată cu ţara unde el se află, l-am cucerit cu bărbăţia noastră, cu preţul sângeluĭ nostru de două orĭ pĭerdut: vărsat o dată pe câmpiile Bulgarieĭ, pĭerdut a doua oară prin sângele atâtor Românĭ Basarabeni, zmulşi de la sânul patrieĭ lor mume. Acest trofeŭ l-am câştigat de două orĭ, şi am dovedit lumeĭ că Româniĭ sunt vredniciĭ fiĭ aĭ vechilor Romanĭ, şi că soldaţiĭ luĭ Carol I pot sta alăturĭ cu legionarii luĭ Traian, pot a se împărtăşi cu trofeele victorielor lor.

Ast-fel monumentul de la Adam-Klissi leagă pentru noĭ prezentul cu trecutul, noile isbânzĭ cu cele ale strămoşilor; ast-fel a devenit el un îndoit monument triumfal.

Inălţat de primul împărat roman, care a călcat pe acest pământ, primul nostru rege ni l'a redobândit prin bărbăţia şi înţelepciunea cu care ne-a condus.

Ast-fel numele Carol se alipeşte d'a dreptul de numele luĭ Traian; acelaşi monument deşteaptă în noĭ şi pe Unul şi pe altul.

Facă Cerul ca vremurile vijelioase, ce despart cele două numi, să fi pierit pentru tot-d'auna, şi ca de aci înainte să se deschidă şi pentru mult vânturata şi greŭ încercata viţă latină din Orient niste zile maĭ senine, o epocă de spornică şi îndelungă prosperitate!

Gr. G. Tocilescu.

IDEALUL LUI BĂLCESCU[1]

Nenorocirea vecĭnică a Românilor a fost că eĭ eraŭ asuprițĭ de neamurĭ înse-șí asuprite de altele; când se rĕsculaŭ, nu eraŭ înțeleșĭ de ceĭ-l'alțĭ: Europeĭ iĭ plac problemele necomplicate.

In 1821, se rĕscoală Tudor-Vodă, în contra luĭ Ipsilanti, rĕsculat în contra Turcieĭ. Sunt încă cărțĭ în care acest martir al Românismuluĭ e tratat de trădător.

In 1848, se răscoală Transilvania sub Iancu, în contra Ungurilor, răsculațĭ în contra Austrieĭ. Sunt mulțĭ care cred încă, în Europa, că Românii s'aŭ resculat atuncĭ spre susținerea absolutismuluĭ.

Azĭ încă, plângerile Românilor Macedonenĭ și Tesalienĭ în contra Grecilor nu sunt înțelese, fiind-că Europa crede că Greciĭ sunt asuprițĭ de Turcĭ, nu vede că Greciĭ asupresc pe Românĭ.

A trebuit ca Greciĭ să disparǎ din Principate, pentru ca să se înțeleaga că este aci un neam de sine stătător.

A trebuit ca Ungaria să fie liberă, pentru ca să apară că ea asupreşte pe Românĭ şi Slavĭ.

Convicțiunea mea este că, până în ziua în care Grecia saŭ Bulgaria nu va poseda Macedonia, n'o să înțeleagă Europa cestiunea macedoneană. Această convicțiune nu însemnează nepăsare: cată să facem tot, — şi în modul cel maĭ nemerit, ca să deșteptăm simțimântul de naționalitate română în toțĭ Româniĭ.

Macedoneniĭ aŭ drept la ajutorul nostru, — bănesc și platonic.

Cestiunea arzătoare, care ne doare la inimă, și pe care studențiĭ noștriĭ aŭ expus'o Europeĭ, este a Românilor de sub coroana Sf. Ștefan.

E bine, înainte de a intra în subiectul nostru, care este expunerea acțiuneĭ luĭ N. Bălcescu în 1848, în afacerea Românilor asuprițĭ de Ungaria, să arătăm pe scurt cititorilor fazele istorice prin care aŭ trecut frațiĭ noștriĭ de dincolo de Carpațĭ.

Când aŭ venit Unguriĭ, aŭ găsit aci state înfloritoare.

Țara Crișuluĭ îșĭ avea dinastia sa sub Menomorut, al căruĭ strămoș depărtat, cu acelaș nume, fusese ucis de Attila. Acest domn făcu pace cu Arpad, și dete fiiceĭ sale de bărbat pe Zoltan, fiul luĭ Arpad. Țara Crișuluĭ fu ast-fel anexată Ungarieĭ.

---

[1]) Redacțiunea lasă autoruluĭ acestuĭ articol întreaga libertate de apreciațiune a faptelor și persoanelor de care se ocupă.

Ţara Timişuluĭ forma şi ea un stat, care deveni vasal.

In Transilvania pătrunse un cap ungur, Tuhutum. Perzênd în bătălie pe domnul lor, Româniĭ făcură alianţă cu Unguriĭ, şi primiră pe Tuhutum de domn. Până în veacul al XIII-lea eĭ se bucură, ca naţiune, de dreptul de represintare la Dieta Transilvanieĭ.

Regele ungur Waik, devenit apoĭ creştin sub numele de Stefan, ba chiar sfânt catolic, fu acel care alipi maĭ strâns Banatul şi Transilvania de guvernul din Buda-Pesta. El trimise pe un om al sĕŭ să scoaţă din scaun pe domnul Timişoareĭ şi porni însu-şĭ în contra Transilvanieĭ.

De atuncĭ aceste provinciĭ fură sub autoritatea regilor maghiarĭ, şi guvernate de voevozĭ numiţĭ de rege. Se întâlnesc adesea Românĭ ca voevozĭ, precum e Chinezu, voevodul Temişoareĭ, Corvin, voevodul Transilvanieĭ. Este însă uşor de înţeles că nu putea ajunge la o asemenea situaţiune de cât Românul ce se dedea în apele Ungurilor! Şi mulţĭ aŭ fost într'adevĕr nobiliĭ românĭ, carĭ pe fie ce zi, împinşĭ saŭ de dorul măririlor, saŭ de dorinţa de a reduce pe ţĕraniĭ lor în stare de clăcaşĭ, se alipeaŭ din ce în ce maĭ mult de Maghiarĭ, lipsind ast-fel poporul de conducătoriĭ luĭ fireştĭ.

Acestor nobilĭ românĭ maghiarisaţĭ datoresc Unguriĭ mare parte din scriitoriĭ şi bărbaţiĭ lor de stat. Deschideţĭ pe Şincaĭ, şi veţĭ vedea că Aporiĭ, Apafiĭ, Kemeniĭ, Tekeliĭ, Telekiĭ şi câţĭ alţiĭ, îşĭ trag origina din Românĭ, fără a maĭ aminti de ilustrul rege al Ungarieĭ, Mateiŭ Corvin.

Româniĭ n'aŭ a cunoaşte pe nişte trădătorĭ de neam: eĭ n'aŭ a reclama Ungarieĭ pe Corvinĭ. Unguriĭ aŭ vrut să fie Corviniĭ, Ungurĭ să rĕmâe. Româniĭ aŭ destuĭ oamenĭ marĭ, făr'a maĭ cerşi gloriĭ strĕine.

Unguriĭ se sileaŭ să răpească Românilor drepturile lor politice, şi să-ĭ reducă la robie. In această luptă, Româniĭ din Banat găsiră un apărător în regele Ladislas, fiul luĭ Albert al II-lea. Acest mare duşman al aristocraţieĭ maghiare, care trimise la moarte pe Ladislas Corvin şi la închisoare pe Mateiŭ Corvin, spre a feri pe orĭ ce Român din Banat de a cădea în starea de iobăgie, îĭ declară pe toţĭ nobilĭ, şi, spre a le asigura averea, opri ca un om strein de provincie, să poată cumpăra acareturĭ, *fără învoirea comunităţiĭ.*

Dar domnia acestuĭ rege nu putu opri rĕul. Jugul deveni din ce în ce maĭ nesuferit, şi Româniĭ, vĕzênd că plângerile lor eraŭ nesocotite, alergară la arme. Anton Magun fu primul lor conducător, prima victimă jertfită românismuluĭ. Şi rĕsvrătirile se urmară. Se cunoaşte acea înfricoşătoare rĕscoală a luĭ Gheorghe Doja, care luă titlul de rege, şi peri în supliciu. De şi Săcuiŭ, el se făcuse capul ţĕranilor Românĭ. Se ştie că Unguriĭ înscriseseră chiar în legile lor, că Românul nu poate avea fer în casa sa subt pedeapsă de moarte, că ţĕranul, înafară de preţul munceĭ sale, nu posedă nimic, că trebue exterminată (*delenda*) naţiunea Valachilor, şi până la exterminare, eĭ o numeaŭ naţiune *tolerată.*

Nu s'aŭ prea schimbat Unguriĭ de atuncea, — dar nicĭ scopul nu şi-l'aŭ atins.

Un fapt puţin cunoscut de mulţime, dar isbitor prin elocinţa sa, e cel ce se petrecu în ziua bătălieĭ de la Mohacĭ. Zapolia nu sosea cu Româniĭ Transilvănenĭ; regele vroia să'l aştepte. Un nobil însă esclamă: «Ce nevoie avem de aceştĭ Olahĭ?» Şi bătălia fu perdută, şi Ungaria fu ştearsă de pe harta Europeĭ.

In tot-d'auna în decursul veacurilor, Românii aŭ întins Ungurilor o mână frăţească; şi nicĭ o dată Ungurii «n'aŭ avut nevoe de aceştĭ Olahĭ». Cu toate astea eĭ n'aŭ putut fi tarĭ de cât atuncĭ când aŭ fost unițĭ cu Românii. Acum a venit timpul ca eĭ să priceapă acest lucru, şi de aceea Pesta ne întinde mâna. Astă-zĭ însă noĭ o putem respinge cu dispreţ.

Urmarea învingereĭ de la Mohacĭ fu că cea maĭ mare parte a Ungarieĭ căzu în mâna Turcilor, saŭ în mâna Austrieĭ. Transilvania însă îşĭ avu capiĭ săĭ Ungurĭ şi Românul rĕmase tot rob. Petru Rareş le făcu zile fripte, iar Mihaiŭ Viteazul îĭ cuceri chiar, un moment; din nefericire, crescut în aristocratism, acesta nu ştiu să rĕscoale pe ţĕranii iobagĭ, şi făcu curte boerilor ungurĭ, care îĭ săpară groapa.

In curând Românii se vĕzură ameninţaţĭ chiar în legea lor, maĭ întâiŭ de protestanţĭ, — mitropolitul Sava Brancovicĭ suferi cu bărbăţie martirul pentru ortodoxie,—apoĭ de catolicĭ.

In 1699, prin abdicarea luĭ Apaffi al II-lea, Transilvania căzu pe mâna Austrieĭ; această provincie nouă rĕmase deosebită de Ungaria, şi fu chiar înălţată maĭ târziŭ la rangul de Mare Ducat. In tot decursul istorieĭ, de la bătălia de la Mohacĭ până în 1867, Transilvania a fost un stat autonom, când sub prinţiĭ sĕĭ, când sub Austria; e atât de adevĕrat aceasta, în cât ea poseda în Ungaria chiar părţĭ anexate, pe care Mihaiŭ le reclamase Austrieĭ.

Austria însă nu-şĭ înţelese bine interesul. Voia să înfrâne pe Ungurĭ? O putea face unind pe toţĭ Românii într'un stat. Nu a făcut-o, ci întrebuinţă mijloace piezişe; ademeni pe o parte din Românĭ să treacă la catolicism, singurul mijloc pentru dânşiĭ de a căpăta un rol politic. Dar ceĭ ce se uniră atuncĭ cu Papa fură înşelaţĭ, căcĭ nu fură, eĭ cel puţin, constituiţĭ într'un corp, ca naţiune, ci aŭ fost nevoiţĭ să voteze împreună cu Ungurii catolicĭ, şi cum eraŭ puţinĭ, aŭ fost lesne majorisaţĭ.

In contra despotismuluĭ unguresc, Românii aŭ protestat cu armele în mână.

Hora, Cloşca şi Crişan, înaintea revoluţiuneĭ franceze, aŭ proclamat drepturile omuluĭ şi cetăţeanuluĭ; iar Iancu a scăpat Austria în 1848.

Am ajuns la acea mişcare din 48, pe care, eŭ unul, ca istoric, nu o pot judeca de cât aspru, ca o mişcare nechibzuită, ce ne-a dus direct la Balta-Liman, tractat ce ne-a pus într'o stare de plâns, stare de care n'am scăpat de cât printr'o minune, prin faptul că Napoleon a ucis Republica în Franţa, fapt pe care nu-l doreau, ci din contra îl combăteau oamenii noştriĭ din 48.

Dar, dacă mişcarea din 9 şi 11 Iunie era nepolitică, dacă istoria e silită să o osândească, nu tot ast-fel trebue judecaţĭ şi autoriĭ eĭ. Eĭ aŭ fost ne-prudenţĭ, dar nobil a fost simţimêntul ce i-a condus; istoricul nu trebue să aibă numaĭ inteligenţă, ci şi simţimênt, şi să înţeleagă chiar simţimintele ne-chibzuite, dar generoase.

Regulamentul, cu toate schingĭuirile sale, era o pavăză ce ne apăra de despotismul Rusieĭ, a aceleĭ Rusie a tot putinte, ce ne adusese prin Kiselef la o maĭ bună organizare, şi ne făcea să avem o maĭ mare speranţă în viitor. A arunca această pavăză, era a provoca Rusia să ne dea lovirĭ, şi a ne lăsa desarmaţĭ în faţa eĭ. Jugul cel prezinte fiind cel maĭ greŭ, generaţiunea din 48 aspirà să se scape de al Rusieĭ, nevĕ-

zând că perde viitorul. Dar simţimêntul ce a condus'o a fost nobil, căcĭ adevératul program din 48 este *naţionalitate*.

Intr'adevĕr oamenii din 48 nu'şĭ aŭ avut acţiunea lor numaĭ în Principate, ci aŭ întins'o şi dincolo de Carpaţĭ. Cartea luĭ Ion Ghica, *Amintirĭ din Pribegie*, este o comoară care ne destăinueşte multe mărgăritare.

Iată întâiŭ unul din cele maĭ preţioase.

E o scrisoare, adresată la 7/19 August 1848, luĭ Ion Ghica de *Dumitru Golescu*, fratele luĭ A. G. Golescu, care era amicul luĭ N. Bălcescu. Acest Dumitru Golescu, care a rĕmas în Paris şi în Belgia, unde îĭ trăesc copiiĭ, fusese numit de guvernul provisoriŭ, administrator al Brăileĭ.

Iată traducerea acesteĭ scrisorĭ, scrisă în limba franceză:

Iubitul meŭ Ghica,

. . . .

Frumoasa-ţĭ idee a unireĭ celor două Principate, din nenorocire, nu prinde rădăcinĭ de cât în foarte puţine capete de Moldovenĭ. Imĭ aruncam în ziua trecută privirile pe o hartă tipărită la Viena, e maĭ mult de două-zecĭ de anĭ, hartă care nu arată de cât ţările de neam român, Ţara-Românească, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania şi Banatul. Ştiĭ că 'ele ar forma un mic şi frumuşel regat, bine rotunjit, cu hotare pe care firea însă-şĭ pare să le fi arătat? Marea Neagră, Dunărea, Tisa i-ar forma o frumoasă cingătoare de mireasă, un minunat meterez în contra insultelor străinuluĭ. Centrul acestuĭ regat ne-ar da Iaşiĭ saŭ Romanul de capitală, care ar fi un far pentru neamurile slave ce ne înconjură şi şi ar rĕvĕrsa razele sale de lumină asupra lor. Nu ştiŭ de ce cuget că această idee, care anul trecut ar fi fost o curată utopie, îmĭ pare azĭ atât de lesne de realisat, în cât maĭ că s'ar putea pune rămăşag că lucrul se va întâmpla. Dar când? Iată singurul punct de nesiguranţă ce'mĭ maĭ rĕmâne.

Revoluţiunea franceză de la 1848 a proclamat liberarea popoarelor, ba încă şi principiul naţionalităţilor. Fie-care neam are drept a fiinţa politiceşte, şi toţĭ ceĭ carĭ vorbesc aceeaşĭ limbă caută să fie priviţĭ ca formând o singură naţiune. Limba e semnul deosebitor ce le-a dat D-zeŭ pentru a-ĭ despărţi pe uniĭ de alţiĭ, pe acest pămênt Hotarele atârnătoare de natura terenuluĭ nu vin de cât în al doilea rând. De trebue să triumfe principiul naţionalităţilor, cum toate ne lasă să sperăm, Româniĭ vor fi un popor de opt milioane. Dar vor fi lupte îngrozitoare înainte ca acest principiŭ să se poată schimba în fapt în Europa întreagă. E una din cele din urmă încercărĭ, la care trebue să fie supusă societatea noastră bolnavă. Infrăţirea popoarelor nu va veni de cât în urmă, pentru a desăvârşi opera civilisaţiuniĭ.

Te rog să-mĭ scriĭ cu fie-care cursă, şi să-mĭ rĕspunzĭ de primirea scrisorilor mele. Şi eŭ voiŭ face tot aşa cu tine.

Primeşte expresiunea simţimintelor mele cele maĭ distinse.

Această frumoasă scrisoare, plină de inimă şi de idealism, nu este un fapt izolat. Chiar pentru făptuirea revoluţiuniĭ din ţara Românească, se bizuiaŭ autoriĭ eĭ pe ajutorul fraţilor transcaparţinĭ. Bălcescu în Iunie, scrie luĭ Ion Ghica, după atentatul luĭ Solomon.

După cum era şi ideea ta, hotărêsem a ne concentra toată oştirea şi a ne trage la munţĭ, unde-va spre Câmpul-Lung, de unde să putem avea relaţiĭ cu Transilvania, ce ne făgăduia a ne ajuta cu regimentele grăniţare» [1]).

[1]) Amintirĭ din Pribegie, p. 61.

Din nenorocire pentru Românii din Transilvania, domnea în 1848 ideea de frăţie universală, frumos ideal atât de cumplit biciuit de acest finit de veac.

Pe când Ungurii asupreaŭ pe Români, capii mişcăreĭ din Bucureştĭ steteaŭ, Ion Ghica o mărturiseşte,— «în cele *maĭ bune* relaţiunĭ cu agenţiĭ principeluĭ Adam Czartoriski, *cu şefiĭ radicalĭ aĭ Ungurilor*, şi cu generaliĭ Polonezĭ carĭ comandaŭ armatele Italiene şi Ungare».

Această stare de ideĭ şi de relaţiunĭ dete naştere la o utopie: Româniĭ de aci vroiaŭ să organizeze o legiune română compusă de Româniĭ din Ungaria şi Transilvania, şi, tarĭ de această mică armată, să urmărească visul de a aduce «*o înţelegere şi o comunitate de acţiune între Românĭ şi Ungurĭ*».

In acest scop, Ion Ghica şi Nicolae Bălcescu vroiaŭ ca Magheru să nu depue armele, ci să treacă în Transilvania, unde, împreunându-se cu Iancu, «*să lucreze să împace pe Românĭ cu Ungurii*», şi apoĭ, Magheru şi Iancu să atace pe Ruşĭ în Principate.

Ion Maiorescu merse şi maĭ departe: el propuse la Francfort unirea Principatelor cu Austria; A. G. Golescu scria luĭ Ion Ghica [1]: «Ceea-ce a lucrat Maiorescu este lucru secret, şi de se va descoperi, putem să desavuăm un agent».

Cu toate aceste, chiar dânsul agitase această primejdioasă idee, ca mijloc de a atrage Românilor simpatiile Germanieĭ. El judeca că «trebue să facem pasurĭ ca să dobândim favorul Austrieĭ pentru Româniĭ din Transilvania, Bucovina, etc. Trebuia să dobândim acest favor, *ca să asigurăm fiinţa naţională a Principatelor*». [2])

E curios că tendinţa de a alipi pe Românĭ de Austria era la Golescu ca o moştenire de familie, de vreme ce unul din strămoşiĭ săĭ, Radu Golescu, chiemase, la începutul veaculuĭ al XVIII-lea, pe Austriacĭ în contra Turcilor şi slugelor lor greceştĭ. [3])

Pe aceea-şĭ treaptă puneaŭ deci toţĭ, în 48, îngrijirea pentru Româniĭ de aci şi cea pentru fraţiĭ noştriĭ transcarpatinĭ. Mijloacele însă propuse ale luĭ Bălcescu de împăcare cu unguriĭ, ale luĭ A. G. Golescu de prieteşug cu Austria, timpul credem că le-a adeverit a fi curate utopiĭ. Urmărind însă visul sĕŭ, Bălcescu era să obţie asupra Ungurilor şi asupra luĭ Kossuth o adevĕrată victorie şi să judece, chiar din 1848, ca om mort pe acest fost dictator, care cu o voce tremurindă, deunăzĭ, pe pragul morţiĭ care l'a răpit sunt câte-va zile, îşĭ maĭ adună încă puterile spre a maĭ arunca un strigăt de ură în contră-ne.

---

[1]) Amintirĭ din Pribegie, p. 85.

[2]) p. 86.

[3]) Acest Radu II Golescu, fiul luĭ Stroe Leurdeanu, condamnat ca mare vistier fiind-că furase statul, şi apoĭ pentru omorul (sub Grigore Ghica al II-lea) al luĭ Constantin Cantacozino,—avea de mumă pe fata luĭ Ivaşcu II Golescu; el luă numele mumeĭ sale şi făcu pace cu Cantacozineştiĭ, cerând de la Austria tronul pentru Gheorghe Cantacozino. Dar Austria ne luâ la tratatul de la Pasarovicĭ Oltenia, pe care o păstră până la cel din Belgrad. Tot ast-fel maĭ târziŭ ne răpi Bucovina. Din căsătoria feteĭ luĭ Radu II Golescu cu un Ştirbeĭ, se născu banul Radu al III-lea Golescu, strămoşul Goleştilor actualĭ.

Scrisorile schimbate între Bălcescu şi Ion Ghica, arată, cum se va vedea la vale, că Ion Ghica avu cel dintâiŭ ideea, după căderea mişcăreĭ din Bucureştĭ, ca Bălcescu să treacă în Ungaria, şi să organizeze o legiune cu care să lucreze la împăcarea luĭ Iancu şi a luĭ Kossuth, a Românilor şi a Ungurilor.

In Decembrie chiar 1848, Nicolae Bălcescu 'şĭ-a inceput opera care îl va ocupa zadarnic tot anul următor, şi va fi cât p'aci să-l coste zilele. El scrie din Belgrad luĭ Ion Ghica [1]) că vede cu durere că Româniĭ, carĭ au stins pe Ungurĭ din ţĕrile lor, staŭ sub poruncile luĭ general-Comando, şi că el i-a povăţuit «să convoace o adunare naţională care să înceapă a organiza Transilvania ca o ţară românească, şi a o declara ast-fel». Povaţa a fost urmată, dar generalul «i-a silit să facă două adunărĭ, una de românĭ *uniţĭ*, şi alta de *neuniţĭ*», în contra spirituluĭ adunăreĭ precedente de la Blaj. Bălcescu a povăţuit pe Bănăţenĭ «să trimeaţă deputaţĭ la acele adunărĭ, şi împreună să ceară ca românimea toată câtă se află în imperiul austriac, să formeze un corp nedespărţit, având aceeaşĭ organizaţie şi aceeaşĭ administraţie».

Pentru a înţelege bine valoarea acesteĭ ideĭ a luĭ Bălcescu, cată să reamintim cititorilor starea legală a diferitelor provinciĭ transcarpatine.

Austria se compune din două state, unite împreună prin recunoaşterea aceleeaşĭ persoane ca împĕrat al Austrieĭ şi rege al Ungarieĭ. Intre aceste două state se împart Româniĭ, de vreme ce Bucovina face parte din imperiul Austrieĭ, nu din regatul Ungarieĭ. Cele-l'alte provinciĭ afară de Transilvania, aŭ făcut şi fac istoriceşte parte din regatul Ungarieĭ, iar Transilvania i-a fost alipită în 1867.

Bălcescu era maĭ înaintat decĭ în ideĭ de cât autoriĭ memoranduluĭ din 1881, carĭ se mărgineaŭ a cere autonomia Transilvanieĭ, jertfind interesele fraţilor lor din Bucovina, Banat şi de pe Tissa.

Patriotismul luĭ Nicolae Bălcescu era să meargă mult maĭ departe, şi să înţeleagă chiar cuvintele rostite de ţĕraniĭ transilvănenĭ la Blaj, «*vrem să ne unim cu ţara*».

Intr'adevĕr el scrie: «Crez că acum soarta românimeĭ va fi mult îmbunătăţită, şi că Transilvania şi Banatul, desmădulate de Ungaria, s'aŭ apropiat mult de unirea cu noĭ».

Bălcescu, cum am zis maĭ sus, a avut maĭ pre sus de toate, în inima sa ura Ruşilor. D'aceea simte mare durere constatând [2]) ruso-filismul Slavilor din Austria: «Până şi Româniĭ din Banat şi Transilvania îĭ doresc (pe Ruşĭ) şi-ĭ aşteaptă să vie ca pe nişte mântuitorĭ».

In Bălcescu, maĭ pre sus de toate, trăia o idee, naţionalitatea. Scrisoarea de la 21 Ianuarie conţine, în această privinţă, un mare învĕţământ. O dedicăm aceluĭ care a zis că *nu se ocupă de Transilvania, până când nu se vor fi recucerit (?) aci libertăţile pierdute (?).*

Iată într'adevĕr ce zice Bălcescu:

«Pentru mine chestia naţionalităţeĭ o puĭ maĭ presus de libertate. Până când un popor nu va exista ca naţie, n'are ce face cu libertatea. Libertatea se poate lesne redobândi, când se va perde, iar naţionalitatea,

---

[1]) Op. cit. p. 238.

[2]) Scrisoarea din 4 Ianuarie 49.

nu. De aceia eŭ cred că în posiția de acum a țěreĭ noastre trebue să țintim maĭ mult a păstra naționalitatea noastră atât de amenințată și să cerem atâta libertate, pe cât ne este neapărată pentru desvoltarea naționalitățeĭ noastre».

Bălcescu părăsește Belgradul, și, nu fără primejdie trece în Banat. El vede pe Bem, îĭ propune formarea uneĭ legiunĭ româneștĭ. Bem îl trimite la guvernul din Debreczin. In acest oraș Bălcescu are o convorbire cu Kossuth și e încântat de dânsul. El va fi mult timp înșelat de Ungurĭ: democrat sincer, el crede în sinceritatea democratismuluĭ altora, și găsește adesea pentru uniĭ și alțiĭ frase care azĭ, după patru zecĭ de anĭ de la moartea luĭ, ne face oare-șĭ cum să surâdem. Cere cuĭ-va ertarea că i-a pus pe plicul uneĭ scrisorĭ: *Au Prince*. Tot astfel este entusiasmat de Kossuth, la prima întâlnire. Va fi în curând desamăgit. Unguriĭ îl vor tot amêna, și momentul împăcăreĭ dorite de marele român, se va pierde, fără folos pentru Românĭ, dar nicĭ pentru Ungurĭ. Ministrul din afară cere luĭ Bălcescu ca emigrația să slujească către Românĭ de garant al drepturilor ce li se va da, dar aceste drepturĭ nu se daŭ. Incepe păcălirea și guvernul ungur afectă de a se arăta bine-voitor pentru Româniĭ din Transilvania. «Le acordă, scrie Bălcescu, multe lucrurĭ și drepturĭ, dar cere ca limba diplomatică a Transilvanieĭ să fie cea ungurească, lăsând ca în ale districtelor, și în ale religieĭ, fiecare să aibă limba sa. Guvernul vrea să menție întegritatea regatuluĭ».

Am vĕzut că Bălcescu vroia constituirea tutulor Românilor supușĭ aĭ Ungarieĭ într'un trup de naționalitate, și că el s'a gândit că această măsură va fi preludiul unirii lor cu noĭ. Dar conducătoriĭ Transilvanieĭ nu l'aŭ înțeles. Studiând proiectul de lege propus de dânșiĭ, [1]) vedem că mariĭ politicianĭ aĭ Transilvanieĭ dedeseră cu totul uităreĭ strigătul poporuluĭ: «Vrem să ne unim cu țara!»

Eĭ speraŭ, ca și Bălcescu, că interesul va îmblânzi firea nemiloasă a fiilor luĭ Arpad. Eĭ aŭ meritat să fie înfruntațĭ de însu-șĭ președintele guvernuluĭ unguresc, care zise luĭ Bălcescu: «Eŭ aș fi înțeles să se scoale Româniĭ pentru *independența lor și unirea cu țara românească*, dar asta nu se arată a fi scopul lor. Asta ar fi încă o idee pe care o înțeleg, deși nu o pot acorda, ne fiindu-mĭ ertat a demembra statul.»

Ceĭ dintre Ungurĭ care eraŭ spirite cu minte vedeaŭ abisul în care era să se prăvălească Ungaria, dar capiĭ ungurĭ eraŭ nu democrațĭ, adică voind ca Bălcescu binele poporuluĭ, ci demagogĭ care se îngrijeaŭ de o zadarnică popularitate, și eĭ nu vroiaŭ de cât să înșele pe Bălcescu, nu să facă concesiĭ Românilor. Acestea rezultă din ce scrie dânsul: «Aicĭ ideea că Ungaria nu poate trăi de cât prin confederația Românilor din Transilvania, și a Slavilor este foarte mult rĕspândită. Dar guvernul nu vrea încă aceasta.» [2])

Acest refuz de recunoaștere a dreptuluĭ, nu oprește pe guvernul unguresc să vrea confederațiunea cu Moldova, țara Românească și Serbia. Ungaria nu era încă liberă și se gândea la cucerirĭ, căcĭ ce alta

[1]) Anexa No. 1.

[2]) Scrisoarea de la 3 Iunie 1849.

însemna pentru aceste principate nearmate confederaţiunea cu Ungaria, de nu supremaţia acestei-a asupra lor.

Tot la ce se înduplecă miniştriĭ ungurĭ, Kossuth, Bathyani, Semere, este să facă concesiĭ. O spun cel puţin, şi lucrul se petrece în vorbe, nu se făptueşte. Bălcescu făcuse la 30 Maiŭ, cererea oficială pentru formarea legiuneĭ. Bathyani, ministrul afacerilor externe al Ungarieĭ, dă întâlnire luĭ Bălcescu la Pesta, unde se transporta guvernul.

Unguriĭ căutaŭ într'adevĕr să slăbească pe adversariĭ lor prin promisiunĭ şi amânărĭ. Chiar de la 18 Maiŭ, Czartoriski ţinuse la Paris conferinţă cu Unguriĭ care făgăduiseră să respecte naţionalităţile. In maĭ puţin de o lună eraŭ să se desminţă, prin circularea ce Bathyani trimise la 10 Iunie la agenţiĭ săĭ diplomaticĭ. [1]) Din ea se vede că Unguriĭ nu vroiaŭ să îngădue limbile naţionalităţilor nicĭ chiar în tribunale. Mariĭ democraţĭ din aristocraţia ungurească meditaŭ decĭ de atuncĭ să aducă starea de fapt, în care zace azĭ Transilvania; zicem starea de fapt, căcĭ e nesocotită prea des legea care dă drept Românuluĭ să se apere în limba sa.

Inainte de a păşi maĭ departe în studiul nostru, avem, pentru onoarea luĭ Bălcescu, o problemă de deslegat. Cum se poate ca un înfocat naţionalist ca dânsul, ca istoricul luĭ Mihaiŭ Viteazul, ca inima care a plâns starea actuală, a visat starea viitoare a Românimeĭ în acea *Cântare a Românieĭ*, prin care a fundat proza ritmică la noĭ, ca omul energic care se luptă cu moartea ca să maĭ adaoge o pagină la opera sa istorică, ca patriotul care pentru ţară a suferit exilul, mizeria şi moartea,—să fi căzut în asemenea greşală, în cât să vree unirea Românilor cu Ungaria?

E lucru curios, dar cu toate aste adeverat, că această greşală decurge din credinţa trainică, ale căreĭ motive ni le va da maĭ departe, ce avea el în strălucitul viitor al Românilor.

In scrisorile relative la aceste negocierĭ cu Unguriĭ, din 3, 6 şi 8 Iunie, el ne arată că nu prea ţinea la cererile Românilor, «căcĭ, zice el, cu democraţia, maioritatea dieteĭ Ungarieĭ vor fi Româniĭ şi Slaviĭ, şi anevoinţele reciproce vor sili pe toţĭ a primi să trăiască în confederaţie. Ce este de făcut acum, este a împăciui *orĭ cum* pe Românĭ cu Ungurĭ, spre a-i opune către Muscalĭ.»

Nu putem ascunde că această idee a luĭ Bălcescu înfăţişa ceva foarte primejdios pentru Românĭ. A primi o pace *orĭ cum* fără garanţia drepturilor fireştĭ ale uneĭ naţiunĭ, fără organisarea Românilor în trup de naţiune, era, din partea acestora a abdica, şi naţiunile care abdică sunt osândite să piară. De altă parte, prea era sigur Bălcescu că democraţia va fiinţa în regatul ungur. Putea aristocraţia să abdice în folosul poporuluĭ ungur, dar nicĭ o dată în faţa naţionalităţilor, şi putea dânsa foarte bine să găsească mijloace de a opri ca maioritatea dieteĭ să fie ne maghiară. Puteaŭ, de pildă, să facă de atuncĭ, ce aŭ făcut după pactul de la 1867, să croiască o lege electorală specială pentru Transilvania.

Dar luĭ Bălcescu, precum era şi firesc, îĭ păsa maĭ mult de ţara

---

[1]) Anexa Nr. 2.

Românească decât de Transilvania. El, am zis'o, vroia să arunce pe Iancu în Principate. «Dacă guvernul mă va asculta, atuncĭ eŭ şi cu deputaţiĭ vom merge la Iancu, şi vom căuta a-l convinge. Mi-e teamă c'o fi târziŭ.»

In privinţa legiuneĭ, Unguriĭ nu ziceaŭ că n'o primesc, ci pretextaŭ că n'aveaŭ puştĭ. Bălcescu se mulţumi atuncĭ de a cere măcar douĕ sute de puştĭ, care fură făgăduite, dar nu şi predate. Incercă în zadar să cumpere puştĭ prin Ion Ghica.

Bălcescu nu slăbi guvernul d'un pas; spre a nu ĭ da răgaz, îl urmă la Pesta, unde constată că Unguriĭ aveaŭ mare *defienţă (sic)* de Românĭ. Această constatare îĭ inspiră reflexiunĭ foarte nemerite privitoare la viitorul Ungarieĭ: el prevede că, chiar liberă, ea va fi sfâşiată de naţionalităţĭ, «până vor ajunge la o adevĕrată confederaţie, cu toate că şi aceasta e de îndoit de va fi cu putinţă, ***privind la dorinţele de unitate naţională ce Româniĭ şi Slaviĭ visează a face cu fraţiĭ lor din Turcia, şi care sunt foarte rĕspândite.***»

Inchinăm aceste cuvinte ale luĭ Bălcescu acelora care calomniază pe fraţiĭ noştriĭ transcarpatinĭ, pretinzând că eĭ nu vroiaŭ să audă de unirea cu noĭ: mulţimea poporuluĭ nu poate fi învinuită de greşelele politicianilor ce nu vor să asculte glasul luĭ Dumnezeŭ.

Bălcescu nicĭ un minut nu încetează de a căuta să facă pe Ungurĭ să-şĭ înţeleagă interesul. El le vorbea ast-fel: «Voĭ ziceţĭ: Transilvania şi Banatul sunt ţara noastră, căcĭ am cucerit o altă dată; eĭ (Româniĭ) zic: Sunt ale noastre şi suntem stăpâniĭ eĭ vechĭ, şi acum nu maĭ vrem a fi cuceriţĭ..... V'aŭ propus astă vară unire frăţească şi condiţiĭ modeste ....şi i-aţĭ nesocotit. Voĭ aţĭ zis că dreptul de naţionalitate cu sabie se ia, aŭ fost dar nevoiţĭ a face aceasta şi fiind slabĭ şi nearmaţĭ, aŭ luat ajutor şi puştĭ de unde aŭ putut găsi, de aci a venit fireşte alianţa cu Austria. I-aţĭ provocat şi despreţuit, fiind că îĭ ştiaţĭ slabĭ, şi eĭ au căutat să fie puternicĭ.»

De altă parte Bălcescu propoveduia Românilor să rĕmâe lângă Ungurĭ «chiar într'o posiţie puţin maĭ de jos, că viitorul va fi al lor.» Bălcescu crede necesar să fie menţinuţĭ Unguriĭ, fiind-că eĭ combat în contra Rusieĭ.

La 8 Iunie, vedem apărând în mintea luĭ Bălcescu ideea de a trece în Transilvania, «spre a supraveghea formarea legiuneĭ.» La 13 (25 Iunie) el comunică luĭ Ghica nota luĭ Bathyani despre concesiile ce vor face naţionalităţilor. [1]) Bălcescu, cu drept cuvênt, e foarte nemulţumit de această notă, «căcĭ fără îndoială că cu aceasta nu se vor împăca Româniĭ, căcĭ într'ânsa nu se dă de cât aceea ce aŭ avut tot-d'auna Româniĭ, adică limba în biserică şi în şcoalele lor; aceia ce li se dă maĭ mult, este limba lor în comune. Decĭ nu se vorbeşte nimic:

1. De şcoalele superioare (aceea ce aŭ avut până acum).

2. De organizarea naţională a comitatelor, unde majoritatea sunt Românĭ.

3. De garda naţională românească.

4. De despărţirea Românilor în treburile religieĭ de Sârbĭ şi de Mitropolia de Strigoniu.

---

[1]) Anexa Nr. 3.

5. De limba românească în jury.
6. De naţionalitate nu pomeneşte nicĭ un cuvânt.»

Trebue să recunoaştem că Unguriĭ aŭ fost tot-d'auna sincerĭ; chiar când caută să înşele prin vorbe, nu daŭ vr'o hârtie care să le poată fi opusă: a făcut'o însă Kossuth într'o zi, şi în acea zi Ungaria, pe care el o represinta, *a abdicat în faţa Românilor.*

Bălcescu e desperat: «Cum să facĭ pe Român care are armele în mână, şi căruia Austria prin constituţie i-a dat egalitate naţională, administraţie şi dietă provincială şi legiuitoare, cum să-l facĭ cu aceste concesiĭ a se mulţumi, a depune armele şi a ţinea cu Ungaria?». El maĭ luptă încă, dar numaĭ ca să nu aibă mustrare de cuget. El admitea a se păstra integritatea regatuluĭ, dar şi să se dee Românilor oare care garanţiĭ naţionale. «Ungaria, propovăduea el Maghiarilor, are două căĭ, saŭ să fie aristocratică-monarchică şi în legătură cu Austria, saŭ democratică şi unită la olaltă cu Româniĭ».

Maghiariĭ îl lăsaŭ să zică, şi-şĭ vedeaŭ de ţinta lor, asuprirea naţionalităţilor. La acea epocă a anuluĭ lucrurile mergeaŭ încă bine pentru Ungurĭ. Bem cuprinsese ţara Mureşuluĭ. El dete o proclamaţie ca să se respecte amnistia promisă de dânsul, proclamaţie «în care înfruntă pe Ungurĭ şi de care aceştia s'aŭ supărat foarte.»

Bălcescu are dar o probă maĭ mult de îndârjirea Ungurilor în contră-ne. Cu libertatea ce fiinţează între prietenĭ, în scrisorĭ nedestinate publicităţiĭ, el scrie luĭ Ion Ghica (p. 323) «*Ungurii sunt porcĭ de câine.*»

A remis luĭ Bathyani un proiect de convenţie [1]), dar pe zi ce merge, e silit să despere de ceĭ ce conduc Ungaria.

«Inchipueşte-ţĭ că Bathyani s'a înşelat a-mĭ spune astă-zĭ că dorinţa şi scopul lor este să amalgamiseze pe Româniĭ din Transilvania şi Banat. *Ils n'ont ni rien oublié, ni rien appris....* Ungurii zic că vor să facă pe Românĭ Ungurĭ, după cum Franceziĭ aŭ franţuzit pe Alsacienĭ.» Chiar în formarea legiuneĭ nu maĭ crede. «Mi-e teamă că din toate n'or eşi nimic.»

Bălcescu e redus să spere în cutare şi cutare. El n'a primit să intre în intrigele dintre Ungurĭ, dar cată sprijinul Slavilor, al luĭ Dembinski şi al luĭ Bem. Dembinski i-a făgăduit «a nu primi comandă, de cât numaĭ de vor da naţionalitatea Românilor şi Slavilor.» Negocierile se urmaŭ, dar Bathyani nu primeşte să fie română comanda guardeĭ naţionale, nicĭ cârmuitoriĭ să fie Românĭ în comitaturile române. Pentru legiune e deja târziŭ, căcĭ Muscaliĭ ameninţă Pesta. Bălcescu, de tot desgustat, esclamă: «cred că *sunt proştĭ şi ciocoĭ toţĭ,* şi că de n'ar fi contra Muscalilor, n'ar merita să-ĭ privească cine-va.» Dar are conştiinţa împăcată şi scrie de hârtiile sale: «Ele vor sluji să arate într'o zi că în aceste momente critice pentru libertatea lumiĭ, noĭ n'am stat în nelucrare, şi că vina nu este a noastră nicĭ a Românilor».

La 30 Iunie, vedem pe Bathiany refusând cererea luĭ Bălcescu de a da luĭ Bem depline puterĭ, ca să trateze cu Iancu; Bem e prea liberal, şi Ungurii nu pot face concesiile cerute de Bălcescu. De altmintrelĭ, de e

---

[1]) Anexa Nr. 4.

perdută Ungaria, nu Românii îi vor mântui, zic Ungurii. Da, Ungaria, cată s'o recunoaştem, a fost în vecî constantă în principiul săŭ: *Périsse le monde plutôt qu'un principe.*

Dar Bălcescu tot maĭ rĕmâne, căcĭ Bem scrie din Transilvania guvernuluĭ unguresc «că trebue cât maĭ curând a face pace cu Româniĭ.» Bălcescu se gândeşte să facă pe Bem domn saŭ rege al Românilor. «Lehiĭ sunt cu totul pentru Românĭ şi aŭ cerut de la Bem ca eĭ să nu se bată contra Românilor.» [1]) O dată chiar Lehiĭ refusară de a ataca pe Românĭ.

Bălcescu s'a gândit chiar să facă o revoluţiune în Pesta. Nu maĭ are entusiasm pentru Kossuth. «El mi-a dovedit şi maĭ mult că nicĭ o dată un demagog nu poate fi un om de stat. El a perdut Ungaria.» «Unguriĭ sunt foarte de nimic. Aŭ pentru Românĭ o ură nespusă.» D'aceea Bălcescu trimite luĭ Iancu rĕspuns să nu-şĭ dee coatele cu Ruşiĭ, ci să se înţeleagă cu Bem şi să facă împreună o mişcare Română. Iar de viitorul maĭ depărtat al Ungarieĭ, Bălcescu exprimă din noŭ ideĭ foarte juste când zice: «Pentru Ungurĭ chiar, n'aŭ fără numaĭ un mijloc a-şĭ păstra naţionalitatea lor şi aceasta e federaţia, iar nu supremaţia; *altmintrelea vor avea soarta ce ameninţă pe Turcĭ.*» El constată că numĕrul Ungurilor descreşte, pe când creşte al celor de alte neamurĭ. «Crede că am alergat maĭ prin toată Ungaria şi n'am vĕzut Ungurĭ compacţĭ, afară de vre-o câte-va sate împrejurul Debrezinuluĭ şi pe lângă Tisa; în toate cele-l-alte locurĭ sunt înecaţĭ în noianul altor neamurĭ.... Eŭ nu cred să fie nicĭ 4 milioane de Ungurĭ adevĕraţĭ, şi aceştia nu compacţĭ la un loc, ci rĕspândiţĭ în mijlocul uneĭ populaţiĭ de patru orĭ maĭ mare şi ostilă lor.» El prevestea Ungurilor că vor «pica tocmaĭ în groapa ce vroiaŭ a săpa naţionalităţilor.» El le arăta că singurul mijloc de a scăpa de Panslavism era să dee mâna la 9 milioane de Românĭ. «Saŭ o Ungarie Austriacă saŭ o Ungarie Română, altmintrelea nu se poate.» Vorbind apoĭ de viitorul Românilor, se întreabă unde sunt Bulgariĭ, căcĭ din Balcanĭ în Dunăre n'aŭ întâlnit de cât sate româneştĭ. [2]) «Românismul nu se va putea desvolta şi scăpa de atâţĭ vrăjmaşĭ ce-l'apasă, până când ambele principate nu vor fi libere şi nu vor organisa puterea lor armată, ast-fel cum o visam acum vre-o 5 anĭ, şi cu care să-şĭ tragă cu sabia hotarele sale naţionale.»

La 8 Iulie s. n. Bălcescu pleacă din Pesta cu guvernul unguresc, care, acum, fiind la aman, face curte luĭ Bălcescu şi-ĭ primesce condiţiile, atât pentru Românĭ, cât şi pentru legiune.

La 14 Iulie, Bălcescu exlamă:

«Ghica, iubite Ghica, îngenuche şi mulţumeşte luĭ Dumnezeŭ. Patria noastră se va mântui. Viŭ de la Kossuth. Aceea ce d'abia îndrăsneam a visa, se va împlini.» Kossuth a primit condiţiunile. Bem şi Iancu, zice el luĭ Bălcescu, cată să intre în principate. Bălcescu e învingător. Găseşte decĭ pe Kossuth «în adevĕr un om mare. Acum crez că cauza libertăţeĭ va isbuti. N'am fost nicĭ o dată aşa fericit ca în acest

[1]) Ion Ghica încheiase un tratat cu agenţiĭ luĭ Czartoryski pentru intrarea unor ofiţerĭ polonĭ în legiunea română.

[2]) Intr'o zi a visat să trăiască în Macedonia.

minut.... Am suferit mult, am trecut prin multe momente crude, dar acum toate mi s'aŭ rĕsplătit cu prisos. ...Iţĭ trimit bine-cuvêntarea mea pentru ideea ce aĭ avut d'a mă trimite aci. Nu credeam că şi visurile se pot împlini.»

Kossuth face ce vrea Bălcescu, şi destitue pe guvernatorul Transilvanieĭ, căcĭ s'a purtat rĕŭ cu Româniĭ. E de observat că fiinţează deosebirĭ marĭ între proectul trimis la 22 Iunie [1]) de Bălcescu luĭ Ioan Ghica, şi tratatul pe care i-l trimite la 15 Iulie; Unguriĭ aŭ avut grijă să şteargă din începutul acestuĭ tratat redactat de Bălcescu şi privitor la formarea legiuneĭ [2]), vorbele de *stat federativ*, precum şi din conclusie: garanţia naţionalităţiĭ Românilor din Ungaria

E că până în capăt Unguriĭ nu vroiaŭ să renunţe la pretenţiile lor. E că vroiaŭ să le impue cu orĭ-ce preţ, şi că preferaŭ să piară fără a admite egalitatea celor-l'alte neamurĭ, de cât să se scape prin ele.

Bine i-a cunoscut energicul tribun pe care Unguriĭ l'aŭ spânzurat, Buteanu, care, într'o scrisoare către capiĭ ungurĭ, le zicea: «Voĭ şi în timpul acesta al libertăţiĭ încă ţineţĭ în sus forma sistemeĭ sclavismuluĭ vechiŭ etc., adică voĭ numaĭ la slugĭ poftiţĭ a fi cârmuitorĭ, iar nu la cetăţenĭ liberĭ. Aşa este că libertatea voastră e linguşetură, amăgitură şi vorbă seacă!»

Cu toate aceste, lucrurile păreaŭ că surâd planurilor luĭ Bălcescu. Bem pătrunsese în Moldova, şi adresase Moldovenilor proclamaţiunĭ spre a-i chema la arme. [3]) Ion Ghica ne-a păstrat chiar un cântec despre Bem.

O lună a trecut. Lucrurile merg răŭ pentru Ungaria. Bălcescu n'a plecat încă. De ce această întârziere? Scrisorile nu ne spun alta de cât că treĭ săptămânĭ el aleargă după Bem. Când plecă, era cu Racoviţă şi cu Costache Florescu, unchiul meŭ, acelaşĭ care în zioa atentatuluĭ luĭ Solomon dete de ştire mulţimiĭ, sărind dintr'o fereastră a Palatuluĭ pe trupurile oamenilor care se culcaseră la pământ spre a-l primi. Amândoĭ nu vrură să lase pe Bălcescu singur. La Porţile de Fer, Bălcescu în zadar căuta să dee bărbăţie unuĭ general ungur, comtele Lazăr. La Haţeg, găseşte că oraşul se predă Ruşilor, se retrage prin Grădiştea spre Deva. La Linjina, află că armata luĭ Bem nu maĭ există. Toate visurile luĭ sunt spulberate. «Nu-ţĭ pot descrie ce am suferit atuncĭ, văzând toate iluziile mele perdute pentru tot d'auna.» Spre a-şĭ scăpa viaţa, neputând pătrunde în ţară, Bălcescu şi amiciĭ săĭ trebue să treacă printre Ruşĭ, şi să ajungă până la Iancu. Prinşĭ de Cazacĭ, îĭ ademenesc să le dee drumul şi ajung până la Iancu, care fu silit pentru a-ĭ scăpa, să minţă şi Ruşilor şi Nemţilor. Bălcescu se hotără să se întoarcă la Semlin şi la Belgrad, şi pentru aceasta se îmbrăcă ca doniţar. Plecă împreună cu Racoviţă, Nenişor şi Dincă, eroul bătălieĭ de la Bucureştĭ cu Turciĭ. Dincă fu arestat de Ungurĭ. După zece zile de drum, în care suferinţele tămăduiră pe Bălcescu de frigurile ce-l chinuiaŭ, şi care călătorie nu fu fără glume, ca la Panciova, unde petrecu certându-se cu babele un ceas pentru un creiţar, ajunse la Semlin, unde fu silit să se desparţă de Racoviţă şi Nenişor.

---

[1]) Anexa Nr. 5.

[2]) Anexa Nr. 6.

[3]) Anexele Nr. 7 şi 8.

Aci isbuti să înşele pe General-Comando, precum înşelă apoĭ pe toţĭ în Pesta şi Viena, de unde trecu la Paris.

Bălcescu, care în patriotismul săŭ se gândea chiar la Româniĭ din Macedonia, nu părăsi nicĭ o dată gândul de a uni pe Ungurĭ cu Româniĭ şi Slaviĭ

Dar momentul în care această unire putea fi folositoare trecuse, şi trecuse prin greşala Ungurilor şi în special a luĭ Kossuth. De aceea la 6 Maiŭ 1850 el dă această judecare despre dictatorul Ungarieĭ:

«Imĭ pare răŭ că tu (Ion Ghica) şi Golescu v'aţĭ pus să turburaţĭ pe morţĭ zăcând în cimitirul lor. Kossuth e mort şi nu ne maĭ poate sluji; lăsaţi-l în pace. Am făcut cu dânsul tot ce era cu putinţă. *L'am silit să-şĭ desminţă viaţa şi principiul,* acordând acele concesiĭ necomplecte Românilor. Era o sinucidere. Nu poate merge maĭ departe. Kossuth e representantul Ungarieĭ trecutuluĭ.... Acţiunea luĭ Kossuth asupra destinurilor Ungarieĭ e sfârşită pentru tot-d'auna.»

B. Florescu.

ANEXE

Nr. 1.

PROECT DE LEGE

Art. I. Despre drepturile naţiuneĭ Române, civile şi judiciale.

§ 1. Incetând întrebuinţarea cuvântuluĭ *Olah*, în locul luĭ se întrebuinţează cuvântul *Roman.*

§ 2. Naţionalitatea Românilor se recunoaşte, şi pentru de apururea se asigurează.

§ 3. Româniĭ se pot folosi cu limba lor, liberĭ în bisericĭ şi şcolĭ şi în exerciţiunea drepturilor civile.

§ 4. Statul e dator a ridica pentru Românĭ, după proporţia poporuluĭ, şcolĭ maĭ marĭ şi elementare, în care limba maghiară va fi şi ea învăţată, însă toate ştiinţele se vor propune în limba română.

§ 5. La Universităţile Maghiare se va ridica câte o catedră de limba română.

§ 6. In comunităţile (sic) cele româneştĭ, comanda guardeĭ naţionale stabile va fi româneşte.

§ 7. In aceste comitaturĭ, scaune şi cetăţĭ, unde Româniĭ fac mulţimea, limba con sultăriĭ va fi română. Protocolul se va încheia în limba Română şi Maghiară. Corespondenţele oficiale la Dietă, cu ocârmuirea şi cu juridicţiile (afară de acelea unde Româniĭ formează majoritatea) se vor face în limba Maghiară.

§ 8. In privinţa dreptuluĭ petiţiuneĭ, fie-care Român e liber a-şĭ aşterne cauza sa înaintea ocârmuireĭ în limba Română.

§ 9. Ocârmuirea e îndatorată ca legile ţăreĭ şi toate ordinele ce s'ating de toţĭ să se apliceze a le tipări şi în limba română.

§ 10. In comitaturile acelea unde Româniĭ fac mulţimea, trebue să se aplice ocârmuitorĭ supremĭ din naţiunea română.

§ 11. In dregătoriile Statuluĭ, precum şi la scaunele de sus şi de jos, în ramurile de slujbe marĭ şi micĭ, după proporţie, trebue să se aplice şi Românĭ.

§ 12. In comunităţile (sic) româneştĭ, unde se vor întocmi Juriĭ, limba judecătoare va fi Română, iar judecata pentru împăciuirea ambelor părţĭ se va alcătui în limba părţilor.

Art. II. Despre treburile bisericeştĭ

§ 13. Româniĭ, trebile cele bisericeştĭ rezemate pe temeiul democratic liber, le vor cârmui în urmare:

§ 14. Stând sub un ocârmuitor bisericesc, liber ales, vor fi scoşĭ pentru d'apururea de sub ierarchia sârbească.

§ 15. In tot anul să poată ţinea Sinod parţial şi general.

§ 16. La Ministerul Cultuluĭ se va ridica pentru Româniĭ de legea răsărituluĭ o ramură de slujbe deosebită, aĭ căreia membri să fie toţĭ Românĭ.

§ 17. Româniĭ uniţĭ vor fi neatârnaţĭ de Mitropolia de la Strigon.

Nr. 2.

Extrait de la circulaire du Ministre des Affaires Etrangères, Comte Casimir Batthyany de Pest, le 10 Juin 1849, à tous les agents diplomatiques et commandants militaires des frontieres. [1])

Art. 4. Il y a trois principes qui doivent servir de base avant tout à cette réconciliation, et respectivement à toute aliance, sur lesquelles nous ***ne céderons en rien et à aucune condition, car ce serait autant que nous suicider nous-mêmes.*** Ces principes sont ceux qui suivent:

«*a)* L'unité de l'Etat.

«*b)* L'intégrité du territoire de l'Etat comme elle existe depuis des siècles.

«*c)* La suprématie de l'élément hongrois telle qu'il l'acquis depuis mille ans par ***les armes à la main***, par laquelle il s'est constitué en état autonome, et qu'il s'est conservé en établissant l'usage de la langue hongroise comme langue diplomatique lorsqu'il partagea tous ces droits civils avec les nations des langues différentes qui habitent la Hongrie. La qualité diplomatique de la langue hongroise est définie par les lois dans les points suivants:

«*a)* Les consultations du corps législatif ainsi que les lois et tous les documents qui y ont raport se font en langue hongroise.

«*b)* Dans l'administration intérieure c'est cette même langue dont on se sert, mais on correspond avec l'étranger dans la langue respective.

«*c)* Devant tous les tribunaux inférieurs et supérieurs.

«*d)* Dans les écoles supérieures le hongrois est la langue qu'on doit employer.

«*e)* Les matricules doivent être écrites en hongrois.

«*f)* Pour la correspondance entre les municipalités de la Hongrie et celles des parties intégrantes, celles-ci sont obligées d'accepter les lettres hongroises comme celles-là les latines.

Art. 5. Apart de ces trois principes, la nation hongroise partagera non seulement tous les droits politiques sans distinction de langue ou de religion avec toutes les nations qui habitent le pays, mais elle garantie aussi cette égalité (!) du droit des nationalités, qui bien que promise dans d'autres états ne fût nullement effectuée aussi sincèrement que chez nous (?), et qui servent de prétexte pour exciter la révolte contre la Hongrie ne fût, en vérité qu'un moyen par lequel l'absolutisme cherche à se consolider.

«*Art. 6.* Cependant pour lever toute difficulté, le gouvernement Hongrois est prêt à accepter au nom de la nation toutes les conditions par lesquelles les nations des langues différentes de la Hongrie croient mieux garantir leurs nationalités, pourvu que ces conditions s'accordent avee les trois principes ci dessus énoncés. Il est donc prêt à confier l'administraticn des affaires éclésiastiques sous l'inspection suprême de l'Etat — uniquement aux fidèles de chaque religion, et dans laquelle, aussi bien que dans toutes leurs affaires particulières, qui regardent leurs écoles à eux, leurs familles, leurs communes, leurs procès aux tribunaux inférieurs et ceux qui se font de vive voix, ils se peuvent servir de leur propre langue».

Nr. 3.

Copie după adresul Ministeruluĭ.

«*Messieurs,*

«Vous vous êtes offert comme intermédiaires espérant rétablir la paix entre le gouvernement hongrois et les insurgés Roumains de la Transylvanie. Vous m'avez proposé

[1]) Păstrăm ortografia textuluĭ.

plusieurs articles formant le désir de vos compatriotes Transylvains. Je les ai communiqué avec Monsieur le guverneur et M. M. les Ministres, et j'ai l'honneur de vous les renvoyer avec très peu de modifications en même temps qu'une traduction en hongrois. Le gouvernement dezire vivement la paix et le bonheur de tous les habitants de la Hongrie. Si vous pouvez exercer votre influence à ce que les Roumains mettent bas les armes, dans le temps fixé et qu'ils soumettent les dits articles au gouvernement en forme de demande; je puis vous garantir qu'ils seront accéptes de la part du gouvernement. Vous aurez rendu par là un grand service au pays et à vos compatriotes.

«Agréez, Messieurs, l'assurance de ma considération très dinstinguée.

«Szegedin, le 14 Juillet 1849

«Le Ministre des affaires étrangères.
«Comte Casimir Bathyani.

«A Messieurs Balcesco, agent de l'Emigration Roumaine et César Bolliac».

Projet de pacification.

«1. Les Valaques faisant une nationalité à part seront désignés dorénavant dans les actes publics sous leur nom de Romans.

«2. Le gouvernement Hongrois désirant le libre développement de toutes les nationalités faisant partie de la Hongrie, accorde aux Romans les garanties nationales suivantes.

«3. L'usage diplomatique de la langue Hongroise ne devant s'étendre que sur la législation, l'administration des affaires publiques et gouvernementales et en tant qu'elle est indispensablement nécéssaire pour le maintien de l'unité de l'Etat de Hongrie. La langue dont on se servira dans l'administration des communes sera par conséquant celle de la majorité des habitants.

«4. Dans les comitats ou autre juridiction exclusivement romane ou bien où la majorité est de cette nation, on pourra se servir pour les discussions de la langue romane aussi bien que de la langue magyare. Le protocole se fera de même avec le texte dans ces deux langues.

«Les correspondances avec la diète, le gouvernement et les juridictions se feront en langue magyare, excepté toute fois la correspondance entre les juridictions où on se sert de deux langues. Dans ce cas, on pourra correspondre en langue romane.

«5. Dans toutes les écoles, celles qui existent déjà aussi bien que celles que l'Etat fondera dans l'avenir pour les Romans, la langue de l'enseignement sera la langue romane.

«6. Dans les cas qu'on introduise le juri ou la procédure verbale dans les tribunaux inférieurs, le principe destiné dans l'article 4 s'étendra également à la procédure judiciare pour les juridictions comprises dans ce même article.

«7. Tout Roman sera libre de donner des pétitions dans sa propre langue.

«8. Les Romans du rithe grec auront les mêmes droits, dont les confesseurs des autres religions jouissent à l'égard de l'administration autonome de leur église et de leurs écoles. Ils seront par conséquant indépendants de la hyerarchie serbe et pourront élire librement leurs évêques, dont le chef portera le titre de patriarche.

«9. On établira au Ministère de l'Instruction publique une section particulière pour les affaires des croyants du rithe grec, composée en totalité par des Romans de ce rithe.

«10. Les écoles et les églises de ce rithe participeront de tous les avantages qu'on accordera à celles de toutes autres religions.

«11. Comme jusqu'à présent, ils pourront aussi à l'avenir administrer eux-même les fondations de leurs églises et de leurs écoles.

«12. On établira à l'Université de Buda-Pesth une faculté théologique à part pour eux.

«13. Les Romans, après une notification préliminaire et une ordonance du gouver-

nement, pourront s'assembler annuellement en synodes particuliers et généraux pour leurs affaires de religion et d'école sous la surveillance d'un commissaire du gouvernement.

«14 Dans les communautés où la langue romane prévaut, le commandement de la garde nationale se fera en roman.

«15. Ils seront admis à l'égal des autres citoyens à tous les emplois de l'Etat, et le passé ne pourra jamais former un obstacle à cet égard pour personne.

«16. Les Romans insurgés contre la Hongrie déposeront dans deux semaines après la communication de la signature de ce traité, les armes à la plus proche autorité civile ou militaire.

«17. Il sera accordé par le gouvernement Hongrois une amnistie compléte et générale pour tous les Romans compromis dans les derniers evènements, qui remplissent la condition stipulée dans l'article précédant.

«18. Les Romans insurgés, après avoir déposé les armes, prêteront le serment à l'indépendance de la Hongrie. Quiconque ne prêtera pas ce serment deux semaines après la conclusion du traité de pacification, ou qui ne déposera pas les armes jusqu'au terme mentioné dans l'article 16, sera exclu de l'amnistie.

«Il serait de plus nécessaire d'ajouter en ce qui concerne les payșans que:

«1. Les corvés et autres prestations féodales sont abolies dans les sens de la loi complètement tant pour les paysans *civialista* que pour les *Hurubasi;*

«2. Les villages brûlés avec leur territoire qui a appartenu aux paysans seront rendu à ceux-ci pour qu'ils puissent s'établir chacun dans sa maison;

«3. Les contrats forcés qu'on prétend que les seigneurs ont extorqué des paysans depuis que la Transylvanie a été reconquise, si le fait sera prouvé, seront déclarés nuls et non-avenus.

Nr. 4.

«1. L'usage diplomatique de la langue Hongroise ne s'étendra que sur l'administration des affaires publiques et gouvernementales et en tant qu'elle est indispensablement nécessaire pour le maintien de l'unité de l'état de Hongrie.

«2. Le gouvernement reconnaît le principe que dans l'état de Hongrie, la langue dans l'administration des communes sera celle de la majorité des habitants, excepté où la commune même à l'égard de la langue peut être divisée en deux communes séparées.

«3. La langue d'instruction dans les écoles élémentaires sera celle qui sera déterminée par l'administration de la commune.

«4. On se servira partout de la langue maternelle dans l'église et pour l'instruction religieuse; les matricules seront aussi rédigées dans la même langue.

«5. Les croyants du rithe oriental auront les mêmes droits dont les confesseur des autres religions jouisssent à l'égard de l'administration autonome de leurs églises et à l'égard de l'administration de leurs écoles.

«6. Le gouvernement consent à ce qu'ils donnent le titre de patriarche à leurs archiprêtre (pontife) dont le pouvoir ecclésiastique ne pourrait jamais s'étendre au delà des frontières de l'Etat de Hongrie.

«7. On établira au Ministère de l'Instruction publique une section particulière pour les affaires des croyants du rithe oriental.

«8. Les écoles et les églises du rite oriental participeront de tous les avantages qu'on accordera à celles de toute autre religion.

«9. Comme jusqu'à présent, ils pourront aussi à l'avenir administrer eux-mêmes les fondations de leurs églises et de leurs écoles.

«10. S'ils le désirent, on établira à l'Université de Bude-Pesth une faculté théologique à part pour eux.

«11. Ils seront admis à l'égal des autres citoyens à tous les emplois de l'Etat et le passé ne pourra jamais former un obstacle à cet égard pour ceux qui seront compris dans l'amnistie générale.

«12. On convoquera un synode général pour les croyants du rite oriental aussitôt que les circonstances de l'Etat le permettront.

«Outre ces concessions le gouvernement Hongrois publie une amnistie générale pour toutes les communes, qui séduites par les intrigues de la dynastie autrichienne, se sont levées les armes à la main contre le gouvernement légal de la Hongrie, aussitôt qu'ils déclarent de vouloir rester fidèles à la patrie commune, qu'ils rendent leurs armes à l'autorité militaire on civile désignée à cela, et qu'ils déposent le serment sur l'indépendance de l'Etat Hongrois.

Nr. 5.

«L'opinion du gouvernement hongrois comme aussi celle des patriotes qui ont dirigé et qui dirigent encore le mouvement national et libéral Roumain est, que les deux nations Hongroise et Roumaine, par leur voisinage, par leur position topographique, par la similitude de leurs intérêts industriels et politiques, et surtout par le péril, dont toutes les deux nationalités sont menacées du côté du panslavisme, qui tend à s'élever sur leur ruine, sont destinées à ne former dans l'avenir qu'un seul et même état féderatif. Il est donc de leur devoir et de leur droit de s'entr'aider réciproquement et de combattre aujourd'hui sous le même drapeau contre le panslavisme pour la défense de la liberté, comme autrefois elles combattaient de même contre l'islamisme pour la défense de la Chrétienté. Ces considérations ont amené les patriotes Roumains de la Moldo-Valachie à proposer au gouvernement hongrois de leur permettre de former une légion de volontaires Roumains pour s'associer à cette lutte sainte que la Hongrie soutient avec tant de courage et de gloire contre l'Autriche et la Russie, qui sont les ennemis de la liberté des peuples; et le gouvernement hongrois a accepté avec plaisir cette proposition et la confirme par le présent acte, sous les conditions ci-dessus mentionnées, dont il garantit l'exécution. (Urmează 19 articole tratând de oamenĭ, lefile, armarea, îmbrăcămintea etc.)

Apoĭ concluzia:

«La légion jure fidélité à la Romanie (Moldo-Valachie) et à la Hongrie, s'oblige de combattre pour la liberté, mais jamais contre la Hongrie. En cas de réels dangers pour sa patrie, la légion, avec la permission du gouvernement hongrois (lequel ne la lui refusera pas) se rendra au secours de sa patrie avec armes, munitions, artillerie et cavalerie et le gouvernement Hongrois promet de soutenir la Roumanie autant que l'intérêt réciproque l'exigerait.

«Les Roumains peuvent être sûrs que la noble et magnanime nation Hongroise ne combattra que pour la cause de la liberté et jamais pour opprimer quelque nationalité que ce soit, le but du gouvernement Hongrois étant que toutes les nationalités de la Hongrie, aieint dans l'avenir un libre et égal développement. Par conséquent il garantit la nationalité des Roumains habitant la Hongrie. Ce pour quoi la légion Roumaine combattra les ennemis de la Hongrie, qui sont en même temps ceux de la liberté.

«Les patriotes Roumains s'engagent de plus à user de tous leurs moyens moraux pour agir sur leurs frères de la Transylvanie et les amener à cesser cette lutte fratricide qu'ils soutiennent encore contre la nation Hongroise et à se donner la main pour la défense de la liberté de la patrie commune.

Nr. 6.

«L'opinion du gouvernement hongrois, comme aussi celle des patriotes, qui ont dirigé et dirigent même maintenant le mouvement libéral en Roumanie (Moldo-Valachie) est, que les deux nations Hongroise et Roumaine, par leur position topographique, par la similitude de leur intérêts et surtout par le danger dont toutes les deux sont menacées du côté du Panslavisme, doivent s'entr'aider réciproquement et combattre aujourd'hui sous le même drapeau contre le Panslavisme pour la défense de la liberté, comme autrefois elles combattaient ensemble pour celle de la chrétienté. Ces considérations ont amené les patriotes Moldo-Valaques à proposer au gouvernement Hongrois de leur permettre de former une légion pour combattre en Hongrie contre l'Autriche et la Russie qui menacent la liberté commune, et le gouvernement a accepté cette demande et la confirme par le présent acte sous les conditions ci-dessous mentionées.

«I. Une des villes sises sur la frontière de Valachie et Transylvanie sera désignée par le gouvernement Hongrois pour la réunion des volontaires Roumains et la formation de la légion. Il y aura sur la frontière des commissaires du gouvernement chargés de recevoir les volontaires et de les envoyer dans les villes de réunion. Le gouvernement Hongrois se charge maintenant de l'entretien et de l'armement d'un bataillon,—le reste de la légion devant être completé par la suite, dans les conditions ci-après.

«II. La solde de M. M. les officiers, sous-officiers, et soldats sera la même que celle des officiers, sous-officiers et soldats de l'armée Hongroise. La durée de la légion sera pour tout le temps de la guere. Elle sera toujours regardée comme étant vis-à-vis de l'ennemi et recevra le surplus de la solde de campagne.

Solde mensuelle d'Etat Major

«Colonel - Lt. Colonel—Major—comme dans l'armée Hongroise, ainsi que les rations pour les chevaux.

«Adjudant—major solde de capitaine, 2 rations pour cheval et 3 fl. argent par mois pour frais de bureau.

«Chirurgien—major solde de capitaine—1 ration pour le cheval.

«1-er Aide—major, solde de Lieutenant, 1 ration pour le cheval.

« 2-ème Aide, qui est aussi pharmacien—solde de Sous-lieutenant.

«Capitaine—rapporteur, solde de capitaine.

«Deux fourriers à 20 fl. argent par mois, 1 ration pain et de viande et l'uniforme de sergent.

«Solde de Capitaine—comme dans l'armée Hongroise. Les deux plus anciens Capitaines de chaque bataillon auront une ration pour le cheval. Les Capitaines, qui seront détachés, auront une ration pour cheval.

«Solde de Lieutenant et Sous-lieutenant la même que dans l'armèe Hongroise.

«Solde des sergents-caporaux et soldats; le trompette et tambour recevront en surplus de la solde 2 krtz. argent par jour.

«Chaque commandant de compagnie recevra 1 krtz. argent par jour et par chaque tête pour frais divers des compagnies; ils ne doivent donc pas avoir de prétention pour les frais d'éxpédition etc. Ee outre ils recevront 30 fl. argent chaque mois pour réparation des armes, fournitures, botes etc.

Etat du bataillon.

«Le bataillon se compose de 6 compagnies de ligne et une de voltigeurs, et recevra 4 pièces de canons et une voiture de 4 chevaux pour la pharmacie. L'artillerie sera payée comme les volontaires.

Etat des compagnies.

«Chaque compagnie se compose, outre les charges, d'un tambour, d'un menuisier, d'un tailleur, cordonnier etc. etc., de 150 à 200 volontaires, qui recevront la solde et la ration comme des volontaires. Le bataillon aura un tailleur — la solde est de 20 fl. argent par mois, 1 ration de pain, 1 de viande et uniforme de caporal. En campagne et dans les marches chaque compagnie aura deux voitures à 4 chevaux pour les hommes et officiers. Un armurier à 20 fl. argent par mois, 1 ration de pain et viande, uniforme.

Habillement d'infanterie.

«Un attila en drap bleu avec les brandebourgs rouges et jaunes, pantalon garance avec un passepoil bleu sur la couture. Un petit Shakho, khépi rouge, sur le khépi l'aigle national couleur d'or et la cocarde nationale Hongroise. Au dessous du khépi une plume en crin noir. Les sacs et les courroies en cuir noir.

Catégorie.

«Un manteau gris en drap pour trois ans; attila 2 ans; — pantalon 1 an; — Bonnet de police rouge rond pour 1 an; — toile cirée pour le khépi 2 ans; trois chemises, deux caleçons pour 1 an; 2 paires de souliers 1 an; 1 blouse et un pantalon d'été 1 an, plume de khépi 2 ans; — 1 cravate 1 an.

«Les malades seront reçus dans les hôpitaux civils et militaires et soignés au compte du gouvernement Hongrois.

«L'artillerie sera composée de Roumains.

«III. Chaque homme qui passera de l'ennemi pour entrer dans la légion aura droit aux conditions ci-dessus et ci-dessous mentionnées

«IV. Pour différents achats, comme brosse, gourde, etc. chaque volontaire, en entrant au service, recevra 6 fl. argent.

«V. Les hommes blessés ou estropiés en service seront considérés comme les nationaux.

«VI. Les veuves et enfants des hommes morts sur le champ de bataille seront pensionnés par le gouvernement Hongrois en proportion des grades que les défunts occupaient, et comme ceux qui se sont particulièrement distingués dans la guerre.

«VII. La légion sera sous les ordres du gouvernement national Hongrois.

«VIII. Le temps de service est pour la durée de la guerre.

«IX. Ceux qui ont servi au moins 3 mois dans la légion et qui après la guerre voudront rester au service Hongrois, seront recus dans l'armée avec le même grade qu'ils avaient dans la légion.

«X. Ceux qui voudront entrer au service civil recevront les emplois conformes à

leurs grades militaires et à leurs capacités. Les soldats pourront recevoir des champs et autres secours pour devenir cultivateurs.

«XI. Tout homme qui a servi dans la légion est de droit citoyen Hongrois.

«XII. Le commandement sera en langue Roumaine.

«XIII. Les officiers jusqu'au grade de capitaine sont nommés par le commandant de la légion. Les officiers supérieurs sont proposés par le commandant de la légion. Les officiers supérieurs sont proposés par le commandant de la légion et approuvés par le gouvernement Hongrois. Les sous-officiers et caporaux sont nommés par le commandant de la légion. Le commandant est proposé par l'envoyé du parti national chargé de la formation de la légion et les délégués spéciaux de l'émigration.

«XIV. Les armes de la légion procurées par les volontaires seront payées par le gouvernement Hongrois à 16 fl. argent par fusil.

«La cavallerie de la légion recevra la même solde que l'infanterie et l'artillerie, — recevra le fourage pour les chevaux, 1 ration de pain, 1 de viande et 1 krtz. argent par jour par cheval pour fourrage. L'escadron aura un maréchal ferrand qui aura 20 fl. argent par mois, 1 ration de pain, 1 de viande par jour et l'uniforme. Les lances, sabres et 1 pistolet par homme seront donnés par le gouvernement Hongrois. Les chevaux seront au compte de la légion et ne couteront rien au gouvernement Hongrois.

«XVI. Les officiers ne peuvent être révoques que d'après les lois militaires.

«XVII. On ne peut envoyer des offiiciers des autres corps pour entrer dans la légion sans le consentement du commandant de la légion, et il sera en droit de le refuser ou de le recevoir.

«XVIII. Les officiers de tous grades recevront un mois de solde pour entrer en campagne. Les sous-officiers qui seront nommés officiers recevront pour leur équipement 2 mois de solde de gratification.

«La légion s'engage pour la durée de la guerre. Quand l'intérêt de la patrie la réclamera, la légion pourra, avec le consentement du gouvernement (qui toutefois ne le refusera pas), se rendre dans sa patrie, avec armes, bagages et munitions.

«Le gouvernement promet dans ce cas d'aider les patriotes Roumains pour obtenir la liberté de leur patrie, autant que les intérêts communs le lui permettront.

«La legion jure fidélité à la Roumanie et à la Hongrie. Elle s'engage à combattre pour la liberté et l'indépendance, mais jamais contre la nationalité d'aucun peuple, principe qui lui est aussi cher qu'à la brave et magnanime nation Hongroise.

Fait en deux à Szegedin le 14 Juillet 1849.

L'agent de l'emigration Nationale,	Approuvé en principe
N Balcesco	L. Kossuth
Le délégué spécial de l'émigration.	Gouverneur de l'Etat Hongrois.
C. Bolliac.	Les détails seront réglés par M. le Lieutenant général Bem qui y est autorisé».

Manifeste du gouvernement Hongrois.

Dans toute la lutte qui s'est engagée en Hongrie, depuis le commencement jusqu'aujourd'hui, les Hongrois ne sont jamais sortis de la voie légale. Ce problème démontré par les faits, devrait plaider en faveur de la cause Hongroise devant les cabinets Européens, qui respectent les droits politiques des nations et donne une garantie, que ce n'est point l'anarchie et le désordre qui les a poussé aux armes, mais qu'au contraire ils luttent pour la défense de l'ordre et du droit contre l'arbitraire et le désordre,

«Le royaume de la Hongrie, auquel appartenait déjà la Croatie, l'Illyrie, la Slavonie,

la Serbie, la Transylvanie et la Slovaquie, n'a pas été conquis par l'Autriche, mais il s'y est réuni volontairement sous la condition, que ses droits et son intégrité seront respectés. *La Pragmatique Sanction* de la maison des *Habsbourg* lui assurait pleinement cette existence indépendante, même après sa réunion à l'Empire. Nous n'énumérerons pas combien de fois les Hongrois ont sauvé l'Empire d'Autriche; nous ne répéterons pas les sermens prêtés par chaque Empereur à son avènement à la couronne royale de Hongrie. Les pages de l'histoire sont ouvertes à tout le monde pour attester les faits des Hongrois et les serments de la maison de Habsbourg.

«Au commencement des commotions européennes en 1848, les Hongrois ont voulu procéder par des voies légales aux améliorations et aux réformes jugées indispensables. Le cabinet de Vienne, sans se déclarer contre les Hongrois, mettant en oeuvre sa maxime ordinaire de diviser pour régner par ses agents illicites, a poussé les Croates, les Serbes et les autres Slaves, ainsi que les Roumans, à demander des constitutions et des institutions séparées de celles des Magyars. C'était une tentative à amener le démembrement du Royaume de la Hongrie et à annuler son existence. Le danger qui menaçait la Hongrie a été compris non seulement par les Magyars, mais encore par beaucoup de Slaves, d'entre ceux qui composent ce Royaume. La preuve en est, que parmi les chefs du mouvement Hongrois et parmi les troupes Hongroises il se trouve aussi bien des Slaves que des Magyars. Les Hongrois ont protesté devant le cabinet de Vienne de cette atteinte portée à la Pragmatique Sanction. Le cabinet de Vienne semblait en apparence donner raison aux Hongrois, tandis qu'il poussait les Slaves à prendre les armes contre les Magyars, et faisait partir les troupes Hongroises pour l'Italie et les provinces éloignées de l'empire d'Autriche afin de dégarnir la Hongrie des troupes nationales. Cette ruse du cabinet de Vienne a encouragé à prendre les armes les Slaves de la Croatie et de la Serbie, et la lutte inégale s'engagea, inégale, car les Hongrois, n'ayant pas leurs troupes nationales, n'ont eu que leurs droits et leur patriotisme pour se défendre, tandis que les Croates ont reçu de l'argent et des armes de l'Autriche. Leurs régiments de frontière sont sortis sous le commandement du chef de la Croatie, et les Serbes, outre les secours de l'Autriche, ont reçu des volontaires, de l'argent et des armes de la Principauté serbe, qui n'appartient guère à l'Autriche, mais fait partie intégrale de la Turquie; les Hongrois, forts de leurs droits et animés d'un patriotisme ardent et éclairé, ont su former des armées, et faire revenir une partie des troupes que l'Autriche avait sorti du pays.

Nr. 7.

Proclamaţiunea generalului Bem

Habitants de la Moldavie!

«Les Russes viennent de faire une nouvelle invasion en Hongrie et dans la Transylvanie sans aucune déclaration de guerre. L'Europe se tait à cette infraction à tous les droits des nations! mais les Hongrois sont assez forts pour écraser leurs ennemis. En entrant avec les Russes dans une lutte à mort, les Hongrois veulent même en faire profiter les peuples limitrophes que l'oppression russe écrase.

«C'est dans ce but qu'une partie de mon armée est entrée en Moldavie.

«Peuple Moldave, si tu veux être libre et jouir d'un gouvernement constitutionnel sous la suzeraineté de la Haute Porte, lève-toi pour exterminer les hordes barbares qui infestent ton pays natal. Que tous les hommes capables de porter leurs armes se jettent sur l'ennemi commun; qu'ils interceptent toutes les communications, et bientôt avec le concours

de l'armée Hongroise et de la population guerrière Valaque, qui se lèvera en même temps, la destruction de l'armée ennemie ne sera pas difficile.

«Le secours de la Haute Porte ne se fera pas attendre, car elle sentira que l'émancipation de la Moldavie et de la Valachie, qui veulent rester sous la Suzeraineté exclusive comme elles l'ont été autrefois, peut seule assurer son existence politique future sapée par le Czar de jour en jour d'avantage.

«Défilé d'Oituz en Transylvanie $^{19}/_{7}$ Juillet. 1849

«Le général en chef de l'armée Hongroise en Transylvanie,

«Bem».

Nr. 8.

«Către autoritatea civilă superioară a orașuluĭ și districtuluĭ Ocna.

«Aflând cum că avant-garda mea numaĭ a fost îndestulă de a bate trupele Ruseștĭ ce se aflaŭ la granița Transilvanieĭ, eŭ însu-mĭ am ajuns în Moldova ca să ajut nația Moldovană a goni de tot pe Rușĭ.

«Toțĭ bărbațiĭ și tineriĭ cariĭ voesc a contribui la această faptă sfântă sunt chemațĭ a veni îndată la cuartirul general al meŭ, unde vor fi organizațĭ militărește sub șefiĭ lor naționalĭ. Fie-care să ia armele, carĭ vor fi avut, și ceĭ carĭ aŭ caĭ să vie călărĭ.

«Eștĭ rugat, domnule, să vesteștĭ această noutate prin darabană la toate localitățile din ținutul dumitale și să împărteștĭ această proclamație pe la toțĭ locuitoriĭ.

«Miliția care se află la Ocnă pentru a păzi pe făptuitoriĭ de rele să stea în pace, și ast-fel numaĭ se va bucura de protecție și-șĭ va păstra funcțiile sale.

Oneștĭ, 12 Iulie (1849)

«General cap al oștirilor din Transilvania, Feld-Mareșal Leitenant

«Bem»

DIN ISTORIA ŞI COMERCIUL BRAŞOVULUI

LA INCEPUTUL SECOLULUI XVI.

Unul din oraşele, cele maĭ interesante din toate punctele de vedere, ale mareluĭ principat al Transilvanieĭ, este fără îndoială Braşovul. Şi interesul vieţeĭ istorice şi contimpurane a Braşovuluĭ nu-ĭ mare numaĭ pentru frumoasa, bogata şi nenorocita ţară a Ardealuluĭ, ci şi pentru ţările române de dincoacĭ de Carpaţĭ, cu care, din timpurĭ maĭ vechĭ de cât cele ce cunoşteam până acum, Braşovul a avut tot-d'auna legăturile cele maĭ numeroase, cele maĭ deosebite şi tot-de-odată cele maĭ suggestive pentru istoria, pentru comerciul, pentru artele, ştiinţele şi literatura Munteniei şi Moldoveĭ.

Sunt puţine oraşele carĭ, în orientul Europeĭ, să fi avut din suta a treĭ-spre-zecea o viaţă atât de bine orânduită ca a Braşovuluĭ. La 1211, Regele Andreiŭ II dărueşte cavalerilor Teutonĭ ţara Bârseĭ, şi aceştia, în timp de patru-spre-zece anĭ, aduc coloniĭ germane din Turingia şi de la Rinul-de-jos cu care populează locurile dăruite lor.

Pe lângă aceştĭ strămoşĭ aĭ Saşilor de astă-zĭ, se alipesc Românii în număr mare şi o neînsemnată, cu totul neînsemnată colonie de Ungurĭ.

Nu intrăm în amănuntele istorieĭ Braşovuluĭ.

E destul a spune că, şi după plecarea Cavalerilor Teutonĭ, cărora Regele le ia îndărăt la 1225 ţara Bârseĭ şi daniele făcute la 1211, Saşiĭ, *Saxones*, îşĭ păstrează toate drepturile, scutirile şi libertăţile lor, iar oraşul, de şi atacat de Tătarĭ la 1236, de Mongolĭ la 1241 şi iarăşĭ de Tătarĭ la 1335, continuă a propăşi maĭ bine de cât toate cele-l-alte cetăţĭ şi oraşe ale Transilvanieĭ.

In timpul celor 40 de anĭ de domnie aĭ Regeluĭ Ludovic I (1342-1382), Braşovul căpătă la 1353 carta sa de drepturĭ municipale, *das Burzenländer Privileg*, şi comerciul săŭ câştigă de atuncĭ, adică de acum 541 de anĭ o înflorire, o bogăţie şi o însemnătate care numaĭ în secolul nostru, şi'n deosebĭ de vr'o 50 de anĭ încoace, aŭ început să scadă şi să scadă greŭ şi răŭ de tot.

De la 1353 însă, ceea-ce este de admirat în istoria Braşovuluĭ şi în propăşirea luĭ tot maĭ 'nainte, este de sigur înţelepciunea, destoinicia şi devotamentul capilor oraşuluĭ, adică ale *„pârgarilor“* cum îĭ numeaŭ domniĭ Munteniei şi Moldoveĭ, — înţelepciunea, destoinicia şi devotamentul judicilor, senatorilor, maĭ bătrânilor şi economilor, pe carĭ obştea Braşovuluĭ îĭ alegea să îngrijească de interesele cetăţeĭ şi de interesele lor.

Mulţumită acestor „pârgarĭ“, maı deştepţĭ de cât mulţĭ din *landamaniĭ* liberelor cantoane ale Elveţieĭ, Braşovul, din suta a cincĭ-sprezecea, ştiu să concentreze într'ânsul tot schimbul comerciuluĭ dintre Nordul şi Centrul Europeĭ cu ţările Răsărituluĭ.

In biblioteca Academieĭ Române, primul document, care vorbeşte de relaţiunile Braşovuluĭ cu domniĭ ţărilor române, este un răvaş în limba slavonă, pe care Vlad II Dracul, fiul luĭ Mircea cel Bătrân scrie cam pe la 1431,—data nu e sigură,—cetăţeĭ Braşovuluĭ şi care sună în modul următor, după traducţiunea făcută de d. academic Hasdeŭ.

„Ion Vlad Voevod şi Domn. Scrie domnia mea bunilor prietenĭ, „pârgarilor din Braşov. Şi iată am trămis la voĭ pe sluga Domnieĭ „Mele, Radu, şi ce vă va spune, aceea să credeţĭ; acelea sunt adevă„ratele mele cuvinte şi să vă veselească Dumnezeŭ.

E maĭ mult de cât sigur, îmĭ ziceam eŭ, citind acest răvaşĭ, e maĭ mult de cât sigur că relaţiunile Braşovuluĭ cu Domniĭ ţărilor române şi cu neguţătoriĭ din Muntenia şi din Moldova să fie şi maĭ vechĭ de cât 1430. Insemnătatea Braşovuluĭ între aniĭ 1300 şi 1400, adeverită de maĭ sus amintitul *Burzenländer Privileg*, mă îndreptăţia a presupune că Romaniĭ dintr'ambele ţărı mergeaŭ la Braşov, şi Braşoveniĭ veneaŭ prin ţările române şi de aci treceaŭ în Bulgaria şi înaintaŭ până la Constantinopole încă din suta a patru-spre-zecea. Şi într'adevăr, în *Columna* d-lui Hasdeŭ (anul 1874, pag. 126) găsesc un document de la 1412, adică de acum 482 de anĭ prin care Voevodul Transilvanieĭ, Stibor, întăreşte privilegiele comerciale ale cetăţeĭ Braşovuluĭ şi aprobă taxele vamale ce se percep de la mărfurile sosite din ţările române. Lucrul se maĭ vădeşte şi din documentele de la Wiesbaden dăruite Academieĭ de d. Dumitru Sturdza precum, şi maĭ cu seamă, din documentele ce aŭ început să se publice de la 1886 încoace la Braşov, cu cheltuiala oraşuluĭ sub titlul de *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, şi din documentele ce publică de la 1892 încoa la Sibiĭ d-niĭ Franz Zimmerman şi Carl Werner sub titlul de *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, ambele colecţiunĭ de o valoare netăgăduită şi publicate conform tuturor cerinţelor celeĭ maı riguroase critice istorice.

Publicaţiunea Primărieĭ Braşovuluĭ, *Quellen zur Geschichte der*

Stadt Kronstadt in Siebenbürgen este izvorul de unde am luat cele maĭ multe din scurtele notiţe asupra istorieĭ şi comerciuluĭ Braşovuluĭ numaĭ de la 1503 şi până la 1530.

Socotelile acestor bunĭ negustorĭ şi harnicĭ gospodarĭ, însemnările şi catagrafiele astor bunı cetăţenĭ sunt admirabile. Cele maĭ multe dintr'ânsele oglindesc starea socială şi zugrăvesc trecutele vremurĭ maĭ pitoresc de cât lungele descripţiunĭ, înecate în podoabele sérbedeĭ retorice a secoluluĭ XVI.

Şi maı întâiŭ, eată după aceste socotelĭ carĭ eraŭ oraşele şi satele româneştĭ carĭ, la 1 Ianuarie 1503, acum 391 de anĭ, lucraŭ în negoţ cu Braşovul: Piteştiĭ (îngăduiţĭ unuĭ Piteştean să se felicite că oraşul săŭ e pus cel-d'întâiŭ pe lista documentelor braşovene—), Piteştiı, Târgşor, Buzăŭ, Câmpu-Lung, Wăinodeştĭ, Purkareniĭ, Câmpina, Râmnic, Târgovişte, Teleajen, Vasluĭ, Brăila, Floreştĭ, Rucăr, Suslăneştĭ, Slatina, Gherghiţa, Bucureştĭ, Bârlad, Curtea-de-Argeşŭ, Suceava, Ruşiĭ-de-Vede. Intre 1503 şi 1509 Iuliŭ în 2, se maĭ adaug pe alte foĭ de socotelı oraşele şi satele următoare: Măgurele, Vălenĭ, Teişanĭ, Nicoleştĭ, Nămaeştĭ, Trotuş, Leurda, Ariceştı, Brăgăreştĭ, Broştenĭ, Stoeneştĭ, Albeştĭ.

Negustoriĭ Românĭ carı se aflaŭ la Braşov în ziua de 1 Ianuarie 1503, ca şi boeriĭ, ca toată lumea din vremurile acelea, nu aŭ trecute în registrele de vamă ale Braşovuluĭ de cât numele de botez şi oraşul de unde veneaŭ. Se ştie că, până la Şerban Cantacuzino (1679—1688), numele de familiă nu fură purtate în ţările române de cât prin excepţiune, spre cea maĭ mare încurcătură şi poticnitură ale celor care năzuesc a stabili rudeniile şi, printr'ânsele, a explica evenimentele istorice, cauzele şi consecinţele lor.

Iată vr'o câte-va nume negustoreştĭ. Incep, bine înţeles, iar cu Piteştiĭ şi c'un nume pe care, peste 9 anĭ de la 1503, avea să-l nemurească Neagoe Basarab (1512-1521): Neagu de la Piteştĭ, Filip din Târgşor, Stoian din Buzăŭ, Mateĭ din Târgovişte; vin apoĭ Vancea, Mansul, Alexe, Ivan, Andrică, Christea, Voicu, Vlad, Neacşu, Drăgan, Radu, Bratu, Frâncu, Oprea, Badea de la Slatina.

Ca să ne facem o idee de animaţiunea târguluĭ braşovenesc la începutul secoluluĭ al XVI-lea să dăm aci, iarăşĭ după aceste minunate registre, numărul neguţătorilor carĭ au venit cu mărfurĭ şi numărul neguţătorilor carĭ s'aŭ întors cu mărfurĭ între 2 Iuliŭ 1529 şi 25 Ianuarie 1530.

Registrele spun că aŭ venit cu mărfurĭ 214 neguţătorĭ. Dintr'aceştia 80 sunt Românĭ din oraşele şi satele maĭ sus citate. Tot în răstimpul acesta aŭ plecat cu mărfurĭ de la Braşov pe la oraşele lor 126 de negustorĭ, dintre carĭ 100 sunt Românı,

Pentru ca să se vadă însemnătatea şi puterile comerciale ale unora din oraşele noastre de acum 591 de anĭ, notez numărul neguţătorilor din fie care oraş. Ast-fel, aŭ plecat din Braşov încărcaţĭ cu mărfurĭ la: Târgşor 15 negustorĭ, Bucureştı 13, Târgovişte 10, Câmpu-Lung 9, Gherghiţa 9, Buzăŭ 8, Râmnic 8, Piteştı 7, Brăila 5, Curtea-de-Argeş 3, Oraşul de Flote 2, Suceava 1, Câmpina 1, Ruşiĭ 1, Stoeneştĭ 1, Albeştĭ 1.

Mărfurile cu carĭ plecau din Braşov eraŭ de multe felurĭ. Dintr'ânsele, unele se desfăceaŭ foarte puţin; altele însă se vindeaŭ ca pâînea caldă. Din cele foarte mult căutate eraŭ cuţitele de Gratz din Stiria, aduse de la fâbricĭ de negustoriĭ Braşovuluĭ şi apoĭ revândute neguţătorilor românĭ.

Era ceva fenomenal numărul acestor cuţite, numite în registre *cultelli greczer*. Intre 2 Iuliŭ 1529 şi 25 Ianuarie 1530 aŭ plecat din Braşov cu negustoriĭ românĭ o dată 1000 de cuţite albe de Gratz, altă dată 2400 de *cultelli greczer*, a treia oară 3180, a patra oară 300, a cincea oră 1000 de *cultelli halbkrymper*, cu tot 7880 de cuţite de Gratz, cumpărate de negustoriĭ oraşelor şi satelor ce enumeraiŭ maĭ sus. Cu aceste cuţite neguţătoriĭ eraŭ câte o dată înşelaţĭ de vânzătoriĭ nu din Braşov ci din Sibiĭ, şi mergeaŭ cu plângere până la Domn. La 1500, Radu cel Mare, fiul luĭ Vlad Vodă Călugărul, scrie municipalităţiĭ din Sibiĭ că, în procesul pe care'l are un anume Mihnea cu văduva Proll pentru 31,000 de *cultellos*, Mihnea are martorĭ pe oameniĭ ceĭ maĭ de credinţă din toată ţara.... *istis testibus praefatis esset adhibenda fides etiam coram regia maiestate.* Şi decĭ, zice Domnul, să i se dea dreptate, cu atât maı mult cu cât aproape toţĭ neguţătoriĭ românĭ aŭ fost înşelaţĭ la Sibiĭ, aşa că Ghirca a perdut 5000 de florinĭ, Dragota din Argeşĭ 1300 de florinĭ, Nicola 3000, Gheorghe 600, Drancea 400,—în ce afacerĭ, documentul nu spune. De altmintrelĭ, nu atât cu Braşoveniĭ, cât cu Sibieniĭ Domniĭ se certaŭ adesea luând apărarea intereselor comerciale ale supuşilor lor. Tot în *Columna* d-luĭ Hasdeŭ găsesc o scrisoare a luĭ Neagoe Basarab din 1516 şi prin care Domnul cere magistratuluĭ să se restitue mărfurile luate de nişte negustorĭ din Sibiĭ de la nişte Turcĭ pe garanţia negustoruluĭ Român Stoica. Negustoriĭ din Sibiĭ neplătind la timp Turciĭ luaseră pe sus pe Stoica şi-l duseseră cu eĭ peste Dunăre, de unde cu marĭ greutăţĭ Domnul îl rescumpărase.

Să revenim însă la mărfurile carĭ se cumpăraŭ de la Braşov. Pe lângă cuţitele de care vorbirăm, se maĭ aduce în România pânză de Nüremberg, şele, hamurĭ, podobe de caĭ, arcurĭ, săgeţĭ şi, găsesc adesea—curios!—1000 de *Narrenkappen.* Ce-or fi fost aceste „scufiĭ de nebunĭ" nu ştiŭ, cum nu ştie nicĭ editorul preţioaselor documente!

De altmintrelĭ, latineasca şi nemţeasca bunilor pârgarĭ şi economĭ

aı Braşovuluı din suta a şase-spre-zecea e ceva de nepomenit, în cât adesea orĭ îţĭ vine să esclamĭ: maĭ bine în „furcile Braşovuluĭ“ de cât în latineasca Saşilor de la Braşov. P'alocurea sunt curat ciceronianĭ gospodariĭ oraşuluĭ, când vorbesc de *boves*, *vaccas*, *ceram*, boĭ, vacĭ şi ceară, pe care le aduc la târgul Braşovuluĭ neguţătoriĭ Românĭ din Muntenia şi Moldova. Maĭ des însă aceiaşı comptabilĭ se coboară cu latineasca lor maĭ jos de cât ceea-ce se numeşte *bassa latinitas*, când ne spun că Romaniĭ aduc la târg *carpones*, (crapi) şi *parvalia* (măruntişurĭ) pentru ca să cumpere, — auziţĭ latinească! — *capitergia*, *Kappenekas*, *buzgunas*, *bogasias*, *facileta sericosa* şi, — aceasta-ĭ minunat pe latineşte — *cyzma paria quattuor*, adică patru perechĭ de cizme, cumpărate de Gherghe din Târgovişte, fiul luĭ Anghel.

Dar nu numaĭ Româniĭ veneaŭ la Braşov, ci şi Braşoveniĭ plecaŭ din cetatea lor în Ţara Românească tot cu mărfurĭ, le desfăceaŭ în oraşele comerciale şi cu paralele ce prindeaŭ pe ele, cumpăraŭ de la Armeniĭ, Greciĭ şi Genoveziĭ carĭ se aflaŭ în ţară, maĭ cu seamă mărfurı de băcănie. Cu Româniı Braşoveniĭ se învoeaŭ lesne şi fără multă price; nu era însă tot aşa cu Italieniĭ şi în deosebĭ cu Greciı. Se vede că iluştriĭ moştenitorĭ aĭ luĭ Pericle, Sofocle şi Demosthene, ajunşĭ băcanĭ cu mare vază după luarea Constantinopoleĭ, tăiaŭ la răboj prea din cale afară şi încărcaŭ la catastif atât de lăcomeşte, încât până şi îndelunga răbdare a Sasuluĭ îşĭ eşea din ţâţânı.

La 1469, acum 425 de anĭ, ne spune tot un document din *Columna* d-luĭ Hasdeŭ, a fost un proces mare la Târgovişte între un Sas, un Genovez şi patru Grecĭ, pentru nişte piper cumpărat de Sas şi pentru care Greciĭ nu numaĭ că piperaseră preţurile cu olimpică îndrăzneală, dar le şi ardeiaseră atât de cumplit în cât Sasul iĭ chemase la judecată.

Decĭ, veniaŭ şi Braşoveniĭ în Muntenia şi Moldova.

Bunioară, tot la 1503, Simeon Grett pleacă de la Braşov cu 14,000 de cuţite şi, după ce le desface în Ţara Românească, se reîntoarce cu *merces de partibus transalpinis*, şi anume cu zece cântare de piper, cu mărfurĭ de bogaseriă, cu 13 comaşurĭ de *halbatlacz*, cu 11 bucăţı de *taffota*, cu patru libre de kârmâz şi cu multe zmochinĭ.

Dar nu numaĭ negustoriĭ Braşovenĭ în parte făceaŭ comerciŭ cu ţările române, ci şi oraşul prin judiciĭ, senatoriĭ şi economiĭ săı. Vindeaŭ şi eĭ cum vindeau şi neguţătoriĭ. Aşa, bunioară, în Aprilie 1521, economul Braşovuluĭ scrie în registrele sale: „am vândut luminatuluĭ şi măreţuluĭ Domn Voevod transalpin 3 ½ centenarie şi 22 libre de cupru“. — Acest Domn era Neagoe Basarab, căruia ıĭ trebuia poate arama pentru catedrala de la Curtea de Argeşĭ. La 1527, tot cetatea Braşovuluĭ vinde Domnuluĭ Voevod Radul — adică Radul de la Afumaţĭ într'a doua domniă, — 4 centenarie de plumb şi două de aramă.

Pârgariĭ Braşovuluĭ, gospodarĭ neîntrecuţĭ, nu lasă să treacă nici să iasă nimic, fără ca să perceapă drepturile de vamă, accise, taxe de tot felul, pentru ca, la sfârşitul funcţiuneĭ, dandu-şĭ socotelile băneştĭ în faţa aşa numiţilor *Domini jurati Brassovienses* şi *Seniores terrae Burzae*, să se vadă negru pe alb că cu înţelepciune, prevedere şi sârguinţă eĭ aŭ mărit veniturile şi, deci, averea oraşuluĭ.

La 1505, *Villicus*, adică *der staedtischer Wirtschafter*, adică economul scrie: *„percepimus ex porcis walachalibus qui fuerunt in glandinibus fl 1. asp. 10“*, — adică: am perceput de la râmătoriĭ româneştĭ carĭ aŭ fost la jir 1 florin şi 10 asprĭ, — şi maĭ la vale: *percepimus de tribus vasis vinorum walachalibus aspr. 24 :* — am perceput de la treĭ butiĭ cu vin românesc asp. 24.

Câte o dată însă, cu toată corecţiunea lor, Pârgariĭ îşĭ daŭ în petic şi supăraŭ foarte mult pe Domniĭ din Târgovişte şi din Bucureştĭ.

Blândul Neagoe Bassarab perde într'un rând răbdarea, se supără şi scrie următoarele frumoase rândurĭ (traducţiunea e d. Hasdeŭ):

„Prietinilor Domnieĭ Mele, Pârgarilor Braşoveni,

„Cu mila luĭ Dumnezeŭ Ion Bassarab Voevod şi Domn. Scrie „Domnia mea multă sănătate bunilor prietenĭ aĭ Domnieĭ mele, Pâr„garilor din Braşov. Şi după aceia, daŭ în ştire prietinielor voastre „cum că, în afacerea pe care am tractat-o cu Domniele-Voastre, şi am „vorbit maĭ dinainte şi am jurat, eŭ mă ţin de ea şi stăruesc într'ânsa „de atuncĭ şi până astă-zĭ. Şi aşa ţinem să fie o ţară ca şi cea-l-altă. „Şi orĭ câtă marfă soseşte din ţara Turcească în ţara noastră, fie pi„per, fie mătasă, fie orĭ-ce altă marfă, noĭ nimic nu oprim şi nu ţinem „de la voĭ, ci totul să ajungă în mânele voastre; şi apoĭ, şi din ţara „noastră, fie peşte, fie ceară, fie orĭ-ce, nimic nu vom opri de la voĭ, „ci totul să ajungă la voĭ, după cum am vorbit şi după cum am jurat. „Eŭ aşa ţin şi aşa staŭ până acum. Dar voĭ nu ştiŭ de ce lucraţĭ alt„fel, oprind şi scuturile, şi arcele, şi ferul, şi orĭ-ce armă, toate măr„furile. Nu ştiŭ ce faceţĭ şi ce doriţĭ. Vreţĭ oare să faceţĭ o răsmiriţă? „Ce vă gândiţĭ, nu ştiŭ. De aceea dar, ca să poată fi aşa, după cum „aţĭ vorbit şi după cum aţĭ jurat, aşa să fie, dacă nu cugetaţĭ a face „contra legeĭ. Voĭ răspundeţĭ de ceea-ce faceţĭ, şi să ne daţi de ştire, „ca să ştim şi noĭ ce să facem. Iar, dacă vă gândiţĭ ca să fie între „noĭ traiŭ şi lucrurile după cum am convenit şi am jurat să le ţinem, „şi să trăim ca oamenĭ buni şi vecinĭ, şi oameniĭ să se hrănească în „voiă şi în libertate. Şi după aceea, acel om al nostru, Dumitru din „Oraşĭ, el şi-a cumpărat nişte scuturĭ şi a dat arvună, şi după aceea „a trămis pe omul săŭ, anume Constantin, pe acesta voiŭ să-l lăsaţĭ „a'şĭ scoate acele scuturĭ în voiă, ori câte ar fi, iar dacă nu-l veţi „lăsa, şi eŭ să ştiŭ şi voĭ să ştiţĭ, — şi Dumnezeu să vă bucure“.

După asemenea scrisorĭ, printre rândurile cărora deşteptul *Judex*, harnicul *Villicus, domini jurati Brassovienses* şi *seniores terrae Barzae* ştiaŭ foarte bine să citească, neînţelegile periaŭ. De voiă, de nevoiă Braşoveniĭ se supuneaŭ, căcĭ ruperea relaţiunilor prietenoase şi comerciale cu ţările române, şi închiderea prin urmare a căilor către Rĕsărit ar fi fost pentru dânşiĭ şi comerciul lor o lovitură de moarte.

Neînţelegerĭ, certe, rea-voinţă rar se întâmplaŭ din partea lor. Eraŭ de o bunătate, de o îndatorinţă şi de o serviabilitate fără seamĕn, când era vorba să slujească interesele vre-unuĭ Domn. Neliniştea şi păgubeaŭ foarte pe Braşovenĭ luptele pentru domniă după moartea luı Neagoe Bassarab, când cu răpezile Domniĭ ale luĭ Teodosie (1521), Radu V-lea Călugărul (1521-1522), Radu VI de la Afumaţĭ (1522-1524), Vladislav VIII-lea (1524-1526), Radu de la Afumaţĭ a doua oară (1526-1529), Moise Vodă (1529-1530) şi Vlad IX-lea (1530-1532).

Braşoveniĭ fură mâhniţĭ foarte şi făcură tot ce le stete prin putinţă ca să se liniştească ţările române şi comerciul lor să meargă înainte cu linişte şi pace în Muntenia, în Moldova şi în Rĕsărit.

Aşa, bunioară, la 25 Aprilie 1522, Radu V-lea Călugărul fuge din ţară la Braşov, *cum multa gente*, „cu lume multă“ spun registrele. Primăria Braşovuluĭ îl hrăneşte, i se dă zilnic pâine, vin, carne, cirviş, peşte şi altele, în aşteptare ca Zapolya să voiască a-l ajuta să recâştige tronul, ocupat de Radu de la Afumaţĭ. Radu Călugărul dispare şi pârgariĭ Braşovuluĭ intră în prietenoase relaţiunĭ cu Radu de la Afumaţĭ.

Când Turciĭ împreună cu Mohamed Bey, un Bassarab turcit, voiesc să transforme ţara în paşalâc, şi când Radu de la Afumaţĭ luptă în contra lor în 20 de bătăliĭ, după cum spune inscripţia după piatra mormântală de la Curtea de Argeş, — Braşoveniĭ aŭ sfeclit-o. Oameniĭ lor anunţă primejdia Voivozilor Transilvanieĭ; eĭ fac pe postaşiĭ luĭ Radu, care le anunţă că Turciĭ vor să introducă pe Vladislav la Domniă. Acestea, ne spun registre, se petrec în Aprilie 1523. In Maiŭ 1523, Vladislav VIII-lea pare a fi Domn în Muntenia, iar Radu e pus pe fugă. In Decembrie 1523, Radu de la Afumaţĭ e la Braşov, cu boeriĭ partisaniĭ săĭ. Atât din ordinul luĭ Zapolya cât şi din propria lor voinţă *judex, cives et seniores* numără Domnuluĭ şi Boerilor vr'o câte-va sute de fiorinĭ ca ajutor pentru reîntoarcerea în ţară.

După Vladislav, după Radu de la Afumaţĭ Domn a doua oară şi după Moise Vodă, vine pe tronul Munteniei Vlad IX. Acesta, se vede, că era om iute la fire, şi se supărase pe Braşovenĭ, pentru că Moise Vodă, şi de acolo, prin mijlocirea pârgarilor braşovenĭ, ceruse ajutor de la Petru Rareşĭ al Moldoveĭ. In urmă, găsim pe Moise la Sibiĭ, iar Braşoveniĭ rămân singurĭ să 'nfrunte vijeliile.

Primejdia era mare. Vlad IX și Turciĭ, comandațı tot de Mohamet Bey, acelaș Bassarab turcit despre care vorbirăm maĭ sus, se aflaŭ la Piteștĭ. Brașoveniĭ iĭ trămiseră un ambasador ca să-l îmbuneze. Vlad n'ascultă și înaintează la Rucăr. Brașoveniĭ pridídesc cu darurile și Vlad se maĭ domolește.

Magistratul și cetățenii trimit Domnuluĭ Munteniei cuțite, ștofe și pânzăturĭ; printre darurĭ se vorbește maı cu seamă de cincĭ-spre-zece coțĭ de pânză de Lund (*lundisches Tuch),* adică de Olandă, care costa suma însemnată pe acele timpuri de 14 florinĭ și de care economul orașuluĭ se desparte cu mare jale și adâncă mâhnire.

După alte socotelĭ, s'ar crede că Vlad s'a întors la Bucureștĭ tot la 1523. In orĭ-ce caz, Brașoveniĭ trămit la Sibiĭ să spună luı Moise Vodă și luĭ Zapolya să nu maĭ permită a se face incursiuni și prădăciunĭ în Muntenia, căcĭ acestea iar ar înfuria pe Vlad și Brașovul ar suferi. Darurile la Vlad curg; printre altele, tot spre domolire și împăcare, i se trămite un vas cu vin vechiŭ, un alt vas cu vin noŭ și două coșurĭ pline cu sticle de vin rar de tot.

In Octombre 1530, Vlad și Turciĭ sunt în Brașov. Atuncĭ să te țiĭ cheltuelĭ pe economul Brașovuluĭ. Iĭ plângĭ de milă când ghiceștĭ cu câtă durere scrie *dono dedimus*, „ca dar am dat" și iar *dono dedimus* coșurĭ cu sticle de vin, găinĭ, pâinĭ albe, torte, franzele, și Boerilor luĭ Vlad mieĭ, oĭ, găinĭ, pește, carne uscată, icre, prăjiturĭ; strugurĭ, piersice, nucĭ, — socotelĭ carĭ taiă mereŭ câte 11 florinĭ. Era ruinător și era sfâșietor! Se zguduia din temeliă gospodăria economatuluĭ brașovenesc. Și nu era destul această groaznică risipă. Să maĭ adauge spre desevêrșita desperare a economuluĭ și spre completa sleire a pungeĭ Brașovuluĭ darurile maĭ de seamă ce trebuiaŭ date Turculuĭ și Domnuluĭ ca de bună venire în cetatea lor. Bietul econom scrie sughițând: 98 de florinĭ prețul cupeĭ dată luĭ Mohamet Bey; 45 de florinı prețul cupeĭ dată fiuluĭ luĭ; 13 florinĭ o cupă pentru Ilie Voevod; 10 florinĭ o cupă pentru spătarul Dragomir, — în total 166 de florinĭ, zloțĭ de argint, nu glumă, carĭ se maĭ cheltuiră după atâtea alte cheltuelĭ.

Nota comică este dată de o cheltuială de 8 aspri. Economul zice: „am plătit 8 aspri Egipțiilor, adică Țiganilor (destul de numeroșĭ pe „atuncĭ în Brașov) ca să curețe gunoaele făcute în oraș de Muntenĭ și de Turcĭ". *Post abitionem Turcarum et Valachorum dedimus Egyptiis sordes expurgantibus, quas sordes exteri populi fecere.*

Nu perd însă cumpătul nicĭ o dată. In fața celor maĭ marĭ primejdiĭ, eĭ știaŭ să arunce peste prăpastie puntea de scăpare. Aŭ parale, căcĭ scot cu bilșug banĭ albĭ bine păstrațĭ pentru zile negre și tot-d'auna, după sistemul venețian, aŭ oamenĭ de aĭ lor trămișĭ în toate părțile ca să-ĭ înștiințeze de vine saŭ de este să vină primejdia.

Sunt cheltuelĭ peste cheltuelĭ *in partibus Transalpinis rerum explorandarum gratia*, — adică în părţile de dincolo de Carpaţĭ, pentru a cerceta cum staŭ lucrurile.

Când sunt liniştiţĭ şi în legăturĭ de prietenie cu Domniĭ Munteniei, nu sunt serviciĭ pe care să nu ţină a li le face. Toţĭ trămişiĭ Domnilor sunt găzduiţĭ, ospătaţĭ şi îngrijiţĭ cu cheltuiala cetăţeĭ.

Nu ştiŭ dacă boierul care plecă la 1517 din partea luĭ Neagoe Bassarab la Papa Leon X la Roma, pentru a'ĭ spune solemn că el şi fiul săŭ Teodosie sunt gata a se uni cu puterile creştine, când va fi vorba de un războiŭ general în contra Turcilor, — nu ştiŭ, zic, dacă acest ambasador trecu prin Braşov; ştiŭ însă că numaĭ în Maiŭ şi în Iuniŭ 1520 veniră vr'o treĭ trimişĭ de-aĭ luĭ Neagoe la Braşov.

De altmintrelĭ şi Braşoveniĭ, trămiteaŭ oamenĭ la Târgovişte şi Bucureştĭ. *Egregius Marcus Litteratus* vine la *Spectabilis et Magnificus Dominus Waywoda Bazzarab*, în calitate de trămis orator, *nomine oratoris*.

Neagoe Vodă a fost care la începutul seculuĭ XVI-lea a avut maĭ multă corespondenţă cu Braşovul şi cu Sibiul. Cu prilejul clădireĭ sfinteĭ şi minunateĭ mănăstirĭ de la Curtea de Argeşĭ, din cauza multelor darurĭ de odoare ce trămitea pe la Bisericĭ în ţară, la Muntele Athos şi în părţile creştine ale Răsărituluĭ, Neagoe făcuse să dea în brâncĭ de muncă toţĭ ferariĭ, argintariĭ şi giuvaergiĭ Sibiuluĭ şi Braşovuluĭ. Se cunoaşte de toţĭ scrisorea dârjă şi supărată pe care o adresează magistratuluĭ din Sibiĭ, pentru că nişte argintarĭ, Iohan şi Celestin, ĭĭ lucraseră foarte prost o cădelniţă, după ce maĭ 'nainte ĭĭ lucraseră bine nişte cupe. Acum nu-ĭ place lucrul, *e făcut ţigănesce*, zice Neagoe. *Non nobis complacuit quoniam ad modum Ciganorum erat fabricatum.* Şi dacă, continuă Domnul, ar fi fost vorba pe aşa, aveam noĭ meşterĭ carĭ ar fi putut face lucrul maĭ frumos de cât Iohan şi Celestin. *Habemus nos satis magistros qui potuissent pulcriori modo perficere.*

Am văzut că şi cu Braşoveniĭ fusese Neagoe o dată supărat, dar pe aceştia ĭĭ certase ceva maĭ subţire, nu-ĭ făcuse Ţiganĭ ca pe meşteriĭ din Sibiĭ.

De aceea, după moartea luĭ Neagoe care se întâmplă la 15 Septembrie 1521, cum spune piatra mormântală de la Curtea de Argeşĭ, şi după ce Teodosie fu gonit peste Dunăre de Radu V-lea Călugărul, Despina Doamna, muma luĭ Teodosie, pioasa soţie a luĭ Neagoe şi fiică a Knieazuluĭ Serbieĭ Lazăr, se retrase îndată la Braşov, iar nu la Sibiĭ după cum se credea până acum în deobşte.

La 21 Aprilie 1522, Despina Doamna se află la Braşov. Judicele şi senatoriĭ aŭ primit-o cu deosebită cinste. De sf. Gheorghe i s'a tri-

mes şi vin, şi pâîne, şi mieî, şi orz pentru caiî săî. E probabil că un fel de tain i se servia zilnic de Braşovenî în memoria soţuluî eî Neagoe, de la care cetatea Braşovuluî profitase atât de mult în timp de 9 anî de zile cât domnise fundatorul Curţeî de Argeşî. Nu numaî atât, dar chiar şi ceî carî veneaŭ să viziteze pe Doamnă eraŭ îngrijiţî pe cheltuiala oraşuluî, cum fu în Iuniŭ 1522 un trămis al luî Petru Rareş, Domnul Moldoveî.

Peste un an, în 1523, tot în Aprilie, Doamna e la Brasov, şi tocmaî în Decembre 1523, împreună cu boerul Jolka, Despina pleacă la Sibiî. A stat saŭ nu acolo, nu ştiŭ. Ştim numaî că la 1538 trăeşte încă, de vreme ce are la Sibiî un proces cu un giuvaergiŭ pentru o coroană ce-î dedese să repare.

Şi ast-fel socotelile merg înainte bine ţinute. Economul înscrie în registre şi trece la catastif tot şi toate cu o regularitate matematică; nu uită nimic, nicî chiar suma de 6 aspri ce-a cheltuit în August 1521 pentru a cumpăra ştreangurile ce trebuiaŭ ca să se pună la caznă doî Românî, — din ce cauză, nu spune — *Pro laqueis ad praetorium ad martirizandos duos Walachos feria tertia ante festum Andreae apostoli.*

Opresc aci notele mele.

Din mărturiile ce am adus se poate vedea, cred, bine şi lămurit de o parte însemnătatea comerciuluî şi schimburilor ce se făceaŭ, în suta a şase-spre-zecea între ţările Române şi oraşele Transilvanieî, iar de altă parte, existenţa uneî clase de negustorî Românî şi numaî Românî pe carî tocmaî la finea secoluluî XVII-lea şi de alungul secoluluî XVIII-lea, Fanarioţiî şi administraţiunea lor îî făcură să dispară cu totul, pentru a nu maî eşi la lumină de cât în timpurile noastre.

Lucrul se adevereşte bine din preţioasele documente ale Primărieî Braşovuluî, cum se va adeveri tot atât de bine din hârtiile Bănceî di San-Georgio din Genova, din scrisorile Baililor veneţianî, din socotelile Camerilor de Comerciŭ ale Marsilieî.

Cel care va face istoria generală a Comerciuluî Român, pe lângă documentele noastre interne, dator va fi să nu uîte, pentru comerciul extern al Românilor, nicî unul dintr'aceste preţioase izvoare.

Maî mult de cât *Cronicele*, asemenea documente luminează pe deplin timpurile întunecate ale trecutuluî. Cu ele vom introduce din noŭ o *viaţă vie* în istoria strămoşilor noştri, atât spre cinstea lor cât şi spre folosul nostru şi al ştiinţeî din vremurile noastre.

G. I. Ionnescu-Gion.

ALEXANDRIA BUCOVINEANĂ.

PUBLICATĂ PENTRU ÎNTÂIA OARĂ

de

M. GASTER

Intre cărţile populare române, Alexandria ocupă fără îndoială primul rang. A fost şi maĭ este cartea cea maĭ răspândită. S'a citit în ţara românească în curs de 3 secolĭ, şi se va maĭ citi încă multă vreme, până când educaţiunea nivelătoare a şcoalelor primare, va distruge poezia antică.

Nu voiŭ să repet aci ceia-ce am scris maĭ pe larg în cartea mea despre literatura populară română, (Bucureştĭ 1883) p. 7—31, unde am tratat originea Alexandrieĭ.

De atuncĭ până azĭ şĭ-aŭ trecut tocmaĭ 10 anĭ de la publicarea aceleĭ cărţĭ, nimic, saŭ maĭ nimic nu s'a făcut pe câmpul cercetărilor privitoare la Alexandria românească. Numaĭ un fragment dintr'un text, ce se atribue anuluĭ 1620 a fost publicat într'un mod neştiinţific, omiţându-se chiar menţiunea celor alte manuscrise şi texte înşirate în cartea mea.

Ast-fel se înrădăcinează credinţe deşerte; cercetările serioase lipsindu-ne cu desăvârşire. Una din condiţiunile necesare pentru ast-fel de cercetărĭ este publicarea acelor manuscrise. Numaĭ atuncea când vom avea la indemână tot materialul accesibil, vom fi în stare a întreprinde studiĭ maĭ aprofundate. In ce relaţiune staŭ acele manuscrise ale Alexandrieĭ între dânsele? In ce relaţiune staŭ cu izvoadele, saŭ izvodul slovenesc din care s'aŭ scos? Avem oare a face cu un singur text, saŭ cu texte deosebite? Este oare versiunea română o simplă traducere slavică, saŭ a fost textul remaniat şi schimbat? In ce senz s'aŭ făcut acele schimbărĭ? Se datoresc eĭ transmisiuneĭ, adică s'a

schimbat textul continuŭ de către copiştiĭ în cursul veacurilor, saŭ s'a făcut acea schimbare din capul loculuĭ la întâia traducere? Fost-a cunoscută Alexandria în toate provinciile locuite de Românĭ, saŭ era cunoştinţa eĭ mărginită la un loc anume? Aste şi alte chestiunĭ de felul lor s'ar putea întreba, ar trebui să fie întrebate şi rezolvate înainte de a vorbi de Alexandria românească.

Multe maĭ rĕmân de lămurit şi până azĭ nicĭ o singură încercare în această direcţiune nu se poate constata.

Eŭ doresc să daŭ o mică contribuţiune. Nicĭ împrejurările, nicĭ vremea nu mă iartă, a întreprinde de aci, din străinătate şi cu manuscrisele inaccesibile din ţară, un studiŭ amănunţit, în care să răspund la toate întrebările formulate maĭ sus. Nădăjduesc ca alt-cine-va maĭ favorizat decât mine, va face Alexandria română, subiectul uneĭ cercetărĭ amănunţite. S'ar putea face uşor cu ajutorul literatureĭ indicate în „Literatura populară" şi cu acel al cercetărilor de maestru ale luĭ Weszelofsky asupra Alexandrieĭ sloveneştĭ.

Din capul loculuĭ trebue constatat cum că *Vulgata,* adică textul tipărit, nu este absolut identic cu manuscrisele ce le-am văzut eŭ. Nu reprezintă decât un singur text, care a fost deja remaniat şi schimbat.

Textul ce-l public eŭ aci pentru întâia dată, este foarte important atât din punctul de vedere al literatureĭ cât şi din acel al filologieĭ. Este primul text publicat în întregul săŭ din manuscris, şi reprezintă o versiune destul de remarcabilă. Comparând textul de faţă cu ediţiunea populară, pe care o numesc Vulgata, uşor ne vom convinge: 1) că sunt două recenziunĭ ale unuĭ original comun. *Şirul* povesteĭ este aproape identic, dar 2) se deosebesc într'un mod considerabil în multe amănunte importante. Izvodul a fost tradus în 2 felurĭ; unul reprezintat prin ediţiunea populară, altul prin manuscrisul de faţă, şi maĭ bine prezervat printr'ânsul. Ediţiunea populară este adesea foarte trunchiată, părţĭ întregĭ lipsesc, şi altele s'aŭ păstrat într'o formă curioasă. Adesea cam greŭ de înţeles. Este evident că textul de faţă este indispenzabil pentru reconstrucţiunea originaluluĭ, din care aŭ fost tradusă Alexandria română. Ar fi o încercare zadarnică de a căuta îndată prototipul imediat slovenesc. Precum am observat maĭ sus, va fi de trebuinţă să se publice şi cele-l'alte manuscrise. Numaĭ cu ajutorul tuturor variantelor vom fi în stare să căutăm acel prototip.

Textul de faţă maĭ are şi o importanţă filologică; şi până la un punct istorică. Manuscrisul care formează No. 94 din colecţiuuea de manuscrise române, este de origină *bucovineană.* Manuscrisul care maĭ conţine şi o sumă de alte texte a fost scris dela 1784—1806 de către unul „Ioniţă fon Arhip". Reproduc întocmaĭ numele scriitoruluĭ, aşa cum se află iscălit de multe orĭ. „*Fon*" este evident cuvântul german

în loc de *„de“*; ceea-ce însemnează că scriitorul aparţinea nobilimeĭ din Bucovina. Relevez acest punct, căcĭ dovedeşte cum că scriitorul trebue să se fi bucurat de o educaţiune oare-care şi că a fost fără îndoială om cu carte. Tocmaĭ acest fapt dă textuluĭ de faţă o valoare specială, căcĭ, precum vom vedea, *limba* manuscrisuluĭ este pe cât se poate de curioasă.

De pe la marginile foilor am cules următoarele notiţe privitoare la scriitorul textuluĭ nostru. Fol. 7: „Să să ştie di când m'am însurat şi am luat ĭubita mia soţi pe Catrinuţa fiica dmsale boerului *Vasile Calmuschi* şi a dm̃sale soţi Aniţa 786 Sept. 14“. Fol. 12-*a*. „Iară la an. 798 Sept. 26 au răposat într'o Vinire sara la 8 časuri di cu sară, ş'am îngropat-o la Mitropoliea. Dumnezău să o erti di păcatile sale.“

Se vede dar că la 1784 când a scris Alexandria, Ioniţă fon Arhip a fost încă tânăr. Scrisoarea este într'adevăr foarte îngrijită, mare şi lămurită. Altă notiţă pe folio 181-*b* ne dă şi data morţeĭ. Sună aşa: „Aiastă Istoriea adică Alixandriea şi alte multe cele, s'aŭ scris de răposatul Ioniţa fon Arhip din Şućava, care au răposat în luna luĭ Dechemvrie anul 1833 în Sućava. Şi cine a ceti să zică Dumnezău să-l erte, de 3 ori“.

Orĭ cât de bătrân l'am face la moarte, nu încape îndoială că a fost la 1784 în toiul vieţeĭ. Un alt punct devine clar prin această notiţă şi prin alte de asemenea natură, răspândite prin manuscris şi adică, cum că scriitorul a foat originar din Suceava, unde şi-a îngropat nevasta („în Mitropolia“) şi unde a fost îngropat şi el însuşĭ.

Avem decĭ a face cu un text scris în graiul din Bucovina de pe la sfârşitul sec. XVIII-lea. Acest graiŭ, aşa cum ni se arată în textul de faţă al Alexandrieĭ, se aseamănă foarte mult cu cel moldovenesc în ceia-ce priveşte fonetica. Şi este natural. Totuşĭ se deosebeşte de dânsul în unele particularităţĭ.

Mă mărginesc a indica numaĭ unele din cele maĭ marcante. Acest graiŭ ar merita un studiŭ special. Aşa avem decĭ formele plurale cu *ă* ca: cas*ă*le; portar*ă*lor; *e* şi *ĕ* final adesea *i*: fac*i* = fac*e*; *vii* = *vei*. *ĕ*=*ea* adesea în silaba finală: să dĕ = să d*ea*, etc. din potrivă avem un fel de diftongare curioasă a unuĭ *e* final d. e.: ţi*ea*=ţie; Dari*ea* = Dari*e*. In silabe ce precede unuĭ *e*, găsim foarte des *ê*. Acest sunet, care nu mi se pare a fi identic cu *ea* ci maĭ mult cu un *e* deschis, nu s'a examinat până azĭ cu atenţiunea ce merită. *ē* adesea=*ie*: P*ie*rşiĭ=Perşiĭ; f*ie*ţii mei=feţiĭ micĭ (f. 97). *e*=*i* înmu*i*reşte, muireşti = mureşte (f. 74-b). Curios este de a observa amestecul dialectelor, un cuvânt fiind scris adesea în două forme deosebite, d. e.: ağunsă şi ajunsă; ceia-ce se explică uşor, da admitem că originalul, după care copià, a fost scris într'un alt dialect. Une-orĭ se ţinea Arhip exact de original, alte-orĭ

scria cuvintele după auzul şi nu după cum le vedea. Urme archaice se găsesc maĭ pe fie-care pagină; aşa: *u* împărat f. 14*b*, începĭ=concepi 7*a* etc.; maĭ ales păstrarea luĭ ъ (=ŭ) la finele vorbelor; une-orĭ chiar la mijloc. Tot aşa de numeroase sunt şi formele dialectale moderne. Aceste se pot număra între exemplele cele maĭ vechĭ dialectale: aşa: *pără*=până (7-a), să*ĭală*=sfiélă 6-b, *chi*peri=piper 23-a *u*besc =ĭubesc 23-a, *u*ţi=ĭuţi 23-a, *ch*ele=piele 72-b, di *ĭasta* parti 75-b, să *ei*=să ea 76-a, *gh*ietului=bietuluĭ 76-b, *ţi oi*=veţĭ, voi etc., *hiica* =fiica, şi alte multe. Dar ceea-ce este foarte curios e schimbarea regulată între pers. 3 singular şi 3 plural a verbuluĭ. In tot textul vom citi regulat: miĭars*ără* Alixandru; pur*ca*s*ără* Al. făcu*ră*, bătu*ră* când e vorba de singular; şi tot atât de regulat: *zăsă*, prin*să*, vă*zu* (f. 16-a.b.) când e vorba de plural.

De oare-ce acest fenomen se repetă regulat prin toată cartea, şi de oare-ce scriitorul trebue sa fi fost om cărturar precum am arătat, nu încape îndoială că avem a face cu un fenomen dialectal, care se aseamănă în acest punct oare-şĭ cum cu particularităţile graiuluĭ de Ilfov.

Această Alexandrie este decĭ primul text dialectal publicat în întregimea sa. Eŭ am reprodus textul întocmaĭ, transcriind slovele curat foneticeşte. Am împărţit textul în 130 de capitole, ca să fie maĭ uşor de citat, maĭ ales dacă cine-va ar întreprinde colaţionarea acestuĭ text cu cele-l'alte manuscrise ale Alexandrieĭ. Am însemnat şi foile originaluluĭ tot din consideraţiunĭ critice.

ALEXANDRIA

F. 2-a. *Cu vrere luĭ dumnezeu începui a scrie Alecsăndrie adică istorie lui Alicsandru Machidon, care au bătut toată lume şi toate împărăţiile şi toate crăiile dinu toată lume şi lêu supus luĭ. În vreme aceea era cursulŭ anilor let 5200 de ani.*

I. Dinu începutul lumii atunce înpărăţiĕ la Indie cè mare marele împărat Poriu şi la Persida împărăţiea marele împărat Darie şi la Ierusalim împărăţie marele împărat Eraclie, şi la Machidonie domnie Filip Craiu şi la Eghipetu împărăţie marele Nehtinav împărat. Şi era foarte filosof şi fermă (f. 2*b*.) cătoriu marê şi cititoriu de stele; şi atăta era de vrăjitoriu şi fărmacătoriu marê cătŭ lua bunătăţile a patru crai din ţările lorŭ; păine şi merê şi laptelê şi le băga în ţara sa la Eghipet. Şi ţara Eghipetuluĭ era bogată cu de toate şi oamenii era. sănătoşi; iar cei patru crai sărăcise ţările lor de tot, şi foameţi şi boale şi morţi năprasnice Şi aŭ împărăţit Nehtinav în Eghipet 40 de anĭ totŭ bine şi dulce şi frumosu cu toţi Eghiptenii lui. Şi fu voea lui dmnăzău şi să umplu prorocie lui Daniil proroc, că au zăsu: «în vrême deapoi eşi-va un inorog de la apus şi va goni toţi pardoşii de la apus şi va merge la

berbecele celŭ mare la răsărit ce-i ağungu coarnele până la ceriu, şi l-a impunge la inimă şi să vor cutremura miĭ de miĭ.»

2. Şi viniră vrêmê (3-*a*) cei patru crai să sfătuiră şi făcură sfat spre Nehtinavu împărat alŭ Eghipetului, cum ne scoate bunătăţile din ţările noastre şi bilşugul şi le bagă în ţara sa, şi ţările noastre săntu pustii şi ne-putinţioase (!) şi ne bătum de multe orĭ cu dănsulŭ şi tot nu-l putumŭ bate. Ci să scriem la marele împărat Darie şi să ne închinăm lui, să ne dê oştile şi toată puterê lui să mergem să ne batem şi să-l scoatem din ţara luĭ, că de va fi el maĭ multŭ noi nu vom pute să mai trăim în ţările noastrê de vrăjile lui şi dê farmicile lui care le face elŭ. Şi făcură sfatŭ şi scrisă la marele împărat Darie. Şi zăsără: «Noĭ patru crai a Verilor şi a Arapilor şi a Sirinilor şi a Cărălbaşilor facem ştire şi scrisoare noastră (3-*b*) cu multă plecăcĭune şi marê ğurămăntu; scriemu noi patru crai la marêlê înpărat Darie dmnezăul perşilor şi întocma cu dumnezău Savaoftu, trimitem noi 'închinăcĭune, şi ne rugăm cu capetele plecate şi ne cucerim ĭarăşĭ cu faţa la pămăntu, să te milostiveşti înpărăţie ta spre noĭ, să ne daĭ ağutoriu şi putere ta de la înpărăţie ta, ca să scoatemŭ pe Nehtinavŭ înpărat din Eghipet, că este vrăjitoriu şi fărmăcatoriŭ mare, şi ni-au luat cu vrăjile lui toate bunătăţile dinŭ ţările noastre; şi ţara luĭ este bogată şi plină de tot binele, şi ţările noastre aŭ rămasŭ sărace şi foameţi şi morţĭ răle, şi ni să pustiescu ţările cu vrăjile lui şi cu farmicile lui şi rămănem fără de copiĭ şi fără de fămei. Şi de multe ori (4-*a*) ne bătum cu dănsul şi nu-l putum bate. Şi el sînguru nu merge la oaste, ce face farmice şi trimete nişte boeri ai săi şi né bat şi nu ştim çi să ne facem. Şi ne rugăm împărăţiĭ tale să te milostiveşti spre noĭ să ne daĭ ağutoriu, să-l scoatem din Eghipet; şi să puĭ înpărat al măriĭ tale să fie. Şi să ei hăragi împărăţie ta, şi noi să fim ai tăi supt măna ta.» Şi trimisă sol la Darie înpărat, şi dacă văzură Darie cărţile să milostivi spre dănşii.

3. Şi să sculă sănguru cu toată puterè lui şi purcasă la Eghipet. Şi marsără sol înainte la cei patru crai şi le spusă veste bună că vine săngur cu toată putere lui, şi să văsăliră cei patru (4-*b*) crai şi eşiră înainte şi să închinară luĭ Darie. (Aci probabil e lacună, copistul sărind de la un *Darie* la alt *Darie*). Vii(n)d spre Nehtinav. Şi spusă lui Nehtinav că vine Darie cu toată putere lui spre dănsul, şi zâsă Nehtinav: o dragiĭ mei boeri: voi v'aţi spăimăntat de Darie că vine cu oameni mulţi; crezi că nu bat războaele oamenii cei mulţĭ, ce viteziĭ cei buni; că lupul multe oi răsăpeşte şi pe urmă multe căţele îl latră, dar nicĭ una nu-l muscă, şi de va răcni leul multă fieară moarê de frica lui. Şi bine aţi făcut de mi-aţŭ spusu, numai să mergeţi să ţineţĭ străjile până voiu trimite să să străngă oştile, şi voiu eşi şi eu singur cu oştile mele înainte lui.

4. Şi vrăji Nehtinav nişte čară şi o topi şi o vărsă într'o tipsie. Şi făcură doao oşti de čară şi să loviră oştile cu Da(5-*a*)rie înpărat. Şi văzură Nehtinav înpărat oaste lui sparsă şi văzură întrăndu dmnezăul Perşilor în Eghipet. Şi zăsă Nehtinav: «o vai de mine Eghipte, căt bine petrecuşi cu înpăratul tău Nehtinav; ĭar de astăzi înainte multă jale vei ave şi vei fi robu lui Darie şi tuturor turcilor; şi vaĭ de ačala om ce crede în vrăji şi ca čala ce să razămă de urzică şi căndu să deştaptă el este ğos.» Şi chemără! bărbieriul şi-şu rasără barba şi capul şi-ş pusă stema pre masă şi scrisă carti aşa: «Să ştiţi voi Eghiptenilor, cănu putui răbda răul vostru, să-l văzu cu ochii miĭ, ci ĭată că mă duc de la (5-*b*) voi bătrăn şi voĭu veni tănăr, şi atunce vă voĭu scoate din măna lui Darie». Şi-şi pusă stima pre masă şi eşiră noapte din cetate şi să dusă.

5. Iar diminaţa miĭarsără boerii la Nehtinav să vază ce vor face şi nu-l găsără; numai găsără stima pre masă şi carte ce lăsasă; şi citiră şi plănsără cu multă jale. Şi apoi zidiră un stălpu de piĭatră şi pe Nehtinav de aur şi pusă stema în capŭ şi carte în mănă. Iar Darie strănsără oştile şi bătu Eghipetul şi au luat mult auru şi pusă înpărat al său în Eghipet.

6. Iar Nehtinav împărat să dusă la Machidonie grečască şi să făcură vracĭu. Iar într'a(6-a)ceea vreme Filip merseră ağutori lu Darie spre Nehtinav al Eghipetuluĭ. Şi ave Filip cră-

ĭasă pe nume Olimbiĭada. Şi era foarte frumoasă şi fičori nu făce. Şi când purćasă Filip la oaste, chemă pre Olimbiĭada şi-i zăsă: ĭată că mă duc la oaste şi voĭu zăbovi un an, şi de nu viĭ faci ficor păr ă atunce tu cu mine nu viĭ maĭ fi. Iar Olimbiĭada rămasă foarte scărbită pentru acel cuvăntu ci-i zăsăsă Filip bărbatul său. Iar o roabă ştie şi văzăndu pe Olimbiĭada cu atăta întristare zis(e): «doamnă Olimbiĭado! nu te scărbi că avem aice în cetate un vračiu eghiptian, foarte măestru de toate lucrurile» (6-*b*). Şi zăsă crăĭasa: «dute de-l chĭamă la mine». Şi veni Nehtinav la Olimbiĭada, şi-i zisă Olimbiĭada: «vračiule, n'ai erburi de făcut fičori»? Iar Nehtinav zisă, că are. Olimbiĭada îi zăsă: «pute-vei să faci să fac un cocon într'un an de zăle?» Nehtinav zăsă: că va pute. Şi dacă auzi Olimbiĭada tare *o* bucură şi-i zăsă: «marï dar şi bunătate şi cinste vei ave de la mine».

7. Şi zăsă Nehtinav: «cinstită crăiasă am triĭ cuvinte cu taină a grăi măriĭ tale». Olimbiĭada zăsă, să grăĭască fără nici o săială. Nehtinav îi ză(să): «iată astăzi gata şi să între săngură (7-*a*) întru casă de taină şi să'mi arăţi uşile caselor, ca sě ştiu unde va veni Amon dumnezău, şi nimică să nu te sparii ce ce vei vede; şi să-m arăţi şi casăle cum să deschidu uşile cele de taină». Şi miĭarsără Nehtinav la Olimbiĭada şi intră pe uşe c'a di taină şi întra la dănsa. Şi să făcu Nehtinav cu capu de auru, cu pičoarele de gripţăriu, cu aripile de vulturu, una nêgră alta de auru, cu coada de aspidi. Şi întră la Olimbiĭada şi să culcă cu dănsa pără diminaţa şi se sculă şi zăsă Nehtinav: «bucură-te Olimbiĭado, că vei să începi fečor şi va fi împărat a toată lume; vin şi medu (7-*b*) să nu bei, carni să nu mănănci, şi când vei vre să faci pruncul să mă chemi pre mine. Şi-i făcură chilie aproape de dănsa, şi merge Nehtinav de-apururea dê să împreuna cu dănsa amăndoi căndu le era voea.

8. Şi purčasă gre Olimbiĭada. Şi chêmă Olimbiĭada pe Nehtinav şi-i zăsă: «časul de *ni*aştirê mi-au sosit». Iar Nehtinav că*n*tără spre stele şi zăsă: «să nu faci acum că nu-i bun časul de împărăţie, ce vei face un om prostu, ce ţine puţăn pănă vor sta planitile pe loc şi stelile şi luna şi zodiile şi crugul». Olimbiĭada zăsă: «nu pot». Nehtinav o luo de pičoare şi o rădică în sus şi o (8-*a*) ţinu un času şi o lăsă. Şi să născu pruncul. Şi veni Nehtinav şi-l luo în braţă şi-lu sărută şi zăsă: «duceţi-l î*m* biserica lui Amon dumnezău şi-l închinaţĭ». Şi aşe facură, şi-l blagosloviră popii lui Amon şi-i pusă numele Alecsandru ce să zăce sărbeşti *Izbrail* adică Ales.

9. Iar Darie luo Eghipetul şi alte ţări multe şi să întoarsă la Persida cetate. Şi Filip să întoarsă la Machidonie acasă. Şi viind pe drum au mas pe drum la un loc. Şi el visa noapte. Şi diminaţa spusă boerilor săi visulŭ şi zăsă: «văzuiu (8-*b*) astă napti (noapti) în vis, unde-m adusă Amon dumnezău un cocon şi-m zăsă: «bucură-te Filipi că te dăruesc cu acest cucon, şi va fi împărat a toată lume şi peste toţ împăraţii împărat. Şi dacă-m spusă aşa, ĭată trecu un vulturu şi-ş scăpă oulŭ în braţile meli; iar eŭ sării din jălţi şi căzu oul ğos şi crăpă şi eşi din găoace oului un pui de şarpi şi încongĭură găoace de treĭ ori, şi căndu vru să între într'ănsa el muri». Şi să mirară toţ de acel vis. Aristotel dascălul zisă: «izbăndi-să-va visul acesta, că oul este pămăntul tot, ĭar şarpele este copilul tău; şi va lua toată lume şi la moşie sa nu va mergi. Şi să bucură Filip dê ačasta (9-*a*) şi zăsă: «să încalece şi să margă maĭ îngrabă».

10. Şi miĭarsără şi să apropieră de cetate. Şi trimisă sol înainte la Olimbiĭada, de i-au dat ştiri Filip că vine. Iar Olimbiĭada zăsă lui Nehtinav: „cum voĭu da sama la Filip de mă va întreba de cocon cum l-am făcut»? Şi zăsă Nehtinav: «nu te grij(i) de ačasta, că eu voiu da samă înainte lui Filip“. Şi spusă vesti bună lui Filip precum că au făcut Olimbiĭada cucon şi-l chiĭamă Alecsandru. Şi să veseli Filip şi purčasă maĭ tare la Machidonie. Şi dacă să apropieră de Machidonii eşi Olimbiĭada cu cuconul în braţă; şi-l luo Filip în braţă şi-l sărută şi zăsă: «bucură-te al doile Iosife pre crasne şi Aţiguşi (Achilles!) vitêzul lumiĭ!» şi-l sărută dulce şi pe Olimbiĭada. Şi într'aceea (9-*b*) vremi veni Nehtinav în chipul lui Amon bozul, şi întră pe sus zburăndu şi să lăsă ğos, şi sărută pe Olimbiĭada şi să dusă. Iar Filip

zăsă: «ĭată acmu cunoscu că *u*beşte dumnezău pe Olimbiĭada». Şi marsără la cetate Filipusului şi să vesăliră mult de naştire lui Alicsandru.

11. Şi căndu fu Alicsandru de trii ani; ĭar Filip chemă pre Aristotel dascal şi zăsă: dascale! dau-ţĭ pe fiĭul meŭ Alicsandru să-l înveţi carti şi filosofie ta. Şi-l luî Aristotel dascalul de mănă şi-l dusă la scoală, şi începu a învăţa carti din început şi toată filosofie lui. Şi învăţă într'un an de zăle Psalmii şi psaltire. Şi să mira mulţi de Alicsandru cum învăţa aşa tare, şi filosofie lui toată o învăţă. Iar într'o (10-*a*) zi strănsără Aristotel 200 de copii de o vărstă lui Alicsandru. Şi pusă pe Alicsandru Voevod pe o sută de copii şi pe Potolomei pe altă sută de copii. Şi făcură doao oşti şi le dideră suliţă de trestie. Şi să loviră oştile amăndoao foarte frumos. Şi Aristotel şi Filip privie din foişoru. Şi înfrănsă Alicsandru pe Potolomei; şi umbla Alicsandru prin oaste vitijaşte şi sparsără oaste lui Potolomei. Şi miĭarsără coconiĭ toţi şi să închinară lui Alicsandru ca la un înpărat. Atunce grăi Aristotel lui Filip şi zăs(ă): «cui agută dumezău aceluе nu-i poate strica nici dracul.»

12. Şi m*a*rsără Nehtinav la Olimbiĭada şi-i zăsă să zici lui Alic(10-*b*)sandru să vie la mine să-l învăţi filosofie me, şi cele şapte planite a crugului şi citire de steli şi de zodiĭ şi thimilie lunii şi întorsul soarelui». Şi chemă Olimbiĭada pe Alicsandru şi-i zăsă: «fătul meu Alicsandri, este aice un filosof foarti învăţat bun şi cititoru de stele şi de planite, şi-m este voca să învăţi zio (la) Aristotel şi noapte la Nehtinav, să învăţi şi alti tocmelii a cerului şi a pămăntului». Lui Alicsandru îi plăcu ca să înveţi. Iar Olimbiĭada îl luo de mănă pe Alicsandru şi-l dusă la Nehtinav. Şi răsă Olimbiĭada şi zăsă: «dascale primeşti al tău la tine». Şi la aceea nu luo sama Alicsandru (11-*a*) şi merge zioa la Aristotel şi noapte la Nehtinav. Şi să sui într'un foişor sus şi învăţa acolo. Iar Alicsandru zăsă: «dascale toate îm spusăşi bune şi dulci, încă să-m spui ce te voiu întreba. Iar Nehtinav zăsă: «întrêbă». Alicsandru zăsă: «spune-m căndu vei muri şi în ce felu?» Atunce Nehtinav să miră şi căută zăpodiei şi zăsă: «mi să arată să moriu de un fićoriu al meu». Alicsandru gândi el fičor n'are, cum va el să moară de un fičor al lui! şi îndată îl înpinsă din foişoru jos. Şi zăsă Nehtinav de jos: «fătul meu Alicsandri, crez eu ţ'am spus că moarte mê va fi de un fičor al meu. Şi pănă atunce nu ştie nime numai mumă sa Olimbiĭada ştie şi eu moriu şi mărg la iadu unde mărgu toţ dumnezăii elineşti; ĭar fătul meu să mă îngropi cu cinste. Şi (11-*b*) dacă auzi Alicsandru aceste el să scoboră ğos şi-l luo în braţă şi-l dusă la Olimbiĭada. Iar dacă îl văzu Olimbiĭada e să spăimăntă şi zăsă: «dar ačasta č'ai făcut Alicsandru» ? El îi spusă toate căte s'au întămplat, şi întrebă Alicsandru pe Olimbiĭada: «dar acesta îm este tată?» Olimbiĭada zisă: «cu acista têm făcut». Alicsandru plănsă mult, şi-l îngropă cu mari cinste. Şi Filip nu ştie d'ačasta nimică. Şi să săvărşiră marele împărat Nehtinav în luna lui Ghenare 20 de zile.

13. Iar într'o zi veni comisul lui Filip şi zăsă: Filipe astă noapte făcu o ĭapă un mănzu cu părul ca de auru cu un cornu în frunte şi foarti minunat şi în coapsă un cap de boiu (1) cu coarnile de auriu şi zăsă Filip (12-*a*) să-l aducă duvalmul. Şi-l adusără duvalmul adecă comisul. Şi se mira toţi dacă-l văzură. Şi zăsă Filip să-i facă grajdi de piĭatră. Şi-i făcură, şi-l băgară în grajdu împreună cu mă-sa. Şi-l hrănie numaĭ comisul, ĭar altu nimene nu intra în grajdu, că era foarte rău. Şi pe cine ğudeca de moarti îl da acolo şi-l omorie calul cu ră moarti. Şi nimene nu cuteza să între acolo numaĭ Alicsandru, şi când merge la dascal tot pe acolo, şi apuca pe cal de urechi şi de coarni-i şi de unde îi era voe. Iar calul să pleca la dănsul şi necheza cătinel.

14. Iar odată miĭarsără Alicsandru furiş la grajdu şi discue graj[12-*b*]dulu şi întră la cal şi pusă frăul şi şaoa pe cal şi-l scoasă afară şi încălică pe dănsul şi eşi afară. Şi-l văzusă Filip şi striga tarê, să încalice toţi boerii şi slugitorii după dănsul pănă îl ağunsăsă să la poticeşti ce să chiamă cursul capetelor. Şi-l ağunsără acolo şi zăsără Alicsandru: «*nu* boeri să ne întrecim cu caii», Şi-i lăsa loc de 50 de coţi. Şi să slobozi toţi boerii şi slujitorii şi să slobozi şi Alicsandru după dănşii, şi-i ağunsără, şi-i lăsară, şi le eşiră înainte şi nu-l mai vazură ce să făcură. Iar Alicsandru trecu pe lăngă cetate şi era acolo un părău de 12 coţi

de adâncu şi de 15 coţi în largu şi sări di ceca parte părăul şi nu-l mai vazură nimene: (13-*a*) şi sosiră toţ slujitorii şi pe Alicsandru nu-l văzură; Şi să spărieră toţi. Şi strigară Filip să-l căute în părău că s'au înnecat. Iar Alicsandru vinie di ceea parte ca un vitîaz şi întră în cetate cu toţ boerii. Şi discălicară toţ şi să închinară toţi ca la un împărat. Şi să vesăliră Filip cu toţi boerii.

15. Şi zăsă Filip: «cum văzuîu eu astăzi pe Alicsandrul mieu îl sămănau ca pe Iraclie vitêzul, că era şi ačala împărat tare sălnic; şi de acum înainte vai de cie ce vor veni asupra Machidonii, că toţi vor peri d(e s)abie machidonêscă; cum văzui eu astăzi cocon tănăr şăzăndu pe cal rău şi ne-învăţat». Şi dintru aceea zi îi didêră o mie de *vo*nici să fie cu dănsul, să să învețţă a săgeta şi să miîargă la vănat cu dănsul (13-*b*).

16. Iar într'o zi auzi Alicsandru de roata ostrovului olimbeii, să margă să-şi ispitêscă norocul şi vitijie. Čă era acolo 2 roate cu măestri elineşti făcute, şi acolo era viteji bătrăni. Şi cine vre să-ş ispitêscă norocul cu vitejiî el merge acolo de să lovie cu acel vitêzu; de-l tăe el tăet rămăne şi-i lua calul şi armile.

17. Alicsandru auzindu de acele miîarsără la Filip şi-i zăsă: «lasă-mă să măргu la ostrovul Olimbiei la roata să-m ispitescu vitejie şi norocul». Filip zisă: «nu este vreme să mergi, că eşti tănăr şi acolo sănt vite*z*i bătrăni foarte viteji». Alicsandru zăsă: «lasă-mă să măргu». Filip zăsă: «fătul meu Alicsandri voe ta să fie făcută». Şi-ş luo Alicsandru (14-*a*) bani mulţi de cheltuîală şi celi ci î-au trebuit; şi luo cu sine pe Potolomei şi pe Antioh şi pe Filon şi 300 de slujitori vite*z*i buni machidoneni. Şi ağunsără la roata ostrovului.

18. Şi cum sosiră îndată învărtiră 2 roati, una lui Alicsandru, alta lui Potolomei. Şi eşiră 2 vitezi călări, pe unul îl chema Unmeduş (Laomedus), pe altul Steunuş (Calistemis) şi să suiră pe roati. Şi acele roati să învărtie şi vitejiî sta pi roati, şi atunce să tăe. Iar cetăţănii eşiră şi mic şi mari de privie la nişte vitezi. Şi să lovi Alicsandru cu Steunuşi vitêzul şi-l oboră ğos, şi-i tăe*ră* capul şi-l luară în suliţă. Şi să loviră şi Potolomei cu Umeşuş (14-*b*) şi-lu oboră ğos şi-i tăeră capul şi-l luară în suliţă. Şi sta acolo noroade multi de oameni de privie; şi să miră de nişte viteji bătrăni cum peri de nişte coconi tineri.

19. Şi era acolo un filosof şi-l chemă Uranie, şi zăsă: «fătul meu Alicsandri, de unde eşti?» El zăsă: «eu săntu de la Machidonie, fečor lui Filip craîu». Uranie zăsă: «eŭ am auzit oare căndu au zăs că va eşi *u* împărat de la Machedonie şi spata de la Filip, şi ačala va lua toată lume; şi de vei fi tu ačala fii-ţi milă de cetate noastră căndu vei veni». Alicsandru zăsă: «nu cu voea mê ce cu voe lui dumnezău va fi».

20. Şi purčasă înapoi la Machidonie. Şi sosi acasă. Şi găsă pi Filip însurat (15-*a*) pi tată său, că lăsasă pe mama lui Alicsandru şi luasă pi alta şi şide la masă. Atunce sosi şi Alicsandru şi să vesăliră toţi de venire lui. Şi întrebă Filip pe Alicsandru, cum au petrecut cu acii viteji? Alicsandru spusă toate pi rându. Atunce un boeri grăi lui Filip: «bucură-te Filipe că ţ'am adus înpărătească mai frumoasă şi înţălêptă, îară nu ca ceea-lantă o curvă». Şi auzind Alicsandru acele cuvinte şi răcni ca un leu şi sări de la masă, şi apuc*ă* un scaun, şi lovi pi acel boeri şi muri acolo, şi lovi şi pi altu si muri şi acela. Şi dacă văzură boerii aşu ei să spăimăntară toţi şi săriră toţi din foişor pi unde nu le era voea lorŭ, şi-ş (15-*b*) frănsără pičoarele. Şi să spărie Filip şi îndată să pricepură şi goni pre muere aceea ce o luasă mai pre urmă să-i fie împărătêsă. Şi zăsă Alicsandru: «Filipe, nu poate ţie fi alta împărătêsă, fără numai mumă-me Olimbiîada, pănă căndu voiu fi eu viu». Şi în grabă adusă înapoi pe Olimbiîada maică-sa. Şi fu ačasta.

21. Şi nu zăbovi mult şi s'au războlit Filip craiu; şi auziră Tătarii că s'au bolnăvit Filip craiu şi s'au robit asupra lui ca să-l robască şi să-i prade ţara sa. Şi zăsă Filip: «fătul meu Alicsandri! îată eu acmu mă bolnăviî, şi căniî de Tătari s'au sculat asupra noastră ca să ne robască ţara. Iară eu zic ţie, fătul meu Alicsandri, să eşi înainte lor cu oştile machi-(16-*a*)doneşti şi să te baţi cu dănşii pentru moşie ta; că machidonenii sintu iuţi la război şi fără greşală.»

22. *Căndu purčasă Alicsandru întăi la războiiu.* Şi-să strănsără oştile machidoneşti şi găsără 1000 de mii de ostaşi şi purčasă la războiu. Şi să apropieră de Tătari. Şi miĭarsără Alicsandru săngur iscoadă la Tătari, şi-i văzură netocmiţi şi fără străji. Şi să întoarsă curăndu la oaste sa, şi pusă oştile să facă multe focuri prin preğurul oştilor Tătărăşti, şi dideră în trămbiţe şi în surle şi în dobe; şi din toate la(16-*b*)turile începură a să bate. Şi să spăimăntară Tătarii şi văzu focurile în toate părţile şi nu ştie ce vor faci. Iar Machidonenii tăeră 12000 di Tătari, şi tăeră şi pe împăratul lor Altacmăşi. Iar pe Agara îl prinsă viu cu 15000 de oasti. Şi luară cai buni şi armi multi fără di samă, şi-i duce machidonii la Machidonie. Şi poposi Alicsandru la un loc şi strănsă Tătarăi toţi şi le zasă: «o fraţilor Tătar! iată că vă bătui cu agintorul lui dumnezău, şi împăratul vostru peri; şi de vă esti voea să fiţi viĭ şi să mergeţi la ţara voastră, voi vă închinaţi mie, şi să vă dau împărat de la mine şi să-m trimiteţi harsgi şi oasti pi-an căt îm va trebui; iar de nu veţi face aşa, voi veţi peri toţi de sabie machidonêscă» (17-*a*). Iar ei toţi grăiră: «Craiu Alicsandri de vreme ţe-ţi (!) ağută dumnezău, şi împăratul nostru peri, noi ai tăi săntem di astăzi înainte, şi ţara noastră o închinăm ţie, şi să ne pui înpărat di la tine şi să-ţiĭ dăm haragi şi oaste pe an căt îţi va trebui». Şi le-au dat împărat pe vărul său pe Franţe. Şi luară ertăčune şi să dusă la ţara lor.

23. Iar Anarhos împărat di la Tagon Pelagonit au auzit că mărgu Tătari asupra lui Filip Craiu. El scrisă o carti la Filip craiu: „să ştii fratele meu Filipe, că vinu căinii di Tătări asupra ta şi să ştii că vinu şi eu ağutori mării tale cu toată putere me, că am înţăles că eşti bolnav şi voiu fi şi eu la tine cu toată puterê me (17-*b*) până în 7 zile». Filip dacă auzi să vesăli şi-i păru bini. Iar Anarhos împărat oare-căndu trecusă pe acolo pe la Machidoniea şi-l cinsti Filip foarte bini; dar el văzusă atunce pe Olimbiĭada şi o îndrăgisă, că era foarti frumoasă; şi Filip nu ştie nimică di ačasta. Şi să mira Anarhos cum ar faci să dobăndêscă pi Olimbiĭada. Şi să fu (c. făcu) a merge agĭutoru lui Filip, ĭar el merge să apuci pi Olimbiĭada. Şi dacă s'au apropiet di Machidonie, el trimisă carti la Filip să iasă din cetati cu Olimbiĭada la cămpu să să împreune amăndoi. Şi eşi Filip cu Olimbiĭada la câmpu. Iar Anarhos împărat năvăli şi o luo pi Olimbiĭada şi răni pi (18-*a*) Filip foarte rău, şi să întoarsă înapoi şi fugiea cu Olimbiĭada.

24. Iar într'aceea vremi sosi şi Alicsandru di la războiul Tătarăl(or) şi găsi pe Filip cu puţin suflet. Şi spusă lui Alicsandru cum au venit Anarhos împărat di la Tagon şi au luat pe mumă-sa Olimbiĭada, ĭar pe Filip l-au înğunghet. Şi auzindu Alicsandru aceste cuvinte şi îndată să porni cu toati oştile sale a goni pe Anarhosîm părat. Şi-l ağunsă până la hotarul luĭ. Şi-ĭ sparsără oaste şi-l bătu şi-l prinsă viu pe Anarhos împărat. Şi scoasă pe mumă-sa Olimbiĭadia. Şi să întoarsă înapoi şi găsă pe Filip numai cu puţăn suflet. Şi zăs(e) Alicsandru: «iată-lăi vrăjmaşul tău, ţi l'am adus». Şi să sculă Filip (18-*b*) craiu cum putu şi înğunghe pe Anarhos împărat, şi acolo muri în loc. Şi-i luo ţara Panagonitului. Şi zăsă Filip: «Alicsandri iată că eu moru şi sufletul meŭ mergi la iadu unde mărgu toţi dumnezăii elineşti, iar tu să cinsteşti pe mumă-ta Olimbiĭada, că vai de cela ce nu-şi cinsteşti părinţii săi, şi să fii buni cu machidoneniĭ tăĭ, că suntu buni viteji, şi eu am ţinut tot cu dănşii 40 de ani». Şi muri Filip craiu în luna lui Iulie 17 zile, şi-l îngropă în cetate Filipusului pe lăngă Nehtinav împărat al Eghipetului.

25. Căndu şăzu Alicsandru în scaunul tătăne-său tănăr era ca de 15 ani, şi (19-*a*) trimisă pe la toate cetăţile sale să să străngă toţi hotnorogiĭ (!) şi voevoziĭ. Şi strănsŭ toţi di pi la toati laturile. Şi grăi Alicsandru: «voi toţi fraţilor, mari şi mici, grăesc dumilor voastre: iată astăzi au murit craiul vostru şi părintele meu, şi el pără era viu îşi ţine ţara lui şi crăiea lui după cum s'au căzut. Dar mie cum îm ziceţi, să stăpănesc scaunul tătăni-meu dinpreună cu dumnevoastră?»

26. Iar Filon zăsă: «craiu Alicsandri! adevărat totŭ omul ari minte, ĭar lege este să întrebi pe bătrâni». Silevenig zăsă: «craiu Alicsandri! împărăţie să ţine cu mulţi oameni şi

cu buni viteji». Antioh zăsă: «craiu Alicsandri! omul la tinereţă (19-*b*) să să ostinêscă şi la bătrâneţă să să odihnască». Natighiu zăsă: «craiu Alicsandri! trebue noi să mergem la a(l)ţi. de cât alţii să vie la noi». Potolomeu zăsă: «craiu Alicsandri! trebui noi să facem căutări oştilor şi să nu întărziem ca să nu zică megieşiĭ noştri că am murit şi noi cu Filip craĭu».

27. Ačasta plăcu lui Alicsandru şi trimisă cărţi pe la toate ţările şi la toate cetăţile sale să vie fauriĭ toţi. Şi să strănsără la cetate toţ. Şi ză(să) Alicsandru să lucreze zioa şi noapte platoşe şi zăle şi coifuri 'şi săbiĭ şi herŭ de săgeţi (20-*a*) şi pavăze, şi scrisă pavăza tot lei să fie. Şi făcură st*a*guri multi şi pusă căpitani şi voevozi şi izbaşi şi vătaji. Şi zăsă să-şi hrănăscă tot omul calul bini şi să-şi înnoĭască armile şi să să gătêscă di războu şi tănăru şi bătrănu.

28. *Căndu trimasă Darie carti la Alicsandru.* Dacă auzi că au murit Filip şi au rămas cocon tănăr, şi scrisă carti aşa: «Eu Darie a împărat peste toţi împăraţiĭ, împărat întocma cu dumnezău şi cu soarele, împăratul turcilor şi a tuturor domnilor, scriu voao Machidonenilor, cari sănteţi boeri ţăriĭ, sănătate! Şi vă dau ştiri că veni vesti la urechile meli cum (20-*b*) că au murit Filip craĭu şi au fostu supt măna me. Şi i-au rămas cucon tănăr mic. Şi me-i milă de dănsul. Ce în časul ce va veni carte mê şi solul meu Candarcus, ĭar voi să-mi trimiteţi pe coconul lui Filip craĭu să-l crescu eu, şi iarăş vi l-oi trimite căndu a fi de crăiea. Iar voao v'am trimis pre credinčosul meu Candarcurs, ĭar pi fičorul lui Filip să mi-l trimiteţi la mine; să nu faceţi într'altŭ chip».

29. Şi dacă marsără Candarcus la Machidonie au mersu la Potolomeu şi să închină cu cărţile de la Darie împărat. Şi miĭarsără Potolomeiu la Alicsandru şi spusă di Candarcus, şi să închină cu Cărţile di la Darie. Alicsandru dacă auzi, că au venit sol di la Da(21-*a*)riea el şăzu în jilţu de auru şi cu cunună de aur în cap şi cu petri scumpi împodobită, şi împrejurul scaunului tot voinici tineri şi cu lanţuje di auru. Şi chemă pe Candarcus. Şi să închină lui Alicsandru ca la un împărat şi d*i*de cărţile di la Darie împărat. Şi Alicsandru le dede lui Săvilevuşŭ logofăt şi le citi. Iar Alicsandru să mănie şi le sparsără şi zăsă soluluĭ: «n'ar trebui lui Darie să vorbască cu pičoarile şi la obrază să nu caute; crezi că Machidoneniĭ nu sănt aşe fără cap cum îi pari lui». Şi zăsă să scrie altă carti la Darie: «Eu Alicsandrul vitâzul fečorul lui Filip craĭu, scriu ţie Dariea împărat, sănătati. Şi-ţi mulţumăsc de cuvinte căci îm prieşti de scrii carti la oamenii miĭ, ca să mă ducă la tini slugă porţii tale. Iar aşa să ştii acmu nu esti vreme de adus la poarta împără(21-*b*)ţii tale, ţi (!) aştaptă puţină vremi că voi veni eu săuguru la tini şi fără zâbavă cu toţ Machidonenii mei. Atunce voiu vide poarta împărăţii tale, iar pe Candarcus nu-l mai trimite să fie împărat machidonenilor că nu-l vei maĭ vidê. Şi scri(să) carti şi să întoarsă solul înapoi la Darie împărat, şi dede cărţile şi le cetiră Dariea împărat şi răsă. Iar Candarcus zăsă: «împărate, nu trebui să răzi de nişte cuvinte ca aceste, că văzui cucon tănăr, ĭar minte lui era di bătrăn, ci trebueşti dintele să-l scoţi căt de curăndu să nu te doară, şi mărăčunii să-i curăţăşti de mici, că dacă crescu mari cu anevoi să curăţăscŭ». Şi aceste grăi Candarcus.

30. Iar Darie nu să griji nimică de aceea şi ch*i*mă altă slugă anume Cledenuş şi ĭară scrisă carti la Machidonie. Scrisă la Alicsandru (22-*a*) şi-i trimisă şi ğucăr*ei* de cucon, u*n* căruţi di auru şi 2 saci di mac şi 2 racli dişarti, şi în carti scrie: «Eu Dariea împărat preste toţi împăraţii sălnic, sc iu ţie fătul meu Alicsandri sănătate! Şi'ţi dau ştiri, că nu têm ştiut că eşti aşe de înţălept; şi să ştii că înţălepčune tinerilor este goală şi scurtă. Şi să ştii că ţ'am trimăs ğucării de cucon şi 2 racli dişarti să'mi umpli di hăragi, şi 2 saci di mac să înţălegi putere me cătă este şi vei veni la mine legat». Şi trimisă sol cu acele cu toati la Alicsandru. Iar Alicsandru şide în scaun di auru şi cunună de auru în cap şi cu pietri scumpi împodobită şi cu voinicii tineri împreğurul lui. Şi dede cărţile lui Alicsandru şi le citi Alicsandru (22-*b*) şi clăţi cu capulŭ şi zăsă: «o, nisocotite Dariea, tu lui dumnezău ti potriveşti, iar miea îm pare că nici unui om de pre pămăntu nu te vei potrivi, şi te înalţi până la ceru şi te vei pogoră pănă la iadu». Şi luo macul şi începu a-l mănca şi raclile zăsă di le sparsă.

Iar roatele îi sta înnainte cu ğucăreile cele de cucon mic. Şi învăţă di scrisă altă carti la Darie: «Eu Alicsandru împărat scriu ţie Darie, şi-ţ mulţămescu de dar ce m'*a*i trimăs de ğucărei do cocon mic şi de racle deşarti şi de mac. Aşa să ştii, că macul l-'am măncat şi fu moali şi dulci, ĭar ğucăreile ce mi-i-ai trimăs eu mă voiu ğuca cu tine; ĭar roatele ce mi-i-ai trimăs, cum să învărtesc roatele, aşa te vei învărti tu înainte me. Să-ţi ağungă răsăritul (23-*a*) tău, iar di apus lasă-te, rogu-te; destulu-ţii». Şi dărui pe sol şi să întoarsă înapoi la Darie împărat. Şi Alicsandru trimis(ă) o traistă de *ch*iperi şi zăsă: «în locul macului ţ'am trimis o traistă de chiperu să-l mănăuci, să vezi căt sănt de uţi machidonenii mei». Şi miĭarsără sol înapoi la Darie. Şi citi Darie carte şi deaceea nu să griji nimică; şi-l lăsa in pace pi Alicsandru, că fu voea lui dumnezău.

31. Iară Alicsandru zăsă să străngă oştile. Şi să strănsără 50 mii de miĭ de oaşte. Şi lasă la Machidonie 5000 de mii, şi purčasă spre Arhadon împărat al Solonului. Şi să apropieră de Solon. Iar Solonenii să spăimăntară foarti rău şi să sfătuiră închina-să-vor lui Alicsandru şi să (23-*b*) închinară, şi aşe scrisă: «Eu Arhadon împărat al Solonului scriem ţie mare împărate Alicsandri Machidoani, viiaţă şi sănătati împărăţii tale! Şi să ştii că ne pare bine că te dărui dumnezău a fi impăratŭ şi mulţămim lui dmnezău Savaoft. Noi ne închinăm împărăţii tale, şi cetate noastră, şi ce am avut am trimis poclon împărăţii tale împreună şi pe fečorul meu Policarp, (Polycrat) să slujască împărăţii tale. Şi pe cine ii trimite da-ţi-vom bir şi oaste pe an căt îţĭ va trebui, iar pe noi să ne laş în scaunul nostru şi să fiĭ milostiv spre noi». Şi miĭarsără cu poclonul Policarpu şi să închină lui Alicsandru. Şi dede cărţile Solonului şi le citiră şi să vesăliră Alicsandru, şi poclonul îl priimi şi pe Policarpu bucuros (24-*a*) îl priimi. Şi învăţă de scrisă altă carti la Soloneni: «Eu Alicsandru Machidon, scriu la al meu frati bun prietiu Arhadon, împărati al Solonului, sănătati şi viiaţă! Şi-ţ mulţămăscu de poclon şi de cuvinte dulci şi buni cum grăeşti pilda: capul plecat nu-l tai sabie. Iar să ştii că fečorul tău Policarpu lăngă mine va fi, şi să şăzi îm paci în scaunul tău şi să-m trimiţ haragi şi oaste pe an căt îm va trebui şi să împărăţăşti sănătosu.

32. Şi eu mergu la Aftina cetate. Şi era Athina foarti mari cetati fără samă şi înpodobită cu toati podoabile lumii. Şi era întrănsa doi-sprăzăci filosofi de judeca Athina, şi era o sută (24-*b*) miĭ di călăraş şi una sută mie de pedestraş. Şi nu lăsa pi Alicsandru să să apropie de cetate. Şi făcură sfat, închina-să-vor lui Alicsandru au nu să vor închina? Şi zăsă unul din filosofi: închinaţi-vă lui Alicsandru, ascultaţi-mă pre mine şi-i scoateţĭ poclon înnainte că el este înţălept, şi nici în cetati nu va întra şi să va duci la Răm, că voiu spuni o povesti: căndu eram la dascalulŭ Uranie di învăţam carti la ostrovul Olimbii, ĭar acolo veni Alicsandru cucon tănăr să-şi ispitêscă norocul şi vitejie, şi au tăet un vitêzu tari, cari în lume nu era ca ačala mai vitêz altul. Şi zăsă Uranie: «de unde eşti fătul meu Alicsandri?» şi au răspunsu: «eu sănt de Machidonie fečorul lui Filip craĭu». Şi zăsă acel filosof: «să ştiţi că a (25-*a*) să ĭasă di la Machidonie un împărat, şi spata de la Filip și ačala va lua toată lume. Şi eu zic fraţilor să vă închinaţi lui Alicsandru». Iar un filosof zăsă: «De cănd ĭaste Athina nici un împărat n'au luat-o, că o-dată au venit Dionichiea împărat şi mult s'au bătut şi n'au putut face nimică; şi au venit Nerchis împăratul Perşilor şi n'au putut să o ea şi-l bătură Athinenii, şi au scăpat numai săngur». Iar altŭ filosof îl ţinu de rău pe acel filosof ce zăsă să să închine Athina şi să ruşină acel filosof farti tari. Şi piste noapti au fugit din cetate şi să dusă la Alicsandru şi-i spusă tot răndul cetăţii.

33. Alicsandru mănă sol un Tătar făr de cărţi. Şi să dusă la cetate. Şi să strănsără (25-*b*) cetăţenii şi nu ştie limbă. Şi cautară un drăgoman şi zăsă solul: „Aşa vă zăce marele împărat Alicsandru: să vă închinaţi lui şi să-i daţi haragi şi oasti pe an căt îm va trăbui pe an; ĭar de nu vă veţi închina cu ră moarti veţi muri». Iar ei zăsă: «nu va fi fičorul lui Filip împărat Athini: şi cum au vrutŭ au venit şi cum o vre nu să va duci. Şi pas sănătos şi spuni aşa lui Alicsandru». Şi să întoarsă solul şi spusă lui Alicsandru. Şi zăsă Alicsandru să bată cetate di patru părţi. Şi aşa făcură şi de o parte băte tătarăi de merge săgeţile şi nu

pută răbda din cetate. Şi descuea porţile şi năvăli tătarăi în cetati; iar cetaţănii aprinsă prah şi peri 10.000 de Tătari şi să închisă iarăş. La altă poartă peri Machidonenii 500 (26-*a*) uciş de puscă din cetati. Şi sară marsară la conac.

34. Şi zăsă Alicsandru cătră filosof: «cum vom face să batem cetate?» Filosof zăsă: «cu bătae nu vom lua cetate că săntu oameni mulţi şi au foc mult în cetate, ci să facem meşteşug să-i scoatem afară din cetate şi-i vom bati, că nu ştiu rändul războiului». Şi acasta plăcu lui Alicsandru şi învăţă să aducă 1000 di boi şi 1000 oi şi zăs(ă) să scrie o carti, şi aşe scrisără în carte: «voi Athinenilor, astă noapti au venit dmnezăi voştri şi mă certară şi m'am spăimăntat foarti răn de dăuşii. Şi. ĭată că mă duc înapoi şi am lăsat 1000 de boi şi 1000 de oi să făceţi järtvă dumnezăilor voştri, şi eu mă duc la Machidonie». Şi pus(ă) carti într'un stălp şi lăsă acolo (26-*b*) boi şi oile. Şi să ascunsă în pădure şi făcură 3 oşti, una înainte, alta la mijloc, alta pe urmă. Şi diminêţa căutără Athinenii din cetate şi nu văzură oştile lui Alicsandru numai ci văzură boi şi oile şi carte în stălp. Şi eşiră Athenenii afară şi citiră carti şi luară boi şi oile şi zăsă că au fugit di frică, ci să mergim după dănsul că-l vom ağungi pănă la poeni şi-l vom bati, şi vom lua cai buni şi armi şi ce vom găsă la dănşii. Şi era di toţi 100.000 călăraş şi 100.000 pedestraş şi 20.000 puscaş cu puşti mari. Şi începu a-l goni pi Alicsandru pentru dobăndă. Iar Afinenilor le zăsă un filosof: «ascultaţi-mă pre mine, nu goniţi pe Alicsandru că (27-*a*) am visat astă noapti că era îm mijlocul cetăţi nişte grău sămănat şi era foarti frumos, şi Alicsandru umbla călare ca un leu şi Machidonenii săcera grăul şi cel copt şi cel verde. Şi eu zăc fraţilor, să nu goniţi pi Alicsandru». Iar cetăţănii nu băgară în samă acele cuvinte şi ağunsă şi întrară în oaste lui Alicsandru îm Machidoneni. Şi începură a s(ă) bate de trăi părţi. Şi să bătură pănă la al noaole čas, şi în(ce)pură a bate în dobi şi în trămbiţă. Şi să spăimăntară Athinenii foarti rău că nu ştie rändu războinlui, şi începu a fugi la cetati să scape.

35. Iar Machidonenii începură a-i goni şi-i tăeră pănă la cetate şi eşiră din cetati bătrănii şi muerile displetite cu cuconii în braţă şi striga (27-*b*) şi plănge: «Alicsandri împărati milostiveştite spre noi şi nu ne tăea că săntem robiţi». Iar Alicsandru dacă auzi începu a străga şi a îmbla prin mijlocul cetăţiĭ călare pe Docipal ca un leu şi nu pute opri pi machidoneni să nu mai tai. Şi dacă văzură că nu-i poate popri dedără foc îm patru cornuri ale cetăţii şi-ĭ birui focul şi eşiră din cetati afară. Iar fimeile, fetele, copii la bezastol scăpară la biserica ce mare. Şi zăsă Alicsandru: «vai di cetate ce odihnescu mulţi într'ănsa» şi curge săngele pe toate uliţile. Şi eşiră din bazastol căţ rămasă şi să închinară lui Alicsandru cu mari jelanie. Alicsandru zăsă: «cu grău este a stămpăra vitejii (28-*a*) cei mănioşi, şi împăratul n'are ce le face, şi mie îm pare rău». Şi era periţi 200.000 de oameni. Alicsandru zăsă, văzănd biserica arsă şi dumnezăi lor şi zăsă: «o boeri şi voi Athinenilor di ar fi (fost) (o gaură în foaea a făcut o mică lacună în manuscris) aceşte dmnezăi n'ar fi arsu biserica şi ei împreună, ce ar fi poprit focul». Athinenii plănge cu multă jale şi muerile cu obrazăle zgăräete şi zăsă Alicsandru: «n'aţi ascultat cuvintele filosofului Dioghin, şi cu mari ruşine au eşit de la voi, acum cu mari cinste au venit la voi. Cum au zăs Solomon împărat: pe omul înţălept să-l cinsteşti şi să-l îndrăgeşti, iar omul fără minte nici să-l cinsteşti nici să-l îndrăgeşti; Cum zăce înţăleptul *Archirie*: (28-*b*) mai bine cu inţăleptul să cari piĭatră cu dănsul la zădu de căt cu nebunul să bei vin». Şi atunce să spăimăntară toţi crai şi strănsără toţi crai şi toţi voe*a*vozii de pren prĕgur Athinii şi miĭarsără la Alicsandru haragi (!) de trii ani şi să închinară. Atunci zăsă Alicsandru: «pănă nu să spargi capul nu curgu crierii». Şi şăzu acolo 17 zile şi pusă domnu în Athina. Iar crailor elineşti şi greceşti le zăsă să-i trimită oasti pe an căte 100.000 după dănsul.

36. Iară Alicsandru di acolo să dusă la Răm şi scrisă oştile şi găsără 100.000 di oasti. Şi le eşiră înainte nişte crai greceşti de la Tarnie şi de la (29-*a*) Morie şi de la Damasc şi de la Taifas, şi adusără daruri scumpe şi bir de zăce anĭ, căcĭ era şi eĭ grecĭ. Şi mult să vesăliră. Şi unii crai miĭarsără cu dansul, iar alţiĭ îş luară zio bună şi să întoarsă la scaunile lor. Şi da oaste căte 1000 pe an. Şi să apropieră Alicsandru de Răm. Iar rămle-

nii auziră că vine Alicsandru şi să spăimăntară foarti rău, şi nu ştie ce vor faci, că şi Rămul să ţine cu stăpănie sa ca şi Athina pe 12 sfetnici. Şi făcură sfat şi să dusă la biserica dumnezăilor lui Apolon şi Amon. Şi au mersu şi să rugară ca să le spui închina-să vor lui Alicsandru? Iar Apolon şi Amon să arătară lor şi le zăsă: «să vă închinaţi lui Alicsandru şi (29-*b*) să lăsaţi să între în cetati că-m esti fičor mie».

37. Şi să vesăliră Rămlenii şi gătiră daruri de mult preţu. Şi eşiră 4.000 de viteji împlătoşaţi pe cai albi înainte lui Alicsandru şi 12.000 de fete, ĭar pe cai albi cu cununi de aur în cap şi cu haine scumpe şi să închinară lui Alicsandru. Şi eşiră 5.000 de cetăţăni bătrâni şi toţi ave stălpări de finic în mână şi să închinară şi zăsă: «bine ai venit şi têu adus dumnezău, Alicsandri împărati». Şi eşiră 5.000 de popi rămleşti cu făclii aprinsă şi să închinară lui Alicsandru şi-l blagosloviră şi zăsă: «într'un čas bun Alicsandri împărate să fie». El dacă auzi aşa îş tocmi voevozii înainte ciniş cu şirêgurile înainte şi honorogiĭ (!) (30-a) şi toată oaste îş tocmiră. Şi încălecară Alicsandru pe Docipal cu cunună di aur în cap cu pietri scumpe, şi dideră îm trimbiţă şi în surle şi în dobe şi miĭărsără la cetate. Şi-i eşiră înainte vlădicii lui Apolon cu poclon, aur şi zmerună şi tămăe şi-l blagosloviră şi-l tamăeră. Şi întră în cetate cu marê cinste, şi-i zăsă: «bine aĭ venit Alicsandri împêrate! şi scoasă daruri irmuluĭcul luĭ Solomon împărat şi cununa lui Solomon împărat de aur cu pietri scumpi, şi scoasă salbile împărătesăi lui Solomon împărat, şi scoasă un moscu albu, şi sabie lui Aţiguşi (Achileu) craĭu vitêzul di la Trioda (Troada), şi scoasă suliţa lui Tarnichie (Iarchinie) împărat de os di (elefant) liban, şi scoasă pavăza îmvălită (30-*b*) cu pieli de aspidă.

38. Şi-l luară vlădicii de mănă şi-l dusă în biserică şi-i dide carte lui Daniil prorocul. Şi aşa scrie în carte: «În cursul anilor, la 5000 di ani scula-să-va un inorog şi va goni toţi pardoşii de la apus şi va merge la răsărit la berbecile cel mare ce i ağungu coarnele până la ceru şi-l va împunge la inimă şi să vor cutremura miĭ de miĭ finici şi s'a frănge sabie de ascuţitul Perşilor». Şi întrebă Alicsandru ci tâlcu este aceste cuvinte? Eĭ răspunsă noi aşe zăcem: «că pardoşii săntu împăraţii de la apus, berbecile esti împăratul turcilor şi cum ni să pari să fii tu acela» (31-*a*). Şi zăsă Alicsandru: «nu cu voea me, ce cu voea lui dumnezău». Şi să veseliră Rămlenii cu Machidonenii. Şi veniră toţ crai de la apus cu daruri şi cu bir di zăci ani şi să închinară lui Alicsandru. Şi să milostivi Alicsandru spre dânşii. Şi luî birurile şi-i lăsă în pace. Şi pusă împărat la Răm pe Laumeduş tuturor crailor şi voevozilor di la apus.

39. Iară Alicsandru purčasă di acolo la ţara Leşască şi luo şi alti ţări multi şi le prăda carĭ nu să închina la dănsul. Şi eşiră cu oştile şi ağunsară la o coadă di mare. Şi afla acolo nişte oameni (31-*b*) cu obrazăle di leu, şi mulţi dideră prin oaste şi periră mulţi. Şi sosi la un munte de fier. Şi era într'acel munte nişte pasări cu obrazăle di omu, şi era cu aripi şi cu unghiile ca sacirăle, cu ţiţi ca la mueri. Şi să lăsară multe fără samă prin oasti, şi lua omul şi fugiea cu dănsul; altora le scote ochiĭ cu unghiile. Şi zăsă Alicsandru să aprinză snopi di trestiea. Şi aşa făcură, şi să mai slobozi şi adaoao oară acele pasări şi le arsă aripile; şi prinsă din dănsăle 5.000, şi din oaste lui Alicsandru peri 1.000.

40. Şi de acolo să întoarsă la lume şi ağunsă la ţara Eghitirii şi zăsă Alicsandru să să odihnêscă oştile (33-*a*. Paginarea este greşită, srriitorul a sărit de la 31 la 33. Nu lipseşte nimica la mijloc!). Şi trimisă Alicsandru carte la domni şi la crai di acolo di prinpregur, cum mai îm grabă să facă 120.000 de cătargi, şi în cătargă să încapă căte 1000 de oameni. Şi îndată dideră poroncă şi făcură. Şi împărţi oştile îm patru părţĭ şi pusă pe Antioh v̄vdŭ pe 100.000 de oaste şi pe Vizantiea iar pe 100.000 şi pe Săleveniş iar pe 100.000, şi cu Sănelus 1.000 de mie şi întră în cătarge cu oştile pe mare. Şi ş'au pusŭ soroc să să strângă la Eghipet; şi care unde va işi la lume să-ş facă cetati pi numele său; ĭar Potolomei cu Filon să margă cu oştile pi uscat şi să pradi ţările ca(33-*b*)ri nu să vor închina şi să le ei haragi şi oaste pe an.

41. Şi purčasără cu oştile pi mare Alicsandru cu cătargile. Şi le dide dumnezău un

văntu mari şi să dispărţiră şi să dusă. Şi eşiră Vizantie la marê albă unde este Ţarigradul, şi făcură cetati pe numele său Vizantie. Şi Antioh eşiră la Ierusalim şi făcură cetate pe numele său Antiohiea. Şi Alicsandru eşi la un cămp frumos cu pădure aproapi şi făcură cetati pe numele său Alicsandrie. Şi să măhnie căci n'auzie nimică de ciea-lanţi cari undi au eşit. Şi mai curănd miĭarsără Potolomei şi cu Filon pe uscat la Alicsandru de căt cii di pi apă. Şi să vesăliră şi spusă căte ţări (34-*a*) au luat. Şi adusără şi nişte crai legaţ, cari nau vrut să să inchini, şi ţările lor le prădasă. Şi să milostivi Alicsandru şi-i ğură şi-i luî în credinţă, şi-i slobozi să-i de bir şi oaste pe an. Şi Vizantie auzindu de un neguţitoru, au venit la Alicsandru cu toată putere lui. Şi trecusă 5 luni di căndu să despărţisă, şi mult să vesăliră. Sileveniş încă auzi şi veni şi el la Alicsandru. Şi să adunară toate oştile şi mult să vesăliră. Şi era 6 luni de căndu să despărţiră. Şi purčasă la ţara Asăii şi acolo au făcut cetati mari şi ĭ-au pus numele Pripol. Şi grăi voevozii să facă şi alta. Iar Alicsandru zăsă: «o dragii mii boeri! că doară nu să ţine tăriea în cetăţi, că bine (34-*b*) ştiţi că noi multe cetăţi spargim cu voea lui dumnezău şi cu vitiziea (!) noastră». Şi purčasă peste Asăea şi multe ţări luo cu Asiea şi împărăţii şi mult bine.

42. Şi miĭarsără pe la Trioda cetate ce mare făcută de nepotul lui Noe proroc, de Nevrod întăiul împărat pe lume. Şi într'o vreme o sparsă Iliuii pentru o mueri ce o chema Soloniţa că era foarti frumoas(ă), şi acolo fu întăiul împărat pe lume, şi o ţine Frăncii împărăţie 1000 de ani. Şi ağunsă Alicsandru furiş: ĭar fata lui Meleuş craĭu să logodisă cu craĭul Sireliuii şi-ş strănsă oştile şi Lelichiea cu craĭul Pelagonitului şi al Filii şi alţĭ crai într'ağutoru. Şi-ş strănsă oaste mari fără di samă (35-*a*) şi viteji buni elineşti. Şi marsără la Trioda spre Alicsandru Fareş pentru o mueri şi bătură cetate 12 ani şi nu o putură lua până nu făcură mari meşteşug. Şi eşi din cetati viteзi buni cu acii crai şi atăta moarti să făcu căt n'au fost din începutul lumii. Şi periră aciĭ viteji buni, şi sparsără şi Trioda şi tăeră şi mari şi mici pentru ace mueri. Şi eşiră cetăţenii şi să închinară lui Alicsandru Machidon, şi spusă cum au perit craii şi împăraţii pentru o mueri; şi scoasă daruri lui Alicsandru: sabie lui Aţiguş craĭu vitêz şi coĭf de Ancunuş şi pavăză frumoasă şi inelul împărătesăi eghipetului; şi acel inel (35-*b*) cine era bolnav şi dacă să căuta într'ănsul să făce sănătos. Şi să milostivi Alicsandru şi i lăsă îm paci, şi luo 1000 de oameni de la dănşii şi să-i trimită pi an căte 1000 gălbinuş, şi-i lăsă îm paci.

43. Iară Alicsandru di acolo miĭarsără la ţara Evreilor în Ierusalim. Şi îmtr'aceea vremi ğudeca Ierusalimul Irimiea proroc şi crede Ierusalimnenii îm dumnezău Savaoft. Şi era Ierusalimul supt măna lui Darie împărat. Iar Dariea auzi că vine Alicsandru îm Ierusalim, şi trimisă carti la Ierusalim şi la Babilon să nu se închine acelui tălhariu, «că voiu veni eu şi vĕ voiu scoate cu putere mê din măna lui». Şi trimisă cărţi la toati ţările şi la toţi craii şi voevozii să să scoale cu toati oştile, să să străngă la cămpii Sinariului unde au făcut urieşii stălpul după potop, şi de acolo s'au împărţit limbile de dumnezău 72 de limbi. Acolo zisă Darie să să străngă cu putere sa Iar Alicsandru trimis(ă) carti la Ierusalim în cetati şi scrisă aşa: «Eu Alicsandru împărat preste toţi împăraţii, fečorul lui Filip craĭu, scriu voao Ierusalimenilor, sănătati! Şi să ştiţi că pe mine m'au pus dumnezău împărat a toată lume şi am luat tot apusul, şi Rămul şi toţi craii mi s'au închinat, şi acum (36-*b*) la voi venit-am. Şi de vă este drag să şideţi pe moşie voastră şi în scaunul vostru, voi să vă închinaţi şi să-m daţi bir şi oaste pi an». Şi să dusă solul la Ierusalim. Şi dacă văzură carte Ierusalimnenii, oamenii lui dumnezău Savaoftu şi scrisă şi ei aşe: «Alicsandre împărati, să fii sănătos! şi ce ai scris la noi bucuroş săntem să ne închinăm împărăţii tale; ci aşa să ştii, că săntem supt măna lui Darie împărat, şi de ne vom închina ţiea el să va măniea şi va veni şi cu ră moarti vom muri. Iar de vei bati pi Dariea noi ai tăi săntem, şi în Ierusalim cu mari cinste vei intra şi slăvit vii fi di noi. Iar de nu vii bati pi Darie în Ierusalim nu vii întra». Şi tri(37-*a*)misă carti. Şi o citi Alicsandru şi scrisă altă carti şi zisă: «Eu Alicsandru împărat peste toţi îmraţii, împărat al lumii scriu voao Ierusalimnenilor sănătati! Şi ci mi-aţi scris am înţăles, ci

nu să cadi voi să fiţi a lui Darie fiind voi oamenii lui dumnezău Savaoft, că Darie credi în idoli. Iar voi vă închinaţi mie, să întru în cetati, să mă închin lui dumnezău Savoft, că eu vă voi scoati din mâna lui Darie şi voi robi nu viţ fi». Şi trimisă sol cu carte la Ierusalim.

44. Iar Ierusalimnenii dacă văzură cartea şi văzu că să apropie oştile machidoneşti, vin la cetate, iar ei să strânsără şi făcură sfat. Şi zăsă Irimie proroc: «ascultaţi-mă pre mine Ierusalimnenilor, şi vă închinaţi lui (37-*b*) Alicsandru, şi-l lăsaţi să între în cetati. Că astă noapti am văzut pe Danil proroc şi zăsă: «carile vani (c. va veni) acum să-l lăsaţi să între în cetati să să închini lui dumnezău Savaoft, că di la ačala am prorocit că va să ea toată lume şi vă bate toţi împăraţii». Şi dacă auzi Ierusalimnenii, oamenii lui dumnezău Savaoft ei să bucurară şi mïarsără cu poclon şi să închinară lui Alicsandru. Şi dacă să apropie Alicsandru de cetati, Irimiea proroc strigă, tot omul să iasă înainte lui Alicsandru. Şi eşiră bătrânii şi sfetnicii cetăţii; şi eşiră şi Irimiea proroc îmbrăcat cu vesmântul lui Aron proroc, şi îl întinpinară la poartă. Şi descălică Alicsandru. Şi-l tămăeră şi-l bla(38-*a*)gosloviră Irimiea prorocŭ şi zăsă: «îm mulţi ani Alicsandri impărate preste toţi împăraţii!» Şi-l luï di mână şi-l băgă îm biserica lui Solomon împărat. Şi zăsă Alicsandru: «dară voi în ce crediţi?» Irimiea proroc zăsă: «credem în Savaoft ce au făcut cerïul şi pământul». Şi dacă auzi Alicsandru aceli cuvinte el zăsă: «la mari dumnezău vă închinaţi, şi eu încă la ačala mă închin; şi iată darul vostru vi-l dăruesc să faceţi jărtă (c. jărtfă) lui dumnezău Savaoft». Şi scoasă dăruri lui Alicsandru 200 cai arăpeşti şi pavăza lui Daftan fečorul lui Saul împărat, şi le priimi Alicsandru şi-i lăsă în paci.

45. Iar Alicsandru să dusă de acolo la (38-*b*) ţara Eghipetului. Şi dacă s'apropiea di Eghipet, auzi eghiptenii că vine Alicsandru şi să închisă în cetati şi să gătiră di războiu. Şi sosi Alicsandru la cetati şi zăsă să bată cetate, de 3 părţi să bată tari. Şi fu zăduf mari şi să scăldă Alicsandru, şi peste noapti să bolnăvi şi să mâhni toată oaste pentru dânsul. Iar Eghiptenii auziră că s'au bolnăvit Alicsandru împărat; iar ei scrisă carti la Filip vračul lui Alicsandru, adică: «Noi eghiptenii 12 sfetnici scriem ţie Filipe vračule, şi-ţi dăm ştire dumitale că de vei pute, au cu erburi sau ori cu ce să omori pe Alicsandru să ştii că tu vei (39-*a*) fi împărat Eghipetului». Iar Filip vračul citi carte şi o sparsă. Şi scrise şi alta şi zăsă: «Voi eghiptenilor, oameni nebuni, crezi eu di voi vre să fiu împărat Eghipetului mi-l va da Alicsandru şi încă şi alti cetăţi şi mai mari îm va da. Acuma vă pari că s'au bolnăvit Alicsandru, că mâne îl veţi vide călari pe Ducipal şi sănătos, şi cetati voastră prah o va faci» Şi trimisă carti la Eghipteni. Iar Eghiptenii scrisă altă carti la Alicsandru şi zăsă: «Noi Eghipteni dăm ştire împărăţii tale şi să ştii că Filip vračul va să te otrăvască mâne diminêţă». Şi carti o dideră lui Antioh. Şi o dusă la Alicsandru şi o citi şi clăti cu capul; şi într'acel čas vini (39-*b*) şi Filip vračul cu potirul cu erburile şi le ţine în mână, şi zăsă Alicsandru: «o dragul meu Filipe; nu ştiu aceste erburi di folos îm vor fi au di moarti?» Iar Filip să pricepu şi băură păharulŭ până în jumătati, şi-l dide lui Alicsandru şi zăsă lui Alicsandru: «împărati, nu ïucide (!) vračul pe domnul său nici odată». Şi bău Alicsandru păharul şi să însănătoşea. Şi dide Alicsandru carte Eghiptenilor lui Filip vračul. Şi Filip *o* dideră carte Eghiptenilor lui Alicsandru. Şi să mira Alicsandru de vicleşugul lor.

46. Şi învăţă să bată cetate di patru părţi. Şi bătură tari. Şi să spăimântară foarti rău Eghiptenii şi deschisă porţile (40-*a*) şi strigară toţi: «milostiveştite spre noi Alicsandri împărate, fečorul împăratului nostru Nehtinav! Că ăstăzi s'au umplut cuvintele lui: când s'au dus di la noi au zăs, că s'a duce bătrân şi va veni tânăr». Şi întră Alicsandru în cetate şi zăsă: «în mulţi ani Alicsandri împărati». Şi să închinară toţi Eghiptenii lui Alicsandru împărat şi-l dusă la stâlpul lui Nehtinav, unde era chipul vărsat de auru şi cunună de auru în cap. Alicsandru să apropiea de stâlp, iar cununa căzu în capul lui Alicsandru. Şi să miră toţi şi-l slăviea pe Alicsandru. Şi zădiea şi Alicsandru un stâlp di piatră şi polit cu aurŭ şi să scrisă Alicsandru lângă tatăl său Nehtinav.

47. Iară într'aceea vremi sosi carti de la margine şi zăsă: «Alicsandri împărati! să

şcii că vine Dariea cu toată putere lui şi a sosit la apa Efraftului». Alicsandru dacă auzi aceli cuvinte eşi din cetati Eghipetului şi făcu căutări oştilor. Şi purčasă tari fără samă, şi sosi la apa Efraftului. Iar Dariea ave 10.000 de mii călăraş şi 10.000 de mii pedestraş. Şi trimisă Dariea iscoadă la Alicsandru, şi-i prinsă străjile lui Alicsandru şi-i dusă la Alicsandru. Şi întrebă Alicsandru cătă oaste ari Dariea, că de nu mi-ţ spuni drept voi spă(n)zura. Iar eĭ spusă drept. Alicsandru zăsă să facă focuri multi, (41-*a*) omul şi focul. Şi dusă străjile pe iscoadi (1) îmtr'o movilă înaltă, şi căuta piste oaste şi văzură focuri multi. Şi-i dusă la Alicsandru şi le zăsă: «să ştiţi că Machidonenii tot stai (?!) şi mic şi mari şi tănăr şi bătrăn şi voi vă păziţi să nu fiţ la războiu că veţi peri; şi mergeţi sănătoş şi spuneţ lui Dariea ce aţ văzut». Şi să dusă iscoadile la Dariea şi spusă lui Dariea de oaste lu Alicsandru cătă oaste ari, atăta căt era focurile ca stelile şi margine nu să mai vide. Şi zăsă Dariea să le tai limbile să nu sparie oştile.

48. Dariea împărat trimisă sol la Alicsandru şi zăsă aşa: «Eu Darie împăratul turcilor, mari şi tari şi puternic şi de dumne(41-*b*)zău slăvit şi întocma cu dumnezău şi cu soarele, scriu ţie fečorulŭ lui Filep craĭu, că veni vesti la urechile mele că ai luat Apusul şi Rămul şi Ierusalimul şi Eghipetul şi acum la împărăţiea me venit-ai cu tălharăi tăi protivŭnici ţie; şi bini să ştii să-m trimiţi bir şi oaste pi an de la toati cetăţile ci ai luat şi să te duci la Machidoniea ta. Iar de nu vii face aşe, tu nu vii pute să te ascunzu (!) dinainte puterii meli în toată lume, nici la Machidoniea». Şi marsără solul la Alicsandru, şi citi carte şi o sparsă, şi îmvăţă să spănzure solii. Şi grăi solii: «puţină pagubă faci lui Dariea căci vom peri noi». Iar Machidonenii zăsă: «nu ţi să cadi (42-*a*) împărate să spănzuri solii nici să-i tai". Alicsandru zăsă că n'au trimăs la împăratu, ci au trimis la un tălhari, ci tălharăi spănzură solii». Şi scrisă carti Alicsandru la Dariea şi zăsă: «aşa scriu ţie Dariea măgarul Turcilor. Carte ce mêi trimis nu ţi mulţămăscu, că nu sănt cuvinte de împărat ce di un nebun, şi tu ne cerţi pre noi şi zăci, că n'om pute scăpa dinainte puterii tali în toată lume şi te potriveşti lui dumnezău, iar unu-i om de pre pămănt nu te vei potrivi. Şi zăci să ne ducem la Machidoniea; iar noi venim la tini cu agĭutorul lui dumnezău. Şi mi să pari să fiu eu stăpăn perşilor tăi; şi să fii gata de războiu măne diminêţă». Şi miĭarsără solul la Darie cu carte.

49. Iar Dariea chemă boerii şi să sfătuiră. Şi zăsă un boeri: «nu ţi să cadi împărăţii tale să te baţi cu tălhari ci mănă un voevod să să bată cu Machidonenii». Şi ačasta plăcu lui Darie şi chiemă pe Mahmet voevod şi-i zăsă: «să te baţi cu Machidonenii», şi-i dideră 5000 de mii călăraş tot oameni aleşi. Şi purčasă Mahmet voevod la bătai. Şi zăsă Darie, să prindeţi viu pe fečorul lui Filip. Şi agunsă Mahmet voevod la apa Sinarului, Şi văzură Alicsandru oştile lui Darie şi zăsă: să să gătêscă di războiu şi să gătiră. Şi încălică Alicsandru pe Docipal şi îmvăţă să facă patru oşti şi făcură. Şi zăsă să (43-*a*) margă tari şi iute, «că să ştiţi că nu-i Dariea cu oaste, ci esti Mahmet voevod, iar voi sănteţi cu împăratul vostru; să ştiţi că Perşii mergu de nevoi la războĭu, ĭar nu de bună voi, că mai bine esti să perim cu cinste, la războĭu de căt să pitrecem cu ruşini». Şi purčasă la războĭu şi loviră oaste lui Dariea de patru părţi, şi se bătură pără într'a miiază-zi şi tăeră foarti rău. Şi să spăimăntară foarti rău Turci şi îmcepură a fugi şi Machidonenii a-i goni şi-i tăeră pănă la tabără. Şi văzură Dariea oaste lui fugănd, şi încălica pe un ţudeţiu (?) şi îmcepu a fugi şi el. Alicsandru căzură cu oştile la tabăra lui Darie şi-i tăeră pănă acolo. Şi zăsă Alicsan(43-*b*)dru să nu-i mai taii ce să-i prindă vii. Şi prinseră vii 30.000 călăraşi şi pedestraş 200.000, şi Machideneni periră 1000. Şi zăsă Alicsandru să sloboadă oaste lui Dariea ci au prins-o viea. Şi-i slobăzără. Şi zăsă Alicsandru: «să spuneţi lui Darie să s(ă) închine miea, că de nu să va închina cu ră moarti va muri. Şi-ş luară zioa bună şi să dusă la Dariea şi spusă lui Dariea. Darie învăţă să le tai limbile. Şi trecu Alicsandru apa Efraftului şi strică podurile, şi zăsă oştilor să să odihnêscă. Şi multă dobăndă luară, cai buni şi armi multe.

50. Şi veni vesti că vine Dariea cu toată putere lui 50.000 de oaste ce au strănsu din ţara sa, şi cu multă mănica (44-*a*) vine. Şi văzu Alicsandru oaste lui Dariea şi să spăimăntă,

şi nu vru să spui nimărui. Şi să sui într'o movilă şi strigă toţi voevozu şi zăsă şi Alicsandru: «o dragii mii Machidoneni, viteji buni! să ştiţi că mai ageri sănt cii ce gonescu de cătŭ ciĭ ce fug, că lupul multe oi răsăpeşti şi la urmă multe căţăli îl latră şi niciuna nu-l muscă, Aşe şi Dariea cătă oaste aduce asupra noastră mai multă cinste face noao. Ci să ştiţi că şi acum esti războĭul al nostru, şi să nu dizbrăcaţi pe cii uciş pănă nu s'a spargi războiul.» Iar piste noapte visă Alixandru pe Irimiea proroc şi-i zăsă: «Alixandri pasă spre Dariea fără de grije că-l vei bati». Şi făcu(44-*b*)ră Alixandru 2000 oşti şi să loviră cu Dariea foarti tari şi ute, căt de trăsnitul puşcilor şi de glasul cailor şi a oamenilor nu să mai auzie nici în ceri nici pre pămănt. Şi era greu pămăntului de oaste. Şi să tăeră pănă în sară şi a dooză pănă în sară şi a treea ză pănă în sară. Şi începură Perşii a fugi şi Machidonenii a-i goni. Şi-i tăeră pănă la cetati. Şi peri din oaste lui Darie 4.000 de mii, şi Machidoneni 5.000 de mii. Şi prinseră vii din oaste lui Darie 100 de mii. Şi zăsă Alicsandru să sloboadă oaste lui Darie ci au prins-o vii şi le zăsă: «păsaţi sănătoş că vă dau zile di la mine şi maĭ multŭ la războĭu (45-*a*) cu Dariea să nu mergiţi».

51. Şi miĭarsără Alixandru la cetate Babilonului; ĭar cetăţănii nu-l lăsară să să apropie de ceta(te) şi atăta era di mari căt apa Efraftului trece prin cetati. Iar Alixandru zisă: «să mergem mai sus de cetati». Şi miĭarsără şi făcură şanţuri şi abătură apa pi şanţuri. Şi rămasă cetate fără apă. Şi intrară Alicsandru în cetati. Şi într'ace noapti făce slujbă la biserica ce mari. Iar Alixandru dide foc în patru cornuri di cetati. Şi dacă văzură cetăţăni focul ei îmcepu a striga: «milostiveşti-te spre noi Alicsandri împărati, să ne închinăm (45-*b*) ţiea cu toată cetate noastră». Şi zăsă Alicsandru să stăngă focul. Şi eşiră cetăţăni şi să închinară lui Alixandru. Şi scoasă aurul ce era a lui Dariea, 200 de povoară de galbini şi 1000 di cai hrăuiţi şi 100 lei cu sgărzile de aur şi 1.000 de paradoş şi 100 cai arăpeşti şi 1000 tipsii de auru şi 2000 coarni de inorog fericate cu aurŭ şi 1000 păhară de aur. Şi scoasă văsmăntul lui Chezerfu împăratul turcilor. Şi scoasă cununa lui Sarhoş împărat. Şi şăzu Alixandru acolo 30 de zile, şi tot să vesăliră Machidonenii cu Babilonenii.

52. Dariea auḑi că au luat Alixandru Babilonul (46-*a*) şi începură a plăngi cu amarĭ şi grăi: «o, ticălosul de minii, cum luasăm toată lume şi eu mă ţinem puternic întocma cu dumnezău; ĭar astăzi nu mă pot potrivi nici unui om di pre pămănt mai mic al nostru; cum Machidonenii sparsără putere me, şi mai bine m'ar fi ucis pre mine de căt să împărăţăscu cu jali. Că mulţi ani luară Pierşii de la Machidoneni dajdiea, ĭar acum plătescu cu capul. Şi aceste auzi boerii lui şi-l măngăeră şi zăsă: «O împărati, aĉasta lume aşa esti: copaĉul mari căndu cadi mari urlet faci, aşa şi măriea ta; nu te scărbi căci n-au bătut astăzi, că măne îl vom bati noi pre dănsul».

53. Şi veni acolo un boeri ce-l crescusă Dariea (46-*b*) şi-l chemă Amvisăi. Şi zăsă Amvisăi: «împărati! tu pre mine m'ai crescut şi m'ai boerit şi mult bine mi ai făcut, astăzi mă voĭu duce să-m pui capul pentru tini şi voĭu tăea capul lui Alixandru». Şi zăsă Dariea: «de vei face tu aşe şi vei scoate Pierşii di la robii şi împărăţiea îm va fi di la tini, şi moarte ta îmcă va fi mai cinstită de căt a altuea». Şi cerşu sabie lui Darie şi-i dideră. Şi să îmbrăcă în haini machidoneşti şi să dusă la Alicsandru împărat şi să apropiea de Alixandru. Iar Alixandru umbla calari pe Ducipal îmzăoat şi împlătoşat şi cu coiful în cap. Şi să lipi Amvisăi di Alixandru şi vru să-l lovască peste ochi, şi-l loviră preste vărful capului şi-i tăeră coiful (47-*a*) şi-i rasă părul ca cu briĉul. Şi zăsă Alicsandru; «mă lovi mănă machidonêscă cu sabiea pierşască». Şi vru să-l lovască şi altă dată, ei-l împresurară. Şi-l întrebă Alixandru: «De unde eşti şi cum ti chiiamă?» Amvisăi zăsă: «împărati! eu sănt slugă lui Dariea mai dragă; şi mă chiiamă Amvisăi, şi m'au crescut Dariea şi m'au boerit, şi-l văzui plăngăndu şi vruĭu să te taĭu pre tine, ca să-l vesălesc pre dănsul, şi dumnezău nu vrură, şi eu căt putui mă săliu; şi astăzi la măna ta sănt». Şi zăsă Alixandru: «o nebune şi fără minte Amvisăi! tu voea domnului tău făcut-ai şi pentru minte ta astăḑi mort eram şi di la dumnezău viu sănt, şi tu mort eşti pentru (47-*b*) mintă ta; ce de vreme ce t'au durut inima pentru domnul tău

ai făcut ca un machidonên, pentru aceea îţi dau zăli di la mini, căci ai făcut ci n'au mai făcut altul în lume ca tini; şi pasă sănătos şi spune lui Darieă că pe cine fereşti dumnezău omul nu-l poate ucidi, iar pi cine nu fereşte dumnezăŭ omul nu-l poati ascundi în toată lume; şi ză lui Dariea, să să închine miea şi să-m trimită bir şi oasti pi an, căt îm va trebui şi să împărăţască sănătosu în paci».

54. Şi să dusă Amvisăi la Dariea şi spusă toati. Şi di mai multă jali să umplură Dariea şi zăsă Amvisăi: eu astăzi împărati! slujba o săvărşii pentru tine cu sabiea, capul meŭ l-am pus mort sănt, şi căt (48-*a*) bini mei făcut, eu astăzi l-am plătit cu capul meu; ĭară di astăzi să mă erţi că voiu să mă duc să slujescu celui ci mi-iau dat zile». Şi zăsă Dariea: «Amvisăi, să spui lui Alicsandru că împărat la împărat nu să închină, ci unul moari altul împărătăşti, ci mai bini oi peri cu cinste la războĭu di căt să împărăţăsc cu ruşini; şi spune să mă aştepti până în opt zăle că voĭu să mă bat cu dănsul». Şi să dusă Amvisăi şi spusă lui Alicsandru de toati celi ci au zăs Dariea. Alixandru clăti cu capul şi zăsă: «pentru împărăţiea nu mai esti paci, că împărăţiea este o măgură înaltă şi încunğurată cu apă şi împodobită cu toati felorile şi împodobită cu popi (c. pomi) dulci şi vedê omul peste toată lumê şi-i pari că nu s'a mai pogoră niciodată, ĭar el să înşa(48-*b*)lă şi să pogoră până la ĭadu, şi trebui omul să să socotêscă.

55. Alicsandru visă piste noapti pe Irimiea proroc şi-i zăsă: «Alicsandri să mergi săngur tu sol la Dariea şi ti vor cunoaşti ĭar dumnezău ti va scoati şi nu-ţi vor faci nimică», Şi să diştepta Alicsandru şi spusă visul lui Potolomeu şi lui Filip şi lui Antioh. Şi să găti Alicsandru de soliea şi zăsă Alicsandru: «di mi să vă îmtămpla moarte acolo, ĭar voi să vă împăcaţi cu Darie şi să vă duceţi la Machidoniea». Şi zăsă boerii: «mai bine să ne tai capitile noastri de căt să videm una ca aĉasta. Şi plănsă mult şi să sărută cu Alicsandru şi-ş luari zioa bună. Şi zăsă Alicsandru: de (49-*a*) va vre dumnezău să peru nu mă va pute ascundi toată lume, ĭar de nu va vre dumnezău să peru toată lume nu mă va pute ucide». Şi să dusă Alicsandru împărat sol la Dariea împărat. Şi văzu Dariea că vine sol di la Alicsandru, el îş strănsă boerii şi-ş împodobi divanul să arăti minunat. Şi şăzu Dariea în jilţi de aur de 12 coţi di înalt, şi înainte lui îi sta lumini aprinsă ca înainte lui dumnezău, şi împreğurul luĭ îngeri făcuţ di aur, de lumina ca soarile.

56. Alicsandru sosi şi dedi carte la Dariea împărat înainte'a tuturor boerilor, şi în carti zăsă aşe: «Eu Alicsandru, înpărat preste toţi împăraţii împărat, scriu ţie Dariea împărat, cum mai înainte luai dajde di la tatăl meu, ĭar acum nici ali tali nu le poţi stăpăni şi vrei să mă ei la tini să slujesc, iar dumnezău mă pusă împărat mari, şi viu eu săngur la tini şi-ţi zăc să te închin mii, că de nu te vei închina mie, tu eşti duşman Perşilor tăi, că vor peri toţĭ di sabie machidonêscă, şi să fii gata di războĭu până în 15 zile cu toati oştile tali la apa Efraftului».

57. Şi zăsă Darie: «boeri, cine ş-au adus aminte să iasă atăta puteri di la Machidonii, să fie ei împăraţi atoată lume». Alicsandru zăsă! «împărati! nu esti minune că vor eşi Machidonenii împăraţi lumii»; Darie zăsă: «cum?» Alicsandru zăsă: «sănt toţi într'un găndu şi oameni drăgostoş şi viteji buni tot ca unul.» Iar un turcu mari zăsă: «că ci răspunzi aşe împăratului?» Alicsandru zăsă: «volnic este solul a răspundi înainte împăratului». Şi să dideră în lature. Dariea zăsă: «să fii aice di sară, aice la masă până vom scrii la împăratulŭ Alicsandru». Şi chemă sara la masă pi Alicsandru şi-i dide păhar să be, şi-l bău şi-l pusă în sănu. Şi-i dideră şi alt păhar, şi-l bău şi-l pusă în buzunari. Şi spusă lui Dariea, şi zisă Dariea, să-i de şi altŭ păhar, şi-l bău şi-l băgă şi pe aĉala in buzunari. Şi zăsă un turcu mari: «că ci faci aşe la masa împăratului de ei păharele împărăteşti?» Alicsandru zăsă: «aşe este lege solilor (50-*b*) la noi până al triele păhar îl eu solii». Şi-l crezu Darie.

58. Iară Candarcus, cela ce fusăsă la Machidoniea căndu au mers să ei pi Alicsandru cu carti di la Dariea, el cunoscu pe Alicsandru. Şi miĭarsără la Dariea şi zăsă: «să ştii împărati că astăzi îţi dideră dumnezău pi inima ta, că solul acesta esti săngur Alicsandru împă-

rat». Dariea să vesăliră şi zăsă: «di va fi aşe eu săntu împărat a toată lume». Şi prinsă Dariea a cănta şi nu crede Darie de una ca ačasta. Candarcus zăsă: «de nu va fi acesta Alixandru să-m tai capul meu». Iar Alicsandru pricepură că-l cunoscură. Şi zăsă Dariea: «oamenii zăc că eşti tu Alicsandru împărat». Alicsandru zăsă: «nu sănt eu ce samăn (51-*a*) cu dănsul, pentru aceea mă inbeşti şi tot pe mini mă mănă în solii. Şi să dusă Dariea împărat în casă de taină şi să sfătuiră: prinde-vor solul ?» Iar Alicsandru rămasă săngur în casă, şi lepădăndŭ hainile machidoneşti să îmbrăcară în hainile turceşti şi mĭarsără la poarta ce dintăi şi zăsă portarilor: ţineţi păharul împărătescu şi-m deschideţi poarta că m'au mănat înpăratul să chem voevozii. Şi mĭarsără la al doile poartă şi zăsă portarălor: «ţineţi păharul înpărătescu că m'au trimis împăratul să chemu căpitanii». Şi mĭarsără şi la al triele poartă şi zăsă portarălor: «ţineţi păharul împărătescu şi-m deschideţi poarta, că m'au trimis împăratul să tocmăscu străjile». Şi deschisă şi mĭarsără (51-*b*) Alicsandru la gazdă şi încheleсă (!) pi Docipal şi fugi toată noapte şi agunsă la apa Sinarului căndu să răvărsa de zio. Şi trecu în ceea parte şi află acolo pi Filon şi pe Antioh şi pe Potolomei şi spusă ci au păţit la Dariea.

59 Iar Darie zăsă să prinză solul. Şi întrară în casa cari îl lăsasă şi nu-l găsă. Şi alergă la poartă şi întrebă portarăi. Ei spusă că au venit un voevod şi ne dideră păhar împărătesc*u* şi au zăs să-m deschideţi poarta, că m'au trimis împăratul să chem voevozii. Şi alergară şi la al doile poartă. Şi ĭară aşe dideră sam*a*. Şi alergară şi la al tr*ă*eele poartă. Şi ĭară aşe dideră sama. Şi alergară la gazda lui Alicsandru şi (52-*a*) nu-l găsără. Şi spusă lui Darie că au fugit Alicsandru. Darie zăsă: «vedeţi boeri cum ne inşălă fečorul lui Filip craĭu». Şi zăsă Dariea, să încalece 100 de voiniţi viteji, doară îl vor prindi. Şi încălicară 100 de voinici şi-l goniră toată noapte şi agunsă căndu răsăre soarele la apa Sinarului; şi văzu pe Alicsandru cu toţi voevozii lui. Şi să ruşinară foarti rău că-l scăpară. Şi zăsă Alicsandru: «ce goniţi văntul că nu-l veţi prinde, ci vă întoarceţi înapoi şi spuneţi lui Dariea, că-i mulţămăsc de c*i*ste, şi-i spuneţi să viea cu toati oştile sale la apa Sinarului să ne batem». Şi să întoa(r)să înapoi cu ruşini şi spusă lui Dariea. Dariea începu a plănge cu multă (52-*b*) jali şi zăsă: «o ni-credinčoasă lume cum ti arăţi dulci, apoi amară».

Căndu trimisă Dariea înpărat sol la Poru înpărat, că era şi el înpărat mari că era supt măna lui 32 de limbi şi ave amăndoi pritişug bun şi era înpărat la Indiea ce mari.

60. Şi er*a*, aşe scrisă carte: «Eu Dariea împărat, ocainicul de mini şi pedepsitul, sănătati şi închinăciuni mare Por împărati, dau ţi ştiri înpărăţii tale, că oare cari din cii mai mici ai mei din Machidoneni, cucon care era supt măna noastră, ĭar acum să lepădă de noi şi au luat tot apusul şi mĭarsără la (53-*a*) Ierusalim şi la Vavilon şi le luare şi pănă la noi acum vi(ni)t-au, şi nêm bătut pănă acum *2* ori şi nu-l putum bate. Ci mă rog împărăţii tale, să ne dai agutoru şi putere ta, să te milostiveşti spre noi, că ştiu că Indienii n'au greşală la războĭu şi-l vom bati». Şi mĭarsără solul la Poru împărat şi ceti carte. Şi clăti Poru cu capul şi zăsă: «nu esti bucuriea spre lume să nu să schimbi cu jali, că să potriviea cu dumnezău, ĭar acum nu să poati potrivi nici unul mai mic al lui». Şi chemă boerii lui şi le zăsă: «păsaţi de luaţi 4.000 de miĭ de oasti, tot oameni aleş şi mergeţi la Dariea agutoru (53-*b*) să vă bateţi cu Machidonenii. Şi săliţi să-l prindeţi viu pe fičorul lui Filip, că-l spun că este foarti ĭnţăleptŭ, şi să-l aduceţi la mine».

61. Şi luară boerii oasti şi purčasă într'agutoru. Şi auzi Dariea că vini agutoru di la Poru înpărat şi mult să vesăliră. Şi zisă să să străngă oştile persăşti din toată lume. Şi să strănsă 80.000 mii de mii. Şi mănă Indienii *oo*amenii lui Poru iscoadă la Alicsandru, şi mĭarsără. Indată ii prinsă străjile lui Alicsandru şi-i dusă la Alicsandru. Şi zăsă să-i su*e*a î neşte copaci să vadă oaste. Şi să suiră şi învăţă să margă ĭute şi tari, şi slo(54-*a*)bozi iscoadele. Şi să dusă la Dariea împărat şi spusă precum au văzut şi zăsă: «să ştiţi că Machidonenii sănt mai ageri de căt voi, că tot pi armesari înheraţi şi împlătoşaţ. Şi deca auziză Indienii aşe să spăimăntară foarti rău, şi merge făr*ă* voea lor la războĭu. Şi să loviră oştile iar de prah şi

de trăsnitê nu să mai auziea nici îm ceru nici pe pământ nici să mai vide. Şi dideră dumnezău un vânt mari şi să *rădecă* prahul de pre oaste şi s(ă) văzură oştile. Şi să tăeră pără întra-miîazêzi. Şi să spăimăntară Indienii şi începu a fugi, şi Machidonenii a-i goni. Şi-i tăeră şi-i sfărmară cu caii.

62. Şi dacă văzură aşa Dariea împărat şi începu(54-*b*)ră a plănge şi el a fugi şi plănge cu amar, şi zăce: «o amarnice Dariea! cum ti potrivei lui dumnezău, ĭar astăzi nici unui om de pre pământŭ nu te vei potrivi*;* şi fusăşi împărat a toată lume, ĭar acum nici pre moşiea ta nu ţi să va prinde moarte». Aceste grăe*a* Dariea şi fug*e*. Iar doi boeri a lui Dariea, anume Candarcus şi Răzvan slugi drage şi miluite, şi să lipi di Dariea şi-l îngunghe unul di o parti altul di altă parti, şi luară ce găsără la dănsul şi-l lăsară îm pulbere drumului abiea viu. Şi Filip goniea pe Indienii şi striga să nu fugă ci să-să închini lui Alicsandru.

63. Iar Alicsandru goniea pe Dariea. Şi văzură Dariea pi Alicsandru şi strigară: «nu trece, că tu (55-*a*) eşti milostiv spre grăşiţii tăi, că împăratul Dariea zaci îm pulbere». Şi căută Alicsandru şi-l văzură şi zăsă: «cine eşti tu?» Dariea zăsă: «eu săntu Dariea cela ci mă potriviem lui dumnezău Savaof şi eram slăvit di toată lume, ĭar acum nici pre moşiea me nu mi să va îmtămpla moarte, cum ai văzut şi tu mărirê me, din cătă slavă căzui; pentru aceea Alicsandri adu-ţ aminte di una ca ačasta şi nu mă lăsa îm pulbere să zac, că aşe să cadi omului înţălept să nu facă rău pentru rău, ca să-l slăvască dumnezău». Iar Alicsandru dacă auzi aşe, el îl luo î*m* braţă şi-l pusă în lagăn di aurŭ şi-l ştarsă cu măhrama de pravŭ şi-l învăli cu platoşe lui ce di aurŭ, şi zăsă să-l ducă cătinel pănă la Persida cetate (55-*b*) lui, Alicsandru ağunsă pe Indieni şi le luară cai buni şi-i slobozi şi zăsă: «să spuneţi împăratului vostru să-i ağungă ţara sa: ĭar ağutoru altui împărat să nu dei». Şi miĭarsără Alicsandru la Persida cetate ce marê.

64. Cându şăzu Alicsandru împărat în scaunul lui Darie înpărat şi să îmbrăcă în haine de mult preţu şi-ş pusă cunună de aurŭ în cap şi luî toĭagul lui Dariea înpărat, şi miĭarsără Machidonenii şi alti limbi di la apus şi turcii şi să închinară toţi lui Alicsandru şi zăsă: «îm mulţi ani Alicsandri înpărat a toată lume, înpăratul Turcilor!» (56-a) Iar Dariea zăsă: «aduceţi-m înpărătêsa mê şi pe fiica mê Rucsanda». Şi le adusără şi le văzură Dariea şi plănge cu multa jali şi zăsă: «o sufletul meu şi lumina ochilor mei!» Şi sărută pe Rucsanda şi zăsă: «ĭată că ţ-am găsăt bărbat de la Machidoniea adus de unde n'avem nădejde, ce nu cu voea me ci cu voea lui dumnezău, pus înpărat Perşilor noştri. Şi eu n'am găndit aşe digrabă să-ţi fac ţiea nunta. Ce găndem să fiea toţi craii din toată lume la vesăliea ta, dar acum mult sănge să vărsară la vesăliea ta pierşescă şi machidonescă». Şi o luo di mănă şi zăsă: «Alicsandri împărati primeşti acest dar de la mine; ce am făcut cu multă bucuriea şi acum cu multă jali o dau ţiea, şi eu (56-*b*) mă duc la iad unde mergu toţi din lume.» Şi zăsă: «Alicsandri! săi o primeşti că-i mult înţăleaptă şi bună». Şi o dideră lui Alicsandru.

65. Alicsandru înpărat o luî de mănă pe Rucsanda şi o pusă în scaun lăngă săne şi-i pusă cunună de aur în cap. Iar Dariea luî înpărătêsa lui di mănă şi zăsă: «Alicsandri! ačasta i muma ta Olimbiĭada şi căută spre Persi şi zăsă: «Fiiţi milă şi de Turcii mii; ĭar pe *Răvăzan* şi pe Candarcus să-i ğudeci după cum ţ'a fi legi». Aceste grăi Darie. Alicsandru zăsă: «fata ta di astăzi înainte va fi împărătêsă a toată lume, ĭar înpărătĭasa ta va fi în locul mumii mele Olimbiĭadii, iar Pierşii tăi înpăraţi-vor cu mini ca şi cu tini». Şi muri Darĭea în luna lui Ghenari în 15 zile. Alicsandru petrecu pe Dariea pănă la mormănt, cu toati oştile, l-au îmgropat; şi să săvărşi marele înpărat (*Dăriucă*) Dariea.

66. După aceea chemă pe Candarcus şi pe *Răzvan* şi zăsă lor: «că ci aţi ucis pe Dariea domnul vostru?» Ei zisă: «moarte lui Dariea te pusă pre tine împărat Turcilor». Şi grăi Alicsandru: «împăratul vostru mult bine v'au făcut şi v'au şi boerit, dar miea ce bine îm veţi face voi, că eu sunt un străin voao?» Si zăsă lor Alicsandru: «proclit să fiea cela ci hrăneşti pe ucigătorul de domni şi pe (57-*b*) curva din casă şi vănzătorul di cetati». Şi au poruncit di

i-au spânzurat p'amândoi. Iar Alicsandru să cunună cu Rucsandra împărătîasă *hiica* lui Dariea împăratul *Arthomanilor* adică turcilor.

67. Şi după aČasta trimisă carti Alicsandru la maică-sa Olimbiïada şi la Aristotel dascalul lui şi zăsă: «Eu Alicsandru înpărat, preste toţi împăraţi împărat, cu vrere lui dumnezău scriu ţiea maicii meli Olimbiedii sănătati! Şi să ştiţi că acum şapte ani sănt de când n'am maĭ scris cătră voi într'atăta vremi nici de bini nici di rău, şi aČasta-i vina noastră, şi să ne ertaţi. Că am avut multă bătăliea cu Dariea împărat în trei rănduri şi n'am mai putut să scriu la voi. Iar acum cu (58-*a*) vrere lui dumnezău pe Dariea l'am bătut şi Perşii lui să închinară noao; şi Dariea muri şi pe fiica sa Rucsanda o dide miea să-m fiea înpărătêsă. Şi eu văzăndu-o frumuşe am primit trăi cu ea. Şi să ştiţi că pănă a nu mă săgeta dragoste muirască, eu nu mi-am putut aduci aminte di voi, ĭar după ci mă sagetă dragoste muirêscă eu începui a găndi lumeşti. Şi să ştiţi că sănt la Piersida în scaunul lui Dariea înpărat şi slăvit de Perşi. Iar voi să scriiţi la noi să ştim de viiaţa voastră şi fiţi sănătoşi».

68. Alicsandru împărat dischisă vistiriile lui Dariea înpărat şi află 20 casă pline de taleri şi 12 casă pline di galbini şi 12 casă pline di mărgăritaruri şi de (58-*b*) pietri scumpi. Şi scoasă cai hrăniţi 1000 şi scoasă 5.000 mii lei cu zgărzile di auru şi 5.000 mii pardoş; şi scoasă 5.000 ogari învăţaţi la vănaturi, şi 10.000 cotei învăţaţ şi samsomni; şi scoasă 8.000 de cămile învăţate, şi scoasă 100 di catăr şi bivoli fără samă, şi alti multi găngănii fără număr. Şi era păreţii cetăţii tot cu aurŭ. Şi era în patru cornuri di cetati patru pietri scumpe nepreţăluite şi lumina noapte ca zioa. Şi era patru stălpi di aur. Şi scoasă 30.000 de bide (c. blide) de aur şi 8.000 de talgire de aurŭ şi altele multe căte nu le maĭ ştiea numărul.

69. Alicsandru făcură căutari oştilor şi aflără zece mii de mii călăraş şi (60-a, copistul a sărit de la f. 58 la f. 60, greşind cu numerotaţia) 10.000 de pedestraş. Şi caii lui Dariea îi dideră toţi călăraşilor. Şi le dideră leafă pe 15 ani inainte; şi împărţi toati armile lui Dariea oştenilor. Şi le zăsă toţi să-ş hrănêscă caii bine şi să-ş dragă armile bine să fiea tot noao. Şi într'o zi zidi Alicsandru un stălp di aur înalt în mijlocul cetăţii. Şi strănsără oştile toate şi toati limbile şi să sui Alicsandru în stălp şi strigă cu glas mare ca să-l audă toţi: «că mă lapăd de dumnezăul orthomanilor, adică a Turcilor şi a Elinilor şi mă închin lui dumnezău Savaoft ci a făcut cerial şi pământul şi toate celi văzute şi nevăzute». Şi să vesăli Perşii şi cu Machidonenii şi alte limbi di la apus. Şi şăzură Alicsandru în cetate Persidii un an dă zăle. Şi dideră împărăţiea vărul său lui Filon (60-*b*) să fiea înpărat Perşilor, orthomanilor, adică turcilor.

70. Alicsandru să rădică cu toat oştile sale spre războĭu şi luî cu el 4.000 de mii pedestraş şi 5.000 de mii călăraşi şi 10.000 de mueri sterpe să fiea de traba oştilor. Şi le pusă după corturile împărăteşti şi le pusă căpitan Sfrenţăscu. Şi cine să culca cu dănsa într'o noapte îi da un galbăn. Şi luî 10.000 de cămile încărcate de traba oştilor, şi luî 10.000 di lei învăţaţi la războĭu şi pardoş şi cotei fără di samă. Şi lăsă la Persida pe Filon să împărăţască cu împărătêsa Rucsanda a lui Alicsandru.

71. Şi purČasă Alicsandru spre Criş înpărat cu (61-*a*) toati oştile sale, că nu vre să să închine. Şi slobozi oştile de-i prădară ţara şi prinsă şi pi Criş împărat viu, şi-i tăeră capul şi-i sparsără cetate. Şi aflară aurŭ şi argint căt să umplură toate oaste lui Alicsandru din destul.

72. Şi purČasă Alicsandru de acolo spre răsărit şi multe ţări luară şi le bătură şi le prădară. Şi sosi la margine ţărilor. Şi *de* acolo nu mai era oameni dumesnici şi era gadeni salbateci. Şi marsără zăce zăle şi ağunsă la loc sănătos. Şi era acolo furnici şi işiea noapte furnicile şi lua pe oameni furnicile şi-i trăge tărăşu în gropi. Şi spusă di răndul acista lui Alicsandru. Şi-i învăţa să puea făn uscat împrejurul oştilor şi să-i de foc. Şi aşa făcură (61-*b*) şi multe perind de aceste furnici să măntui di aČastă negăndită perirê. Şi marsără mai înainte şi dideră la o apă multa şi mare şi făcură poduri şi trecură apa în 60 zile.

73. Şi aflară acolo o ţară cu nişte oameni căt cotul. Şi miĭarsără mulţi oameni de a-

ciea şi să închinară lui Alicsandru şi-i adusă poclon mierê şi finice multe. Şi să jăluiră lui Alicsandru *şi* zăsă: «noi săntem oameni mişăi şi ne rugăm să nu ne străce oştile înpărăţii tale, că avem şi noi într'un an bătăliea odată cu cucoarăle, ne batem cu dănsăle, şi pe mulţi ni omoară şi ne scot ochii». Alicsandru zăsă să le facă cetati, şi le făcură. Şi învăţă di le făcură arce cu săgeţi şi să le arăte cum s'oru bati. Şi le pusă domn din trănşii; şi luî (62-*a*) mieri şi finice căt fu oştilor într'un an din destul şi le trecură ţara lor în 7 zile, şi acii oamenii să chiiamă *piftici*.

74. Şi marsără Alicsandru mai înainte şi ağunsă la un cămpu frumos. Şi era unŭ stălp în mijlocul cămpului poliit cu aurŭ. Şi era într'acel stălp obraz di om. Şi era scris slove ilineşti şi ovrieşti. Şi alergară Alecsandru şi citiră. Şi era scris aşa: «Eu Eracliea împărat preste toţi împăraţii înpărat, vrui să mărgu pănă la rai şi pă aice venit-am şi mă băturâ oamenii sălbateci şi-m fărmară oaste şi pe mine m'au ucis aice». Şi era acel camp plin di oasă di oam(e)ni. Alicsandru îmvăli stălpu să nu mai citiască nime. Şi întrebă voevozii: «ce spuni într'acel stălp?» Alicsandru zăsă, că spune (62-*b*) ţara dulce şi bună. Şi zăsă oştilor să să odihnască acolo. Şi şăzură acolo 30 zile şi făcură pălancă.

75. Intr'o zi şi zăsă Alicsandru să să gătêscă di războĭu. Şi eşiră Alicsandru cu oştile la pădure şi văzură un om mari şi înalt de 5 coţi şi flocos, şi cu ochii ca stelile şi să săminţi şi nu vru să fugă. Şi zăsă Alicsandru la doi voinici, să dei cu suliţile. Şi să răpezi doi voinici şi-l loviră cu suliţile, şi răcni foarte tari acel om sălbatic. Şi îndată işiră oameni sălbatici ca frunza şi ca ĭarbă, tot cu lemni şi cu pietri şi dideră în oaste lui Alicsandru căt şi el să spăimăntară, şi începu a fugi pănă la polcul lui Antiohă. Şi i luară di către pădure şi-i scoasă la cămpu, şi sfărşiră lemnile şi pietrile şi-i birui Alicsandru. Şi-i tăeră di diminaţă (63-*a*) pănă în sară, şi vii nu pute prinde nici unul, că ave obicei acei oameni dacă vede pe altul cruntu îl mănca de tot. Şi-i biruiră Alicsandru şi periră de dănşii 100.000 şi Machidoneni periră 15.000. Şi adoa zi miĭarsără voevozii toţi la Alicsandru şi zăsă: «Alicsandre împărate, au nu este destul noao căt luom din lume crăiile şi împărăţiile şi ne vărsăm săngele, şi acum ne adusăş să perim di oameni sălbatici!» Alicsandru zăsă: «o dragii mei fraţi, mult am umblat i am petrecut şi acum puţin avem să mai mergem, şi să ne întoarcem la lume şi ne vomŭ odihni».

76. Şi miĭarsără Alicsandru di acolo şi ağunsă la o ţară dulce şi bună cu poapi (c. pomi) multe şi cămpu frumosu. Şi era într'acel (63-*b*) cămp doi stălpi poliiţ cu aurŭ, şi era scrisŭ 2 obrază di om. Şi marsără Alicsandru şi ceti slovile şi aşe era scris: «Eu Eracliea împărat şi Saramida împărătêsă oare când am fost împăraţ la Machidoniea şi am văzut multe răotăţi îm lume, şi fugindu aice din lume şi am lăcu(i)t îm pustiea, şi *mă* săvărşii aicê». Alicsandra plănsă mult şi zăsă: «o luminate Eracliea şi Saramido împărătêso, bine aţi lăcuit în lume şi bine v'aţi săvărşit, şi ĭată că văd şi pomană pe urma voastră». Şi acolo găsără şi curţile pustii.

77. Alicsandru purŏasă di acolo la o ţară, şi acolo găsă oameni căte cu şapte (64-*a*) picŏari şi căte cu şasă măni. Şi mulţi din ei năpusti prin oaste lui Alicsandru şi mulţi peri din trănşii. Şi prinsără şi vii, şi era voea lui Alicsandru să-i scoaţă la lume pentru ŏuda. Şi nu ştiea ci mănăncă şi muri toţi di foami. Şi le trecu ţara lor în zăce zile.

78. Şi de acolo ağunsă Alicsandru la ţara *Cămcănilor*, şi era în chip de oameni şi ave doao guri, una dinainte, alta dinapoi şi lătra ca căni. Şi să rădicară şi eĭ asupra lui Alicsandru, şi periră mulţi de*nŭ*tr'ănşii. Şi le trecură ţara lor în zăce zile.

79. Şi ağunsă Alixandru la o apă mari şi acolo zăsă oştilor să să odihnêscă. (64-*b*) Şi peste noapte eşiră racii şi trăge oamenii în apă. Şi auzind Alixandru şi zăsă să facă gropi. Şi mulţi peri de dănşii căzăndu în gropi.

80. Şi mêrsără Alicsandru pănă la o coadă di mare şi află acolo pămănt frumos şi zăsă să să odihnască oştile. Şi văzură piste apă oameni umblăndu, şi era ţara cu oameni. Şi zăsă Alicsandru să facă şăice. Şi făcură. Şi vru Alicsandru să margă acolo. Iar Antioh zăsă: «nu vei merge mai înainte ce voiu merge eu». Iar Alicsandru zăsă: «dar di ţi să va întămpla moarte

acolo pe mine cine mă va măngăea?» Antioh zăsă: «Alicsandre împărate! di va muri Antioh vei pune altul în locul lui, iar Alicsandru Impărat di va muri nu vom mai (65-*a*) găsă altulŭ». Şi întră Antioh în şaică cu mulţi voinici şi mĭarsără toată noapte pi apă, şi sosi acolo, şi află nişte oameni grăind greceşti. Şi să întoarsă Antioh înapoi la Alicsandru şi spusă ci au văzut acolo. Şi întră Alicsandru în şăică cu o miea di boeri şi marsără acolo. Şi dacă agunsă acolo veniră oamenii ostrovului şi zăsă: «Alicsandre împărate mare! ci ai venit la noi? şi ce vei să ei di la noi? vezi că n'avem nimică fără căt avem dascali buni şi filosofĭ; şi de-ţi va trebui îţi veţi lua». Alicsandru zăsă: «uar îm trebuesc miea filosof, că aurŭ şi argint este la mine mult ĭar filosof mai puţini», Şi luî şasă filosofi di la dănşii şi să întoarsă înnapoi, şi întrebă pe unde-i calé la rai? Şi spusă acei filosofi.

81. Şi mĭarsără Alicsandru şasă zile şi agunsă la un munte de heru. Şi era un om de o miea de stănjeni de lung şi de 500 de stănjeni de gros, şi era legat cu vergi di her de acel munte. Şi mĭarsără oştile şi nu cutêzară nimene să să apropiea de dănsul. Şi mĭarsără şi agunsă la un alt munte di her, şi găsă acolo o muere di o miea di stănjeni di lungă şi de 500 stănjeni di groasă şi era legată cu vergi di her di acel munte. Şi era un şarpe înfăşurat di la cap pănă la pičoari şi-i ţăne gura cu dinţii. Şi unde zbera, ĭar glasul i să auziea cale de trei zile. Şi nu cutezară nimene să să apropiea di (66-*a*) dănsa. Şi întrebă Alicsandru: «cine fu aceşti oameni?» Filosofii zăsă: «Spun să fiea Adam şi Eva, şi când va eşi Hristos atunci să vor erta şi să vor slobozi din legături». Şi marsără mai înainte şi agunsă la o peştiră. Şi să auziea *gomăt* mari preste samă, şi era plin di şărpi. Şi zăsă un filosof, că este munca celor greşiţ şi să vor munci pănă la judeţ.

82. Şi purcasă Alicsandru la ostrovul Macaronului unde lăcuesc Negomudrii. Şi să apropieară de ostrovul Macaronului. Şi zăsă Alicsandru să să odihnêscă oştile acolo. Şi să vide ostrovul şi era mai sus di cătŭ altŭ pămănt. Şi zăsă Alicsandru să facă un vas mari. Şi făcură. Şi întră Alicsandru cu Antioh şi cu Potolomei (66-*b*) şi cu 1.000 de boeri, şi luară aur şi vin şi păne. Şi trecură apa în ceea parte şi marsără la Negomudrii. Şi văzură pometi frumoşi cu poami dulci ca mieare, şi făntăui răci, şi şide oamenii supt pomi; şi pasări frumoasă şi minunate, şi cănta unile într'un felu altele într'altfel. Şi eşiră înnainte nişte oameni şi zăsă: «pace voao». Alicsandru zăsă: «tuturor bucuriea». Şi sărutară pi Alicsandru împărat. Alicsandru vru să mai grăiască cu dănşii. Ei nu vrură şi zăsă că vei grăi cu împăratul nostru Ivantiea.

83. Şi mai marsăre mai înainte şi văzură pe Ivantiea împărat şizăndu supt un copaci înalt. Şi ave acel pom de toati frunzăle. Şi şide Ivantiea împărat în jălţi de aurŭ şi era gol, şi era supt pičoarile lui făntănă de luciea ca soarile, şi îm capul lui cunună (67-*a*) di aurŭ şi cu pieatre scumpe. Şi marsără Alicsandru la dănsul. Iar Ivantiea clăti cu capul şi zăsă: «Alicsandrea împărate din lumâ nevolnică şi ticăloasă; toată lumê vei lua şi la Machidoniea tu nu vrei mai merge; şi pănă lă ceru têi suit şi pănă la ĭad te vei pogoră». Alicsandru îi sărută măna. Ivantiea îl sărută pe cap şi-l pusă în jilţi lăngă dănsul. Alicsandru îi zăsă: «căci îm grăişi aşa?» Ivantiea îi zăsă: «omului înţălept nu-i să poftoresc cuvintile; şi pentru ce ai veni aice la noi? că noĭ săntem goli, (precum ne vezi) şi hrana noastră săut aceste poami, că noi nici arăm nici sămănăm şi ne hrăneşte dmnezău, şi noi nici o grije nu avem, şi ne hrăneşte (67-*b*) dumnezău, şi noi trăim mult şi într'alt loc nu mergem în veci».

84. Alicsandru zăsă: «o fericite Ivantiea! să-m spui di undi aţŭ venit aice?» Ivantiea zăsă: „când au făcut dumnezău pe moşul nostru Adam şi pe Eva şi-i pusă în raĭu să moştinêscă raĭul, şi le zăsă să nu mănănce dintr'un pom că vor muri, ĭar ei nu ascultară şi grăşiră lui dumnezău. Şi să măniea dumnezău pre dănşii şi-i scoasă din raĭu goli. Şi au venit aice şi făcură cuconi pe Abel şi pe Cain. Şi să ucisă fičorii. Şi apoi le dede dumnezău altul fičor bun şi înţălept şi-l chemă Sif. Şi făcură alţi fičori şi să plodiră aice sute (68-*a*) de mii. Şi veni îngerul lui dumnezău şi-i scoasă di aice, şi pe alţi fičori a lui Adam şi-i scoasă la lumê unde sănteţi voi. Iar Sif au rămas aice, şi noi săntem strenepoţii lui Sif». Alicsandru zăsă: «o fericite Ivantiea! toati îm spusăşi bine şi dulci, să-m spui cum vă plodiţi, că mueri la voi

nu văzui». Ivantiea zăsă: «avem noi mueri, dar nu lăcuesc cu noi, ci lăcuesc sângure într'un ostrov într'o cetati di aramă şi acolo şăd. Şi vin într'un an 30 de zile di lăcuesc cu noi, şi atunce ne însurăm şi ne mărităm. Şi când fac ficor ele îl ţin la ele trei ani şi apoi îl aduc la noi; iar când fac fete atunce le ţin tot la îale. Şi dacă moari ori bărbat ori mueri după aceea nu să mai însoară şi nici să mai mărită». Şi zăsă Alicsandru: «pute-voiu să văzŭ muerile voastre?» Ivantiea zăsă: «nu vei pute, că de vei căuta vei muri». Şi-l crăzură Alicsandru de acasta.

85. Şi-i zăsă Alicsandru: «blem Ivantiea să-ţ aducem poclonŭ de ce să află la noi». El zăsă: «aduceţi-m!» Şi-i adusără aur şi vin şi pâne. Ivantiea zăsă: «nu-i dat noao să mâncăm di aceste, ce-i dat voao să mâncaţi di aceste». Şi luî vinul şi-l dişărtară. Şi luî apă din fântână lui *u*ntr'un olcor di lut. Şi zăsă Alicsandru: «acasta apă di ce este bună?» Ivantiea zăsă: «dacă îmbătrâneşte omul se bei că să face tânăr ca de 30 di ani». Alicsandru o dideră unui credincosŭ al lui să-i fiea până la moarte lui. Alicsandru îmtrebă: «diparti-i raiul?» Ivantiea zăsă: «că nu vei putea vide raiul, că sânt şapte zăci di mile di la pământ (69-*a*) di sus şi încungurat cu foc şi la poarta raiului stau Herovimii şi Serafimii cu armi di foc. Şi ţiea îţi este dat să mergi mai înainte, şi-ţ vor eşi înainte doi îngeri şi îţ vor spune, şi pas sănătos către împărăţiea lui Poru împărat». Alicsandru zăsă voevozilor di să închinară lui Ivantiea înpărat, şi eşiră din ostrov şi să dusă la tabără. Şi să spăimântară oştile di zăbava lor. Şi spusă dîi toati celi ci au văzut acolo.

86. Alixandru să rădică cu toati oştile sale spre ostrovulŭ muerilor şi în cetati nu căutară. Şi miiarsără 10 zile şi dideră la un munte şi-l trecură. Şi-ş pusă acolo stâlp şi-ş scrisă jitiea sa când au trecut pi acolo. Şi marsă(69-*b*)ră mai înainte şi ağunsără la o peştiră mari şi întunicoasă. Şi zăsă Alixandru să străge berĉul la toţi şi să-l laudă. Şi strigă aşe şi zăsă: «cine ci va găsă îm peştire tot să scoată afară ori lemne ori pieatre, că cela ci va lua mult căi-să-va, şi cela ci va lua puţin iar să va căi pentru ce n'au luat mai mult». Şi zăsă tot pi epe să încalece şi să lege mânzăi la gura peşterăi şi aşa făcură. Şi intrară în piĕşteră şi era întuneric mari. Şi luară cine ci au găsăt. Şi strigară berĉul să lăsa epile pe voe lor pe unde or vre să iasă. Şi le lăsară şi-i scoasără afară epile pentru mânzu, că ei nu ştiea pe unde vor eşi. Şi scoasă tot aurŭ şi mărgăritaru şi pietre scumpe. Şi să căiră că ci n'au luat mai mult.

87. Şi miiarsără Alixandru mai înainte şi ağunsă la un câmp frumos şi mirosiea ca zmirna şi ca livanulŭ, şi era di toati florile. Şi sta acel câmpŭ mai sus de 10 mile de nalt şi să vede foc împregurul raiului. Şi eşiră doi îngeri înainte şi strigară: «stăi Alicsandre! nu merge că este loc sfânt, că vei peri şi tu şi oaste ta». Şi dacă auziră Alicsandru aşa, stătură pi loc. Şi zidi un stâlp di aurŭ şi scrisă slovi: «Eu Alicsandru împărat a toată lume, venit-am până aice, şi-m eşiră înainte doi sfinţi îngeri şi mă certară să nu mergŭ mai înainte, că voi peri şi eu şi oaste me; şi cine va veni până aice, mai înainte să nu margă». Şi întrebă Alicsandru pe îngeri: «dar pe unde voi (70-*b*) eşi la lume?» Ingerii zăsă: «pe aceste patru părăe ce curgŭ din raiu Fison, Gheon Tigrŭ, Eufrathul, şi pe aceste vei eşi la lumĕ». Aceste grăi îngerii către Alixandru.

88. Şi să întoarsă Alixandru înpărat la lume spre dreptul răsăritului. Şi miiarsără şasă zile şi ağunsă la un ezăr. Şi zăsă Alicsandru să să odihnêscă oştile acolo. Şi miiarsără bucătarul cel împărătesc să spele un peşte usscat în ezărŭ. Iar cum bă*gă*ră peştele în apă el îmvisă şi să dusă în ezăr. Şi miiarsără bucătarul şi spusă lui Alixandru. Şi zăsă Alicsandru: «tot omul să să scalde şi ei şi caii». Şi aşe făcură, şi să făcură toţi sănătoş ori di ci boală au fost bolnavi.

89. (71-*a*) Şi miiarsără Alixandru mai înainte şi ağunsără la un ezăr cu nişte apă dulce şi limpede. Şi vrură Alixandru să să scalde. Iarŭ un peşte mari năvăli să-l mănânce. Iarŭ Alicsandru fugi afară şi sări peştele după Alicsandru până afară la uscat. Şi să întoarsără Alixandru şi încălecă pe peşte şi oştile îl ucisără. Şi-l spinticară şi găsără o piiatră scumpă într'ânsul şi solzii lui era di aurŭ. Şi într'ace noapte eşiră nişte fete ĉudate şi cu părul până îm

brău şi cununi di aurŭ în cap şi umbla prin preğurul oştilor plăngănd, şi cănta nişte căntări minunate căt n'au auzit nimene pe lume acele glasuri cu jale. Şi zăsă: «o dragul (71-*b*) nostru, şi domnul nostru, cum te ucisă Alicsandru împărat!» şi-l căntă cu multă jali.

90. Şi purčasă Alixandru de la ezerŭ cu toati oştile lui şi ağunsă la un loc cu pădure. Şi eşiră nişte oameni ğumătati om, ğumătati cal şi chema pi acii oameni *Ipolin*. Şi era cu săgeţi şi săgeţile nu ave fer. Şi dideră în oaste lui Alixandru şi mulţi periră şi prinsără şi vii. Şi atăta era de ageri, căt nimeni nu scăpa de nainte lor. Şi în ce trăge cu arculŭ n'ave greşală. Şi multŭ ağutoru era lui Alicsandru. Şi eşiră cu dănşii la lume şi periră toţi di frigŭ.

91. Şi purčasă Alixandru la biserica soarelui. Şi marsără 100 de zile şi să apropieră de lume şi ağunsă la biserica soarilui. Şi marsără Alixandru sâ să închine bisericii. Şi văzură acolo scris di moarte lui şi căt va trăi şi cum-l vor otrăvi slujitorii lui. Şi să scarbiră foarti rău Alixandru di ačasta.

92. Şi marsără Alicsandru di acolo 10 zile şi ağunsă la nişte oameni căte cu un *ocu* (c. ochiu) şi căte cu o mănă. Şi prinsără vii mulţi, şi cu coada di oai, şi-i dusă la Alixandru. Iar ei zăsă: «împărate, milostiveştite spre noi şi ne slobozi că săntem nişte gadeni săl-(72-*b*) batice neputinčoasă şi mişăi cum vez şi împărăţiea ta». Impăratul zăsă di-i sloboză. Iar ei să suiră într'un munte şi strigară di acolo şi zăsă: «Alicsandre, căt eşti di înţălept, ĭar noi têm îmşălat». Alicsandru zăsă: «întrebaţi-i cu ci m'au înşălat?» Şi-i întrebă. Iar ei zăsă: «carne noastră este mai dulce de căt toate cărnile şi maţile noastre sunt tot pietre scumpe». Alicsandru zăsă: «toată pasăre piere pe limba sa». Şi îmvăţă di incongură muntele şi sloboziră pardoşii şi samsonii şi ogarăi şi coteii şi zăvozii şi leii. Şi periră di acei oameni 100 de mii. Şi prinsără şi vii, şi-i spintecară şi aflară cum au zăs ei. Şi *chele* lor dacă s'au uscat nu o (73-*a*) prinde nici sabiea. Şi-i beliră pe toţi. Şi le trecură ţara lor în 25 de zile, şi ağunsă la hotaru lui Poru împărat. Şi zăsă să să odihnêscă oştile acolo.

93. *Cănd trimisă Poriu împărat carte la Alixandru Machidon.* Şi aşe zăsă în carte: «Eu marile împărat Poriu a toată lumê, scriu ţie Alixandre Machidoane, că-m veniră veste la urechile mele că te-i mărit, căci ai ucis pe Dariea împărat, şi cu aceea nebuniea a ta pierdi-vii capul tău; şi ai venit la hotarul meu. Dar să ştii că dinainte puterii mele nu vei pute scăpa în toata lume, şi acum să-ţŭ ağungă căt ai luat toate ţările şi l-ai prădat. Dar acum să-m trimeţi haragi tot ci ai luat din toată lume şi să te duci la Machidoniea ta. Iar di nu vii faci aşe tu (73-*b*) nu vii pute scăpa nici la Machidoniea ta, nici în toată lume de-n nainte puterii mele». Şi miĭarsără solul înainte lui Alixandru cu carte şi o dideră lui Alixandru. Şi o citiră. Şi altă carti scrisă aşa: «Eu Alixandru împărat preste toţi împăraţii lumii, cu vrerê lui dumnezău Savaoft, scriu ţiea Poriu împărat sănătati. Şi de carte nu-ţi mulţămăsc, că şi tu ne cerţi pre noi, şi zici că cu nebuniea am ucis pe Dariea. Dar să ştii că pe tine nu ca pe Dariea voĭu să te bat, ci ca pe un om di nimică. Şi să ştii că vin la tine cu ağutorul lui dumnezău Savaoftu cu toati oştile mele. Că mai bine este Machidonenilor mei să moară toţi la rĕzboĭu cu cinste di căt să trăĭască cu ruşine pe (74-*a*) lume. Şi să fii gata di războiu pănă în zăci zile». Şi miĭarsără solul la Poriu cu cărţile şi citiră cărţile,

94. Şi zăsă Poriu să să străngă oştile din toati ţările sale. Şi aflară 10.000 de mii di oaste şi 10.000 de lei învăţaţi la războĭu. Şi să gătiră şi purčasă asupra lui Alixandru. Şi dacă văzură Machidonenii şi Perşii atăta putere ci aduce Poriu înpărat, să spăimăntară şi făcură sfat să prindă pi Alixandru şi să-l de lui Poriu, şi să-ş čară ertăciune şi să să ducă pi la ţile (c. ţările) lorŭ. Şi auzi Potolomei şi spusă lui Alixandru. Iar Alixandru grăi tari: «O dragii mei Machidoneni! vitejii lumii! căt războĭu am bătut şi am luatŭ toată lume, iar acum v'aţi spăimăntat de In(74-*b*)dieni. Iară di m'aţi urăt pre mine, ĭată că mă duc eu săngur la moarte, că mie îm va ağungi 3 coţi di pămănt, iar voao nu va ağungi toată lume». Şi dacă auzi Machidonenii aceste cuvinte, începură a plănge şi zăsă: «nu este vina noastră ci este vina Turcilor că ei n'au spăimăntat şi pe noi, că sunt prietini cu Indienii». Şi într'acel čas zăsă

Alixandru să-i învălêscă muireşte; (şi de atunce să poartă Turcii cu învălituri muireşti). Şi scrisă Alixandru oştile şi aflară 5.000 de mii Machidoneni călăraş şi 2.000 de mii pedestraş.

95. Şi trimisă la Filon şi la împărătêsa lui Rucsanda, şi scrisă carte aşe: «Eu Alixandru înpărat, îndată ce va veni carte me să vii (75-*a*) Filoni cu 1.000 de mii de oaste cum mai în grabă, să ne batem cu Poru împărat». Şi să dusă solul la Persida şi să închină cu cărţile di la Alixandru la Rucsanda împărătiasa lui. Şi îndată purčasă Filon cu oaste ağutoru lui Alixandru spre Poriu. Poru încă purčasă cu oştile şi pusă înainte războĭului lei. Alicsandru pusă 1.000 de bivoli şi 1.000 di tauri înainte leilor. Şi să loviră lei cu taurii şi să dideră într'o parte; şi să loviră oştile foarte tare. Şi să tăeră până în sară. Şi zăsă Poru: «cum vom face că ne bat Machidonenii şi nu-i putem bate?» Iar un boeri zăsă: «împărati! să aducem înainte *li*fantele cele sălbatice şi să facem pe *li*fante poduri, şi pe pod căte 20 de puşcaş». Şi aşe făcură. Iar Alixandru pusă (75-*b*) î*m*nainte cămile cu clopoţăi. Şi auziră *li*fantele sunetele clopoţăilor şi să spărieră şi dideră înapoi în oaste lui Poriu şi o călcară şi răsturnără podurile cu puşcaşii. Iar Alixandru loviră de tr*ăi* părţi pe Poru, şi să bătură până într'a-miiază zi. Şi să spăimăntară Indienii şi începură a fugi. Şi trecură apa Efraftului şi stricară podurile. Şi periră de a lui Poriu 4.000 de mii şi din oaste lui Alixandru periră 5.000. Şi sta Alixandru di iasta parti.

96. Şi sosi atunce şi Filon cu 1.000 di oasti odihnită la Alixandru. Şi adusă 900 cămile încărcati cu bani şi 2.000 de catăr di traba oştilor şi 1.000 de povară de galbini. Şi grăi Filon: «împărate Alicsandre! nu ţii (76-*a*) să cade să te baţi cu Poru ci mi să cade miea să mă bat cu el, că el este împărat Indii iar eu sănt împărat Persădii, iar tu eşti împărat a toată lume». Şi să vesăliră Alixandru şi toati oştile di venire lui Filon. Alixandru zăsă: «cum om face?» Filon zăsă: «Lasă-mă să mărgŭ eu cu oştile ci am adus şi cu vitejii mii se vezi ci oi face eu lui Poriu». Alicsandru zăsă: «dar apa Efraftului cum vom trece că podurile sănt stricate?» Filon zăsă; «Vei vede şi tu săngur cum voi trece». Şi zăsă Alicsandru: «să ei şi din oaste mê 1.000 de mii de oasti». Şi luî şi Filon 2.000 de mii de oasti. Şi zăsă Filon: «să ei tot călăraşul căte un pedestraş după săne calari». Iar căndu fu pi a-mază-ş, oaste lui (76-*b*) Poru şăzură la masă. Iar Filon cu oştile sale dideră odată toţi în apă. Iar apa Efraftului au eşit la uscat. Şi cei dintăi să udară, iar cei di pi urmă au trecut pi uscatŭ. Şi loviră oaste lui Poru şăzăndu la masă şi-i tăeră până în sară. Alicsandru văzură şi nu putură răbda şi dideră după Filon şi el. Şi începură Indienii a fugi şi Machidonenii a-i goni. Şi-i tăeră foarti rău. Şi periră 30.000 şi prinsără vii 1.000 de mii. Iară Machidonenii periră 200 de mii. Poru fuge şi zăce: «o vai di *m*ine Pore, cum ti potrivei lui dumnezău, iar acum nu te poţ potrivi nici unui om prost de pre pămănt; şi cum puternicii căzură ĭar neputernicii să sculară. Cum Machidonenii sparsără puterê *g*hietului Dariea împărat şi acum (77-*a*) să apucară ca scaĭul în părul capului meu şi putere me rău o sparsără. Şi nici apa Efraftului nu-i putură ţine!» Alixandru tabără pe locul lui Poru, iar Poru să dusă la cetati.

97. Şi trimisără la toate ţările sale de strănsără oaste şi mic şi mari căt era greulŭ pămăntului. Iar Alixandru chemă pi voevozii şi zăsă: «păcat este să piĭară toată lume pentru doi oameni, ci voĭu să mă bat eu săngur cu el, şi di mă va bati va fi împărat el a toată lume; ĭar di-I voĭu bati voĭu fi eu împărat a toată lume. Şi du-te tu Filon sol la Poriu». Şi scrisă carti: „Eu Alixandru înpărat, scriu ţiea Poru împărati. Şi să ştii ca capul plecat nu-l pr*in*de sabiea nici odată, şi de te vei închina miea tu şăzi în scaunul tău şi să-mi trimiţi haragi (77-*b*) şi oasti pi an căt-mi va trebui. Iar de nu te vei închina mie tu eşti duşman Indienilor tăi că vor peri toţi di sabie machidonêscă; ĭar mie îm este milă de Machidonenii mei. Şi este păcat să piiară toată lume pentru Alixandru şi pentru Poriu, ci eu voiu să ne batim amăndoi şi di mă vei bati tu pi mine vii fi împărat a toată lume, ĭar de voĭu bati eu pi tine voĭu fi eu împărat a toată lume». Filon luî carte şi să dusă la Poru. Poriu citiră carte înnainte Indienilor şi zăsă Poru: «bucuros sănt să mă bat cu Alixandru amăndoi, ĭar oştile să ste pe loc păn nĭ vom bati». şi zăsă Poru solului: «cum ti chêmă?» El zăsă: «Filon mă chiiamă, prietinul

lu Alicsandru». Poru zăsă: «Filioane închină-te mie că eu oi bati pi Alicsandru, iar ție ț'oi da pe fata (78-*a*) me și după moarte me vei fi tu împărat Indiii, că di astăzi înainte să sfârșesc zilele lui Alicsandru». Filon zăsă: «di dragoste lui Alicsandru nu mă va dispărți toată lume». Poru zăsă: «gătească-să Alixandru și să ĭasă (la poḍinoc) meidean precum au zăs, și oaste să ste pe loc și a lui și a me până-mi să va alege».

98. Filon marsără și spusă lui Alixandru di rândul acesta și *să* priimi. Și mai zăsă Alixandru: «dar Poriu ci vitêz poati fi?» Filon zăsă: «marê este di trup și va fi putred și să știi că-l vei bati; de 'nalt este de 10 coți, di gros și de 5 coți și îm frunti de trii palmi». Alicsandru să împlătoșă și-ș pusă coifulŭ în cap și să rugă lui dumnezău și zăsă: «doamnê dumnezeule Savaoftŭ, ce la ci odihnești pe (78-*b*) Serafimi și slăvitŭ di Herovimi, fii mie ağutoru spre Poru împărat; unul sfânt Savaoftŭ ce s'au împlut ceriul și pământul di slava ta». Și încălică Alicsandru înpărat pi Docipal și luî sulița a mână și eșiră la median. Și sta oștile gata. Și eșiră și Poru la median și sta oștile și a lui gata. Și să lovĭră din suliță și să frânsără sulițele. Și scoasă buzduganile și loviră căte di zăci ori. Și să apucară di sabii; Alicsandru zăsă: «Poru împărati; dar n'am grăit noi așe». El zăsă: «Cum?» Alicsandru zăsă: «ĭată că s'au apropietŭ oaste ta, nu stă pi loc până ni vom bati». Iar Poru să intoarsă să zică oștilor să ste pi loc. Alicsandru văzură că să dischisă platoșa suptŭsăsoară și-lŭ lovĭră prin închiitura platoșii (79-*a*) și-l oboră ğos. Și răcni foarti tari. Iar Docipal luî pe calul lui Poru de cerbice și-l oboră ğos și-l călcară cu piĕoarile. Iar Indienii începură a fugi și Machidonenii a-i goni și-i täeră foarti rău până la cetati. Și periră din oaste lui Poru 3.000 de mii și mulți prinsără vii. Iar pe Poriu îl pusă în liagăn di aurŭ și-l dusă la Indie cetate ce mari, și-l pusă aproapi di cetati îm câmpŭ, și-i pusă cunună di aurŭ în cap. Și viniră împărătêsa lui, Olimistra cu hainile sparti și cu 10.000 de popi și vlădici Indieni, și tămäeră trupul lui Poru. Și-l îngropară cu mari plângerê cât n'au fost fost din începutul lumii. Și-l petrecură Alicsandru până la mormânt cu toati oștile sale. Și să săvărși marile î*n*părat Poriu în luna lui Iulie 12 zile.

99. Alicsandru șăzură în scaunul lui Poriu împărat și să închinară Indienii și-i făcură frați cu Machidonenii și să vesăliră 12 zile. Și deschisă vistiriile lui Poru împărat și aflară 30 di casă di galbini și scoasă 4.000 blide di aurŭ și 20 păhară di aurŭ. Și scoasă cununa lui Poriu împărat di *alfis* fără preț. Și scoasă 5.000 di săbii fericate cu aurŭ. Și scoasă 1.000 di cai cu țolurile di mătasă, și scoasă 10.000 di lei vânători; și scoasă 15.000 di pardoș și 1.000 de platoșe și coifuri și zăle și mărgăritaruri, cât n'au putut lua sama; și dobitoace fără cislă. Și cetate era cât putei trage cu săğata de 4 ori și de lungă și de largă; și (80-*a*) era păreți cetății poliiți cu aurŭ; și era 12 luni di aurŭ de umbla una după alta, care când ĭi vine rândul, și lumina noapte ca soarile. Alixandru șăzură acolo unŭ an di zile, și veniră crai toți din preğurul Indii cu haragi căte de 10 ani și cu daruri. Și diderä împărățiea lui Antioh să fie înpărat Indii și a toată optime. Și zăsă Alicsandru: «tot omul să-ș gătiască de oaste și să-ș hrănêscă cai bine».

100. Alicsandru să rădică di acolo cu toati oștile sale și purĕasă la împărăție muirêscă la țara Amazänilor. Și sosi Alicsandru supt cetate și trimisă carti la Talistrida împărăteasa, și (80-*b*) scrisă carte așa: «Eu Alicsandru împărat, preste toțĭ împărații înpărat, scriu ție Talistrido împărătiasă, și să știi că am luat împărăție lu Darie și a lui Poriu, și acumă până la voĭu am venit, să-m trimiți haragi și oaste pi an cât îm va trebui. Iar di nu vii faci așe, ĭar voi mari nevoi veți ave de la mine». Și trimisă sol la Talistrida. Și citiră cartê. Și zisă să scrie alta carte, și scrisă așa: «Eu Talistrida înpărătiasa Mazinelor scriu ție înpărate Alixandre sănătate! Și am înțăles că ai venit la noi. Și ț'oi spune viiața noastră cum lăcuim aicê în ostrov în grădină cu apă. Că avem oaste di fimei 50.000 călăraș și 20.000 pedestraș. Și bărbații noștri lăcuesc într'alt loc. Și ne adunăm într'un an o dată, și șăd cu noi 30 zile, și ĭarăș să duc de la noi. Și dacă (81-*a*) avem vr'o nevoe ei încă ne stau ağutoriu noao. Și tu încă ai venit să te bați cu noi; bucuroș săntem să ne batem, și vom eși la voi. Și de te

vom bate marê ruşinê îţi va fi; ĭarăşi de ne vei bati nici o cinste nu îţi va fi că ai bătut nişte mueri. Si să fii gata de războĭu până în trii zile». Şi miĭarsără sol la Alicsandru.

101. Şi citiră carte şi scrisă alta aşe: «Eu Alixandru înpărat scriu ţie Talistrido înpărătĭasă sănătate! şi să ştii că am luat toată lume şi la voi am venit. Şi de nu mă voĭu bate şi cu voi marê ruşine mi-ar fi, că or zice oamenii că am fugit de frica muerilor. Şi de vă este voe să rămăe ostrovul pustiiu, voiu să eşiţi la bătălie unde va fi voe». Şi miĭarsără sol la Talistrida şi citiră carte. Şi trimisă 100 de feti pe cai albi şi cunune de aurŭ în cap. Şi trimisă Talistrida (81-*b*) cununa sa de aur cu pietri scumpe fără preţ, şi scrisă carte aşe: «Eu Talistrida înpărătiasa scriu lui marê înpărat Alixandru sănătate! Şi îm veni vesti la urechile mele că ai luat toată lumê şi acum ai venit la noi ca să te baţi, dar eu n'am crezut. Ci acum ţ'am trimis puţin dar înpărăţii tale, să-l priimeşti. Şi să-m trimiţ stiag de la înpărăţie ta, şi ce vei pofti om trimite împărăţii tale haragi şi oastê pre anu». Alixandru citiră carte şi alta scrisă la Talistrida înpărătiasa: «Scriu ţie Talistrido sănătate! Şi mie fete nu-m trebuescu că am ucis toţi vitejii din lume şi au rămas multe mueri văduve la noi; şi ĭată că ţ-am trimis stiag de la noi şi să înpărăţeşti sănătoasă». Şi Potolomei sta acolo şi era glumeţi adică şăgalnic şi zăsă: «Alicsandre înpărate dacă nu-m dai alte (82-*a*) înpărăţii unde-va ĭncăi îm dă aceste fete să le fiu eu înpărat, să mă dizmărdu cu ele». Alicsandru zisă. «o dragul meu Potolomei! pentru că eşti v͠vod al mieu eţi una care-ţi va plăce, că-ţi va ağunge încă-ţi va şi rămăne». Iar Potolomei zisă: «marê lucru poate fi; têi spărieat de iale mai rău de căt mine". Şi le trimisă întregi. Şi fu aĉasta şi multu răsără tot domnii de aĉasta. Şi le trimisără înapoi pe toate la Talistrida înpărătiasa lor.

102. Şi purĉasră Alixandru di acolo spre Evremiş împăratul a Mercinilor. Şi strănsără Ivrimiş oaste mari să să bată cu Alicsandru. Iar Alicsandru trimisă un v͠vod cu 100 de mii di oasti şi bătură pe Ivrimiş şi-i sparsără oaste şi adusă pe Ivrimiş viu la Alicsandru. Şi alti limbi di acolo, şi (82-*b*) începură a fugi la munte spre amiiazăz pănă-i băgară în munţi. Şi acolo era munţii foarti înnalţi. Şi făcură Alicsandru rugâ mari la dumnezău, şi să apropieră munţii de 12 coţi cu voe lui dumnezău. Şi făcură Alicsandru zidu di piĭatră, şi făcură poartă di aramă di 100 stănjeni di groasă şi di înnaltă di 1.000 di stănjini, şi răsădiră măcieş, şi 100 de mile di loc, şi scrisă numele: «Alicsandru împarat». Şi căndŭ vor eşi acele limbi şĭ vor lua lume, mult rău va fi. Şi va lua lume şi va fi antihrist într'aceea vreme, şi va fi anul ca luna şi luna ca săptămăna şi săptămăna ca zioa, şi zioa ca ĉasul şi ĉasul ca clipala ochilor.

103. Alixandru purĉasă di acolo la cetati Mastroa(83-*a*)donului, şi era făcută pe trii munţi, şi cetate era di marmură fără di var zidită. Şi şide acolo Cleofila împărătiasă şi ave doi fiĉori, anumê Candarsar şi altul Doriv şi era ginere luĭ Poriu împărat. Şi ţine Candarsar o ţară ci să chema Ivraghid. Iar muma lor dacă auzi că vini sol di la Alixandru spre ţara ei, şi ştie că s'a faci sol Alixandru pentru frumusăţâ ţătătii, că nu era în lume ca aceea mai frumoasă, şi trimisă Cleofila un zugravŭ, şi-i scrisă chipul lui Alicsandru şi-l adusă la împărătêsa, şi-l ascunsă în cămara ei. Şi Candarsar auzi că vini Alicsandru împărat, şi iel fugiea la muma sa Cleofila. Iar un împărat ci'l cema (c. chema) Ivraghid el au eşit înainte să-l întrebe di ce fuge. Iar el spusă, că fuge di Alicsandru, elŭ văzură înpărătasa lui Candarsar că-i frumoasă foarti, şi o îndrăgi şi o luî cu cucon cu tot. Şi-i sparsără oaste lui Candarsarŭ şi-l bătură.

104. Şi fugiră Candarsar la muma sa. Şi dideră piste oaste şi străjile lui Alicsandru. Şi-l prinsără viu pe feĉorul Cleofilii. Alicsandru chemă pi Antioh şi-l îmbrăcă în haĭnele sale şi Alixandru să îmbrăcă în hainele lui Antioh, şi pusă lui Antioh cunună di aurŭ în cap. Şi chemă pe feĉorul Cleofilii înainte lui Antioh, şi zăsă Antioh: «cine eşti tu?» El zisă: «Alicsandre înpărati, eu sănt feĉorul Cleofilii înpărătesii şi mă chiiamă Candarsar, şi am fost împărat la Ivraghid şi auzindŭ că vii tu cu putere ta, eu fugiem (la) maica me; şi-m eşiră înainte Ivagridŭ împărat şi mă bătură şi-m luî împărătêsa cu cucon cu tot. (84-*a*) Şi de Ivaghidă scăpai şi piste străjile tale nimeriiu, cum grăeşti pilda: «un om oare când fugea di un leu şi văzură un copaci în ţărmure în apa, el să sui în copaci şi văzu în copaci unŭ şarpi, el

zru să să pogori ĝos, şi căuta în ĝos şi văzură leul la rădăcina copačului stăndŭ să-l apuce. El vru să saea în apă, ĭar un pieşte mari sta cum a sări să-l apuci cu gura. Aşe şi eu astăzi, de tine fugiem. Ivagrid mă loviră fără veste şi mă bătură, şi de dănsul scăpai şi piste străjile tale didei, şi acum sănt perit». Antioh zăsă: «Di vreme că aĭ văzut faţa me nu eşti perit, şi-ţi voi da oaste şi pi acest v͠vod şi veţi merge la Ivagrid înpărat; şi di să va închina miea şi-ţi va da toati ce ţ'a fi luat el va fi împărat, ĭară de nu cu ră moarti va muri. Şi dacă iţi veni (84-*b*) di acolo te voĭu trimite tot cu acest sol la mumă ta». Lui Candarsar îi păru bine şi-ş luî gugumana şi sărută pičoarile lui Antioh, şi zăsă: «Alicsandri împărati! pentru aceea ţ-au dat dumnezău di ai luat lume toată, că eşti milostiv spre toţi greşiţii tăi». Alicsandru îl luî di mănă şi zăsă: «blem la cortul meu. Şi zăsă Antioh lui Alicsandru să ei 100 de mii de oaste, să mergi la Ivraghid, să-i scoţi împărătêsa şi altele ce-i va fi luat. Şi să gătiră Alicsandru, şi luî 100 mii di oaste şi să dusă. Şi bătură pe Ivagrid înpărat şi-i scoasă împărătiasa şi coconii şi-i prădară ţara şi prinsără şi pe Ivaghid viu, şi-i tăeră capul.

105. Şi miĭarsără la Antioh şi să închinară cu slujba ca la un împărat. Antioh zăsă: «să mergi cu acest v͠vod la muma ta sol». Şi scrisă carti şi purčasă amăndoi (85-*a*) la Cleofila împărătêsa. Şi trimis(ă) Candarsar înainte sol la mumă-sa Cleofila să-i spui, că vine sol di la marile împărat Alicsandru, Antioh v͠vod. Şi să ospătară amăndoi şi să prinsără fraţi. Şi purčasără amăndoi la cetati Mastradonului. Şi mergănd pe drum Candarsar zăsă: «frati Antiohi! mulţi oameni văzui în oaste lui Alicsandru, ĭar ca pe tini nu văzui înţălept, şi sameni a fi tu Verhovnic şi s'arŭ căde, să fii tu înpărat, că eu aşe zic că altulŭ ca tini nu este la Alicsandru». Iar el zăsă: «mulţi oameni are Alicsandru ca mini încă şi mai destoinici de căt mine».

106. Şi miĭarsără mai înnainte şi zăsă Candarsar: «frati Antiohi! drept acest loc zăc oameni că este o peşteră şi zăc să fiea munca (85-*b*) ominêscă. Alixandru zăsă: «să mergim să videm». Candarsarŭ zăsă: «mulţi oameni mergu şi nu mai es, di au şi eşit, au eşit nebuni». Alicsandru zăsă: «eu cu norocul lui Alicsandru voĭu intra». Şi intră îm peştiră. Şi-i eşiră înainte nişte lei cu obrazele di om. Şi ruga Alixandru pre dumnezău Savaoft şi le fu frică de dănsul. Şi marsără mai înnainte şi văzură pe Sarhon împărat legat cu vergi di fier şi pe Eracliea înpărat. Şi întrebă pe Sarăhon împărat: «pentru ce şideţi aice legaţ?» Sarhon zăsă: «oarecănd am fost şi noi împăraţi pe lumê şi pentru măndriea noastră s'au măniet Dumnezău pe noi şi au trimis îngerii şi ne legară şi ne băgară aice în peştiră, şi aşe ne vom munci pănă le sfărşăniea *ve*(86-*a*)cului şi să vor umple 5000 di ani în tartar fără fundŭ vom merge, şi acolo ne vom munci pănă la sfărşitul veacului». Şi văzură nişte oameni cu obrazăle di leu. Şi întrebă: «dar aceşti ce sănt?» El zăs(ă): «aceste au fost împăraţi nemilostiv pe lumê. Şi tu te păzeşti să nu faci aşe, că aice vei veni. Şi pasă mai înnainte şi vei vide şi pe Poru înrat legat cu vergi di fer». Şi miĭarsără mai înnainte şi văzură şi pe Poriu înpărat legat, şi pe socru-său Dariea legat cu vergi di fier. Şi Dariea văzură pi Alixandru şi plănsă mult şi zăsă: «au doară şi tu Alicsandri têi osăndit cu noi aice suptŭ pămănt să te munceşti?» Alicsandru zăsă: «n'am venit să fiu cu voi, ci am venitŭ să vă văd şi (86-*b*) iară să mă ducŭ di la voi». Dariea zăsă: «o pre înţălepti Alixandru! cum îţi dide dumnezău să vezi toati celi văzuti şi nevăzuti. Şi am auzit de nişte draci că mergi la Cleofila împărătâsa şi te vor cunoaşti, că ţ'au scris chipul; şi te roagă lui dumnezău Savaoft şi te va scoati». Şi plănsă Dariea şi zăsă: «dar fiica mê Rucsanda şi soacră ta cum trăeşti?» Alicsandru zăsă: «nu te griji cu vii, ci te grijeşti cu morţii, că fiica ta Rucsanda este înpărătêsă a toată lumê şi soacră me este în locul maicii meli Olimbiedii». Şi să întoarsără Alicsandru di acolo şi-l întălniră doi draci şi duce o nucă într'o prăjină, (87-*a*) şi zăsă: «ĭacă ci avem la noi!»

107. Alicsandru eşiră afară din peştiră şi găsi pe Candarsar plăngăndŭ. Şi dacă văzură pi Alicsandru îlŭ apucă di mănă şi-l sărută şi-i zăsă: «o frati Antiohe! zăbava ta rău mă spăimăntă». Şi-i spusă Alicsandru ce au văzut acolo. Şi să apropieră de cetate Cleofilii. Şi auzi Cleofila că vini solu lui Alicsandru cu fičorul ei, şi le eşiră înnainte. Şi era foarti frumoasă

şi îmbrăcată în haini împărăteşti şi cu cunună di aur în cap. Şi eşiră înnainte solului cu toţi domnii şi vlădicii, şi să închinară şi dideră măna cu solul. Şi dacă o văzură Alicsandru o sămănă (87-*b*) cu mumă sa Olimbiiada. Şi miĭarsără în cetati.

108. Iar Cleofila luî pe Alicsandru di mănă şi-lŭ purti prin casă; şi era păreţii poliiţcu aurŭ şi paturile tot di aur şi mesăle tot di diĭamant. Şi-lŭ băgă într'o casă di lemni ĉoplitŭ di chiparos şi de chideru. Şi începură casăle a să îmvărti că era casăle făcute cu şurubari şi le îmvărtiea 40 di lifan*ti* pe didesupt. Şi dacă văzură Alicsandru multŭ sâ miră, şi zăsă: «aceste casă să câdi să fiea numai la Alixandru înpărat». Iar Cleofila zăsă: «o dragul meu Alicsandri! bine zici în binile tău, ci nu vor fi la tini ce vor fi la mine». Alicsandru zăsă: «eu nu sănt Alicsandru, (88-*a*) ci săntŭ Antiohŭ v͠vod, şi adivărat că samăn cu dănsul». Iar e ĭlŭ luî di mănă şi-lŭ băgă într'o casă mai mică şi acolo era scris chipul lui Alicsandru. Şi vru să ĭasă afară e nu-l lăsă. Şi răcni ca un leu şi zăsă: «eu oi eşi sau n'oi mai eşi, iar tu nu-i mai eşi». Şi să spăimănt*â*ră împărătêsa şi zăsă: «nu te teme Alixandri împărati că nu sănt eu aşe nebună, ci am a ti certa ca mumă ta Olimbiĭada, mai mult sol să nu te faci, că vez căt eşti de inţălept, iar alţii să află mai înţălepţi di căt tini. Şi eu nu ti voiu spuni feĉorilor mii, (88-*b*) că sănt nebuni şi vei peri. Ci amŭ a ti certa ca pre un înpărat, că cela ci ta va ucide pre tine va fi un duşman a toată lume». Şi-l dusă la masă. Iar Candarsar îl dusă la gazdă.

109. Iar Doriv fratile lui Candarsarŭ sosi bătut di străjile lui Alixandru şi auzindŭ că au venit sol de la Alixandru, şi năvăli la sol să-l tai. Iar împărătêsa îl băgă într'o casă. Şi eşiră afară şi găsă pe Doriv afară şi-l luî îm braţi şi-l sărută şi-l măngăea. El zăsă: «poate oi fi şi eu vrednic să taiu un sol al lui Alixandru, că mult rău îm făcură miea Alixandru, şi nu-l pute să-lŭ oprêscă». Şi alergă împărătêsa la gazda lui Candarsaru şi spusă: că au venit fratile tău şi va să tai pe solul lui Alixandru. Şi alergă Cand(89-*a*)arsar. Şi cum aĝunsă îl lovi cu palmi priste obraz şi-i luî sabiea din mănă şi-i zăsă: «nevrednice, tu vei sa tai solii împărăteşti? Dariea înpărat şi Poriu împărat n'au tăet solii împărăteşti nici pe a lui Alixandru, ĭar tu vei să tai solul acesta cari este inima lui Alixandru; Antioh v͠vod? şi-l va căuta Alixandru, dar tu undi vii scăpa? şi maica noastră nu va scăpa îm toată lume dinainte lui Alixandru şi cetate noastră prah o va faci. Cum Alixandru ucisă pe socrul tău Poriu şi pe Dariea». Atunce eşi solul Alixandru afară şi să împacară şi marsără la masă şi să ospătară 3 zile, Şi-i dărui împărătiasa 100 di cară di galbini. Şi-i dărui un inel cu pietri scumpe fără preţi, şi o sabiea di angheuuş fără (89-*b*) preţi. Şi purĉasă fraţii amăndoi cu Alixandru şi să apropieră di tabără.

110. Şi eşiră înainte lui Potolomei şi cu Antioh şi să întăluiră, şi să sărutară. Şi-i zăsă: «căci îţi porţi capul tău într'un păr din capul tău şi fără ciuste şi toată lumê vei zminti cu moartea ta?» Atunce văzură feĉorii Cleofilii că era singur Alixandru înpărat şi s(ă) spăimăntară foarti rău şi zăsă: «Alicsandri împărati! noi săntem periţi acum». Alicsandru zăsă: «pentru muma voastră Cleofila veţi fi ertaţi şi luaţi carăle cu galbinii şi cu haragii şi le duceţi la casa mumii voastri şi şideţi în paci. Şi tu frate Candarsare îţi ţine ţara, şi-ţŭ dăruescŭ şi ţara lui Ivagrid înpărat». Şi să închinară şi-ş luară zioa bună şi să întoarsără (90-*a*) la muma sa Cleofila. Şi acolo să săvărşiră toati împărăţiile din toată lumê.

111. Alixandru înpărat să ridică di acolo cu toati oştile sale şi purĉasă la Persida cetati ce mari unde era împărătêsa lui. Acolo să strănsă toţi craii şi toţ înpăraţii lumii şi toţi domni şi multă vesăliea să făcură. Şi împărţi toati împărăţiile şi crăiile. Şi dideră lui Antioh împărăţiea lui Poriu la Indie şi lui Filon dideră Persida a lui Darie, şi lui Potolomei dideră Vavilonul şi Eghipetul şi Ierusalimul şi ostrovile toati; lui Săliveuuş îi de(90-*b*)diră Rămul şi tot apusul Frăncilor; lui Medeuş dediră Englitira şi ţara Leşască; şi împărţi toati crăiile şi domniile şi împărăţiile din toată lumê pentru că-ş aştepta ĉasulŭ morţii. Şi acolo şăzură un an de zile cu împărătêsa lui Rucsanda. Şi mult să vesăliră într'acelŭ an.

112. Şi de acolo să rădicară Alixandru şi miĭarsără la Vavilon. Şi să arătă î*m* vis

Irimiea proroc şi-i zăsă: «Alicsandri! vreme au venit şi s'au umplut 40 di ani şi ţi să-va despărţi sufleţul de trup; şi ai luat toată lume iar di moarti nu vei scăpa. Şi te vor otrăvi ai tăi slujitori. Şi pas la Vavilon că ne vom cunoaşti la ğudeţi şi să ştii că va vini tot omul la ğudecată». Şi să diştepţă Ali(91-*a*)csandru şi să sculă şi-ş pusă stema pri masă şi începură a plănge cu multa jali. Iar Potolomei şi Filon şi Antioh miĭarsară într'acea vreme la înpăratul şi-l găsără plăngănd cu multă jali şi începură şi ei a plănge. Şi plănsă cu toţii până să opriră a plănge. Şi întrebă voevozii pe Alicsandru «ce-ţi schimbi bucuriea pe jali?» Alicsandru spusă visul cum au visat şi i-aŭ zăsŭ Irimiea proroc. Iară v̄vozii şi filosofii vrând să-l măngăea zisă: «nu să cadi înpărati să ti potriveşti visurilor şi să facĭ atăta scărbă, că noi aşe zăcem, că omul multi visază şi toati nu să izbăndesc». Intra aceea vremi zăsă Alicsandru «slava ta doamni făcut-ai cerulŭ şi pămăntul şi (91-*b*) toati ce*l*eli (!) ci sănt pre dănsul». (Şi dintr'aceea vreme era tot măhnit).

113. Şi să apropieră di Vavilon şi pusă tabăra în căpii (!) Sinarului unde lăcuisă Iovŭ bogatul. Şi zăsă v̄vozii: «împărate să ne suim în acel munte să ne primblăm». Şi să suiră cu toţii. Şi căută în toati părţile, şi zăsă: «împărati caută di vezi pe cătă lume te pusă dumnezău înpărat!» Alicsandru zăsă: «aceste toţi vor merge supt pămăntŭ, până înc(ă) 40 di ani nu vor fi nici unul». Şi atăta era oaste căt era greu pămăntului, că să strănsără toţi domnii şi toţì craii şi împăraţii dim toată lume.

114. Şi atunce sosi şi dascalul Aristotel di la Machidoniea, şi zăsă Alixandru: «bine ai venit sfetnicul (c. sfeşnicul) cel di aurŭ şi lumina a toată lume, (92-*a*) şi-m spune di la Machidoniea cum trăesc şi maica mê Olimbiĭada». Aristotel să închină di sănătăti di la Olimbiĭada şi-i zăsă aşa: «M'au tĭimis să te văzu pre tine, şi au zăs să mergi la Machidoniea să o vezi». Alicsandru zăsă: «nu mi-i dat mie să văzŭ eu Machidoniea». Şi şăzură la masă cu toţi crai şi voevozii şi să vesăliră.

115. Intr'o zi şi furară un păhar împărătesc, şi spusă lui Alicsandru. Iară el zăsă: «undi va fi acelŭ păhar, tot păharul lui Alixandru să va chema».

116. Şi-l întrebă Aristotel dascalulŭ: «Cum ai luat toată lume şi cum văzuşi raĭul (!) şi iadul?» Alicsandru zăsă: «Cu 4 soţii ali meli: unul cu cuvănt dulce, altul măneos, altul ğudeţi drepte, altul cu cuvănt stătătoru; cu aceste luai toată (92-*b*) lumê». Şi zăsă vesternicul să trimiti pi la ţ*a*ri să aducă hăragi. Alixandru zăsă: «nu trebueşti că-m va ağunge 10 coţi di pămănt».

117. Şi văzură un turc bătrăn cernindu-ş barba. Şi-i zăsă: «ce-ţi cerneşti barba, ce-ţi va ağuta cerneala?» Iar un filosof zăsă: «împărati! cerneala pe om în tinereşti, ĭar bătrineţile îl ağungŭ şi să ţine înşălat».

118, Şi acolo sta unŭ boeri şi-l chemă Alicsandru. Iar Alicsandru înpărat zăsă au-ţŭ schimbă numele, au să fii vitĭazŭ ca şi mine, că tu eşti fricoş şi fugi din toati războaile, şi zăcŭ oamenii că fuge Alicsandru înpărat şi-am faci miea ruşini. Şi răsără toţi domnii di aceea.

119. Şi adusă 3 tălhari şi strigară toţi să-i spănğură. (!) Impăratul zăsă: «de vreme că au văzut faţa me nu vor peri, că este lege domnului şi a zăditorului». Şi să milostivi (93-*a*) Alicsandru şi-i pusă vănător*iu* împărăteşti, şi le dedìră puşci şi leafă.

120. Şi adusă un omŭ Indian şi zăsă: «împărati acest om dă bine cu săgata cătŭ niamireşti şi inelul». Alicsandru zăsă să de cu săğata. El nu vrură. Şi zăsă să-l spănzurê. Şi-i duce la spănzurătoari; ĭar un boeri zăsă: «omule căci nu trăsăşi cu sağata înainte împăratului?» El zăsă: «Sănt acum 10 zăle di căndŭ n'am tras cu săğata şi de căt voĭu greşi innainti împăratului mai bine să pierŭ cu acest nume bunŭ». Şi spusă împăratului, şi-l ertă.

121. Şi adusă un tălhar înainte înpăratului şi-ĭ zăs(ă): «omule pentru ce tălhăreşti?» El zăsă: «căci am sărăcit pentru aceea furŭ, că di aş fi bogat n'aş fura; că tu eşti înpărat a toată lumê şi într'o zi ucizi căte o mie di oasti şi-ţi zăc oamenii (93-*b*) înpărat». Şi văzură că fură di sărăciea şi-l ertă şi-l pusă căpitan».

122. Şi într'o zi strigă un sărac: «înpărati milueşti-mă că sănt sărac». El îi dărui

o cetati. El zăsă: «nu mi să cadi să şădŭ eu în cetati». Impăratul zăsă: «nu caut eu cum ţi să cadi ţie, ce caut cum mi să cadi mie să-ţŭ dau ţiea». Şi fură un calic, domnu cetăţii.

123. Intr'o zi dărui Alicsandru lui Aristotelŭ dascalul cununa şi cărja lui Poriu înpărat şi 1.000 di merţi di bani şi-l pusă patriarhŭ atoată lume. Şi-l trimisă la Machidoniea să viea şi mumă sa Olimbiĭada.

124. Şi într'o zi veni un om şi zăsă: «Alicsandri, aflat-am o comoră». Alixandru zăsă: «di ai aflat-o ţiea ţ-au dato dumnezău». El zăsă: «împărati! cărat am 10 zile şi 3 nopţi şi mi-i destul». Alicsandru zăsă: «boeri, prorocit-au prorocii (96-*a*, greşala copistului, care a sărit de la 93 la 96) că în zălile mele să va ivi comoara lui Iovŭ bogatul». Şi încălecă Alicsandru cu toati oştile sale şi miĭarsară după om pe malul Tigrului, şi ağunsără la comoari lui Iovŭ bogatul şi găsără pivniţă di piĭatră cu 500 di buţi di galbini. Şi zăsă Alicsandru să-şi ei toţi cât le trebui. Şi luară toţi şi mai rămasă 100 di cară di galbini.

125. Şi atunce să vesti lui Alixandru, că vine muma sa Olimbiĭada di la Machidoniea. Şi eşiră înnainte ei toati oştile împărăteşti, şi eşiră Alicsandru cu toţi domnii şi voevozii şi împăraţii şi vlădicii şi le zăsă, toţi în haine scumpe să să îmbraci. Şi eşiră şi Rucsanda împărătêsa înŭ lêgăn di aurŭ cu mărgăritarĭu di cel mari şi cu pietri scumpe împodobită (96-*b*) şi îmbrăcată în haini scumpi de lumina ca soarile. Şi să ntâ*nn*iră şi să sărutară. Şi zăsă Olimbiĭada: «bine ti am găsăt sufletul meu şi lumina ochilor mei înpărati a toată lume». Şi începură a bati îm dobi şi în surli şi în trânbiţă şi în organi, şi era atâta huetŭ di cai şi de oameni, cât n'aŭ fost din începutul lumii că nu s(ă) ştie u*n* cu altul. Şi miĭarsără la corturile înpărăteşti şi discălicară. Şi să închinară toţi craii şi domnii şi împăraţii şi vlădicii ca la o împărătĭasă a toată lume. Şi făcură Alixandru masă mari. Şi dideră din puşcile celi mari şi să făcură trăsnit mari cari n'au fost din începutul lumii.

126. Şi era doi fraţi di la Machidoniea anume Levcaduş şi Vreunuş, unul era păharnic mari, altul (97-*a*) era comis mari. Şi le veniră carti di la mama lor Morneva, (Minerva) şi aşe scriea în carti: «La ai mei fii Levcaduş şi Vreunuş, scriu voao sănătati! Şi vă rugaţi lui Alixandru să vă de voao înpărăţiea la Machidoniea; ca să ştiţi fieţii mei, că înpărăţiea este mai cinstită la locul său di cât la loc strein». Şi cetiră carte şi alta scrisă: «să ştii că nonu ne vom dispărţi di Alicsandru şi de dragoste lui până la moarte noastră; ĭar ţiea ţ'am trimis aurŭ şi argint din destul, şi noi săntem sănătoş». Şi cetiră carte muma lor Merneva şi alta scrisă. Şi să mâniea pi Alicsandru înpărat, şi aşe scrisă în carti: «Eu Merneva muma voastră scriu la ai mei dragi fii Vreunuş şi Levcaduş sănătati! Şi ĭată că sănt 20 di ani di când nu v'am văzut şi de nu vă înduraţi (97-*b*) di Alixandru voi să-i daţi di aŏastă ĭarbă să bei şi vă viţi îndura di dânsul». Şi cetiră carti şi zăsă, cel mai mari, să le versă, ĭar cel mai mic nu vrură şi le ascunsă, că era trufaş, şi gândiea că de va ucide pi Alixandru el va lua pe Rucsanda şi va fi elŭ împărăt a toată lumê.

127. Şi să apropieră di Alicsandru şi zăsă : «împărati! dă-m Machidoniea să-o domnesc eu». Alicsandru zăsă: «o dragul meu Levcaduş, Machidoniea nu o voi da până la moarte mê că-m esti voea să mă chem eu Alicsandru Machidon». Şi să mâniea Levcaduş pe Alicsandru şi-i dideră otravă. Şi îndată să pricepură Alixandru şi zăsă: «o dragul meu Filipe vraŏule! să ştii că băui *b*uţin (c. puţin) vin şi amar îm căzură şi-m răci inima».

128. Şi începură vraŏulŭ a-i da erburi lui Aliscandru. Iar frati-său Vreunuş dacă auḑi că au otrăvit (98-*a*) pe Alicsandru el să înğunghiea săngur şi muri acolo. Alicsandru zăsă: «o dragul meu Filipe vraŏule! poţi să-m dai zile di la tini ?» El zăsă: «săngur dumnezău îţŭ va da, dar şi eu îţi voiu da trii zile». Alicsandru clăti cu capulŭ şi plânsă cu amar şi zăs(ă): «o amară şi înşălătoari lumê! cum te arăţi dulci mai apoi amară, cum cazi». Şi multă jali să făcură. Şi zăsă: «o dragii mei Machidoneni! astăzi mă plângeţi că cu voĭu toată lume luai şi toati înpărăţiile, ĭar di la moarte nu mă puteţi scoati». Atunce grăi Filip : «împărati! altŭ înpărat nu va mai fi ca tine pe lumê şi noi di am pute ne am da zilile noastre pentru tine». Atunce spintecă o măşcoş Filip vraŏul şi pusă pe Alixandru într'ânsa şi trăi trii zile.

129. Şi zăsă vraculŭ să-ş tocmască crăiile şi împărăţiile pe unde vei (98-*b*) socoti. Şi chemă pe Rucsanda şi pe muma sa Olimbiiada şi le dideră lui Potolomei şi lui Filon şi lui Antioh şi zăsă: «O dragii mei fraţi! fie-vă milă di maica mê şi de Rucsanda împărătiasa mê, până la moarte voastră; iar trupul meu să-l îngropaţi la Alicsăndriea, şi ne vom vide la judeţŭ. Şi să ştiţi că Machidoniea o vor luao turcii la vremê di apoi». Şi strănsă pe Rucsanda îm braţă şi o săruta. Şi chemă toţi craii şi voevozii şi împăraţii, şi să sărutară. Şi zăsă să aducă pe calul său, pe Docipal şi-lŭ adusără. Şi văzură calul că moari Alixandru, elŭ începură a plănge; şi căută piste oaste şi văzură pe cela ci au otrăvit pi Alicsandru. Şi să năpusti la dănsul şi-l făcură fărămê cu cornulŭ şi cu picĭorile. Şi zăs(ă) Alicsandru: «be şi tu frate Levcaduşi (99-*a*) păharul care am băut eu». Potolomei zăsă di-l tăeră căte o bucăţică şi-l dideră cănilor di-l măncară. Şi zăsă Alicsandru: «rămăneţi sănătoşi». Şi muri în ţara Cerceomului aproapi di Eghipet unde făcusă Iosif jăcniţa lui Faraon înpărat. Şi acolo plăngere şi jali s'au făcut cătŭ n'au fost din începutul lumii. Şi plănge toţi domnii şi craii şi toţi împăraţii din toată lumê. Şi când vru Alicsandru să moară zăsă: «proclet să fiea cela ce hrăneşte curva din casă şi ucigătorĭul de domu şi vănzătorĭul di cetati». Şi luî trupul lui Alicsandru şi-l dusă la Alixandriea.

130. Iară înpărătiasa lui Rucsanda plănge cu amar şi zăsă: «o dragul meu şi înpăratul meu Alicsandri! di astăzi, o ticăloasa di mine şi viiaţă săvărşită fără vreme, (99-*b*) dară eu în ce ţară voĭu căuta să găsăsc ca Alicsandru? dar de unde m'ai luat şi undi m'ai lăsat?» Atunce luî hamgeriul lui Alicsandru şi să îngunghe. Şi căzură piste Alicsandru moartă. Şi-i pusă pe amăndoi în raclă di aurŭ şi-i îngropă cu mari cinste în cetate Alicsăndrii. Şi să săvărşiră marile împărat Alicsandru blajenul, în luna lui Săpt. 14 zile. Şi stătu împărat Potolomei şi Filon şi Antioh. Şi stătu stăpăni Machidonenieni până la Costandin înpărat al Grecilor. *Sfărşit şi lui dumnezău laudă.*

M. GASTER.

Londra, 1893.

DOCUMENTE INEDITE

PRIVITOARE LA

ISTORIA ROMÂNILOR

I.

Suceava, 18 Noembre, 1392

Roman Vodă, Domnul Moldoveĭ, dărueşte luĭ Toader şi fraţilor luĭ Dumitru, Petru, Mihail şi Giurgiu un sat pe Suceava.

Comunicat de domnul profesor D. ONCIUL

Uricul s'a aflat între copiile de documente culese de reposatul Wickenhauser, care l-a publicat în traducţiune germană în „Molda I. Geschichte der Klöster Homor, St. Onufri, Horodnik und Petrauz". Cernăuţĭ, 1881, pag. 170.

Originalul, descris la pag. 243, nu spune unde se află.

Textul slavonesc

Велики самодєржавныи г[осподи]нъ Іѡ Роман, воєвода землѣ Молдавскоі ѿт планины до брєгꙋ морѧ, ис нашимъ сына (recte сыномъ) Олєксандромъ, ис нашимъ сыномъ исъ Богданомъ, ис нашими боѧры, чинимъ то вѣдомо оусѣмъ добрымъ паном ктожь на сєі листъ оузритъ или єго оуслышить чтꙋчи, ѡжє тотъ слꙋга наш Тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє Бѣлого Драгомира: Дмитро, Пєтръ, Михаило, Жюржь, слꙋжили намъ ис правою вѣрою и слꙋжатъ, и єщє по них болшєє слꙋжбы надѣємсѧ. Тѣ[м] єсми ихь особною м[и]л[о]стию жаловали, дали єсми имь а҃ сєло

оу нашии земли оу Молдавскои на Сочавѣ. А хотар тому селу шт одинои сторонѣ Сочава, шт верха Сочавы простѣ на могилу на Радомирова села, шт толѧ простѣ чересь поле на другую могилу, шт толѧ простѣ на окрꙋгъ на Радомировѣ на нижни рогъ, шт толѧ до дꙋба на краі дꙋбровы, а исъ дꙋба простѣ чересь поле на могилу, шт толѧ скузѣ березникъ на другую могилу, шт толѧ простѣ на тополю, шт толѧ простѣ оу Сочаву, то емь хотар. Весъ то дали есми имъ оурюкъ со оусѣм доходомъ, и дѣтемь ихъ, и оунучатомь ихъ, и праоунучатомь их, и пращюрѧтомь ихъ. А на то вѣра моѧ, вѣра матиы нашеі кнѧгѣнѣ Мушаты, вѣра сына нашего [Олександра], вѣра сына нашего Богдана, вѣра боӕрь нашихъ, жюпана пана Сте[фана] нашего сестричича [1]), вѣра жюпана Братула Нѧтедꙋла [2]), вѣра пана Станислава Єловъского [3]), вѣра пана Драгоева [4]), вѣра пана Югы Жюржевича [5], вѣра пана Юрьѧ столникова [6]) и брата его пана Анъдрiѧша [7]) вѣра пана Оулада дворникова [8]), вѣра пана Балѣчина сына Бырлича [9]), вѣра пана Сынькова Бьрлича [10]), и оусѣхъ боѧ[ръ] молдавских вѣра. А на крипость тому и на потвержинье велѣли есми нашю печат великую привѣсити. Оу нашемь городѣ оу Сочавѣ, оу лѣта шесто тисачие ц҃ и а҃ [11]), мисѧцѧ ноѧбрѧ оу ні҃ ден.

Traducţiunea

Marele singur stăpânitor Domn *Io. Roman*, Voevod Ţării Moldoveĭ de la munte până la ţărmul mării, cu fiiul nostru *Alexandru* şi cu fiiul nostru *Bogdan* şi cu boiariĭ noştri, dăm ştire tuturor bunilor paniĭ cariĭ vor vedea această carte saŭ o vor auzi citindu-se, precum că această slugă a noastră *Toader*, cu fraţiĭ săĭ, fiiĭ luĭ *Dragomir Albul: Dimitru, Petru, Mihail, Giurgiŭ*, aŭ slujit nouă cu dreaptă credinţă, şi slujesc, şi încă a lor maĭ multă slujbă aşteptăm. Deci i-am miluit pre eĭ cu deosebită milă şi le-am dat lor un sat în ţeara noastră a Moldoveĭ pe Suceava. Şi hotarul acestuĭ sat de o parte Suceava, din susul Suceveĭ drept până la movila de la satul luĭ Dragomir, de acolea drept peste câmp până la movila a doua, de acolea drept la ocrugul luĭ Radomir până la cotul de jos, de acolea până la stejarul din marginea dumbraveĭ, şi de la stejar drept peste câmp până la movilă, de acolea prin mestecăniş până la a doua movilă, de acolea drept până la plop, de acolea drept până la Suceavă, acesta hotarul lor. Aceasta datu-

le-am lor uric cu toate veniturile, şi fiilor lor, şi nepoţilor lor, şi strănepoţilor lor, şi preştrănepoţilor lor. Şi spre aceasta credinţa mea, credinţa mumeĭ noastre a cneghineĭ *Muşata* (= soţia luĭ Muşat), credinţa fiuluĭ nostru *Alexandru*, credinţa fiuluĭ nostru *Bogdan*, credinţa boiarilor, a jupânuluĭ pan *Stefan*[1] nepotul nostru de soră [2]), credinţa jupânuluĭ *Bratul Neatedul* [3]), credinţa panuluĭ *Stanislav Elovschi* [3]), credinţa panuluĭ *Dragoe* [5]), credinţa panuluĭ *Iuga Giurgevicĭ* [6]), credinţa panuluĭ *Iurie Stolnicul* [7]), şi a frateluĭ său pan *Andriaş* [8]), credinţa panuluĭ *Vlad Vornicul* [9]), credinţa panuluĭ *Baleacin* fiul luĭ *Bârlicĭ* [10]), credinţa panuluĭ *Sâncul Bîrlicĭ* [11]), şi a tuturor boiarilor Moldoveĭ credinţă. Şi spre întărirea acestora şi spre adeverinţă am poruncit să se anine pecetea noastră cea mare. In oraşul nostru al Suceveĭ, în anul şase miĭ 900 şi 1 [12]), luna luĭ Noembre în 18 zile.

NOTE

[1]) Acest Stefan pare să fie următorul luĭ Roman în domnie. După Analele Putnene, Cronica anonimă şi cea moldo polonă (I. Bogdan, «Vechile cronice moldoveneştĭ» pag. 143, 173, 188), Stefan I a fost frate cu Roman; dar această înrudire nu este adeverită prin alte ştirĭ. In tot casul însă, el aparţinea dinastieĭ Muşăteştilor, precum rezultă şi din actele Patriarchatuluĭ Constantinopolitan.

[2]) Numit între boieriĭ marturĭ şi în documentul luĭ Roman din 30 Martie 1392 (*Arch. Ist.* I, 1 pag. 18) şi în cel al luĭ Stefan din 1395 (Doc. I, 2. pag. 817) şi iscălit în documentul luĭ Roman din 1393 (Doc. I, 2. pag. 816).

[3]) In documentele citate în No. 3 se află numit numaĭ Stanislav, fără conumele Elovschi.

[4]) Numit între boieriĭ marturĭ şi în documentul luĭ Roman din *Arch. ist.*

[5]) Vezĭ No 4.

[6]) In documentul luĭ Roman din *Arch. ist.* numit *Giurgiŭ*, fără atributul *stolnic*. Documentul nostru e primul din cele moldoveneştĭ în care se află această boerie.

[7]) Numit şi în documentul din *Arch. ist.* şi iscălit în documentul din 1393.

[8]) In documentul din *Arch. ist.* şi în cel din 1393, fără atributul *vornic*, boierie adeverită de asemenea pentru prima oară în documentul nostru. In documentul luĭ Stefan din 1395 se află numit iarăşĭ ca vornic.

[9]) In copia luĭ Wickenhauser numele acesta se află scris Бырлина, dar după documentul din 1393 numele corect e *Bîrlicĭ*. *Baleacin* e nume identic cu *Baliţă* saŭ *Balc*.

[10]) Vezĭ n. 9.

[11]) Engel (Gesch. d. M. u. W. I, 74), citând acest document, pune data 18 Noembrie $\frac{6908}{1400}$. Scrierea neobicĭnuită ц н а (900 şi 1), reprodusă,

de Wickenhauser цил (fără titlă pe ц şi л ca cifre), m'a făcut să admit, în *Conv. Lit.* XX, 277, această dată, cu rectificarea la aniĭ d. Chr. în 1399, luând pe и (şi), ca şi la Engel, drept 8. Dar luând în considerare că maĭ toţĭ boieriĭ din documentul nostru se află numiţĭ şi în cel din 1392 din *Arch. ist.*, trebue să citim anul 6901 (1392).

II.

Două urice slavone: unul de la Iliaş voevod, fiul luĭ Alexandru cel Bun, şi altul de la Stefan cel mare, domniĭ Moldoveĭ.

Din manuscriptele rămase de la răposatul episcop MELCHISEDEC

No. 1.

Suceava, 1432.

Iliaş voevod dărueşte jupâneseĭ Matuşiţa, mumeĭ, fraţilor şi copiilor acestora un sat pe Plotuniţa.

Acest uric s'a dat în anul dintâiŭ al Domnieĭ luĭ Iliaş Vodă, îndată după moartea tatăluĭ săŭ Alexandru cel Bun. Matuşiţa, pe numele căreia se dă acest uric, se vede că a fost o jupâneasă de onoare în curtea luĭ Alexandru cel Bun, şi Iliaş pentru serviciele eĭ o gratifică pe ea şi pe muma eĭ şi pe toată familia cu satul de pe Plutoniţa.

Uricul este scris pe un pergament mic şi cu pecete atârnată, din care a rămas numaĭ partea de sus cu care a fost legată de pergament. Originalul mi l a trimis un prieten de la Iaşĭ, cu poftire de a-l traduce, şi i l-am şi înapoiat.

Pe dosul uriculuĭ este scris cu scrisoare veche moldovenească, că acest uric este relativ la moşia «Plotuneştiĭ ot Ilieş Voevoda».

Un sat cu numele «Plotoneştiĭ» cunosc în judeţul Fâlciŭ, nu departe de Huşĭ, foasta proprietate a d-luĭ Nicu Catrgiu, dar acum a d-luĭ Dimitrie Berea.

Textul slavonesc

† М(и)л(о)стїю Б(о)жїею мы Илїа воевода господарь земли Молдавскои. чиним знаменитом и с съмь листом нашим кто нань оуѕрит или его ꙋслышит чтоучи ѡж[е истинныа слꙋга иаша][1]) Матоушица жаловали есми съ ѡсобною нашею м(и)лостїю и дали есми ии оу нашеи земли едно село на Плотоуницоу[2]) на поле на имѧ где был Нѣгое Гънескоул да ест еи оурикь съ въсѣмь доходом, и дѣтем еи, и ѡноучатом еи и м(а)тери еи Марїи, и братїам еи и дѣтем их, и ѡнꙋчатом их, и праѡнꙋчатом их, и прашоуратом их, и пле=

менїю их, кто ѥѧ изберет наиближнїи непорꙋшено николи на вѣки. А хотар томꙋ селꙋ по старїм хотарем по кꙋда ѿт вѣка ѡживали. А на то ест вѣра нашего г(ос)п(од)ства выше писанного Илїи воеводъ, и вѣра възлюбленнаго брата г(о)сп(одст)ва ми Стефана, и вѣра брата г(о)сп(од)ства ми жꙋпана Богдана[3]), и вѣра всѣх боıарь наших. вѣра пана Михаила и дѣтеи его, вѣра пана Былчи и дѣтеи его, вѣра пана жꙋржа Фратовскаго и дѣтеи его, вѣра пана жꙋржа Дворника и дѣтеи его, вѣра пана Дана и дѣтеи его, вѣра пана Кꙋпчича* (?) и дѣтеи его, вѣра пана Исаїе и дѣтеи его, вѣра пана Лазора, и брата его пана Станчоула, вѣра пана Щефꙋла и брата его пана Мындри, и дѣтеи их, вѣра пана Дамакꙋша столника, вѣра пана Бълоша чашника, и вѣра всѣх боıаръ наших, и великих и малых. а по нашемъ животѣ кто бꙋдет господаръ земли нашеи, или ѿт дѣтеи наших, или ѿт братїи наших, или кого в(ог)ъ изберет быши тот щобы имъ не порꙋшил али щобы имъ оутвердил и оукрѣпил, а на болшее оукрѣпленїе самꙋ всемꙋ выше писанномꙋ велѣли есми слꙋзѣ нашемꙋ вѣрномꙋ ** . . . . .

. . . .

. . . .

оу Сочавѣ влт. ˏзцм҃. писал Ѡанча дїакъ.

Traducţiunea

† Cu mila luĭ Dumnezeŭ, noĭ Ilie Voevoda Domnitor Ţăreĭ Moldoveĭ. Facem ştiut şi cu această foae a noastră, cine o va vedea, saŭ o va audi cetinduse, că (pe adevărata sluga noastră) Matuşiţa o am miluit cu o deosebită milă a noastră în ţara noastră (chărăzindu-ĭ) un sat pe Plotuniţa, pe câmp, anume unde a fost Neagoe Gănescul, ca să fie eĭ uric, cu tot venitul, şi copiilor eĭ, şi nepoţilor eĭ, şi mumeĭ eĭ Marieĭ, şi fraţilor, şi copiilor lor, şi nepoţilor lor, şi strănepoţilor şi restrănepoţilor, şi seminţieĭ lor, cine se va alege maĭ de aproape: nestricat nicĭ-o-dată în vecĭ. Eară hotarul acestuĭ sat este pe vechile hotare, pe unde aŭ apucat oamenii din vechime. Eară la aceasta este credinţa Domnieĭ mele maĭ sus scrisuluĭ Ilie Voevod, şi credinţa iubituluĭ frate al Domnieĭ mele Stefan, şi credinţa frateluĭ Domnieĭ mele jupânuluĭ Bogdan, şi credinţa tuturor boierilor noştri: credinţa panuluĭ Michail şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Vâlceĭ şi a copiilor luĭ;

*) [Probabil Гꙋдича Gr. G. T.]

**) [Restituim astfel: Денисꙋ логоѳетꙋ. писати и привѣсити. нашꙋ печатъ к семꙋ. листꙋ нашемꙋ Gr. G. T.]

credinţa panuluĭ Giurgiu Fratovski şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Giurgiu Dvornicul şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Danu şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Cupciciĭ şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Isaia şi a copiilor luĭ; credinţa panuluĭ Lazor şi a frateluĭ săŭ panuluĭ Stanciul; credinţa panuluĭ Şteful şi a frateluĭ săŭ panuluĭ Mândrea, şi a copiilor lor; credinţa panuluĭ Damacuş Stolnicul; credinţa panuluĭ Băloş pacharnicul; şi credinţa tuturor boerilor noştriĭ marĭ şi micĭ. Eară după viaţa noastră, cine va fi domn ţăriĭ noastre, orĭ dintre copiiĭ noştri, orĭ dintre fraţiĭ noştri, orĭ pe cine Dumnedeŭ va alege să fie (Domn), acela să nu strice, ci să întărească şi să împuternicească. Ear spre maĭ mare tărie la toate aceste maĭ sus scrise, poruncit-am slugeĭ noastre credinciosuluĭ (aicĭ un rând este cu totul şters, fiind pe îndoitura pergamentuluĭ, în cât nu se poate citi numele logofătuluĭ celuĭ mare[1]); ear cele-l-alte cuvinte se pot uşor îndeplini, fiind o formă la toate uricele: „să scrie şi pecetea noastră să atârne la această foae a noastră. S'a scris" la Suceava, în anul 6940 (1432). A scris Oancea Diacul".

NOTE

1. Aicĭ câteva cuvinte sunt uzate şi nu se pot ceti. Noĭ le-am prepus a fi fost aşa precum le-am tradus în parentez: истинна слꙋга наша.

2. Din textul slavon se înţelege, că *Plotuniţa* era un pârăŭ, pe malurile căruia era aşezat satul, carele apoĭ de la el a luat numirea de *Plotuneştiĭ*, apoi *Plotoneştiĭ*.

3. Intre boeriĭ Divaneşti se pomeneşte şi: jupânul Bogdan, pe care Iliaş Vodă îl numeşte frate al Domniei sale, şi îl pune după Ştefan. Aceasta pare a deslega o nedumerire istorică despre tatal marelui Stefan. Uricul numeşte pe Bogdan Vodă, tatăl mareluĭ Stefan, *fiŭ al luĭ Alexandru Vodă Iliaşevicĭ*, şi afirmă că el s'ar fi făcut Domn alungând din tron pe tatăl săŭ (Letop. t. I, p. 113. Iaşi). Niculaiu Costin îl numeşte fiŭ al luĭ Alexandru cel Bun; dar adaogă, că după mărturia istoricului leşesc Strichovski, nu ar fi fost fiŭ legal al luĭ Alexandru cel Bun, ci nelegal (ibid). Marele Ştefan nu o dată numeşte pe Alexandru cel Bun *Bunic* al sau (дѣдъ), ceea ce va se zică, că Alexandru cel Bun era tată lui Bogdan, părinteluĭ mareluĭ Stefan. Uricul de faţă pare a curma toată această îndoială despre paternitatea luĭ Bogdan tatal mareluĭ Stefan; căcĭ în anul 1432, când s'a dat uricul de faţă, exista un frate al luĭ Iliaş Vodă cu numele «jupânul Bogdan», care a putut foarte bine peste vre-o 20 de anĭ să ajungă la Domnia ţăreĭ, şi să pregătească loc fiuluĭ săŭ, mareluĭ Stefan.

Incurcătura luĭ Urechiă a putut uşor proveni din amestecarea a două domniĭ deosebite, dar cu acelaş nume: Alexandru cel Bun, şi Alexandru Iliaşevicĭ, feciorul luĭ Iliaş Vodă, pe care Bogdan, unchiul săŭ, l-a izgonit din Domnie.

---

[1] [Presupunem a fi fost logofătul Denis ce figurează în alte chrisóve ale luĭ Iliaş Vodă. Cf. *Arch. Ist. a Rom.*, I, 1, 4. Gr. G. T.]

Această descoperire poate rectifica cele zise de mine la comentarea inscripţiunilor din biserica Episcopală de la Rădăuţĭ, şi anume aceea de pe mormântul luĭ Bogdan, fratele luĭ Alexandru cel Bun. (*Rev. p. Ist.*, Tocilescu, vol. II, p. 292).

No. 2.

Fără loc şi dată

Stefan cel Mare întăreşte dania satelor Coblăcĭ şi Bilosăuţiĭ pe Nistru făcută de Ana, sora Dobruluĭ Logofătul, la douĭ nepoţĭ aĭ săĭ.

Uricul este pe pergament, care are în lungime 56 c. m. şi în lăţime 47 c. m. O particularitate reprezintă peceţile cele multe în număr de 11, cu care a fost întărit, anume: In mijloc a fost pecetia domnească atârnată de un şnur gros împletit din mătase roşie, pe de laturile eĭ aŭ fost atârnate câte 5 peceţĭ de amândouă părţile, cu şnur maĭ subţire împletit din mătase albastră. Peceţile negreşit aŭ fost ale boerilor celor marĭ ce se pomenesc în uric. Boeriĭ pomeniţĭ în uric sunt 22; dar peceţile aŭ pus numaĭ 10 boerĭ. Peceţile toate s'aŭ stricat, remâindu-le numaĭ şnururile care aŭ fost bine legate şi petrecute prin pergament, care este îndoit la partea de jos.

Acest uric s'a găsit la un călugăr bătrân din Mănăstirea Vorona, în anul 1885.

Textul slavonesc

† Милостїю божїею мы Стефан воевода господаръ земли молдавскои знаменито чиним и с сѣмъ листомъ нашим въсѣмъ кто нан оузрит или его оуслышитъ чтѹчи колиж тот комѹ боудетъ потребизна ѡже прїидоша прѫд нами и прѫд нашим митрополитом кѵр теѡктистом и прѫд епископом нашим кѵр тарасїем и прѫд оусими нашими молдавскими .... [1]) анна сестра доброула логофет по своеи доброи воли ником непонѹждена ни оусилована и дала своимъ племеником панѹ барсѹ комисѹ и братѹ его панѹ шѹшманѹ два села на имѣ коблъчи и билосавци на нистри, того ради мы видѣвши доброе произволенїе и данїе що дает анна слѹгам нашим панѹ барсѹ комисѹ и братѹ его шѹшманѹ, тих прѫд риченных сел що их копил сынъ еи чидѣ ѿт прабаго оурика монастирѫ нашего ѿт немецъ ѿт игѹмена именем иѡасафъ и ѿт

[1]) Aci este şters, dar se înţelege că lipseşte cuvintele: „великих и малих".

оусих братїа живаштомꙋ въ том монастиръ идеже ест храм въ-
знесенїе гд҃ бж҃ и спаса нашего Іс҃ꙋ х҃а за є҃ злат татарских. и но мы
такождере есми дали им тих прѧдреченых сел да ест имъ ѡт
нас оурик, и съ оусим доходомъ, и дѣтемъ их, равно и оунꙋча-
том их и прѧоунꙋчатом, и праштꙋрѧтом нх и въсемꙋ родꙋ их
кто сѧ изберет наиближнїи непорꙋшено николиж на вѣки. а хотар
тим селам ѡт оусих сторон по старим хотарам кꙋда из вѣка ѡжи-
вали. а на то ест велика мартꙋрїѧ сам господствоми выше писаное
Стефан воевода и прѣвъзлюбленаго ми сн҃а алеѯандра и наш ми-
трополит кѵр теѡктистъ ѡт сꙋчавы, и епискꙋп наш кѵр тарасїе
ѡт долнем таргꙋ, и оусих наших боѧр молдавских[!], великих, и
малих, пан станчꙋл пръкалаб белогород и сн҃ъ его пан
мирза, и пан власкꙋл старостѣ хотинскомꙋ, и сн҃ъ его пан
дꙋма, пан гоѧн пръкалаб келїиски, пан исаиѧ дворник, пан
албꙋл пръкалаб немецки, пан збїарїи пръкалаб белогород,
пан бꙋхтѣ, пан пашко келїискїи, пан гангꙋр ѡрхїиски, пан
фете[1]) готкъ, пан цефꙋл чернат, пан белко из белаград, пан чо-
кръліе, пан ѧцко хꙋдич, пан ивашко хринкович, пан бодѣ спатар,
пан юга вистїарник, пан юга постелник, пан негрила
чашник, пан лꙋка столник . . . .

. . . .

Traducțiunea

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, noĭ Ștefan Voevoda, Domnitor Țăreĭ Moldoveĭ, știut facem și în această foae a noastră tuturor, care o va vedea saŭ o va auzi cetindu-se, când va fi cuĭ-va trebuință de dânsa, că a venit înaintea noastră și înaintea Mitropolituluĭ nostru Kyr Teoctist și înaintea episcopuluĭ nostru Kir Tarasie, și înaintea tuturor boerilor noștri moldovenești marĭ și micĭ, Anna, sora Dobruluĭ Logofătul, de a sa bună voe, de nimenĭ nevoită nicĭ silită, și a dat nepoților săĭ panuluĭ Barsu Comisul și frateluĭ luĭ panuluĭ *Sușmanu*, două sate anume *Coblăci* și Bilosăuțiĭ pe Nistru. Pentru aceea noĭ văzând buna voință și dania ce dă Anna slugilor noastre panuluĭ Barsu Comisul și frateluĭ luĭ Șușman, acele pronumite sate, pe care le-a cum-

---

[1]) Din „фєтє" se cunoaște bine numaĭ litera ф.

părat fiul eĭ Ghidea din drept uric al monastireĭ noastre de la Neamţu, de la egumenul cu numele *Ioasaf* şi de la toţĭ fraţiĭ trăitorĭ în acea monastire, unde este templul Înălţarea Domnuluĭ Dumnezeŭ şi mântuitoruluĭ nostru Isus Christos, pentru 200 de aurĭ (zlaţĭ) tărărăştĭ. Decĭ noĭ aşişderea am dat lor acele pronumite sate, ca să fie lor de la noĭ uric şi cu tot venitul, şi copiilor lor, de asemenea şi nepoţilor şi strănepoţilor şi restrănepoţilor lor, şi tot neamuluĭ lor, cine se va alege maĭ de aproape, nestricat nicĭ-odată în vecĭ. Ear hotarul acelor sate din toate părţile pe vechile hotare, pe unde din vechime a apucat a stăpâni. Ear la aceasta este mare mărturie însăşĭ Domnia mea maĭ sus scrisă Stefan Voevoda şi a prea iubituluĭ meŭ fiŭ Alexandru şi Mitropolitul nostru Kir *Teoctist* de la Suceava, şi Episcopul nostru Kir Tarasie de la *Târgul de jos*, şi a tuturor boerilor noştri moldoveneştĭ marĭ şi micĭ: panul Stanciul prăcălabul de Cetatea Albă şi fiul luĭ pan Mirza şi pan Vlaĭcul starostea de Chotin, şi fiul luĭ panul *Duma*. Pan Goian prăcălabul de Kelia, pan Isaia Dvornicul, pan Albul prăcălabul de Neamţ, panul Zbiariĭ prăcălabul de Cetatea Albă, panul *Buchtea*, pan *Paşco* de Kelia, pan Gangur de Orcheiŭ, pan *Fete Gotcă*, pan ŞtefUl Cernat, pan Belco de la Cetatea Albă, pan Ciocrălie, pan *Iaţko Hudicĭ*, pan Ivaşco Chrincovicĭ, pan *Bodea* spătar, pan *Iuga* vistiarnic, pan Iuga postelnic, pan *Negrila* paharnicul, pan Luca Stolnicul . . . . . . [1]).

NOTE

1. Două rândurĭ de la urmă nu se pot ceti, fiind scrisoarea cu totul ştearsă, din cauza îndoitureĭ pergamentuluĭ. Anul edăreĭ uriculuĭ de asemenea este şters, rămâind numaĭ: «оу сочавѣ пис михал стравич. ю нї дйъ».

2. Combinând dupe alte documente şi date istorice, conchidem că acest uric trebue a se pune între aniĭ 1470—1472. Mitropolitul Theoctis a murit în anul 1477. Episcopul de Roman Tarasie a început archipastoria sa pe la anul 1460, şi a episcopit până pe dupe anul 1470. Pe lângă aceasta numirile boerilor din acest uric se găsesc maĭ toate într'un uric tot de la marele Stefan, din anul 1472, publicat în această revistă, an. II, vol. IV pentru moşia Miclăuşeniĭ.

3. Uricul mareluĭ Stefan din anul 1472 se sfârşeşte aşa, începând de la cel din urmă boier martur «Илѣ хѹрѹ и ины ѹси наши молдавскыи

[1]) Comparând câte-va resturĭ descifrabile din cele două rândurĭ de pe urmă ale originaluluĭ cu uricul Mareluĭ Stefan din anul 1472, pentru Miclăuşenĭ, se poate cu siguranţă restabili întreg uricul acesta. (Vezĭ însemnarea de la nota 3 maĭ jos).

боꙗре велици и малици при том били. а на болшею крѣпост и потвръжениꙗ томꙋ въсемꙋ вишеписаномꙋ велѣли есми [2]) нашемꙋ вѣрномꙋ болѣринꙋ панꙋ томѣ логофетꙋ писати и нашꙋ печат и печат боꙗри нашиχ привѣсити к семꙋ листꙋ нашемꙋ. — «Ilea Huru şi alţĭ toţĭ moldoveneştĭ boiarĭ marĭ şi micĭ a fost la aceasta. Ear spre maĭ mare tărie şi confirmare la toate cele maĭ sus scrise, poruncit-am credinciosuluĭ nostru boiar panuluĭ Toma Logofătul să scrie, şi pecetea noastră şi peceţile boierilor noştri să atârne la această foae a noastră».

4. Observăm, că data uriculuĭ nostru trebue să fie cu câţĭ-va anĭ anterioară celuĭ de la Miclăuşenĭ (1472); căcĭ se observă, că uniĭ dintre boeriĭ micĭ din uricul nostru, în acela sunt înaintaţĭ la boeriĭ maĭ marĭ, d. e. *Bodea*, în uricul de faţă este pus în calitate de spătar, între boieriĭ ceĭ micĭ, pe când în uricul din 1472 este între boieriĭ ceĭ marĭ, în calitate de «Dvornic». Paniĭ Luca şi Belco în uricul de faţă sunt scrişĭ între boieriĭ ceĭ de jos, anume Luca în calitate de «Stolnic», ear Belco cu epitetul „из белаград“ (din Cetatea Albă), pe când în uricul din 1472 amândoĭ se pun între boieriĭ ceĭ marĭ, în calitate de «pârcălabĭ aĭ Cetăţeĭ Albe». De asemenea Fetea în uricul de faţă se pune simplu fără boierie, numaĭ cu numele şi pronumele «Gotcă», pe când în uricul din 1472, el era ridicat la rangul de pârcălab al Cetăţeĭ Nouĭ (новоградскiи).

5. Sunt instructive şi numele cu pronumele, precum şi numirile topografice din uricele vechĭ. Aşa în uricul de faţă găsim :

Satele : Coblăcĭ şi Bilosavţi. Eŭ cred că «Coblăcĭ» este vechea pronunţie a ziceреĭ colbecĭ (melci). Ea pe vremea mareluĭ Stefan purta încă pronunţa bulgară : *coblăcĭ*, de unde apoĭ : *cobălcĭ (cobelcĭ)* şi în fine *colbecĭ* saŭ *culbecĭ*. *Pilosavţĭ*, plural, din singularul *Bilosaveţĭ*, trecut apoĭ în forma română *Bilosăuţĭ*. Această origine şi formă slavă o aŭ o mulţime de numirĭ topografice, ce se termină în *uţĭ*, d. e. Rădăuţĭ, Păpăuţĭ, Ţişeuţĭ, Cernăuţĭ, Badeuţĭ, ş. a, care se întâmpină multe maĭ ales în partea de sus a Moldoveĭ şi în Bucovina.

Şuşman. Acest nume, care se întâmpină şi la Bulgarĭ, d. e. Şişman, cel din urmă rege al Bulgarieĭ, pe vremea mareluĭ Ştefan se păstra încă în Moldova.

Iosaf, numele unuĭ stareţ al mănăstireĭ Neamţuluĭ pe la 1470, carele nu se pomeneşte în Istoria mănăstireĭ, acea scrisă de Duchovnicul Andronic.

Romanul se numeşte : Târgul de jos (долнїи тargꙋ).

Numele personale : Duma, Buchtea, Paşco, Fetea, Iaţko, Hudicĭ (de la Hudea), Bodea, Belco, Iuga, Negrilă, Stravicĭ, se aud şi astăzĭ în numirĭ topografice, împrumutate de la primiĭ lor proprietarĭ, ce purtaŭ aceste nume, d. e. Dumeştiĭ, Buftea, Păşcaniĭ, Feteştiĭ, Iaţcaniĭ (Eţcaniĭ, Iţcaniĭ), Hudeştiĭ, Bodeştiĭ, Belceştiĭ, Iuganiĭ, Negrileştiĭ. De la Strav saŭ Straŭ (Stravicĭ), Străuaniĭ.

Numele Mitropolituluĭ Theoctist, care în alte documente este scris cu θ, aicĭ este scris cu T.

---

[1]) Zicerile subliniate se zăresc încă în rândurile cele şterse ale pergamentuluĭ, de care ne ocupăm.

III.

Un uric inedit de la Stefan cel Mare

(Comunicat de d. P. SÂRCU, profesor la Universitatea din Petersburg)

Suceava, 1470, Maiŭ 7

Mătuşea luĭ Stefan Vodă cel Mare dărueşte mănăstireĭ Neamţuluĭ prisaca Căprieniĭ de lângă mănăstirea cu aceiaşĭ numire.

Uricul este scris pe pergament gălbuĭ, şters bine cu ceară, bine păstrat, afară de vre o câte-va locurĭ pe la colţurile întorsăturilor, pe unde este şters saŭ putred, ce-ĭ însemnat de mine în text cu puncte, fiind unele cuvinte stricate. Lăţimea pergamentuluĭ este de 2 palme şi 7 degete, iar lungimea de o palmă şi 6 degete. La partea de jos a lăţimeĭ pergamentul este întors spre dos ca de vre-o 5 degete; pe această parte dublă a pergamentuluĭ este făcută o cruce de găitan gros de mătase răsucită roşie, vârâtă prin 5 găurĭ aşa, că în faţă sunt scoase capetele tăiate ale găitanuluĭ, de care era atărnată o pecetie. Crucea e quadrată de 4 degete. Uricul se află în mănăstirea Căprieneĭ în Basarabia, unde 'mĭ-a fost arătat în anul 1879 de părintele archimandrit Cozma, prepositul mănăstireĭ, de la mănăstirea Zograf la Sfântul Munte (Atos).

Textul slavonesc

† М(и)л(ос)тїю б(о)жїєю мыї Стєфан г(о)с(по)дар[ь] землѝ молдàвскои. чиним знаменитò. ѝ с сѣм[ь] нашим листом въсѧмь ктò оузрить. илѝ єгò чтучи услышить: колиж того комѹ àщє потрєбизна боудєть. Ожє прїидє прѧд нами. ѝ прѧд митрополитом нашєм. кир тєѡктистом. ѝ прѧд оусими нашими болѣрѝ великимѝ и малнми. старыми. ѝ молодыми. тюткл наша кнѣжнà. по своєи доброи волѝ. и ники нє поноужєнà. и далà ѿ своѐи правои ѿчины. за дши родитєлѝ єи. àлєѯандра воєвода. и за дши матєрю єи. марина. и за дши. и за здравиє єѝ. монастирєви нашємѹ. ѿ нѣмцà. идєжє є храм възнєснїє. гā бā. и спас нашєго исѹс христа гдє єст єгоумєн молєбникь нашь. кир. поп силоуàнь. оу нашєи землѝ ѹ молдавскои. киприѧновà пасѝкà оу ботнєх. ѝно мы видѣвшѐ их доброи волю. и дàнїє. à мы також єсми и ѡт насъ дали и потвєрдѝли тота прѧдрєчєнàѧ пасикà. на имѣ киприѧновà пасѝкà оу ботнєх. да єст монàстирю нашємѹ. ѿ нас оурикъ. съ въсѧм доходом. à хотаръ тои пàсицѝ. почєнши издолоу. гдє оупадєть. моловатєцъ. оу вышнивєцъ. та гори вишнивцєм. до вєрхà. и

полѣни по верха вишнивцà въсй. до хотарѣ кнѣгининà. à ѿ монастѝрѣ поперекъ на тръназк8. та черес тръназк8 поперек. на крълàнй. ѿпѧть до кнѣгинин хотарѣ. тое ем8 веc̃ хотар. à пак ей. да 8чинѧтъ за то помѣн8. оу монастыр. на каждїи. вторник. коупнò съ родитѐлем ей. алеѯаǹдром воеводом. ǹ госпòжди его маренй. матери ей. а на то еc̃ вѣра г(о)с(по)два ми вышписаннагò стефан(а во)еводы̃. и вѣра възлюобленнàго сн̃а г(о)с(по)дсва ми. алеѯандрà. и вѣра наших боıаръ. вѣра пана станч8лà. и сн̃а его пана мы̃рзы. вѣра пана влаик8ла хотинскагò. й сн̃а его....... ад ... мѣ. вѣра пана гоıана келїинскàгò и дѣти его. вѣра пана исаиѧ̀ дворника и дѣти егò. вѣра пана алб8ла немецкагò. вѣра пана збїарй бѣлоградскаго. вѣра пан(а) ∴ боухтѝ. вѣра пана пашка келїинскàго. вѣра пана петрика Имимовичà. вѣра пана гангоура ѿрхеискàго. вѣра пана фети новоградскаго. вѣра пана бò...... ѣн8лà. вѣра паиа щеф8ла чернàтà. вѣра пана чокы̀рлїе. вѣра панà Югы вистиарника. вѣра боди спатарѣ. вѣра пана югы̀ постилнѝкà. вѣра пан(а .....)рила чашнѝкà. вѣра пана л8ки стòлника. вѣра пана нѣгъ комисà. и вѣра въсѧх боıар наших молдавских. великих и малих. а пò нашем животѣ кто боуд(ет)ь. г(о)сп(о)д(а)ръ нашеи земли. ѿ дѣтеи наших. ѝли ѿ нашего племенни. ѝли пак кто кого б(ог)ь. изберет господарем бы̀ти. щобы̀ то непор8шил нашего даàнїѧ. и п(о)твръжденїѧ. àле щобы 8твръдил. и оукрѣпил. а на болшее крѣпост. и по 8твръжденїе том8. оу сем8 вы̀шеписаннòм8. велѣли есмї нашем8 вѣрном8. паи8 томѣ логофетоу. писати и печàть нашъ привѣсити. к сѐм8 нашем8 листѐ ..: — пис. тъ8т8л оу с8чавѣ. в лѣт. ҂ѕ цои: мц̃а. маи ѕ дн̃ъ.

Traducţiunea

† Cu mila luĭ Dumnezeŭ, noĭ Stefan, Domn al Ţăreĭ Moldoveĭ, facem ştiut cu această a noastră carte, tuturor cine o va vede saŭ, cetindu-se, o va auzi, dacă ar avea de dânsa trebuinţă, precum că a venit înaintea noastră şi înaintea Mitropolituluĭ nostru Kir Theoctist, şi înaintea tuturor boierilor noştri, celor marĭ şi celor micĭ, şi celor bătrânĭ şi celor tinerĭ, mătuşa noastră Kneajna (Princesa) după bună voia sa şi nefiind de nimenĭ silită şi-a dat din moşia sa dreaptă de sufletul părinteluĭ săŭ Alexandru Vodă şi de sufletul mumeĭ sale Mărina, şi de sufletul şi sănătatea sa mănăstireĭ noastre de la Neamţu, unde este chramul Înălţăreĭ Domnuluĭ Dumnezeuluĭ şi Mântuitoruluĭ nostru

Isus Christos, unde e egumen rugătorul nostru kir popa Siluan, în ţara noastră a Moldoveĭ, prisaca Căprieniĭ de pe Botna. Deci noĭ văzând buna voinţă a eĭ şi darea, şi noĭ aşişderea şi din partea noastră am dat şi am întărit acea maĭ înainte zisă prisacă cu numirea prisaca Căpriană de pe Botna, ca să fie mănăstireĭ noastre de la noĭ uric cu tot venitul. Însă hotarul priseceĭ aceea, începând din jos, unde curge Molovaticul în Işnovăţ, şi apoĭ în sus pe Işnovăţ, până în deal, şi poenile pe de-asupra Işnovăţuluĭ toate, până la chotarul Kneghineĭ (Princeseĭ), ear de la mănăstire în curmeziş spre Târnaŭca şi prin Tărnaŭca în curmeziş spre Cârlanĭ ear până la hotarul Kneghineĭ. Acesta e tot hotarul. Dar eĭ să facă pentru aceasta pomenire în mănăstire în fie care Marţĭ împreună cu părinţiĭ eĭ Alexandru Vodă şi Doamneĭ (soţieĭ) luĭ Mărina, mumeĭ eĭ. Ear la aceste este credinţa Domnieĭ mele maĭ sus scrisă Stefan Vodă şi credinţa iubituluĭ fiŭ al Domnieĭ mele Alexandru, şi credinţa boierilor noştri, credinţa d-luĭ Stanciu şi a fiuluĭ săŭ Mârza, credinţa d-luĭ Vlaicu de la Chotin şi a fiuluĭ săŭ .... ad .... mea, credinţa d-luĭ Goian de la Kilia şi a fiilor săĭ, credinţa d-luĭ Isaia dvorn. şi a fiilor săĭ, credinţa d-luĭ Albu de la Neamţu, credinţa d-luĭ Zbiară de la Cetatea Albă, credinţa d-luĭ Buchtea, credinţa d-luĭ Paşcu de la Kilia, credinţa d-luĭ Petrică Iamimovicĭ [1]), credinţa d-luĭ Gangură de la Orcheĭ, credinţa d-luĭ Fătu de la Cetatea Nouă, credinţa d-luĭ Bo .... ean, credinţa d-luĭ Stefan Cernat, credinţa d-luĭ Ciocârlie, credinţa d-luĭ Iuga vestiaru, credinţa d-luĭ Bodea spatar, credinţa d-luĭ Iuga posteln., credinţa d-luĭ .... ril pacharn., credinţa d-luĭ Luca stoln., credinţa d-luĭ Neagu komis, şi credinţa a tuturor boerilor noştri moldovenĭ marĭ şi micĭ. Ear după viaţa noastră, cine va fi Domn ţăreĭ noastre din copiiĭ noştri saŭ din neamul nostru saŭ ear pe cine îl va alege Dumnezeŭ să fie Domn, acela dar să nu strice darea şi întărirea, ci s'o întărească şi s'o împuternicească pentru maĭ mare putere şi întărire; aceeaĭ tot, ce s'a scris maĭ sus. Am poruncit slugeĭ noastre credincioase d-luĭ Toma logofătul s'o scrie şi să spânzure pecetea (sigiliul) nostru de cartea noastră aceasta. A scris Tăut în Suceava în an. 6978, luna luĭ Maiŭ 7 zile.

NOTE

I. Neregularităţĭ gramaticale.

За доушни родители ен алеѯандра воевода. и за дѹши матери ен. марина. и за дѹши. и за здравие ен.

монастиреви нашемѹ şi după regulă: монастирю нашемѹ.

---

[1]) Poate în loc de Iakimovicĭ.

храмь възнесенїе

дала .... киприѧнова пасика; дали и подвердили тота прѧдреченаѧ пасика. на имѣ киприѧнова пасика.

видѣвше ихъ доброи волю.

по верха după analogie cu: до верха.

съ .... алеѯандромь воеводомь еи. и госпожди его марени, матери еи.

оукрѣпиль а на болшее крѣпость.

по оутвръжденїе şi după regulă: по нашемь фивотѣ.

печать нашъ привѣситн.

Dupe limba din Ucraïna (malo-rusă) оу = въ:

прѧдь оусими în loc de: прѣдь въсѣми.

оупадаеть моловатець оу вышновецъ în loc de: въпадаеть моловатець въ вышновець.

оусемꙋ în loc de: въсемꙋ.

Cuvântul polon пан eŭ l-am tradus pretutindenĭ cu semnificativul: Domn, fiind-că ast-fel de înţeles are.

II. Notiţe geografice.

Limitându-se hotarul prisăceĭ Căpriene, între altele se menţionează şi despre mănăstirea: а ѿ монастирѣ, la care ajunge vadul priseceĭ. Această mănăstire este Căpriana, saŭ mănăstirea Căprieniĭ; — numirea d'ântâiŭ este maĭ răspândită. Ea e situată spre N. W. de la Kişineŭ, de la care e depărtată de 25—30 vârste ruseştĭ, lângă satul Căpriana, spre S. W., pe valea râuleţuluĭ Işnovăt, înconjurată de dealurĭ, acoperite cu grădinĭ şi pădurĭ marĭ, care daŭ loculuĭ un aspect pitoresc. Ruşiĭ o numesc Кипріяновскій монастыры saŭ Кипріана. După datină se zice, că numirea aceasta derivă de la cuvântul *capră*, cu care s'a numit locul, satul şi mănăstirea, fiind-că prin prejur maĭ de mult era o mulţime de capre, (Записки Одесск. Общ. Исторіи и Древн. I, p. 288—289; *Copoka* Географіе Бессарабской губерніи. Кишиневъ, 1878, p. 34—35). Pentru aceasta editorul întâiŭ a «Voyages de Lannoy» (Mons, 1840), care a călătorit prin răsăritul Europeĭ la aniĭ 1413, 1414 şi 1421, propune, că *Cozial* al luĭ Lennoy trebue să fie Capriana, cu care se identifică după semnificaţiunea lor (Cf. Записки Одесск. Общ. Исторіи и Древностей, III, pag. 450, şi Ѵниверситетския Извѣстіе» a universităţeĭ sf. Vladimir din Kiev, 1873. No. 8, p. 39). Alţiĭ derivă această numire de la numele propriŭ *Kiprian*. Mănăstirea e zidită de Stefan cel Mare (1458—1504), după cum mărturiseşte chrisovul de la Antioch Constantin Vodă de la 1698, unde se zice: „Святопочившыи Іѡ Стефань Воевода, старыи и добрыи, ѿць святопочившаго Іѡ Богдана Воеводи есть .... ктиторь и фꙋндаторь .... монастырıамь Къпрїѧнѣ и Добровецꙋ, ѿ него създани (Записки Одесск. Общ. ист. и Древн. I, p. 349—350) = «Repausatul în sfinţenie Io Stefan Vodă, bătrânul şi bunul părinte al repausatuluĭ în sfinţenie Io Bogdan Vodă este ...... chtitor şi fundător al mănăstirilor Caprieneĭ şi Dobrovăţuluĭ, de dânsul zidite».

Se zice că pe urmă au fost reparate de Petru Vodă Rareş, după cum mărturiseşte inscripţiunea de pe peretele de la apus a bisericeĭ celeĭ marĭ, şi reparată ca din noŭ de exarchul Basarabieĭ, mitropolitul Gavriil Bănulescu cu archimandritul Kiril, care sunt înmormântaţĭ aicea.

Data zidireĭ de pe inscripţiune nu o pot comunica acuma, neavând'o cu părere de răŭ, sub mână aicea. Voiŭ comunica dar o altă inscripţiune de pe evangelia, dăruită mănăstireĭ de Vodă şi păstrată până acum acolo: „Благочестивїи и христолюбивїи Іѡ Петръ воевода Божїею милостїю Господинь въсисои Молдовлахїискои земли и госпожда его Елена и синове господства ми Илїаша воевода и Стефана и Константина и сътворихъ и оукрасихъ сьи тетроеvг҃ль и дадохъ его въ молбѫ господства ми въ новосъзданїное нашей монастири оуспенїе прѣчистаи богородици глаголимїи Кѫприана. въ лѣто ҂зн҃г. мѣсяць октоврїи“ (Записки Общ. исторіи и Древностей, I, p. 292—293; Кишиневск Епархїальн. Вѣдомости, 1880, p. 1121—1122)=«Binepiosul şi de Christos iubitorul Io Petru Vodă cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn al toateĭ ţăreĭ Moldovlachieĭ şi Doamna luĭ şi fiiĭ domnieĭ luĭ Iliaş Vodă şi Ştefan şi Constantin aŭ făcut şi aŭ împodobit acest tetroevangel şi l-aŭ dat spre rugă pentru Domnia mea în mănăstirea noastră din noŭ zidită a Adormireĭ prea sfinteĭ născătoare de Dumnezeŭ numita (ad. mănăstirea) Căprieana în anul 7053 (=1545), luna luĭ Octomvrie». De aicea se vede, că mănăstirea s'a reparat întru a doua domnie a luĭ Petru Rareş. In anul 1559 (Aprilie 11) ea a fost înzestrată de Alexandru Lăpuşneanu, cu moşiile: Лозова (Lozova), Прѣжолтѣнїи (Priejoltieniĭ), Онещїи (Oneştiĭ), Садова (Sadova), Бѫличанїи (Băliceaniĭ), Лучанїи (Luceanii), Дворничанїи (Dvorniceaniĭ, astăzĭ: Vornicenii), Думѣнїи (Dumieniĭ), Глъвъшанїи (Glăvăşaniĭ), Бесеричанїи (Beserecianiĭ), Ниже-Пъркънїи оу Кръпина Пуркарева (Părcaniĭ de jos la Cărpina Purcarilor) . . . . . . [1]) şi treĭ fălcĭ de vie de la Cotnar (Venelin, Влахо-болгарскія или Дакославѣнскїя грамоты. Спб. 1840, p 171—72; Hajdeŭ, *Arch. Ist. a Românieĭ.* I, 1, p. 119). Apoĭ în anul 1698, Antioch Constantin Vodă a închinat'o împreună cu Dobrovăţul mănăstireĭ Zograful de la Sânta-Gora, fiind că: „зѣло ослабилъ, и осиротѣль сеи свѧтыи монастырь, и осталь безъ комати, и безъ всего еже требоуеть на пищꙋ обители таковои, ѿнерадѣнїѧ, и злаго оустроенїа живꙋщихъ въ неи ленивыхъ, и непотребнихъ богꙋ, и человѣкомъ злихъ калꙋгерен“ (Зап. Одесск. Общ. Ист. и Древн. I, pag. 349) = «foarte a slăbit şi a sărăcit această sfântă mănăstire, şi a rămas fără bucate, şi fără de toate, ce este de trebuinţă pentru hrană ast-fel de locaş, din neglijenţa şi reaua rânduială a acelor ce trăesc într'ânsa, lenoşilor şi netrebnicĭ luĭ Dumnezeŭ, şi călugărilor — oamenĭ răĭ»; — dupe cum „и Добровець бѧше осиротѣль, и опꙋстѣль некогда“ (= şi Dobrovăţul într'o vreme a fost sărăcind şi pustiind) aşişderea „ѿ нерадѣнїѧ, и лѣности, и злаго оустроенїѧ калꙋгеровъ Влаcкыхъ“ (= din neglijenţa, şi lenevirea, şi reaoa rânduială a călugărilor românĭ. Ibid., p. 350). De când s'a început decăderea mănăstireĭ Căpriene, e greŭ de spus. Dar în anul 1582 era încă în stare bună, după cum spune monachul Isaia, care „пос-

[1]) Maĭ era în chrisov încă câte-va numirĭ de moşiĭ, dar în locul acesta este saŭ rupt saŭ şters.

тригаѧ воиноки вь Киприяновѣ мнтрѣ, рꙋкою мꙋдраго Євѳимия, игꙋмена тояж сщенныѧ обители Бжия Мтри і стго славнаго ея Успения Киприянова мнтрѧ" (=«a fost tuns în monachism în mănăstirea Căprieneĭ de mâna înţeleptuluĭ Evthimie egumenuluĭ aceluiaş sf. locaş a Maiceĭ Domnuluĭ şi a sf. slăviteĭ a eĭ Adormire, mănăstirea Kipriano. Bîcicov, Описаніе церковнославѣнск. рꙋкоп. сборниковь Император. Пꙋбличной библіотеки I, St. Petersburg. 1882, p. 143). Egumenul, menţionat aicea, Evtimie a fost trimes de Alexandru Lăpuşneanu în solie către Ţarul Ioan Vasilievicĭ (IV) cel cumplit (Ibid.). Dar şi „Сербы и Болгари, и посланныи ѿ тꙋдꙋ здѣ ігꙋмени, и еромонахи, и еродіакони, и монахи, цѣломꙋдрїи, и добрыи строителїе свѧтѣи церкви, и честномꙋ домꙋ" (= Serbiĭ şi Bulgariĭ şi trimeşiĭ de acolo (Zograf) aicĭ (Moldova) egugumeniĭ, eromonachiĭ, erodiaconiĭ şi monachiĭ, bine purtaţĭ, şi bunĭ orânduitorĭ a sfinteĭ bisericĭ şi a caseĭ cinstite»).—Ibid. p. 350) aŭ lepădat mănăstirea şi ast-fel a perdut dreptele, ce le dase chrisovul luĭ Constandin Duca Vodă. «Mănăstirea Căprieniĭ a trecut sub ocârmuirea caseĭ archiereştĭ din Kişineŭ; şi esarchul, plăcându-ĭ înlăturarea eĭ a construit într'ânsa biserica frumoasă de astăzĭ, cu apartamente marĭ pentru locuinţa sa». Ţarul Nicolae I a reînoit darea Domnilor Moldoveĭ. «Pentru săvârşirea serviciuluĭ divin şi ocârmuirea imensilor moşiĭ (care în timpul de pe urmă deveneaŭ până la 20) mănăstirea Zografuluĭ trimete aicea o colonie călugărească, care e supusă ocârmuireĭ locale eparchiale numaĭ din partea buneĭ rânduelĭ bisericeştĭ (Одесскій Альманахъ, p. 443—444). În anul 1872, guvernul rusesc a luat ocârmuirea moşiilor a mănăstirilor streine, lăsând dreptul de stăpânitor călugărilor; sub această categorie s'a pus şi mănăstirea Zograful de la sfânta Gora cu mănăstirea Capriana în Basarabia; acuma numaĭ mănăstirea singură este ocârmuită de Atoniţĭ.

оу ботнехь — de pe Botna — o localitate lângă mănăstirea Căprieneĭ; este şi râul Botna, care curge din partea nordică a ţinutuluĭ Kişineŭ din poalele dealurilor de la Chotin şi se formează din vre o câte-va pârae, din care cel maĭ mare se numeşte Vălcineţ. De la orăşelul Rîsîna (ţinutul Kişinăuluĭ), Botna curge cu ziz-zagurĭ pe un şes costiş, trecând în ţinutul Teghineĭ (Benderiuluĭ), unde maĭ jos de Căuşăniĭ-Noĭ formează un râŭ foarte noroios şi se scurge printr'o gură de noroĭ (lacul Zagornol = De-peste-deal) în Nistru lângă satul Kiţcaniĭ. Soroca, Географія Бессарабск. губерніи, p. 95.

Вышновецъ — la Românĭ şi după dânşiĭ şi la Ruşĭ Işnovăţ (Ишновецъ), — se începe din partea nordică a mănăstireĭ Căprieneĭ, din dealurile nu departe de mănăstire, şi curge prin treĭ bălţĭ, din care una e chiar la poarta mănăstireĭ.

Молокатець — la Românĭ Molovatic, — localitate şi pârâŭ, ce se scurge nu departe de mănăstrirea Căpriană în Işnovăţ.

Крълани Cârlaniĭ — un cătun, format de pădurariĭ, ce păzeaŭ un codru imens al mănăstireĭ Căpriene, de la care se află spre apus-miază-zi; are 31 case cu 261 locuitorĭ. Cf. Egunov, Бессарабская гꙋбернія въ 1870—1875. I, Kişineŭ, 1878, p. 32.

Хотарь Кнѣгининь — trebue să fie lângă satul sărac Curluceniĭ (de la turc. kurluk=podiş, pădurice), pe care îl stăpâneşte şi astăzĭ un descendent al prinţuluĭ Caragea, şi pentru aceasta locui-

toriĭ de prin prejur Icneazu, saŭ la Icneazu; satul se află spre N. E. de la mănăstirea Căpriană; are 54 case cu 327 locuitorĭ. Cf. ibid., p. 34 şi Записки Бессарабскаго областнаго статистическаго комитета. T. I. Kişineŭ, 1864, p. 244.

IV.

Două documente din timpul ocupaţieĭ Olteniei de Nemţĭ, 1718—1719.

Comunicate de d. A. D. XENOPOL

Cercetând în anul 1886 biblioteca din Pesta care conţine precum şi alte colecţiunĭ din capitala Ungarieĭ, o sumă foarte mare de documente istorice, privitoare la Istoria Românilor, încă needitate şi necunoscute, am dat între altele peste două documente interesante, care se rapoartă ambele la timpul cât Oltenia a stat sub stăpânirea germană de la pacea de Passarovitz, 1718, până la cea de Belgrad, 1739. Cel întâĭ din 1718 este de la administraţia provizorie germană, aşezată în Oltenia după cucerirea eĭ şi conţine un ordin dat unuĭ Nicola Bochigescul de a lăsa liberă o moşie a luĭ Radul Brăiloiul până la judecată, sub sancţiunea că dacă nu va urma ast-fel va fi adus *cu trapăd*, adică *manu militari*, înaintea scaunuluĭ administrativ. Ordinul este iscălit de colonelul Sollhausen şi un ofiţer inferior Dboy... şi de doĭ boierĭ Vlăstar şi Brăş...

Al doilea document emană de la Gheorghe Cantacuzen, fiul decapitatuluĭ Stefan, numit de Nemţĭ ca Ban al Olteniei după luarea eĭ în stăpânire, şi conţine o delegaţie a maĭ multor boierĭ de a cerceta o pricină de împresurare între Buda Ianoş şi acelaş Nicolae Bochigescul, care se vede a fi fost un om boclucaş. Documentul conţine între alte semnătura originală a luĭ Gheorghe Cantacuzen, pe care o reproducem în fac-simil. De la acest Ban al Olteniei sub stăpânirea germană se maĭ află numaĭ un singur document reprodus în colecţia luĭ Hurmuzaki. El datează din 1728, înainte de numirea luĭ ca Ban, încă pe când era în Transilvania şi prin el cere de la Eugen de Savoia un sprijin bănesc, aflându-se în mizerie.

I.

Cu aceasta ţi se porunceşte de la această chesar. *administraţie* Nicolo Bochigescule să cauţĭ să laşĭ moşia dumnealuĭ să o stăpânească în bună pace. Iar de aĭ a răspunde ceva în potrivă după ce se va în-

toarce dumnealuĭ Radul Brăiloiul de la Sibiŭ aicĭ înapoĭ, să viĭ cu toate scrisorile ce veĭ avea pentru acea moşie, aicĭ înaintea noastră, ca să se facă dreptate, că făcând într'alt chip apoĭ se va trimite călăraşĭ de te va aduce cu treapăd. Craiova, Martie 6, 1718.

(Iscălit cu litere latine) *Salhausen collo*(nel).

şi *I. N. Dboy* ....

(cu litere cirilice boerĭ românĭ)

G. V. Vlastar şi *St. Brăş* ......

Această rezoluţie este pusă pe reversul uneĭ suplicĭ a luĭ Radu Brăiloiŭ, adresată către «prea cinstita chesaro-crăeştĭ administraţiĭ».

II.

In numele prea sfinţiteĭ chesariceştĭ Măririĭ şi Prinţepul Valachieĭ dincoace de Olt Domnul Domnul nostru prea milostiv.

Dumneavoastră vel boierĭ anume Mateĭ Bălăcescul şi Barbul Răoşanul şi Ion Bălăceanul şi Dumitraşco Rungul şi Nicola Rungul şi Alexandru ot Drăgăşanĭ şi Gligorie Buziloiul şi Preda Moţoc şi Popa Pârcălabul ot Runcu şi Dumitraşco Andreescul şi Dumitraşco Gernăsacul şi Mateĭ Buncacul. Către aceasta vă facem în ştire că aicĭ aŭ venit fiul dumnealuĭ Budii Micleuş din Haţeg de la riul lui Barbata anume Buda Ianoş, de caută moşia Jupâneştĭ dintr'acel judeţ al Jiuluĭ de sus, care o a fost cumpărat Barbata Micleuş strămoşul dumnealuĭ Buda Micleuş, încă din zilele luĭ Mateĭ Voevod, şi zice că tot a stăpânit-o în pace acea moşie şi în zilele Domnilor [1]). Insă acum se sculă Nicola Bochigescul de împresoară acea moşie de zice că este a luĭ. De care viind şi Nicolae Buchigescul aicĭ a stătut de faţă cu dumnealuĭ Buda Laţco, fiind dumnealuĭ Buda Micleuş zice cum că el nu se amestecă la acea moşie Jupăneştĭ, pentru care pricină neputându-se îndrepta de aicĭ [2]), iată că v'aŭ luat pe dumneavoastră la mijloc îndreptătorĭ. Decĭ îndată ce veţĭ lua dumneavoastră cartea aceasta, numaĭ de cât să cautaţĭ să vă strângeţĭ cu toţiĭ acolo la acea moşie Jupăneştiĭ şi să chemaţĭ şi megiaşĭ bătrânĭ din prejurul loculuĭ de acolo, şi întâiŭ să citiţĭ toate cărţile şi zapisele şi la o parte şi la alta ce vor fi având,

[1]) Nu spune a căror.
[2]) Adică neputându-se hotărâ pricina în divan fără o cercetare.

şi dupe cum veţĭ alege şi veţĭ adeveri cu dreptate şi din scrisorile ce vor fi având şi din mărturisania moşnenilor de acolo, dumneavoastră aşa să faceţĭ şi la care parte câtă moşie vine după cumpărăturĭ şi după moştenire, dumneavoastră să puneţĭ semne după obiceaiŭ ca să ştie fieşte-care parte câtă moşie va stăpâni, aşişderea de va avea şi alţĭ boerĭ aŭ moşnenĭ acolomo (sic) şi eĭ într'acel hotar încă să căutaţĭ dumneavoastră ca să nu li se împresoare moşia, ca să se aleagă a le fieşte-căruia părţĭ de moşiĭ osebit. Măcar că în zilele răposatuluĭ Stefan Cantacuzino Voevod a fost maĭ luat Nicola Bochigescul şase boierĭ hotarnicĭ, ci n'aŭ fost nicĭ dumnealuĭ Buda Micleuş nicĭ alţiĭ *din* dumnealuĭ [1]) de faţă ca să se aleagă partea dumnealuĭ de moşie după cum este cumpărată. Ce pentru aceea acum dumneavoastră să căutaţĭ lucrul cu foarte mare dreptate şi cu deamăruntul nefăcând *voie veghiată* saŭ făţărie nicĭ spre o parte nicĭ spre alta, şi după cum veţĭ afla şi veţĭ găsi cu sufletul dumneavoastră cu dreptatea ce veţĭ face la amândouă părţile, ca aducând acele scrisorĭ aicĭ şi văzând cum că aţĭ făcut cu dreptate, noĭ încă vom da cartea noastă de stăpânire de cuva (sic) n'ar fi gâlceavă la mijloc. Aceasta [2]) şi fiţĭ sănătoşĭ.

Craiova, leat avg. 27, ,зсл̃и. (7238 = 1730).

(Gheorghe Cantacuzino)

Gligorie Băleanul, Radul Golescul (şi alte două iscăliturĭ nedescifrabile).

(Jos probabil paraful logofătuluĭ iarăşĭ nedescifrabil).

---

[1]) Adică: din partea luĭ.

[2]) Lipseşte: «să faceţĭ».

CEL MAI VECHIU EPISCOP ROMÂN DIN TRANSILVANIA

(Documente inedite, comunicate de d. A. D. Xenopol).

Șirul de 6 documente ce publicăm pentru întâia oară maĭ la vale, înfățoșază din maĭ multe puncte de vedere interes pentru Istoria Românilor. Ele aŭ fost culese de noĭ în biblioteca din Peșta din colecția manuscriselor *Coproniane* 54 *B* p. 337—339 sub anul 1456.

Din ele reiese întâiŭ: că cel maĭ vechiŭ episcop al Românilor din Transilvania nu este Joanikie la 1479, precum se admitea în de comun până acuma (vezĭ Golubinsky, Șaguna, Scriban în istoriile bisericiĭ ortodoxe), ci unul *Ioan de Capha*, care este amintit de documentele noastre încă în anul 1456. După orașul din care este arătat ca de loc, pare a fi fost Grec de origine.

Apoĭ se maĭ vede că pe atuncĭ fiind trimis al papiĭ Ioan Capistranus, un înfocat propagator al bisericiĭ catolice, el întreprinse cu ajutorul luĭ Ioan de Huniad o persecuție din cele maĭ aprigĭ contra creștinilor ortodoxĭ și maĭ ales contra episcopuluĭ Ioan de Capha, pe care îl sili a se lepăda de credința luĭ și a se boteza chiar de a doua oară după ritul catolic.

Interesantă este știrea conținută în analele fraților minorițĭ, că Petru Aron, predecesorul luĭ Stefan cel Mare, care era în așa bune relațiĭ cu Unguriĭ, luase în chip foarte aprins apărarea intereselor catolice și persecuta chiar, după cum spun numitele anale, clerul ortodox, ceea ce va fi ajutat nu puțin luĭ Stefan cel Mare la recâștigarea tronuluĭ părintesc.

Eată acele documente:

I.

Din analele fraților minorițĭ de Luca Wadingo XII p. 315, reprodus în extract de culegătorul documentelor St. Caprinai.

1456. Ioannes Capistranus etsi scribendo militi et colligendis contra Turcam auxiliaribus copiis hoc anno totus intendent, nihilominus a

Dei verbo praedicando nullo loco nullo tempore desistebat, sed ubicunque labefactari aut sanam doctrinam corrumpi aut ab heterodoxis insidias rei christianae parari, aut Catholicos ritus eliminari et bonos mores depravari conspiciebat pro rerum indigentia et temporis brevitate ad modum fulgurii per urbes et oppida, per provincias et regna discurrebat. Praeter praecipuas Hungariae partes, Valachiam, Moldaviam, Transilvaniam et Rusciam perlustravit et ubi major urgebat necessitas, diutius haerebat, et socios dimittebat qui inchoatum a se conversionis aut catechesis opus juxta praescriptas leges prosequerentur. Petrus Waywoda seu praeses Moldaviae anno praecedenti uti diximus, conversus, hoc anno ex universa provincia Valachos schismaticos ejicit et ubique voluit veram fidem et doctrinam christianam praedicari. Huic operi praefecerat Capistranus fratrem Ioannem de Gezth guardianum Thuissinensem, in Transilvania fratrem Mihaelem Siculum qui impiger injunctum sibi a suo magistro minus exercuit, obtinuitque ut Transilvaniae episcopus et Waradini dominus serio agerent de suorum iobagionum (genus erat silvestrium mancipiorum quorum ingens erat multitudo in Bosna et Croatia et ad finitimas regiones) conversione. Valachi difficulter reduci poterant, deum pseudopresbyteri perpetuos instillabant errores atque hi hauriebant a pessimo et subdolo viro Ioanne de Capha Vladica, pseudoepiscopo, summae auctoritatis in populo. Egit itaque Capistranus cum Ioanne Hunyade ut e suis dominiis, pseudopresbyteros expelleret et Wladicam tandem comprehinderet, quem ipse ad se sub custodia ductum, diliginter examinatum et in fide instructum, Romam misit absolvendum et honoribus constituendum. Expulsionis exhibet instrumentum memorati Wladicae documenti.

II.

Ordinul luĭ Ioan Corvin de Huniade de a da afară din posesiunile sale pe preoţi hirotonisiţĭ de Vladica cel eretic, 1456.

Nos Ioannes de Hunyad comes perpetuus Bistricensis et vobis egregiis castellanis castrorum nostrorum Solymus, Hunyad et Deuza et eorum vicegerantibus praesentium serie firmissime committimus et mandamus quatenus, visis praesentibus omnes presbyteros Valachorum per Wladicam ordinatos in terris nostris existentes, comperta prius legitima comprobatione et veritate, quod per dictum Wladicam in presbyteros ordinati sint et ante hoc presbyteri non fuerunt qui ad praedicationem et salubrem admonitionem religiosi fratris Mihaelis Zeckel fidem suscipere noluerint, de nostris bonis expellatis et ejiciatis et tales presbyteros in praesentiam dicti fratris Mihaelis adducere faciatis propria in

persona, nostra auctoritate praesentibus vobis attributa mediante. Datum in Lippa in die festi Beatae Dorotheae Virginii et Martyrii anno domini MCCCCLVI.

III.

Ioan de Huniade comunică luĭ Capistrano că aŭ prins pe necredinciosul Vladică, dar nu i l'aŭ putut trimite, neştiind în ce loc se află, 1456.

— Venerabili et religioso viro Deo devote fratri Ioanni de Capistrano domino nobis in Christo honorando.

Venerabilis.. Die hesterna ille perfidus Wladica est adductus captus in hunc locum, libenter vero ipsum post vestram P. misissimus, sed equi sui erant fessi et etiam ignoramus ad quem locum ipsum ad V. P. mittere debeamus. Ideo petimus V. P. diligenter, quatenus mox visis praesentibus velitis nobis rescribere ad quem locum ipsum mittamus ad vos, quis prout nos assecuravimus V. P. peramplius ipsum in isto regno permanere non permittemus. Ideo non velitis renuere tam celeriter respondere, ut possint milites ad V. P. cum ipso pervenire. Ex Themesvar die festi Sancti Antonii anno MCCCCLVI.

Ioannes de Hunyad Bistricen.

IV.

Ioan de Huniade scrie camerariuluĭ săŭ Ambutisie că i trimite pe Vlădica prin unul Besan, 1456.

— Nobili viro Ambutesio Camerario nostro dilecto Ioannes Hunyad Comes Bistricensis.

Nobilis, nobis sincere dilecte. Ecce misimus illac per hunc Besan, perfidum Wladicam. Ideo committimus vobis fiducialiter, quatenus visis praesentibus ipsum captum ad postum ad sanctum Petrum tenetis et juxta instructionem fratris Bartholomaei mittere debeatis et teneamini. Secus non fiat. Datum in Themesvar die dominico proximo post festum Sancti Vincentis Martyrii, anno MCCCCLVI.

V.

Capistranus scrie Çardinaluluĭ Firmanus că aŭ convertit şi botezat pe Vlădica cel necredincios, 1456.

— Reverendissimo Cardinali Firmano.

V. reverendissime in Christo pater et domine D. mi observandissime protector noster singularissime humillima commendatione cum omni

officio obsequendi praemissa. Ex me semper fiducia ut in necessitatibus ad V. R. D. confugiam. Praesentium latorem idcirco commendatum facio ut V. R. D. ope et opera gratiam a S. D. N. obtineat; nam cum esset princeps schismaticorum et haeresiarcha inter Valachos infideles sub umbra illius foverentur schismata et errores plurimi in infimis partibus regni Hungariae, disponente Deo illuminatus est, et ad me ductus sponte abjuravit omnes errores et schismata, submittere se obedientiae sacrosanctae Romanae ecclesiae et quondam se gerebat pro episcopo sed neque cognoscebat sanctae sedis apostolicae veritatem, neque ab ea confirmatus, consecrabat Valachos suo modo. Ego autem cum examinarem eum longo tempore in omnibus sacramentis ecclesiae et articulis fidei et pertinentibus ad salutem, errare et penitus deviare comperi, Apertis autem januis veritatis et lucis, cum se in malo statu cum omnibus suis esse cognosceret, petiit baptizari. Quod curavi fieri et baptizatus est ad cautelam secundum formam juris. Quamobrem necesse est ut auctoritate sanctae sedis apostolicae restituatur ad dignitates. Ea de re V. R. D. commissum facio. Quam Christus Iesus largissimo aevo tueri dignetur ad conservationem fidei catholicae et pauperculae familiae nostrae quam V. R. D. unice commendo. Ex Buda Aprilis MCCCCLVI.

E. V. R. D. minimus servulus licet fidelis orator Fr. Ioannes de Capistrano ordinis minorum minimus et indignus.

VI.

Capistranus (de şi sfîrşitul lipseşte se cunoaşte că el este autorul scrisoriĭ de pe cuprins) scrie papeĭ Calixt III despre împrotivirea ce aŭ întimpinat în părţile sudice ale Ungarieĭ de la ereticĭ, maĭ ales prin Ioan de Capha, Vlădica lor. (Probabil tot din 1456).

— Beatissimo P. et D. Calixto III.

Beatissime pater, ad sanctorum pedum osculavum essem in inferioribus regni Hungariae partibus ubi omnes fere schismatici erant et infideles ante accessum meum, etiam exhortatus et impulsus a primis regni, viriliter evanghelizabam verbum Dei, prout eloqui dabat Deus. Commotio magna facta est. Illuminati plurimi, multi resistebant confugientes ad D. Ioannem de Capha praesentium latorem qui se pro episcopo, heresiarcha et magistro omnium schismatum et haeresum gerebat. Hic enim cum multitudinis sequacium et complicum suorum, neque Romanum, neque Graecum ritum tenebat. Factum est autem postea ut ad manus meas ductus esset per magnificum D. Ioan de Hunyad olim gubernatorem regni. Examini illum subtilius et comperi ipsum promotum usque ad episcopum sed nulla unquam auctoritati sedis apostolicae confirmatum. Non enim ecclessiam Dei, non Papam, non sanctam sedem apostolicam quid quam pendebat sed abscissus et alienus effectus. *(Reliqua desunt)*.

ΛΕΥΚΗ

INSULA ŞERPILOR

I.

In vara anuluĭ 1891, făcând sub conducerea d-luĭ Gr. G. Tocilescu, profesor de Istoria Antică şi Epigrafie la Universitatea din Bucureştĭ şi împreună cu studenţiĭ Facultăţeĭ de litere, o escursiune archeologică în Dobrogea, spre a putea vedea la faţa loculuĭ, în Moesia Inferioară, monumentele şi localităţile antice şi maĭ ales falnicul trofeŭ al luĭ Traian de la Adam-Klissi şi oraşul de curând dezgropat în valea aceluiaşĭ sat, ne-am abătut în drumul nostru de la Sulina la Constanţa şi pe la punctul cel maĭ extrem al ţăreĭ noastre din spre răsărit, pe la mica dar celebra — maĭ ales în anticitate — Insula Şerpilor.

Impresiunea ce acest mic ostrov a lăsat asupră-mĭ, când, după o legănare de patru ore pe întinsul luciu al măriĭ, am dat iarăşĭ de siguranţa uscatuluĭ, a fost atât de vie şi neobicĭnuită, în cât a redeşteptat cu maĭ multă putere în sufletul meŭ simpatiile ce le aveam pentru insula luĭ Achile, albicĭoasă în mijlocul *Pontuluĭ* negru şi ospitalieră în mijlocul celeĭ maĭ *inospitaliere* mărĭ.

Interesul deosebit ce prezintă această insulă din punct de vedere archeologic şi însemnătatea-ĭ din punct de vedere geografic şi în fine datoria ce-o avem ca Românĭ de a face cunoscută şi Românilor o ţară românească, m'aŭ determinat să o studiez, să daŭ o idee cât se poate maĭ completă şi în acelaşĭ timp maĭ exactă, bazată pe mărturiĭ antice şi moderne, despre această insulă atât de puţin cunoscută în literatura noastră.

Nezăbovind pe insulă, în escursiunea noastră, maĭ mult de două-treĭ ore, de abia avurăm timpul necesar să facem cunoştinţă cu ea şi cu ceea-ce în pripă puturăm vizita.

Cercetarĭ maĭ de aproape n'am făcut, n'am avut timp să facem, şi nu acesta era scopul călătorieĭ noastre aci. E posibil şi în orĭ-ce caz de dorit, ca Statul Român, astă-zĭ stăpân pe insulă, să facă cer-

cetărĭ maĭ întinse şi sistematice. Nu putem prevedea când acestea se vor face, ele fiind costisitoare şi împreunate cu multe greutăţĭ, nicĭ care ar fi rezultatul lor, ele fiind numaĭ o continuare a celor făcute de Ruşĭ. Şi tocmaĭ fiind că aceste cercetărĭ sunt de o cam dată atât de problematice—Statul Român trebuind maĭ întâiŭ să cultive saŭ maĭ bine să continue cultivarea ţarineĭ, al căreia rod n'a desminţit până acum pe cultivator, Dobrogea şi Oltenia — ne-am hotărât să dăm acum la iveală resultatul cercetărilor făcute de alţiĭ, să strângem într'un tot atât lucrările modernilor, cât, şi maĭ ales, cunoştinţele ce cu atâta profusine şi uneorĭ cu imaginaţie şi fantesie, ne procură ceĭ vechĭ. Izvoarele de carĭ ne vom servi în expunerea de faţă vor fi de două felurĭ: izvoare interne pe carĭ ni le-a dat la lumină descoperirile, întâmplătoare saŭ intenţionate ale vizitatorilor moderni aĭ insuleĭ şi izvoare externe pe carĭ le găsim în literatura greco-romană.

Inainte însă de a începe cercetările noastre, credem, că este necesar să determinăm maĭ întâiŭ, în mod precis şi sigur, situaţia geografică şi topografică a insuleĭ, pentru ca pe aceste neîndoioase date să putem dezvolta apoĭ studiul nostru de archeologie.

Pentru ca să să poată urmări maĭ de aproape dezvoltările ce vom face, am crezut de neapărată trebuinţă să adăugăm în acelaşĭ timp şi harta geografică a insuleĭ. Ea va coprinde toate indicaţiile citate în cursul acesteĭ lucrărĭ.

Marea Neagră este săracă în insule; câte-va pe lângă ţărm, micĭ şi neînsemnate. Intre acestea ceva maĭ mare şi maĭ îndepărtată este insula numită în anticitate *Λευκή*, alba saŭ *Achillea*,—de unde foarte probabil numele de *Chilia* dat unuĭ braţ al Dunăreĭ, iar astă-zĭ *Phidonisi*, *Ilan Adassi* saŭ *Insula Şerpilor*. Ea este situată în faţa braţuluĭ de mijloc al Dunăreĭ la o distanţă de la Sulina de 44814 metri şi aşezată sub 45° 15′ 53″ latitudine nordică şi 30° 14′, 41″ longitudine răsăriteană. Insula Şerpilor e o stâncă compusă din gresiĭ silicioase dure, conglomerate şi cuarţite făcând parte din sistemul *Permic*, grupa Primară,[1]) şi având o suprafaţă de 17 hectare [2]). Circumferenţa insuleĭ e de 1973 metri; ne-având însă o formă regulată, învăţatul archeolog H. Köhler într'o importantă lucrare [3]), des citată în studiul nostru, ne dă următoarele măsurătorĭ: de la Sud la Nord lungimea luată la mijloc e de 440 m., lăţimea de 414 m., diametrul cel maĭ lung în direcţiune de la Sud-Vest spre Nord-Est e de 662 m. Inălţimea ţărmurilor

---

[1]) Gr. Ştefănescu, *Curs elementar de Geologie*, pag. 146.

[2]) P. Oprea, *Geografia judeţuluĭ Tulcea*, pag. 42.

[3]) H. Köhler, *Mémoire sur les Iles et la Course consacrées à Achille dans le Pont-Euxin*, în *Mém. de l'Acad. de Petersb.* T. X, pag. 531, a. 1825.

se urcă pe alocurea până la 21 m., maĭ ales spre Sud şi Est, şi sunt în această parte a insuleĭ preţipişĭ şi prăpăstioşĭ. In partea Nordică şi Vestică stâncile de abia se ridică peste nivelul măreĭ. Nicĭ apa în aceste părţĭ nu este adâncă. Pe când în cele-l'alte părţĭ marea are o adâncime de 15 până la 20 şi chiar 25 metri, pe aci adâncimea eĭ nu e maĭ mare de 4 metri.

In apă de jur-împrejurul ostrovuluĭ să văd blocurĭ marĭ de piatră, carĭ par a fi provenit din rostogolirea de pe insulă. Pe platoul eĭ, pe punctul cel maĭ culminant, se înalţă astă-zĭ un far, înalt de 50 m. şi întreţinut de Comisiunea internaţională de navigaţiune pe Dunăre şi sub paza a patru gardienĭ, un sergent şi şease soldaţĭ. Atâţea eraŭ în anul 1891. El să află în corpul uneĭ clădirĭ ce serveşte de adăpost îngrijitorilor săĭ. Cu toate că farul sfidând valurile ce nu-l pot atinge se înalţă impunător, totuşĭ nicĭ cea maĭ ageră privire nu poate zări de pe înălţimea luĭ, ţarmuriĭ continentuluĭ. Aceştia, după cum observaseră şi ceĭ anticĭ, sunt prea lăsaţĭ, ca să poată fi văzuţĭ din aceasta relativ nu prea lungă îndepărtare. Un motiv acesta maĭ mult ca navigatoriĭ în vremurĭ de grea cumpănă, nezărind limanul de scăpare, să bine — cuvinte pe zeul, care le-a scos în cale spre mântuire un loc de adăpost.

De şi Insula Şerpilor n'are nicĭ un port, totuşĭ poate fi abordată pe treĭ diferite locurĭ. Corăbiile neputându-se apropia de ţărm din cauza stâncilor sub-marine, ancorează la oare-care distanţă, iar abordarea să face prin ajutorul bărcilor şi prin punctele *A*, *B*, *C*, însemnate pe harta ce o împrumutăm de la Köhler. Dintre aceste treĭ intrărĭ cea maĭ lesnicioasă este prin punctul *C*. Pe aci şi vântul este maĭ puţin puternic şi stâncile sub-marine maĭ rarĭ şi maĭ puţin periculoase. O a patra intrare, impracticabilă de alt-fel, este însemnată pe harta noastră cu litera *D*. Pe ţărmul Sud-Vestic lângă punctul *A* să zăresc urmele unuĭ drum.

In mijlocul platouluĭ să maĭ găsesc astă-zĭ urmele unuĭ templu de o întindere neobicĭnuită. Pe lângă acestea şi afară de rămăşiţele a treĭ zidurĭ şi două edificiĭ, despre carĭ vom vorbĭ maĭ târziŭ cu amănunte, să maĭ pot vedea pe insulă treĭ puţurĭ în stâncă, dintre carĭ unul la spatele templuluĭ cu o adâncime de 15 picioare şi cu o deschidere circulară de 6 picioare. El servea probabil ca rezervoriŭ pentru apă. Inaintea templuluĭ maĭ era pare-să, încă un puţ cu aceeaşĭ destinaţie. Cele-l'alte două puţurĭ carĭ s'aŭ descoperit pe insulă aŭ o deschidere pătrată. Pe hartă sunt însemnate cu literele *d* şi *c*. Apa din ele este dulce, confirmând ast-fel notiţa luĭ Ammian Marcellin, care vorbind despre Leuce, ne spune: *ibi et aquae sunt* [1]). Evident că isto·

[1]) Ammiani Marcellini, *Res gestae, XXII*, 8.

ricul roman, ne vorbeşte aci despre apă dulce şi bună de băut, iar nu despre apă de mare, căcĭ în acest al doilea caz notiţa n'ar maĭ fi fost la locul eĭ. Să găseşte de asemenea şi o cisternă.

Pe lângă stâncile ce împrejmuesc insula, şi carĭ se întind peste o mare parte a eĭ, se află în mijloc un platoŭ, a căruia suprafaţă e formată dîntr'un strat, de două picioare adâncime, de pământ negru şi fertil. In timpul din urmă s'a semănat şi secară, care rodeşte.

In anul 1841 Societatea de Istorie şi Antiquitățĭ din Odessa hotărî să facă cercetărĭ în Insula Şerpilor. Cu acestea fu însărcinat vestitul archeolog rus N. Murzachevicĭ, care întovărăşit şi cu concursul luĭ A. D. Nordmann, profesor de ştiinţele naturale la liceul Richelieu, al pictoruluĭ Bassoli, al unuĭ căpitan, etc, făcură importante descoperirĭ şi interesante explorărĭ. Ele fură făcute cunoscute în revista societăţeĭ, *Zapiski* [1]).

Nordmann a constatat cu această ocaziune treĭ-spre-zece felurĭ de plante anuale, pe carĭ însă Murzachevicĭ uĭtă să le consemneze în studiul săŭ. Intre acestea putem enumera *pirul* (triticum repens), *laba gâştiĭ* (chenopodium), *răgozul* (flava carex) şi *timoftica* (phleum pratense). [2]) Plante mirositoare şi florĭ nu să găsesc; de asemenea nicĭ arborĭ saŭ tufişurĭ, despre a căror existeţă ne povesteşte Philostrat într'un pasagiŭ citat maĭ la vale[3]).

Stăpânele ostrovruluĭ, să poate spune cu drept cuvânt, sunt păsările. Sunt nenumărate ca mulţime, cu toate că nu sunt de cât numaĭ de două speciĭ. *Larĭ* (larus cachinans), al căror ţipăt seamănă foarte mult cu râsul de copil şi *cormoranĭ negri* (phalacrocorax), carĭ îşĭ fac cuiburile prin crăpăturĭ de stâncĭ. Lariĭ sunt albĭ şi frumoşĭ, însă aşa de răutăcioşĭ, că nu lasă pe nicĭ o altă pasăre să se odihnească pe insulă. Urmăresc chiar şi pe oamenĭ. Să nutresc cu peştĭ. In timpul clocituluĭ nu poţĭ face doĭ paşĭ fără să daĭ peste cuiburile lor. Mulţimea lor, probabil, face ca insula să fie roditoare.

In afară de păsărĭ insula mişună de *şerpĭ negri*, (coluber hydrus) — de unde şi numele eĭ de Insula Şerpilor — având capul mic, pântecele roşiatic şi o lungime de 4 — 5 picioare. Se nutresc cu păsărĭ şi să ascund în stâncĭ. Sunt maĭ mult hidoşĭ de cât răĭ.

In fine ultima clasă de stăpânitorĭ aĭ insuleĭ, şi ceĭ maĭ pri-

---

[1]) *Zapiski imperatorscago odesscago obscestva istorii i drevnostiei.* I, pag 594: Călătorie în insula Leuce saŭ Phidonissi. Datorim traducerea acestuĭ studiŭ Domnuluĭ Emil M. Teodorescu, căruia ne simţim datorĭ a-ĭ aduce pe această cale mulţumirile noastre.

[2]) F. Ukert, *Geographie der Griechen und Römer*, III pag. 448.

[3]) Philostrati, *Heroica*, pag. 244.

mejdioşĭ în acelaşĭ timp, sunt nişte insecte numite *scolopendrae cingulatae*, carĭ în cea maĭ mare parte să ascund în pămînt [1]).

Nordmann a observat în apă *racĭ* negriĭ de patru felurĭ: cancer maenas, thalitrus montagii, eriphia spinofrons şi grapsus variegatus.

II.

Până aci am determinat cu date precise şi după izvoare moderne situaţiunea şi topografia Insuleĭ Şerpilor. In cele următoare să o studiem din punct de vedere archeologic şi istoric.

Orĭ-cât de imaginare şi închipuite, orĭ-cât de plăsmuite şi fictive am fi dispuşĭ să socotim astă-zĭ în mintea noastră rece şi pozitivistă nenumăratele notiţe ce le găsim răspândite în literatura greco-romană despre această insulă celebră, totuşĭ urmele şi resturile ce aŭ rămas neclintite, în cursul veacurilor şi în mijlocul celeĭ maĭ turbate mărĭ cu toată furia valurilor ce se încearcă să le nimicească, ne silesc, fără voia noastră chiar, să admitem, că tradiţiunea clasică despre Leuce este, cel puţin în parte, adevărată şi ne impune în acelaşĭ timp să examinăm, tot cu date sigure şi cu monumente existente, întru cât mărturiile celor vechĭ sunt vrednice de credinţă.

Nicĭ o altă parte a ţărilor locuite azĭ de Românĭ n'a atras atât de mult şi aşa de curând atenţiunea şi admiraţiunea celor vechĭ ca Insula Şerpilor. Situată într'o mare de miracole, într'o mare, care înainte de dezvoltarea relaţiunilor comerciale să credea ca cea maĭ întinsă — de unde numirea de mare prin excelinţă, *Pontus* — la nordul eĭ ne maĭ existând ţărĭ, — insula Leuce a devenit şi maĭ miraculoasă prin faptul că a fost atribuită celuĭ maĭ mare dintre vitejiĭ Grecilor, luĭ Achile, celebrul eroŭ al Iliadeĭ luĭ Homer. In general ceĭ vechĭ nu şi-aŭ putut forma nicĭ o dată o idee exactă despre Marea Neagră şi împrejurimile eĭ. Spre apus lumea se întindea până la Columnele luĭ Hercule, spre răsărit până la Borysthene (Dniepru) şi bogatul în fasanĭ Phasis. Cunoştinţe maĭ sigure dobândiră însă numaĭ după ce să stabiliră coloniile romane pe ţărmuriĭ Pontuluĭ, în Istrus, Olbia, Callatis, Apollonia etc., în secolul al VII şi al VI înaintea ereĭ noastre. Din aceste vremurĭ începând, tradiţiunea despre insula luĭ Achile să răspândeşte din ce în ce maĭ mult, din aceste vremurĭ Leuce e privită ca sanctuarul luĭ Achile, comun tuturor Grecilor de pe ţărmuriĭ Pontuluĭ Euxin.

Cel di'ntâiŭ scriitor, care înainte de Pindar ne pomeneşte de Leuce, este Arctinus din Milet. Acest poet, pe la anul 777, în *Aethiopida*

[1]) Murzachevicĭ, *op. cit.* pag. 550.

sa ne povesteşte cum Thetis „luând de pe rug pe fiul săŭ, Achile, îl duse în insula albă“, *ἐκ τῆς πυρᾶς ἀναρπάσασα τὸν παῖδα εἰς τὴν Λευκὴν νῆσον διακομίζει* [1]) Din aceste cuvinte ale luĭ Arctinus rezultă că deja pe la anul 777 a. Chr. exista tradiţia despre consacrarea Leuceĭ fiuluĭ luĭ Peleu şi al Thetideĭ, cu toate că, o sută de anĭ maĭ târziŭ chiar, Ibycus din Rhegium şi Simonide din Ceos şi maĭ apoĭ poetul atenian Callistrat ne spun că Achile petrece în câmpiile elisee împreună cu alţĭ zeĭ şi semizeĭ [2]). Că Achile locueşte după moarte într'o insulă, nu este ceva noŭ, de oare-ce lăcaşul de repaus al eroilor după părăsirea vieţeĭ pământeştĭ, era insulele Oceanuluĭ. Ast-fel găsim bună-oara pe Menelau locuind într'un ostrov al oceanuluĭ. Şi pentru ceĭ vechĭ *Πόντος ἄξενος* era tot un fel de ocean, dar maĭ primejdios.

Dacă însă Arctinus nu ne spune unde se află acea insulă albă, Pindar într'una din ode cântă „în Pontus Achile are o insulă strălucitoare“.

Ἔχει
Ἐν δ' Εὐξείνῳ πελάγει
Φαεννὰν Ἀχιλεὺς
Νᾶσον. [3])

După Arctinus şi Pindar, cel maĭ vechiŭ poet, care face menţiune de Leuce este Euripide. Marele tragic pune pe Thetis să promită luĭ Peleu că „va vedea pe Achile locuind în lăcaşurile insulare, pe ţermurul cel alb din mijlocul Pontuluĭ Euxin, [4])

Ἀχιλλέα
Ὄψει δόμους ναίοντα νησιωτικοὺς
Λευκὴν ἐπ' ἀκτὴν ἐντὸς Εὐξείνου πόρου,

iar în alt loc pomeneşte despre „ţara bogată în păsărĭ, de ţărmul cel alb, şi frumoasa Cursă a luĭ Achile din Pontul Euxin“. [5])

Τὰν
Πολυόρνιθον ἐπ' αἶαν,
Λευκὰν ἀκτάν, Ἀχιλῆος
Δρόμους καλλισταδίους, Εὔ-
ξεινον κατὰ πόντον.

In acest ultim pasagiu al luĭ Euripide vedem pe lângă numirea insuleĭ de *alba* amintindu-se şi Cursa saŭ Dromul luĭ Achile. In adevăr eroul Grecilor era adorat de toate coloniile eline din jurul Pontuluĭ-

[1]) Photius, cod. 239, la C. Müller, *Geographi Graeci minores*, I. pag. 397.
[2]) Köhler, *op. cit.* pag. 533.
[3]) Pindari, *Nemea* IV, 49.
[4]) Euripidis, *Andromacha*, v. 1249.
[5]) Euripidis, *Iphig. in Taur*, v. 435. Cf. şi Ukert. *loc. cit.* pag. 443.

Euxin. Şi de aceea nu trebue să ne mire împrejurarea, că în Marea Neagră găsim închinate Pelidului şi Leuce şi Dromul.

Mica insulă din faţa fluviuluĭ Borysthene (Dniepru), numită ἡ *Βορυσθένης νῆσος*, astă-zĭ Berezan, cu toate afirmările luĭ Köhler, că ar fi fost *consacrată tot luĭ Achile*, după toate probabilităţile, n'are a face cu cultul acestuĭ eroŭ; pe lângă aceasta toţĭ scriitoriĭ anticĭ, câţĭ ne vorbesc de Leuce, nu ne pomenesc nimic despre insula luĭ Achile şi vice-versa ceĭ carĭ amintesc de aceasta din urmă, trec cu vederea pe cea di'ntâiŭ.—Marea răspândire a cultuluĭ fiuluĭ Thetideĭ în Leuce şi Drom şi maĭ ales în Istrus şi Olbia, unde după mărturia luĭ Dione Chrysostom să ştia Iliada luĭ Homer pe de rost [1]), să datoreşte faptuluĭ că Achile era eroul naţional al Ionienilor.

Arctin, Pindar şi Euripide vorbind de insula Leuce ne spune numaĭ, că ea să află în Marea Neagră, dar nu-ĭ determină situaţiunea. De oare-ce însă în literatura clasică, după cum vom vedea îndată, întâlnim acest nume dat şi altor localităţĭ, ni să impune să cercetăm carĭ eraŭ părerile celor vechĭ despre situaţiunea insuleĭ ce ne preocupă.

Am observat maĭ sus, că ceĭ vechĭ n'aŭ fost nicĭ o dată în stare să-şĭ facă o idee clară despre Marea Neagră în general şi despre situaţiunea Leuceĭ în special. Pe aceasta din urmă uniĭ o puneaŭ prea la Nord, în faţa fluviuluĭ Borysthene, confundând-o de multe orĭ cu insula ce poartă acelaşĭ nume, alţiĭ, geografĭ vestiţĭ ca Ptolemaeu, o aşezaŭ prea la Sud, lângă ţărmuriĭ Moesieĭ Inferioare.

In *Heroica* sa vorbind Philostrat despre Achile ne spune că locueşte în Leuce, o insulă „pe carĭ ceĭ ce intră în Pont o aŭ în stânga, *ἣ τίθενται ἀριστερὰν οἱ τὸ στόμα τοῦ Πόντου ἐσπλέοντες*". [2]) Maĭ puţin precis chiar de cât Philostrat determină situaţiunea insuleĭ gramaticiĭ Stephan din Byzanţiu şi Hesychiu. Cel di'ntâiŭ, autor al dicţionaruluĭ geografic *Ethnica*, vorbind pe la anul 610 d. Chr. de *Ἀχιλλέως δρόμος*, ne spune că „există şi o insulă Achilea, pe carĭ uniĭ o numesc Leuce, *ἔστι καὶ νῆσος Ἀχίλλεια, ὡς δ'ἔνιοι Λευκή;* cel de al doilea, vestit gramatic Alexandrin de prin sec. III al ereĭ noastre, cu câte-va sute de anĭ prin urmare înaintea luĭ Stephan din Bizanţiu, să exprima aproape în aceiaşĭ termenĭ. La vorba *Ἀχίλλειον πλάκα* ne spune că ar fi identic cuvântul cu „insula luĭ Achile, numită Leuce, *τὴν Ἀχιλλέως νῆσον, τὴν Λευκὴν λεγομένην*." [3])

---

[1]) Dionis Chrysostomi, *Oratio XXXVI Borysthen.* pag. 78, la Köhler, *op. cit.* pag. 632.

[2]) Philostrati, *Heroica*, pag. 244.

[3]) Stephanus Byzant. şi Hesychius la vorbele respective. Imitatorul luĭ Homer, Quintus Smyrnaeus (la vers III 671-779) şi Hermias, scoliastul luĭ Platon *(Phaedr. XIX)* vorbesc despre Leuce, însă numaĭ în treacăt. Cf Köhler. *op. cit.* pag. 543.

Istoricul Roman, Ammian Marcellin greşeşte când aşează insula noastră în apropierea Tauridei. Căci iată ce ne spune în scrierea-i citată mai sus: „De această Tauridă (azi Crimea) se ţine şi nelocuita insulă Leuce, consacrată lui Achile. Cei cari din întâmplare sunt aruncaţi aci, după vizitarea urmelor antice, a templului şi a ofrandelor, închinate aceluiaşi eroŭ, pleacă seara la nave, căci să zice că nu fără pericolul vieţei înnoptează cineva aci. Sunt şi ape în insulă şi păsări albe, asemenea halcyonilor (păsări marine), In hac Taurica insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata. In quam si fuerint quidam forte delati, visis antiquitatis vestigiis, temploque et donariis eidem heroi consecratis, vesperi repetunt naves: aiunt enim, non sine discrimine vitae illic quemquam pernoctare. Ibi et aquae sunt, et candidae aves nascutur halcyonibus similes. [1])

Ceva mai precis de cât scriitorii citaţi a determinat poziţiunea Leucei, poetul Alexandrin Lycophron, care vorbind despre Achile ne spune că: Locueşte de mult timp pe stânca albă de spume de la gurele mlăştinoase ale fluviului Celtic (Istrul),

Δαρὸν φαληριῶσαν οἰκήσει σπίλον,
Κέλτρου πρὸς ἐκβολαῖσι λιμναίων ποτῶν“ [2])

Unul dintre cei mai vechi geografi, Scylace, se exprimă în Periplul săŭ: „Drumul în linie dreaptă de la Istru până la Criumetopon (Arietis frons, promontoriu in Chersonesul Tauric) e de trei zile şi trei nopţi. Dacă ia însă cine-va ţărmul, drumul e dublu, căci aci este un golf, în care să află o insulă, deşeartă ce e drept, numită Leuce şi consacrată lui Achile, *Παράπλους εὐθὺς ἀπὸ Ἴστρου ἐπὶ Κριοῦ μέτωπον τριῶν ἡμερῶν καὶ τριῶν νυκτῶν, ὁ δὲ παρὰ γῆν διπλάσιος· ἔστι γὰρ κόλπος. Ἐν δὲ τῷ κόλπῳ τούτῳ νῆσός ἐστι, νῆσος δὲ ἐρήμη, ᾗ ὄνομα Λευκή, ἱερὰ τοῦ Ἀχιλλέως“* [3]).

Scriitorul anonim al „*Descrierei pământului*“, probabil Scymnus din Chios, după cum de obiceiŭ să crede, determină şi mai precis depărtarea insulei noastre de continent. El vorbind despre Istru, care să varsă pe cinci guri [4]) în Pont zice între altele: Peuce să numeşte după marea mulţime de pini (*πεύκη*) ce cresc pe ea. Drept în faţă-i

---

[1]) Ammiani Marcellini, *op. cit. XXII*, 8.

[2]) Lycophronis, *Cassandra*, v. 186.

[3]) Scylacis Caryandensis, *Periplus*, 68.

[4]) In anticitate să cunoşteaŭ mai multe braţe ale Dunării, sau ale fluviului Celtic, care izvorăşte de la Rin; Ptolemaeu ne spune că avea ca şi Nilul şeapte guri, Herodot între alţii ne spune că avea numai cinci. In general să număraŭ următoarele şase braţe începând de la Nord: Psilum, Boreum, Pseudostomon, Calum, Naracum şi Sacrum (Hieron saŭ Peuce).

este așezată în mare insula luĭ Achile. Aceasta are o mulțime de păsărĭ domestice și oferă un sfânt spectacol celor carĭ aci sosesc. De pe insulă nu se poate vedea nicăirea continentul, cu toate că acesta nu-ĭ maĭ departe de cât patru sute de stadiĭ, după cum spune Demetriu,

Πεύκη δὲ λέγεται διὰ τὸ πλῆθος ὧν ἔχει
Πευκῶν· ἐκ εὐθείας κατ' αὐτὴν πελαγία
'Αχιλλέως ἡ νῆσός ἐστι κειμένη.
"Εχει δὲ πλῆθος χειρόηθες ὀρνέων
Θέαν ἱεροπρεπῆ τε τοῖς ἀφικνουμένοις.
Οὐ δυνατὸν ἀπὸ ταύτης δ'ἰδεῖν χώραν τινά
Καίπερ ἀπεχούσης τῆς πέραν στάδια μόνον
Τετρακόσι', ὡς δὴ συγγράφει Δημήτριος» [1])

Dionisiŭ Periegetul în scrierea sa „*Orbis Descriptio*" așează insula Leuce prea spre Nord, în fața fluviuluĭ Borysthene. Cităm pasagiul, căcĭ el este important și pentru alte cunoștințe ce aflăm în el.

„In partea stângă a Pontuluĭ Euxin să găsește în mare o vestită insulă în fața luĭ Borysthene. Ea este închinată eroilor. Să numește Leuce, fiind-că animalele, carĭ trăesc acolo, sunt albe. Se spune că prin văile deșerte ale insuleĭ rătăcește sufletul luĭ Achile și al altor eroĭ, căcĭ o ast-fel de recompensă s'a dat de Jupiter celor bunĭ pentru virtutea lor; virtutea atrage după sine onoare eternă,

"Εστι δέ τις σκαιὸν ὑπὲρ πόρον Εὐξείνοιο
"Αντα Βορυσθένεος μεγαλώνυμος εἰν ἁλὶ νῆσος
'Ηρώων· Λευκὴν μιν ἐπωνυμίην καλέουσιν,
Οὕνεκά οἱ τὰ πάρεστι κινώπετα λευκὰ τέτυκται·
Κεῖθι δ' 'Αχιλλῆός τε καὶ ἡρώων φάτις ἄλλων
Ψυχὰς εἱλίσσεσθαι ἐρημαίας ἀνὰ βήσσας·
Τοῦτο δ' ἀριστήεσσι Διος πάρα δῶρον ὀπηδεῖ
'Αντ' ἀρετῆς· ἀρετὴ γὰρ ἀκήρατον ἔλλαχε τιμήν· [2])

In determinarea pozițiuneĭ Lenceĭ maĭ mult să apropie de exactitate geograful Strabone. Impărțind întreg Pontul în două jumătățĭ, așează în partea vestică *ἡ λευκὴ νῆσος*. Maĭ apoĭ ne spune „La cincĭ sute de stadiĭ departe de revărsatul fluviuluĭ (Tyras, Dniestru), să află în mare insula Leuce, consacrată luĭ Achile. *Διέχει δὲ τοῦ στόματος ἡ νῆσος ἡ Λευκὴ, δίαρμα πεντακοσίων σταδίων ἱερὰ τοῦ 'Αχιλλέως, πελαγία.*" [3]) Această țifră de 500 de stadiĭ, autorul Crestomațieĭ luĭ

---

[1]) Anonymi (vulgo Scymni Chii), *Orbis Descriptio*, 789-796, în *Geographi Graeci minores*. I, pag. 228. După cum să vede de aci, Scymnus citează un fragment din scrierea perduta a luĭ Demetrius din Callatis.

[2]) Dionysii, *Orbis Descriptio*, 541-548. Aceeașĭ eroare face Conon în Narațiunile sale, Cononis, *Narrat.* XVIII, 257-258, la Köhler, *op. cit.* pag. 545.

[3]) Strabonis, *Geographica*, VII, 3, Cf. Ukert, *op. cit.* pag. 444.

Strabone, din eroare o aplică distanțeĭ dintre Leuce și Peuce: „că insula Leuce să află în mare la o distanță de cincĭ sute de stadiĭ spre răsărit de la Peuce și consacrată luĭ Achile,

Ὅτι ἡ Λευκὴ νῆσος ἀπὸ τῆς Πεύκης ἀπέχει πρὸς ἀνατολὰς στάδια πεντακόσια εἰς τὸ πέλαγος, ἱερὰ Ἀχιλλέως» [1]).

Am spus maĭ sus că în determinarea pozițiunilor geografice nicĭ o dată ceĭ vechĭ n'aŭ putut ajunge la preciziunea noastră de astă-zĭ. Orĭ cât de dezvoltat a fost în anticitate comerciul maritim, totușĭ, navigațiunea neajungând la perfecțiunea modernă, ceĭ carĭ călătoreaŭ pe apă, rare-orĭ să hasardaŭ să plutească pe întinsul măreĭ și maĭ ales în *Pontul neospitalier*. Peste tot ceĭ vechĭ aŭ rămas navigatorĭ de țărm. Direcțiunea nordică pentru cel care pleacă din Bosforul Tracic este fluviul Borysthene. Istrul chiar ca să se verse în mare îșĭ îndreptă maĭ întâiŭ cursul spre mează noapte. Strabone ne spune că el nu să varsă departe de gurile luĭ Tyras și Borysthene. De aceea geograful roman Pomponiĭ Mela să exprimă: „Leuce, situată la răvărsatul uĭ Borysthene, e foarte mică și poartă numele de Achillea, fiind-că aci Achile a fost îngropat, Leuce, Borysthenis ostio objecta, parva admodum, et quod ibi Achiles situs est, Achillea cognomine“ [2]) Trecênd peste inexactitatea, că Achile ar fi fost înmormântat în Leuce, când să știe că cenușa sa a fost îngropată pe țărmuriĭ Troadeĭ, trebue să observăm că aci nu este vorba de mica insulă Borysthenes (Berezan), din fața fluviuluĭ cu acelașĭ nume, ci de Leuce, care una singură să află în întreg Pontul Euxin.

Aceeașĭ confuziune între insula Borysthene și Leuce să pare că face și Pliniu. Distanțele însă ce are grijă să le dea marele naturalist, îĭ luminează textul. „Apoĭ pe țărm portul Acheilor; insula luĭ Achile, vestită pentru mormântul acestuĭ eroŭ; la 125,000 de pașĭ o peninsulă numită Cursa luĭ Achile, Rursus in littore portus Achaeorum; insula Achilis, tumulo ejus viri clara. Et ab ea CXXV millibus passuum peninsula ..... cognominata Dromos Achilleos“. [3]) Și în paragraful următor din aceeașĭ carte: „In fața luĭ Borysthene să află Achillea numită și Leuce și Macaron (*Μακάρων*, a fericiților). Observațiunĭ din zilele noastre o așeză la 140,000 pașĭ de Borysthene, la 120,000 de Tyras și la 50,000 de Peuce. Circuitul îl are de 10,000 pașĭ, Ante Borysthenem Achillea est supra dicta, eadem Leuce, et Macaron appellata. Hanc temporum horum demonstratio a Borysthene CXL.M, ponit, a Tyra

[1]) *Chrestomathiae ex Strabonis*, lib. VII, 19, în *Colecțiunea Geograph. gr. II* pag. 568.

[2]) Pomponii Melae, *De Situ Orbis*, II, 7.

[3]) C. Plinii Secundi, *Naturalis Historiae*, IV. 26 și 27.

CXX.M, a Peuce insula quinquaginta M. Cingitur circiter decem M. passuum". In veacul al III după Chr. C. Iuliu Solin făcând în scrierea-ĭ intitulată *Polyhistor* nişte extrase după Pliniu vorbeşte şi despre Leuce, fără ca să adauge însă vr'o nouă idee. „In faţa luĭ Borysthene să află insula luĭ Achile cu un templu sacru, de care templu nicĭ o pasăre nu să apropie şi cele carĭ din întâmplare ar fi zburat spre el, în grabă o iaŭ la fugă, Ante Borysthenem Achillis insula est cum aede sacra quam aedem nulla ingreditur ales: et quae forte advolaverit, raptim fuga properat" [1].

Aceeaşĭ situaţiune atribue ostrovuluĭ nostru şi poetul şi gramaticul Priscian în poema sa *Periegesis*, tradusă liber după Dionysiu, citat maĭ sus: „In partea stângă a Pontuluĭ Euxin şi în faţa fluviuluĭ Borysthene să află o insulă, care să numeşte Leuce, fiind-că hrăneşte pe ea multe păsărĭ albe ca zăpada. Să maĭ spune că aci sufletele eroilor vestiţĭ petrec în ticnă, frumoasă recompensă a virtuţiĭ.

Est etiam laevis Euxini partibus una,
Quam Leucen perhibent, adversa Borythenis amni,
Pascit aves quoniam multas candore nivali.
Hic animas perhibent heroum laude potentes
Degere securas, virtutis munere pulchro". [2]

Maĭ multe date asupra configuraţiuneĭ insuleĭ Leuce ne dă Festu Rufu Avien în poema sa „*Descriptio orbis terrae*," tradusă după opera luĭ Dionisiu. „Dacă de aci începe cine-va să taie în stânga apa de marmoră a Pontuluĭ Euxin, pe unde fluviul Borysthene să aruncă în mare, va zări de departe culmile Leuceĭ. Leuce cu vârfurile cele albe, Leuce reşedinţa sufletelor; căcĭ după tradiţie aci petrec sufletele pacĭnice ale eroilor, aci unde din cauza golfuluĭ celuĭ întins stâncile formează peşterĭ găunoase, aci unde stâncile să desfac prin măcinarea pământuluĭ şi bolta lor scobită atârnă deasupra. Acestea sunt darurile celor pioşĭ, căcĭ Jupiter i-a scos pe eĭ din adâncurile întunecate, căcĭ virtutea nu cunoaşte pe Ereb (Infernul),

Si quis laeva dehinc Euxini marmora sulcet,
Ora Borysthenii qua fluminis in mare vergunt,
E regione procul spectabit culmina Leuces:
Leuce cana jugum, Leuce sedes animarum,
Nam post fata virum semper versarier illic
Insontes ajunt animas, ubi concava vasto
Cedit in antra sinu rupes, ubi saxa dehiscunt,
Molibus exesis, et curvo fornice pendent.
Haec sunt dona piis: sic illos Juppiter imis
Exemit tenebris, Erebi sic inscia virtus. [3]

---

[1]) C. Iulii Solini, *Polyhistor*, XIX, cf şi Köhler, *op. cit.* pag. 546.
[2]) Prisciani, *Periegesis*, v. 557-561. Cf. Dionysii, *Orb. Descrip.* citat pag. 398.
[3]) Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis terrae*, v. 720-729.

Dacă autoriĭ citaţĭ până aci aŭ fixat posiţiunea insuleĭ Leuce prea la Nord, Ptolemaeu şi imitatoriĭ seĭ o pun prea spre mează-zi. Marele geograf şi astronom în cartea a treia a *Geografieĭ* sale o admite lângă ţermul Moesieĭ inferióre, împreună cu mica insulă Borysthenis, „Lângă ţermul amintit al Moesieĭ inferioare se află insula Borysthenis şi Leuce a luĭ Achile, *νῆσοι δὲ παρά κεινται τῇ κάτω Μυσίᾳ τῷ εἰρημένῳ μέρει τοῦ πόντου, ἥ τε καλουμένη Βορυσθενὶς νῆσος, καὶ ἡ Ἀχιλλέως ἡ Λευκὴ νῆσος*[1]). Pe Ptolomaeu îl urmează întocmaĭ Tzetzes, poet din secolul a. XII. „Lângă ţermul pontic al Moesieĭ să află două insule; una e insula Leuce a luĭ Achile, cea de a doua insula Borysthenes,

Μυσίας νῆσοι δύο
Χύσιν πρὸς αὐτὴν ποντικὴν τεθειμέναι.
Ἀχιλλέως νῆσος μὲν ἡ Λευκὴ μία,
Βορυσθένης ἄλλη τε νῆσος δευτέρα[2]).

Iornandes în *Istoria Goţilor* menţionând şi insula Leuce, ne spune numaĭ că se află înaintea Istruluĭ. „Ad cujus ostia (Danubii) insula est in fronte, Achillis nomine“ [3]). Intr'un important pasagiu din *Laconica*, important maĭ ales din causa multelor informaţiunĭ ce ne dă, Pausania ne spune: „La gura Istruluĭ se află în Pontul Euxin o insulă, cu numele Leuce; periplul eĭ e de două-zecĭ de stadiĭ, acoperită toată de o pădure şi plină de animale sălbatice şi domestice, având un templu şi o statuă. Leonim ne spune că a văzut pe Achile, pe Ajace al luĭ Oileu şi pe al luĭ Telamon, că se află împreună cu eĭ şi Patroclu şi Antiloc şi că Elena trăieşte împreună cu Achile.

Ἔστιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ νῆσος κατὰ τοῦ Ἴστρου τὰς ἐκβολάς, ὄνομα μὲν τῇ νήσῳ Λευκή, περίπλους δὲ αὐτῇ σταδίων εἴκοσι, δασεῖα δὲ ὕλῃ πᾶσα, καὶ πλήρης ζώων ἀγρίων καὶ ἡμέρων, καὶ ναὸς Ἀχιλλέως καὶ ἄγαλμα ἐν αὐτῇ. — Λεώνυμος — ἰδεῖν μὲν ἔφασκεν Ἀχιλλέα, ἰδεῖν δὲ τὸν Οἰλέως καὶ τὸν Τελαμῶνος Αἴαντα, συνεῖναι δὲ καὶ Πάτροκλόν σφισι καὶ Ἀντίλοχον. Ἑλένην δὲ Ἀχιλλεῖ μὲν συνοικεῖν“.[4])

Ca şi Pausania, filosoful Maxim din Tyr aşază insula Leuce la gura Istruluĭ, „Achile locueşte în insula din dreptul Istruluĭ în marea Pontică, templul luĭ Achile şi altarele luĭ Achile; şi de bună voie nimenea nu călătoreşte acolo, decât ca să aducă jertfe; făcând sacrificiĭ, întră în templu, *Ἀχιλλεὺς νῆσον οἰκεῖ εὐθὺ Ἴστρου κατὰ τὴν Ποντικὴν*

[1]) Ptolomaei, *Geographia*, III, 10, la Köhler, *op. cit.* pag. 546; în charta IX a lucrăriĭ sale, Ptolemaeu o pune înaintea luĭ Borysthene.

[2]) I. Tzetzes, *Chiliad.* XII, *Hist.* 396. v. 937-940. Cf. Ukert, *op. cit.* pag. 445.

[3]) Iornandes, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, cap. V.

[4]) Pausaniae, *Lacon.* XIX. § 11.

θάλασσαν, Ἀχιλλέως ναὸς καὶ βωμοὶ Ἀχιλλέως. καὶ ἑκὼν μὲν οὐκ ἄν τις προσέλθῃ, ὅτι μὴ θύσων. Θύσας δὲ ἐπιβαίνει τῆς νεώς [1]).

In fine spre a termina cu expunerea cunoştinţelor celor vechĭ în privinţa determinăriĭ posiţiuneĭ insuleĭ Leuce, trebue să maĭ amintim că istoricul Arrian, care trăia în jumĕtatea întâia a secoluluĭ al doilea al ereĭ nóstre, aşază, din auzite, insula Şerpilor înaintea gureĭ, numită Psilon, a Dunăriĭ, în loc s'o fixeze înaintea braţuluĭ Calonstoma.

In resumat, din pasagiile de până aci, citate din autorĭ Grecĭ şi Romanĭ, — citate în întregime cu scopul de a sprijini afirmările nóstre de maĭ târziŭ, — s'a putut vedea că anticitatea greco-romană n'a avut o idee clară despre posiţiunea insuleĭ noastre. Uniĭ ne spun numaĭ că se află în Pontul Euxim, alţiĭ o pun prea la Nord, alţiĭ prea la Sud, alţiĭ o confundă cu mica insulă Borysthene, alţiĭ în fine o aşază la gurele Dunăriĭ, fără a-ĭ determina însă distanţa. Adesea-orĭ greşelile şi afirmările unuia se găsesc neîndreptate şi necontrolate la altul care-l urmează. Circuitul insuleĭ dupe măsurătorile exacte moderne e de 10 stadiĭ, dupe Pausania de 20, dupe Philostrat de 30 şi dupe Pliniu de 80.

III.

Până aci am vorbit, după scriitoriĭ modernĭ şi anticĭ, despre topografia şi geografia insuluĭ Şerpilor. Să vedem în cele următoare care este tradiţiunea despre acest curios ostrov, carĭ aŭ fost locuitoriĭ şi stăpânitoriĭ luĭ şi să studiem în urmă monumenţele aci descoperite. Frumoasa poveste despre Leuce, în parte, am putut'o vedea din autoriĭ pomeniţĭ maĭ sus, în întregimea eĭ însă o găsim la contimporanul luĭ Adrian, la prea învăţatul istoric şi filosof Flaviu Arrian. Citām în traducere această drăgălaşe istorisire:

„Dacă din dreptul acesteĭ gurĭ (Psilon a Istruluĭ) plutescĭ cu vêntul de Nord spre largul măriĭ, îţĭ stă înainte o insulă pe care o numesc uniĭ Insula luĭ Achile, alţiĭ însă Cursa luĭ Achile, alţiĭ în fine Alba, pentru culoarea sa. Se zice că Thetis a scos'o din mare pentru fiul eĭ, şi că Achile o locueşte. In adevăr, că să şi găseşte în ea un templu al luĭ Achile şi o statue de lemn, care este o lucrare veche. Insula însă este deşartă de oamenĭ şi e păscută de capre nu multe la numĕr, pe carĭ ceĭ ce se opresc le aduc jertfă luĭ Achile. Şi darurĭ multe sunt puse în templu, precum fiole, inele şi pietre maĭ de preţ.

„Toate aceste darurĭ sunt închinate luĭ Achile şi inscripţiile de pe ele, unele în latineşte, altele în greceşte, în fel de fel de metre, sunt laude iarăşĭ pentru Achile. Iar unele sunt şi pentru Patroclu, de

---

[1]) Maximi Tyrii, *Dissertatio* XV, 7.

oare-ce îl cinstesc şi pe Patroclu împreună cu Achile, aceĭ carĭ vor să placă luĭ Achile. Şi maĭ locuesc pe insulă o mulţime de păserĭ fulice, larĭ şi coturnice de mare nenumĕrat de multe. Aceste păserĭ servesc templul luĭ Achile. In fie-care zi de dimineaţă ele zboară spre mare şi apoĭ de la mare muindu-şĭ aripele, zboară repede spre templu şi-l stropesc. Când este stropit în de ajuns, ele mătură podeala tot cu aripele.

„Uniĭ istorisesc şi acestea, că: Dintre ceĭ ce se coboară pe insulă, ceĭ veniţĭ înadins, aduc pe corăbiĭ victime, pe carĭ parte le jertfesc, parte le lasă libere în onoarea luĭ Achile; iar ceĭ carĭ vin împinşĭ de vr'o furtună, de vreme rea, cer de la însuşĭ zeul o victimă, întrebând pe oracul în privinţa sacrificiuluĭ: dacă nu-ĭ maĭ bine şi maĭ folositor să înjunghie pe aceea, pe care aŭ ales'o după chibzuiala lor, pe când păştea, depunând în acelaşĭ timp şi preţul care li se pare lor potrivit.

„Dacă oraculul îl respinge,—căcĭ se află şi oracule în templu,— eĭ adaugă la preţ, dacă iar respinge, adaugă iarăşĭ, până când primind, eĭ cunosc că preţul e de ajuns. Atuncĭ victima stă de voia eĭ şi nu maĭ fuge. Şi în chipul acesta banĭ mulţĭ sunt dăruiţĭ eroului drept preţ al victimelor.

„Se maĭ zice, că Achile se arată în vis celor ce se coboară pe insulă, iar celor ce plutesc, când nu sunt departe de ea, li se arată pe mare şi le spune ce parte a insuleĭ este maĭ bună pentru debarcat şi pe unde să se apropie. Alţiĭ maĭ spun că fiind în veghere, li s'a arătat Achile pe catart orĭ pe vârful anteneĭ, în acelaşĭ chip ca şi Dioscuriĭ. Cu atâta doară, Achile maĭ puţin de cât Dioscuriĭ, căcĭ aceştia se arată orĭ şi pe unde celor ce plutesc şi ceĭ ce îĭ văd sunt mântuiţĭ, pe când acesta (Achile) se arată numaĭ celor ce plutesc spre insula luĭ. Iar alţiĭ în fine maĭ spun că aŭ văzut şi pe Patroclu arătându-li-se în vis.

„Şi le scriem acestea despre insula luĭ Achile, auzindu-le saŭ de la aceĭ carĭ s'aŭ coborât eĭ înşişĭ pe insulă, saŭ de la ceĭ ce le-aŭ auzit de la alţiĭ, — şi mie mi se pare că nu-s vrednice de crezare. Căcĭ eŭ sunt convins, că Achile a fost un eroŭ — ca nimenea altul—judecând după nobleţea şi frumuseţea luĭ, după tăria-ĭ sufletească, după moartea-ĭ prea timpurie, după poema luĭ Homer despre el, şi după firea amoroasă şi prietenoasă, care l'a făcut să-şĭ dorească moartea, după celor sie-şĭ iubiţĭ". [1])

Dintr'acest citat al luĭ Arrian, confirmat şi de alte mărturiĭ aduse maĭ sus, se vede care era mitul despre originea Insuleĭ Şerpilor şi care era tradiţiunea ce în anticitate se lega de numele acestuĭ ostrov. Neptun

---

[1]) Arriani, *Periplus Ponti Euxini*, 32 şi 33. Traducerea acestuĭ pasagiŭ s'a făcut şi de Domnul S. Mehedinţĭ, pe când se afla la Paris, şi ş'a publicat în *Buletinul societăţiĭ geografice române*, 1893.

puternicul zeŭ al apelor, ar fi scos la rugăciunile Thetideĭ, din valurile spumegânde ale măriĭ, pentru fiul eĭ, insula, căreia îĭ s'a dat numele de *Λευκή*, alba [1]). Voia anume Thetis ca fiul seŭ, scăpându-se o dată de toate mizeriile lumeĭ acesteia, să-şĭ petreacă după moarte vecĭnicia în linisce şi ticnă în îndepărtatele regiunĭ ale Norduluĭ. Pe lângă numele de *Leuce* maĭ purta în vechime ostrovul nostru numele de „*Insula luĭ Achile*, *Achillea* şi *Macaron* (insufla fericiţilor la Pliniu, în al căruĭ text probabil era scris cu caractere greceştĭ: *Μακάρων*).

Cele din urmă treĭ numirĭ le are insula evident după stăpânul eĭ, Achile, care împreună cu sufletele fericiţilor (*μακάρων*) eroĭ Patroclu, Ajace, Antiloc, etc., despre carĭ de alt-fel vom vorbi maĭ târḑiŭ, în loc să petreacă în câmpiile elisee, trăĭesc în mijlocul celeĭ maĭ periculoase mărĭ. De unde însă numele de *λευκή*, alba? Cestiunea n'a fost deslegată în anticitate şi nedeslegată rămâne şi în present. Cu toate acestea nu este fără interes să se cunoască diferitele părerĭ în această privinţă. Uniĭ o numesc *albă* din cauza spumelor ce formează valurile isbindu-se de stâncile eĭ, de aceea Lycophron în pasagiul citat o numeşte *φαληριῶσαν σπῖλον*, stâncă acoperită de spume; alţiĭ din causa culoriĭ albe, după cum ne spune Arrian, *οἱ δὲ λευκὴν ἐπὶ τῆς χροιᾶς ὀνομάζουσιν;* alţiĭ din causa ţermurilor eĭ albĭ, după cum se vede în Euripide în cele două pasagiĭ, despre carĭ am vorbit maĭ sus, *λευκὴν ἐπ' ἀκτὴν* şi *λευκὰν ἀκτὰν* şi după cum resultă şi din Avien, Leuce cana jugum; alţiĭ din causa nenumĕratelor păsărĭ, carĭ iĭ acoper ţermuriĭ, dupe cum resultă din pasagiul tradus din Euripide, unde marele tragic o numeşte *πολυόρνιθος;* alţiĭ în fine, şi aceştia sunt ceĭ modernĭ, din causa construcţiunilor de marmoră albă, a căror urme se văd încă şi astăzĭ pe insulă.

Populaţiunea de odinioară a Leuceĭ se compunea din păserĭ şi animale,—despre şerpĭ ceĭ vechĭ nu pomenesc nimic.—Dintre cele treĭ felurĭ de păserĭ maĭ trăesc şi astăzĭ după miĭ de anĭ, numaĭ lariĭ ceĭ albĭ şi frumoşĭ. Şi întocmaĭ după cum la Hiperboreĭ amoroasele lebede scoborându-se în stolurĭ din munţiĭ Ripheĭ şi sburând împrejurul templuluĭ

[1]) In anticitate purta acelaşĭ nume, dat după coloarea albă, maĭ multe alte localităţĭ, dintre carĭ enumărăm aci câte-va, după Köhler, *op. cit.* pag. 723: O peninsulă în Acarnania, numită Leucas; Leuce vis-à-vis de Cydonia din Creta; altă Leuce lângă promontoriul Itanum, tot din Creta; Albion, vechiul nume al Angliei; cincĭ insule lângă Lesbos, fie-care având numele de Leuce; o insulă puţin depărtată de ţĕrmul Arabieĭ; alta lângă ţărmul Lybieĭ şi maĭ multe în aceeaşĭ parte; ţărmĭ de mare: Laodicea, oraş al Sirieĭ, odinioară *Λευκὴ ἀκτή*; ţărmul de lângă Halicarnas; două localităţĭ, unul pe ţărmul Lybieĭ, altul pe al Propontideĭ, etc; promontoriul Acarmanieĭ, Leucas; altul în Bosforul Tracic; alt promontoriu în Eubea, altul în Lybia, etc.; munţiĭ albĭ aĭ Creteĭ; oraşul Alba Longa, Leuce, oraş în Ionia, altul în Smirna, *Λευκὴ ἀκτή*, oraş grecesc în Propontida, *Λευκὴ κώμη*, oraş în Arabia, etc.

luĭ Apolline îl măturaŭ cu aripile lor, tot ast-fel păserile Leuceĭ după ce-şĭ înmuiaŭ penele în undele măriĭ, dând ocol templuluĭ îl stropeaŭ şi-îl măturaŭ. Nu îndrăsniaŭ însă să sboare pe deasupra sanctuaruluĭ erouluĭ. Naturalistul Pliniu ne spune că „în Beotia prepeliţele nu pot să sboare preste hotarele ţăriĭ şi în Pont nicĭ o pasere preste templul cel sacru din insula, în care este îngropat Achile, Perdices non transvolant Boeotiae fines in Attica: nec ulla avis in Ponto, insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei aedem“ [1]).

Pentru caprele aduse luĭ Achile jertfă saŭ dăruite şi liberate, pământul Leuceĭ putea oferi destulă păşune. Că acestea saŭ ast-fel de animale aŭ trăit mai mult timp saŭ chiar aŭ fost cultivate pe insulă, resultă din faptul, că saŭ găsit urme de staule, neste construcţiunĭ despre carĭ vom vorbi de alt-fel maĭ târziŭ.

Nu putem şti în afară de caprele luĭ Arrian ce fel de animale sĕlbatice şi domestice vor maĭ fi fost pe insula, *πλήρης ζώων άγρίων καὶ ἡμέρων* după cum ne spune Pausania [2]). In afară de acest călător şi geograf nimenea nu ne vorbeşte nicĭ despre ulmiĭ şi plopiĭ, aşezaţĭ pe rînd în jurul templuluĭ şi despre carĭ ne spune Philostrat: „In insulă cresc şi arborĭ, plopĭ şi ulmĭ etc. [3]) după cum se întâmplă, carĭ sunt împrejurul templuluĭ şi cresc în şir, *Δένδρα τε ἐν αὐτῇ πεφύκει, λεῦκαί τε καὶ πτελέαι, τὰ μὲν ἄλλα, ὡς ἔτυχε, τὰ δὲ περὶ τὸ ἱερὸν, ἐν κόσμῳ ἤδη* [4]).

In insulă Achile avea un templu. Mulţĭ scriitorĭ, chiar dintre ceĭ citaţĭ până aci, ne spun că Pelidul ar fi înmormântat în Leuce, — şi Martianus Capella confundênd Leuce cu Borysthenis comite o îndoită eroare, punând în aceasta din urmă *mormântul* luĭ Achile: Borystenis, propter Achillis insulam ejus sepulcro celebratam, — în realitate însă se ştie că eroul luĭ Homer a fost îngropat pe ţărmuriĭ Troadeĭ. Vom reveni maĭ târziu asupra acestuĭ templu celebru.

Insula şi viaţa de pe insulă o aflăm amănunţit descrisă în opera citată a luĭ Philostrat. Vom urmări pe acest scriitor traducându-l şi pe alocurea resumându-l. Cu toate că amorul îşĭ are de locuinţă ochiĭ, — zice Philostrat — şi de aceea poeţiĭ cântă amorul, totuşĭ Achile şi Elena înaintea tutora, nevĕzându-se nicĭ odată unul pe altul, unul fiind la Troja, cel-l'alt în Egipt, din auzite numaĭ s'aŭ iubit cu înfocare. Fiind destinaţĭ să trăiască împreună şi în jurul Troiĭ neexistând nicĭ o insulă potrivită, Thetis se rugă de Neptun să scoaţă din mare vr'o insulă pentru fiul eĭ. Stăpânul măriĭ o ascultă şi îndreptându-şĭ privi

---

1) Plinii, *Naturae Historiae* X, 41.
2) Pausaniae, *loc. cit. pag. 401.*
3) *τὰ μὲν αλλα.*
4) *Heroica*, pag. 244, ed. Boissonade.

rile pe întinsul Pontuluĭ şi negăsind nicĭ o insulă a scos din valurile măriĭ insula Leuce, pentru Achile şi Elena de locuit, pentru corăbierĭ însă ca loc de retragere. Neptun — continuă maĭ departe Philostrat — creiă insula Leuce din materialul adus din Sciţia şi depus pe fundul măriĭ de rîurile Thermodonte, Borystene şi Istru. Aci se văzură şi se îmbrăţişară maĭ întâiŭ Achile şi Elena, aci veniră la nunta lor însuşĭ Neptun şi Amphitrite, toate Nereidele, Fluviile şi Demoniĭ toţĭ câţĭ se aflaŭ în Pont şi Maeotida.... Oamenilor, carĭ se apropie de ţărm, insula li se pare sfântă, căcĭ ea este un liman ospitalier al navelor.

De alt-fel nimenea nu poate să-şĭ facă aci locuinţă, nicĭ Grecĭ şi nicĭ Barbarĭ. Iar ceĭ carĭ vor fi debarcat în insulă, după sacrificiŭ, trebue să plece la apusul soareluĭ şi să nu înopteze aci, iar dacă un vînt contrariŭ îĭ opreşte de a pluti pe mare, să se repauseze în golf pe corabiĭ. Seara se zice că Achile şi Elena se ospetează împreună şi-şĭ cântă cântece unul altuia, celebrând chiar şi pe Homer. Căcĭ Achile se făleşte că musa Caliope i-a dat luĭ darul poesieĭ.

Philostrat lăudând cântecele luĭ Achile ne citează următorul:

„Tu renume, care de-alungul nenumăratelor unde, locuescĭ ţărmuriĭ mareluĭ Pont, lira te cântă cu mânile mele: Cântă-mĭ pe divu Homer, gloria oamenilor, gloria necazurilor mele, din causa căruia n'am murit, din causa căruia Patroclu al meŭ trăeşte, din causa căruia iubitul meŭ Ajace este de o potrivă cu zeiĭ, din causa căruia cele învinse şi celebrate sunt lăudate, din causa căruia n'a perit Troja.

Ἀχὼ παρὰ μυρίον ὕδωρ,
Μεγάλου ναίοισα πλευρὰ Πόντου,
Ψάλλει σε λύρα διὰ χειρὸς ἐμᾶς.
Σὺ δὲ, θεῖον Ὅμηρον ἄειδε ἐμοὶ
Κλέος ἀνέρων, κλέος ἀμετέρων πόνων.
Δι' ὅν οὐ θάνον, δι' ὅν ἔστι μοι
Πάτροκλος, δι' ὅν ἀθανάτοις ἴσος
Αἴας ἐμός, δι' ὅν ἁ δορίληπτος
Ἀειδομένα σοφοῖς, κλέος, ᾔρατο,
Κοὐ πέσε Τροία [1]).

Apoĭ Philostrat continuă: Cam astfel eraŭ cântecele, melodia lor însă admirabilă şi divină. Şi aşa de puternic străbătea peste valurile măriĭ în cât călătoriĭ în loc de admiraţiune eraŭ cuprinşĭ de un sentiment de groază. Ceĭ carĭ aŭ fost purtaţĭ spre această insulă spun că aŭ auzit şi freamătul cailor, şi sgomotul armelor şi strigătul de răsboiŭ. Iar dacă o corabie, mânată spre Leuce, caută să ancoreze în partea de miază-noapte saŭ miază-zi a insuleĭ, apare pe pupă Achile

[1]) Philostrati, *op. cit.* pag. 250.

arătându-le în ce parte să cârmească luntrea. Şi mulţĭ dintre ceĭ carĭ s'aŭ întors din Leuce ne spun că îndată ce aŭ zărit insula şi îndată ce s'aŭ abătut din nemărginita mare se îmbrăţişează unul pe altul şi de bucurie varsă lacrime. După ce aŭ salutat şi aŭ debarcat în insulă, se îndreaptă spre templul luĭ Achile, ca să-ĭ aducă rugăciunĭ şi sacrificiĭ; iar animalul pentru jertfă vine de bună voie şi se aşază înaintea altaruluĭ.

Am putut vedea din cele de până aci, că stăpânul insuleĭ era Achile, care împreună cu soţia sa, frumoasa Elena — Achile era al cincelea bărbat al acesteia — şi însoţiţĭ de eroiĭ Patroclu, ceĭ doĭ Ajax şi de Antiloc, îşĭ duceaŭ viaţa după moarte în linişte şi fericire.

Locuitorĭ nu se aflaŭ în Leuce, după mărturisirea tuturor scriitorilor citaţĭ. De aci însă nu resultă, după cum crede Köhler, că insula era deşartă de preoţĭ, carĭ îngrijaŭ templul, oracolul, vitele de jerfă şi în fine tesaurul eroului.

Cu toate că nicĭ unuĭ muritor nu-ĭ era permis să petreacă noaptea pe insulă, totuşĭ, se spune că Achile, contrar obiceiurilor altor zeĭ, era prevenitor şi ospitalier. Bună-voinţa şi ospitalitatea luĭ se poate vedea din următoarele două povestirĭ ce ne-aŭ procurat Maxim din Tyr şi Philostrat în operele lor citate. Un visitator al Leuceĭ, obosit de drum, adormi fără voie şi îl apucă noaptea pe insulă. Achile îl văzu, îl deşteptă şi îl duse în palatul seŭ, unde în presenţa Thetideĭ şi a altor zeităţĭ, îl ospătă, oferindu-ĭ mâncărĭ alese şi, în vreme ce Patroclu îĭ vărsa vin, Achile însuşĭ îĭ cânta cu lira[1]).

Un neguţător, care venea des pe la Leuce, şi pe care Achile îl primea în tot-deauna cu bună-voinţă, o dată a fost însărcinat, se zice, de stăpânul insuleĭ să-ĭ aducă din Iliu, o tânără fată troiană, pe care 'ĭ-o indicase. Streinul mirându-se îl întrebă: Ce trebuinţă poţĭ avea de acéstă sclavă din Troja? Fiind-că e din familia luĭ Hector, răspunse Achile, şi odraslă din sângele luĭ Dardan şi Priam. Neguţătorul crezând, că Achile e împins de amor pentru tânăra fată, îĭ îndeplini cererea şi se întoarse după cât-va timp cu juna troiană. Eroului îĭ păru bine de aceasta, îĭ mulţumi şi îĭ ordonă să o ţină în corabie, probabil după cum credea neguţătorul, fiind-că era cu desăvârşire interzis orĭ-căreĭ femeĭ să calce pe insulă. Seara Achile invită pe strein în incinta templuluĭ, ca să se ospeteze împreună cu el şi cu Elena. Neguţătorul sosi la ora hotărâtă, mâncă şi în urmă primi o însemnată sumă de banĭ. Achile îl declara tot de o dată şi pentru tot-deauna oaspe al seŭ, asigurându-l, că va face bune afacerĭ în negoţul ce-l poartă şi că va avea o bună călătorie pe mare. Când sosi ziua Achile îĭ zise:

---

[1]) Maxim din Tyr. *Diss.* XV, pag. 173, la Köhler, *op. cit.*

Pleacă acum, ia-ţĭ darurile şi lasă-mĭ pe ţărm fecioara trojană. Abia se depărtă de un stadiŭ, când neguţătorul şi mateloţiĭ auziră vaetele şi strigătele îngrozitoare ale nefericiteĭ, pe care Achile o sfâşia într'o mie de bucăţĭ. [1])

Tot Philostrat ne-a maĭ păstrat încă o interesantă povestire despre insula Leuce. Fiicele luĭ Marte, războinicele Amazoane—etimologia Philostrat o reduce la α şi μαζός, fără—mamele,—şĭ-aŭ găsit sfârşitul lor în lupta cu Achile pe Insula Şerpilor. Dar să urmărim pe autorul *Heroiceĭ:* Nişte neguţătorĭ şi constructorĭ de corăbiĭ aŭ fost aruncaţĭ de o furtună pe ţermuriĭ ţinutuluĭ Amazoanelor, dintre Phasis şi Thermodonte. Prinşĭ de ele fură aruncaţĭ în lanţurĭ pentru ca să poată apoĭ fi duşĭ şi vânduţĭ Sciţilor antropofagĭ. Pe una dintre Amazoane coprinzând-o mila de frumuseţea unuĭ tânăr prisonier, şi din aceasta născându-se apoĭ o dragoste, se rugă cu stăruinţă de regina, soru-sa, ca străiniĭ să nu fie vânduţĭ. Deslănţuiţĭ şi petrecând împreună cu Amazoanele, eĭ începură să înveţe limba acestor femeĭ. In povestirile lor vorbindu-le despre furtunele de pe mare, veni odată vorba şi despre bogăţiile templuluĭ (luĭ Achile), de care nu eraŭ departe în călătoria lor. Auzind aceasta Amazoanele se bucurară, că aŭ pus mâna pe nişte oamenĭ carĭ ştiaŭ să pluteascǎ şi să facă şi corăbiĭ. Aceştĭ bărbaţĭ construiră din pădurile ce le oferiaŭ un bogat material, nave potrivite pentru a le transporta cu caiĭ lor cu tot, căcĭ Amazoanele se deciseră acum să învingă pe Achile într'o luptă equestră (pe jos Amazoanele eraŭ simple femeĭ). După ce învăţară, atuncĭ maĭ întâiŭ, arta navigaţiuneĭ, îmbarcându-se de la gura Thermodonteluĭ pe cincĭ zecĭ de corăbiĭ, ajunséră la templul luĭ Achile, oprindu-se în mare la o distanţă de 2000 de paşĭ. De aci poruncirǎ prisonierilor lor să taie arboriĭ ce împodobiaŭ de jur împrejur templul. Securile însă se întorceaŭ în spre capetele şi gâturile taietorilor şi în scurt timp toţĭ căzură morţĭ lângă arborĭ. Amazoanele strigând se repeziră cu furie asupra templuluĭ. Achile însă, crunt şi ameninţător, întocmaĭ ca odinioară înaintea Scamandruluĭ şi a Iliuluĭ, uitându-se spre iepele ce le purta, le îngrozi maĭ tare de cât ca să le maĭ poată conduce cu frânele. Scuturându se le trântesc jos, le calcă cu copitele, ca nişte leĭ turbaţĭ le sfâşiă, le sfărâmă pepturile şi le smulg braţele, pe carĭ le mănâncă. Sătule de carne omenească, pline de sânge şi nebune, alergaŭ pe insulă. Oprindu-se pe un promontoriŭ, uitându-se la întinsul măriĭ şi socotindu-l o vastă câmpie, se aruncă în mare. Apoĭ navele Amazónelor isbindu-se între ele în urma uneĭ groasnice furtunĭ se cufundară şi se înecară una câte una. Multe din cele naufragiate fiind aruncate spre templu şi oameniĭ pe jumătate-viĭ fiind împrăştiaţĭ pe insulă, Achile făcu o purificaţiune,

[1]) Philostrati, *op. cit.* pag. 254—257.

aţrăgând apele Pontuluĭ, carĭ trecând peste ostrovul sĕŭ îl lăsară nepătat şi purificat [1]).

Ospitalitatea luĭ Achile se poate vedea şi din împrejurarea, că adesea-orĭ veniaŭ în insulă oamenĭ, carĭ să visiteze antichităţile şi ofrandele aduse eroului. Ammian Marcellin în pasagiul citat maĭ sus ne spune: visis antiquitatis vestigiis, temploque et donariis eidem heroi consecratis...

Intre oaspeţiĭ luĭ Achile se menţionează eroul tesalian Protesilau, care îşĭ trăia vecinicia în Chersonesul Tracic şi de unde adesea-orĭ visita pe Achile în Leuce. Tot în această insulă Leonym, generalul Crotoniaţilor, visitând într'una din zile pe Achile, întâlni şi pe Elena, care îl însărcină să spună luĭ Stesichor, că, dacă voeşte să-şĭ redobândească vederea, să compună o palinodie.

Nu arare-orĭ şi Achile îşĭ părăsia insula, fie ca să facă exerciţiĭ în *Cursa* sa, fie ca să ia parte în războaiele ce le purtaŭ Greciĭ.

IV

După ce am fixat în partea întâia a studiuluĭ nostru topografia şi geografia Insuleĭ Şerpilor, după ce în partea a doua am determinat, după isvoare antice, posiţiunea eĭ, discutând părerile diferiţilor scriitorĭ greco-romanĭ, după ce în partea a treia am vorbit despre viaţa pe insulă dând în acelaşĭ timp în resumat lungile şi puţin veridicele poveştĭ ale luĭ Philostrat, să vedem acum în a patra şi ultima parte studiuluĭ nostru templul luĭ Achile, construcţiunile de pe insulă şi urmele ce ni s'aŭ maĭ păstrat.

Descoperirile întêmplătoare şi săpăturile intenţionate, făcute în secolul nostru de către Ruşĭ în insula Şerpilor, aŭ dat la lumină resultate neaşteptate şi în acelaşĭ timp de o mare importanţă. Tradiţiunea antică despre insula celebră, πολυώνυμος şi μεγαλώνυμος νῆσος, după cum spun ceĭ vechĭ, în faţa mărturiilor moderne, să pare astă-zĭ a fi fost adevĕrată.

In anul 1823 căpitanul Kritzky, din ordinul amiraluluĭ Greig, comandantul suprem al floteĭ ruseştĭ pe Marea Neagră, cercetând cu de a-măruntul Insula Şerpilor a dat de urmele vestituluĭ templu al luĭ Achile. Notiţele ce şĭ-le-a cules şi însemnat cu acéstă ocasiune precum şi planul insuleĭ le-a împărtăşit Kritzky archeologuluĭ Köhler, care la rândul săŭ face memoriul citat de atâtea orĭ în studiul nostru.

Templul are o întindere extra-ordinar de mare — dovadă poate de marea veneraţiune ce o datoriaŭ Greciĭ eroului lor naţional. Forma luĭ este pătrată. Fie-care lature are o lungime nu maĭ mică de cât

[1]) Philostrati, *op. cit.* pag. 258—266. El ne spune tot-o-dată că această nenorocită espediţiune s'ar fi întêmplat la anul 168 după Christos.

29,87 m. Un zid de la Nord spre Sud împarte templul în două părţĭ egale, dintre carĭ jumătatea vestică e din noŭ împărţită în treĭ părţĭ, iarăşĭ între sine egale şi însemnate pe harta noastră cu litera *g*. Corpul principal, adecă jumătatea răsăriteană a templuluĭ are în partea sudică încă un despărţământ, însemnat cu litera *m* şi asemenea celor-l-alte treĭ din spre vest. Cele treĭ despărtăminte *ggg* aŭ o lungime—socotindu-se şi grosimea zidurilor—de 14,93 m, pe o lărgime de 11,93 m. Despărtamentul *m* are o lungime numaĭ cu un metru maĭ mare, ca cele-l-alte treĭ, iar lărgimea este aceeaşĭ.

Căpitanul Kritzky a văzut în unele părţĭ urmele zidurilor înalte de 36 cm. peste pământ, în alte locurĭ de abea saŭ de loc nu se puteaŭ distinge de suprafaţa terenuluĭ [1]. In partea răsăriteană a templuluĭ, în partea principală se află sanctuarul cu statua luĭ Achile. Templul avea o posiţie răsăriteană, după cum resultă din notiţa luĭ Philostrat, templul este îndreptat spre Maeotida, *τὸ δὲ ἱερὸν ἵδρυται μὲν πρὸς τῇ Μαιώτιδι* [2], şi după cum resultă din urmele ce s'aŭ găsit. Evident însă că astă-zĭ n'avem nicĭ o siguranţă în această privinţă, ci numaĭ bănuelĭ. Este foarte probabilă presupunerea luĭ Köhler că disposiţiunea antică a templuluĭ a fost modificată în timpul atâtor miĭ de anĭ. S'ar fi putut chiar ca în anticitate, adoratoriĭ luĭ Achile, văzându-ĭ templul în dărăpănare să-l fi reconstruit, adăogându-ĭ poate elemente nouĭ; s'ar fi putut de asemenea, ca în cursul evuluĭ mediŭ, cultul erouluĭ Grecilor, căzând în disuetudine prin introducerea creştinismuluĭ, să se fi făcut oare-carĭ modificărĭ nouĭ. Căcĭ cine poate şti ce fel de oamenĭ 'şĭ vor fi găsit refugiul în cursul vremilor într'această insulă retrasă. In orĭ-ce cas nu este inadmisibilă părerea că planul, pe care îl dăm noĭ aci după indicaţiunile luĭ Kritzky de la începutul acestuĭ secol, ar putea să nu fie întocmaĭ planul templuluĭ erouluĭ naţional al Grecilor de pe timpul îndepărtateĭ cucerirĭ a Trojeĭ.

Templul şi construcţiunile Leuceĭ se reduc, pe cât se pare, la archi tectura primitivă a Grecilor, la una din epocile architectureĭ numite Ciclopeene. Aceasta se constată din zidurile formate din blocurĭ marĭ de peatră prea puţin cioplite şi din lipsa cimentuluĭ. Petrile sunt calcare şi de obiceiŭ de coloare albă. Peste tot templul seamănă foarte mult în privinţa contrucţiuneĭ cu templele ciclopeene ce în mare număr se găsesc în Tracia şi Tesalia. Templul luĭ Achile impunător prin grandiositate trebuia în acelaş timp să fie şi o operă de artă. De sigur în

[1]) Pe harta noastră liniile groase ne indică zidurile pe carĭ le-a văzut Kritzky, iar cele puntate zidurile presupuse. Cu literele *d* şi *e* am însemnat cele două puţurĭ, cu *x* cisterna din incinta templuluĭ şi cu *s* stâncile ce par a fi provenit în mare din năruirea de pe insulă.

[2]) Philostrati, *op. cit.* pag. 244.

dosul acestuĭ falnic monument, în opistodom, vor maĭ fi fost şi camere, reservate pentru oracol, pentru aurul, argintul şi ofrandele eroului, pentru preoţiĭ şi paznicii insuleĭ. Templul era bogat împodobit cu marmoră albă, dovadă resturile ce s'aŭ descoperit în timpurile noastre.

In afară de urmele templuluĭ, pe carĭ însă în anul 1841, nu le-a maĭ putut recunoaşte învĕţatul archeolog rus Murzachevicĭ, trimis de Societarea de Istorie şi Antichităţĭ din Odessa ca să facă cercetărĭ, se maĭ pot vedea pe insulă şi urmele unor construcţiunĭ, carĭ, sub reportul materialuluĭ, nu se deosebesc întru nimic de cele ale templuluĭ. Se vede că origina lor este aceeaşĭ.

In dosul templuluĭ, în partea despre apus a insuleĭ şi de-alungul ţermuluĭ se poate bine distinge încă şi astăzĭ urmele a două ziduri, puţin resărite din pămînt şi notate pe harta noastră cu literile *a a* şi *b b*. Aceste ziduri, dupe opiniunea luĭ Kritzky, ar fi fost construite pentru a împedica năruirea de pe insulă, aceasta fiind înclinată în partea apuseană a sa; după părerea luĭ Köhler însă, pentru a preveni atacurile duşmanilor, carĭ ar fi căutat să năvălească în ostrovul luĭ Achile şi să garanteze în acelaşĭ timp cele două edificiĭ ce serveaŭ spre a închide vitele şi spre a păstra bucatele aduse de călătorĭ luĭ Achile pentru jertfă, preoţilor şi paznicilor pentru întreţinere. De părerea luĭ Köhler este şi Marzachevicĭ, care în anul 1841 a putut încă vedea urmele acestor zidirĭ. Rândul al treilea de petre, din colţul nord-estic al insuleĭ şi însemnat pe harta noastră cu literile *c c*, nu se ştie încă ce destinaţiune avea.

Pe lângă urmele templuluĭ şi ale zidăriilor de maĭ sus s'aŭ maĭ găsit şi desgropat în jurul sanctuaruluĭ, şi pe icĭ-colea pe insulă, multe şi interesante resturĭ antice. Dar e de regretat, că nicĭ cel puţin solitara Leuce, din mijlocul mării, n'a putut rămânea neatinsă de mânile distrugătoare ale ignoranţilor veaculuĭ nostru, carĭ, tot în numele ştiinţeĭ, ridicând un far pentru orientarea vapoarelor, aŭ prăpădit totul.

De ceea ce nu s'aŭ atins ceĭ vechĭ, din causa veneraţiuneĭ pentru Achile, de ceea ce nu s'aŭ atins ceĭ din evul mijlociŭ şi modern din causa temereĭ de şerpiĭ, pe carĭ îĭ credeaŭ veninoşĭ, de aceasta s'aŭ atins tocmaĭ, lucru curios, contimporaniĭ noştri. Aceĭ pentru carĭ fiul Thetideĭ nu maĭ apărea sfânt şi insula luĭ sacră, vaporul basat pe resultatele ştiinţeĭ asigurându-ĭ împotriva furieĭ luĭ Neptun; aceĭ pentru carĭ şerpiĭ ceĭ negriĭ, în urma resultatelor ştiinţeĭ zoologice, nu maĭ apăreaŭ veninoşĭ şi vătămătorĭ, aceia tocmaĭ, neţinând seamă de trecutul insuleĭ, aŭ sfărâmat şi nimicit aproape toate resturile falniculuĭ monument. Constructoriĭ faruluĭ din anul 1837, înloc să'şĭ pearză vremea şi să se obosească cu transportarea petrelor de la ţermul insuleĭ, aŭ găsit maĭ avantagios să desgroape teme-

liile vechiuluĭ templu. De aceea în 1841 Murzachevicĭ n'a maĭ găsit basele templuluĭ, ci numaĭ sfărmăturĭ de peatră aşezate în stânjinĭ cubicĭ. Acest vandalism a făcut ca să nu maĭ avem astăzĭ de cât numaĭ câte-va bucăţĭ, carĭ să ne grăiască de minunatul monument al Leuceĭ.

Iată-le:

In anul 1828 s'aŭ descoperit numeroase fragmente de marmoră şi de peatră calcară, bucăţĭ dintr'o cornice frumos şi cu îngrijire lucrată. Dar deja înainte de această dată, la 1814, după cum ne spune Köhler în memoriŭ-ĭ de la 1825, căpitanul uneĭ corăbiĭ italiane a luat din Insula Şerpilor, „les morceaux les plus considerables et un chapiteau de colonne aussi en marbre blanc“ [1]).

In anul 1839 după decisiunea guvernatoruluĭ militar din Basarabia, P. I. Teodorov, învăţatul P. V. Soloview, corespondent al Societăţiĭ de Istorie şi Archeologie din Odessa, făcând cercetărĭ în insulă, a găsit multe urme vechĭ, blocurĭ de marmoră, între carĭ o bucată de peatră cu inscripţie, câte-va bucăţĭ de cornice, monede şi alte obiecte mărunte. Inscripţia o vom reproduce maĭ jos.

Anul următor, Sideri, un comerciant din Ismail, aduse din Insula Şerpilor, câte-va table de marmoră şi diferite mărunţişurĭ.

In anul 1841, Murzachevicĭ, de la care împrumutăm aceste date, făcând cercetărĭ amănunţite a aflat câte-va bucăţĭ de marmoră, de peatră calcară albă întocmaĭ ca şi marmora, o inscripţie cu câte-va litere, carĭ nu ne pot da nicĭ o frasă, monede şi obiecte micĭ.

Inscripţiunĭ s'aŭ găsit treĭ, dintre carĭ două se păstrează în Odessa şi una în museul nostru din Bucureştĭ. Iată-le în ordinea descopeririĭ lor:

1. Prima e găsită de P. V. Soloview şi dăruită în 1850 muzeuluĭ societăţiĭ din Odessa. E săpată pe o peatră albă de calcar, lungă de 0,75 m., lată de 0,63 m. şi înaltă de 0,26 m. şi puţin cam stricată.

. . . . . ΝΕΣΤΡΑΤΟΑΧΙΛΛΕΙ
. . . . . ΗΣ ΜΕΔΕΟΝΤΙΟΛΒΙΟΠΟΛΙΤΙ
Σ

Μενέστρατο(ς) Ἀχιλλεῖ
(Λευκ)ῆς μεδέοντι Ὀλβιοπολίτης,

adecă „Menestratos Olbiopoliteanul a ridicat o statuă luĭ Achile, stăpânul Leuceĭ“.

2. A doua inscripţiune s'a găsit pe fundul unuĭ *λήκυτος* de lut, nu prea bine lucrat. Vasul e mare, negru peste tot afară de gât şi mâner, carĭ sunt colorate în galben. „Un óre-care Glaucos, probabil

[1]) Köhler. *op. cit.* pag. 605.

chiar aducătorul de jertfe, voia să lase în scris amintire de jertfa sa, dar nefiind în de ajuns instruit, a scris: *ΓΛΑΥΚΟΣ ΕΞΗΝΝΑΙΟΕΟ*, n'a sfârşit însă, ci a dat altuia mai iscusit şi mai instruit care a terminat'o ast-fel:

ΓΛΑΥΚΟΣ ΜΕ ΑΝΕΘΗΚΕΝΑΧΙΛΛΗΙ ΛΕΥΚΗ
ΜΕΔΕΟΝΤΙ ΓΛΙΙ ΕΞ ΠΟΣΙΔΗΟ,

adecă, Glaucos din Posidia pe mine m'a închinat lui Achile stăpânitorul pământului Leuce. Acest vas fără îndoială este una din acele jertfe numeroase ale corăbierilor aduse lui *ΑΧΙΛΛΕΙ ΠΟΝΤΑΡΧΕΙ*" [1]).

3. A treia inscripţiune, mai mare de cât cele precedente, de 15 rânduri, se află pe o peatră astăzi în Muzeul nostru Naţional. Peatra calcară—nu marmora cum afirma în anul 1885 învăţatul E. Egger, care cel dintâiŭ a publicat-o [2])—are o înălţime de 1,12 m., o lăţime de 0,24 m. şi o grosime de 0,17 m. După urmele ce se văd încă pe ea, a trebuit să servească de basă unei statui astăzi dispărute. Inscripţiunea în fotografie i-a comunicat-o lui Egger,—prin baronul d'Avril,—dr. Val. Vignard, medicul şef al Comisiunei Europene pe Dunăre, cu reşedinţa în Sulina. Textul inscripţiunei defectuos citit, după fotografie de Egger, într'una din şedinţele Academiei de Inscripţiuni şi Litere din Paris, în anul 1885, a fost restabilit după original şi publicat de d. Gr. G. Tocilescu în *Neue Inschriften aus der Dobrudscha* în 1887 [3]).

//////////////
//////////////
ΟΛΒΙΟ//////////
ΝΚΑΙΤΟΥΣΤΕΚΑΤΑΛΛΑΒΟΙ
ΣΤΕΙΑΙΤΩΝΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΤΕΙ ΑΙΤΟΥΣΜΕΘΑΥΤΩΝΕΚΤΗΣΝ
ΕΒΑΛΕΝΚΑΙΠΑΡΑΓΕΝΟΜΕΝΟΣΙΣΤΗΝΠΟΛΙΝ
\ΛΑΚΑΙΜΕΓΑΛΑΧΡΗΣΙΜΟΣΓΕΙΟΝΕΝΤΩΙΔΗ
ΟΛΒΙΟΠΟΛΙΤΩΝΚΑΙΔΙΑΤΑΥΤΑΟΔΗΜΟΣ
ΟΝΚΑΙΣΩΝΤΑΕΤΙΜΗΣΕΝΔΩΡΕΑΙ
ΕΛΕΥΤΗΣΑΝΤΑΕΘΑΨΕΝΔΗΜΟΣΙΑΙ
ΝΤΩΙΔΗΜΩΙΤΩΝΟΛΒΙΟΠΟΛΙΤΩΝ
ΑΥΤΟΥΕΙΚΟΝΑΟΠΩΣΑΝΑΙΤΕΠΡΑΞΕΙ
ΝΗΜΟΝΕΥΩΝΤΑΙΚΑΙΗΠΟΛΙΣΦΑΝΕΡ
ΣΕΛΛΗΣΙΝΟΤΙΚΑΙΤΗΣΝΗΣΟΥΠΟΛ·/
ΠΟΕΙΤΑΙΚΑΤΑΤΑΠΑΤΡΙΑΚΑΙΤΟΥΣ
ΝΟΥΣΕΙΣΑΥΤΗΝΚΑΙΖΩΝΤΑΣΤΙΜ
ΙΝΑ//ΟΙΣΑ/ΙΛΣΑΠΟΔΙΔΩΣΙ

---

[1]) Murzschevici, în *Zapiski*, vol. II, pag. 414.
[2]) *Bulletin de Correspondance Hélénique*, IX, 1885.
[3]) Archaol. epigr. Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn. XI, fasc. I.

....
....
᾿Οβιο[πολ ....
αν καὶ τούς τε καταλαβό[ντας
θάλασσαν λη]στείαι τῶν Ἑλλήνων
ἀπέ]κτει[νεν κ]αὶ τοὺς μεθ᾿ αὐτῶν ἐκ τῆς ν-
ήσσου ἐξ]έβαλεν καὶ παραγενόμενος ἐς τὴν πόλην
πο]λλὰ καὶ μεγάλα χρήσιμος γέ[γ]ονεν τῶι δή-
μωι] ᾿Ολβιοπολιτῶν καὶ διὰ ταῦτα ὁ δῆμος
αὐτ]ὸν καὶ ζῶντα ἐτίμησεν δωρεᾶι
καὶ τ]ελευτήσαντα ἔθαψεν δημοσίαι,
ἔδοξε]ν τῶι δήμωι τῶν ᾿Ολβιοπολιτῶν,
στῆσαι] αὐτοῦ εἰκόνα ὅπως ἂν αἵ τε πράξει[ς
αὐτοῦ μ]νημονεύωνται καὶ ἡ πόλις φανερ[ροῖ
πᾶσι τοῖ]ς Ἕλλησιν ὅτι καὶ τῆς νήσου πολ[εί-
τας περὶ πολλοῦ] ποεῖται κατὰ τὰ πότρια καὶ τοὺς [φί-
λους καὶ εὔ]νους εἰς αὐτὴν καὶ ζῶντας τιμ[ᾶι καὶ
τελευτήσασ]ιν α[ὐτ]οῖς ἀξίας ἀποδίδωσι
χάριτας κτλ].

După cum se vede, textul inscripţiuneĭ acesteia nu este complect. De aceea nicĭ nu-l traducem. Iată însă, după Egger, ceea ce totuşĭ putem cunoaşte:

„1. Că inscripţiunea nu este originară din insula Leuce, ci din Olbia saŭ Olbiopolis, de pe continentul opus; 2. că ea cuprinde un decret al Olbiopolitanilor, decret conceput după un formular cunoscut în archivele lapidare ale cetăţilor greceştĭ, între altele Bizanţiul şi Olbia; 3. că decretul avea de obiect onorarea unuĭ personagiŭ mort, personagiŭ al căruĭ nume lipseşte şi care probabil era un cetăţean din Leuce; 4. că Olbiopolitaniĭ îl îngropaseră pe cheltuiala publică, că-ĭ ridică o statuă, şi că blocul de marmoră (de peatră) cu textul inscripţiuneĭ, trebuia să serveascĕ de basă acesteĭ statuĭ, ceea ce am cunoaşte maĭ bine, dacă s'ar fi păstrat şi partea superioară, căcĭ fără îndoială s'ar găsi urmele, prin care basa se încheia cu statua[1])".

Pe lângă aceste treĭ inscripţiunĭ s'a maĭ găsit pe insulă şi se află astăzĭ în Muzeul din Odessa următoarele resturĭ antice:

Un fragment dintr'un vas frumos, lucrat de Epictet, fiul luĭ Ikosthenos, după cum resultă din inscripţia *ΕΠΙΚΤΕΤ ΙΚΟΣΘΕΝ ΕΠΟΙΕΣ*.

Alăturĭ cu acest fragment s'a maĭ descoperit o statuă mică de lut, reprezentând un copilaş şi câte-va jucăriĭ tot de lut.

1) Egger, *Inscription de l'Ile de Leuce*, în Buletinul citat, pag. 377

Un alt vas de lut poartă inscripţia:

KOOC
ICMH
ΠACAN

Maĭ multe inele de fer şi câte-va de bronz, dovedesc o lucrare ordinară. In inele aŭ fost puse petre fără preţ şi chiar sticle colorate, având pe ele representate în relief zeităţĭ ca Serapis, Jupiter, Diana, Pallas, Apolon, Marte, Mercur, Hygia, Victoria etc. saŭ chiar animale ca de pildă leĭ, iepurĭ, taurĭ, cânĭ, păserĭ etc. Pe un inel se găseşte scris întors *OIBΛO* (*Ὀλβιόπολις*).

S'aŭ maĭ descoperit pe lângă acestea încă 6 arşice, micĭ statuete representând oamenĭ, un cocoş, cue de fer şi de bronz, petricele colorate pentru colier, agrafe, ace cu gămăliĭ, un olan semi-rotund de pe coperişul templuluĭ, o amforă şi opt vase de diferite mărimĭ, toate de o lucrare ordinară [1]).

Toate obiectele aŭ fost aduse în insulă probabil în timpul când templul luĭ Achile era în splendoare.

Cercetările făcute până la anul 1850 aŭ descoperit o mulţime de monede, peste 2000, dintre carĭ vr'o 600 putând fi curăţite de rugină, aŭ fost citite [2]). Ele aŭ fost publicate de N. Murzachevicĭ [3]) şi sunt din:

a) Megara Siciliei 2
b) Tyras 5
c) Callatis 5
d) Dionysopolis. 3
e) Istros. 3
f) Markianopolis 6
g) Nicopolis 2
h) Tomis 29
i) Anchial 3
j) Byzanţiu. 5
k) Adrianopolis. 1
l) Haraclea din Bithinia . . . 3
m) Mesembria 1
n) Nicea. 1
o) Odessus. 4
p) Ferae. 1
q) Pylos. 1
r) Amastris 2
s) Nicomedia. 2
t) Tios 6
u) Adramythium 1
v) Lampsac 2
z) Abydos 1
aa) Efes. 1
bb) Heraclea din Ionia. . . . 1
cc) Insula Chios 1
dd) Prusia. 1
ee) Cyzic. 4
ff) Apollonia din Caria . . . 1
gg) Patara. 1
hh) Perga 1
ii) De-ale luĭ Lisimac 1
jj) „ „ Rimitalcus, rege al Tracieĭ . . . 2
kk) De-ale luĭ Inismeus, rege al Callipiḍilor. 1
ll) De-ale luĭ Chanitus. . . . 3
mm) „ „ Ilios. 1
nn) „ „ Kesmagaku. . . 2

[1]) Murzachevicĭ, *op. cit.* pag, 415.

[2]) Cele maĭ vechĭ aŭ fost descrise de Mionnet în *Description des medailles antiques grecques et romaines*, de Blaramberg în *Choix de medailles antiques d'Olbiopolis* şi alţiĭ.

[3]) Murzachevicĭ, *Zapiski*, vol. III, fasc. 2, an. 1853.

Pe lângă aceste monede greceştĭ, romane şi callipidice[1]) s'aŭ maĭ găsit încă câte-va tătare, turceştĭ şi polone.

In resumat, descoperirile ce s'aŭ făcut în veacul nostru în Insula Şerpilor, descoperirĭ în urma unor săpăturĭ în pripă şi poate nu prea sistematice, aŭ dat la lumină un material anticaric foarte bogat. Când acest material, găsit aproape la suprafaţa pământuluĭ îl comparăm cu cel desvălit în alte locurĭ, de pildă cu cel de la Tropaeum Trajanum din Dobrogea, trebue să ne uimească marea diferinţă. Două miĭ de monede în Insula Şerpilor, şi de-abea câte-va într'un oraş întreg! E foarte probabil, părere ce o enunţă Köhler, că în insula Leuce n'aŭ fost stabilimente permanente saŭ de o lungă durată. De alt-fel nicĭ solul expus din toate părţile intemperiilor nu era suficient ca să producă destulă hrană pentru familiĭ. Dacă Insula Şerpilor ar fi devenit o locuinţă permanentă, de sigur s'ar fi distrus cu totul urmele antice, ca d. ex. vase, statuete etc. şi de bună seamă mărea cantitate de monede greco-romane ar fi dispărut prin cultivarea pământuluĭ. Teama de Achile odinioară, frica de şerpĭ maĭ apoĭ şi sărăcia împreunată cu nesiguranţa în tot-d-a-una, aŭ împedecat pe oamenĭ să se stabilească cu locuinţele în solitara insulă.

In fine, înainte de a termina aceste notiţe asupra Insuleĭ Şerpilor, să maĭ adăogăm încă cate-va cuvinte asupra istoriculuĭ eĭ. Cu trecerea vremiĭ şi cu introducerea creştinismuluĭ pierind tradiţia despre Achile, a pierit şi tradiţia despre Leuce. E adevărat, că în secolul al X-lea Anonymul Ravennat aminteşte de insula luĭ Achile de la Dunăre; această cunoştinţă o are însă de la scriitoriĭ clasicĭ, iar nicĭ de cum din tradiţiunea timpuluĭ săŭ[2]).

In evul mediŭ Insula Şerpilor poartă maĭ multe numirĭ, carĭ de carĭ maĭ arbitrare. Se spune că ea s'a numit *Selina* saŭ *Cacearia,* probabil Chazaria, numire luată de la neamul Chazarilor, carĭ aŭ stăpânit-o, saŭ *Isola Rosia*, adecă rusă, saŭ *Nisi*, saŭ *Rubra* şi *Rubea* etc.

In harta luĭ Fredutius de Ancona din secolul al XV-lea, insula Leuce o găsim numită *Fidonixi*, vorbă coruptă din *Phidonisi* saŭ *Fidonisi* din *ὄφις* şi *νῆσος*, Insula Şerpilor saŭ cu numele turcesc *Ilan Adassi*[3]).

La anul 1856 Insula Şerpilor devine proprietate turcească, iar la 12 Aprilie 1879 e ocupată de Românĭ, fiind ministru de resboiŭ Dabija.

George Popa.

---

[1]) Callipiḑiĭ se născură din amestecul Elenilor cu Sciţiĭ şi Traciĭ în apropierea oraşuluĭ Olbios.

[2]) Anonym. Reven. VI, c. 19, la Kohler, *op. cit.* pag. 607.

[3]) Amănunte vezĭ în Köhler, *op. cit.* pag. 607.

BALADE POPORANE

Auzite în mănăstirea Hurezuluĭ (Vâlcea) dela Oprea Drăgan Lăutarul.

I

TUDOREL

Ia colea la Nadolie,
La cele case sârbeştĭ,
Nu-s casele Sârbilor
Ci-s casele luĭ Tudor;
Heĭ Tudor heĭ,
Zavalaş Tudor,
Dobrogean Tudor
Cavaler Tudor,
Saegiŭ turcesc
Nume 'mpărătesc.
N'avea Tudor ce lucra
De mic copil se 'nsura,
Frumuşică şi-o lua.
De frumoasă ce era,
Iĭ punea nume Voica
Ea Voichiţa cea frumoasă,
Statu de bălăuroaică
Cu ochiĭ ca de şerpoaică.
Crâşmăriţă mi-o punea
In drumul Ţarigraduluĭ
La schelea 'mpăratuluĭ.
De frumoasă ce era
Işĭ beaŭ Turciĭ
Cealmalele;
Boeriĭ
Işlicele;
Negustoriĭ
Zăbunele;
Cizmariĭ
Calapoadele;
Şi Româniĭ beţele,
Beţele
Topoarele;
Şi ciobaniĭ
Glugile;
Glugile,
Cârligele;
Ba încă Turciĭ
Sâlniciĭ,
Pizmă pe Tudor c'aŭ prins
La greŭ haraciŭ că l'aŭ pus.
Da pe lună
Pungă plină
Şi pe an
Pungă de banĭ,
Nicĭ odată cu mâna
Tot-d'a-una cu punga
De i-aŭ secat inima.
Avea viĭ
Avea moşiĭ,
Avutu-le-a,
Datu-le-a,
Ca să se vază plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit,
El nu s'a văzut plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
Tudorel maĭ avea,
Treĭ sute de iepe roaibe
Iasă în vară fătătoare
Cu dungĭ negre pe spinare
Imbuestrate în fuga mare
Avutu-le-a
Datu-le-a
Ca să se vază plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
El nu s'a văzut plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
Dar Tudorel ce maĭ are?
Ia treĭ sute de berbecĭ
Tot berbecĭ
De ceĭ ciorpecĭ
Dela coadă până la coarne
De două-spre-zece palme,
Şi 'n frunte de patru palme.
Cu lânurile 'ncălnite
Cu coarnele zugrăvite,
Pân' vârful cornitelor
Câte-o piatră nestemată,
Dela Dumnezeŭ lăsată;
De plăteşte lumea toată.
Avutu-i-aŭ
Datu-i-aŭ
Ca să se vază plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
El nu s'a văzut plătit
De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
Tudorelu ce maĭ are?
Nouă morĭ pe sub pământ
Carĭ macină aur şi-argint
Şi-acelea le-a dăruit
Cu morarĭ
Cu merticarĭ,
Cu maĭ micĭ lopătarĭ.
Avutu-le-aŭ
Datu-le-aŭ
Ca să se vază plătit,

De haraciŭ cotorosit
Cu Voichiţa odihnit.
Luĭ Tudorică i-a venit
Un ferman dela 'mpărăţie
Ca să ducă haraciu
'Nainte la împăratu.
El la Voica se ducea
Din ochĭ negri lăcrăma
Of Voichiţo,
Draga mea!
Ce şezĭ Voico şi priveştĭ
Şi nimic nu foloseştĭ?
Scutură hambarele
Prin toate colţurile,
Şi-mĭ fă marĭ merindele.
Mie mĭ-a venit ferman
Dela împărăţie
Ca să duc eŭ haraciu
Inainte la 'mpăratu.
Şi eŭ o să mă duc
Tot din vad în vad
Şi din sat în sat
Până 'n Ţarigrad
La cinstitu de 'mpărat.
El că 'mĭ şi pleca
Tot din sat în sat,
Şi din vad în vad
Pân' la Ţarigrad.
Impăratu'l vedea
De departe îl fericea.
— Heĭ Tudore heĭ
Zavalaş Tudor,
Dobrogean Tudor
Cavaler Tudor,
Saegiŭ turcesc
Nume 'mpărătesc.
Ce vânt mare c'a bătut
Tu la mine c'aĭ venit!
Orĭ tare-aĭ îmbogăţit
Orĭ maĭ răŭ aĭ sărăcit?
— Heĭ cinstite de 'mpărate,
Să-mĭ ieĭ samă cu dreptate,
Dar eŭ n'am îmbogăţit
Ci maĭ răŭ am sărăcit.
Impăratul dac'auzea
Milă că-ĭ se făcea,
C'o ţară că-l dăruia,
Saegiŭ că mi-l făcea.
In saegie că pleca
Nouă anĭ că saegea.
Unde vedea cârdurĭ de oĭ
[turceştĭ,
El le scria împărăteştĭ
Cam cu totul le lua,
Cu negri de ciobănaşĭ,
Cu vineţiĭ de dulăiaşĭ.
Mergeaŭ câiniĭ tot urlând
Şi oile suspinând
Şi ciobaniĭ toţĭ plângând.
Şi o sută de catăreĭ,
Incărcaţĭ cu gălbineĭ,
Şi 'ncă Tudor printre eĭ
La 'mpăratul c'ajungea.
Impăratul că-l fericea
De departe că ĭ striga:
— Heĭ Tudore heĭ
Zavalaş Tudor,
Dobrogean Tudor
Cavaler Tudor,
Saegiŭ turcesc
Nume 'mpărătesc.
Cât aduce lumea toată
Tu aducĭ numaĭ odată.
Cu toate, că-l dăruia
Drumu acasă când îĭ da.
Mergea calea jumătate
Ciobanilor le vorbea:
— Voĭ vătaşĭ de ciobănaşĭ
Voĭ rămâneţĭ pe urmă
Că eŭ mă duc înainte.
Inainte că pleca
Şi la poartă c'ajungea
Calu de poartă lega,
Peste zidurĭ că sărea
La pimniţă alerga;
Cerca o chee,
Cerca două,
Cerca Tudor până 'n nouă.
Nicĭ una nu se prindea.
Aminte că-şĭ aducea,
Mâna 'n straşină băga,
Scotea o chee ruginită,
De nouă anĭ nepipăită.
Cum o punea
Cum se prindea
Şi pivniţa descuia
Şi la buţĭ că năvălia.
Cerca o butie,
Cerca două,
Cerca Tudor până 'n nouă.
Cerca una de pelin
De-şĭ făcea chefu deplin.
Binişor că se 'mbăta,
Şi în gârlicĭ că mi-şĭ cădea.
Dar mama luĭ Tudor,
Când la masă că şedea
Ea din gură aşa grăia:
— Aleĭ Voică, măre Voică,
De când Tudor că s'a dus,
Noĭ nicĭ un chef n'am făcut.
O sticlă 'n mână că-ĭ da.
La pimniţă o trimetea,
De Tudor se împĭedeca
Şi sticla că mĭ-o spărgea
Năvală 'n casă că da.
— Aleĭ maică,
Dragă maică,
In gârliciul pimniţeĭ,
E un om nalt şi subţirel,
Samănă cu Tudorel,
De el m'am împĭedicat
Şi sticluţa am fărămat.
Dar mama luĭ Tudor
Palma biciŭ că mĭ-o făcea,
Şi peste obraz i-o da.
— Fată de curvă ce-aĭ fost,
De când Tudor că s'a dus
Tu ibovnicel ţi-aĭ prins.
Tot la ladă năvălea
Scotea o sfoară de mătase
Cu viţa împletită în şase.
Pe Voica că mi-o lua
La pimniţă o ducea
In gâtul luĭ Tudor punea,
Trăgea Voica cum trăgea
Da măsa moartea şi făcea
Binişor că-l omora
După buţĭ că mi l zvârlea
Nicĭ prea mult că nu trecea,
Oile că-mĭ sosea
La poartă că mĭ-şĭ bătea:
— Zavalaş Tudor,
Dobrogean Tudor,
Cavaler Tudor
Saegiŭ turcesc,
Nume 'mpărătesc.
Deschide-ne porţile
Să-ţĭ băgăm averile,
Toate greutăţile.
Dar încă muma luĭ Tudor

— Tudor nu răspunde
Că n'are de unde.
Cel vătaf de ciobănaş:
— Grăişĭ doamnă cu păcat,
Calu-ĭ de poartă legat.
Dar măsa dac'auzea
Ea la poartă se ducea
Şi calul că-l cunoştea
Drumul oilor că da
Şi la pimniţă c'alerga
După buţĭ că mi-l scotea
Binişor că-l desbrăca,
Dar el semne c'avea:
La buric
Un spic de grâŭ
Şi 'n creştetul capuluĭ
E stima 'mpăratuluĭ.
Incă muma luĭ Tudor
După astea-l cunoştea.
Da Voichiţa ce făcea?
Mâna 'n buzunar băga
Şi un briceag că mi-şĭ scotea
Şi maţele
Şi-le vărsa;
Peste Tudor ea cădea
Cădea trupu 'ncrucişat
Şi sângele amestecat,
Of! Doamne ce maĭ păcat.
Da însă muma luĭ Tudor,
Pe un vătaf de ciobănaş,
Era nalt şi subţirel
Şi semăna cu Tudorel,
Toată averea că i-o da
Aci stăpân că-l lăsa.
Da încă muma luĭ Tudor
Până la poartă se ducea,
Din picioare ea cădea;
Cel vătaf de ciobănaş
Binişor că mi-o 'ngropa
Şi el stăpân rămânea.

II

VIAŢA UNUI COPIL DE SÂRB VESTIT

Trecând pe uliţa târguluĭ
Târguluĭ Odreiuluĭ,
Cu saieaua pusă 'n brâŭ.
Cu murgu trăgând de frâŭ,
Murgu din cap aruncând,
Zabalele costorizând
Spumă pe drum lepădând.
Dar el cum era îmbrăcat?
Cu o cămaşa de zablău,
Guler de fir curat
Şi firu e de argint
Care n'am văzut de când sunt.
Se plimba în sus
Se plimba în jos.
Nimenĭ sama nu 'ĭ lua,
Fără cât sama că 'ĭ lua
Ia fata cadiuluĭ
Din târgul Odreiuluĭ,
Nepoata împăratuluĭ.
Şi în oraş că poposea
Un harab negru, buzat,
Cu solzĭ după cap
Ca şi ceĭ de crap.
Era nasu cât găleata
Şi cu buza ca lopata.
Cerea de casă,
Vacă grasă,
Ş'un cuptor de pâine caldă
Şi seara fată frumoasă.
Iar fata cadiuluĭ
Din târgul Odreiuluĭ
Cu Sârbu vorbă şedea
Şi din gură aşa grăia:
— Copilaş de sârb sărac
Aseară şi alaltă-seară.
La noĭ c'a poposit
Un harap negru buzat.
Şi e cu solzĭ după cap,
Ca şi ceĭ de crap.
De pĭept găvănat
De spate cocoşat.
Işĭ are nasu ca găleata
Şi buza ca lopata.
Când îĭ necheazâ hatu
Sperie Ţarigradu.
Cere de casă
Vacă grasă,
Ş'un cuptor de pâine caldă,
De seară fată frumoasă.
Toate rândul şĭ-aŭ făcut,
Venit-a şi rândul meŭ
Ca să 'l găzduesc şi eŭ.
Cel fecior de sârb sărac
El din gură aşa grăia:
— Tu fata Cadiuluĭ
Ia du-te tu înainte!
Că eŭ oĭ veni pe urmă,
Tot răcnind şi chiuind!
Din buzdugan asvârlind,
Tot în palmă sprijinind.
Dacă Harap te-o întreba:
«Dar acela cine este?»
Acesta e rudă cu noĭ,
Ne-a adus cincĭ miĭ de boĭ
Să tăem unu din ei.
Nicĭ vorba nu isprăvia,
Harapu că se plimba
Pe uliţa târguluĭ
Târguluĭ Odreiuluĭ.
Pe lângă eĭ că trecea
Sârbu în picioare sărea
Şi la el că se ducea
Mâna cu dânsu că da
Şi din gură cuvânta:
— Aĭ Harape d-ta!
Da p'aicea ce cauţĭ?
El din gură aşa grăia:
— Ceiŭ de casă
Vacă grasă
Ş'un cuptor de pâine caldă
De seară fată frumoasă.
Dar Sârbu ce mi'şĭ grăia:
— In săbiĭ să ne tăiem
Orĭ la luptă să ne luăm?

Da Harap ce grăia:
— La geret să ne luăm.
Iar Sârbu dacă auzia.
El pe cal încăleca.
Alăturea că mi'şĭ mergea,
Afară din oraş eşea.
Dar Harap ce făcea?
Mâna în buzunar băga,
Un gârbăcel scotea
Şi pe negru 'l atingea,
Şapte conace săria,
Atâta se depărta.
Da Sârbu ce mi'şĭ făcea?
După cal descălica
Şi potcoavele întorcea.
Cu cue de sârmă întoarsă
Ţine la pulbere groasă.
Cu palma că le izbea
Maĭ bine le ţintuia.
Şi pe cal încăleca.
Pe Harap nu 'l maĭ zăria.
Mâna în buzunar băga,
Scotea mic de gârbăcel
Gârbăcel de bumbăcel
Şi la vârf cam plumbuit
Cu cincĭ litre de argint,
Carĭ n'am maĭ văzut
De când sunt.
Unde odată l'a izbit
Şeapte dealurĭ c'a sărit.
Da Harap ce mi'şĭ făcea?
După cal descălica
Şedea şi se odihnea,
Da Sârbu peste el trecea,
Şedea în drum d'a curmeziş
Cu suliţa cumpăniş,
Îĭ da groasă ca de urs.
Cu suliţa că aducea
Şi p'un ochiŭ ĭ-o repezea.
Jos după cal că mi-l da,
Pripea capu de 'ĭ tăea
In mână 'l ridica
Şi pe negru că 'l lua.
La oraş că se întorcea
La cadiŭ drept trăgea.
Cadiu dacă 'l vedea
La poartă că mi'şĭ săria
In braţe după cal îl lua
La palat că mi-l ducea
De haine mi'l desbrăca
Şi la baie că mi'l da
Binişor că 'l îmbăia
In caftană 'l îmbrăca
Impărăţia că 'ĭ-o da
Şi pe fată tot aşa
Şi mulţĭ anĭ împărăţia,
Frică de nimenĭ n'avea.

III

PATIMA LUI GHIORGHILAŞ STRĂINUL

Ce a pătimit din copilăria luĭ până la vârsta de două-zecĭ de anĭ, fiind slugă la Macoveĭ Ciobanul.

Cine se sue la munte?
Ghiorghilaş cu haine scurte.
Fie scurte, dacă 's scumpe.
D'o cărare că îndrepta
La stâna din Padina,
Bat'o Maica Precista!
Şi S-ta Duminica.
La stână că 'mĭ ajungea,
Macoveĭ că mi-l zăria
Uşa stâneĭ că încuea
După burduşe s'ascundea,
Dacă Ghiorghilaş sosia
După cal descălica
Şi de stână mi'l lega.
Cu picior c'aducea
Şi în uşe il repezea!
Multe doage mi-o făcea
Şi în stână că 'mĭ şi intra
Pretutindenĭ 'l căuta
După burduşe 'l găsia
De mâna dreaptă 'l lua
Şi-afară că mi'l scotea.
Binişor că mi'l lega
Lângă stână 'l pironea
Şi şedea şi 'l judeca:
— .... crucea Macoveĭ!
Cin'te-a scos în ochiĭ meĭ?
Or zile sfârşit a tele
Or grele păcate a mele.
Tu nu ştiĭ că m'am jurat?
Un-te-oĭ găsi să te bat.
Cu zile să nu te las.
Că 'mĭ făcuşĭ mare necaz.
Da ştiĭ măre? or nu ştiĭ?
Când eraĭ vătaf de plaiŭ
Goştina mĭ-o cumpăraĭ
Tu la eĭ că mă puneaĭ,
Şi când veneam la opincĭ
Mă 'ntrebaĭ: ce cat p'aicĭ?
Iar la mălaĭ de veneam
Mă întrebaĭ: ce căutam?
Palma biciŭ că mĭ o făceaĭ
Şi peste obrajĭ 'mĭ-o dedeaĭ.
Indărăt că mă întorceam
Nebăut şi nemâncat.
Fără căciuliţă în cap
Eŭ la porcĭ că mă întorceam.
Şi vr'un porc dacă pĭerdeam
Mă luaĭ şi mă băteaĭ
Râs de mine că 'ţĭ făceaĭ,
Abar de mine nu aveaĭ.
Nicĭ p'atât nu te lăsaĭ
De mic copil mă însuraĭ
Şi la bir mă aşezaĭ.
Nu mă puneaĭ ca p'un copil
Şi mă puneaĭ ca p'un mazil
Eŭ de frica biruluĭ,
De groaza zapciuluĭ
Nevasta de mână luam,
La Moldova pribegeam.

Nicĭ p'atât nu te lăsaĭ
După mine că te luaĭ.
Unde mă găseaĭ, mă legaĭ,
Râs de mine că 'ţĭ făceaĭ,
Când veniĭ pe la Focşanĭ
Mă duseĭ să cumpăr pâine
Tu daĭ cu gârbaciŭ în mine
.... crucea ta de câine!
Mă duseĭ să beaŭ rachiŭ,
Dar tu mă ţineaĭ de brâŭ.
La Milcov ajunseĭ,
D'un mărăcine mă legaĭ
'Mă legaĭ şi mă băteaĭ,
Abar de mine n'aveaĭ!
Eŭ mă plecaĭ să beaŭ apă
Tu 'mĭ dedeaĭ cu cizma'n ceafă
Şi beam apă sângerată
Cu măsele amestecată.
Da Ghiorghilaş ce făcea?
Mâna pe paloş punea
Tot în vânt că 'l vântura:
Nevasta că mi-o luaĭ
Şi 'nainte-mĭ c'o puneaĭ
Râs de dânsa că-ţĭ făceaĭ
Abar de mine nu aveaĭ.
De ştirbinĭ mi'l vindeca
Şi în pământ că mi'l trântea
De rugină 'l scutura.
Cu paloşu c'aducea
Mâna stângă că'ĭ tăia.
Macovei că se ruga:
— Aĭ! Ghiorghilaş d-ta!
Iţĭ daŭ o mie de leĭ,
Şi 'ţĭ daŭ caiĭ câte treĭ,
Maĭ sloboadem zilele
Să 'mĭ maĭ văz copilele
Că 'ĭ păcat de dânsele.
Ba! Ba! .... crucea!
Că mă gonişĭ toată vara.
Ghiorghilaş ce mi'şĭ făcea?
Sforile că le tăea
De măna stângă că-l lua
Şi bucăţĭ că mi-l făcea
Pre la dulăĭ de 'l împărţea.
Ghiorghilaş ce maĭ făcea?
Brânza toată 'mĭ strângea
Şi p'ân care o încărca.
Oile că le lua
Şi-acasă că le pornia.
Când acasă c'ajungea
Nevasta luĭ ce făcea?
Inainte-ĭ că eşia
— Ghiorghilaş soţia mea,
Cât aduce lumea toată
Tu aducĭ numaĭ odată.
El nimic că nu zicea:
La Macoveĭ că se ducea
Nevasta luĭ ce zicea:
— Aleĭ! Dragă Ghiorghilaş,
Voinic tânăr şi gingaş
La inimă om vrăjmaş!
Cum perduşĭ pe Macoveĭ?
De nu perdeaĭ pe Macoveĭ,
Eŭ 'ţĭ dam cincĭ miĭ de leĭ.
Ghiorghilaş, dacă auzea
Paloşu din teacă scotea
Şi odată repezea
Capu cât colo 'ĭ zbura
Şi stăpân că rămânea.

IV
PATIMA CIOBANULUI

Pe vârf de măgură
Ceaţă şi negură
Jos la rădăcină
Tot ploae şi tină.
Nu se maĭ răzbună
Să'mĭ fac voie bună,
Cu fraţiĭ di'npreună
Cu pahare pline
Străinul de mine
Colea maĭ la vale
Senin 'ĭ şi soare!
Cârdurĭ de meoare
Inima mă doare!
Pasc oiţele
'Mĭ plâng păcatele,
Până astă vară
Şi astă primă-vară.
Eŭ că m'am ţinut
Tinerel copil
Cu mintea de plin.
Iar d'atuncĭ 'ncoace
Eŭ că m'am văzut,
Bătrân şi cărunt
Răŭ că mi-a părut,
Şi nu's prea de mult.
Cea meioară lae
Lae bucălae!
La lână ţigae
De treĭ zile 'ncoace
Gura nu-ĭ maĭ tace
Nu ştiŭ iarba nu-ĭ place
Oar iarba, oar apa,
Oar ea că mi'şĭ face
Oar de capu eĭ
Oar de capul mĭeŭ.
Cel voinic străin
Străin fără rude
P'in ţărmurĭ trecute
Şedea şi o'ntreba?
— Mioriţă lae
Lae bucălae
La lână ţigae
De treĭ zile încoace
Gura nu'ţĭ maĭ tace
Oar iarba nu'ţĭ place
Oar apa răŭ 'ţĭ face
Oar tu că mi'ţĭ face
Oar de capul mĭeŭ,
Oar de capul tăŭ?
Meioara grăia:
— Stăpâne, stăpâne!
Mie iarba 'mĭ place
Şi iarba şi apa.
Şi nu-mĭ e de capul mĭeŭ

Ci-mĭ e de capul tĕŭ
Că eŭ am auzit
Eĭ că s'aŭ vorbit
Ceĭ doĭ verĭ primarĭ
La inimă tâlharĭ
La apus de soare
Să mi te omoare,
Oile maĭ toate,
Baniĭ jumătate
Dulăĭ maĭ bărbaţĭ
De cât ceĭ-l'alţĭ.
Cel voinic străin
El dacă auzia
Lancea că'şĭ lua
Frica 'l coprindea
De la oĭ dosea
Drumu'şĭ apuca,
Nicĭ mult nu mergea
La cel păr prăsad,
Acolo cădea
Boala 'l coprindea
El de oĭ doria
Şi el când zăcea
O lună încheiată
Mă-sa c'auzea
După el se lua
P'o gură de vale
Din mână îndrugând
Din ochĭ lăcrămând;
Imbrămintea eĭ
Cămaşe de lână
Cusută cu sârmă;
Din gură grăia
Şi se văita:
—Apă curgătoare!
D'aĭ fi vorbitoare
Eŭ te-aşĭ întreba:
Tu cum n'aĭ văzut,
Ia un voinic înalt,
Inalt şi sprâncenat,
Stricat de bubat?
Apa că grăia:
—Tu babă bătrână,
Cu iie de lână
De păr de cămilă
Cusută cu sârmă
Ba eŭ am văzut
La cel păr prăsad
Zace-un voinic înalt
Zace războlit.
Mă sa c'auzea
Şi ea se ruga:
—Doamne milostive,
De ce, nu mă facĭ
D'o corboaică neagră
Şi eŭ ca să zbor
In cel vârf de păr!
Ea dacă vedea
Luntre să punea
Cu furca mâna,
Dincolo trecea
Corboaică o făcea,
Cum ea să ruga
Şi ea că zbura.
In cel vârf de păr
Ea că cloncănea.
Voinicu ce grăia:
—Uşĭ! corboaică neagră!
Nu maĭ cloncăni!
Las dac'oi muri
Tot m'iĭ cloncăni!
Măsa că grăia:
—Măre voinicele
Cu cuşma de mele,
Cu ochĭ de şoimele
Nu's corboaică neagră
Şi sunt maică-ta.
Voinic ce grăia:
—D'aĭ fi maica-mea
Jos că mi te-aĭ da
Şi m'aĭ căuta
Şi m'aĭ adăpa.
Măsa c'auzea
Peste cap se da
Femee se făcea
La el se scobora
Pe el leşina.
Şi dacă se scula
Ea mi-l căuta
Şi mi-'l adăpa,
Bine că-l făcea,
De mână că-l lua
Şi acasă mi-l aducea.
Cel voinic străin
Nicĭ mult nu şedea
El de oĭ dorea,
După oĭ lancea că-şĭ lua,
După oĭ pleca.
P'o gură de vale,
El că 'mĭ întâlnia
O femee din Breb.
—Femee din Breb!
Tot staŭ să te întreb:
Aĭ bărbat, saŭ n'aĭ?
Dacă n'aĭ bărbat
Să mă bagĭ argat
Să-ţĭ fiŭ d'alergat
Şi noaptea de pat!
Femeia grăia:
—Măre voinicele
Cu cuşma de mele,
Nu mă ispiti
Că te-oĭ măscări,
Că eŭ am bărbat
Şi eŭ l'am trimes
In ţara Ungurească,
Cu sare Domnească,
Să se prăpădească
Şi merinde i-am dat
Tot puţinĭ cu brânză
Dedesubt e frunză,
Şi d'asupra-ĭ brânză;
Tot puţinĭ cu unt
De desubt e lut
Şi d'asupra-ĭ unt;
Şi eŭ i-am maĭ dat
Carne de cocoş
Din genunchĭ în jos
Că e drăgăstos,
Şi luĭ e de folos.
Pe el că-l lua
La oĭ să ducea
Şi să cununa
Oile că-şĭ lua
Şi eĭ că trecea
In ţara Ungurească,
Să se pomenească.

V

CORBEA

Pe ulița târguluĭ
Târguluĭ Odreiuluĭ
Cam despre soare răsare
La temnița luĭ Opriș
Șade Corbea vere 'nchis
Nouă anĭ și jumătate,
Și nouă zile de vară
Și altele de primăvară
De când n'a eșit p'afară.
Muma Corbiĭ c'auzea
Și dă Corbea că 'nțelegea
In Joĭa joĭmarelor
In Vinerea ouelor,
In Sâmbăta paștelor
Ea frumos că se gătea
De treĭ ouă roșioare
Treĭ colacĭ de grâŭ de vară,
Și treĭ lumânărĭ de ceară;
Bățu 'n mână că 'șĭ lua
Și drumușorul 'șĭ apuca
Șase lunĭ drum că mergea
La oraș că 'mĭ ajungea,
La orașul târguluĭ
Târguluĭ Odreiuluĭ
Cam despre soare răsare
La temnița luĭ Opriș
Sade Corbea vere 'nchis
Acolo că se ducea,
Da un oŭ grosaruluĭ
Unul temniceruluĭ,
Unul păstra Corbiĭ.
Drumu măsiĭ că mi-ĭ da,
La zăbrele de fereastră,
Pe fereastră 'l căuta
Și din gură așa grăia:
Aleĭ! Corbeo dragul maĭciĭ
Dă eștĭ viŭ ca să te știŭ;
De eștĭ mort să te jelesc
Cu pânză să te pânzesc;
Dar Corbea ce mi-șĭ grăia:
— Aleĭ! maică dragă maică
Nu sunt viŭ dar nicĭ sunt mort
Toate maică așĭ obihni
Numaĭ numaĭ pocĭ trăi,
Șăd în apă până 'n sapă
Și 'n noroiŭ până'n genunche,
O parte de păr 'mĭ aștern
Și cu una mă 'nvelesc
Barba căpătăiŭ mĭ-o puĭ;
Toate acestea 'șĭ obihni,
Numaĭ numaĭ pocĭ trăi,
Dă fluerul șerpilor,
Dă racătul broaștelor
Că o pustie de șerpoaică
Venitu-i-aŭ vremea de fătat
Și ea maică a fătat
Pă poala caftanuluĭ
In gura buzunaruluĭ.
Când foame puilor l'este.
Cu carne d'a mea 'ĭ îmbucă,
Suflețelul mi'l usucă;
Când sete puilor l'este,
Cu sânge d'al meŭ 'ĭ adapă,
Inimioara că mi-o seacă.
Când șerpoaica se lungește
Inimioara mi-o sfârșește,
Când șerpoaĭca că se strânge,
Inimioara mĭ-o coprinde,
Toate maĭcă așĭ obicni,
Numaĭ numaĭ pocĭ trăi.
Ale! măiculiță slabă,
Cu cuvânt greŭ de ispravă,
Dute-acasă maĭ curând
Și 'n pimniță ca să'mĭ intri,
Să ieĭ sapa și lopata
In grajd de peatră ca să intri
Să daĭ de doĭ pașĭ și jumătate
Cu sapa maică să bațĭ
Și cu sapa, cu lopata,
Daĭ de ușa roșuluĭ,
Dă dârlogĭ maică să'l ieĭ
Pă uliță să mi'l porțĭ
Care cum că te-o vedea,
Da boerĭ, da negustorĭ
Și eĭ maică te-o 'ntreba
Aleĭ măiculiță slabă
Cu cuvânt greŭ de ispravă,
Nu țĭ-e roșul de vânzare
Să'țĭ daŭ galbenĭ și parale,
Cu banĭ să ți-l plătim
Cu galbenĭ să'l cumpănim
Să'țĭ dăm galbenĭ tot dă-ĭ marĭ
Cât o veni la cântarĭ
Așa maica ca să ḑicĭ
Nu mĭ-e roșu de vânḑare
Și-ĭ roșul de dăruială.
Impărat dac'o auzi
Tot din mână-țĭ l'o lua
Si d'aicĭ maică m'o scoate
Ca pă roșul să'l învăț
Când oĭ eși la vr'o țară
Ca să nu'l dea de sminteală
Când o eși la v'o lume
Să nu'ĭ facă v'o rușine
Mă-sa dacă auḑea
La grajd fuga că mi-ĭ da,
Și cu sapa că bătea
De ușa grajduluĭ da
A grajduluĭ Roșuluĭ
De dârlogĭ că mi-l lua
Pe uliță că'l plimba
Negustorĭ da și boerĭ
— Ale! măiculiță slabă
Nu 'țĭ-e roșu de vânzare?
Să'țĭ daŭ galbenĭ și parale.
Cu banĭ să ți'l plătim
Çu galbenĭ să'l cumpănim,
Vinetici de câte cincĭ
Tot să schimbĭ și să mă-[nâncĭ
De nimic să nu te plângĭ.
— Nu mi-e roșu de vênḑare
Nicĭ mĭ-e roșu de schimbare
Și-ĭ roșul de dăruială.
Impărat dac'auzea
Din mână că îl lua
Slugile că mi'șĭ chema
Și pe roșu 'ncăleca
Șapte, opt că omora,
Pe care cum că îĭ trântea
Fierea dintr'înșiĭ plesnea.
Da cea măĭculiță slabă
Cu cuvânt greŭ de ispravă
Ea din gură cuvânta:
— Aĭ cinstite de 'mpărat
Nu'țĭ maĭ trimite slugile,
Rămâĭ fară dânsele.
Drumul Corbiĭ ca să'ĭ daĭ,
Că el îĭ știe seama
Și toată orânduiala.
Impărat dacă auzea

La temniţă trimitea
Şi pe Corbea că-l scotea
Şi la baie că mi'l da
Şi frumos că-l îmbrăca
Intre boerĭ că-l punea
Şi din gură-ĭ cuvânta:
— Ale! Corbeo dragul meŭ:
Tu îĭ ştiĭ seama roşuluĭ,
Da nu'ĭ ştiĭ numaĭ seama,
Şi toată orânduiala,
Dragă Corbeo să'l înveţĭ
Când oiŭ eşı la vr'o ţară;
Să nu'mĭ facă vr'o ocară,
Când oiŭ eşi la vr'o lume
Să nu'mĭ facă vr'o ruşine.
Da Corbea că se scula:
— Aĭ cinstite de 'mpărate
Să'mĭ ieĭ seama cu dreptate
Dă'mĭ inelul şi caftanul
Şi să'mĭ maĭ daĭ şi gujmanul,
Ineluşul Domnuluĭ,
Paloşul vizeruluĭ
Să deprinză Roşu cu ele,
Când aĭ eşi la v'o ţară
Să nu'ţĭ facă v'o ocară,
Când aĭ eşi la v'o lume
Să nu'ţĭ facă v'o ruşine.
Toate aceste i le da,
Cu toate Corbea se 'mbrăca,
Şi la roşu că mergea,
Dar roşu dacă 'l vedea
Odată că necheza,
Tot oraşul speria,
Pe genunchĭ îngenuchia,
Până Corbea 'ncăleca,
Da Corbea dacă vedea
Toată curtea că'l plimba,
Alb de spumă că'l făcea.
La scară s'alătura
Mâna pe măsa punea,
După cal că mĭ-o svârlea.
Şi din gur'aşa grăia:
— Impărate dumneata
Ia să rămâĭ sănătos,
Că eŭ la mână ţi-am fost
Şi fuseşĭ un mare prost.
Da 'mpărat dac'auzea,
Luĭ glumă i se părea,
— Să mergĭ Corbeo sănătos,
Ca un trandafir frumos.
Da Corbea dac'auzea,
Pĕ toţĭ boeriĭ îĭ saluta
Băga mâna 'n buzunar
Scotea mic de gârbăcel,
Gârbăcel de bumbăcel.
Şi la vârf cam plumbuit
Cu cincĭ litre de argint
Odată că mi'l lovea,
Peste zidurĭ că sărea,
Sărea icĭ, sărea colea,
Sărea cale d'o prânzare.
Da împăratul ce zicea?
— Vedeţĭ boerĭ, vedeţĭ dragă,
Vedeţĭ hoţul ne'nfĭerat,
Mă lăsară despuiat
De râsul cocoanelor
De vorba boerilor
Unde el că mi-o cădea,
Domn mare s'o ridica,
Dar Corbea ce mi'şĭ făcea?
In Ţarigrad c'ajungea,
Domn mare se ridica.
Impăratul dacă auzea
Oştire că ridica,
Şi la el că poposea.
— Ale! Corbeo dumneata,
Ce făcuşĭ de mă 'nşelaşĭ,
De râsul boerilor
De vorba cocoanelor.
Dar Corbea dac'auzea,
La masă că mi-l poftea,
Când la masă se punea,
Dar Corbea ce mi'şĭ făcea?
Paloş din teacă scotea,
Tot în vânt că'l vântura,
Dă ştirbinĭ mi'l vindeca;
Şi 'n pământ că mi'l trântea
De rugină 'l scutura,
Şi odată cam aducea
Multe bucăţĭ că-l făcea
Prin oştire c'apuca,
Dar nu'ĭ tăia cum se taie,
Mı'ĭ secera ca grâul,
Şi mi-ĭ clădeşte clăĭeşte,
Şi-ĭ cerca potlogăreşte
Dă cuţite ascuţite
Dă chisăle cu parale,
Cıne foc le bagă samă.
Binişor că mi'ĭ tăia
Şi la slugĭ poruncea
Şi 'n mare că mi-ĭ căra.
Şi el slobod rămânea
In vânătoare se ducea
In muntele Saliuluĭ
Acolo că mi'şĭ vâna
Şesurile cu dropiile
Mărăciniĭ cu epuriĭ
Bălţile cu raţele
Pădurĭ grele cu lupĭ
Crângurile cu vulpile.
Când îndărăt că venea
C'un balaur se 'ntâlnea
Cu coada că mi'l izbea
După cal jos că mi-l da
Şi întreg că'l înghiţea.

VI

BADIU CÂRCIUMARU

Umblă Turciĭ daĭalurĭ
Daĭalurĭ tot prin plaiurĭ
Şi la Badıu poposea
Da doĭ turcĭ că mi'şĭ grăia:
— Băduleasă cea frumoasă
Dar nu e Badiu în casă?
Dar avem viĭ, avem moşiĭ,
Nu'l cătăm de v'un rĕŭ
Şi'l cătăm de bine al luĭ.

Că avem moşiĭ d'a hotără
Şi galbenĭ d'a împărţi.
Da muerea ca muerea
Poale lungĭ şi minte scurtă
— Ale! voĭ mâri Turcilor
Voĭ maĭ marĭ agalelor
Badiu este zăŭ în casă
Şi e mort beat de rachiŭ
Şi încă de vin marmaziŭ,
De la cap pân' la picioare
Stă pistoale gălbioare
Cu buzduganul la cap
Cu paloşul gol pe pept
Şi mi-e frică să'l deştept.
Da turciĭ dacă auzea
Tot în casă năvălea
Frumuşel că mi'l lega
Spuză 'n cizme că'ĭ băga,
Cu biciu îl biciuĭa
Tot de stâlpul hornuluĭ
In dogoreala foculuĭ
Şi mi-l bate, îl schingiueşte
Dar Badiu dacă vedea,
Din gură aşa grăia:
— Băduleasă cea frumoasă
De ce şezĭ şi priveştĭ
Şi nimic nu foloseştĭ.
Ia intră în cea cămară,
Pune buce la ghileală
Faţă d'alb la rumeneală
Sprincenile la cerneală,
Şi ia ie dintr'o mie
Rochĭe de coftorie
Şi brâŭ lat de Ţarigrad
Unde Turciĭ te-o vedea
Tot la tine că s'or da
Pe mine m'or maĭ lăsa.
Da şi ea dac'auzea
In cămară că intra
Toate acestea că făcea.
Turciĭ seamă n'o băga
Pe Badiu maĭ răŭ căznea
Văzu Badiu c'o să pieĭe:
— Băduleasă cea frumoasă
In pimniţă ca să'mĭ intre
Umple poala de galbenĭ
Când în pragul uşiĭ
Să te facĭ a 'mpedeca
Şi galbeniĭ ca să'ĭ verşĭ
Unde Turciĭ i-o vede,
Tot la galbenĭ că s'o da
Pe mine m'or maĭ lăsa.

Ea acestea le făcea,
Turciĭ seama nu băga
Maĭ răŭ pe Badiu căznea.
Văzu Badiu c'o să pieĭe:
— Băduleasă cea frumoasă,
Iaţĭ cofele ca florile
Cobiliţa ca crăiţa
La Dunăre să te ducĭ,
Să laşĭ cofele la dracu
Şi să ţiĭ drumul săracul.
Pe uliţa târguluĭ
Târguluĭ Odriuluĭ
Cam despre soare răsare,
Este-o mică pimnicioară
Mică'ĭ măre de nimic,
Săvaĭ c'o sută de buţĭ
Care sunt buţĭ butlăgele
Care d'o sută de vedre
Care patru-zecĭ şi cincĭ
Cincĭ-zecĭ măre, fără cincĭ
Dar acolo cine şade?
Tot frate-miu Niculcea,
Bea cu 3 curve alăturea,
Una 'l muşcă şi alta 'l pişcă
Alta cu vin îl stropeşte,
Dalbă faţă 'ĭ rumeneşte,
Unde el că te-o 'ntreba
Băduleasă cea frumoasă,
Dar asta ce o să fie?
De când Badiu că te-a luat
Tu la mine n'aĭ venit.
Oarĭ vinu l'aĭ isprăvit
Oarĭ galbeniĭ mi-aĭ adus.
Da tu aşa ca să-ĭ spuĭ
Că la noĭ a poposit
Ia treĭ sute de Turcĭ marĭ
Şi cincĭ-zecĭ de agălarĭ
Stă pe Badiu de'l căznesce
Jos la stâlpul hornuluĭ,
In dogoreala foculuĭ
Şi mi'l bate 'l schingiueşte.
Băduleasa ce făcea?
Drumuşorul apuca
Pe uliţa târguluĭ
Târguluĭ Odriuluĭ
La cumnatu săŭ ajungea,
Da Niculcea ce'ĭ zicea?
— Haĭ cumnată Băduleasă,
Dar asta ce-o să fie?
Băduleasa cea frumoasă
Răspunsul îndată că-ĭ da:
— Aĭ cumnate Neculceo

La noĭ aŭ poposit
Aseară şi alaltă-seară
Treĭ sute de Turcĭ marĭ
Şi cincĭ-zecĭ de agălarĭ.
Stă pe Badiu de'l căzneşte
Jos la stâlpul Hornuluĭ
In dogoreala foculuĭ.
Şi mi'l bate, îl schingiueşte.
Niculcea dac'auzea:
— Aĭ cumnată Băduleasă,
Ia pleacă tu 'nainte.
Că eŭ o să viŭ pe urmă
Tot răcnind şi chiuind
Din buzdugan azvârlind
Tot în palmă sprijinind
Unde Turciĭ te-o întreba
Da acela cine este
Acela e negustor de boĭ
A vândut cirezile
Şi acu scoate capetele,
Ca să bea dobânzile
Şi caută crâşmă
De răcoroasă şi
Crâşmăriţă de frumoasă.
Băduleasa că pleca
Tot acasă ajungea
Nicĭ prea mult că nu trecea
Iată Niculcea sosea,
Tot răcnind şi chiuind,
Din buzdugan azvârlind,
Tot în palmă sprijinind,
Da Turciĭ dacă 'l vedea
In mare groază intra
Şi pe Băduleas'o 'ntreba:
— Dar acela cine este?
— Acela e negustor de boĭ
A vândut cirezile
Şi acu scoate capetele
Ca să bea dobânzile
Caută crâşmă de răcoroasă
Şi crâşmăriţă de frumoasă.
Nicĭ cuvânt nu isprăvea
Gata Neculcea sosea
Alamalik că le da,
Da Turciĭ toţĭ încremenea
Zicea: Alik salamalik
Turciĭ toţĭ a 'ncremenit
In casă că mi'şĭ intra
— Crâşmăriţă Băduleasă
Adu o vadră de vin,
Să'ţĭ încerc vinul de bun
Vadra 'n mână că ĭ-o da,

El la gură că o punea
Tocma'n fund iĭ răsufla.
— Crâșmăriță Băduleasă
Maĭ ad'o o oca de vin
Să cinstesc și ăl creștin.
Ocaua în mână i-o da,
La frat-său o întindea
Cu stânga ocaua iĭ da
Cu dreapta sfoara-o tăia,
Palma biciŭ că mi-o făcea,
La Dumnezeŭ se 'nchina:
— Iartă-mĭ Doamne greșala,
Să daŭ frate-miu palma.
O dată că mi'l lovea
In picioare că sărea,
Și din gură așa'ĭ vorbea:
— Aĭ fratemiŭ Badiule
Cum te 'mbețĭ ca curvele
Puĭ cap ca muerile,
Țăne ușa cu spatele
Da de mine ce-o scăpa
Da de tine să nu scape,
Curând capul ți-oĭ tăia.
Paloș din teacă scotea
Tot în vânt că'l vântura
De știrbinĭ mi'l vindeca
Și 'n pământ că mi'l trântea
De rugină 'l scutura
Și 'ncă 'n Turcĭ că'mĭ abătea
Pe toțĭ Turciĭ că'ĭ tăia;
Binișor că mi-ĭ lua
In podu Caseĭ că-ĭ zvârlea,
Și el din gur'așa grăia:
— Băduleasă cea frumoasă
Scoatețĭ ce aĭ tot din casă,
Toate acestea le făcea,
Și foc caselor le da,
Care pe drum că trecea
Tot pe Badiu 'l văicăra,
— Aĭ! sărace Badiule
Cum îțĭ arde casele,
Lasă arză ....l-așĭ,
Că nimic nu-s păgubaș
Fără cât sunt păgubaș
Am avut niște grușteĭ
Și venitule-aŭ vremea de tăiat,
Și pe toțĭ că i-am tăiat,
Și în pod ĭ-am atârnat,
Și focu i-a apucat.
Arde casa și plesnește
Badiu bea; se veselește
Dă nimica nu gândește
Dacă casa să topia
Și Badiu că pribegea
Tocma'n țara Ungurească
Pentru să se pomenească
Și p'aicĭ la d-voastră;
Și maĭ este-o zicătură
Hais la munte, cea la bute
Să bem boiĭ Amândoĭ
Și roatele din apoĭ
C'așa'ĭ 'n Horez la noĭ.

VII

MIHAĬ VITEAZUL

Pe munte la Criș
P'un verde brădiș
Mărunt aluniș,
El că'mĭ pribegea
Sila de Mihaĭ
Cinstitul de Craĭ,
Cu puțină oaste
Cu cincĭ miĭ de Sașĭ
Tot Sașĭ de ceĭ grașĭ
Puțină dar bună
El a pribegit
Și el scobora
Pe munte de criș
De Criș de Măcriș,
Prin verde brădiș
Mărunt aluniș,
Și eĭ poposea
La paltin galben
La fântână lină
Mulțĭ voinicĭ s'adună,
E o masă de peatră
In pământ vindecată
Cu aur suflată
In patru colțurele
Sunt patru pĭetricele
Pĭetre nestemate
De sus sunt lăsate
Plătesc lumea toată.
Sila de Mihaĭ
Cinstitul de Craĭ
La mas'ajungea
Și se mulțumea
Și el poruncea:
— Voĭ voinicilor
Și voĭ crailor
Să ședem la masă
Că e prea frumoasă
Eŭ cât am umblat
Așa n'am găsit
Da nicĭ n'am văzut
Așa frumusețe.
Masa se 'ncărca
La masă ședea
Bea și'mĭ ospăta
Cu vin închina
Dar când fu despre beție
Despre d'alba veselie
Mihaĭ se scula
Și așa 'mĭ grăia:
— Voĭ băețiĭ meĭ,
Care vă aflațĭ
Și voĭ cutezațĭ
Voĭ să vĕ suițĭ
Pe munte de Criș,
De Criș de măcriș,
P'un verde brădiș
Mărunt aluniș,
Tot din piatră 'n piatră
Vedea-o-așĭ crăpată
Și din stâncă 'n stâncă
Vedea-o-așĭ plesnită.
Și să vă suițĭ
D'asupra pă Criș
La poiana verde
Unde nu se vede
Unde iarba 'mĭ crește
In patru se 'mpletește
In vârf găitănește
Și voĭ să vă uitațĭ
Pă Galeș în jos
Pă Mureș în sus
Sama să luațĭ
Cum eĭ că să bat
Turciĭ și cu Frânciĭ
Frânciĭ pă uscat
Și Turciĭ pă mare
Tot prin galioane.
Și voĭ să'mĭ aducețĭ

O mână de Frânc
Şi un ceapraz de Turc
Mână de Tătar
Picior de Muscal
Domnia să'ĭ daŭ
Sila şi măria
Şi d'alba domnia.
El că s'a găsit
Copilul Opriş
Din ţara de sus
La negru mergea
Şi 'l despotcovea
Potcóve 'ntorcea
Cu colţĭ înainte
Ca el să se prinză
Tot din piatră 'n piatră
Vedea-o-aşĭ crăpată,
Şi din stânca 'n stâncă,
Vedea-o-aşĭ plesnită,
El că se suia
Din verde brădiş
Mărunt aluniş
Crişul jumătate
Negru nu-ĭ maĭ poate,
Şi el c'auzea
Haotul de vânt
Vântul cel turbat
Câinele spurcat
El dac'auzea
El se spăĭmânta
Şi descălica
Sub stâncă să da
Până vânt trecea
Vântul cum bătea
Pietre dărâma
Cât mânăstirea;
Şi el se îngrozea
Indărăt se 'ntorcea
Cu slujba nefăcută
Cu faţa necinstită.
El că s'a găsit
Domnul Berendeĭ
Maĭ mare 'ntre eĭ,
La litvu mergea,
Şi 'l despotcovea
Potcoava 'ntorcea
Cu colţiĭ 'nainte
Ca el să se prinză
Tot din peatră 'n peatră
Şi din stâncă 'n stâncă
Vedea-o-aşĭ plesnită,
Şi el că suĭa
Pă munte de Criş
Pun verde brădiş
Mărunt aluniş
Crişu jumătate
Litvu tot maĭ poate
El că'mĭ auzea
Haotul de vânt
Vântul cel turbat
Câinele spurcat
Cum el că bătea
Pietre dărâma
Cât Mânăstirea
Da el ce făcea?
Şi'mĭ descălica
Sub stâncă se da
Până vânt trecea
Dacă vânt trecea
El că 'ncăleca
Crişu că'l suia
D'asupra pe Criş,
Unde iarba 'mĭ creşte
In vârf găităneşte
Şi 'n 4 se 'mpleteşte,
Şaua c'o lua
Plocăzĭ aşternea
Şeliĭ ce-ĭ făcea?
Căpătâiŭ punea
Intr'un cot se da
Somnul că'l lua
El mare vis visa:
Că'l însuliţa
Şi el se 'nspăĭmânta
In picioare sărea
Pe cer să uĭta
Un corb că vedea
C'o mână de Frânc
C'un ceapraz de Turc
Mână de Muscal,
Picior de Tătar
Săgeata scotea,
Şi'l însăgeta
Pe braţe 'ĭ cădea,
Odoară 'ĭ lua
Şi 'n sân le băga,
La litvu mergea
Şi mi'l netezea
Şi'l despotcovea,
Potcoave 'ntorcea
Cu colţĭ îndărăt
Crişul scobora
Unde el călca,
Piatra scăpăra
Luĭ că'ĭ lumina
Noaptea ca ziua
Drumul că'l vedea
Tot ca şi ziua
Şi el Crişu scobora
La masă mergea
Odoară scotea
Pă masă le trântea
Şi el că'mĭ grăia:
— Silo de Mihaĭ
Slujba ce mi-aĭ dat
Pă mas'o trântesc.
Dar Mihaĭ Viteazul
Dacă le vedea
El că 'ncremenea
Şi răŭ îĭ părea
Şi el se scula
Nicĭ mult nu trecea
Şi'l încorona
Craĭ că mi'l făcea,
Mozica punea
Şi el că grăia:
— Voĭ voĭnicilor
Voĭ livinţilor
Voĭ sunteţĭ livinţĭ
Şi fără părinţĭ
Să mă pomenіţĭ
Că eŭ nu am mult
Şi acum să vedeţĭ
Că intru 'n pământ
Ochiĭ 'şĭ arunca
Cam despre soare-răsare,
Mâna c'o punea la frunte
Şi el că'mĭ vedea
O puţină oaste
Da el ce făcea?
Arme lepăda
Nainte le eşea
Şi mi'ĭ saluta.
Craiĭ ce făcea?
Binişor că mi'l prindea
Indărăt că mi'l întorcea,
La masă şedea
Bea şi 'mĭ ospăta
De niminea nu gândea
La paltin galben
Acolo 'l belea
Şi eĭ se ducea
In ţara Ungurească
Să se pomenească.

Gr. G. T.

MISCELLE

CAPCÂNII adecă TATARII

— Tradițiunĭ poporane —

Bătrânii din comunele Maidanu, Agadiciu, Jitiniu, Ciudanovița, Greovațiu, Broșteniĭ și Jurjova, povestesc multe și felurite lucrurĭ despre Căpcânĭ saŭ Tătarĭ.

Din cele culese am observat, cum că pr'intre faptele Tătarilor se amestecă și de ale Turcilor ca d. e. că, din Broșteniĭ aŭ luat «păgâniĭ de Căpcânĭ» o muĭere frumoasă cu eĭ, care scăpând din mânile lor, abia după un an de călătorie pre jos, a ajuns îndărăt la satul eĭ, lăsând o fetiță mică în mânile acelora; pățania și jalea eĭ după fată, s'aŭ înrădăcinat ca legendă.

Ceĭ din Agadiciŭ știŭ a povesti, că un om oare-care a fost luat de păgânĭ și dus ca servitor în țara lor; acesta scăpând, după ce le-a servit câțĭ-va anĭ, și venind la frațiĭ săĭ îndărăt, le-aŭ arătat cum l'aŭ iscopit păgâniĭ.

Ceĭ din Jitiniu aŭ auzit, că strămoșiĭ lor aŭ fost prinșĭ mulțĭ din eĭ și dușĭ preste Dunăre, unde aŭ fost pușĭ la munca silnică, de unde numaĭ unul a scăpat cu nasul, urechile și limba tăiată, iar pre ceĭ-l'alțĭ i-aŭ mâncat copiiĭ păgânilor, etc.

In comuna Greovațiŭ se susține credința din timpurile cele maĭ vechĭ, că locuitoriĭ lor, pentru aceia se căsătoresc cu fete din Maidan, ca la un caz de ar maĭ veni «Căpcâniĭ și Păgâniĭ» să aibă «nemotenie» la carĭ să-șĭ afle scăpare; — la carĭ șĭ-aŭ aflat și strămoșiĭ lor pre timpul «Căpcânilor», carĭ prindeaŭ oameniĭ de-ĭ mâncaŭ.

Satul Greovațiŭ e situat pre o câmpiă mănoasă, între Valea Ilișaveĭ, care izvorește din otarul Maidanuluĭ, și între râul Caraș, spre Est de la gura Ilișaveĭ, unde se varsă în Caraș, la o depărtare de 20—30 de minute, pre ruinele orașuluĭ Greoniu, fost în vechime unicul loc de târg de vite în tot ținutul.

La gura Ilișaveĭ, de partea maluluĭ drept al Carașuluĭ, la o depărtare de 2—3 minute pe coasta de către Est a unuĭ deal, este o capelă Romană subterană, păstrată în deplină întregitate, din care o parte servește drept capelă, iar un coridor întunecos pavat cu pĭetricele, conduce în cripta mortuară a familieĭ Baicĭ (sârbă) în a căreĭ posesiune se află. Peste deal de la acea capelă se află comuna Varadia, o comună frumoasă, mare și curat română.

De la gura Ilișaveĭ spre Sud-Est, se povestește, că în vechime ar fi fost un rât cu pădurĭ de răchițĭ, sălciĭ, gladeșĭ și trestie așa de deasă, încât «nicĭ săgeata n'ar fi putut străbate prin ea» [1]).

In această pădure s'aŭ «zbăguit» (ascuns, refugiat, scutit) Româniĭ din Greoniu și fugariĭ din Câmpie, venițĭ de frica «Căpcânilor»; localitatea și astă-zĭ poartă numele «Zbăg».

[1]) Astă-zĭ e o câmpie mănoasă, în posesiunea societățeĭ de căĭ ferate austriace.

De la Zbăg spre Sud, se povestește că a fost o pădure deasă numită Dumbrava [1]) peste satele BroșteniĬ și Răcăștia până la munțiĭ CicloveĬ și IladieĬ, iar de la BroșteniĬ spre Est preste Răchitova până la munțiĭ MăidanuluĬ.

Prin această pădure se strecurau oameniĭ fugițĭ din câmpie de frica Căpcânilor la munțĭ, spre a'șĭ căuta scăparea și de mâncare.

De pe dealurile MăidanuluĬ se vede cu ochiĭ liberĭ tot acel ținut, iar când se trag clopotele de la bisericele acelor sate, se aude așa de bine, ca și când ar fi la poalele dealuluĬ de unde privește omul acel ținut.

Locul din otarul MăidanuluĬ, care azĭ se numește «Obârșia MăidanuluĬ» și unde credem noĭ, că «ar fi bătut parul» maĭ întâiŭ strămoșiĭ noștri carĭ aŭ întemeiat Măidanul, să fi fost acel loc ocupat de CăpcânĬ, carĭ aveaŭ să păzească și să prindă fugariĭ câmpieĬ ce vor trece preste văile MăidanuluĬ la Codri; de asemenea și ocnele din jur, (carĭ s'aŭ constatat prin geologĭ a fi urme romane) ce se crede a fi fost acolo, ar fi descălicătoarea strămoșească.

Intre prinșiĭ acelor CăpcânĬ a fost și o fată mare, care a scăpat dinpreună cu ceĭ-l'alțĭ conaționalĭ aĭ eĭ din mânile Căpcânilor, carĭ aŭ povestit apoĭ următoarea pățenie a lor, susținută în gura poporuluĬ ca credință populară, până în zilele noastre:

Intr'o zi aŭ fost scos Căpcâniĭ fata mare, prizonieră care era deja îngrășată, spre a o pregăti pentru prânzul lor, când de o dată se aud «trăgând» clopotele de la biserica din GreonĬ [2]), atuncĭ Căpcâniĭ îndată aŭ lăsat fata în grija mameĭ lor, să le-o pregătească până se întorc dânșiĭ de la biserică, iar eĭ luându-șĭ hangerile s'aŭ înarmat și aŭ plecat spre câmpie.

Baba căpcână după ce a roșit cuptorul, a adus fata spre a o băga înăuntru, și-Ĭ porunci a se pune pe lopată, spre a o arunca în cuptor zicându-Ĭ: «Pit fată pre lopată».

Fata a zis:

—Pune-te babo de'mĭ arată!

Baba s'a pus apoĭ pre lopată ca să arate feteĭ cum va avea să șează ea în urmă, iar feteĭ i-a dat Dumnezeŭ un gând bun, căcĭ puse mânile pre lopată și «vâp cu baba în cuptor!»

S'a dus apoĭ la ceĭ-l'alțĭ semenĭ aĭ eĭ ce eraŭ «legațĭ bumb» și de mânĭ și de picioare, le-aŭ tăiat funiile cu carĭ eraŭ legațĭ liberându-Ĭ pe toțĭ, după care apoĭ aŭ fugi la munțĭ unde eraŭ și ceĭ-l'alțĭ frațĭ aĭ lor.

După ce s'aŭ dus păgâniĭ aceia de CăpcânĬ, s'aŭ reîntors biețiĭ oamenĭ pre la vetrele lor, dar n'aŭ aflat alt-ceva de cât scrum și cenușă.

MaĬ departe, fie-care locuitor știe să povestească ceva de pre timpul Căpcânilor, din cele ce le-aŭ povestit părințiĭ și moșiĭ lor.

Fie-care întâmplare este împodobită cu vorbe, carĭ inspiră ascultătorilor frică, saŭ îĭ animează la curaj saŭ ură contra Căpcânilor. După părerea mea, această însușire a Românilor noștri e foarte bună; căcĭ ea ne-a susținut în ast-fel de legende, istoria trecutuluĬ nostru. Iată cum povestesc bătrâniĭ noștriĭ:

«Pământul nostru a voit să-l ia de la noĭ Unguriĭ, NemțiĬ, TurciĬ, SârbiĬ și alțĭ vecinĭ aĭ noștri, carĭ aŭ năvălit cu arme și foc peste strămoșiĭ noștriĭ, omorând și răpind tot ce li-aŭ eșit în calea lor. Cu toțĭ aceștia aŭ dat pĭept străbuniĭ; dacă numărul vrăjmașilor era copleșitor celuĬ al Românilor, aceștia se trăgeaŭ la munțĭ de unde nicĭ morțĭ nu-Ĭ puteaŭ scoate afară vrăjmașiĭ

---

[1]) Și se numește o parte Dumbrava, iar o parte Andra, și sunt posesiunea societățeĭ de căĭ ferate austriace.

[2]) Poporul crede că Căpcâniĭ aŭ mers la biserică să se roage.

lor. Când le venea Românilor bine la socoteală, se adunaŭ la o laltă, şi se repezeaŭ asupra duşmanilor, spre a scoate din ghiarele lor avutul ce le-aŭ răpit dânşiĭ de la eĭ, omorându-ĭ pe unde-ĭ prindeaŭ «fără milă», până ce aŭ curăţit ţara de eĭ».

Di'ntre toţĭ vrăjmaşiĭ şi păgâniĭ ce aŭ udat cu sângele străbunilor noştri pământul acesta, ceĭ maĭ înspăimântătorĭ şi ceĭ maĭ sălbaticĭ aŭ fost Căpcâniĭ.

Aceştia aŭ fost nişte oamenĭ cu faţa jumătate de om şi jumătate de câne. La nas încă aŭ avut o nară de câne, cu ajutorul căreia eraŭ în stare a urmări oameniĭ ca şi câniĭ de vânat, prin puterea mirosuluĭ ce-l aveaŭ, şi îĭ găseaŭ şi în cele maĭ ascunse locurĭ.

De la forma capuluĭ lor de câne ce-l aveaŭ le-aŭ zis oameniĭ «Căpcânĭ» adecă cap de câne.

Căpcâniĭ vânaŭ oameniĭ spre a-ĭ mânca, căcĭ eĭ numaĭ cu carne de om se nutreaŭ.

Căpcâniĭ îngrăşeaŭ cu nucĭ pe captiviĭ lor.

Când vroiaŭ Căpcâniĭ să consume vre-un om, nu îl ucideaŭ orĭ tăiaŭ, ci îl spânzuraŭ de picioare cu capul în jos, ca să-ĭ cadă sângele din corp tot în cap, îĭ scrijălaŭ apoĭ «cemea» (craniul, ţestul capuluĭ) cu hangerul, iar sângele îl prindeaŭ în vase, pe care apoĭ îl beaŭ cu o lăcomie de fiare sălbatice, iar corpul viŭ-mort cum era, îl frigeaŭ într'un cuptor făcut de lespezĭ de piatră în pământ, care se astupa tot cu pământ şi aşa se cocea ca pâĭnea în ţest saŭ cuptor; — apoĭ îl mâncaŭ la vederea celor-l'alţĭ prizonierĭ, pre carĭ încă îĭ sileaŭ să mănânce carne din tovarăşiĭ saŭ chiar din carnea fiilor lor.

Căpcâniĭ nu aŭ cutezat a urmări pe fugarĭ prin codriĭ şi munţĭ, ci îĭ păzeaŭ la marginea lor, pe unde ştiaŭ că trebue să intre saŭ să iasă oameniĭ spre a'şĭ căuta de mâncare saŭ scăpare.

Dacă cădea pre mâna lor vr'un om, ce avea banĭ mulţĭ să dee păgânilor de Căpcânĭ ca să-l lase liber, acela maĭ răŭ şi-o făcea, căcĭ eĭ îĭ luaŭ şi baniĭ, ba îl maĭ torturaŭ să le dea banĭ încă şi maĭ mulţĭ; şi nicĭ după aceasta tot nu scăpa teafăr.

Un Român isteţ «voinic de codru», se vorbeşte că ar fi sedus mulţĭ Căpcânĭ, cu promisiunĭ ca să nu-l omoare, ci să meargă după el că are ascunşĭ într'o peşteră din «Teiuş» în otarul Maidanuluĭ (această peşteră am găsit-o eŭ întocmaĭ după legendă), foarte mulţĭ banĭ, ca să le dee lor baniĭ şi să-l lase liber. Căpcâniĭ eraŭ nişte oamenĭ proştĭ, dar foarte lacomĭ după aur şi argint, se duceaŭ orbĭ după el. Ajunşĭ la peşteră, intră el maĭ întâiŭ prin gaura peştereĭ, (în care până la un loc trebue omul să meargă pre foale, târându-se), iar Căpcâniĭ veneaŭ în urma luĭ. Când ajunse «Petru Voinicul» la largul peştereĭ, luă o bardă mare ce o gătise anume spre acest scop, şi care păgân intra, îĭ tăia capul şi îl trăgea înlăuntru, ca să poată veni cel-l'alt la rând, până îĭ omoră pre toţĭ. Trupurile lor apoĭ le scotea afară pre altă gaură opusă; (aceasta eŭ nu am găsit-o încă) şi le punea pre «faţa Natri» ca să le mănânce lupiĭ, iar capetele le punea în ţepĭ pe la marginea codrilor, pe unde nu eraŭ ascunşĭ oamenĭ, ca să seducă Căpcâniĭ a umbla în zadar pre acolo.

In Teiuş, Faţa mare şi Tâlva mare din otarul nostru se crede că ar fi banĭ aşa de mulţĭ îngropaţĭ, în cât toţĭ Româniĭ din lume ar avea destuĭ, ca să umble în haine de aur; aceştĭ banĭ aŭ fost îngropaţĭ de frica Căpcânilor, de proprietariĭ lor carĭ aŭ căzut pe mâna duşmanilor, iar baniĭ aŭ rămas ascunşĭ până în ziua de azĭ.

Drumul mare de ţară ce vine de la Biserica Albă, şi merge spre Caransebeş, în vechime a trecut peste otarul Maidanuluĭ, unde aŭ fost mine bogate de aur, argint şi aramă. Lângă drumul mare care conduce la Ciudanoviţa, este un lac cam de 4 jugere de pământ de mare. — Pe timpul Căpcânilor, a fugit de aicĭ un Român foarte bogat cu numele Maniu, dinpreună cu familia sa, din câmpie spre Caransebeşiu, carele ajungând la lacul numit Cociaşul aŭ mânat caiĭ ca să treacă preste apă, crezând că e un vad şi s'aŭ înecat acolo cu toţiĭ. De atuncĭ poartă acel lac numele: «Lacul Maniului»

Alt Român venit din câmpie spre a'șĭ afla la munțiĭ noștriĭ scăpare de frica Căpcânilor, a fost atacat de o ceată de păgânĭ lângă «Cracul Subiĭ» la o cheie de munțĭ. Dânsul avea mulțĭ servitorĭ cu sine, dar și el fiind un viteaz mare, s'a bătut aci cu Căpcâniĭ, și a căzut mort în bătălia aceia. Servitoriĭ săĭ aŭ bătut pre Căpcânĭ și i-aŭ fugărit, iar pre Domnul lor «Dalea» l'aŭ înmormânrat aci în locul de luptă. Acel loc poartă și azĭ numele de «Mormântul Daliĭ».

O altă tradițiune ne spune: că acest «Dalea» ar fi fost proprietarul minelor din Măidan, carele s'a pus cu oameniĭ săĭ la cheie (un loc strâmt printre dealurĭ saŭ munțĭ) ca să se bată cu Tătariĭ, și că a căzut în lupta aceia dinpreună cu toțĭ vitejiĭ săĭ. Auzind de moartea luĭ, Româniĭ din codriĭ, aŭ venit spre a-l înmormânta, unde găsindu-l împuțit, nu l'aŭ maĭ adus în sat, ci l'aŭ îngropat în câmpul de luptă. Și de atuncĭ locul acela se numește «Mormântul Daliĭ».

Se maĭ povestește că baniĭ țăriĭ ar fi fost adușĭ tot într'o peșteră, din «Tâlva mare» din otarul Măidanuluĭ, unde aŭ fost ascunșĭ de frica Căpcânilor. Spre paza lor aŭ fost pușĭ la pândă 24 feciorĭ, iară trupa a fost pusă în fața «Căpcânilor» spre a da piept cu eĭ în Valea Oravițeĭ, unde azĭ să află gara drumuluĭ de fer. Fiind risipite prin Căpcânĭ gloatele de Romanĭ, eĭ aŭ aprins Oravița omorând tot ce le-aŭ venit înainte. Un prizonier ar fi spus Căpcânilor că casa cu banĭ ar fi pitulată în Tâlva mare, și că dacă îl vor elibera, el merge cu eĭ să le arate locul. Ceia ce s'a și întâmplat. Văzând păzitoriĭ, apropiindu-se Căpcâniĭ de eĭ, s'aŭ tras în peșteră, unde aŭ șezut ascunșĭ până n'aŭ maĭ avut de mâncare și eraŭ să se prăpădească de foame. Ne maĭ putând suferi foamea, a propus unul ca să tragă sorțĭ, și pre cel ce va cădea soarta să'l tae, să-l frigă și mănânce; cea-ce aŭ și făcut. Când a fost omul fript, cel maĭ bătrân a tăiat o bucată de carne, a băgat'o în gură, dar îndată a lăpădat'o afară, zicând cu spaimă: «Să nu maĭ luațĭ nicĭ unul în gură carne de asta, căcĭ toțĭ ne otrăvim și murim de ea! Maĭ bine este să murim ca creștinĭ și românĭ vitejĭ de mânile Căpcânilor, de cât să ne mâncăm uniĭ pe alțiĭ! «Acestea zicând, aŭ întins sabia, aŭ luat securea în mână și aŭ eșit din peșteră afară, chiar când a fost cruce amează. Căpcâniĭ carĭ îĭ păzeaŭ la gura peștereĭ, eraŭ culcațĭ la soare fără nicĭ o grijă hârconind. Româniĭ aŭ eșit toțĭ din peșteră, s'aŭ repezit asupra lor cu topoarele și pre toțĭ i-aŭ omorît. Atuncĭ mulțumind luĭ D-zeŭ că i-a ferit a nu mânca carne de om, le-a spus acela ce gustase în peșteră carne de om, că pentru aceia să nu maĭ cuteze nimenĭ a gusta din carne căcĭ vor muri toțĭ; carnea de om ar fi foarte dulce și bună, din care gustând, s'ar fi mâncat uniĭ pe alțiĭ.

Mamele încă și azĭ zic către un copil răŭ: «Tartore» adecă Tătare; «să te i-a Tartorul» adecă Tătarul; «du-te'n tartorĭ» adecă în Tătarĭ, «mânce-te Tartoriĭ» adecă Tătariĭ.

Româniĭ noștri, partea cea maĭ mare, poartă la brâŭ saŭ la obĭelele de la piciorul drept un cuțit, iar când merg afară de sat la câmp orĭ pădure îșĭ iaŭ și toporul pe mână. Văzându-șĭ mama pre fiul saŭ bărbatul eĭ înarmându-se așa, îĭ zice: «Dar ce te armezĭ așa, că nu's Căpcâniĭ în țară, orĭ aĭ de gând să mergĭ în poteră de Tartorĭ?»

In comuna Jurjova din vecinătatea noastră unde am eŭ un ginere de soră învățător, sunt foarte multe familiĭ cu cognumele Tătaru, carĭ însă nu-șĭ știŭ originea numeluĭ, dar după cum am stiricit eŭ, eĭ trebue să fie făcut serviciĭ Tătarilor, făcându-se trădătorĭ de frațĭ, saŭ că aŭ fost bătrâniĭ lor, oamenĭ răĭ ca Tătariĭ, (căcĭ Româniĭ noștri aŭ obiceiul a nunăși cu nume de batjocură pre oameniĭ răĭ) orĭ poate că vor fi chiar rămășițe de Tătarĭ de aceia poartă acel nume. Credința mea cum că aŭ servit Tătarilor o întăresc prin faptul că, în comuna Agadiciŭ, otărâșa Măidanuluĭ sunt familiĭ ce poartă cognumele Turcu, și despre a căror strămoșĭ știŭ povesti nepoțiĭ carĭ sunt azĭ în viață, că aceia aŭ fost în serviciŭ la Turcĭ, și pentru care le-aŭ rămas numele până astă-zĭ de Turcĭ.

In locul din otarul nostru ce se numește «Ilișava mică», se povestește, că ar fi fost locul de mântuire al Ungurilor din țara Ungurească fugițĭ de Căpcâniĭ ce-Ĭ goneaŭ. Acolo

se crede a fi un podrum plin de buțĭ cu vin rămas de la Unguriĭ ce aŭ fost acolo refugiațĭ. Locurile unde aŭ fost făcute corturile de glie ale Ungurilor se cunosc și acuma. Acolo aŭ rămas până acum și niște prunĭ foarte marĭ și groșĭ. George Ștefan, un moș bătrân din Maidan spune, că fiind el la oĭ ca băiat mic, i-a povestit un unchiaș bătrân acestea: «Nu în timpul Turcilor, ci al Căpcânilor aŭ șezut maĭ mult timp Ungurii aicĭ, și când întâlneaŭ vr'un român se lingușeaŭ pre lângă el, îl duceaŭ prietenește la stăpânul lor zicând: «derai păitaș» (în loc de *gyere bajtárs*), care cuvânt îl zic moșiĭ fără a știe ce însemnează; căcĭ stăpânul Ungurilor poruncea să dee vin Românilor adușĭ la el, de frică, ca să-l lase a se adăposti în munțiĭ lor de Căpcânĭ; iar George Ștefan și moșul ce i-a povestit luĭ, cred, că Ungurii, când aŭ zis Românilor «derai păitaș» aŭ zis: hai cu mine să'țĭ daŭ vin.—Am auzit zicând: haĭ la birt să tragem un «făitaș».

Din acestea se vede ce fel de stăpânĭ aŭ fost Ungurii pe timpul Tătarilor preste munțiĭ noștriĭ, în carĭ dacă nu aflaŭ mila și prietenia Românilor, treceaŭ ca ciangăiĭ în România,— saŭ «se duceaŭ dracului peste 9 țărĭ și 9 mărĭ de unde aŭ venit»!

Tot așa aŭ făcut Ungurii și după ce aŭ alungat protostrămoșiĭ mieĭ pe Turciĭ de aicĭ din cetatea Maidanuluĭ, aŭ venit Ungurii să omoare Turciĭ, ucișĭ maĭ înainte într'o noapte de Măidănenĭ; dar aflându-ĭ pre toțĭ morțĭ, le-aŭ tăiat capetele ca să se fălească că eĭ aŭ omorit Turciĭ Unul însă ne maĭ aflând cap, a fost silit să taie un picior de Turc. Fiind întrebat de ce nu are si el cap ca ceĭ-l'alțĭ, nu picior? A răspuns: «Capetele le-aŭ fost doar tăiat Româniĭ, dar, ca să nu vin gol, am tăiat și eŭ un picior, ca și cum aŭ tăiat camarazii mieĭ capetele.»

Se maĭ povestește, că Căpcâniĭ pre muerile însărcinate le despicaŭ pântecele de viĭ, iar fătul din ele îl mâncaŭ crud.

Căpcâniĭ ca să poată prinde pe oamenĭ cu înșelăciunea, aduceaŭ turme de oĭ saŭ alte vite din «pustă», le lăsaŭ în câmp, iar eĭ se ascundeaŭ. Oameniĭ fiind lipsițĭ, de foame se duceaŭ să răpească oĭ saŭ vite de acelea, une-orĭ le succedea a răpi, iar maĭ de multe orĭ cădeaŭ pradă acelor Căpcânĭ.

Căpcâniĭ se folosiaŭ și de apucăturĭ ca aceasta: Eĭ dedeaŭ la câte vr'un om mâncare și'l slobozia sub condițiune, ca acela să spună celor-l'alțĭ frațĭ aĭ săĭ, să vină la eĭ, că și lor le daŭ de mâncare. Oameniĭ lipsițĭ, de foame se duceaŭ; cumpăraŭ de la Căpcânĭ vite saŭ alte bucate; aceștia la început îĭ lăsaŭ să se ducă cu vitele cumpărate fără a le face ceva, ca văzând ceĭ-l'alțĭ fugarĭ, să vină și maĭ mulțĭ la eĭ a cumpăra vite, Când însă vindeaŭ toate vitele Românilor, Căpcâniĭ le ieșeaŭ pre altă cale înainte, îĭ omoraŭ și iar le luaŭ vitele îndărăt spre a le vinde altora în alte locurĭ.

In fine se maĭ povestește că pe timpul Căpcânilor aŭ fost lăcustele ca câniĭ de marĭ și că oameniĭ aŭ trăit cu rădăcinĭ și scoarță de pe arborĭ; că s'aŭ bătut eĭ în de eĭ pentru carne de urs, câne, lupĭ și vulpĭ; (pre la noĭ nu maĭ sunt urșĭ de mult, și un vânător bătrân cu care umblam eŭ în tinerețe la vânat,—Gruia Piroiu—mi-a spus, că de aceia nu maĭ sunt urșĭ la noĭ, fiind-că i-aŭ mâncat oameniĭ toțĭ pre vremea Căpcânilor»)

Maidanu.

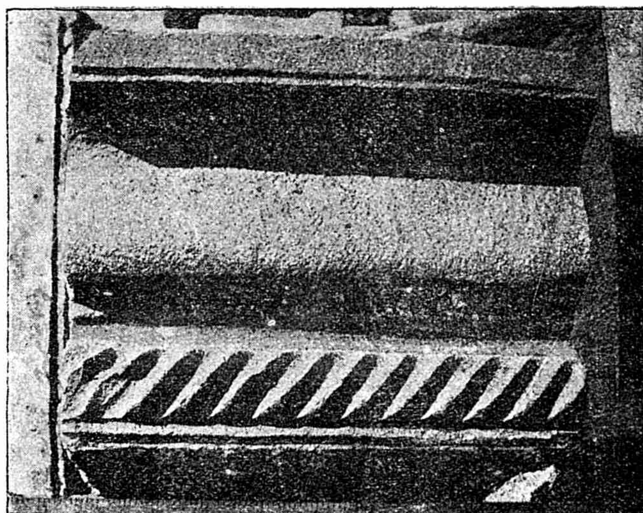
Sofroniu Liuba Marcu.
Invățător gr. ort. rom.

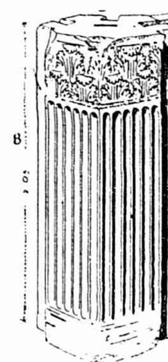

Monumentul Adam Klissi în starea actuala.

Monumentul Adam-Klissi restaurat.

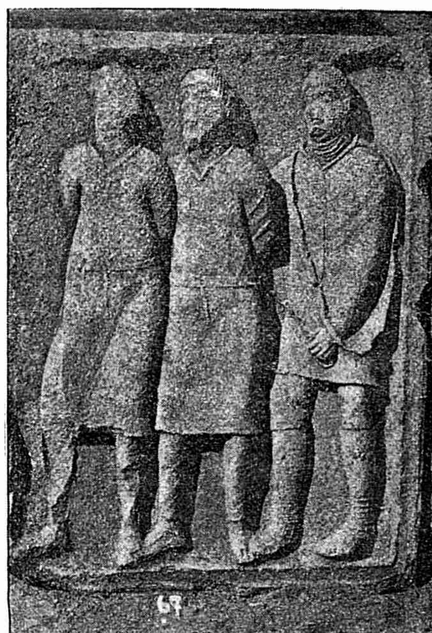

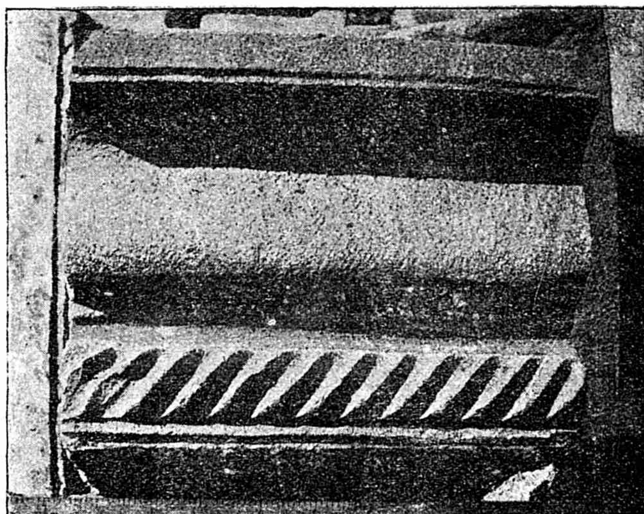

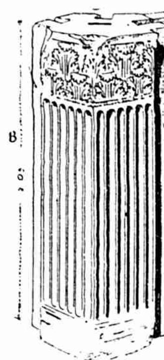

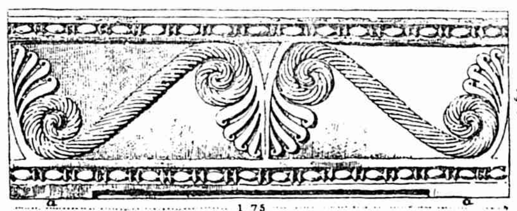

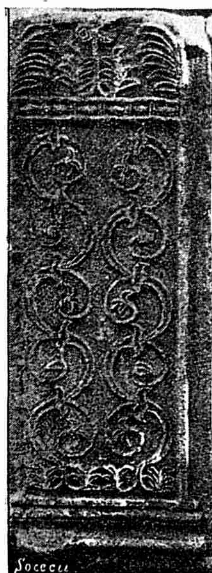

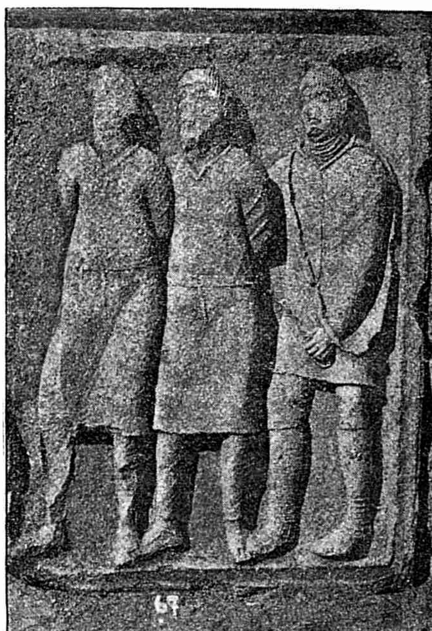

Cornicea, frisele, metopa şi pilastriĭ monumentuluĭ.

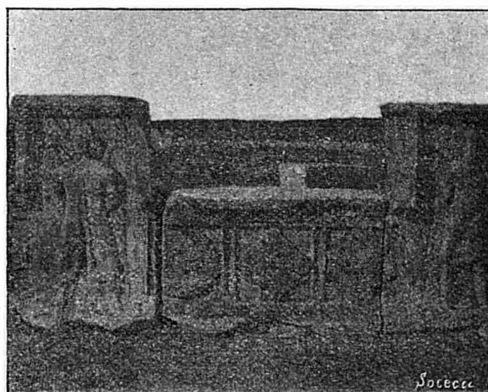

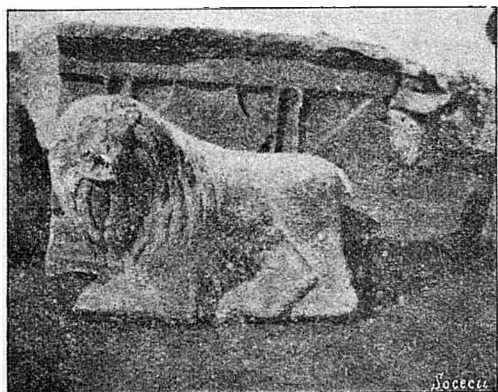

Cornicea, frisele, metopa și pilastriĭ monumentuluĭ.

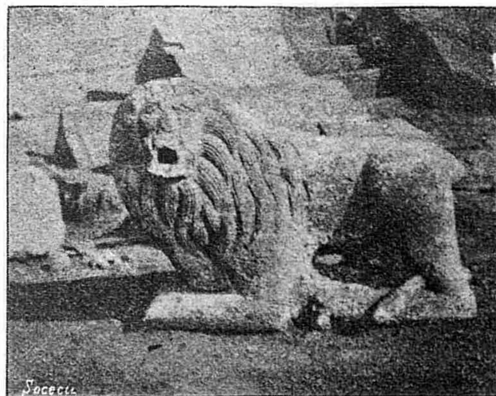
No. 1

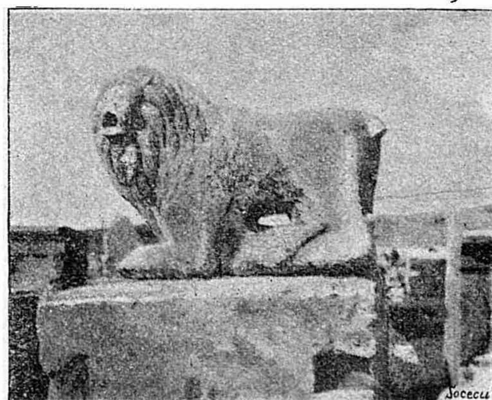

Crenourĭ.

No 2.

Leĭ pentru scurgerea apeĭ.

Pl. E

Impĕratul Traian cu un general al seŭ.

(Metopă de la Adam Klissi).

No. 1

Traian pe metopa dela Adam-Klissi.

No. 2

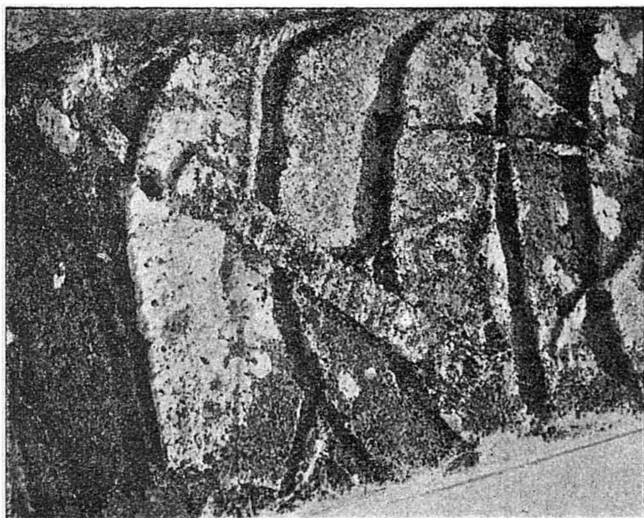
Moneda de bronz a luĭ Traian.

Representaţiune ideală a luĭ Traian pe monede și pe o metopă de la Adam-Klissi.

Partea de sus a trofeuluĭ de la Adam-Klissi.

No. 1

No. 1

Arme d'asupra bazeĭ sexagonale.

No. 4

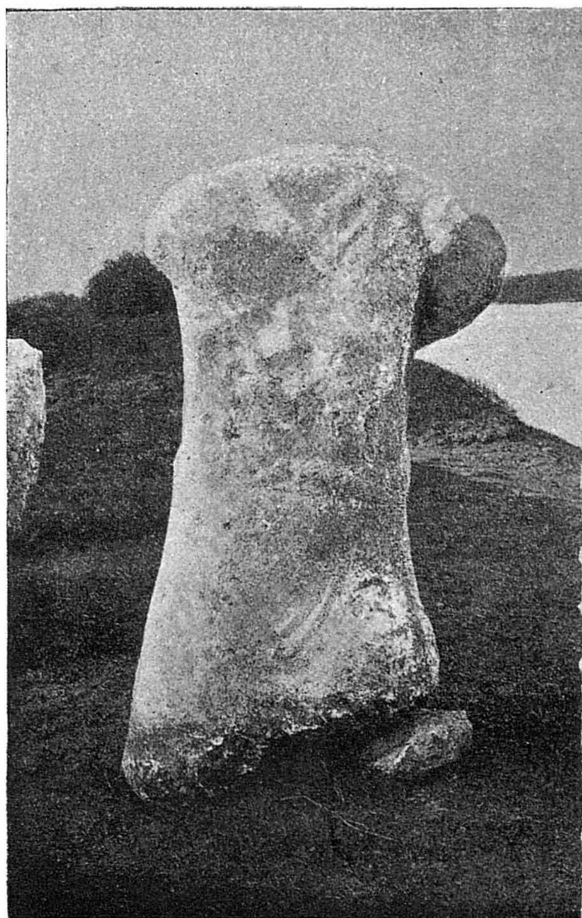
Moneda orașuluĭ Tomis cu trofeul Adam-Klissi.

No. 2

Poturĭ (ocreae) de la trofeu.

No. 3

Torso al uneĭ statue de prizonier.

E S T

GRUPA III. CUVÊNTAREA ÎMPĔRATULUĬ CĂTRE OȘTENĬ (ADLOCUTIO) — **GRUPA IV.** DEFILAREA PRINȘILOR DE RĔSBOIŬ ÎNAINTEA ÎMPĔRATULUĬ — **GRUPA V.** SCENA SĂCRIFICIULUI — **GRUPA I.** LUPTA CAVALERIEI ROMANE CU PEDESTRIMEA DACĂ — CENTRUL NORD

W E S T

GRUPA II. BĂTĂLIA PEDESTRĂ

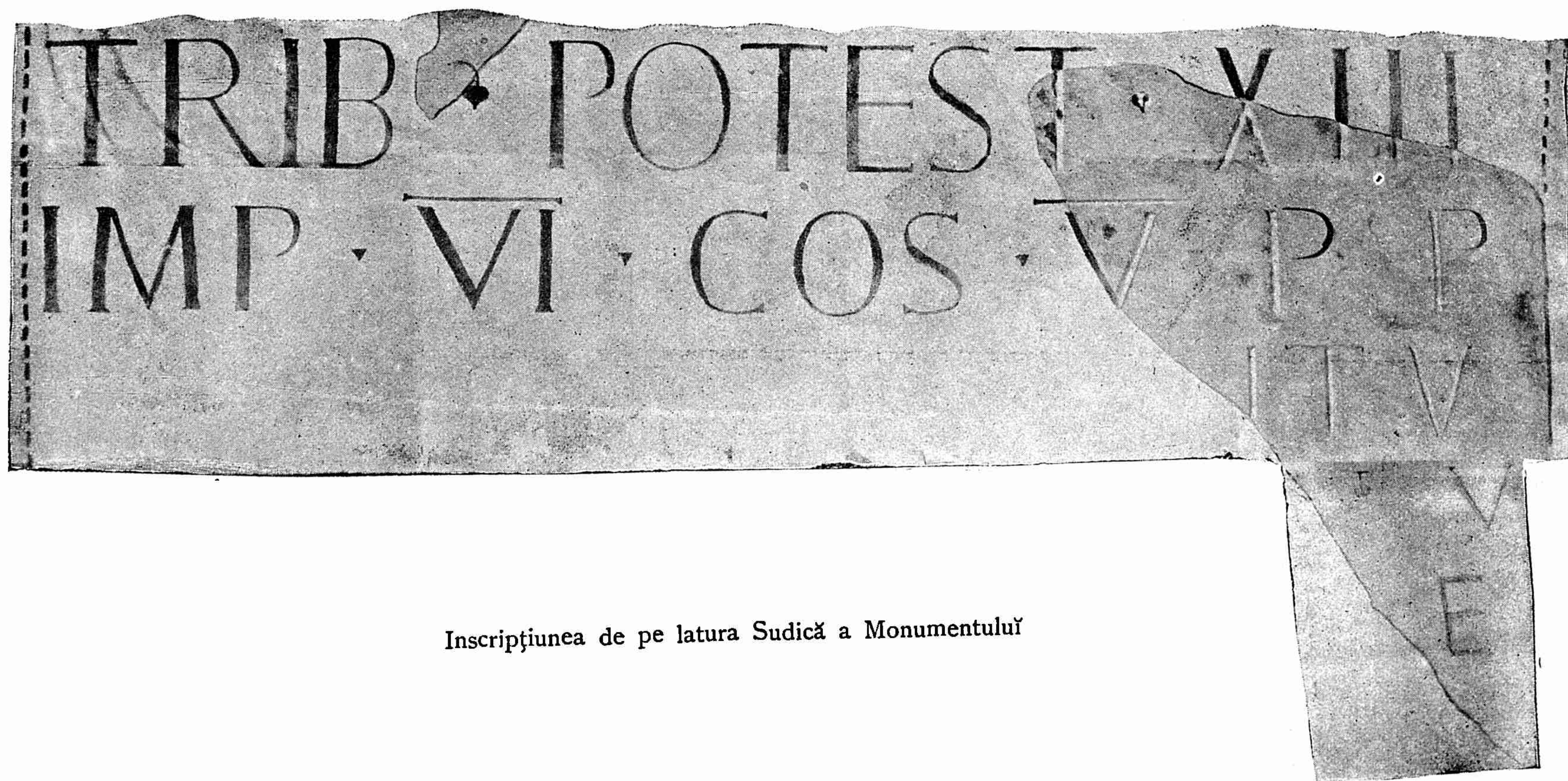
A.) ROMANIĬ IN MARȘ DE LUPTĂ — B.) PEDESTRIMEA ROMANĂ ÎN LUPTĂ CU CEA DACĂ — C.) DACĬ RETRAȘĬ ÎN MUNȚĬ SUNT URMĂRIȚĬ DE ROMANĬ — D.) ASALTUL FORTĂREȚEI DE CARE A DACILOR — CENTRUL SUD

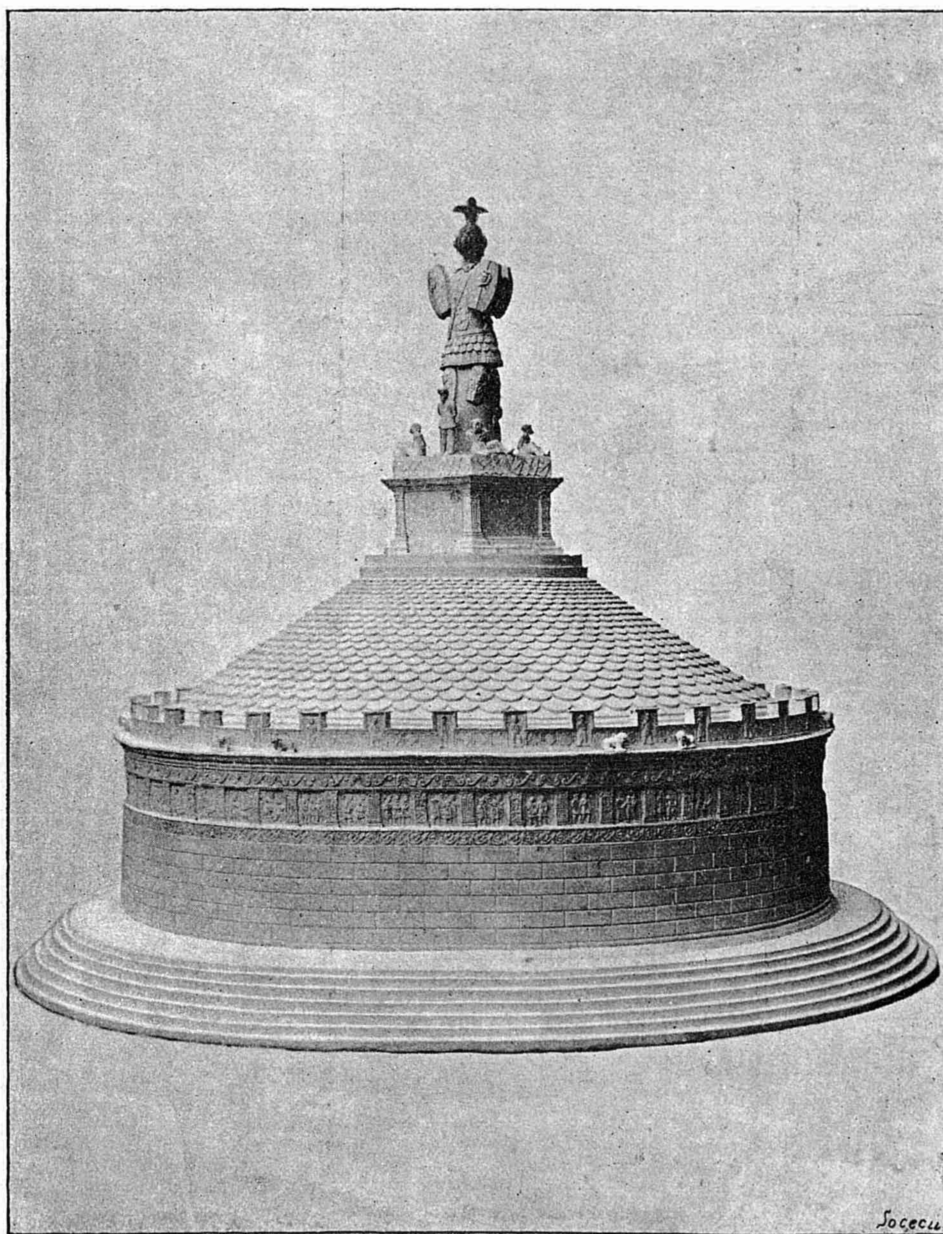
METOPELE MONUMENTULUI

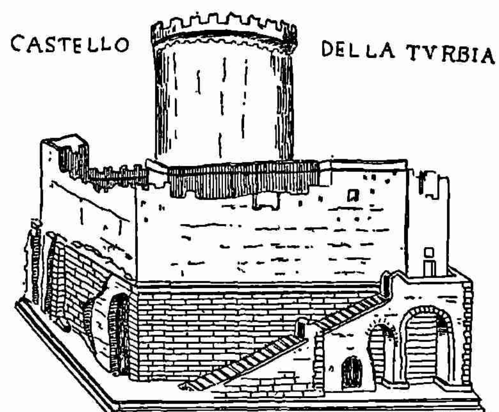

Inscripţiunea de pe latura Nordică a Monumentuluĭ.

Inscripţiunea de pe latura Sudică a Monumentuluĭ

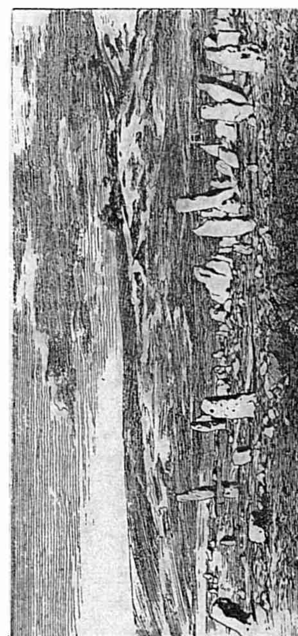

Monumentul Adam-Klissi restaurat în gips.

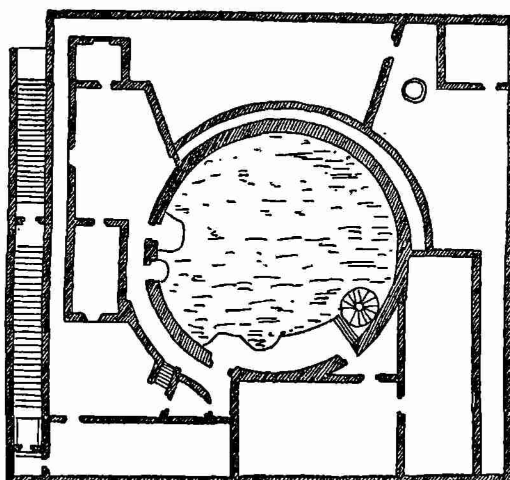

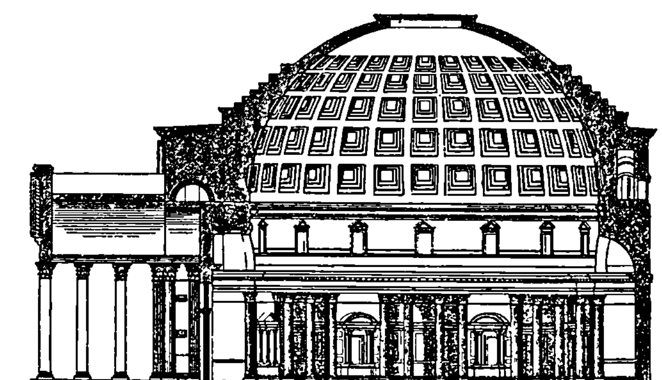

Prizonieri̯ daci̯.
(metopa Adam-Klissi)

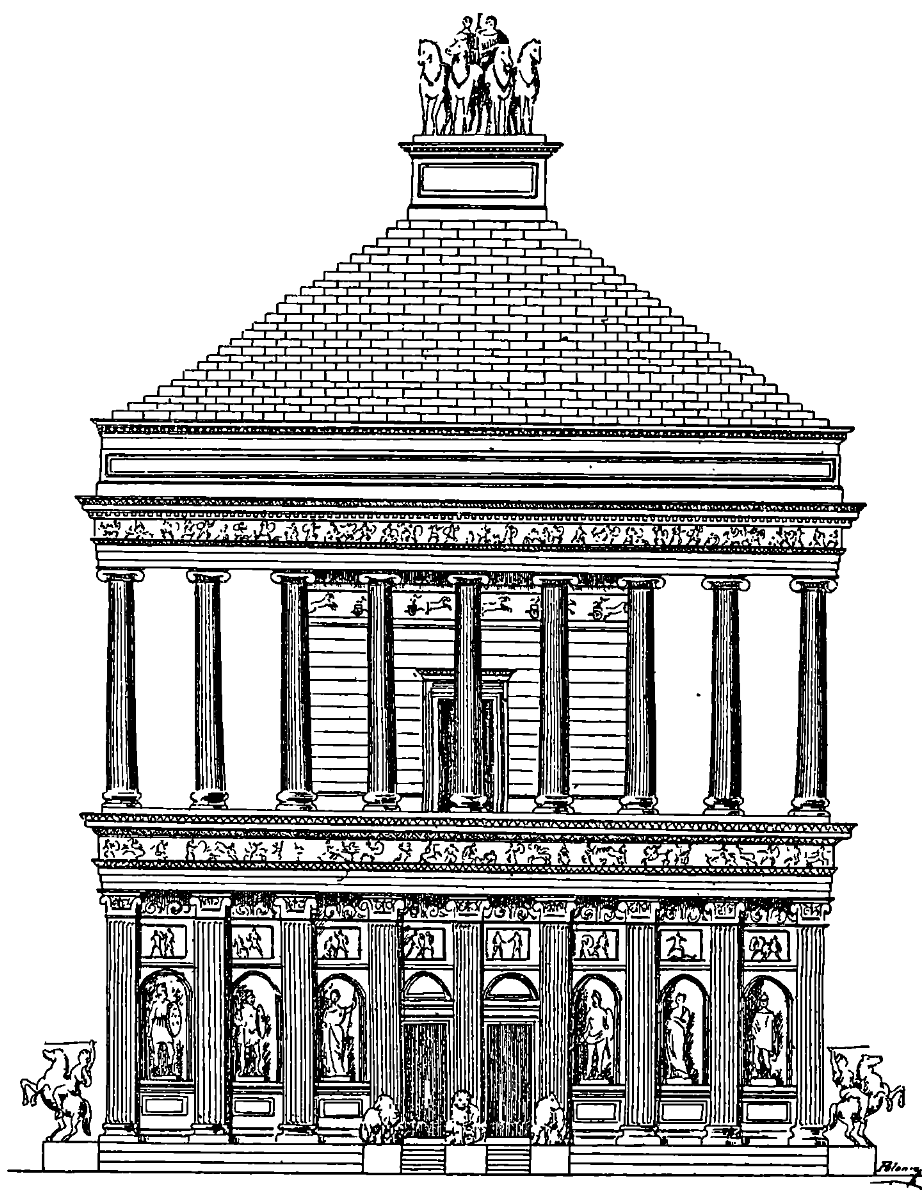
Cimitirul Atpunar
(Dobrogea)

Monumentul lui̯ August de la Turbia.
(Tropaea Augusti).

Mausoleul împěratuluĭ August.

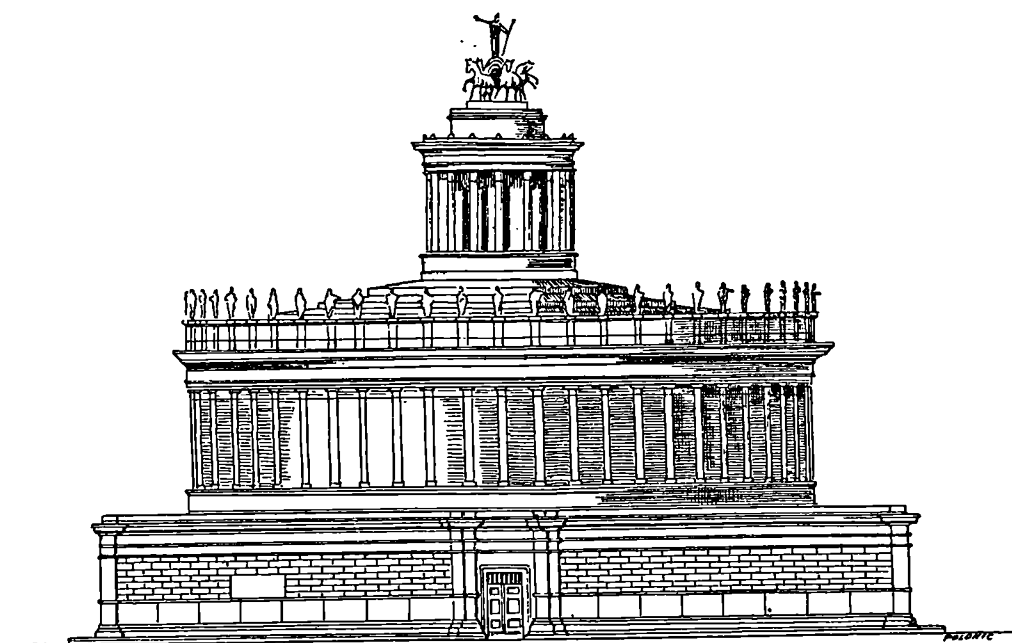
Mausoleul din Halicarnas.

Sculpturĭ de pe arcul de triumf de la Susa (Segovium).

Pl. Q

Mausoleul luĭ Hadrian (azĭ Castelul St. Angelo din Roma).

(Restaurat).

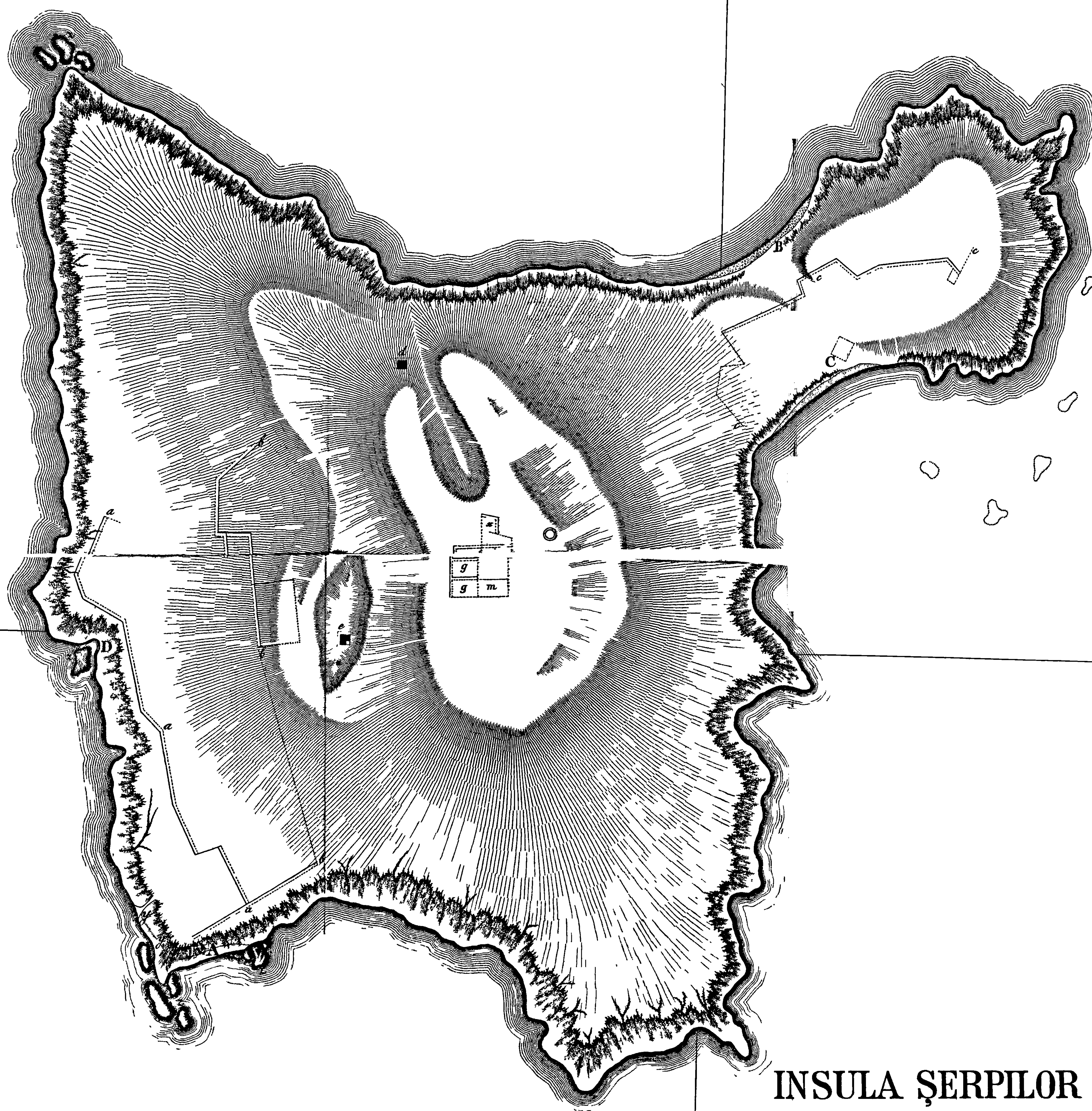

PRINCIPI DACI REPRESENIAŢI CA PRIZONIERI PE CRENOURI.

Scara de sagene

40856, Stab. graf. I. V. Socecŭ, Bucurescĭ.